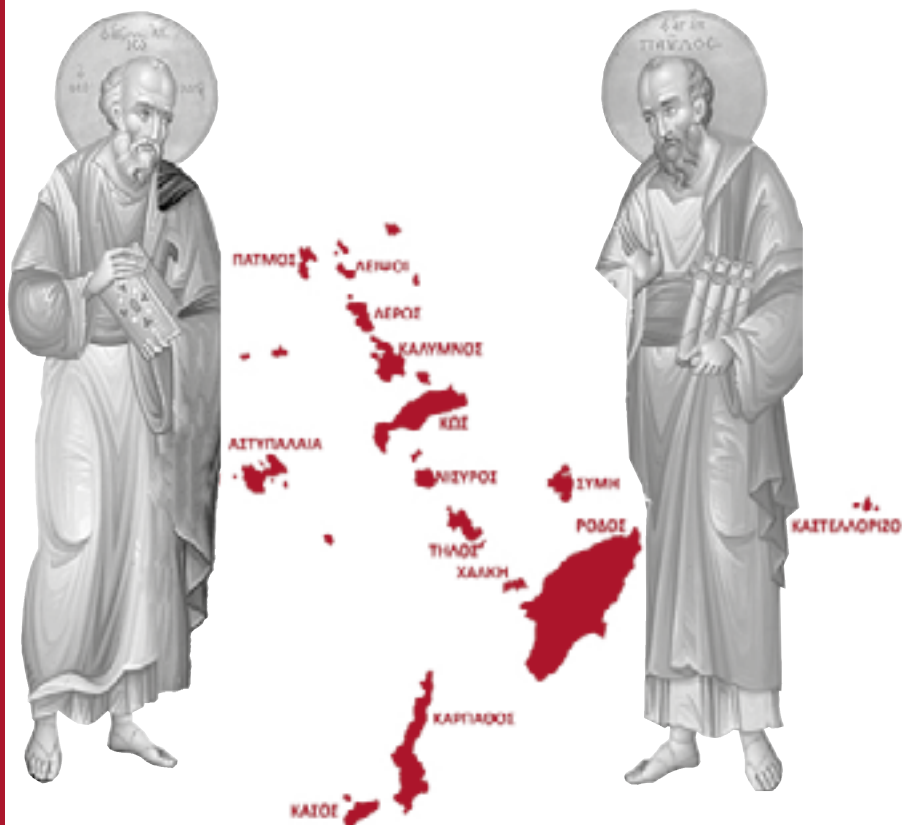

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α',
ΕΤΟΣ ΙΒ',
ΤΕΥΧΟΣ ΚΕ',
ΙΟΥΛΙΟΣ-
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
2020

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΒ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΕ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ ΙΒ΄, ΤΕΥΧΟΣ ΚΕ΄,
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020
ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας
3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης
5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεῖα Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος
Τηλ. 22410-44555, Fax 22410-73480
e-mail: imrodou@gmail.com

Ἑκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδηγεοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033
www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῆς Ἰνδίκτου καὶ τῇ ἡμέρᾳ προσευχῆς ὑπὲρ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.....	9
Πατριαρχικὴ Ἀπόδειξις ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις	15

ΜΕΡΟΣ Β΄

Μελέτες

Ευλόγλυπτα εἰκονοστάσια στὴ Ρόδο <i>Ἀνδρέας Θεοδοσίου</i>	21
Σαρανταπέντε ἐγγραφα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας ἀπὸ τό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου (1805-1852) <i>Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης</i>	369
Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου Ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀθληφόρου Ἀνθίας <i>Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου</i>	497

An ornate, symmetrical decorative border in a black and white line-art style, featuring intricate floral and scrollwork patterns that frame the central text area.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ Α.Θ.Π.
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ
ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩΙ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ
ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Προσφιλείς αδελφοί ιεράρχαι και τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἀποτελεῖ κοινήν πεποίθησιν, ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν μας τὸ φυσικὸν περιβάλλον ἀπειλεῖται ὅσον ποτέ ἄλλοτε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ μέγεθος τῆς ἀπειλῆς ἀποκαλύπτεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ διακύβευμα δέν εἶναι πλέον ἡ ποιότης τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἡ διατήρησις αὐτῆς εἰς τὸν πλανήτην μας. Διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν, ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καταστρέψῃ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ πυρηνικὰ ὄπλα εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ προμηθεϊκοῦ τιτανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπτή ἐκφρασις τοῦ «συμπλέγματος παντοδυναμίας» τοῦ συγχρόνου «ἀνθρωποθεοῦ».

Εἰς τὴν χρῆσιν τῆς πηγαζούσης ἐκ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνολογίας ἰσχύος, ἀποκαλύπτεται σήμερον ἡ ἀμφισιμία τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπιστήμη ὑπηρετεῖ τὴν ζωὴν, συμβάλλει εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀσθενειῶν καὶ πολλῶν καταστάσεων αἱ ὁποῖαι ἐθεωροῦντο μέχρι σήμερον «μοιραῖαι», δημιουργεῖ νέας θετικὰς προοπτικὰς διὰ τὸ μέλλον. Ὅμως, ταυτοχρόνως,

δίδει εις τόν ἄνθρωπον πανίσχυρα μέσα, ἡ κακή χρῆσις τῶν ὁποίων δύναται νά ἀποβῇ καταστροφική. Βιοῦμεν τήν ἐξελισσομένην καταστροφήν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τῆς βιοποικιλότητος, τῆς χλωρίδος καί τῆς πανίδος, τήν ρύπανσιν τῶν ὑδατίνων πόρων καί τῆς ἀτμοσφαίρας, τήν προϋοῦσαν ἀνατροπήν τῆς κλιματικῆς ἰσορροπίας καί ἄλλας ὑπερβάσεις ὁρίων καί μέτρων εις πολλές διαστάσεις τῆς ζωῆς. Ὁρθῶς καί προσφυῶς ἀπεφάνθη ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη 2016), ὅτι «*ἡ ἐπιστημονική γνῶσις δέν κινητοποιεῖ τήν ἠθικήν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, καίτοι γνωρίζει τούς κινδύνους, συνεχίζει νά δρᾷ ὡς ἐάν δέν ἐγνώριζεν*» (Ἐγκύκλιος, § 11).

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ προστασία τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀκεραίου φυσικοῦ περιβάλλοντος, εἶναι κοινή εὐθύνη ὅλων τῶν κατοίκων τῆς γῆς. Ἡ σύγχρονος κατηγορική προστακτική διά τήν ἀνθρωπότητα εἶναι νά ζῶμεν χωρίς νά καταστρέφωμεν τό περιβάλλον. Ἐνῶ ὅμως εις προσωπικόν ἐπίπεδον καί ἀπό πολλές κοινότητος, ὁμάδας, κινήματα καί ὀργανώσεις ἐπιδεικνύεται μεγάλη εὐαισθησία καί οἰκολογική εὐθύνη, τά κράτη καί οἱ οἰκονομικοί παράγοντες ἀδυνατοῦν, ἐν ὀνόματι γεωπολιτικῶν σχεδιασμῶν καί τῆς «*ιδιονομίας τῆς οἰκονομίας*», νά λάβουν τάς ὀρθάς ἀποφάσεις διά τήν προστασίαν τῆς κτίσεως καί καλλιερگوῦν τήν ψευδαίσθησιν ὅτι τά περί «*παγκοσμίου οἰκολογικῆς καταστροφῆς*» εἶναι ἰδεολόγημα τῶν οἰκολογικῶν κινήματων καί ὅτι τό φυσικόν περιβάλλον ἔχει τήν δύναμιν νά ἀνανεῶνεται ἀφ' ἑαυτοῦ. Τό κρίσιμον ἐρώτημα, ὅμως, παραμένει: Πόσον θά ἀνθέξῃ ἡ φύσις τάς ἀκάρπους συζητήσεις καί τάς διασκέψεις, τήν περαιτέρω καθυστέρησιν εις τήν ἀνάληψιν ἀποφασιστικῶν δράσεων διά τήν προστασίαν της;

Τό γεγονός ὅτι κατά τήν διάρκειαν τῆς πανδημίας τοῦ νέου κορωνοϊοῦ Covid-19, μέ τόν ἐπιβληθέντα περιορισμόν τῶν μετακινήσεων, τό κλείσιμον ἐργοστασίων καί τήν μείωσιν τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος καί παραγωγῆς, παρετηρήθη μείωσις τῶν ρύπων καί τῆς ἐπιβαρύνσεως τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀπέδειξε τόν ἀνθρωπογενῆ χαρακτήρα τῆς συγχρόνου οἰκολογικῆς κρίσεως. Κατέστη ἐκ νέου σαφές ὅτι ἡ βιομηχανία, ὁ σύγχρονος τρόπος μετακινήσεως, τό αὐτοκίνητον καί τό ἀεροπλάνον, ἡ ἀδιαπραγμάτευτος προτεραιότης τῶν οἰκονομικῶν δεικτῶν καί ἄλλα συναφῆ, ἐπηρεάζουν ἀρνητικῶς τήν περιβαλλοντικήν ἰσορροπίαν καί ὅτι ἡ ἀλλαγὴ πο-

ρείας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν μιᾶς οἰκολογικῆς οἰκονομίας ἀποτελεῖ ἀδήριτον ἀναγκαιότητα. Δὲν ὑπάρχει ἀληθὴς πρόοδος, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι ἀδιανόητον νὰ λαμβάνωνται οἰκονομικαὶ ἀποφάσεις χωρὶς νὰ συνυπολογίζωνται αἱ οἰκολογικαὶ ἐπιπτώσεις των. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραμένῃ ἐφιάλτης διὰ τὴν οἰκολογίαν. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπάρχει ἐναλλακτικὴ ὁδὸς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως καὶ ἀναπτύξεως ἔναντι τοῦ οἰκονομισμοῦ καὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν μεγιστοποίησιν τῆς κερδοφορίας. Τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν εἶναι ὁ *homo oeconomicus*.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, τό ὁποῖον κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας πρωτοστατεῖ εἰς τόν χώρον τῆς προστασίας τῆς κτίσεως, θά συνεχίσῃ τὰς οἰκολογικάς του πρωτοβουλίας, τὴν ὁργάνωσιν οἰκολογικῶν συνεδρίων, τὴν κινητοποίησιν τῶν πιστῶν καὶ πρωτίστως τῆς νεολαίας, τὴν ἀνάδειξιν τῆς προστασίας τοῦ περιβάλλοντος εἰς βασικόν θέμα τοῦ διαθρησκευτικοῦ διαλόγου καὶ τῶν κοινῶν πρωτοβουλιῶν τῶν θρησκειῶν, τὰς ἐπαφάς μέ πολιτικούς ἡγέτας καὶ θεσμούς, τὴν συνεργασίαν μέ περιβαλλοντικάς ὁργανώσεις καὶ οἰκολογικά κινήματα. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ σύμπραξις διὰ τὴν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος δημιουργεῖ διαύλους ἐπικοινωνίας καὶ δυνατότητας διὰ νέας κοινὰς δράσεις.

Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι αἱ περιβαλλοντικαὶ δραστηριότητες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι προέκτασις τῆς ἐκκλησιολογικῆς αὐτοσυνειδησίας του καὶ δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς περιστασιακὴν ἀντίδρασιν εἰς ἓν νέον φαινόμενον. Ἡ ἰδίᾳ ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐφηρμοσμένη οἰκολογία.

Τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, σύνολος ἡ λατρευτικὴ ζωὴ, ὁ ἀσκητισμός καὶ ὁ κοινοτισμός, ἡ καθημερινότης τῶν πιστῶν, ἐκφράζουν καὶ παράγουν βαθύτατον σεβασμόν πρὸς τὴν κτίσιν. Ἡ οἰκολογικὴ εὐαίσθησις τῆς Ὁρθοδοξίας δὲν ἐδημιουργήθη, ἀλλὰ ἀνεδείχθη ἀπὸ τὴν σύγχρονον περιβαλλοντικὴν κρίσιν. Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν προστασίαν τῆς δημιουργίας εἶναι κεντρικὴ διάστασις τῆς πίστεώς μας. Ὁ σεβασμός τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἔμπρακτος δοξολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ καταστροφὴ τῆς κτίσεως εἶναι προσβολὴ τοῦ Δημιουργοῦ, ὅπως ἀσύμβατος μέ τὰς βασικὰς παραδοχὰς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας.

Τιμιώτατοι ἀδελφοί καί προσφιλέστατα τέκνα,

Αἱ οἰκοφιλικάι ἀξίαι τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως, ἡ πολύτιμος παρακαταθήκη τῶν Πατέρων, ἀποτελοῦν ἀνάχωμα κατὰ τῆς κουλτούρας, ἀξιολογική βάσις τῆς ὁποίας εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως. Ἡ πίστις εἰς Χριστόν ἐμπνέει καί ἐνισχύει τὴν ἀνθρωπίνην προσπάθειαν ἐνώπιον καί τῶν μεγίστων δυσκολιῶν. Ὑπὸ τό πρῖσμα τῆς πίστεως, δυνάμεθα νά ἀνακαλύπτωμεν καί νά ἀξιολογῶμεν ὄχι μόνον τὰς προβληματικές πτυχάς, ἀλλὰ καί τὰς θετικές δυνατότητας καί προοπτικές τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Καλοῦμεν τοὺς ὀρθοδόξους νέους καί τὰς νέας νά συνειδητοποιήσουν τὴν σημασίαν τοῦ νά ζοῦν ὡς πιστοὶ χριστιανοὶ καί σύγχρονοι ἄνθρωποι. Ἡ πίστις εἰς τὸν αἰώνιον προορισμόν τοῦ ἀνθρώπου κρατύνει τὴν μαρτυρίαν μας ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, εὐχόμενοι ἐκ Φαναρίου πᾶσιν ὑμῖν αἷσιον καί παντευλόγητον τό νέον ἐκκλησιαστικόν ἔτος, καρποτόκον εἰς ἔργα χριστοπρεπῆ, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κτίσεως ὅλης καί πρὸς δόξαν τοῦ πανσόφου Ποιητοῦ τῶν ἀπάντων, ἐπικαλούμεθα ἐφ' ὑμᾶς, πρεσβείαις τῆς Παναγίας τῆς Παμμακαρίστου, τὴν χάριν καί τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ τῶν θαυμασιῶν.

βκ' Σεπτεμβρίου α'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΟΙΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩΙ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Τιμιώτατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί καί προσφιλέστατα τέκνα,

Συμπορευόμενοι μέ τήν Παναγίαν Παρθένον, τήν ἐρχομένην «ἀποτεκεῖν ἀπορρήτως» τόν προαιώνιον Λόγον, καί ἀτενίζοντες τήν ἐτοιμαζομένην νά ὑποδεχθῇ τό Θεῖον Βρέφος Βηθλεέμ, ἰδού ἐφθάσαμεν καί πάλιν τά Χριστούγεννα, ἔμπλεοι αἰσθημάτων εὐγνωμοσύνης πρός τόν Θεόν τῆς ἀγάπης. Ἡ πορεία πρός τήν μεγάλην ἑορτήν τῆς κατά σάρκα Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου ἦτο ἐφέτος διαφορετική ὡς πρός τάς ἐξωτερικάς συνθήκας, λόγω τῆς σοβούσης πανδημίας. Καί ἡ ἐκκλησιαστική ζωή, ἡ συμμετοχή τῶν πιστῶν εἰς τάς ἱεράς ἀκολουθίας, ἡ ποιμαντική μέριμνα καί ἡ καλή μαρτυρία ἐν τῷ κόσμῳ, ὑπέστησαν τάς συνεπειάς τῶν ὑγειονομικῶν περιορισμῶν. Πάντα ταῦτα ὅμως δέν ἀφοροῦν εἰς τήν ἐσωτάτην σχέσιν τοῦ χριστωνύμου λαοῦ μέ τόν Χριστόν, εἰς τήν πίστιν εἰς τήν πρόνοιαν Αὐτοῦ καί τήν ἀφοσίωσιν εἰς τό «ἐν, οὗ ἔστι χρεία»¹.

Εἰς τάς ἐκκοσμικευμένας κοινωνίας, τά Χριστούγεννα ἔχουν ἀποχρωματισθῇ, κατέστησαν ἡ ἑορτή τῆς ἐπιδεικτικῆς καταναλώσεως καί τῆς κοσμικότητος, χωρίς ὑποψίαν ὅτι κατά τήν ἁγίαν ταύτην ἡμέραν τιμῶμεν τό «ἀεὶ μυστήριον»² τῆς Θείας Ἐνανθρωπήσεως. Ὁ χριστιανοπρεπὴς ἑορτασμός τῶν Χριστουγέννων ἀποτελεῖ σήμερον

1. Πρβλ. Λουκ. ι', 42.

2. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Κεφάλαια διάφορα Θεολογικά καὶ Οἰκονομικά περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας*, ἑκατοντὰς πρώτη, IB', PG 90, 1184.

πραΐξιν ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἐκκοσμίκευσιν τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν ἐξασθένησιν ἢ καὶ νέκρωσιν τῆς αἰσθήσεως διὰ τὸ μυστήριον.

Ἐν τῇ σαρκώσει τοῦ Λόγου ἀποκαλύπτεται τὸ περιεχόμενον, ἡ κατεύθυνσις καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὁ παντέλειος Θεὸς ὑπάρχει ὡς τέλειος ἄνθρωπος, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ὑπάρξωμεν «μέ τὸν τρόπον τοῦ Θεοῦ». «Ὁ Θεὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν»³. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι, κατὰ τὴν βαθυστόχαστον ἔκφρασιν τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «θεὸς κεκελευσμένος»⁴, «ζῶον θεούμενον»⁵. Αὕτη εἶναι ἡ ὑψίστη τιμὴ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἡ ὁποία ἀποδίδει εἰς τὴν ὑπαρξίν του ἀνυπέρβλητον ἀξίαν. Ἐν Χριστῷ, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καλοῦνται εἰς τὴν σωτηρίαν. Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, «οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλλήνι, οὐκ ἐν δοῦλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θήλῃ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», θεολογεῖ θεοπνεύστεως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος⁶. Πρόκειται περὶ μιᾶς καθοριστικῆς ἀνατροπῆς εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀνθρωπολογίας, εἰς τὴν ιεράρχησιν τῶν ἀξιῶν, εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ ἡθους. Ἐκτοτε, ὅστις θίγει τὸν ἄνθρωπον, στρέφεται κατὰ τοῦ Θεοῦ. «Οὐδὲν γὰρ ὅσον ἄνθρωπος ἱερόν, ᾧ καὶ φύσεως ἐκοινωνήσεν ὁ Θεός»⁷.

Χριστούγεννα εἶναι ὅλη ἡ θεανθρωπίνη ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Χριστὸς διηνεκῶς βιοῦται ὡς ὁ Ἦν, ὁ Ὡν καὶ ὁ Ἐρχόμενος. Ὁ «ἐν ἀγκάλαις τῆς Μητρὸς» εἶναι ὁ «ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς», τὸ παιδίον Ἰησοῦς εἶναι ὁ σταυρωθεὶς, ἀναστάς καὶ ἐν δόξῃ ἀναληφθεὶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὁ δίκαιος κριτὴς καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. Αὐτὸ τὸ ἀνέκφαντον μυστήριον δοξάζομεν ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, αὐτὸ διακονοῦμεν, διακονηθέντες καὶ διακονούμενοι συγχρόνως ὑπ' αὐτοῦ. Αὐτὸ διετύπωσε θεοπνεύστως, «ἐπομένη τοῖς Ἁγίοις Πατράσιν», ἡ ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμένη Σύνοδος. Τὸ «δόγμα τῆς Χαλκηδόνος», τὸν ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν τρόπον τῆς προσλήψεως τῆς σαρκὸς τοῦ κόσμου ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, «ψάλλει» διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐκφραστικῆς, τῆς ὁργανώσεως τοῦ ἱεροῦ χώρου, τοῦ ἐντυπωσιακοῦ τρουλλοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπεικονίζει τὴν

3. Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως*, 54.

4. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον Ἐπιτάφιος*, PG 36, 560.

5. Τοῦ αὐτοῦ, *Λόγος ΜΕ'*, *Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 632.

6. Γαλ. γ', 28.

7. Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, ΣΤ', PG 150, 649.

τά πάντα συνέχουσαν θείαν φιλανθρωπίαν καί συνάπτει τά οὐράνια καί τά ἐπίγεια, διά τῶν εἰκόνων καί τοῦ διακόσμου, διά τῆς μοναδικῆς θεολογικῆς γλώσσης τῆς ἐκπάγλου φωτοχυσίας, ὁ πανίερος ναός τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐν τῇ Πόλει τῶν Πόλεων, τό καύχημα τῆς Ὁρθοδοξίας καί τό κλεῖσμα τῆς οἰκουμένης.

Ἐν μέσῳ περιστάσεων καί θλίψεων πολλῶν, ἤχῃ σήμερον ἡ λιγυρά φωνή τοῦ «ἀγγέλου Κυρίου», τοῦ «εὐαγγελιζομένου χαρὰν μεγάλην... παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σήμερον σωτήρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος»⁸. Ἑορτάζομεν τὰ Χριστοῦγεννα, προσευχόμενοι διὰ τοὺς ἐν κινδύνοις καί ἀσθενείαις ἀδελφούς ἡμῶν. Θαυμάζομεν τὴν αὐτοθυσίαν τῶν ἱατρῶν καί τῶν νοσηλευτῶν καί πάντων τῶν συμβαλλόντων εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς πανδημίας. Χαίρομεν διαπιστοῦντες, ὅτι ὁ ἀσθενῶν προσεγγίζεται ὑπ' αὐτῶν ὡς ἱερόν πρόσωπον καί δέν μετατρέπεται εἰς ἀριθμόν, περιστατικόν, ἀντικείμενον, ἀπρόσωπον βιολογικὴν μονάδα. Ὡς ἐλέχθη προσφυέστατα, ἡ «λευκὴ μπλούζα» τῶν ἱατρῶν εἶναι «ἓνα ἄσπρο ράσο», ἐκφράζει τὴν παραίτησιν ἀπὸ τοῦ «ἐμόν» χάριν τοῦ ἀδελφοῦ, τό «ζητεῖν τὰ τοῦ ἐτέρου»⁹, τὴν ὀλικὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὸν πάσχοντα. Εἰς αὐτό τό «ἄσπρο ράσο» καί εἰς τό ράσον τοῦ κληρικοῦ, σύμβολον ἀμφοτέρων θυσίας καί διακονικοῦ πνεύματος, ἡ ἔμπνευσις καί ἡ κινητήριος δύναμις εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε δῶρον τῆς θείας χάριτος, ποτέ ἀποκλειστικῶς ἰδικόν μας κατόρθωμα.

Ἡ ἐπικίνδυνος πανδημία ἐκλόνισε πολλὰ αὐτονόητα, ἀπεκάλυψε τὰ ὅρια τοῦ τιτανισμοῦ τοῦ συγχρόνου «ἀνθρωποθεοῦ» καί ἀνέδειξε τὴν δύναμιν τῆς ἀλληλεγγύης. Ὁμοῦ μέ τὴν ἀδιαμφισβήτητον ἀλήθειαν, ὅτι ὁ κόσμος μας ἀποτελεῖ ἐνότητα, ὅτι τὰ προβλήματα μας εἶναι κοινά, καί ἡ λύσις των ἀπαιτεῖ σύμπραξιν καί συμπόρευσιν, ἀνεδείχθη ἐξόχως ἡ ἀξία τῆς προσωπικῆς συμβολῆς, τῆς ἀγάπης τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτου, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει τό ἀνθρώπινον μέτρον. Ἡ Ἐκκλησία συμπαρίσταται ἐνεργῶς, ἔργῳ καί λόγῳ, πρὸς τοὺς ἐμπεριστατοὺς ἀδελφούς καί προσεύχεται διὰ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῶν, τῶν συγγενῶν καί τῶν ὑπευθύνων διὰ τὴν περίθαλψιν, διακηρύττουσα συγχρόνως, ὅτι ἡ θεραπεία τοῦ ἀσθενοῦς, ὡς προσωρινή νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου, παραπέμπει εἰς τὴν ἐν Χριστῷ ὑπέρβασιν καί τελικὴν κατάργησιν αὐτοῦ.

8. Λουκ. β', 9-11.

9. Α' Κορ. ι', 24.

Δυστυχῶς, ἡ ὑγειονομική κρίσις δέν ἐπέτρεψε τήν ἀνάπτυξιν τῶν δράσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον προβλεφθῇ διά τό 2020, «ἔτος ποιμαντικοῦ ἀνακαινισμοῦ καί ὀφειλετικῆς μερίμνης διά τήν νεολαίαν». Ἐλπίζομεν, ὅτι κατά τό ἐπερχόμενον ἔτος θά καταστῇ δυνατή ἡ πραγματοποίησις τῶν προγραμματισθεισῶν ἐκδηλώσεων διά τήν νέαν γενεάν. Γνωρίζομεν ἐκ πείρας ὅτι, ἐφ' ὅσον οἱ νέοι καί αἱ νέαι προσεγγισθοῦν μέ κατανόησιν καί ἀγάπην, ἀποκαλύπτουν τάς δημιουργικάς των δυνάμεις καί συμμετέχουν μέ ἐνθουσιασμόν εἰς τά δρώμενα. Τελικῶς, ἡ νεότης εἶναι μία ἰδιαίτερος «θρησκευτική» περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, μέ ὄνειρα, ὁράματα καί βαθείας ὑπαρξιακάς ἀναζητήσεις, μέ ζῶσαν τήν ἐλπίδα ἐνός νέου κόσμου ἀδελφοσύνης. Αὐτήν τήν «καινήν κτίσιν»¹⁰, τοὺς «καινοὺς οὐρανοὺς καί γῆν καινήν ... ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ»¹¹, εὐαγγελίζεται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, αὐτήν εἰκονίζει ἐν τῇ πορείᾳ πρὸς τὰ Ἑσχата.

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί καί εὐλογημένα τέκνα,

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ ἄνθρωπος ἀνακαινοῦται ὅλος, δέν «βοηθεῖται» ἀπλῶς, ἀλλὰ «ἀληθεύει», βιώνει τόν ἔνθεον προορισμόν του. Ὡς διεκήρυξεν ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδοξίας, εἰς τήν Ἐκκλησίαν «ἕκαστος ἄνθρωπος ἀποτελεῖ μοναδικήν ὄντότητα, προωρισμένην εἰς προσωπικὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ»¹². Ἐχομεν τήν θεόδοτον βεβαιότητα, ὅτι ὁ παρὼν βίος δέν εἶναι ὁλόκληρος ἡ ζωὴ μας, ὅτι τό κακόν καί αἱ ἀρνητικότητες δέν ἔχουν τόν τελευταῖον λόγον εἰς τήν ἱστορίαν. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δέν εἶναι ἓνας «ἀπὸ μηχανῆς Θεός», ὁ ὁποῖος παρεμβαίνει καί ἐξαφανίζει τὰ δεινά, ἐνῶ ταυτοχρόνως καταλύει τήν ἐλευθερίαν μας, ὡσάν αὕτη νά ἦτο «καταδίκη», ἐκ τῆς ὁποίας χρῆζομεν ἀπαλλαγῆς. Δι' ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς ἰσχύει τό ἀπαράμιλλον Πατερικόν: «Βουλομένων γάρ, οὐ τυραννουμένων τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον»¹³. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας δοκιμάζεται διά τοῦ Σταυροῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Ἀνάστασιν.

Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, συνεορτάζοντες μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν θεαρέστῳ φρονήματι τὰ Χριστοῦγεννα καί τὰς λοιπὰς ἐορτάς τοῦ

10. Β' Κορ. ε', 17.

11. Β' Πέτρ. γ', 13.

12. Ἐγκύκλιος, § 12.

13. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν*, PG 90, 880.

Ἀγίου Δωδεκαημέρου, εὐχόμεθα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κέντρου τοῦ Φαναρίου, ὅπως ὁ συγκαταβάς τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων Σωτήρ χαρίζεται ὑμῖν ὑγείαν, τήν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, προκοπὴν ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ, καὶ πᾶσαν ἄνωθεν εὐλογίαν, ἐν τῷ ἀνατέλλοντι νέῳ ἔτει καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς ὑμῶν. Γένοιτο!

Χριστούγεννα ,βκ΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

A decorative border with a repeating floral and vine pattern surrounds the central text.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ
Δρ Αρχιτέκτων-Μηχανικός

ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΑ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΗ ΡΟΔΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ώ φορμή γιά τήν έκπόνηση αὐτῆς τῆς μελέτης εἶναι τό βασικό ὕλικό πού ὑπῆρχε σέ παλαιότερες δημοσιεύσεις στά εἰκονοστάσια τῆς Πόλεως Ρόδου ὅσο καί σέ ἄλλες περιοχές. Μέ βάση αὐτές ἐπεκτάθηκε τό ἀντικείμενο σέ ὅλα σχεδόν τά ξυλόγλυπτα τοῦ νησιοῦ. Ἡ προηγούμενη ἐμπειρία μᾶς βοήθησε στό νά ἀποτυπωθοῦν ἀρκετές δεκάδες εἰκονοστάσια, νά γίνει ἡ σύγκριση μεταξύ τους καί νά ὑπάρξουν συμπεράσματα σχετικά μέ τήν ἐξέλιξή τους.

Οἱ δυσκολίες πού συναντήσαμε, ἀφοροῦσαν κυρίως τή φωτογραφική ἀποτύπωση, ἀφοῦ λόγω τῶν συνθηκῶν φωτισμοῦ πολλές φορές δέν ὑπῆρχε εὐκρινής ὄψη τοῦ ἀντικειμένου. Οἱ μακρινές ἀποστάσεις καί οἱ κλειστοί, κλειδωμένοι χώροι δέν εἶναι διαθέσιμοι εὐκολα γιά ἀποτυπώσεις. Ἐπρεπε γι' αὐτό νά προγραμματιστεῖ ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἐπίσκεψη καί ἐνίστε οἱ ὑπεύθυνοι νά σταματήσουν τήν ἐργασία τους γιά νά ἔλθουν νά μᾶς ἐξυπηρετήσουν.

Στό σημεῖο αὐτό ἐκφράζουμε τίς εὐχαριστίες μας στούς ἱερεῖς, τά ἐκκλησιαστικά συμβούλια καί τήν Ἱ. Μητρόπολη Ρόδου, πού ἐπέτρεψαν τή φωτογράφιση καί τήν ἀποτύπωση. Τό ἴδιο καί στήν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου γιά τήν πρόσβαση, πού εἶχαμε στό φωτογραφικό της ἀρχεῖο. Ἐπίσης, στήν ἀρχαιολόγο Μαρία Σιγάλα καί τούς συντηρητές ἔργων τέχνης Σωτήρη Πατατοῦκο καί Γιάννη Σπανό. Χωρίς τή συμβολή τους δέν θά ὀλοκληρωνόταν ἡ ἔρευνα.

Ἡ μελέτη περιλαμβάνει μόνο εικονοστάσια. Ἐλπίζουμε μελλοντικά αὐτή νά ἐπεκταθεῖ καί σέ ἄλλα ξυλόγλυπτα, ὅπως οἱ ἄμβωνες, οἱ ἐπισκοπικοί θρόνοι, οἱ ἐπιτάφιοι, τά ἀναλόγια, τά προσκυνητάρια κ.λπ.

Τά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια πού ἐξετάζονται, εἶναι ἀπαραίτητα λειτουργικά στοιχεῖα τοῦ κάθε ἐνός ναοῦ. Ἀποτελοῦν διαχωριστικό στοιχεῖο ἀνάμεσα στοὺς ἱερεῖς καί τὸ ἐκκλησίασμα. Θεωροῦνται ἐξέλιξη τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν μαρμάρινων τέμπλων. Στὴ Ρόδο ὑπάρχουν ἀρκετά, τὰ ὅποια ὅμως δέν ἔχουν μελετηθεῖ συστηματικά. Στὴν παρούσα μελέτη γίνεται ἐννοιολογικός διαχωρισμός μεταξύ τους. Κατ' αὐτόν τέμπλα ὀνομάζονται τὰ παλαιὰ χαμηλὰ μαρμάρινα, ἐνῶ εἰκονοστάσια τὰ νεότερα ξύλινα καί ψηλὰ χωρίσματα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος μέ τίς εἰκόνες.

Μέ τὴν πρόοδο τῆς ναοδομίας ὑπάρχουν παράλληλα καί τὰ ἀνάλογα εἰκονοστάσια. Μαζί μέ τίς εἰκόνες καί τίς τοιχογραφίες συμπληρώνουν τὸ κτίριο καί εἶναι ἔτσι ἔτοιμο γιὰ τὴ λατρεία τῶν πιστῶν. Ἐξυπακούεται ὅτι γιὰ κάθε ἔργο χρειάζεται οἰκονομικὴ κάλυψη. Αὐτὴ ἐπιτυγχανόταν κάθε φορά πού ὑπῆρχε ἀνάπτυξη καί ἐπιτρεπόταν νά κτιστεῖ ὁ ναός. Κάποιες ἐποχές ἦταν εὐνοϊκές, ἐνῶ ἄλλες ὄχι. Τό ἱστορικό πλαίσιο μέσα στοῦ ὁποῖο ἐντάσσονται ὅλες οἱ δραστηριότητες καί καλλιτεχνικές δημιουργίες (ναοὶ – εἰκονοστάσια) ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα μέχρι τὸν 20ό, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τό 1204 ἡ Ρόδος παραχωρεῖται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὰ χέρια τῶν Γαβαλάδων κατόπιν συμφωνίας. Ἀργότερα, τό 1309, ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα καί ὑπάγεται στὴν κυριαρχία τῶν ἱπποτῶν τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη. Τό 1522 γίνεται ἡ κατάκτηση τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς, πού κράτησε μέχρι τό 1912. Ἀκολούθησε ἡ Ἰταλοκρατία, πού διήρκησε μέχρι τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμο. Μέσα σέ αὐτὴ τὴν περίοδο οἱ συνθήκες δέν ἦταν εὐνοϊκές. Ἀρχικὰ ὁ Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπής (κατακτητὴς τῆς Ρόδου) ἐπέτρεψε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του στοὺς χριστιανούς νά τελοῦν ἀνεμπόδιστα τὰ θρησκευτικὰ τους καθήκοντα. Μετὰ τὸν θάνατό του ὅμως οἱ περισσότεροι ναοὶ μετατράπηκαν βίαια σέ μουσουλμανικά τεμένη. Αὐτὸ δείχνει ὅτι δέν ὑπῆρχε πλέον ἡ ἴση μεταχείριση τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων. Ἀργότερα ξεχωρίζουν κάποια διαστήματα μέ συχνότερες καί πιό πυκνές κατασκευές ναῶν. Ἡ πρώτη περίοδος εἶναι γύρω στό 1700. Ἀκολουθεῖ ἐκείνη στὰ μέσα τοῦ 19ου καί στό δεύτερο μισό αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα, πού ἐπιτρέπεται

ή οικόδομήση μέ σουλτανικά φερμάνια. Τέλος μιά μικρή ανάκαμψη παρατηρείται καί στή δεύτερη-τρίτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰώνα.

Στήν παροῦσα μελέτη ἐξετάζονται ὀγδόντα ὀκτώ εἰκονοστάσια. Ἀπό αὐτά τά σαράντα ἐννέα βρίσκονται σέ ναούς πού λειτουργοῦν σήμερα ὡς ἐνοριακοί. Ἄλλα ἐννέα ἀπαντῶνται στόν κύριο ναό κάποιας μονῆς (καθολικό). Τά ὑπόλοιπα βρίσκονται σέ κοιμητήρια καί ἐξωκλήσια. Ἀπό ὅλα αὐτά τά εἰκοσιέξι εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένα. Τά ἄλλα χρονολογοῦνται ἔμμεσα ἢ ἀνάλογα μέ τήν τεχντροπία τους. Γιά ὅσα εἶναι ἤδη δημοσιευμένα ἀναφέρονται μόνο τά στοιχεῖα, πού δέν συμπεριλήφθηκαν στήν παρουσίασή τους. Παρατίθεται, δηλαδή, ἡ ἀρχιτεκτονική ἀποτύπωσή τους, οἱ διαστάσεις καί οἱ τεχνικές ἐκτέλεσης τοῦ ξυλόγλυπτου. Στά ἀδημοσίευτα ὑπάρχει ἀναλυτική ἐκθεση καί στοιχεῖα γιά τόν τύπο καί τή μορφή τους (διάρθρωση, βημόθυρο, στέψη, διάκοσμος - θέματα, τεχντροπία, καθῶς καί ἡ θέση τοῦ ναοῦ μέσα στόν ὁποῖο βρίσκονται). Ἀξίζει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι τριάντα τρία ἐξ αὐτῶν φέρουν τμήματα, πού κατασκευάστηκαν σέ διαφορετικές ἐποχές (παλαιότερα καί νεότερα).

Στήν προσπάθεια νά κατανοηθεῖ ἡ ἐξέλιξη τῶν εἰκονοστασίων, αὐτά χωρίστηκαν σέ ἐπτά ὁμάδες μέ κοινά χαρακτηριστικά. Στήν πρώτη ὁμάδα ἐντάσσονται ἐκεῖνα μέ τά γεωμετρικά σχήματα (κύκλους, ρόμβους), πού τυπικά ἐπαναλαμβάνονται καί συμπλέκονται. Στή δεύτερη ὅσα ἔχουν ὑβριδικούς δράκοντες, κληματίδες καί καρπούς σέ τριάδες. Ἀκολουθεῖ ἡ τρίτη, στήν ὁποία τό κύριο στοιχεῖο εἶναι οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι. Στήν τέταρτη κατηγορία ὁμαδοποιοῦνται ἐκεῖνα πού ἔχουν κύριο θέμα τά ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα, λιοντάρια σέ χαμηλές θέσεις καί κοσμητικά τύμπανα στά τόξα τῶν Δεσποτικῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ πέμπτη μέ τά ἐλλειπτικά διάχωρα καί τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους, καθῶς καί τούς τέσσερις δράκοντες στή βάση τοῦ σταυροῦ. Ἡ μεγαλύτερη ὁμάδα εἶναι ἡ ἕκτη μέ τή διαφοροποίηση στόν τύπο. Κατ' αὐτόν ὑπάρχει πρισματική προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου καί διάκοσμος μέ Χερουβίμ, γιρλάντες καί ἄρπυιες. Οἱ δράκοντες εἶναι κυρίως τρικέφαλοι. Τά ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα ἐπανερχονται καί συνδυάζονται μέ τά ἐν λόγῳ θέματα. Στήν ἑβδομη περιλαμβάνονται τά ἀντίστοιχα μέ τούς ραβδωτούς κίονες καί τά νεοκλασσικά θέματα. Ἐντοπίζεται μεταξύ τῶν ἄλλων καί ἓνα μεμονωμένο εἰκονοστάσι ἑνθετης τεχνικῆς (τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου), τό ὁποῖο ἐντάχθηκε

χάριν τῆς ὁμαδοποίησης μαζί μέ ἐκεῖνα τῶν φολιδωτῶν δρακόντων καί τῶν ἀνθοφόρων κλάδων στή στέψη.

Τό κείμενο διαιρεῖται σέ τρία μέρη. Στό πρῶτο ὑπάρχει ἓνας κατάλογος μέ τά εἰκονοστάσια πού ἐξετάζονται. Ἀκολουθεῖ τό δεύτερο μέ τή συγκριτική μελέτη καί στό τέλος τό τρίτο μέ τά συμπεράσματα, δηλαδή, τήν ἐξέλιξη τῶν ξυλόγλυπτων.

Ἡ παρουσίαση τῶν ντοκουμέντων γίνεται παραθετικά κατά τή χρονολογική τους σειρά καί τήν ἐξέλιξή τους, ξεκινώντας ἀπό τά παλαιότερα καί φτάνοντας μέχρι τά σύγχρονα. Τοποθετοῦνται, δηλαδή, σέ σειρές, τά τμήματα κατά ὁμάδες ὥστε νά γίνεται εὐκολα ἡ σύγκριση. Τονίζονται ἰδιαίτερα τά ἀσφαλῶς χρονολογημένα γιά νά μποροῦν οἱ ἐπόμενοι μελετητές νά παραπέμψουν εὐκολα σέ γνωστά καί δημοσιευμένα ξυλόγλυπτα καί ἔτσι νά χρονολογήσουν κάποια ἄλλα, σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία τους. Μέ αὐτό τόν τρόπο ὁ ἐρευνητής παραθέτει μιά φωτογραφία μέ δράκοντες π.χ. δίπλα στή σειρά μέ τίς δικές μας ἢ τά σχέδια καί κάνει τόν συσχετισμό. Ὅμοια θέματα θεωροῦνται ὅτι κατασκευάστηκαν χρονικά τήν ἴδια ἐποχή. Τό ἴδιο δύναται νά ἐπαναληφθεῖ καί γιά τοὺς κίονες, τό ἐπιστύλιο, τά λυπηρά, τόν σταυρό, τά ὑπέρθυρα κ.ο.κ. Μέ κύλιση τῆς φωτογραφίας δίπλα στά δημοσιευμένα αὐτά θέματα γίνεται εὐκολα ἡ ἀντιστοίχιση. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ μεταγενέστεροι μελετητές θά πρέπει νά παραπέμπουν στά ἀσφαλῶς χρονολογημένα, σέ ἐκεῖνα, δηλαδή, πού ἔχουν ἓναν ἀριθμό μόνο γιά τό ἔτος κατασκευῆς. Δέν πρέπει νά συγκρίνουν τά ἀντικείμενα τῆς μελέτης τους μέ ὅσα ἐδῶ ἔχουν χρονολογίες πού σημειώνονται μέ τήν ἔνδειξη ἀπό καί ἔως, μέ παύλα ἀνάμεσά τους (-) ἢ περίπου (~) ἢ ἐρωτηματικό (;)

Διατηρήθηκαν ὅλες οἱ χρονολογίες κατασκευῆς τῶν εἰκονοστασίων σύμφωνα μέ τά ὅσα ἤδη δημοσίευσε ὁ Χάρης Κουτελάκης, ὁ ὁποῖος ἐντάσσει ὁρισμένα σέ δεκαετίες μέ ἀκριβῆ μέτρηση (π.χ. 1690-1699). Πολλά ἀπό τά ὑπόλοιπα ἐντάσσονται ἀπό ἐμᾶς σέ περιόδους μέ καταληκτικό ἔτος ἐκτέλεσης τοὺς λεγόμενους στρογγυλοὺς ἀριθμούς, πού λήγουν σέ μηδέν. Ἦτοι, γιά παράδειγμα στήν περίοδο 1690-1700 ἀντιστοιχοῦν ἑνδεκα ἔτη. Αὐτή ἡ διαφοροποίηση γίνεται καί γιά πρακτικούς λόγους, ὥστε νά μείνουν εὐκολα στή μνήμη.

Γιά τήν κατανόηση τῆς ὁρολογίας τοῦ κειμένου ἀναφέρονται

συνοπτικά οί λέξεις πού χρησιμοποιούνται στά μέρη τοῦ εἰκονοστασίου μέ τήν ἑρμηνεία τους ὡς ἀκολουθῶς:

Θωράκιο ὀνομάζεται τό κατώτερο ἐπίπεδο τμήμα τοῦ εἰκονοστασίου πού ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο.

Τά κατακόρυφα στυλῶματα στίς δύο πλευρές τους ἀποτελοῦνται ἀπό τόν πεσσό καί τόν κίονα στό πάνω μέρος του. Ἐξ αὐτῶν τό πρῶτο λαμβάνει τή μορφή πρίσματος καί τό δεύτερο κυλίνδρου.

Οἱ μεγάλες εἰκόνες τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί ἄλλων Ἀγίων ἀνάμεσα ἀπό τούς κίονες καλοῦνται Δεσποτικές. Ἡ δεύτερη σειρά εἰκόνων πιό πάνω μέ θέμα τίς δώδεκα μεγάλες γιορτές τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας ὀνομάζονται Δωδεκάορτο. Ἀνάμεσά τους μεσολαβεῖ τό ἐπιστύλιο καί ὁ θριγκός πού περιγράφει τό κοσμητικό δοκάρι καί τίς γλυπτές ζῶνες. Τή θέση τοῦ Δωδεκάορτου συχνά ἀντικαθιστοῦν οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Ἀποστόλων. Ἐνίστε προστίθενται σέ αὐτές καί οἱ ἀντίστοιχες τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί τῶν Ἀρχαγγέλων, ὅποτε ἀναφερόμαστε στή Δέηση ἢ ζώνη τῆς Δέησης.

Στή στέψη ἀπαντῶνται ὁ κλάδος σέ ὀριζόντια διάταξη, οἱ δράκοντες, τά λυπηρά καί ὁ Σταυρός. Τά λυπηρά εἰκονίζονται τήν Παναγία καί τόν Ἰωάννη τόν Θεολόγο σέ λυπηρή στάση νά ἀτενίζουν στόν Σταυρωμένο Χριστό. Στή βάση τοῦ σταυροῦ ζωγραφίζεται ἡ κára τοῦ Ἀδάμ ἐνῶ στίς κεραῖες τά εὐαγγελικά σύμβολα.

Ὡραία Πύλη λέγεται ἡ κεντρική εἴσοδος, τῆς ὁποίας τά ἀνοιγόμενα φύλλα καλοῦνται βημόθυρα. Οἱ ἄλλες δύο εἵσοδοι εἶναι τῆς Προθέσεως στή βόρεια πλευρά καί τοῦ Διακονικοῦ στή νότια.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Τά εικονοστάσια στή Ρόδο κατατάχτηκαν σέ ἑπτά ομάδες, καί ἓνα μεμονωμένο, γιά καλύτερη κατανόηση τῆς συνεχοῦς δημιουργίας, ὅσο καί τῆς ἐξελικτικῆς τους πορείας. Μερικά ἀπό αὐτά ἔχουν ξυλόγλυπτα τμήματα καί εἰκόνες ἀπό δύο ἢ περισσότερες ομάδες καί περιόδους. Στόν κατάλογο τοποθετήθηκαν μέ βάση τό σημαντικότερο ἢ τό μεγαλύτερο τμήμα τους. Ἐτσι ἐξηγεῖται ἡ τοποθέτηση τῶν δύο παλαιότερων στήν ἀρχή τοῦ καταλόγου καί τά ὅποια ἀναφέρονται στούς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά. Ἀντίθετα τό εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου βρίσκεται στά τελευταῖα, ἐπεidῆ στό σύνολό του ἔγινε στήν ἀρχή τοῦ 20οῦ αἰῶνα παρόλο πού κάποια τμήματά του κατασκευάστηκαν νωρίτερα, στόν 17ο αἰῶνα. Τά ὑπόλοιπα ἐξετάζονται κατὰ χρονολογική σειρά καί σύμφωνα μέ τήν ἀνωτέρω ὁμαδοποίηση.

❖ **Πρώτη ομάδα** (Μέ συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα –ρόμβους, κύκλους– στό ἐπιστύλιο ἢ τυπικά ἐπαναλαμβανόμενα θέματα καί σχοινιά).

1. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰῶνας). (Σχ. 1, 2, 147)

Θέση: Ἐντοπίστηκε παλαιότερα στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Κοιμητήριό τῆς κοινότητας. Σήμερα ἀπουσιάζει ἀπό τόν χώρο του. Ἐχει δημοσιευθεῖ ἤδη¹.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις τοῦ δοκαριοῦ εἶναι μήκος 3,28 μ. καί πλάτος 0,35 μ. Τό βημόθυρο ἔχει ὕψος 1,18 μ. καί πλάτος 0,62 μ.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τό βάθος ἦταν χρωματισμένο. Τό πλέξιμο τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων γινόταν μεταξύ τους μέ τήν τεχνική τοῦ ψαθωτοῦ (ταινίες πού διασταυρῶνονται καί πλέκονται διαδοχικά, μιά πάνω καί μιά κάτω ἀπό τήν ἄλλη).

1. Χάρης Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου*, σ. 108.

2. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στη Λαχανιά (14ος-16ος αιώνας). (Εικ. 1, 141, 298 Α, Β. Σχ. 3, 4, 130 ΙΑ, 148)

Θέση: Ο Ναός αυτός του Αγίου Γεωργίου είναι έξωκλήσι, σέ μικρό μοναστήρι στα βόρεια του οικισμού.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 3,50 μ. και ύψος 3,37 μ.² Είναι τριμερές με στέψη, θριγκό και κατακόρυφα στοιχεία με τη βάση στο κάτω μέρος. Έχει δύο εισόδους (Ωραία Πύλη και Προθέσσεως).

Στέψη: Σταυρός και λυπηρά μόνο με γραπτό διάκοσμο.

Διάκοσμος: Στο έπιστύλιο υπάρχουν συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα όπως και στο αντίστοιχο στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στο Βάτι. Παραστάσεις με ζωγραφιστά Χερουβίμ παρατηρούνται στα υπέρθυρα.

Τεχνικές: Ανάγλυφη εκτέλεση. Έπάλληλοι χρωματισμοί καλύπτουν το έπιστύλιο, ενώ τα υπέρθυρα διατηρούν τον αρχικό τους γραπτό διάκοσμο.

❖ **Δεύτερη ομάδα** (Με κληματίδες και διάφορους καρπούς, υβριδικούς δράκοντες που έχουν κεφαλή πτηνού ή ψάρια).

3. Εικονοστάσι στον Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη, στον Αρχάγγελο (1650-1700). (Εικ. 2, 85 Α, 89 Α, 117 Α, 273 Α. Σχ. 7, 113 Α, 125 Α, 137 Α, 183 Α)

Θέση: Σέ ναό εντός του οικισμού.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 3,29 μ. και ύψος 3,34 μ. Διαιρείται σέ τρία μέρη. Τή βάση, τον θριγκό και τη στέψη.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα με σταθμό ασφαλείας. Τέσσερα τοξωτά διάχωρα τοποθετούνται σέ δύο σειρές.

Στέψη: Υπάρχει σταυρός, υβριδικοί δράκοντες και τοξωτά λυπηρά με γλυπτά περιθώρια στίς τέσσερις πλευρές.

Τεχνικές: Τό βημόθυρο εκτελέστηκε με άδρή τεχνική. Τά φύλλα

2. Τό πλάτος ίσοῦται ὅσο καί τό διάστημα ανάμεσα ἀπό τούς δύο τοίχους (βόρειο καί νότιο) ἀφοῦ κάθε εἰκονοστάσι καταλαμβάνει ὅλη αὐτή τήν ἀπόσταση. Στό ὕψος μετριέται τό ἀνώτατο σημεῖο τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῆς στέψης μέχρι καί τό δάπεδο ἔδρασης. Ὁ σταυρός ἔχει συνήθως κάμψη πρὸς τά κάτω καί στήν πραγματικότητα ἡ μέτρηση αὐτή εἶναι μεγαλύτερη ὅταν ὑπολογιστεῖ τό ἀνάπτυγμα τοῦ εἰκονοστασίου καθ' ὕψος. Στά σχέδια ἀναφερόμαστε γιά τή στάθμη στό ἄνω μέρος του.

καί οί κλάδοι εἶναι σχηματοποιημένα. Τά προεξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος φέρει χρωματισμούς.

4. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰώνας). (Εἰκ. 3, 81 Β, 85 Β, 89 Β, 135 Δ. Σχ. 8, 9, 125 Β, 151)

Θέση: Πρόκειται γιά ἐξωκκλήσι στά ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ πρός τήν Ἰξιά.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,25 μ. καί ὕψος 3,73 μ. Εἶναι τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος βρίσκονται ἔξι στυλῶματα πού περιλαμβάνουν τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους.

Βημόθυρο: Δέν σώζεται.

Στέψη: Σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες συνθέτουν τό πάνω μέρος του. Ὁ σταυρός ἔχει πεπλατυσμένη τήν κάτω κεραία. Τά περιθώρια πού περιβάλλουν τίς κατακόρυφες καί ὀριζόντιες πλευρές του κοσμοῦνται μέ γλυπτά φυτικά θέματα (κληματίδες μέ σταφύλια). Οἱ δράκοντες ἔχουν κεφαλή πτηνοῦ καί σπειρωτές οὐρές ὅπως καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Οἱ τοξωτές εἰκόνες τῶν λυπηρῶν ἔχουν τρεῖς κορυφές καί περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φύλλα καί ἄνθη.

Διάκοσμος: Ἀκτινωτά κοσμήματα μέ ὀμφαλό συμπληρώνουν τά τύμπανα τῶν τόξων τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα σκαλίστηκαν ἄνθη μέ τρία φύλλα ἑκάστο.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση, περίτεχνες λεπτομέρειες. Ἐπάλληλα χρώματα καλύπτουν τήν ἀρχική στρώση.

5. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686). (Εἰκ. 4, 120, 135 Α, 189, 140 Α. Σχ. 10, 11, 115 Γ, 125 Γ, 137 Β, 141 Α, 149)

Θέση: Ἐξωκκλήσι στά ἀνατολικά τοῦ οἰκισμοῦ, στόν λόφο δίπλα ἀπό τό ἀεροδρόμιο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,94 μ. καί ὕψος 3,58 μ. Αποτελεῖται ἀπό τρία μέρη. Τή βάση μέ τά κατακόρυφα στοιχεῖα, τό ἐπιστύλιο καί τή στέψη. Ἐξί στυλῶματα στό κάτω μέρος περιλαμβάνουν τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό

βρίσκονται οί εικόνες τοῦ Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη ἔχει σταυρό, δράκοντες καί λυπηρά.

Στέψη: Γλυπτές ζῶνες μέ φυτικό διάκοσμο πλαισιώνουν τίς κατακόρυφες καί ὀριζόντιες κεραίες τοῦ σταυροῦ. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες μοιάζουν μέ τοὺς ἀντίστοιχους στό εἰκονοστάσι τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Τά λυπηρά παλαιότερα ἦταν ὡς καί ἐκεῖνα στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῆς Ἱαλυσοῦ.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο ὑπάρχουν δύο γλυπτές ζῶνες ἐνῶ κάτω ἀπό αὐτό ἄλλες τρεῖς. Ἡ ἀνώτερη κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ δεύτερη περιλαμβάνει τά τόξα τῶν εἰκόνων, πού ἔχουν στά τύμπανά τους ἀκτινωτό ἄνθος. Μιά τεθλασμένη γραμμὴ σέ μορφή ζίκ-ζάκ διαχωρίζει τά τύμπανα ἀπό τά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα, πού μέ τὴ σειρά τους φέρουν ἄνθη μέ φύλλα. Τό ἐπιστύλιο περιλαμβάνει τὴν πάνω ζώνη μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια, τὴν ἐνδιάμεση πλατιά τῆς κληματίδας καί τὴν κάτω μέ τό θέμα τοῦ σχοινοῦ. Τό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης ἔχει ἡμικυκλικό τόξο στό κάτω μέρος καί πάνω κοσμεῖται μέ ἀνθοφόρους κλάδους.

Τεχνικές: Ἐκτελέστηκε μέ τὴν ἀνάγλυφη τεχνικὴ ἀλλὰ καί μέ περίτεχνες λεπτομέρειες. Νεότερα χρώματα καλύπτουν τὴν ἀρχικὴ στρώση τῆς ἐπιφάνειας, πού θά πρέπει νά ἦταν χρυσωμένη, καθὼς διακρίνεται τό ὑπόστρωμα γιὰ χρύσωμα (ἀμπόλι).

6. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς τοῦ Ἀγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699). (Εἰκ. 5, 81 Γ, 85 Γ, 138 Β, 140 Β, 143, 190, 237 Α, 271 Α, 276 Α. Σχ. 12, 125 Δ, 137 Γ, 154, 183 Β)

Θέση: Ἐξω ἀπό τόν οἰκισμό, στό ὁμώνυμο μοναστήρι στά βόρεια τῆς κοινότητος καί εἶναι δημοσιευμένο³.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,84 μ. καί ὕψος 3,95 μ. Ἐξί στυλῶματα στό κάτω μέρος περιλαμβάνουν τίς τέσσερις Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς δύο εἰσόδους. Στὴ Δέηση – Ἀποστόλους ὑπάρχουν δεκαεξί εἰκόνες. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπὸ δράκοντες, σταυρό καί λυπηρά.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη τεχνικὴ χρησιμοποιεῖται σέ ὅλο τό εἰκονοστάσι μέ λεπτὴ ἐργασία στά ἐπὶ μέρους θέματα. Τά ἐξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο.

3. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου*, σ. 43.

7. Εικονοστάσι στον Ναό της Μονής Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής ή Άνω (1693). (Εικ. 6, 81 Δ, 85 Ε, 121, 138 Γ, 144, 191, 230 Β-Γ, 237 Β, 294 Β. Σχ. 13, 14, 15, 112 Ε-ΣΤ-Ζ, 116, 119 Γ, 125 Ε, 130 Α, 137 Δ, 152, 153, 176 Β-Γ, 191 Α)

Θέση: Ναός σε μοναστήρι επί υψώματος, εντός των ορίων της κοινότητας Αρχαγγέλου. Δημοσιεύτηκε παλαιότερα⁴.

Διάρθρωση: Έχει μήκος 2,75 μ. και ύψος 2,97 μ. Τέσσερις στύλοι πού περιλαμβάνουν μαζί με τους πλαϊνούς τοίχους δύο Δεσποτικές εικόνες και δύο εισόδους συνθέτουν τό κάτω μέρος του. Τά άλλα δύο τμήματα είναι ό θριγκός μέ δεκατρείς εικόνες της Δέησης – Αποστόλων και ή στέψη.

Τεχνικές: Περίτεχνες λεπτομέρειες παρατηρούνται σέ όλο τό εικονοστάσι τό όποιο καλύπτεται μέ επάλληλους χρωματισμούς. Τό συντηρημένο πλαίσιο μέ τήν κτητορική επιγραφή στό έπιστύλιο δείχνει ότι αρχικά είχε χρυσωμένα τά προεξέχοντα γλυπτά μέρη και χρωματισμένο τό βάθος.

8. Εικονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (1691-1702). (Εικ. 7, 89 Γ, 95, 117 Δ, 122, 135 Β, 138 Δ, 192, 230 Δ, 276 Β, 289. Σχ. 16, 112 Δ, 113 Β, 114, 117 Ζ, 125 ΣΤ, 130 Β, 133 Γ, 183 Γ)

Θέση: Ένοριακός ναός μέσα στην Κοινότητα, πού παλαιότερα ήταν μοναστήρι μέ κελιά. Τό εικονοστάσι είναι δημοσιευμένο⁵.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 5,94 μ. και ύψος 6,23 μ. Πέντε Δεσποτικές εικόνες μέ τά θωράκιά τους και δύο εισοδοι στό κάτω μέρος παρεμβάλλονται ανάμεσα στα επτά στυλώματα και μιās καλύπτρας στη νότια πλευρά. Πάνω από τό έπιστύλιο υπάρχουν δεκαεπτά εικόνες της Δέησης – Αποστόλων. Η στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, δράκοντες και «κλάδους».

Τεχνικές: Ανάγλυφη τεχνική μέ χρυσωμένα τά εξέχοντα γλυπτά τμήματα και χρωματιστό βάθος. Στη ζώνη του έπιστυλίου μέ τόν γραπτό διάκοσμο έντοπίζονται και επιφάνειες καλυμμένες μέ άσήμι.

9. Εικονοστάσι στον Ναό της Παναγίας Καθολικής Κατταβιάς (1699). (Εικ. 8, 81 Ε, 85 Δ, 88 Α, 89 Δ, 117 Β, 123, 138 Ε, 140 Γ, 146,

4. Χ. Κουτελάκης, ό.π., σ. 40-41.

5. Χ. Κουτελάκης, ό.π., σ. 42-43.

193, 237 Γ, 273 Β, 288 Γ. Σχ. 17, 18, 112 Ι, 113 Γ-Δ, 117 Θ, 120, 121, 125 Ζ, 130 Γ, 133 Α, 137 Ε, 155, 156, 175 Γ, 183 Δ)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται στό κοιμητήριο στά νότια τοῦ οἰκισμοῦ. Δημοσιεύθηκε καί αὐτό ὁμοίως⁶.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,97 μ. καί ὕψος 4,28 μ. Ἐξί στύλοι περιλαμβάνουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στή Δέηση ὑπῆρχαν δεκαεπτὰ παραστάσεις.

Τεχνικές: Λεπτή καί ἐπιδέξια ἐργασία μέ προσεγμένες λεπτομέρειες. Τά γλυπτά θέματα πού προεξέχουν εἶναι χρυσωμένα, ἐνῶ τό βάθος φέρει γήινα χρώματα.

10. Εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700). (Εἰκ. 9, 81 ΣΤ, 135 Ε, 138 ΣΤ, 147, 230 Ε, 237 Δ, 271 Β, 273 Γ, 276 Γ. Σχ. 19, 137 ΣΤ, 141 Β, 187 Α)

Θέση: Μοναστήρι μέ κελιά ἐκτός οἰκισμοῦ μέσα σέ ἀγροτική περιοχή. Δημοσιεύτηκε παλαιότερα⁷.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,92 μ. καί ὕψος 3,31 μ.

Τεχνικές: Λεπτή ἐργασία μέ διαφοροποιήσεις στά θέματα πού βρίσκονται στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τή Δέηση. Ἀρχικά εἶχε χρυσωμένα τά προεξέχοντα μέρη καί χρωματισμένο τό βάθος. Ἀργότερα ἐκτός ἀπό τά γήινα χρώματα προστέθηκε σέ αὐτά καί τό κυανό τοῦ κοβαλτίου. Τώρα μέ μιά τρίτη ἐπέμβαση καλύπτεται μέ ἀπομιμήσεις χρυσῶν, μεταλλικῶν χρωμάτων.

11. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ψάλτου τῆς Λίνδου (1701). (Εἰκ. 10, 85 Ζ, 88 Β, 135 ΣΤ, 138 Ζ, 140 Δ, 148, 194, 228 Β, 230 ΣΤ, 237 Ε, 244 Α, 273 Δ. Σχ. 20, 21, 118 Ι-ΙΑ-ΙΒ, 122, 130 Δ, 137 Ζ, 157, 177 Α-Β, 189 Α)

Θέση: Ἡ μονή μέ τὸν ναό καί τό εἰκονοστάσι βρίσκεται σέ ἀπόσταση ἐνάμισυ χιλιομέτρου νοτιοανατολικά τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Λίνδου καί εἶναι δημοσιευμένο⁸.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,62 μ. καί ὕψος 3,54 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἐπτὰ στύλοι στή βάση ἔχουν ἀνάμεσά τους τέσσερις Δεσποτικές εἰκόνες, τίς δύο εἰσόδους καί

6. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 41-42.

7. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 44.

8. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., πίν. 16α.

τά γραπτά θωράκια. Ἐπὶ τῆς Δέησης ὑπάρχουν ἔνδεκα παραστάσεις. Στὴ στέψη σώζονται σταυρός, λυπηρά καὶ δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καὶ ποτήριο στήν κορυφή. Τό ἀνώτερο τμήμα διαμορφώνεται μέ γλυπτές δέσμες ἀπὸ ἀκανθόφυλλα. Στὶς γραπτές παραστάσεις εἰκονίζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου πάνω καὶ οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος κάτω.

Στέψη: Ὁ σταυρός φέρει τὰ εὐαγγελικά σύμβολα στὰ τρίλοβα τῶν κεραίων του πού μέ τή σειρά τους στέφονται ἀπὸ φυτικά κοσμήματα σέ δέσμες. Γλυπτός διάκοσμος μέ φυτικά θέματα περιτρέχει τίς ὀριζόντιες καὶ κάθετες πλευρές του. Τὰ λυπηρά εἶναι τοξωτά ὅπως καὶ στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἱαλυσοῦ. Οἱ ὑβριδικοὶ δράκοντες ἀκολουθοῦν τόν τύπο τῶν ἀντιστοιχῶν τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στὸν Ἀρχάγγελο.

Διάκοσμος: Ἀπὸ τίς δύο ἀνώτερες γλυπτές ζώνες πάνω ἀπὸ τὴ Δέηση ἢ μία κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα καὶ ἡ ἄλλη περιλαμβάνει τὰ τόξα τῶν εἰκόνων μέ τὰ τύμπανά τους. Ἐπὶ αὐτῶν σκαλίστηκαν ἄνθη καὶ φύλλα σέ ἀκτινωτὴ διάταξη ὡς καὶ τὰ ἀντίστοιχα στό Καμερὶ στὰ Μάσσαρι. Στό ἐπιστύλιο πάνω ἀπὸ τίς Δεσποτικές εἰκόνες ὑπάρχει κληματίδα καὶ σέ κεντρικὸ σημεῖο θυρεὸς καὶ χρονολογία κατασκευῆς. Ἡ ὀριοθέτησή της γίνεται στήν πάνω πλευρά μέ σειρά ἀπὸ ἀστραγάλους καὶ στήν κάτω μέ σχοινί. Οἱ πεσσοὶ καὶ οἱ κίονες διαχωρίζονται ἀπὸ τὰ εἰκονίδια τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Προδρόμου. Κοσμοῦνται δέ μέ κληματίδες πού φέρουν καρπούς καὶ ἄνθη καὶ συμπληρώνεται μέ σημειοσειρές πάνω σέ ἐλίσσόμενες ταινίες. Στὰ τοξωτά ὑπέρθυρα ὑπάρχει φυτικός διάκοσμος μέ φύλλα καὶ ἄνθη.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη καὶ λεπτὴ τεχνικὴ μέ χρυσωμένα τὰ ἐξέχοντα μέρη καὶ χρωματισμένο βάθος.

12. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαὴλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701). (Εἰκ. 11, 195, 140 Ε, 285 ΣΤ. Σχ. 22, 112 ΙΑ, 158)

Θέση: Στό Νιοχώρι, σέ κεντρικὸ σημεῖο τῆς Πόλεως Ρόδου. Δημοσιευμένο⁹.

Διάρθρωση: Στὶς γενικές διαστάσεις μετρήθηκαν τό πλάτος, πού ἰσοῦται μέ 2,00 μ. καὶ τό ὕψος 3,25 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκὸ καὶ

9. Α. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σελ. 17.

σταυρό στή στέψη. Τέσσερεις κίονες ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους δύο Δεσποτικές εἰκόνες καί μία εἴσοδο (ᾠραία Πύλη)¹⁰.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τά ἐξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο.

13. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720, ἀνασυγκρότηση 1871). (Εἰκ. 12, 81 Ζ, 85 Η, 135 Ζ, 138 Η, 196, 231 Θ-ΙΑ, 238 ΣΤ, 271 Γ, 273 Ε, 281 Β, 300. Σχ. 23, 126 Θ, 142 Ε, 183 Ε, 187 Β)

Θέση: Ναὸς τοῦ κοιμητηρίου τῆς κοινότητος ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ (στά βορειοδυτικά).

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,04 μ. καί ὕψος 3,90 μ. Ἡ βάση, ὁ θριγκὸς καί ἡ στέψη συνθέτουν τὰ τρία μέρη του. Ἐπτὰ στύλοι περιέχουν στά ἐνδιάμεσά τους τέσσερεις Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στὸ Δωδεκάορτο ἀπαντῶνται δεκατρεῖς εἰκόνες ἐνῶ δεκαπέντε παραστάσεις μέ τή Δέηση καί τοὺς Ἀποστόλους βρίσκονται μέσα σέ κυκλικά διάχωρα ἐπὶ τῆς κληματίδας (στό ἐπιστύλιο). Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμὸ ἀσφαλείας καί τό «ποτήριο» στήν κορυφή. Γλυπτὰ φύλλα σέ δέσμες ὑπάρχουν στό πάνω μέρος του. Κάτω ἀπὸ αὐτὰ ζωγραφίστηκαν οἱ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί οἱ Ἀπόστολοι Πέτρος καί Παῦλος σέ χαμηλότερη θέση.

Στέψη: Ὁ σταυρὸς ἔχει τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν στά τρίλοβά τους, ἕκαστο τῶν ὁποίων στέφεται μέ ἑπτὰ γλυπτὰ φύλλα. Οἱ δράκοντες ἀκολουθοῦν τή μορφή ἐκείνων τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο καί τὰ τοξωτὰ λυπηρά ἀπολήγουν σέ τρεῖς κορυφές μέ φυτικά θέματα. Ἀνάγλυφες ζῶνες μέ φύλλα καί ἄνθη συμπληρώνουν τίς κατακόρυφες καί ὀριζόντιες πλευρές του.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη τοῦ θριγκοῦ περιλαμβάνει τὰ ἡμικυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαορτου. Στά τύμπανά τους σκαλίστηκαν κεφαλές ἀγγέλων, φύλλα καί ἄνθη. Ἡ κύρια ζώνη κοσμεῖται μέ κληματίδα, καρπούς καί ἄνθη. Ἡ παράσταση τοῦ Χριστοῦ, ποῦ εἶναι τό κεντρικὸ θέμα, περιβάλλεται μέ μικρὸ σταυρό στό πάνω μέρος, στα-

10. Ὑπάρχει καί μία δεύτερη εἴσοδος γιὰ μετάβαση πρὸς τό Ἱερό Βῆμα ὡς ἄνοιγμα στὸν διπλανό, ἀνατολικὸ τοῖχο.

φύλια στό κάτω καί γλυπτούς ἀγγέλους ἐκατέρωθέν του. Δύο συμμετρικά ἄνθη συμπληρώνουν τό πλαίσιο τῆς εἰκόνας. Πάνω ἀπό τό τόξο τῆς Ὠραίας Πύλης διακρίνονται κεφαλές ἀγγέλων μέσα σέ φυλλώματα. Οἱ κληματίδες στούς κίονες ἔχουν ὡς κύριο θέμα κληματίδες πού συγκλίνουν ἢ ἀποκλίνουν κατά διαστήματα. Ἐκτός ἀπό σταφύλια, φέρουν ἐπίσης ἄνθη καί διάφορους ἄλλους καρπούς. Διαφορετικό σχέδιο ἐμφανίζεται σέ τέσσερις ἀκρινούς κίονες πού εἶναι στριφτοί. Στούς πεσσούς ἐπαναλαμβάνονται οἱ κληματίδες μέ φύλλα, ἄνθη καί διάφορους καρπούς. Δύο ἀπό αὐτούς ξεχωρίζουν καί εἶναι φοιιδωτοί. Στά σανιδωτά θωράκια ζωγραφίστηκαν παραπετάσματα.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τά προεξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό. Φύλλα ἀπό ἀσήμι καλύπτουν τίς μορφές τῶν γλυπτῶν ἀγγέλων καί τά φωτοστέφανα τῆς Δέησης καί τῶν Ἀποστόλων. Στίς γραπτές παραστάσεις ἀπουσιάζει ὁ χρυσός κάμπος. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τό βημόθυρο καί οἱ Δεσποτικές εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας. Στούς χρωματισμούς, ἐκτός ἀπό τά γήινα χρώματα, γίνεται χρήση τοῦ κυανοῦ. Στίς νεότερες ἐπεμβάσεις προστέθηκε καί τό πράσινο.

14. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (1693-1720). (Εἰκ. 13, 138 Θ, 197, 231 Η, 281 Α. Σχ. 24, 117 Η, 125 Η)

Θέση: Ὁ ναός τῆς Παναγίας Μυρτενῆς βρίσκεται βόρεια τῆς ἐπαρχιακῆς οδοῦ Ρόδου-Καμείρου, ἐκτός τοῦ σχεδίου Πόλης Ἰαλυσοῦ καί βορειοδυτικά αὐτοῦ. Ὑπάρχει στήν ὁμώνυμη Δημοτική Ἐνότητα καί εἶναι πλησίον τῶν γαιῶν Κρεμαστῆς.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,16 μ. καί ὕψος 3,37 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Οἱ δύο Δεσποτικές εἰκόνες μέ τίς δύο εἰσόδους βρίσκονται στά ἐνδιάμεσα τῶν πέντε στυλωμάτων. Δεκατρεῖς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων βρίσκονται πάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας. Οἱ παραστάσεις ἔχουν ἀπαλειφθεῖ.

Στέψη: Σταυρός μέ γλυπτές ζῶνες στίς ὀριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Τά λυπηρά πλασιώνονται ἀπό φυτικό διάκοσμο καί οἱ δράκοντες ἔχουν κεφαλές πτηνοῦ καί σπειρωτές οὐρές.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζῶνες κοσμοῦνται ἢ μία μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια καί ἡ δεύτερη μέ δοχεῖα σέ σειρά ἀπό τά ὁποῖα

ἐξέρχονται φύλλα καὶ ἄνθη. Τό ἐπιστύλιο συντίθεται ἀπὸ τρεῖς γλυπτές ζῶνες. Ἡ πλατιά στή μέση φέρει τὴν κληματίδα μέ σταφύλια καὶ ἄνθη, ἡ πάνω ἀπὸ αὐτὴ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καὶ ἡ κάτω ἀστραγάλους.

Στὸ ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας πύλης παρατηροῦνται ἄνθη μέ τρία φύλλα ἐνῶ στὸ ἀντίστοιχο τῆς Προθέσεως κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά (ἐξαπτέρυγα καὶ Χερουβίμ). Οἱ κίονες διαμορφώνονται μέ κατὰ κόρυφο κλάδο μέ συμμετρικά ἄνθη καὶ καρπούς στὶς δύο πλευρές τους. Τό θέμα τῆς ἐλισσόμενης ταινίας μέ τίς σημειοσειρές στὸ κέντρο ἐντοπίζονται ἐπίσης καὶ ἐδῶ. Τό πέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης πίσω καὶ πάνω ἀπὸ τὸ βημόθυρο ἔχει δύο γραπτές παραστάσεις. Ἀπὸ αὐτές ἡ μία μέ τὴν Παναγία βρίσκεται σέ ἀνοιγόμενη θυρίδα καὶ ἡ ἄλλη στὴν ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση μέ περίτεχνες λεπτομέρειες. Τὰ προεξέχοντα γλυπτὰ μέρη εἶναι χρυσωμένα καὶ τὸ βάθος χρωματίσθηκε μέ γήινα χρώματα. Τό βημόθυρο καλύφθηκε ἐξ ὀλοκλήρου μέ καφέ πλαστικό χρώμα. Ἀπομακρύνθηκε τελευταία μαζί μέ τὸ πέτασμα τῆς Ὡραίας Πύλης.

15. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ἀγίας Τριάδος στὴν Ψίνθο (1699-1725). (Εἰκ. 14, 231 IB. Σχ. 25)

Θέση: Στὸ λεγόμενο Ἱαματικό. Ἐξωκκλήσι ἐκτὸς τοῦ οἰκισμοῦ. Τμήματά του διασώζονται ἐπίσης στὸν Ναὸ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στὴν Ψίνθο. Δημοσιευμένο¹¹.

Διάρθρωση: Ἀνασυγκροτημένο. Στὶς γενικές διαστάσεις καταγράφονται τὸ πλάτος, πού ἰσοῦται μέ 3,04 μ. καὶ τὸ ὕψος μέ 3,03 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καὶ στέψη. Τέσσερις στύλοι μαζί μέ τοὺς πλαῖνους τοίχους περικλείουν τίς τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καὶ τίς δύο εἰσόδους. Δεκαπέντε εἰκόνες Δέησης – Ἀποστόλων κατανέμονται στὸ ἐπιστύλιο καὶ τὰ θωράκια.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Τό βάθος ἦταν χρωματισμένο καὶ τὰ προεξέχοντα μέρη χρυσωμένα. Μέ τίς νεότερες ἐπεμβάσεις τὰ γλυπτὰ μέρη καλύπτονται ἀπὸ μεταλλικά χρώματα (μπруντζίνα).

11. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου*, πίν. 28β καὶ 49α.

16. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Νικολάου στην Ίαλυσό (1700-1725). (Εικ. 15, 86 I, 118, 140 ΣΤ, 198, 228 Γ. Σχ. 26, 126 I, 133 E)

Θέση: Ο ναός βρίσκεται εντός του οικισμού. Δημοσιεύτηκε τμήμα της στέψης (λυπηρά) μόνο¹².

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 4,95 μ. και ύψος 4,56 μ. Συντίθεται από τρία μέρη, ήτοι τη βάση με τους επτά κίονες, το επιστύλιο και η στέψη. Υπάρχουν δύο εισοδοί και τέσσερις Δεσποτικές εικόνες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα με σταθμό ασφαλείας και γλυπτά φύλλα στο πάνω μέρος.

Στέψη: Πέντε γλυπτά φύλλα περιβάλλουν τό κάθε τρίλοβο στίς άκριες των κεραιών του σταυρού. Ζώνες με φυτικό διάκοσμο πλαισιώνουν τις όριζόντιες και κατακόρυφες πλευρές του. Τά λυπηρά τοποθετήθηκαν σέ τοξωτά πλαίσια με πλούσια φυλλώματα στίς πλευρές τους. Στή βάση τους στηθαίοι άγγελοι αντικαθιστούν τους δράκοντες, από τούς όποίους διατηρούνται μόνο οί σπειροειδείς ούρές.

Διάκοσμος: Στό επιστύλιο άπαντώνται κληματίδες και πιό πάνω δύο στενές ζώνες, έκ των όποίων ή κάτω κοσμεΐται μέ τρίφυλλα και ή πάνω μέ άπλό κυμάτιο. Τά υπέρθυρα έχουν ήμικυκλικό τόξο στό κάτω μέρος μέ όδοντώσεις και άνθη μέ τρία φύλλα στά πλευρικά τριγωνικά διαστήματα.

Τεχνικές: Άνάγλυφη έκτέλεση. Τά γλυπτά μέρη είναι χρωματισμένα και βερνικωμένα. Οί νεότεροι κίονες κατασκευάστηκαν στον τόρνο και οί χρωστικές επί αυτών μιμοϋνται τό μάρμαρο (ψευδομαρμαρώσεις). Στά θωράκια τοποθετήθηκαν καθρέπτες (ταμπλάδες). Τό βημόθυρο καλύπτεται έξ όλοκλήρου μέ καφέ πλαστικό χρώμα.

17. Εικονοστάσι στον Παλιό Ναό του Αγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (1700-1725). (Εικ. 16, 301 Α-Β. Σχ. 27)

Θέση: Σέ κεντρικό σημείο εντός του οικισμού βρίσκεται ό ναός.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 3,56 μ. και ύψος 3,55 μ. Ή βάση άποτελείται από πέντε στύλους πού μαζί μέ τόν βόρειο τοΐχο περιλαμβάνουν στά ενδιάμεσά τους τρεις Δεσποτικές εικόνες και δύο εισόδους. Τά άλλα δύο μέρη του εικονοστασίου είναι ό θριγκός και

12. Χ. Κουτελάκης, ό.π., πίν. 38β.

ή στέψη. Ἐξ αὐτῶν τό ἕνα ἀποτελεῖται ἀπό τίς δεκαπέντε εἰκόνες Δέησης – Ἀποστόλων μέ τίς δύο ζῶνες πάνω καί κάτω ἀπό αὐτές. Σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες συνθέτουν τό ἄλλο –δεύτερο– μέρος.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας. Οἱ γραπτές παραστάσεις καταστράφηκαν καί σώζονται μόνο τά γλυπτά φύλλα στό ἄνω μέρος.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τά τρίλοβα στίς κεραῖες του καί τά σύμβολα τῶν Ἀποστόλων πάνω σέ αὐτά. Στό κάτω μέρος ζωγραφίστηκε ἡ κára τοῦ Ἀδάμ. Τά τοξωτά λυπηρά ἔχουν στίς δύο πλευρές τους γλυπτά φύλλα καί στό ἄνω μέρος τρεῖς ἀπολήξεις. Οἱ ὕβριδοί δράκοντες ἔχουν κεφαλή πτηνοῦ καί σπειροειδεῖς οὐρές.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τή Δέηση ὑπάρχουν δύο γλυπτές ζῶνες. Ἡ ἀνώτερη φέρει πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ πιό κάτω περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων πού ἔχουν στά τύμπανά τους κόσμημα μέ τριγωνικά πέταλα. Στό ἐπιστύλιο ἡ κληματίδα ὀριοθετεῖται στό ἄνω μέρος μέ μιά ἄλλη στενή ζώνη μέ αὐλακώσεις πού σχηματίζουν τεθλασμένη γραμμὴ ζίκ-ζάκ καί στό κάτω σφιχτός πλοχμός (σχοινί). Οἱ κίονες σέ τρεῖς διαφορετικές μορφές ἔχουν ἢ διπλή κληματίδα ἢ μονή ἐλίσσόμενη ἢ βλαστούς. Ὁ γραπτὸς διάκοσμος στά ὑπέρθυρα περιλαμβάνει φύλλα καί ἄνθη ἐνῶ στά θωράκια παραστάσεις ἀγίων.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση μέ λεπτά σχέδια. Τά προεξέχοντα μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματισμένο. Ὁ γραπτὸς διάκοσμος ἀντικαθιστᾷ γλυπτές ἐπιφάνειες στίς ποδιές καί στίς εἰσόδους.

18. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στὰ Μαριτσά (1700-1725). (Εἰκ. 17, 140 Ζ. Σχ. 28)

Θέση: Ἐξωκκλήσι στή μέση περίπου τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τὰ Μαριτσά πρὸς τὴν Ψίνθο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,52 μ. (στή θέση τῆς Δέησης – Ἀποστόλων) καί ὕψος 3,71 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν ἑνδεκα εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου καί τῶν Ἀποστόλων¹³.

Στέψη: Δύο παλαιοὶ δράκοντες συνδυάστηκαν μέ νεότερο σταυρό καί λυπηρά.

Διάκοσμος: Τὸ ἐπιστύλιο μέ τοὺς δράκοντες τῆς στέψης ἀποτε-

13. Στή βάση εἶναι μικρότερο.

λοῦν τό παλαιό τμήμα. Ἡ ἀνώτερη γλυπτή ζώνη κοσμεῖται μέ πεντάλοβα πλατιά φύλλα πού ἐναλλάσσονται μέ ἄλλα ἀτρακτοειδῆ. Κάτω ἀπό αὐτή βρίσκονται τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων τῆς Δέησης πού ἔχουν στό τύμπανό τους ἄνθος καί ἀκτινωτά γύρω ἀπό αὐτό τριγωνικά καί γλωσσοειδῆ πέταλα. Στά διαστήματα πάνω ἀπό τοὺς κιονίσκους καί ἀνάμεσα ἀπό τά τόξα διακρίνονται δέσμες μέ φύλλα. Ἡ ζώνη τῆς κληματίδας περιλαμβάνει ἐπὶ πλέον σταυρό καί δύο θυρεούς, πτηνά καί ἄνθη. Στό πάνω μέρος της μιά ἄλλη στενή ζώνη κοσμεῖται μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Φύλλα χρυσοῦ στρώθηκαν στά προεξέχοντα τμήματα καί χρωματίστηκε τό βάθος. Στή σημερινή κατάσταση τά χρώματα ἀπομακρύνθηκαν καί ἡ ξύλινη ἐπιφάνεια καλύφθηκε μέ βερνίκια.

19. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κατταβιάς (1700-1725). (Εἰκ. 18. Σχ. 29)

Θέση: Μικρό μοναστήρι ἐκτός οἰκισμοῦ, στοὺς ἀγρούς στὴν ἀνατολική πλευρά.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 2,81 μ. καί ὕψος 2,86 μ. Ἀνασυγκροτημένο. Τό ἐπιστύλιο διατηρεῖται στή θέση του ἐνῶ ἔξι ἀπὸ τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων φυλάσσονται στὸν ἐνοριακό Ναό τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς.

Διάκοσμος: Τό ἐπιστύλιο φέρει κληματίδα καί θυρεό σέ κεντρικό σημεῖο. Στό πάνω μέρος της σκαλίστηκε σφιχτός πλοχμός καί στό κάτω ἀστράγαλοι.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση. Λεπτὴ καί προσεγμένη ἐργασία. Μεταλλικά χρώματα (μπρουτζίνα) καλύπτουν παλαιότερες χρωματικές ἐπιφάνειες καί πιθανὰ χρυσώματα.

20. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στὸν Μονόλιθο (1725). (Εἰκ. 19, 81 Η, 86 Θ, 118 Ε, 135 Η, 138 Ι, 228 Δ, 238 Η, 288 Δ, 301 Γ. Σχ. 30, 31, 113 Ε, 118 ΙΓ, 126 ΙΑ, 133 Δ, 159)

Θέση: Στὸν παλαιό ναό στὰ δυτικά τοῦ σημερινοῦ ἐνοριακοῦ, πού τιμᾶται ἐπίσης στὸν ἴδιο Ἅγιο - Ἀπόστολο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,00 μ. καί ὕψος 3,67 μ. Τριμερές μέ βάση θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος τέσσερα στυλῶματα μαζί μέ τὸν βόρειο τοῖχο περιέχουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς

Δεσποτικές εικόνες. Στο ἐπιστύλιο ὑπάρχουν θέσεις γιά δεκατρεῖς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων καί γλυπτές ζῶνες πάνω καί κάτω ἀπό αὐτές. Σέ ἀνώτερη θέση βρίσκονται ὁ σταυρός, τὰ λυπηρά καί οἱ δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί Τεραρχῶν.

Στέψη: Σταυρός μέ τὰ εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραίων πού περιβάλλονται ἀπό γλυπτὰ φύλλα. Φυτικός διάκοσμος παρατηρεῖται στίς ταινίες πού πλαισιώνουν τίς κατακόρυφες καί ὀριζόντιες πλευρές του. Τά τοξωτά πλαίσια τῶν λυπηρῶν ἔχουν φυτικά θέματα (φύλλα) καί τρεῖς ἀπολήξεις στό πάνω μέρος. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες ἔχουν κεφαλές πτηνῶν καί σπειροειδεῖς οὐρές.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη γλυπτὴ ζώνη περιλαμβάνει τὰ κυκλικά τόξα τῶν Ἀποστολικῶν εἰκόνων, στά τύμπανα τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἄνθος –κόσμημα– μέ τριγωνικά καί ἀτρακτοειδῆ πέταλα. Τά τριγωνικά διαστήματα πάνω ἀπὸ τοὺς κιονίσκους κοσμοῦνται μέ δέσμες ἀπὸ φύλλα. Ἡ ζώνη τῆς κληματίδας ἔχει στό ἄνω μέρος τῆς ἀστράγαλους καί στό κάτω πλοχμό (σχοινί). Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης παρατηροῦνται κλαδίσκοι μέ ἄνθη πού περιβάλλονται ἀπὸ τό στέλεχος τους. Πάνω ἀπὸ τό ἀντίστοιχο τόξο τῆς Προθέσεως ὑπάρχει γραπτὸς διάκοσμος μέ Χερουβίμ. Οἱ κίονες ἔχουν σπειροειδεῖς κλάδους μέ ἄνθη καί καρπούς καθὼς καί ταινίες μέ σημειοσειρές στό κέντρο τους. Στὴ μέση τοῦ ὕψους τους διακρίνονται τὰ εἰκονίδια μέ παραστάσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καί τῶν Ἁγίων.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη καί λεπτὴ ἐκτέλεση. Τὰ γλυπτὰ μέρη εἶναι χρυσομένα καί τό βάθος χρωματισμένο.

21. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Παναγίας Ἐλεούσας, τῆς Καλλιθηνῆς (1700-1725). (Εἰκ. 20, 86 ΙΑ, 232 ΙΔ, 271 Δ, 273 ΣΤ, 285 Δ, 288 Ε. Σχ. 32, 119 Δ)

Θέση: Ὁ ναὸς εἶναι ἐνταγμένος σέ μικρὸ μοναστικὸ συγκρότημα ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ (βορειοδυτικά).

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,33 μ. καί ὕψος 3,60 μ. Πέντε στύλοι μαζί μέ τὸν βόρειο τοῖχο ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στὸν θριγκὸ ὑπάρχουν δεκατρεῖς εἰκόνες Δέησης – Ἀποστόλων. Στὴ στέψη τοποθετήθηκαν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ασφαλείας όπως και στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Στέψη: Ὅμοια μέ ἐκεῖνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Διακόσμος: Μοιάζει μέ τόν ἀντίστοιχο πού ἀναφέρεται πιό πάνω. Συγγενικό σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία εἶναι καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

Τεχνικές: Χρυσωμένα γλυπτά μέρη μέ χρωματιστό βάθος.

22. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730). (Εἰκ. 21, 82 Α, 89 ΣΤ, 136 Θ, 149, 199, 200, 232 ΙΕ-ΙΣΤ, 238 Θ-Ι, 249 Β, 271 Ε, 282 Α, 286, 287. Σχ. 33, 160, 161)

Θέση: Οἱ Ἅγιοι Ἀνάγυροι εἶναι ἐνοριακός ναός σέ προάστιο (μαράσι) τῆς Πόλεως Ρόδου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,12 μ. καί ὕψος 4,69 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη, δημοσιευμένο παλαιότερα¹⁴. Πέντε στυλώματα μαζί μέ τόν νότιο τοῖχο ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους δύο εἰσόδους, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο γραπτές παραστάσεις πάνω ἀπό ἐκεῖνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας.

Τεχνικές: Ἀνάγλυφη ἐκτέλεση, μέ περίτεχνες λεπτομέρειες. Τά ἐξέχοντα γλυπτά μέρη καλύπτονται ἀπό φύλλα χρυσοῦ καί ἀσημιοῦ ἐνῶ τό βάθος εἶναι χρωματισμένο.

23. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (1700-1730). (Εἰκ. 22, 138 ΙΑ, 150, 201, 228 Ε, 232 ΙΖ, 238 ΙΑ, 271 Ζ, 273 Ζ, 276 Δ. Σχ. 34)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ, σέ κεντρικό σημεῖο.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,65 καί ὕψος 3,52 μ. Στό κάτω μέρος πακτώθηκαν ἕξι στύλοι. Ἀνάμεσά τους διαμορφώνονται δύο εἰσοδοί καί τοποθετοῦνται οἱ τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες μέ τά θωράκια κάτω ἀπό αὐτές. Στόν θριγκό ὑπάρχουν δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Πιό πάνω στό τρίτο μέρος στερεώθηκε ἡ στέψη μέ σταυρό, δράκοντες καί λυπηρά.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ασφαλείας καί ποτήριο στήν κορυφή. Στά γλυπτά μέρη τοῦ πάνω τμήματος παρατηροῦνται τρεῖς

14. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σελ. 10-11, σχ. 3 καί πίν. 1-6.

μορφές στηθαίων ἀγγέλων. Οἱ παραστάσεις τῶν Ἱεραρχῶν στό κάτω μέρος τοποθετοῦνται κάτω ἀπό δύο τοξωτά διάχωρα.

Στέψη: Ὅπως καί στόν Ναό τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

Διάκοσμος: Θέματα ὅμοια μέ ἐκεῖνα στά εἰκονοστάσια τοῦ ἀνωτέρω ναοῦ, καθὼς καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι. Ἐνισχύονται ὅμως μέ ἐπὶ πλέον ἀνθρωπόμορφα στοιχεῖα ὅπως οἱ δώδεκα κεφαλές ἀγγέλων στούς κιονίσκους τοῦ Δωδεκαόρτου, οἱ τέσσερις στηθαῖοι Ταξιάρχες στούς κίονες, τὰ τρία Χερουβίμ στό βημόθυρο καί ὁ Προφήτης Ἰεσσαί στή ζώνη τῆς κληματίδας. Πρόσθετα, ἀνάμεσα ἀπό τὰ ἄλλα ἄνθη καί τούς καρπούς ἐμφανίζονται καί οἱ τουλίπες. Στά γραπτά θωράκια εἰκονίζονται κουρτινάκια.

Τεχνικές: Λεπτὴ ἐργασία παρατηρεῖται στά γλυπτά μέρη καί εἰδικότερα στά σπειροειδῆ ἀκροβλάσταρα τῆς κληματίδας. Τὰ σκαλίσματα εἶναι χρυσωμένα καί στό βάθος χρωματισμένα.

❖ **Τρίτη ομάδα** (Μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί φοιδωτούς δράκοντες).

24. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738). (Εἰκ. 23, 82 ΙΑ, 89 Ζ, 96, 118 Ζ, 124, 136 Ι, 138 ΙΒ, 151, 202, 203, 233, 239 ΙΒ-ΙΓ, 244 Γ, 245, 246, 247, 271 Η, 280 Ε-ΣΤ-Ζ, 288 Β, 302 Α. Σχ. 35, 126 ΙΓ, 130 Ε, 162, 163, 183 Ζ, 191 Β)

Θέση: Σέ ἐνοριακό ναό στό βόρειο τρίγωνο τῆς Πόλεως Ρόδου (κοντά στό ἐνυδρεῖο).

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 7,21 μ. καί ὕψος 6,64 μ. καί εἶναι δημοσιευμένο¹⁵. Δέκα στύλοι στό κάτω μέρος, ἑπτὰ Δεσποτικές εἰκόνες μέ τὰ θωράκιά τους καί δύο εἰσοδοὶ ἀποτελοῦν τή βάση. Τὰ ἄλλα δύο μέρη εἶναι ὁ θριγκός μέ εἰκοσιτέσσερις εἰκόνες στό Δωδεκάορτο καί ἡ στέψη μέ σταυρό, δράκοντες, λυπηρά καί ὀριζόντιο κλάδο.

Τεχνικές: Ἐπεξεργάστηκε μέ βαθιά σκαλίσματα. Ἔχει χρυσωμένα τὰ προεξέχοντα μέρη καί χρωματισμένο τό βάθος. Λεπτὴ ἐργασία διακρίνεται στά παλαιότερα ἀκρινά τμήματα. Στό κεντρικὸ τμήμα τοποθετήθηκαν χονδροὶ κίονες καί θωράκια μέ σύνθετες γλυπτές παραστάσεις. Ὀλόγλυφες παραστάσεις σέ μικρὴ κλίμακα, τῆς Παναγίας μέ τόν Χριστό καί τούς Προφῆτες, εἶναι ἔνθετες στήν πλατιά ζώνη

15. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., σ. 19-20 καί πίν. 42-46.

του ἔπιστυλιού. Νέες ζώνες τοποθετήθηκαν στὸν θριγκὸ μέ σκοπὸ νά υπάρξει συνέχεια καί νά φέρουν στό ἴδιο ὕψος, στήν ἴδια εὐθεία, τίς γραπτές παραστάσεις τοῦ Δωδεκαόρτου (παλαιές καί νέες). Ἡ λεγόμενη διάτρητη τεχνική μέ τὰ διαμπερῆ κενά χρησιμοποιήθηκε στή στέψη, τὸν θριγκὸ καί στὰ τόξα ἐπὶ τῶν ὑπέρθυρων.

25. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748). (Εἰκ. 82 IB, 86 IB, 89 H, 118 H, 136 IA, 138 IG, 152, 228 ΣΤ, 233 IO, 244 Δ, 271 Θ, 276 E. Σχ. 36, 126 IA, 130 ΣΤ, 134 ΣΤ, 142 Δ, 164, 165, 177 Γ, 183 H, 187 Γ)

Θέση: Στήν ὁμώνυμη ἐνορία καί σέ ἀπόσταση ἑνὸς χιλιομέτρου ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ λιμάνι (τῆς Ἀκαντιᾶς).

Διάρθρωση: Τὸ πλάτος του ἰσοῦται μέ 4,57 μ. καί ὕψος 4,68 μ. Τριμερές καθ' ὕψος. Τὸ ἄνω μέρος τῆς στέψης ἔχει σταυρό, λυπηρά, δράκοντες, μικροὺς κλάδους καί ἓνα ἀετὸ στό κέντρο. Τὸ δεύτερο, ὁ θριγκὸς μέ τὴν κληματίδα, τίς δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τὰ ὀξυκόρυφα τόξα πάνω ἀπὸ αὐτές. Τὸ κάτω τμήμα –τρίτο– ἔχει τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες μέ τὰ θωράκιά τους, ἔξι στύλους καί δύο εἰσόδους. Δημοσιεύτηκε καί παλαιότερα¹⁶.

Τεχνικές: Χαμηλὸ ἀνάγλυφο χρησιμοποιήθηκε στὰ κατώτερα κυρίως μέρη. Στή στέψη ἐφαρμόστηκε ἡ διάτρητη τεχνική μέ τὰ διαμπερῆ κενά (περιθώρια σταυροῦ, πλαίσια λυπηρῶν καί οἱ κλάδοι ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς δράκοντες). Τὰ σκαλιστὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα χρυσώθηκαν ἐνῶ τὸ βάθος χρωματίστηκε.

26. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο (~1752). (Εἰκ. 24, 230 A, 233 K, 244 E, 282 B, 290, 291, 292, 293, 294 A. Σχ. 37, 130 Z, 137 H, 142 ΣΤ, 176 A, 184 Θ)

Θέση: Ὁ ναὸς μέ τὸ εἰκονοστάσι βρίσκονται ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 3,87 μ. καί ὕψος 4,44 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκὸ καί στέψη. Στὸ κάτω μέρος ὑπάρχουν ἔξι κίονες, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσοδοί. Στήν ἀνώτατη ζώνη διασώζονται τρεῖς παραστάσεις Προφητῶν σέ κυκλικά πλαίσια. Πρόκειται γιὰ δημοσιευμένο ξυλόγλυπτο¹⁷.

16. Α. Θεοδοσίου, ὁ.π., σ. 12 καί σχ. 4.

17. Γ. Βολανάκης, *Ιερός Ναὸς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο Ρόδου*, Ρόδος 2006, σελ. 13.

Τεχνικές: Συνδυάζει τήν άδρή τεχνική μέ τά συμπαγή στοιχεΐα στό κάτω μέρος καί τά διάτρητα στήν άνώτατη ζώνη, τών Προφητών. Γραπτό έπιστύλιο μέ άνθη καί πίο πάνω Δέηση μέ Άποστόλους βρίσκονται στή θέση τοῦ θριγκοῦ. Τά μόνα μέρη πού χρυσώθηκαν εΐναι τά γλυπτά στοιχεΐα τής στέψης καί τών Προφητών. Έκτός άπό τά γήινα χρώματα χρησιμοποιήθηκε πρόσθετα τό κυανό τοῦ κοβαλτίου.

27. Εΐκονοστάσι στον Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στη Μονή Θάρρι (1756). (Εικ. 25, 82 ΙΓ, 86 ΙΓ, 88 Δ, 89 Θ, 97, 125, 136 ΙΒ, 138 ΙΔ, 140 Η, 154, 204, 205, 233 ΚΑ, 239 ΙΔ, 248, 271 Ι, 274 Θ, 276 ΣΤ. Σχ. 38, 39, 126 ΙΕ, 130 ΣΤ, 138 Θ, 184 Ι, 187 Δ)

Θέση: Ή μονή βρίσκεται παρά τό χωρίο Λάερμα τής Δημοτικής Ένότητας Λίνδου.

Διάρθρωση: Οί μετρήσεις στό πλάτος δείχνουν 4,11 μ. καί στό ύψος 4,93 μ. Τριμερές καθ' ύψος. Στή βάση έξι στύλοι έχουν στά ένδιάμεσά τους τρεΐς Δεσποτικές εΐκόνες καί δύο εισόδους. Ό θριγκός, τό δεύτερο μέρος, περιλαμβάνει δεκατρεΐς εΐκόνες Δωδεκαόρτου. Στό τρίτο, τή στέψη, άπαντώνται σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Τεχνικές: Έχει χρωματιστό βάθος καί χρυσωμένα τά προεξέχοντα γλυπτά μέρη. Διάτρητη τεχνική μέ τά διαμπερή κενά παρατηρείται στή στέψη, τόν θριγκό καί τά υπέρθυρα τών εισόδων.

28. Εΐκονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στον Άρχάγγελο (1750-1800). (Εικ. 26, 89 Ι, 153, 206, 228 Η, 249, 271 ΙΑ, 274 Ι. Σχ. 40, 184 ΙΑ)

Θέση: Ό ναός βρίσκεται έντός τοῦ οικισμού.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του εΐναι πλάτος 5,52 μ. καί ύψος 3,92 μ. Τριμερές. Στό πάνω μέρος ή στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, δράκοντες καί κλάδους. Στή μέση ό θριγκός μέ δεκατρεΐς εΐκόνες τής Δέησης – Άποστόλων καί κάτω ή βάση μέ όκτώ στύλους, πέντε Δεσποτικές καί δύο εισόδους.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα ύπάρχουν παραστάσεις τών δύο κορυφαίων Άποστόλων καί στό άνω μέρος γλυπτοί κλάδοι καί δράκοντες. Ό σταθμός άσφαλείας φέρει στήν κορυφή Χερουβίμ καί πίο κάτω δισκάριο μέ τήν παράσταση τοῦ άκοίμητου όφθαλμοῦ.

Στέψη: Οί δράκοντες βρίσκονται μέσα σέ κλάδους. Ό σταυρός

ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τὰ ἀποστολικά σύμβολα πού στεφανώνονται ἀπό γλυπτὰ φύλλα. Φυτικός διάκοσμος ἀπαντᾶται στίς ταινίες πού περιτρέχουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά λυπηρά μέ τὰ φυτικά πλαίσια διαιροῦνται σέ δύο τμήματα ἕκαστο. Στό ἄνω τοξωτό διάχωρο μέ παράσταση Χερουβίμ καί τό κάτω ὀρθογώνιο μέ τήν Παναγία ἢ τόν Ἰωάννη τόν Θεολόγο.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη περιλαμβάνει τὰ τόξα τῶν εἰκόνων τῆς Δέησης στά τύμπανα τῶν ὁποίων σκαλίστηκαν δέσμες μέ ἄνθη. Οἱ κιονίσκοι εἶναι φολιδωτοί. Κάτω ἀπό αὐτούς οἱ δύο ὀριζόντιες ζώνες ἔχουν ἡ μία ἀνθοφόρους κλάδους καί ἡ ἄλλη ἐλίσσόμενα φύλλα καί ἄνθη. Ἀκολουθοῦν σέ κατώτερη στάθμη πέντε λεπτές ζώνες. Ἡ πρώτη μέ ἰωνικό κυμάτιο, ἡ δεύτερη μέ φυλλώματα πού ἔχουν πέντε λοβούς. Στήν τρίτη διακρίνονται ἀστράγαλοι καί στήν τέταρτη ἄνθη κατά διαστήματα. Μιά σειρά φύλλων ἐλιάς σέ λοξή διάταξη βρίσκονται στήν τελευταία. Ὑπέρθυρα, κίονες καί θωράκια κοσμοῦνται μέ ἀνθοφόρους κλάδους. Στούς πεσσούς ὁμοίως παρατηροῦνται κλάδοι μέ ἄνθη πού ἐξέρχονται ἀπό δοχεῖο.

Τεχνικές: Δαντελωτά τόξα βρίσκονται στά ὑπέρθυρα. Μέ τήν ἴδια διάτρητη τεχνική ἐκτελέστηκαν ἡ στέψη καί οἱ ζώνες πάνω καί κάτω ἀπό τή Δέηση. Τά προεξέχοντα γλυπτὰ μέρη εἶναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό. Ἐκτός ἀπό τὰ γήινα χρώματα τῶν εἰκόνων, στά θωράκια χρησιμοποιήθηκε καί τό κυανό.

29. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (1789-1809). (Εἰκ. 27, 82 ΙΔ, 89 ΙΑ, 99, 136 ΙΔ, 138 ΙΕ, 252, 285 Ε. Σχ. 41, 126 ΙΣΤ, 130 Θ, 134 Ζ, 181 Γ)

Θέση: Στήν ὁμώνυμη ἐνορία τοῦ ἀνατολικοῦ τομέα τῆς πόλης.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,44 μ. καί ὕψος 6,00 μ. Τριμερές καθ' ὕψος μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὁκτώ στύλοι στή βάση μέ πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους ἀνάμεσά τους. Πάνω ἀπό αὐτή τοποθετήθηκαν δεκατέσσερις εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί στή στέψη στερεώθηκαν σταυρός, λυπηρά καί ὁ ἀετός μέ τοὺς δράκοντες μέσα σέ κλάδους. Δημοσιεύθηκε παλαιότερα¹⁸.

Τεχνικές: Ἡ στέψη εἶναι ξυλόγλυπτη μέ διαμπερῇ κενά καί εἶναι χρυ-

18. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 11, σχ. 7β καί πίν. 7-12.

σωμένη. Στο υπόλοιπο, μεγαλύτερο τμήμα, χρησιμοποιείται ή ένθετη τεχνική από ψηφίδες μαργαριταρένιων όστράκων και έλεφαντόδοντο.

❖ **Τέταρτη ομάδα** (Μέ έλισσόμενα άκανθόφυλλα, lionτάρια σέ χαμηλές θέσεις, τόξα μέ κοσμητικά τύμπανα πάνω από τίς Δεσποτικές εικό-νες καί φολιδωτούς δράκοντες μέ ένα ή τρία κεφάλια).

30. Εικόνοστάσι στον Μητροπολιτικό Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου επί της οδού Δαμασκηνοῦ της Πόλεως Ρόδου (1750-1759). (Σχ. 42, 127 IZ)

Θέση: Ναός επί της οδού Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ, στή νοτιοανατολική πλευρά της πόλεως.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ίσοῦται μέ 9,82 μ. καί τό ὕψος 6,58 μ. Διαίρεῖται σέ τρία μέρη. Τή βάση μέ δεκατέσσερις κίονες, τρεῖς εἰσόδους καί ὀκτώ Δεσποτικές εἰκόνες. Τόν θριγκό μέ ὀριζόντιες κοσμητικές ζώνες καί εἰκοσιεπτά εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Τέλος τή στέψη μέ σταυρό, δράκοντες, λυπηρά καί κλάδους. Εἶναι δημοσιευμένο¹⁹.

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική χρησιμοποιεῖται σέ πολλά τμήματά του. Λεπτή ἐργασία σμίλευσης διακρίνεται στά ἐπί μέρους θέματα.

31. Εικόνοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ἰαλυσό (1750-1783). (Εἰκ. 98, 126, 136 IΓ, 155, 175, 233 KB, 236, 239 IΕ 250, 271 IB, 279 A, 280 H-IA, 281 Γ. Σχ. 43, 130 I, 181 Δ, 184 IB, 189 B)

Θέση: Ἐνοριακός ναός στό κέντρο τοῦ οἰκισμού.

Διάρθρωση: Ὑπάρχουν παλαιότερες δημοσιεύσεις γιά τό συγκεκριμένο ἔργο²⁰. Στό πλάτος μετρίεται μέ μήκος 6,30 μ. ἐνῶ στό ὕψος 6,82 μ. Ὀκτώ στύλοι μέ ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσοδοί συνθέτουν τό κάτω μέρος. Ὁ θριγκός μέ τίς δεκαεπτά εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τίς κοσμητικές ζώνες συνθέτουν τό δεύτερο τμήμα καί ἡ στέψη μέ τόν σταυρό, τά λυπηρά, τούς δράκοντες καί κλάδους τό τρίτο τμήμα.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ διάτρητη τεχνική καί ένθετα προεξέχοντα μέρη συνθέτουν τό ὅλο δημιούργημα. Τά πυκνά κοσμητικά θέματα καλύπτει τό κάθε ένα τους τά διπλανά του. Σέ πολλά σημεία

19. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., σ. 12-13 καί πίν. 13-19.

20. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ἰαλυσό*.

δεύτερο σκαλιστό σανίδωμα σέ έπαφή μέ τό μπροστινό συμπλέκει αὐτά ἀκόμα περισσότερο (π.χ. στά θωράκια). Ἡ λεπτή έργασία σέ κάθε σημείο του τό ἀνεβάζει στήν κορυφή τῶν ξυλόγλυπτων τῆς Ρόδου. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη του εἶναι ὁ σταυρός καί τά λυπηρά.

32. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς ἤ Κάτω (1760-1783). (Εἰκ. 28, 207, 228 Θ, 240 ΙΣΤ, 251, 271 ΙΓ, 274 ΙΑ. Σχ. 44, 127 ΙΗ)

Θέση: Ἡ νέα Μονή τῆς Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς βρίσκεται ἓνα χιλιόμετρο πρὶν τόν οἰκισμό τοῦ Ἀρχαγγέλου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ρόδου-Λίνδου.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 5,66 μ. καί τό ὕψος του μέ 5,75 μ. Πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσοδοὶ βρίσκονται στό κάτω μέρος του ἀνάμεσα ἀπό ὀκτώ κίονες. Στό πάνω μέρος ὁ θριγκός μέ δεκατέσσερις εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί στό ἀνώτερο ἡ στέψη.

Βημόθυρο: Τά ἀνοιγόμενα φύλλα ἔχουν τέσσερα τοξωτά διάχωρα μέ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων. Στό ἓνα στερεώθηκε ὁ σταθμός ἀσφαλείας. Στό πάνω μέρος του γλυπτὰ ἀκανθόφυλλα συμπλέκονται μέ ἀμφικέφαλους δράκοντες ἐνῶ στήν κορυφή ὑπάρχει κυκλικός δίσκος πού στεφανώνεται ἀπό φύλλα καί ἄνθη.

Στέψη: Σταυρός μέ τρίλοβα στίς κεραῖες καί πέντε φυτικά κοσμήματα γύρω ἀπό τό καθένα. Γλυπτές ζῶνες μέ φύλλα καί ἄνθη περιτρέχουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά τοξωτά λυπηρά ἔχουν πλαίσια μέ φυτικό διάκοσμο καί οἱ φοιιδωτοὶ δράκοντες πιο κάτω τοποθετήθηκαν μέσα στοὺς κλάδους.

Διάκοσμος: Στό ἀνώτερο σημείο στερεώθηκαν δύο ζῶνες. Πάνω σέ αὐτές διακρίνονται τά ἐλίσσόμενα φύλλα καί ἄνθη τῆς πρώτης καθώς καί τά τόξα μέ τά κοσμητικά ἀνθοφόρα τύμπανα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου στή δεύτερη. Κάτω ἀπό τίς εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου καί μέχρι τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μεσολαβοῦν ἔξι γλυπτές ζῶνες. Ἡ ἀνώτερη μέ κλαδίσκους πού φέρουν φύλλα καί ἄνθη. Ἡ δεύτερη μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί ἡ ἐπόμενη μέ ἀγγέλους καί γιρλάντες. Ἡ τέταρτη εἶναι τριπλή καί περιλαμβάνει πεντάφυλλα ἀνθέμια, ἀστραγάλους καί ὀδοντώσεις. Πιο κάτω μιά ἄλλη μέ ἄνθη σέ τακτά διαστήματα καί ἡ ἔκτη μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους. Τά τόξα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν κοσμητικά τύμπανα μέ ἀνθοφόρους κλάδους, ἐνῶ μιά ἄλλη ζώνη κάτω ἀπό αὐτά, ἔχει

ώς θέμα επίσης τούς ανθοφόρους κλάδους. Τό ίδιο θέμα τῶν κλάδων, ἀλλὰ σέ μορφή στερεᾶς ἔλικας παρατηρεῖται καί στους κίονες. Πάνω ἀπό αὐτούς ὑπάρχουν ὀλόγλυφες γυναικεῖες μορφές (Ἄρπυιες), πού ὑποβαστάζουν δεύτερα κιονόκρανα. Τά θωράκια ἔχουν φυτικά καί ζωικά θέματα.

Τεχνικές: Διάρτητη τεχνική χρησιμοποιεῖται στή στέψη, τά τύμπα τῶν τόξων, τά ὑπέρθυρα, τό βημόθυρο καί τά θωράκια. Τά ζῶα, τά φύλλα καί τά ἄνθη ἔγιναν μέ λεπτές γλυφίδες. Ὁ σταυρός καί τά λυπηρά ἔχουν χρυσωθεῖ.

33. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839). (Εἰκ. 29, 82 IE, 89 IB, 100, 127, 136 IE, 138 ΙΣΤ, 156, 177, 208, 228 I, 233 ΚΓ, 240 ΙΖ, 253, 254, 255, 256, 271 ΙΔ, 274 IB, 277 Η, 280 IB, 284 Α. Σχ. 45, 46, 47, 127 ΙΘ, 131 ΙΓ, 166, 167, 168, 187 Ε)

Θέση: Στὸν ἐνοριακό ναό στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,63 μ. καί ὕψος 6,11 μ. Ἐννέα κίονες ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στό πιό πάνω τμήμα, ὁ θριγκὸς περιλαμβάνει διευρυμένο Δωδεκάορτο μέ δεκαεπτὰ εἰκόνες. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπὸ σταυρό, λυπηρά καί ἀγγέλους μέ τὸν «κλάδο».

Βημόθυρο: Τά τέσσερα διάχωρα στά ἀνοιγόμενα φύλλα φέρουν γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου. Ὁ σταθμὸς ασφαλείας ἔχει μορφή στριφτοῦ κίονα, στήν κορυφή τοῦ ὁποῖου στερεώθηκε δίσκος μέ τὴν παράσταση τοῦ Χριστοῦ μέσα σέ στεφάνι ἀπὸ φύλλα. Τά γλυπτὰ μέρη στό πάνω μέρος τοῦ βημόθυρου κοσμοῦνται μέ ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα καί δράκοντες.

Στέψη: Ὁ σταυρὸς μέ κεραῖες ἴσου πλάτους καί τρίλοβα στίς ἀπολήξεις ἔχει ἑπτὰ φυτικά κοσμήματα σέ κάθε ἄκρια. Στίς γωνίες του ἐπαναλαμβάνεται τό ἴδιο αὐτό θέμα. Ταινίες μέ γλυπτὸ διάκοσμο περιβάλλουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά πλαίσια τῶν τοξωτῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα. Κάτω ἀπὸ αὐτὰ ἀντὶ τοῦ κλάδου ὑπάρχουν ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἄνθη, δράκοντες, λιοντάρια καί αἰτός.

Διάκοσμος: Ἀπὸ τίς τέσσερις ἀνώτερες ζῶνες κάτω ἀπὸ τὴ στέψη οἱ δύο (πρῶτη καί τρίτη) φέρουν ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα. Οἱ ἄλλες δύο πού ἐναλλάσσονται μέ τίς προηγούμενες ἔχουν ἢ μὲν

δεύτερη άστραγάλους καί σχοινιά καί ή τέταρτη παραμένει άπλή χωρίς τά γλυπτά. Κάτω από τό Δωδεκάορτο μέ τούς στριφτούς κιονίσκους καί μέχρι τίς Δεσποτικές εικόνες μεσολαβούν όκτώ κοσμητικές ζώνες. Από αυτές στήν άνώτερη παρατηρούνται έλισσόμενα άκανθόφυλλα, άντικριστά ζωάκια, προσωπεία, γιρλάντες καί κεφαλές άγγέλων μέ φτερά από κάτω. Στήν έπόμενη, έλισσόμενα άκανθόφυλλα σχηματίζουν έφαπτόμενους κύκλους καί μέσα σέ κάθε ένα από αυτούς ύπάρχει ένα άνθος. Άκολουθεί ή πλατιά ζώνη τής κληματίδας. Άλλες δύο στενές κάτω από αυτήν (τέταρτη καί πέμπτη) κοσμοούνται μέ έφαπτόμενα ήμικύκλια μέσα στά όποια ύπάρχουν γλυπτά φύλλα. Έπεται ή ζώνη μέ τά κυκλικά τόξα τών Δεσποτικών εικόνων, πού έχουν έλισσόμενα άκανθόφυλλα καί άνθη τόσο στά τύμπανα όσο καί στά ένδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα. Στήν ίδια ζώνη, πάνω από κάθε κίονα στερεώθηκε καί ένας φτερωτός κιλλίβαντας καί όλοι μαζί ύποβαστάζουν τά πιό πάνω τμήματα. Οί κίονες διαμορφώνονται μέ βλαστό πάνω σέ σπειροειδή ταινία καί οί πεσσοί μέ φύλλα καί άνθη. Τά θωράκια έχουν στό πάνω μέρος σύνθεση μέ άκανθόφυλλα καί άνθη καί στό κάτω σανιδώματα μέ γλυπτά δοχεΐα, από τά όποια έξέρχονται άνθισμένες τριανταφυλλιές. Τά τοξωτά καί δαντελωτά υπέρθυρα έχουν έπίσης άκανθόφυλλα, άνθη, ζωάκια καί κιλλίβαντες στό κατώτερο σημείο.

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική χρησιμοποιείται στα τύμπανα τών τόξων, τά υπέρθυρα, καί τό άνω μέρος τών θωρακίων καί τοῦ βημοθύρου. Τά έξέχοντα γλυπτά μέρη χρυσώθηκαν καί τό βάθος χρωματίστηκε. Στίς εικόνες τοῦ Δωδεκαόρτου τοποθετήθηκαν έντονα χρώματα, όπως έρυθρό, κυανό τοῦ κοβαλτίου καί πράσινο μέ τίς αποχρώσεις τους. Στίς περισσότερες άπουσιάζει ό χρυσός κάμπος.

❖ **Πέμπτη ομάδα** (Έλισσόμενοι βλαστοί μέ άνθη, χωρίς καρπούς, μέ τέσσερεις δράκοντες στή στέψη, έλλειπτικά διάχωρα, πού περιέχουν γραπτό διάκοσμο καί φύλλα, πού σχηματίζουν στροβίλους ή στεφάνια).

34. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Άγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

(Εικ. 30, 82 ΙΣΤ, 90 ΙΓ, 119 Ι, 128, 157, 178, 209, 229 ΙΑ, 234 ΚΔ, 240 ΙΗ, 244 ΣΤ, 257. Σχ. 48, 49, 127 Κ, 131 ΙΔ, 169, 178 Β)

Θέση: Ένοριακός ναός.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του είναι ίσο μέ 6,94 μ. καί τό ύψος 7,02 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Τό τρίτο αυτό μέρος περιλαμ-

βάνει ζώνη με κλάδο καί δράκοντες, πάνω στήν οποία στερεώθηκαν ό σταυρός καί τά λυπηρά. Ό θριγκός μέ δεκαεννέα εικόνες Δωδεκαόρτου καί τίς κοσμητικές ζώνες καί ή βάση μέ δέκα στύλους, έπτά Δεσποτικές εικόνες καί δύο εισόδους.

Βημόθυρο: Ένα συρόμενο γραπτό πέτασμα μόνο.

Στέψη: Συμπαγής ζώνη του κλάδου μέ έλισσόμενα άκανθόφυλλα καί άνθη, στό κέντρο των οποίων σκαλίστηκαν οί τέσσερεις δράκοντες. Ό σταυρός ένισχύεται μορφολογικά στό κάτω μέρος μέ τό θέμα του δικέφαλου άετού. Τά τοξωτά λυπηρά παρουσιάζονται μέ έλισσόμενα άκανθόφυλλα καί άνθη στό πάνω καί κάτω μέρος τους.

Διάκοσμος: Πάνω από τίς εικόνες του Δωδεκαόρτου υπάρχουν όκτώ κοσμητικές ζώνες. Από αυτές οί πέντε στενές έχουν ως κύριο θέμα τρίγλωσσα φύλλα σέ σειρά, οί άλλες δύο πλατιές ανάμεσά τους φέρουν έλισσόμενα άκανθόφυλλα καί άνθη καί μία τρίτη γιρλάντες. Οί ένδεκα ζώνες του έπιστυλίου αποτελούνται από πέντε στενές μέ τό θέμα των παρατακτικών φύλλων μέ τρεις γλώσσες, άλλες πέντε πλατιές μέ έλισσόμενα άκανθόφυλλα καί άνθη καί μία μέ γιρλάντες. Η προτελευταία περιέχει καί τά κυκλικά τόξα των Δεσποτικών εικόνων, στά τύμπανα των οποίων υπάρχουν παρόμοια θέματα. Οί όκταγωνικοί κίονες καλύπτονται μέ διπλά φύλλα πού επαναλαμβάνονται τυπικά σέ κατακόρυφη διάταξη. Κλάδους μέ φύλλα καί άνθη έχουν επίσης οί πεσσοί καί τό πάνω μέρος των θωρακίων. Στό κάτω μέρος τους κοσμοούνται μέ γλυπτά άγγεία από τά όποια έξέρχονται άνθοφόροι κλάδοι. Σέ διάφορες θέσεις κατανέμονται στρόβιλοι καί στεφάνια μέ φύλλα.

Τεχνικές: Πρόκειται γιά συμπαγή σανιδώματα μέ ανάγλυφα θέματα στά όποια τά διάτρητα καί τά έντονα προεξέχοντα ή ένθετα στοιχεΐα άπουσιάζουν έντελώς. Τά γλυπτά μέρη είναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

35. Εικονοστάσι στον Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στά Κοσκινού (~1847). (Εικ. 31, 82 ΙΖ, 90 ΙΔ, 102, 119 ΙΑ, 129, 158, 179, 180, 210, 234 ΚΕ, 271 ΙΕ, 274 ΙΓ, 283 Β. Σχ. 50, 127 ΚΑ, 131 ΙΕ, 134 Η, 143 Η, 178 Γ, 181 Ε, 184 ΙΓ, 187 ΣΤ)

Θέση: Στόν έννοριακό ναό της Κοινότητας.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 6,89 μ. καί ύψος 7,00 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Δέκα στύλοι κάτω έχουν ανάμεσα τους έπτά Δεσποτικές εικόνες καί δύο εισόδους. Πάνω από

αυτούς, στόν κοσμήτη, παρατηρούνται είκοσιμία εικόνες Δέησης, Ἀποστόλων καί Ἀγίων. Στίς ὀριζόντιες ζώνες βρίσκονται τρία κυκλικά καί ισάριθμα ἔλλειπτικά διάχωρα. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπό σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ σταθμό ἀσφαλείας καί κυκλικό δίσκο στήν κορυφή. Τέσσερα διάχωρα φιλοξενοῦν γραπτό διάκοσμο μέ παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων. Τό πάνω μέρος του συμπληρώνεται μέ γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τά τρίλοβα στίς κεραίες του περιέχει τά εὐαγγελικά σύμβολα. Κάθε μιά ἀπό αὐτές περιστοιχίζεται ἀπό ἑννέα γλυπτά φύλλα. Στενή ταινία πλαισιώνει τίς κατακόρυφες καί ὀριζόντιες πλευρές του. Τά λυπηρά μέ αὐτόξυλο πλαίσιο φυτικοῦ διακόσμου στηρίζονται σέ δύο δράκοντες, ἐνῶ ἄλλοι δύο βρίσκονται στή βάση τοῦ σταυροῦ. Στό ἴδιο ὕψος δύο ἀνθοφόροι κλάδοι συμπληρώνουν τά ἀκρινά διαστήματα τῆς στέψης. Οἱ γραπτές παραστάσεις τῶν ἀγγέλων ἔχουν ἀποκοπεῖ κατὰ τό περίγραμμά τους.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων καί μέχρι τή στέψη βρίσκονται δύο ζώνες. Ἀπό αὐτές στήν κάτω διακρίνεται μιά ἐλίσσόμενη κληματίδα. Στήν πιό πάνω τοποθετοῦνται 21 κιονίσκοι, ἐνῶ στά μεσοδιαστήματά τους στερεώνονται γλυπτά ἀκτινωτά ἄνθη. Στίς θέσεις ἀνάμεσα ἀπό τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν καί μέχρι τίς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων μεσολαβοῦν τέσσερις ἀκόσμητες ζώνες πού ἐναλλάσσονται μέ ισάριθμες γλυπτές. Ἀπό αὐτές ἡ δεύτερη φέρει ξυλόγλυπτους ἀνθοφόρους κλάδους μέ φύλλα, πού στροβιλίζονται. Ἡ τέταρτη κοσμεῖται μέ ἐλίσσόμενα φύλλα καί βλαστούς. Στήν ἕκτη διακρίνονται ἀνθοφόροι κλαδίσκοι καί στήν ὄγδοη κληματίδα. Τά τόξα στίς Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι κυκλικά. Ἀπό αὐτά τά τρία κεντρικά φέρουν στά τύμπανά τους διάκοσμο μέ γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους, ἀνάμεσα στούς ὁποίους ζωγραφίστηκαν σέ ἔλλειπτικά διάχωρα οἱ μορφές Προφητῶν καί μιά κτητορική ἐπιγραφή. Τά ὑπόλοιπα ἔξι ἔχουν ἀκτινωτό κόσμημα. Στά ἐνδιάμεσα τῶν τόξων τριγωνικά διαστήματα ὑπάρχουν ἐπίσης γλυπτοί ἀνθοφόροι κλάδοι.

Τεχνικές: Συνδυάζει τό χαμηλό ἀνάγλυφο σέ ἐναλλαγή μέ ἀπλές ἀκόσμητες ζώνες καί γραπτά θωράκια. Τά γλυπτά μέρη τοῦ εἰκονοστασίου καλύπτονται μέ φύλλα χρυσοῦ καί ἀσημιοῦ, ἐνῶ τό βάθος ἔχει ἐρυθρά καί πράσινα χρώματα.

36. Εικονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κρεμαστή (1839-1860). (Εικ. 32, 101, 258, 283 Γ. Σχ. 51)

Θέση: Στόν ένοριακό ναό, σέ κεντρικό σημείο της Κοινότητας.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 9,29 μ. καί ύψος 7,12 μ. Τά τρία μέρη του είναι ή βάση, ό θριγκός καί ή στέψη. Στο πρώτο υπάρχουν δέκα στύλοι, πού έχουν στά ενδιάμεσά τους έξι Δεσποτικές εικόνες καί τρεις εισόδους. Τό ενδιάμεσο τμήμα, ό κοσμήτης, έχει είκοσιτρείς εικόνες Δωδεκαόρτου καί ένδεκα έλλειπτικά διάχωρα μέ παραστάσεις Προφητών. Τό υπέρτατο –τρίτο– φέρει σταυρό, λυπηρά καί άετούς, πού έδράζονται σέ δράκοντες καί κλάδους.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ σταθμό άσφαλείας καί άετό μέ εικονίδιο του Χριστού στην κορυφή. Ή παράσταση του Εύαγγελισμού της Θεοτόκου βρίσκεται μέσα σέ δύο έλλειπτικά διάχωρα. Γλυπτός φυτικός διάκοσμος συμπληρώνει τίς υπόλοιπες έπιφάνειες. Τό άνω μέρος του είναι καμπύλο καί τό κοίλος του στρέφει πρós τά άνω.

Στέψη: Όπως καί τό αντίστοιχο του Ναού του Αγίου Γεωργίου Μαλώνας μέ τή διαφορά ότι ένισχύεται μέ τέσσερις άετούς.

Διάκοσμος: Πανομοιότυπος μέ εκείνο στό εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου, πού αναφέρεται πιό πάνω.

Τεχνικές: Χρησιμοποιήθηκε ή ανάγλυφη τεχνική. Τά θέματα είναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

37. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη (1850). (Εικ. 33, 82 ΙΗ, 90 ΙΕ, 119 ΙΒ, 234 ΚΣΤ, 240 ΙΘ, 259, 271 ΙΣΤ, 274 ΙΔ, 280 ΙΓ, 283 Δ. Σχ. 51, 127 ΚΒ, 134 Θ, 184 ΙΔ, 187 Ζ, 192)

Θέση: Στόν ένοριακό ναό του Αγίου Παντελεήμονα έντός τών τειχών, κοντά στό τουριστικό λιμάνι.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι πλάτος 3,82 μ. καί ύψος 3,65 μ. Έξι στύλοι έχουν στά ενδιάμεσά τους τρείς Δεσποτικές εικόνες καί δύο εισόδους. Πάνω από αυτούς βρίσκεται τό έπιστύλιο μέ κυκλικά τόξα καί στην κορυφή ή στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, λιοντάρια, δράκοντες καί άετούς. Έχει δημοσιευτεί ήδη²¹.

Τεχνικές: Συνήθης τεχνική χωρίς διαμπερή κενά. Όλόγλυφες παρα-

21. Α. Θεοδοσίου, *Εικονοστάσια στην πόλη της Ρόδου*, σ. 14-15, σχ. 5 καί πίν. 20-22.

στάσεις είναι οι αετοί στη στέψη και πάνω από την είσοδο, καθώς και οι βραχίονες ανάρτησης τῶν καντηλῶν, πού ἔχουν μορφή δρακόντων. Τά προεξέχοντα μέρη χρυσώθηκαν καί τό βάθος χρωματίστηκε.

38. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στη Μαλῶνα (1855).

(Εἰκ. 34, 83 ΙΘ, 103, 159, 240 Κ, 260, 274 ΙΕ, 277 Θ. Σχ. 53, 127 ΚΓ, 131 ΙΗ, 134 Ι, 143 Θ, 175 Δ, 184 ΙΕ, 188 ΙΒ)

Θέση: Ἐξω ἀπό τά ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,45 μ. καί ὕψος 4,05 μ. Ἀποτελεῖται ἀπό τρία μέρη. Τό κάτω μέ ὀκτώ στύλους ἀνάμεσα στούς ὁποίους ὑπάρχουν πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσοδοί. Τό δεύτερο, ὁ κοσμήτης, μέ δεκαεννιά εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό τρίτο, τή στέψη, τοποθετήθηκαν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες ἀνάμεσα στούς κλάδους.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα του ὑπάρχουν μόνο γλυπτά θέματα. Δύο τοξωτά διάχωρα κάτω περιέχουν γλυπτούς σταυρούς. Τό ὑπόλοιπο τμήμα ἔχει ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη. Στό ἄνω μέρος παρατηροῦνται καί στεφάνια μέ τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας φέρει δοχεῖο, μέσα ἀπό τό ὁποῖο ἐξέρχεται βλαστός μέ ἄνθη κατὰ διαστήματα. Στήν κορυφή του στερεώθηκε δίσκος μέ γραπτά φυτικά θέματα.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ κεραῖες Ἰσου πλάτους πού ἀπολήγουν σέ τρίλοβα φέρει ἐντός αὐτῶν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στίς γωνίες του σώζονται ξύλινες προεξοχές, πιθανό ἀπό φυτικά κοσμήματα. Τά τοξωτά λυπηρά περιβάλλονται ἀπό ἀπλά γλυπτά πλαίσια μέ φύλλα καί ἄνθη. Οἱ δράκοντες εἶναι φολιδωτοί μέ δύο κεφαλές.

Διάκοσμος: Πάνω καί κάτω ἀπό τό Δωδεκάορτο βρίσκονται δύο γραπτές ζῶνες. Ἀπό αὐτές ἡ πρώτη κοσμεῖται μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους καί ἡ δεύτερη μέ ἐλισσόμενο βλαστό. Ἀκολουθεῖ πῶς κάτω τό πλατύ σκαλιστό ἐπιστύλιο μέ πέντε ἐπί μέρους ζῶνες. Ἐξ αὐτῶν οἱ ἀκρινές ἔχουν ἀπλές γλυφές. Ἡ κεντρική φέρει ἐλισσόμενους βλαστούς μέ ἄνθη ἐνῶ στίς ἄλλες δύο διακρίνονται φύλλα μέ τρεῖς γλῶσσες στήν πάνω καί ἀπλός πλοχμός στήν κάτω. Στά τύμπανα τῶν κυκλικῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ζωγραφίστηκαν ἐλισσόμενοι βλαστοί. Σέ κάθε ἓνα ἀπό αὐτά καί σέ κεντρικό σημεῖο στερεώθηκε ἔνθετο γλυπτό ἄνθος. Στά ἐνδιάμεσα τῶν τόξων τριγωνικά διαστήματα ἐπαναλαμβάνεται τό θέμα τῶν γλυπτῶν ἐλισ-

σόμενων βλαστών μέ ἄνθη. Οἱ ὀκτάπλευροι κίονες διαμορφώνονται μέ τήν ἐπανάληψη δύο φύλλων σέ κατακόρυφη διάταξη. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ δύο κίονες ἐκατέρωθεν τῆς Ὁραίας Πύλης πού ἔχουν βλαστούς σέ μορφή στερεᾶς ἔλικας. Τό ἴδιο θέμα τῶν βλαστών, σέ κατακόρυφη ὁμως διάταξη, παρατηρεῖται καί στούς πεσσούς, ἐνῶ στά θωράκια σχηματίζουν στροβίλους. Στά τοξωτά ὑπέρθυρα μεγάλα γλυπτά ἄνθη καί φύλλα καλύπτουν τά τριγωνικά τμήματά τους.

Τεχνικές: Τά θέματα ἐκτελέστηκαν μέ χαμηλό ἀνάγλυφο πάνω σέ συμπαγεῖς ἐπιφάνειες καί χωρίς διαμπερῇ κενά. Φύλλα χρυσοῦ καλύπτουν τμήματα στά προεξέχοντα γλυπτά τοῦ ἐπιστυλίου καί τῶν κίωνων. Τό μεγαλύτερο μέρος χρωματίστηκε μέ μπλέ, πράσινα, καφέ, ἄσπρα καί ἐρυθρά χρώματα.

39. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (κοιμητήριο) στὰ Καλαβάρδα (~1860). (Εἰκ. 35, 83 Κ, 90 ΙΘ, 229 ΙΒ, 271 ΙΖ, 274 ΙΣΤ. Σχ. 54, 127 ΚΔ, 131 ΙΘ, 143 Ι, 184 ΙΣΤ)

Θέση: Ὁ ναὸς εὐρίσκεται ἐκτός τοῦ οἰκισμοῦ καί σέ ἀπόσταση ἑνὸς χιλιομέτρου νοτιοδυτικά.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 4,50 μ. καί τό ὕψος μέ 4,96 μ. Ἔχει δύο εἰσόδους. Μαζί μέ τίς πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί τά ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα συνθέτουν τό κάτω μέρος. Ὁ θριγκός, τό δεύτερο μέρος, περιλαμβάνει τίς Δώδεκα εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου. Στή στέψη, τό τρίτο μέρος, παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Τέσσερις γραπτές παραστάσεις κάτω ἀπό τοξωτά διάχωρα βρίσκονται στά δύο φύλλα του, ἐνῶ στό πάνω μέρος ὑπάρχουν γλυπτά φύλλα στή σειρά. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει στήν κορυφή δίσκο μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ ἴσου πλάτους κεραῖες ἔχει τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα, ἕκαστο τῶν ὁποίων στέφεται μέ ἑπτὰ γλυπτούς κρίνους. Τό ἴδιο φυτικό κόσμημα βρίσκεται καί σέ κάθε γωνία τοῦ σταυροῦ. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ γλυπτά καί σχηματοποιημένα γράμματα C καί S. Οἱ τέσσερις δράκοντες τοποθετήθηκαν σέ γραπτό κλάδο.

Διάκοσμος: Ἐλάχιστα γλυπτά τμήματα μπορεῖ νά δεῖ κάποιος σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Ἀπό αὐτά ξεχωρίζουν οἱ κεφαλές μέ ἀκτινωτοὺς πηχίσκους στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκό-

νες. Τά μεγάλα ἄνθη στό κέντρο κάθε θωρακίου καθώς καί τά κυμάτια στίς ἐσωτερικές περιμέτρους τῶν τοξωτῶν ὑπέρθυρων εἶναι ἐπίσης σκαλιστά.

Τεχνικές: Ἐκτεταμένη χρήση ἀπλῶν γραπτῶν θεμάτων βρίσκεται στίς περισσότερες σανιδωτές ἐπιφάνειές του. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί. Οἱ χρωματισμοί εἶναι κυρίως καφέ (σκοῦρο καί ἀνοιχτό) καί πράσινο.

40. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα (1862-1863). (Εἰκ. 36, 104, 211, 284 Β. Σχ. 55, 135 ΙΓ, 144 ΙΑ, 175 Ε, 185 ΙΖ)

Θέση: Ἡ Μονή Καλόπετρας κτίστηκε στήν κοιλάδα τῶν Πεταλούδων, πού σήμερα ἀνήκει στήν κοινότητα Θεολόγου.

Διάρθρωση: Ἦχει πλάτος 4,62 μ. καί ὕψος 5,66 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἐξι κατακόρυφα στοιχεῖα βρίσκονται στό κάτω μέρος. Ἀνάμεσά τους παρεμβάλλονται δύο εἰσοδοί καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες. Ὁ θριγκός ἔχει ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στή στέψη τοποθετήθηκαν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα ὑπάρχουν τέσσερα διάχωρα, χωρίς γραπτό διάκοσμο καί στό πάνω μέρος τους ἐλισσόμενοι βλαστοί. Ὁ σταθμός ασφαλείας ἔχει δίσκο στήν κορυφή, πού παραμένει ὡσαύτως ἄγραφος.

Στέψη: Ἀπουσιάζει ἐντελῶς. Ὁ σταυρός ἔχει τρίλοβα στίς ἄκριες τῶν κεραίων πού στεφανώνονται μέ ἑπτὰ φυτικά κοσμήματα ἑκαστο. Λεπτή ζώνη μέ γλυπτά κρινάκια περιτρέχει τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά τοξωτά λυπηρά πλαισιώνονται ἀπό γλυπτούς βλαστούς. Οἱ τέσσερις δράκοντες βρίσκονται στό κέντρο ἐλισσόμενων βλαστῶν, πάνω ἀπό τοὺς ὁποίους ἐπικάθεται δευτέρη δαντελωτή ζώνη.

Διάκοσμος: Οἱ περισσότερες ζῶνες στόν θριγκό παραμένουν μέ ἀπλές γλυφές. Στή θέση τῆς κληματίδας –κύρια ζώνη– παρατηροῦνται ἐλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη. Τά καμπύλα τόξα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν σανιδωτά τύμπανα (χωρίς διάκοσμο). Τό θέμα τῶν ἐλισσόμενων βλαστῶν μέ ἄνθη ἀπαντᾶται ἐπίσης στά ὑπέρθυρα καί τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Τά δύο φύλλα σέ τυπική ἐπανάληψη εἶναι στοιχεῖο πού βρίσκεται στοὺς κίονες καί ἔχουν τήν ἴδια μορφή μέ ἐκείνους στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας.

Τεχνικές: Συμπαγή σανιδώματα χωρίς διαμπερή κενά έκτείνονται σέ ὅλη τήν ἐπιφάνειά του. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη εἶναι τά γλυπτά περιθώρια τοῦ σταυροῦ, τά λυπηρά, οἱ δράκοντες καί μέρος τοῦ ὑπέρθυρου τῆς Ὡραίας Πύλης. Τό μεγαλύτερο μέρος του εἶναι βερνικωμένο.

41. Εἰκονοστάσι στόν Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867). (Εἰκ. 37, 90 ΚΑ, 92 Α, 105, 116, 160, 181, 182, 212, 240 ΚΑ, 261, 272 ΙΗ, 280 ΙΔ, 244 Θ. Σχ. 56, 135 ΙΔ, 139 Γ, 144 ΙΒ, 170, 185 ΙΗ, 187 Η)

Θέση: Ἐντός τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ, χαμηλά στά νότια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,02 μ. καί ὕψος 5,52 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Κάτω ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα περιέχουν στά ἐνδιάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν κοσμήτη βρίσκονται ἄλλες δεκαέξι εἰκόνες Δωδεκαόρτου καί τέσσερα ἑλλειπτικά διάχωρα μέ παραστάσεις τῶν Προφητῶν. Ἡ στέψη πιο πάνω περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀετούς καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ σταθμό ἀσφαλείας στό πάνω μέρος τοῦ ὁποῖου σκαλίστηκε τό ποτήριο καί μικρός σταυρός. Οἱ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου κατανέμονται σέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα. Τά γλυπτά θέματα γύρω ἀπό αὐτές εἶναι ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη, ἐνῶ στήν κορυφή τῶν φύλλων σχηματίστηκαν δύο δράκοντες.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τά εὐαγγελικά σύμβολα, πού περιστοιχίζονται ἀπό πέντε γλυπτά φύλλα τό κάθε ἓνα. Στενές ζῶνες μέ γλυπτά φύλλα καί ἄνθη πλασιώνουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Τά τοξωτά λυπηρά ἔχουν ὁμοίως πλαίσια μέ φύλλα καί ἄνθη. Τό ψηλό μέτωπο μέ τόν κλάδο τῆς στέψης περιλαμβάνει σέ σύμπλεγμα τόν ἀετό, τά λιοντάρια καί τούς δράκοντες.

Διάκοσμος: Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο εἶναι φολιδωτοί. Κάτω ἀπό αὐτούς καί μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες παρεμβάλλονται δέκα κοσμητικές ζῶνες. Ἡ πρώτη φέρει παρατακτικά ἄνθη. Ἡ δευτέρα, ἡ τέταρτη καί ἡ ὄγδοη γλωσσοειδῆ φύλλα. Ἡ πέμπτη, ἡ ἑβδομη καί ἡ δέκατη παραμένουν χωρίς γλυφές. Στήν τρίτη σκαλίστηκαν ἐλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη καί κεντρικά δέσμες μέ ἄνθη, γιρλάντες καί προσωπεῖα. Στήν ἕκτη διακρίνεται καί πάλι ἐλισσόμενος κλάδος μέ ἄνθη. Ἡ ἑνατη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ τά

ανάγλυφα τύμπανα μέ έλισσόμενα φύλλα καί άνθη. Κλαδίσκοι μέ φύλλα καί άνθη βρίσκονται στά ένδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα τών τόξων. Τέσσερεις από τούς κίονες (οί κεντρικοί) έχουν έλισσόμενο άνθοφόρο κλάδο καί οί άλλοι διαμορφώνονται μέ έπαναλαμβανόμενα δίφυλλα σέ κάθετη διάταξη. Πάνω από τά κιονόκρανα στερεώθηκαν όλόγλυφοι άετοί. Στούς πεσσούς υπάρχουν έλισσόμενοι βλαστοί. Στο πάνω μέρος τών θωρακίων βρίσκονται έλισσόμενοι άνθοφόροι κλάδοι καί στό κάτω γραπτές παραστάσεις άγίων. Στά υπέρθυρα τών εισόδων έπαναλαμβάνεται τό θέμα τών άνθοφόρων κλαδίσκων. Τό τόξο τής Ώραιας Πύλης είναι δαντελωτό καί κροσσωτό.

Τεχνικές: Άνάγλυφη τεχνική πάνω σέ συμπαγή σανιδώματα, χωρίς τά διαμπερή κενά. Όλόγλυφα στοιχεΐα είναι οί άετοί πάνω από τά κιονόκρανα. Τά προεξέχονται γλυπτά μέρη είναι χρυσωμένα καί τό βάθος χρωματιστό. Γραπτός φυτικός διάκοσμος διακρίνεται στίς ζώνες πού δέν έχουν ανάγλυφα στοιχεΐα.

42. Εικονοστάσι στον Ναό του Άρχαγγέλου Μιχαήλ στο Παραδείσι (1869). (Εικ. 38, 83 ΚΑ, 88 Ε, 106, 161, 229 ΙΔ, 272 ΙΘ. Σχ. 57, 128 ΚΕ, 185 ΙΘ, 188 Θ)

Θέση: Ό Ναός είναι κτισμένος παρά τήν έπαρχιακή όδό Ρόδου-Καμείρου, δίπλα στο άεροδρόμιο.

Διάρθρωση: Μέτρηση στο πλάτος δείχνει 3,28 μ. καί στο ύψος 3,87 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Έξι κίονες κάτω έχουν ανάμεσά τους τρεις Δεσποτικές εΐκόνες καί δύο εισόδους. Πάνω από αυτούς στον θριγκό, υπάρχουν ένδεκα εΐκόνες Δωδεκαόρτου. Η στέψη συντίθεται από σταυρό, λυπηρά καί έλισσόμενο βλαστό.

Βημόθυρο: Δύο σανιδωτά φύλλα χωρίς διάκοσμο. Στην άκρη του ενός σταθμός ασφαλείας μέ μετάλλιο καί σταυρό στο άνω μέρος.

Στέψη: Ό σταυρός μέ τρίλοβα στίς άκριες τών κεραιών πού στεφανώνονται από πέντε γλυπτά φύλλα έκαστο. Λεπτή σκαλιστή ταινία άπαντΐται σέ όλο τό περίγραμμά του. Τά όρθογώνια πλαίσια τών λυπηρών έχουν στήν κορυφή γλυπτό φύλλο. Ό «κλάδος» τής στέψης έχει έλισσόμενα φύλλα καί άνθη ένώ κεντρικά παραμένει χωρίς γραπτό θέμα ένα έλλειπτικό διάχωρο.

Διάκοσμος: Στην κύρια ζώνη γλυπτά ένθετα φυτικά κοσμήματα είναι στερεωμένα κατά διαστήματα. Οί υπόλοιπες ζώνες δέν έχουν σκαλισματα. Στά τύμπανα τών κυκλικών τόξων τών Δεσποτικών υπάρχουν άνθη

μέ ἀκτινωτούς πηχίσκους γύρω τους. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί. Σέ κάθε θωράκιο βρίσκεται ἓνα ἀνάγλυφο ἄνθος μέσα σέ σκαφτό φόντο.

Τεχνικές: Ἀπλή τεχνική, χωρίς μεγάλες καλλιτεχνικές ἀπαιτήσεις. Τά λίγα γλυπτά μέρη πού υπάρχουν ἔχουν χρυσωθεῖ. Τό υπόλοιπο σανιδωτό μέρος βάφτηκε σέ καφέ χρώμα.

❖ **Ἑκτη ομάδα** [Ψηλά μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου. Θέματα μέ γιρλάντες, Χερουβίμ, ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα (πριονωτά φύλλα), κοσμητικά τόξα μέ τύμπανο στά Δεσποτικά, δράκοντες μέ τρία κεφάλια καί μυθολογικά στοιχεῖα].

43. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ταξιάρχου Μιχαὴλ στὸν Ἀρχάγγελο (~1849). (Εἰκ. 39, 229 ΙΕ. Σχ. 58, 139 Α, 191 Γ)

Θέση: Στὸν ἐνοριακὸ ναὸ Ἀρχαγγέλου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλαβε καί τὸ ὄνομα ἡ κοινότητα.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος 11,79 μ. καί ὕψος 6,93 μ. Τριμερές καθ' ὕψος μέ βάση, θριγκὸ καί στέψη. Σέ τρία μέρη διαιρεῖται καί τὸ κάτω τμήμα, ἀφοῦ οἱ ἐμφανεῖς ἀνατολικοὶ πέτρινοι κίονες διαπερνοῦν τὸν θριγκὸ ἀπὸ τῆ μέση καί πάνω, ἐξ αἰτίας τῆς κλίσης τοῦ πρὸς τὰ ἔμπρος. Ἔχει τρεῖς εἰσόδους (Ὡραία Πύλη, τῆς Προθέσεως καί τοῦ Διακονικοῦ). Τά κατακόρυφα ξύλινα στοιχεῖα εἶναι δεκαῆξι. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι δέκα καί τοῦ Δωδεκαόρτου τριάντα τέσσερις. Στὴ στάθμη αὐτὴ υπάρχουν τρεῖς πρισματικές προεξοχές. Σταυρός, λυπηρά, τέσσερις ἄγγελοι στὸ ἀνώτατο σημεῖο, μαζί μέ τοὺς δράκοντες μέσα σέ κλάδους συνθέτουν τὴ στέψη.

Βημόθυρο: Τέσσερα τοξωτά διάχωρα στά δύο φύλλα τοῦ ἔχουν ἰσάριθμες γραπτές παραστάσεις. Τό υπόλοιπο σκαλιστὸ τμήμα καλύπτεται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί μέ δύο δράκοντες στήν κορυφή. Ὁ σταθμὸς ἀσφαλείας καταλήγει σέ δίσκο μέ τὴν παράσταση τοῦ Χριστοῦ καί μικρὸ σταυρὸ πάνω ἀπὸ αὐτή.

Στέψη: Ὁ σταυρὸς ἔχει τὰ τρίλοβα στίς κεραῖες τοῦ, καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα στεφανώνεται μέ ἑπτὰ γλυπτά φύλλα. Ζῶνες μέ φυτικὸ διάκοσμο πλαισιώνουν τίς ὀριζόντιες καί κάθετες πλευρές τοῦ. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μέ ἐλισσόμενους κλάδους καί ἀκανθόφυλλα. Τρικέφαλοι δράκοντες καί ἀετός βρίσκονται στή βάση τοῦ σταυροῦ.

Διάκοσμος: Κάτω ἀπὸ τὴ στέψη καί μέχρι τὸ Δωδεκάορτο ἀπαντῶνται τρεῖς ζῶνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πάνω κοσμεῖται μέ γιρλάντες

καί ἡ δεύτερη μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ ἐπόμενη περιέχει τὰ κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων μέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους στά τύμπανά τους. Ἀπό τό Δωδεκάορτο καί μέχρι τίς Δεσποτικές μεσολαβοῦν ἄλλες δώδεκα ζῶνες. Τρεῖς πλατιές πάνω ἀπό τὰ κιονόκρανα καί ἐννέα ἀνάμεσα καί κάτω ἀπό αὐτά σέ διάφορα μεγέθη. Κάτω ἀκριβῶς ἀπό τίς μικρές εἰκόνες διακρίνονται πλαίσια μέ κλαδίσκους. Ἀκολουθοῦν οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι καί χαμηλότερα τὰ Χερουβίμ σέ σειρά. Τά ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια σκαλίστηκαν στό ὕψος τῆς κορυφῆς τῶν κιονόκρανων. Στή δεύτερη ζώνη πεντάφυλλα ἀνθέμια καί ἀκολουθεῖ μιά ἄλλη μέ φύλλα πού ἔχουν ἐπτά γλῶσσες. Στό κάτω μέρος τους βρίσκονται ἄνθη σέ τακτά διαστήματα. Μετά ἀπό αὐτά οἱ κλαδίσκοι σέ δέσμες καί στή συνέχεια ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια σέ δύο σειρές καί ἀνθοφόροι κλαδίσκοι κάτω ἀπό αὐτούς. Τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη στά τύμπανά τους καί τέλος κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο φτερά καί στά πλάγια τους δύο ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Οἱ κίονες φέρουν ἀνθοφόρους κλάδους σέ μορφή στερεᾶς ἑλικας καί πάνω στά κιονόκρανα βαίνουν γλυπτές γυναικεῖες μορφές (Ἄρπυιες). Στούς πεσσούς ὑπάρχουν ἀγγεῖα μέ ἄνθη καί στά θωράκια ἀνθοφόροι κλάδοι καί ψάθινο κόσμημα στό κέντρο τους.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ διαμπερῇ κενά καί ἔντονα προεξέχοντα μέρη ὑπάρχουν σέ ὅλη τήν ἑκτασή του. Ὑψος βαρύ καί ἐπιβλητικό. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τὰ λυπηρά καί τό βημόθυρο. Τά ὑπόλοιπα μέρη εἶναι βερνικωμένα.

44. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (~1851). (Εἰκ. 40, 213, 229 ΙΣΤ, 272 ΚΑ, 279 Β. Σχ. 59, 188 ΙΑ)

Θέση: Πρόκειται γιά ἔργο στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητος τοῦ Γενναδίου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,79 μ. καί ὕψος 6,12 μ. Ὁκτώ κίονες στή βάση μέ πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους βρίσκονται στό κάτω μέρος. Στή μέση ὁ θριγκός μέ δεκαεπτὰ μικρότερες εἰκόνες καί ἄνω στή στέψη σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες. Πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη, στό Δωδεκάορτο, ὑπάρχει μιά πρισματική προεξοχή.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας μέ τήν παράσταση τοῦ Χριστοῦ στό πάνω μέρος μέσα σέ μετάλλιο καί στήν κορυφή

γλυπτό Χερουβίμ. Δύο τοξοστοιχίες με όκτώ συνολικά παραστάσεις του Εὐαγγελισμού τῆς Θεοτόκου, τῶν Προφητῶν, Ἀποστόλων καὶ Ἁγίων περιβάλλονται ἀπὸ γλυπτὰ φύλλα καὶ ἄνθη, ἐνῶ στό πάνω μέρος σκαλίστηκαν δύο δράκοντες.

Στέψη: Τὰ εὐαγγελικά σύμβολα ζωγραφίστηκαν στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν, πού ἐπιστέφονται μέ πέντε φυτικά κοσμήματα ἕκαστο. Ἄλλο ἓνα ὑπάρχει σέ κάθε γωνία του. Μιά σημειοσειρά ὀριοθετεῖ καὶ διαχωρίζει τόν γραπτό διάκοσμο ἀπὸ τὰ γλυπτὰ. Ἐλισσόμενος κλάδος πλαισιώνει τίς ὀριζόντιες καὶ κατακόρυφες πλευρές του. Τὰ λυπηρά φέρουν τίς παραστάσεις τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου σέ προτομή, γύρω ἀπὸ τίς ὁποῖες ὑπάρχει πλαίσιο μέ φύλλα καὶ ἄνθη. Ἡ σύνθεση τῶν δρακόντων μέσα στόν κλάδο τῆς στέψης ἐνισχύεται μέ ἀετό καὶ γρυπολέοντες.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη κοσμεῖται μέ γιρλάντες καὶ ἀετούς. Κάτω ἀπὸ αὐτή –μιά δεύτερη– περιέχει τὰ κυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά τύμπανά τους, ὅσο καὶ στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα, διακρίνονται δέσμες μέ ἄνθη. Κάθε εἰκόνα διαχωρίζεται ἀπὸ τή διπλανή της μέ τρεῖς κιονίσκους. Ἀπὸ τό Δωδεκάορτο μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες μεσολαβοῦν ἑνδεκα γλυπτές ζῶνες, παρόμοιες μέ ἐκεῖνες στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο. Περιλαμβάνουν ἀνθοφόρους κλάδους, φύλλα μέ πέντε ἢ ἑπτὰ γλῶσσες, ἐλισσόμενους βλαστούς κ.λπ. Οἱ κίονες ἐπίσης ἔχουν ἐλισσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο σέ μορφή στερεᾶς ἔλικας. Οἱ φτερωτές γυναικεῖες μορφές ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐδῶ πάνω ἀπὸ τὰ κιονόκρανα. Ἀντικαθίστανται ὅμως μέ ἀετούς σέ δύο θέσεις ἐκατέρωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης. Τὰ θωράκια καὶ οἱ πεσσοὶ ἔχουν ἀνθοφόρους κλάδους. Στή δεύτερη περίπτωση αὐτοὶ ἐξέρχονται ἀπὸ δοχεῖο.

Τεχνικές: Στά γλυπτὰ ὑπάρχουν ἔντονα προεξέχοντα μέρη καὶ διαμπερῇ κενά. Τό χρύσωμα καλύπτει τὰ γλυπτὰ μέρη τοῦ σταυροῦ, τῶν λυπηρῶν, τοῦ βημοθύρου, τῶν ὑπέρθυρων καὶ τό τύμπανο τοῦ τόξου πάνω ἀπὸ τήν Ὡραία Πύλη. Στή μεγαλύτερη ὅμως ἐπιφάνειά του στρώθηκε μέ βερνίκι.

45. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στή Δαματριά (~1852). (Εἰκ. 41, 86 ΙΕ, 214, 229 ΙΖ, 262. Σχ. 60)

Θέση: Σέ ἐνοριακό ναό ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,38 μ. καὶ ὕψος 5,74 μ.

Τριμερές μέ βάση, θριγκό και στέψη, εὐθύγραμμο, μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου. Ὅκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω περιέχουν πέντε Δεσποτικές εἰκόνες και δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό βρίσκονται δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη ἀποτελεῖται ἀπό σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους και δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο ζωγραφιστά φύλλα, πού καλύπτονται μέ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου και τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων και ἐλάχιστα γλυπτά φύλλα στό ἄνω μέρος. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει σταυρό στήν κορυφή.

Στέψη: Ὁ σταυρός φέρει τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραίων. Πέντε φυτικά κοσμήματα ὑπάρχουν γύρω ἀπό αὐτά και ἀπό ἓνα σέ κάθε γωνία. Στενή γλυπτή ζώνη μέ φύλλα πλαισιώνει τίς κατακόρυφες και ὀριζόντιες κεραῖες του. Οἱ ὁλόσωμες παραστάσεις τῶν λυπηρῶν περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φύλλα και ἄνθη. Κάτω ἀπό τόν σταυρό διακρίνεται ἀετός και ἐκατέρωθέν του γρυπολέοντες και τρικέφαλοι δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου. Στά τύμπανά τους ὅσο και στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα τοποθετοῦνται γλυπτά ἄνθη. Ἀπό τό Δωδεκάορτο μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες μεσολαβοῦν ἑπτὰ κοσμητικές ζώνες. Στήν πρώτη και στήν πέμπτη συνεχόμενοι ρόμβοι ἔχουν στό κέντρο τους ἄνθος. Ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια σκαλίστηκαν στή δεύτερη και στήν ἔβδομη. Ἡ τρίτη περιλαμβάνει κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά και γιρλάντες. Στήν τέταρτη ὑπάρχουν γλυπτά φύλλα μέ πέντε γλῶσσες. Τά ἡμικυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν βρίσκονται στήν ἕκτη πού ἔχουν ἀκτινωτές κεφαλές στά τύμπανά τους. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα τῶν φολιδωτῶν κιόνων στερεώθηκαν ὁλόγλυφες φτερωτές γυναικεῖς μορφές. Οἱ πεσσοί και τά θωράκια ἔχουν ἀπλά ρομβικά σχέδια και ἄνθη. Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης παρατηροῦνται ἀνθοφόροι κλαδίσκοι και κάτω στό τόξο φύλλα σέ σειρά.

Τεχνικές: Συνδυάζει τά ἀπλά φυτικά σκαλίσματα μέ ρόμβους πάνω σέ σανιδώματα. Ὁ λιτός διάκοσμος κατανέμεται σέ ἴσα μέρη ἐπί ὅλης τῆς ἐπιφάνειας. Ἐκτός ἀπό τόν σταυρό και τά λυπηρά χρυσώθηκαν ἐπίσης και τό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης, καθώς και μεμονωμένα ἄνθη. Ἡ μεγαλύτερη ἐπιφάνειά του εἶναι ἀπλῶς βερνικωμένη.

46. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου Κρητηνίας (1852-1858). (Εικ. 42, 90 ΙΖ, 114, 244 Ζ, 272 ΚΒ, 278 Α. Σχ. 61)

Θέση: Έντός του οικισμού, όπου κτίστηκε ο ένοριακός αυτός ναός.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του μετρίεται στά 5,75 μ. και τό ύψος στά 6,24 μ. Ευθύγραμμο μέ πρισματική προεξοχή στον θριγκό. Τά τρία μέρη του εἶναι ἡ βάση, ὁ θριγκός καί ἡ στέψη. Κάτω ὁκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα ἔχουν στά ἐνδιάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτά βρίσκονται οἱ κοσμητικές ζώνες μέ δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη ἔχει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Ὅπως τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στον Ἀρχάγγελο.

Στέψη: Παρόμοια μέ ἐκείνη στον Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στον Ἀρχάγγελο. Διαφέρει ὁμως ὡς πρὸς τοὺς γρύπες, πού ἐδῶ παρουσιάζονται ὡς κανονικά λιοντάρια.

Διάκοσμος: Ἀντιγράφει θέματα ἀπὸ τό ἀντίστοιχο στον Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στον Ἀρχάγγελο.

Τεχνικές: Συνδυάζει τά ἔντονα προεξέχοντα γλυπτά μέ τά διαμπερῇ κενά. Ὑπάρχουν ἀστοχίες, ἀτέλειες, στά στρογγυλεύματα τῆς προεξοχῆς στό Δωδεκάορτο. Εἶναι χρυσωμένο, ἐνῶ παράλληλα ὑπάρχουν καί περιορισμένα ἀσημένια μέρη.

47. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν κοινότητα Φάνες (1855). (Εικ. 43, 83 ΚΒ, 130, 136 ΙΣΤ, 215, 234 ΚΖ, 263, 264, 272 ΚΓ, 275 ΙΗ, 279 Γ. Σχ. 62, 63, 64, 128 ΚΣΤ, 131 Κ, 135 ΙΑ, 139 Β, 144 ΙΓ, 172, 179 Α, 182 Α, 185 Κ, 188 ΙΒ, 191 Δ)

Θέση: Στον ένοριακό ναό ἐντός τοῦ χωριοῦ τῶν Φανῶν.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,86 μ. καί ὕψος 6,67 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὅκτώ στύλοι στό κάτω μέρος ἔχουν ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπό αὐτοὺς βρίσκονται οἱ κοσμητικές ζώνες καί μαζί μέ αὐτές δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στή θέση αὐτή ὑπάρχει πρισματική προεξοχή. Στή στέψη, τό τρίτο μέρος, ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί κάτω ἀπό αὐτά οἱ δράκοντες, μέσα στοὺς κλάδους, ἔχουν ἀνάμεσά τους ἕναν ἀετό καί δύο λιοντάρια.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα κατανέμονται ὁκτώ γραπτές παραστάσεις κάτω ἀπὸ δύο τοξοστοιχίες. Σέ ἀνώτερη θέση σκαλίστηκαν

δύο δράκοντες και στο υπόλοιπο μέρος ανθοφόροι κλάδοι. Ο σταθμός ασφαλείας έχει στην κορυφή δίσκο που περιβάλλεται από φύλλα και μικρό σταυρό.

Στέψη: Ο σταυρός έχει τα ευαγγελικά σύμβολα στα τρίλοβα των κεραιών που περιβάλλονται από πέντε φυτικά κοσμήματα τό κάθε ένα. Στις γωνίες του υπάρχουν επίσης προεξέχοντα φύλλα. Γλυπτές ταινίες με φύλλα και καρπούς πλαισιώνουν τις όριζόντιες και κατακόρυφες πλευρές του. Τα αυτόξυλα λυπηρά φέρουν στρεπτούς κιονίσκους και βλαστούς στις δύο πλευρές. Στην άνω και κάτω πλευρά έλίσσόμενα ακανθόφυλλα και άνθη και στο ανώτατο σημείο δέσμη με τα ίδια αυτά κοσμητικά στοιχεία. Οι γραπτές παραστάσεις των αγγέλων έχουν αποκοπεί κατά τό περίγραμμά τους.

Διάκοσμος: Οι δύο ζώνες πάνω από τό Δωδεκάορτο έχουν ή μέν πρώτη ανθοδέσμες και γιρλάντες και ή δεύτερη τά κυκλικά τόξα των εικόνων. Στα τύμπανά τους σκαλίστηκαν δοχεία με άνθη και στα ενδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα ανθοφόροι κλαδίσκοι. Ανάμεσα από τό Δωδεκάορτο και τίς Δεσποτικές εικόνες μεσολαβούν σέ έναλλαγή δέκα λεπτές και πλατιές γλυπτές ζώνες. Η ανώτερη διαιρείται σέ πλαίσια, έκαστον των οποίων αντίστοιχεί σέ υπερκείμενη εικόνα Δωδεκαόρτου και φέρει έλίσσόμενα ακανθόφυλλα. Ακολουθούν δύο χωρίς διάκοσμο που έχουν ανάμεσά τους την κύρια με τόν ανθοφόρο κλάδο. Πιο κάτω βρίσκεται εκείνη με τά Χερουβίμ και τίς γιρλάντες. Στο ύψος των κιονόκρανων, ή έκτη κατά σειρά, κοσμεϊται με πεντάφυλλα ανθήματα. Στη συνέχεια μία με ανθοφόρους κλαδίσκους και έπεται άλλη με έφαπτόμενες μισές ελλείψεις. Από τίς δύο τελευταίες ή πρώτη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα των Δεσποτικών, που έχουν στα τύμπανα τους ανθοφόρους κλάδους. Η δέκατη στη σειρά είναι διπλή και περιλαμβάνει τά θέματα της έκτης και όγδοης σέ επανάληψη. Στους κίονες σκαλίστηκαν ανθοφόροι κλάδοι σέ μορφή στερεάς έλικας και πάνω από τά κιονόκρανα στερεώθηκαν φτερωτές γυναικείες μορφές. Τό πάνω μέρος των θωρακίων έχει ανθοφόρους κλάδους, αντικριστά ζωάκια και τό κάτω πλαίσια με ακανθόφυλλα και καρπούς. Στους πεσσούς παρατηρείται άγγείο, μέσα από τό όποιο έξέρχεται ανθοφόρος κλάδος. Τα υπέρθυρα φέρουν ώσαύτως ανθοφόρους κλάδους και καρπούς.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα με διάτρητη τεχνική και προεξέχοντα

όλόγλυφα στοιχεῖα. Χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τὰ λυπηρά καὶ ἔνθετη γλυπτὴ κεφαλὴ ἀγγέλου μέ φτερά, πάνω ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλη.

48. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πόλεως Ρόδου (~1856). (Εἰκ. 285, 295, 296. Σχ. 65, 175 Α)

Θέση: Ἐντὸς τοῦ ἐνοριακοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,77 μ. καὶ ὕψος 7,04 μ. Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καὶ δύο εἰσόδους. Στὸν θριγκὸ ὑπάρχουν δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου καὶ πρισματική προεξοχή στό κέντρο. Ἡ στέψη, τό τρίτο μέρος, περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καὶ δράκοντες μέ ἀετοὶ καὶ γρυπολέοντες μέσα στοὺς κλάδους. Δημοσιεύτηκε παλαιότερα²².

Τεχνικές: Προεξέχοντα καὶ ἔνθετα στοιχεῖα συνδυάζονται μέ τὰ ἀντίθετά τους διαμπερῇ κενά. Τὰ μόνα χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός καὶ τὰ λυπηρά.

49. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στὰ Καλαβάρδα (1857). (Εἰκ. 44, 244 Η, 272 ΚΔ, 275 ΙΘ, 277 Ι. Σχ. 66, 67, 128 ΚΖ, 138 Ι)

Θέση: Στὸν ἐνοριακὸ τῆς κοινότητος.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,31 μ. καὶ ὕψος 6,95 μ. Παρόμοιο μέ τό ἀντίστοιχο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

Διάκοσμος: Οἱ μόνες διαφορές ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν Φανῶν ἀφοροῦν τῇ στέψῃ καὶ τῇ ζώνῃ κάτω ἀπὸ αὐτήν. Στὴν πρώτη περίπτωση οἱ γρυπολέοντες ἀντικατέστησαν τὰ λιοντάρια καὶ στὴ δευτέρῃ ὑπάρχουν ἀετοὶ καὶ γιρλάντες.

Τεχνικές: Ὅπως καὶ τό προηγούμενο εἰκονοστάσι. Χρυσωμένα τμήματα σήμερα εἶναι ὁ σταυρός, τὰ λυπηρά, τό βημόθυρο καὶ τό πλαίσιο τῆς ἐπιγραφῆς μέ τὴ χρονολόγησι.

22. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στὴν πόλιν τῆς Ρόδου*, σ. 15 καὶ πίν. 23-27.

50. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου Κοσκινού (~1857).
(Εικ. 45, 90 ΙΣΤ, 229 ΙΓ, 234 ΚΘ. Σχ. 68)

Θέση: Ο ναός του Αγίου Γεωργίου βρίσκεται στο κοιμητήριο της κοινότητας.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ισοῦται μέ 5,33 μ. καί τό ὕψος του μέ 5,97 μ. Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στό δεύτερο μέρος, στον θριγκό ἀπαντῶνται δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στά δύο φύλλα, κάτω ἀπό τοξωτά διάχωρα ζωγραφίστηκαν οἱ παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου. Στό ἄνω μέρος του σκαλίστηκαν ἄνθη, ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα καί δύο δράκοντες. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἔχει στήν κορυφή δίσκο μέ τόν ἀκοίμητο ὀφθαλμό καί μικρό σταυρό.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τούς Εὐαγγελιστές στά τρίλοβα φέρει πέντε γλυπτά φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία του καί ἀπό ἓνα σέ κάθε γωνία. Στενή ζώνη μέ φύλλα περιβάλλει τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Στίς δύο πλευρές τῶν λυπηρῶν οἱ κιονίσκοι ἀφενός βαίνουν καί ἀφετέρου βαστάζουν στό ἄνω μέρος γλυπτά φύλλα καί ἄνθη. Ἀετός, γρυπολέοντες καί τρικέφαλοι δράκοντες βρίσκονται ἀνάμεσα στους ἀνθοφόρους κλάδους τῆς στέψης.

Διάκοσμος: Ἀπό τίς δύο ἀνώτερες ζώνες ἡ μία κοσμεῖται μέ γλυπτά φύλλα σέ σειρά καί ἡ ἄλλη περιλαμβάνει τά ἡμικυκλικά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου μέ ἓνα ἄνθος κεντρικά σέ κάθε τύμπανο καί σέ κάθε τριγωνικό διάστημα, πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσά τους. Στόν θριγκό, ἀνάμεσα ἀπό τίς δύο σειρές εἰκόνων ἐντοπίζονται ἐννιά ζώνες. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρώτη καί ἡ ἕκτη ἔχουν ρόμβους μέ ἓνα ἄνθος στό κέντρο τους. Στή δεύτερη καί ἔβδομη παρατηροῦνται φύλλα σέ σειρά. Ἡ τρίτη παραμένει ἀπλή, χωρίς διάκοσμο καί ἡ τέταρτη φέρει ἀγγέλους καί γιρλάντες. Ἡ πέμπτη κοσμεῖται μέ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Στήν ὄγδοη κατασκευάστηκαν τά ἡμικυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων, στά τύμπανα τῶν ὁποίων ὑπάρχουν κεφαλές στεφανωμένες μέ ἀκτίνες. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό ἀντίστοιχο τῆς Ὡραίας Πύλης, στό ὁποῖο βρίσκεται ἀετός μέ τό φίδι μέσα σέ ἀνθοφόρους κλαδίσκους. Τέλος στή χαμηλότερη ἀπαντῶνται πάλι τά φύλλα σέ σειρά. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί μέ γραπτές παραστάσεις ἀποστό-

λων, ἀγγέλων καὶ ἀγίων. Πάνω ἀπὸ τὰ κιονόκρανα βρίσκονται φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Στὸ ἄνω μέρος τῶν θωρακίων ὅπως ἐπίσης καὶ στοὺς πεσσοὺς ἐπαναλαμβάνονται τὰ θέματα τῶν ρόμβων μέ ἄνθος στὸ κέντρο βάρους τους. Οἱ ποδιές ἔχουν γραπτές παραστάσεις προφητῶν καὶ ἀγίων.

Τεχνικές: Συμπαγῆ σανιδώματα, χωρὶς κενὰ περιέχουν ἀραιὸ γλυπτό διάκοσμο. Οἱ κιονίσκοι στὸ Δωδεκάορτο καὶ οἱ κίονες τῶν Δεσποτικῶν παραπέμπουν στοὺς τορνευτοὺς. Τὰ περισσότερα γλυπτὰ μέρη, πού προεξέχουν ἔχουν χρυσωθεῖ. Τὸ βάθος εἶναι χρωματισμένο.

51. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν στὰ Μαριτσά (~1859).

(Εἰκ. 46, 216, 272 ΚΣΤ. Σχ. 69)

Θέση: Ὁ ναὸς, μέσα στὸν ὁποῖο βρίσκεται, εἶναι ἐνοριακός.

Διάρθρωση: Ἦχει πλάτος ἴσο μέ 6,69 μ. καὶ ὕψος 7,13 μ. Διαμερίζεται σὲ τρία μέρη. Τῇ βάσει μέ ὀκτὼ κατακόρυφα στοιχεῖα, πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καὶ δύο εἰσόδους. Τὸν θριγκὸ μέ δεκαεπτὰ εἰκόνες Δωδεκαόρτου καὶ τρίτο τῇ στέψῃ μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καὶ ἀετοὺς.

Βημόθυρο: Παρόμοιο μέ ἐκεῖνο στὸν Ναὸ τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὶς Φάνες.

Στέψη: Ἀντιγράφει ἐκείνη στὸν Τίμιο Πρόδρομο πού ἀναφέρεται πιὸ πάνω. Ἐπὶ πλεον τὸ τμῆμα αὐτὸ ἐνισχύεται μορφολογικά μέ τὴν προσθήκη δύο ὀλόγλυφων ἀετῶν δίπλα ἀπὸ τὰ λυπηρά.

Διάκοσμος: Ὅπως τὸ ἀντίστοιχο στὶς Φάνες.

Τεχνικές: Διαμπερῇ κενὰ συνδυάζονται μέ τὰ ἔντονα προεξέχοντα ὀλόγλυφα μέρη καὶ δημιουργοῦν ἀντιθέσεις. Ἀπὸ τῇ στέψῃ ἔχουν χρυσωθεῖ ὁ σταυρός, τὰ λυπηρά καὶ οἱ δράκοντες. Ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλῃ τὸ βημόθυρο, τὸ ὑπέρθυρο καὶ τὸ τύμπανο τοῦ τόξου πάνω ἀπὸ αὐτά.

52. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ στὴ Λάρδο (1850-1860). (Εἰκ. 47, 90 ΙΗ, 272 ΚΖ. Σχ. 70, 182 Β)

Θέση: Στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τῆς κοινότητος.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σὲ μῆκος 5,86 μ. καὶ ὕψος 6,18 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκὸ καὶ στέψη. Κάτω ὀκτὼ κίονες ἔχουν ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καὶ δύο εἰσόδους. Πάνω ἀπὸ αὐτοὺς στερεώθηκαν οἱ κοσμητικές ζῶνες μέ δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου.

Στή στέψη παρατηρούνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Μέ ὀκτώ τοξωτά διάχωρα γιά τίς γραπτές παραστάσεις κ.λπ., ὅπως καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Τιμίου Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Ὅπως καί στό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα. Ὁ σταυρός πλαισιώνεται μέ γλυπτή ζώνη πού φέρει βλαστούς καί ἄνθη.

Διάκοσμος: Μοιάζει μέ τά τελευταῖα, πού εἶναι τοῦ ἴδιου τύπου. Στά θωράκια τά γλυπτά πλαίσια φέρουν ἐλισσόμενους βλαστούς μέ ἄνθη.

Τεχνικές: Χρυσωμένα τμήματα βρίσκονται στόν σταυρό καί τά λυπηρά.

53. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Μονῆς Παναγίας Ὑψενῆς (~1860).

(Εἰκ. 48, 90 Κ. Σχ. 71, 131 ΚΑ)

Θέση: Στόν κύριο ναό ἐντός τῆς Μονῆς.

Διάρθρωση: Ἔχει ἄνοιγμα ἴσο μέ 4,61 μ. καί ὕψος 5,17 μ. Ἐξὶ κατακόρυφα στοιχεῖα μαζί μέ τίς δύο εἰσόδους καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες ἀπαρτίζουν τό κάτω μέρος. Ὁ θριγκός μέ τίς ἔνδεκα εἰκόνες Δωδεκαόρτου τό δεύτερο μέρος. Τό τρίτο εἶναι ἡ στέψη μέ τόν σταυρό, τά λυπηρά, τούς ἁγγέλους καί τούς δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα γιά τίς παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῶν ἄλλων ἁγίων.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τά τρίλοβα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν του. Πέντε φυτικά κοσμήματα ὑπάρχουν σέ κάθε βραχίονα καί ἓνα σέ κάθε γωνία του. Στενή ταινία μέ διπλά γλυπτὰ φύλλα περιτρέχει ὅλες τίς πλευρές του. Τά λυπηρά καί οἱ ἄγγελοι ἔχουν ἀποκοπεῖ κατά τό περίγραμμά τους. Οἱ τρικέφαλοι δράκοντες βρίσκονται μέσα στούς ἀνθοφόρους κλάδους.

Διάκοσμος: Κυλινδρικοί κίονες βρίσκονται δίπλα στίς εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν καί τοῦ Δωδεκαόρτου. Τό ὅλο εἰκονοστάσι εἶναι σανιδωτό, ἄνευ πολλῶν γλυφῶν. Πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς εἰσόδους διαμορφώνονται ἡμικυκλικά τόξα μέ λεία καί ἐπίπεδα τύμπανα. Τά θωράκια ἔχουν ἀπλούς καθρέπτες (ταμπλάδες).

Τεχνικές: Ἀπλό, λιτό καί στρωτό ἔχει γλυπτὰ μόνο στό ἄνω μέ-

ρος και ἐλάχιστα στό βημόθυρο. Παραμένει χωρίς χρυσώματα και εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου βερνικωμένο.

54. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου (~1860). (Εἰκ. 49, 217. Σχ. 72, 135 IB)

Θέση: Μέσα στὸν ἐνοριακὸ ναὸ ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 5,88 μ. καὶ ὕψος 6,51 μ. Τριμερές μὲ ὅκτῳ κατακόρυφα στοιχεῖα στὸ κάτω μέρος καὶ ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καὶ δύο εἰσοδοί. Πάνω ἀπὸ αὐτὰ στερεώθηκε ὁ θριγκὸς μὲ δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στὸ ἀνώτερο σημεῖο ἡ στέψη μὲ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καὶ δράκοντες.

Βημόθυρο: Οἱ γραπτές παραστάσεις κατανέμονται σὲ τέσσερα τοξωτά. Στὸ ἄνω μέρος του σκαλίστηκαν δράκοντες καὶ ἀνθοφόροι κλάδοι. Ὁ σταθμὸς ἀσφαλείας ἔχει στὴν κορυφὴ δίσκο μὲ τὴν παράσταση τοῦ Χριστοῦ μέσα σὲ στεφάνι, ποὺ ἀπολήγει σὲ σταυρό.

Στέψη: Ὁ σταυρὸς ἔχει στὰ τρίλοβα τῶν κεραίων του τὰ εὐαγγελικά σύμβολα, τὰ ὁποῖα ἐπιστέφονται μὲ πέντε φυτικά κοσμήματα ἕκαστο. Τὸ ἴδιο αὐτὸ θέμα, ὑπάρχει καὶ στὶς γωνίες (ἀπὸ ἓνα σὲ κάθε θέση). Γλυπτὴ ζώνη μὲ φύλλα πλαισιώνει τίς ὀριζόντιες καὶ κατακόρυφες πλευρές του. Τὰ πλαίσια τῶν λυπηρῶν κοσμοῦνται μὲ ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα καὶ ἄνθη. Στὸν ἀνθοφόρο κλάδο τῆς στέψης βρίσκονται οἱ δράκοντες καὶ τὸ τμῆμα αὐτὸ ἐνισχύεται μορφολογικά μὲ τὴν προσθήκη ἀετοῦ καὶ γρυπολεόντων.

Διάκοσμος: Ἀπλός, ὅπως καὶ στὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Θεολόγο στὴν κοινότητα Δαματριάς μὲ παρόμοιους κίονες (φολιδωτοὺς).

Τεχνικές: Μεγάλες σανιδωτές ἐπιφάνειες καλύπτονται μὲ λίγα γλυπτὰ στοιχεῖα. Τὰ χρυσωμένα μέρη του εἶναι ὁ σταυρὸς, τὰ λυπηρά, οἱ δράκοντες, τὸ βημόθυρο, οἱ φτερωτές γυναικεῖες μορφές καὶ τὰ κυκλικά τόξα. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι βερνικωμένα.

55. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴν κοινότητα Ἀπολλώνων (1858-1863). (Εἰκ. 50. Σχ. 73)

Θέση: Στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τῆς κοινότητος Ἀπολλώνων.

Διάρθρωση: Καλύπτει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ, δηλαδή, 6,65 μ. καὶ ἔχει ὕψος 6,85 μ. Στὰ τρία μέρη του παρατηροῦνται δέκα κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω μὲ ἑπτὰ Δεσποτικές εἰκόνες καὶ δύο εἰσό-

δους. Στόν θριγκό δεκαπέντε εικόνες Δωδεκαόρτου καί πάνω στή στέψη σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ ὀκτώ τοξωτά διάχωρα γιά τίς γραπτές παραστάσεις, ὅπως καί στό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Ἀντιγράφει ἐκείνη πού βρίσκεται στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στή Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ τοῦ ἀντιστοίχου στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Τεχνικές: Συνδυάζει τά ἔντονα προεξέχοντα γλυπτά μέρη μέ τά διαμπερῆ κενά. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τό βημόθυρο.

56. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι (~1868). (Εἰκ. 51, 93 Α, 272 ΚΘ. Σχ. 74)

Θέση: Στή μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐξωκκλήσι στή βόρεια τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι 6,65 μ. πλάτος καί 6,79 μ. ὕψος. Διάρθρωση ὅπως τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στή Καλαβάρδα.

Βημόθυρο: Ὅπως περιγράφεται στό ἀναφερόμενο πιό πάνω χωρίς τόν γραπτό διάκοσμο στή διάχωρα.

Στέψη: Ὅμοίως ὅπως τό ἀνωτέρω.

Διάκοσμος: Κατά τόν ἴδιο τρόπο μέ ἐκεῖνο πού συγκρίνεται προηγουμένως.

Τεχνικές: Μέ βαθύ σκάλισμα καί διάτρητη τεχνική. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός καί τά λυπηρά.

57. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Ταξιάρχῶν στήν Κάλαθο (1869). (Εἰκ. 52, 83 ΚΕ, 86 ΙΣΤ, 87 ΙΖ, 162, 234 Λ, 241 ΚΓ, 244 Ι. Σχ. 75, 128 ΚΗ)

Θέση: Ὁ ναός μέσα στόν ὁποῖο βρίσκεται εἶναι ὁ ἐνοριακός, μέσα στόν οἰκισμό.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ἰσοῦται μέ 4,78 μ. καί τό ὕψος 5,61 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Κάτω ὑπάρχουν ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα μέ δύο εἰσόδους καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες στή ἐνδιάμεσά τους. Πιό πάνω παρατηροῦνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες

Δωδεκαόρτου. Στήν κορυφή ή στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Οἱ γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, οἱ δύο κορυφαῖοι Ἀπόστολοι κάτω ἀπό τέσσερα τοξωτά διάχωρα ζωγραφίστηκαν στά δύο ἀνοιγόμενα φύλλα. Στό ἓνα ἐξ αὐτῶν στερεώθηκε ὁ σταθμός ἀσφαλείας καί ἀμφοτέρω ἔχουν γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους καί δράκοντες.

Στέψη: Κατά τή μορφή τοῦ ἀντιστοιχοῦ στόν Ναό τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Ὁ θριγκός διαμορφώνεται ὅπως στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου στήν ὁμώνυμη κοινότητα. Οἱ κίονες εἶναι κυλινδρικοί. Πάνω ἀπό αὐτούς ὡς κιλλίβαντες βρίσκονται δεύτερα κιονόκρανα, πού εἶναι ἀνεξάρτητα τμήματα καί ὑποβαστάζουν τίς ὑπερκείμενες ζῶνες. Τά θωράκια φέρουν γραπτές παραστάσεις μέ κεφαλές ἀγγέλων καί σκηνές ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη. Στά ὑπερθύρα τοποθετήθηκαν ὁμοίως ἀγγελικές μορφές.

Τεχνικές: Στρωτό, ἀνάγλυφο μέ συμπαγή σανιδώματα, χωρίς τά διάτρητα μέρη. Τά προεξέχοντα μέρη καλύπτονται μέ φύλλα χρυσοῦ καί ἀσημιοῦ ἐνῶ τό βάθος χρωματίστηκε μέ ἀπαλά κυρίως χρώματα.

58. Εἰκονοστάσι στή Μονή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου – Ἀρταμίτη (1870). (Εἰκ. 53, 90 KB, 107, 137 IZ, 138 IH, 163, 218, 265, 278 B. Σχ. 76)

Θέση: Ἡ Μονή Ἀρταμίτη βρίσκεται παρά τήν ὁδὸ πού ὁδηγεῖ ἀπό τήν Ἐμπωνα στόν Ἅγιον Ἰσίδωρο (γαιῶν Λαέρμων).

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις τοῦ πλάτους δείχνουν 5,20 μ. καί τοῦ ὕψους 6,08 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ὁκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω μαζί μέ δύο εἰσόδους καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες ἀποτελοῦν τό πρῶτο μέρος. Ὁ κοσμήτης μέ δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου τό δεύτερο. Ὁ σταυρός μέ τά λυπηρά, τοὺς ἀγγέλους καί τοὺς δράκοντες τό τρίτο, τή στέψη, δηλαδή.

Βημόθυρο: Παρόμοιο στόν τύπο μέ ἐκεῖνο τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο ἀλλά στήν ἀπλούστερή του μορφή. Ἐπὶ πλεόν ἐδῶ ὑπάρχει γλυπτός δίσκος στήν κορυφή τοῦ σταθμοῦ ἀσφαλείας.

Στέψη: Πέντε φυτικά κοσμήματα στερεώθηκαν σέ κάθε τρίλοβο τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ἓνα σέ κάθε γωνία του. Στίς κεραῖες, τίς ἄκριες τῆς

γραπτής παράστασης απαντώνται οι παραστάσεις των τεσσάρων Ευαγγελιστών. Στενή ταινία με φύλλα πλαισιώνει τις πλευρές του σταυρού και των λυπηρών. Η σύνθεση με τους δράκοντες και τον ανθοφόρο κλάδο εμπλουτίζεται με την προσθήκη αέτου και γρυπολεόντων.

Διάκοσμος: Λιτός με πεντάφυλλα, ρόμβους και άνθη σε σειρά. Τα τύμπανα των κυκλικών τόξων στο Δωδεκάορτο έχουν από ένα άνθος και στίς Δεσποτικές φέρουν επί πλέον ακτινωτούς πηχίσκους. Οι κίονες είναι κυλινδρικοί και πάνω από τα κιονόκρανα τοποθετήθηκαν φτερωτές γυναικείες μορφές. Τα θωράκια κοσμοούνται με ρομβικά σχέδια πάνω στα σανιδώματα.

Τεχνικές: Χαμηλό ανάγλυφο, χωρίς τα διαμπερή κενά. Συμπαγή σανιδώματα με καθρέπτες (ταμπλάδες) στο μεγαλύτερο του μέρος. Τα προεξέχοντα γλυπτά χρυσώθηκαν και τό βάθος χρωματίστηκε.

59. Εικονοστάσι στον Ναό των Αγίων Σαράντα Μαρτύρων στη Διφυλιά (~1872). (Εικ. 54, 93 Β. Σχ. 78)

Θέση: Μέσα στον ένοριακό Ναό της κοινότητας.

Διάρθρωση: Έχει πλάτος 5,07 μ. και ύψος 6,08 μ. Τα τρία μέρη του είναι βάση, θριγκός και στέψη. Κάτω υπάρχουν όκτώ κατακόρυφα στοιχεία, δύο είσοδοι και πέντε Δεσποτικές εικόνες. Άλλες δεκατρείς εικόνες Δωδεκαόρτου απαντώνται στον θριγκό. Στο ανώτερο σημείο, τη στέψη τοποθετήθηκαν ο σταυρός, τα λυπηρά, οι άγγελοι και οι δράκοντες.

Βημόθυρο: Με τέσσερα τοξωτά διάχωρα. Δράκοντες και ανθοφόρους κλάδους στο άνω μέρος. Σ' ένα από τα δύο φύλλα υπάρχει σταθμός ασφαλείας, στην κορυφή του οποίου υπάρχει γλυπτός δίσκος με στεφάνι και σταυρό.

Στέψη: Απουσιάζει έντελως. Ο σταυρός φέρει τις παραστάσεις των Ευαγγελιστών στα τρίλοβα των κεραιών. Πέντε φυτικά κοσμήματα τοποθετήθηκαν σε κάθε άκρια του σταυρού και από ένα σε κάθε γωνία. Στενή ταινία με γλυπτά φύλλα πλαισιώνει τις κατακόρυφες και οριζόντιες πλευρές του. Τό ίδιο θέμα απαντάται και στα πλάγια των λυπηρών. Συμπληρωματικά στοιχεία, εκτός από τους δράκοντες, είναι ο αέτος και οι γρυπολέοντες μέσα στους κλάδους.

Διάκοσμος: Άπλά γλυπτά θέματα (άνθη) και ρομβικά σχήματα καλύπτουν τό μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειάς του. Οι κοσμητικές

ζώνες διαμορφώνονται όπως και στο αντίστοιχο του Ναού των Ταξιαρχών στην Κάλαθο. Πάνω από τα κιονόκρανα των κυλινδρικών κίωνων στερεώθηκαν ολόγλυφες φτερωτές γυναικείες μορφές. Στά τύμπανα των τόξων των Δεσποτικών εικόνων υπάρχουν άκτινοστεφεείς κεφαλές.

Τεχνικές: Χαμηλό ανάγλυφο σε σανιδώματα και χωρίς διαμπερή κενά χρησιμοποιείται στο σύνολο της κατασκευής. Χρυσωμένα μέρη είναι τα πλαίσια του σταυρού και των λυπηρών.

60. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στα Πλατάνια (1874). (Εικ. 55. Σχ. 78)

Θέση: Ο ναός, μέσα στον οποίο τοποθετήθηκε, είναι ο ένοριακός της κοινότητας.

Διάρθρωση: Οί γενικές διαστάσεις του είναι πλάτος 4,40 μ. και ύψος 5,75 μ. Τό κάτω τμήμα συντίθεται από όκτώ κατακόρυφα στοιχεία, πέντε Δεσποτικές εικόνες και δύο εισόδους. Ο θριγκός πίο πάνω φέρει άλλες δεκατρείς εικόνες Δωδεκαόρτου. Στή στέψη, τό ανώτερο και τρίτο μέρος παρατηρούνται σταυρός, λυπηρά, άγγελιοι και δράκοντες.

Βημόθυρο: Δέν έντοπίζεται.

Στέψη: Παρόμοια στή μορφή μέ εκείνη στο αντίστοιχο του Ναού των Ταξιαρχών στην Κάλαθο.

Διάκοσμος: Στο ίδιο στύλ μέ του Ναού του Αγίου Ίωάννου του Προδρόμου στίς Φάνες. Οί βάσεις των κίωνων όμως χωρίς διάκοσμο.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ έντονα προεξέχοντα στοιχεία και διαμπερή κενά. Έχουν χρυσωθεί μόνο ο σταυρός και τά λυπηρά.

61. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875). (Εικ. 56. Σχ. 79, 193)

Θέση: Μεταφέρθηκε εκεί στο βυζαντινό εκκλησάκι από άλλο ναό.

Διάρθρωση: Ταιριάζει μέ τό άνοιγμα του Ίεροϋ βήματος στίς διαστάσεις. Τό πλάτος του είναι ίσο μέ 3,34 μ. και τό ύψος μέ 3,86 μ. Τριμερές μέ βάση θριγκό και στέψη. Στή βάση υπάρχουν έξι στυλώματα μαζί μέ τρείς Δεσποτικές εικόνες και δύο εισόδους. Πάνω από αυτά βρίσκεται ο θριγκός πού φέρει δεκατρείς εικόνες του Χριστού και των Άποστό-

λων. Ἀκόμα ψηλότερα ἢ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καὶ δράκοντες μέσα στοὺς κλάδους. Δημοσιεύτηκε προηγουμένως²³.

Τεχνικές: Περίτεχνο ἔργο, χωρίς ὅμως τὰ διαμπερῆ κενά. Ἐπάλ-
ληλα μεταγενέστερα χρώματα καλύπτουν τὰ ἀρχικά φύλλα χρυσοῦ.

**62. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐμπω-
να (1860-1875).** (Εἰκ. 57, 87 ΙΗ, 115, 164, 272 Α. Σχ. 80, 140 Δ)

Θέση: Ὁ ναὸς κτίστηκε ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ, εἶναι ἐνοριακός καὶ
μέσα σέ αὐτόν τοποθετήθηκε τὸ ξυλόγλυπτο ἔργο.

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις στίς γενικές διαστάσεις δείχνουν 6,15 μ.
πλάτος καὶ 6,88 μ. ὕψος.

Βημόθυρο: Στόν τύπο καὶ τῇ μορφῇ τοῦ ἀντίστοιχου στὸν Ναὸ
τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στὰ Καλαβάρδα.

Στέψη: Παρόμοια μέ τὸ ἀνωτέρω, πού γίνεται ἡ σύγκριση ἀλλὰ
καὶ μέ τὴν προσθήκη δύο ἀκόμα ὁλόγλυφων ἀετῶν δίπλα ἀπὸ τὰ
λυπηρά.

Διάκοσμος: Ὅπως καὶ σέ αὐτὸ πού ἀναφέρεται πιο πάνω.

Τεχνικές: Βαθὺ σκάλισμα μέ ὁλόγλυφα ἔντονα προεξέχοντα στοι-
χεῖα καὶ διαμπερῆ κενά. Ὅλα τὰ γλυπτὰ μέρη εἶναι χρυσωμένα καὶ
τό βάθος χρωματιστό.

**63. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά
(1879).** (Εἰκ. 58, 131, 220, 272 ΛΑ. Σχ. 81)

Θέση: Στόν ἐνοριακὸ ναὸ τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι 6,96 μ. πλάτος καὶ 6,59 μ.
ὕψος. Τριμερές μέ βάση, θριγκὸ καὶ στέψη. Δέκα κίονες στό κάτω
μέρος ἔχουν ἐνδιάμεσά τους ἑπτὰ Δεσποτικές εἰκόνες καὶ δύο εἰσό-
δους. Ἄλλες δεκαεπτὰ εἰκόνες Δωδεκαόρτου βρίσκονται στὸν θριγ-
κὸ μέ τίς κοσμητικές ζῶνες. Στὴ στέψη παρατηροῦνται σταυρός,
λυπηρά, ἄγγελοι καὶ δράκοντες.

Βημόθυρο: Ὅπως καὶ τὸ ἀντίστοιχο στὸν Ναὸ τοῦ Ἀγίου Ἰωάν-
νου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

Στέψη: Παρόμοιο μέ τὸ συγκρινόμενο ἀνωτέρω.

Διάκοσμος: Ἀντιγράφει θέματα ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ

23. Α. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 16 καὶ πίν. 28-29.

τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ βάσεις τῶν κίωνων, πού ἐδῶ εἶναι φολιδωτές.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ἔντονα προεξέχοντα στοιχεῖα καί διαμπερῇ κενά. Χρυσωμένα εἶναι κάποια τμήματά του, ὅπως ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τά τύμπανα τῶν τόξων τοῦ Δωδεκαόρτου καί τό βημόθυρο.

64. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἀγίου Λουκά Σορωνῆς (1881).

(Εἰκ. 59, 83 ΚΓ, 93 Γ, 132, 266. Σχ. 82, 138 Κ)

Θέση: Ὁ ναὸς ἐντὸς τοῦ ὁποῖου βρίσκεται, εἶναι ἐνοριακὸς καί ταυτόχρονα λειτουργεῖ καί ὡς κοιμητήριον. Ἀναγέρθηκε στά ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ στά νοτιοανατολικά.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος ἴσο μέ 11,14 μ. καί ὕψος 6,86 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκὸ καί στέψη. Κάτω, στὸ πρῶτον μέρος, ὑπάρχουν δεκατέσσερις κίονες, τρεῖς εἰσοδοὶ καί δέκα Δεσποτικές εἰκόνες. Πάνω ἀπὸ αὐτοὺς τοποθετήθηκαν οἱ κοσμητικὲς εἰκόνες τοῦ θριγκοῦ μέ εἰκοσιεννέα εἰκόνες Δωδεκαόρτου, πού σχηματίζουν τρεῖς πρισματικές προεξοχές. Στὸ ἀνώτερον σημεῖον ἢ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Στὸν τύπον τοῦ ἀντίστοιχου στὸν Ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα).

Στέψη: Ὁ σταυρὸς ἔχει πέντε φυτικά κοσμήματα σέ κάθε ἄκρια τῶν κεραίων καί ἀπὸ ἓνα σέ κάθε γωνία του. Στά τρίλοβά του ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στενὴ ζώνη μέ γλυπτὰ ἄνθη καί φύλλα πλαισιώνουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του. Στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν παρατηροῦνται ὁμοίως ἀνθοφόροι κλαδίσκοι, δύο κιονίσκοι ἐκατέρωθεν τῆς παράστασης καί ἓνα φυτικὸ κόσμημα στήν κορυφή. Δίπλα στοὺς δράκοντες σκαλίστηκαν ἀετός καί γρυπολέοντες μέσα σέ κλάδους.

Διάκοσμος: Ὅπως στὸ ἀντίστοιχον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα ἀλλὰ μέ τὴν προσθήκην μιᾶς ἀκόμα κοσμητικῆς ταινίας στήν κορυφή, κάτω ἀπὸ ἐκείνη μέ τοὺς ἀετοὺς καί τίς γιρλάντες. Πάνω σέ αὐτὴ διακρίνονται ἐλίσσόμενα φύλλα καί ἄνθη. Οἱ βάσεις τῶν ὀκτῶ ἀκρινῶν κίωνων (στά πλαϊνὰ κλίτη) εἶναι φολιδωτές. Στά τέσσερα τμήματα τῶν θωρακίων, πού παρεμβάλλονται ἀνάμεσά τους σκαλίστηκαν ἐπὶ πλέον ψαθωτὰ κοσμήματα.

Τεχνικές: Περίτεχνη ἐργασία μέ ζωηρά ἐξέχοντα καί ἐνθετα στοι-

χεῖα ἀλλά καί διαμπερῇ κενά. Τό χρύσωμα περιορίζεται καί ὑπάρχει μόνο στὸν σταυρό καί τὰ λυπηρά. Στὸ βημόθυρο ἀπουσιάζουν οἱ γραπτές παραστάσεις (ἀτέλειωτο).

65. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Ἀγίας Μαρίνας στὴν Ἀπολακκιά (1881). (Εἰκ. 60, 83 ΚΑ, 235 ΛΑ, 267. Σχ. 83, 179 Β)

Θέση: Μέσα στὸν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ μετρήσεις στίς γενικές διαστάσεις του δείχνουν τό πλάτος ἴσο μέ 5,28 μ. καί τό ὕψος μέ 5,73 μ. Πέντε Δεσποτικές εἰκόνες μαζί μέ ἄλλες δεκατρεῖς Δωδεκαόρτου ἀποτελοῦν τό κύριο γραπτὸ μέρος. Οἱ κίονες εἶναι ὀκτώ καί οἱ εἰσοδοὶ δύο. Στὴ στέψη ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Παρόμοιο μέ ἐκεῖνο τῶν Ταξιαρχῶν στὴν Κάλαθο.

Στέψη: Ὅπως παρουσιάζεται ἐκείνη στὸν Ναό τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στὰ Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Ὅπως τό ἀναφερόμενο στὴν προηγούμενη παράγραφο ἀλλὰ χωρὶς τὴν ἀνώτερη ζώνη. Οἱ κίονες ἔχουν φοιλιωτὴ βάση.

Τεχνικές: Ἡ ἐκτέλεσή του ἔγινε μέ ἔντονα προεξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα καί σέ ἀντίθεση μέ τό βαθύ σκάλισμα καί κάποια διαμπερῇ κενά. Τὰ ἐλάχιστα χρυσωμένα τμήματα βρίσκονται στὴ στέψη (σταυρός καί λυπηρά). Τελευταία προστέθηκαν μεταλλικοί, ἀσημί χρωματισμοὶ στὸ βάθος καί ὄχι μόνο.

66. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στὰ Λάερμα (1882). (Εἰκ. 61, 88 Ζ, 108, 133, 165, 183, 184, 277 ΙΑ, 278 Γ. Σχ. 84, 145 ΙΔ, 185 ΚΑ)

Θέση: Ὁ ναός βρίσκεται ἐντὸς τοῦ οἰκισμοῦ. Εἶναι ἐνοριακός καί μέσα σέ αὐτόν τοποθετήθηκε τό εἰκονοστάσι.

Διάρθρωση: Ἐχει πλάτος ἴσο μέ 5,79 μ. καί ὕψος 6,89 μ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη. Τὴ βάση, τὸν θριγκό καί τὴ στέψη. Ὁκτώ κίονες κάτω ἔχουν ἀνάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στὸν θριγκό ἀπαντῶνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά, ἄγγελους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Οἱ γραπτές παραστάσεις εἰκονίζονται μέσα στὰ διά-

χωρα. Στη μορφή μοιάζει με τό αντίστοιχο στον Ναό τῶν Ταξι-
αρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Κατά τό σχέδιο ὅπως καί ἐκείνη στον Ναό τῆς Ἀγίας Αἰ-
κατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Παρόμοιο μέ τό προαναφερόμενο. Οἱ κιονίσκοι στό
Δωδεκάορτο εἶναι τριπλοί καί στριφτοί. Τά θωράκια ἐμφανίζονται
στήν ἀπλούστερη μορφή χωρίς τό σκαλιστό πλαίσιο μέ τόν κλάδο
στό κάτω μέρος.

Τεχνικές: Ζωηρά ἐξέχοντα καί ἔνθετα τμήματα συνδυάζονται μέ
τά διαμπερῇ κενά. Χρυσώθηκε ἐξ ὁλοκλήρου καί χρωματίστηκε τό
βάθος του.

67. Εἰκονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σκιαδενῆς (~1885).

(Εἰκ. 62, 166, 185, 221, 235 ΑΒ, 241 ΚΑ, 275 Κ, 285 Ζ. Σχ. 85, 179 Γ)

Θέση: Ἡ Μονή βρίσκεται στά ὅρια τῆς κοινότητας Μεσαναγροῦ,
στή δυτική πλευρά καί τό εἰκονοστάσι ἐντός τοῦ Ναοῦ τοῦ Γενεσίου
τῆς Θεοτόκου.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 4,91 μ. καί ὕψος 5,75 μ.
Τριμερές μέ ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω, πέντε Δεσποτικές
εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν κοσμήτη ὑπάρχουν δεκατρεῖς εἰκό-
νες Δωδεκάορτου. Στη στέψη ἀπαντῶνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγε-
λοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα καί ἡ μορφή του ὅπως
στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Παρόμοια μέ ἐκείνη πού ἀναφέρεται στον προαναφερό-
μενο ναό.

Διάκοσμος: Μοιάζει μέ ἐκεῖνο στό εἰκονοστάσι πού ἀναφέρεται
πιό πάνω. Οἱ κίονές του εἶναι φολιδωτοί καί στό Δωδεκάορτο ὑπάρ-
χουν στριφτοί καί κυλινδρικοί. Τά θωράκια καί οἱ πεσσοί παραμέ-
νουν ἀπλά μέ ἐλάχιστα γλυπτά ἄνθη.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα μέ ἔντονα προεξέχοντα καί ἔνθετα
στοιχεῖα. Συμπαγῇ σανιδώματα σκαλιστά ἢ μή χωρίς διαμπερῇ κενά
βρίσκονται σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια. Ἔχουν χρυσωθεῖ μόνο ὁ σταυρός,
τό βημόθυρο καί τμήματα τῶν λυπηρῶν.

68. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στην Άρνίθα (~1887).

(Εικ. 63. Σχ. 86)

Θέση: Στόν ένοριακό ναό τής κοινότητας.**Διάρθρωση:** Έχει πλάτος ίσο μέ 4,76 μ. και ύψος 5,93 μ. Στο κάτω μέρος υπάρχουν όκτώ κίονες και ανάμεσά τους δύο είσοδοι και πέντε Δεσποτικές εικόνες. Στο δεύτερο τμήμα πάνω από αυτά, τόν θριγκό, απαντώνται δεκατρείς εικόνες Δωδεκαόρτου. Στο τρίτο εἶναι ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους και δράκοντες.**Βημόθυρο:** Δύο φύλλα και σταθμό ασφαλείας, στον τύπο του αντίστοιχου στον Ναό των Ταξιαρχών στην Κάλαθο. Απλά γλυπτά φυτικά στοιχεία περιβάλλουν τά τέσσερα τοξωτά διάχωρα μέ τις γραπτές παραστάσεις.**Στέψη:** Παρόμοια μέ εκείνη στον Ναό των Ταξιαρχών πού ἀναφέρεται πιό πάνω.**Διάκοσμος:** Πάνω από τό Δωδεκάορτο σκαλίστηκαν τά ἡμικυκλικά τόξα πού ἔχουν ἓνα μόνο ἄνθος σέ κάθε τύμπανο και ἓνα σέ κάθε ἐνδιάμεσο τριγωνικό διάστημα. Στίς ὑπόλοιπες γλυπτές ζώνες, πού μεσολαβοῦν μέχρι τις Δεσποτικές εικόνες παρατηροῦνται κατά σειρά πρῶτα αὐτή μέ τούς ρόμβους και τά ἄνθη, μετά τά Χερουβίμ μέ τις γιρλάντες και ἀκολουθοῦν ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια, πεντάφυλλα κοσμήματα και ἄνθοφόροι κλαδίσκοι. Τά τύμπανα τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων κοσμοῦνται μέ ἀκτινοστεφεῖς κεφαλές. Πάνω και κάτω ἀπό τήν πλατιά αὐτή ζώνη ἐπαναλαμβάνονται και πάλι τά θέματα μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια και γλωσσοειδή φύλλα. Οἱ κίονες εἶναι φολιδωτοί, ἐνῶ οἱ πεσσοί και τά θωράκια φέρουν ρομβικά σχέδια και κάποια ἄνθη στό κέντρο τους.**Τεχνικές:** Χαμηλό ἀνάγλυφο πάνω σέ χονδρά σανιδώματα χωρίς διαμπερή κενά. Ὁ σταυρός και τά λυπηρά εἶναι χρυσωμένα. Τά γλυπτά μέρη στά ὑπέρθυρα και τό βημόθυρο καλύπτονται μέ φύλλα ἀσημιῶ.**69. Εικονοστάσι στον Ναό τής Γέννησης τής Θεοτόκου στην Ψίνθο (1888).** (Εικ. 64, 87 ΙΘ, 92 Β, 222. Σχ. 87, 140 Ε, 173, 175 Στ, 182 Γ)**Θέση:** Μέσα στον ένοριακό ναό τής κοινότητας.**Διάρθρωση:** Στίς γενικές διαστάσεις οἱ μετρήσεις δείχνουν 6,67 μ. πλάτος και ύψος 6,57 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό και στέψη. Δέκα

κίονες καί στά ἐνδιάμεσά τους δύο εἴσοδοι καί ἐπτὰ Δεσποτικές εἰκόνες συνθέτουν τό κάτω μέρος. Οἱ κοσμητικές ζῶνες μέ τίς δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου τό πιο πάνω τμήμα. Στήν κορυφή βρίσκεται ἡ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά, ἀγγέλους, ἀετούς, γρυπολέοντες καί δράκοντες μέσα σέ κλάδους.

Βημόθυρο: Τέσσερα τοξωτά διάχωρα γιά τόν γραπτό διάκοσμο περιβάλλονται ἀπό γλυπτά φυτικά θέματα πού κατανέμονται στά δύο φύλλα καί τόν σταθμό ἀσφαλείας κατ' ἀντιστοιχία ἐκείνου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὅπως στόν Ναό τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα ἀλλά καί μέ προσθήκη ἔξι ἀκόμα ὁλόγλυφων ἀετῶν.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ αὐτόν στόν Ναό πού ἀναφέρεται ἀμέσως ἀνωτέρω.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα πού συνδυάζει τά ἔντονα προεξέχοντα καί ἔνθετα στοιχεῖα μέ τά διαμπερῆ κενά. Ἔχουν χρυσωθεῖ μεμονωμένα τμήματά του ὅπως ὁ σταυρός, τά λυπηρά, οἱ ἀετοί τῆς στέψης, τό βημόθυρο, τό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης καί τό τύμπανο τοῦ τόξου πιο πάνω.

70. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Μάσσαρι (1867-1889). (Εἰκ. 65. Σχ. 88)

Θέση: Στόν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας, στό κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος ἴσον μέ 6,31 μ. καί ὕψος 6,68 μ. Δέκα κίονες κάτω βαστάζουν τόν θριγκό μέ δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἀριθμοῦν τίς ἐπτὰ καί ὑπάρχουν δύο εἴσοδοι. Στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί τέσσερα διάχωρα γιά τόν γραπτό διάκοσμο, ὅπως καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ἀντιγράφει ἐκείνη στόν Ναό τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ τόν συσχετισμένο ἀμέσως προηγούμενο.

Τεχνικές: Χρησιμοποιήθηκε ἡ διάτρητη τεχνική σέ συνδυασμό μέ τά ἔντονα προεξέχοντα καί ὁλόγλυφα στοιχεῖα. Τά χρυσωμένα μέρη εἶναι ὁ σταυρός, τά λυπηρά καί τό βημόθυρο.

71. Εικόνοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891). (Εἰκ. 66, 83 ΣΤ, 90 ΚΓ, 109, 134, 137 ΙΘ, 139 Κ, 167, 186, 241 ΚΕ, 278 Δ, 284 Γ. Σχ. 89, 128 ΚΘ, 132 ΚΒ, 140 ΣΤ. 182 Δ, 188 ΙΠ)

Θέση: Ὁ ἐνοριακός ναός στό κέντρο τοῦ οἰκισμού.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,37 μ. καί ὕψος 7,08 μ. Στόν γραπτό διάκοσμο παρατηροῦνται ἑπτὰ Δεσποτικές καί δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στό κάτω μέρος τοποθετήθηκαν δέκα κατακόρυφα στοιχεῖα μέ δύο εἰσόδους. Στό κέντρο τοῦ θριγκοῦ, πιό πάνω, διαμορφώνεται πρισματική προεξοχή. Στό τρίτο μέρος, τή στέψη, ὑπάρχουν σταυρός, λυπηρά, ἄγγελοι, ἀετοί καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Τέσσερα τοξωτά διάχωρα περιέχουν τίς γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῶν Ἀποστόλων. Στά γλυπτά μιμοῦνται τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Γλυπτή ταινία μέ ἐλίσσόμενο βλαστό πλαισιώνει τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές τοῦ σταυροῦ. Πέντε φυτικά κοσμήματα ὑπάρχουν σέ κάθε κεραία καί ἀπό ἓνα στήν κάθε γωνία του. Στά τρίλοβα, στίς ἄκριες του ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν ὑπάρχει φυτικός διάκοσμος δεξιά καί ἀριστερά ἐνῶ στήν κορυφή τρεῖς κεφαλές ἀγγέλων. Κάτω ἀπό τόν σταυρό ὀλόγλυφος ἀετός τύπτει τό στήθος του καί ἐκατέρωθέν του δύο λιοντάρια προηγοῦνται τῶν δρακόντων καί τοῦ ἀνθοφόρου κλάδου.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη κοσμεῖται μέ ἐλίσσόμενο ἀνθοφόρο κλάδο. Ἡ ἀμέσως ἐπόμενη φέρει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου, πού ἔχουν στά τύμπανά τους δοχεῖο μέ ἄνθη. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα παρατηροῦνται δέσμες μέ ἄνθη. Οἱ κιονίσκοι εἶναι στριφτοί καί τριπλοί. Κάτω ἀπό αὐτούς καί μέχρι τίς Δεσποτικές μεσολαβοῦν ἔντεκα κοσμητικές ζώνες. Ἡ πρώτη διαιρεῖται σέ πλαίσια, πού τό κάθε ἓνα τους ἀντιστοιχεῖ στήν ὑπερκείμενη εἰκόνα καί φέρει ἐλίσσόμενους κλαδίσκους καί ἄνθη. Ἀκολουθοῦν δύο πλατιές πάνω στίς ὁποῖες σκαλίστηκαν ἐλίσσόμενος ἀνθοφόρος κλάδος καί κεφαλές ἀγγέλων μέ γιρλάντες ἀντίστοιχα. Στήν τέταρτη, ἑβδομη καί δέκατη ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια στή σειρά. Στήν πέμπτη καί ἑνατη πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἡ ἕκτη ἔχει φύλλα καί ἄνθη σέ τακτά διαστήματα. Ἡ ὄγδοη περιλαμβάνει τά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ ἀνθοφόρους κλάδους στά τύμπανά τους. Ἡ ἐνδέκατη ἀνθοφόρους κλαδίσκους καί κεφαλές ἀγγέλων. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα ὑπάρχουν φτερωτές γυναικεῖες μορφές.

Στους κίονες ο άνθοφόρος κλάδος λαμβάνει τη μορφή στερεάς έλικας. Στους πεσσούς διακρίνονται γλυπτά αγγεία με άνθη και στά θωράκια άνθοφόροι κλάδοι, υβριδικοί δράκοντες και άνθη σε σειρά. Στίς δύο πλευρές της Ωραίας Πύλης δύο λιοντάρια καταλαμβάνουν τις θέσεις των κιλιβάντων.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα με έντονα προεξέχοντα ή ολόγλυφα στοιχειά υπάρχουν σε όλη την επιφάνεια, πού συνδυάζονται με τά διαμπερή κενά. Τά γλυπτά μέρη είναι χρυσωμένα και τό βάθος χρωματιστό.

72. Εικονοστάσι στον Ναό των Ταξιαρχών Μεσαναγρού (~1892).

(Εικ. 67, 275. Σχ. 90)

Θέση: Έντός του οικισμού, μέσα στον ένοριακό ναό της κοινότητας.

Διάρθρωση: Έχει πλάτος ίσον με 5,79 μ. και ύψος 6,19 μ. Όκτώ κίονες στο κάτω μέρος έχουν ενδιάμεσά τους πέντε Δεσποτικές εικόνες και δύο εισόδους. Στόν θριγκό παρατηρούνται άλλες δεκαπέντε εικόνες Δωδεκαόρτου. Η στέψη φέρει σταυρό, λυπηρά, αγγέλους και δράκοντες.

Βημόθυρο: Στόν ίδιο τύπο και τη μορφή του αντίστοιχου στον Ναό των Ταξιαρχών Καλάθου.

Στέψη: Σε παρόμοιο σχέδιο με εκείνο στον Ναό της Αγίας Αικατερίνης στά Καλαβάρδα.

Διάκοσμος: Όπως και του Ναού του Τιμίου Προδρόμου στίς Φάνες.

Τεχνικές: Συνδυάζονται αντιθέσεις στο σκάλισμα. Τά έντονα προεξέχοντα ή ολόγλυφα και ένθετα στοιχειά τοποθετούνται δίπλα στά διαμπερή κενά. Τά χρυσωμένα τμήματά του είναι ο σταυρός, τά λυπηρά και τό βημόθυρο.

73. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Νικολάου στο Παραδείσι (1895). (Εικ. 68, 110, 223, 229 ΙΘ, 235 ΛΓ, 242 ΚΣΤ, 268, 272 ΛΒ, 275 ΚΓ, 285 Η. Σχ. 91, 128 Α, 132 ΚΔ, 138 ΚΑ, 185 ΚΒ, 188 ΙΔ)

Θέση: Στόν ένοριακό ναό της κοινότητας.

Διάρθρωση: Η μεγαλύτερη διάσταση είναι στο πλάτος, πού ισούται με 12,00 μ. Τό ύψος φθάνει στά 8,83 μ. Τριμερές με βάση, θριγκό και στέψη. Στο κάτω μέρος δώδεκα κατακόρυφα στοιχειά έχουν ανάμεσά τους όκτώ Δεσποτικές εικόνες και τρεις εισόδους. Ό θριγκό

κός πιό πάνω μέ τήν πρισματική προεξοχή καί τό διευρυμένο Δωδεκάορτο περιλαμβάνει είκοσιτρείς εἰκόνες. Στήν κορυφή στερεώθηκαν σταυρός, λυπηρά, δράκοντες μέσα σέ ἀνθοφόρους κλάδους μαζί μέ ἀετό καί λιοντάρια.

Βημόθυρο: Δύο ἀνοιγόμενα φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί στεφάνι μέ τόν ἀκοίμητο ὀφθαλμό στήν κορυφή. Ἡ γραπτή παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου βρίσκεται μέσα σέ δύο τοξωτά διάχωρα. Τά ὑπόλοιπα γλυπτά μέρη, πού τά περιβάλλουν, ἀποτελοῦνται ἀπό ἀνθοφόρους κλάδους.

Στέψη: Ὁ σταυρός μέ τά εὐαγγελικά σύμβολα στά τρίλοβα τῶν κεραίων ἔχει πέντε φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία καί ἀπό ἓνα σέ κάθε γωνία. Γλυπτή ζώνη πλαισιώνει τίς κατακόρυφες καί ὀριζόντιες πλευρές του. Τά τοξωτά πλαίσια τῶν λυπηρῶν φέρουν ἐπίσης φυτικό διάκοσμο. Τά ζωικά στοιχεῖα εἶναι συγκεντρωμένα στή βάση τοῦ σταυροῦ, ἐνῶ οἱ ἀνθοπλόκαμοι τῆς στέψης ἐκτείνονται στά πλάγια.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζώνες κοσμοῦνται ἡ μὲν πρώτη μέ ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καί τρίλοβα φύλλα στή σειρά καί ἡ ἄλλη μέ δέσμες ἀπό φύλλα καί ἄνθη. Σέ αὐτή ἐμπεριέχονται καί τά κυκλικά καί δαντελωτά τόξα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκάορτου. Οἱ κιονίσκοι πιό κάτω εἶναι τριπλοί μέ φυτικά θέματα. Ἀνάμεσα ἀπό τίς δύο σειρές τῶν εἰκόνων μεσολαβοῦν δώδεκα κοσμητικές ζώνες. Ἀπό αὐτές οἱ τέσσερις πρώτες ἀπλώνονται σέ ὅλο τό πλάτος ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες διακόπτονται ἀπό κιονόκρανα ἐπιθήματα καί ἄλλα κατακόρυφα στοιχεῖα. Στήν ἀνώτερη διακρίνονται ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Στή δεύτερη πεντάλοβα φύλλα στή σειρά. Ἀκολουθοῦν δύο πλατιές μέ τόν ἀνθοφόρο κλάδο ἡ μία καί κεφαλές ἀγγέλων μέ φτερά καί γιρλάντες ἡ ἄλλη. Ἡ πέμπτη κατά σειρά φέρει φύλλα μέ πέντε λοβούς. Ἡ ἕκτη ὀδοντώσεις καί γεισίποδες. Ἡ ἐπόμενη ἐλισσόμενους βλαστούς καί πιό κάτω ἐπαναλαμβάνονται τά θέματα τῆς δεύτερης. Στήν ἑνατη ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια καί στή συνέχεια ἐκείνη μέ τά ἡμικυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν μέ ἀνθοφόρους κλάδους τόσο στήν περίμετρό τους ὅσο καί στά τύμπανά τους. Στά ἐνδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα σκαλίστηκαν φτερωτές γυναικεῖες μορφές. Στή συνέχεια ἐπὶ τῆς ἐνδέκατης παρατηροῦνται φύλλα, ὀδοντώσεις, ἀστράγαλοι καί στήν τελευταία ἀνθοφόροι κλαδίσκοι. Οἱ κίονες εἶναι στριφτοί μέ κοσμητική βάση καί ἔχουν ἀνθοφόρο κλάδο σέ μορφή στερεᾶς ἔλικας. Στούς πεσσούς σκαλίστηκαν ἀγγεῖα

μέ άνθοφόρους κλάδους. Τά θωράκια περιέχουν επίσης άνθοφόρους κλάδους, έλλειπτικά σχήματα καί άλλα θέματα.

Τεχνικές: Διάτρητη τεχνική ύπάρχει σέ όλες τίς επιφάνειες. Συνδυάζεται μέ τά αντίθετα έντονα γλυπτά καί προεξέχοντα στοιχεΐα. Τά φυτικά θέματα έχουν μεγάλη φυσικότητα. Εικονίζονται όχι μόνο μετωπικά ή πλάγια αλλά λοξά, μέ στροφή κατά γωνία πρós τόν παρατηρητή. Τά χρυσωμένα μέρη του είναι ό σταυρός καί τά λυπηρά. Σέ όλες τίς Δεσποτικές εΐκόνες απουσιάζει ό χρυσός κάμπος. Τή θέση του καταλαμβάνει ούρανός μέ χρώμα κυανό του κοβαλτίου.

**74. Εικονοστάσι στον Ναό της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτρί-
ας στην Πόλη της Ρόδου (1880-1900).** (Εικ. 174. Σχ. 5, 6, 92, 175 Β)

Θέση: Μέσα στον ένοριακό ναό.

Διάρθρωση: Δημοσιεύτηκε παλαιότερα²⁴. Τά νέα στοιχεΐα πού εμφανίζονται έδω είναι οι γενικές διαστάσεις. Τό πλάτος ισοϋται μέ 5,71 μ. καί τό ύψος 6,62 μ.

Τεχνικές: Έντονα προεξέχοντα καί όλόγλυφα στοιχεΐα συνδυάζονται μέ τά αντίθετά τους απλά ή διάτρητα. Τά χρυσωμένα τμήματα είναι ό σταυρός, τά λυπηρά καί τά παλαιά τόξα των Δεσποτικών εΐκόνων του Χριστού καί της Παναγίας.

**75. Εικονοστάσι στον Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στη
Μαλώνα (1880-1900).** (Εικ. 69. Σχ. 93)

Θέση: Έντός του ναού μέσα στον οικισμό, πού σήμερα δέν λειτουργεί ως ένοριακός. Οι ακολουθίες γίνονται εκεί κάποιες μέρες του έτους.

Διάρθρωση: Η μεγάλη διάσταση, τό ύψος είναι ίσο 5,58 μ. καί τό πλάτος 5,04 μ. Στο κάτω μέρος υπάρχουν όκτώ κατακόρυφα στοιχεΐα καί δύο είσοδοι. Στο Δωδεκάορτο οι εΐκόνες αριθμοϋν τίς δεκαπέντε ένω οι Δεσποτικές τίς πέντε, έκ των οποίων οι άκρινές έχουν τοξωτά πλαίσια. Στη στέψη παρατηροϋνται σταυρός, λυπηρά, άγγελoi καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα διάχωρα όπως καί στον Ναό των Ταξιαρχών στην Κάλαθο.

24. Α. Θεοδοσίου, *Εικονοστάσια στην πόλη της Ρόδου*, σ. 17-18, καί πίν. 31-35.

Στέψη: Όπως της Αγίας Αικατερίνης στά Καλαβάρδα μέ γρυπολέοντες καί άετό κάτω από τόν σταυρό.

Διάκοσμος: Παρόμοιος μέ αυτόν του εικονοστασίου πού αναφέρεται πιό πάνω αλλά χωρίς τή ζώνη μέ τούς άετούς καί τίς γιρλάντες.

Τεχνικές: Έντονα εξέχοντα καί ένθετα στοιχεΐα συνδυάζονται μέ τά βαθιά σκαλίσματα καί τά διαμπερή κενά. Τά χρυσωμένα τμήματα περιορίζονται στόν σταυρό, στά λυπηρά, στό βημόθυρο καί στό υπέρθυρο τής Ωραίας Πύλης. Χρώματα χρησιμοποιήθηκαν όχι μόνο στό βάθος αλλά καί άλλου (στούς δράκοντες, στούς γρυπολέοντες καί στόν άετό).

76. Εικονοστάσι στόν Ναό τής Γέννησης τής Θεοτόκου στήν Έλεούσα (1880-1900). (Εικ. 70, 84 ΚΗ, 119 ΙΔ, 242 ΚΖ, 272 ΛΓ, 275 ΞΒ. Σχ. 94, 128 ΛΑ, 132 ΚΓ, 138 ΚΒ)

Θέση: Στο έξωκλήσι, νότια του οικισμού.

Διάρθρωση: Τό πλάτος είναι ίσο μέ 3,30 μ. καί τό ύψος 3,24 μ. Έξι κατακόρυφα στοιχεΐα βαστάζουν τόν κοσμήτη. Άνάμεσά τους βρίσκονται τρεις Δεσποτικές εΐκόνες καί δύο είσοδοι. Πιό πάνω, στή στέψη υπάρχουν σταυρός, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα όπως καί τό αντίστοιχο στόν Ναό των Ταξιαρχών στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ο σταυρός έχει στενές ταινίες μέ φυτικό διάκοσμο στίς οριζόντιες καί κατακόρυφές του. Τά αυτόξυλα λυπηρά περιλαμβάνουν γλυπτά φύλλα καί άνθη στίς τέσσερις πλευρές τους. Κάτω από τόν σταυρό σκαλίστηκε κεφαλή άγγέλου μέ δύο φτεροϋγες καί στίς δύο πλευρές του οί δράκοντες μέσα σέ άνθοφόρους κλάδους.

Διάκοσμος: Στά τύμπανα των Δεσποτικών εΐκόνων, όσο καί στά ένδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα παρατηρούνται βλαστοί μέ άνθη κατά διαστήματα. Οί κίονες έκατέρωθεν τής Ωραίας Πύλης έχουν έλίσσόμενο άνθοφόρο κλάδο καί φολιδωτή βάση. Οί άκρινοί κίονες είναι διαφορετικοί από τούς μεσαίους. Φέρουν φολίδες καί στόν κορμό. Τά υπέρθυρα φέρουν άνθοφόρους κλαδίσκους. Στά θωράκια διαμορφώνεται ψαθωτό κόσμημα. Οί βλαστοί επαναλαμβάνονται στούς πεσσούς καί στά θωράκια.

Τεχνικές: Συμπαγή σανιδώματα μέ ανάγλυφη τεχνική διακρίνεται στήν επιφάνειά του. Έξαίρεση υπάρχει στά ψαθωτά κοσμήματα, πού είναι διάτρητα. Τό εικονοστάσι παραμένει χωρίς χρυσώματα.

77. Εικονοστάσι στον Ναό της Αγίας Ειρήνης στη Λαχανιά (1850-1900). (Εικ. 71, 117 Γ, 168, 279 Δ. Σχ. 95, 133 Β)

Θέση: Στόν Ναό τοῦ κοιμητηρίου τῆς κοινότητος, ἐκτός οἰκισμοῦ.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος 4,84 μ. καί ὕψος 4,89 μ. Κάτω, στό πρῶτο μέρος, ὑπάρχουν ὀκτώ κίονες μέ πέντε Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Στόν θριγκό, στό δεύτερο μέρος, δεκαπέντε εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Τέλος στή στέψη παρατηροῦνται σταυρός, λυπηρά, ἀετοί, ψάρια καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Μέ τέσσερα τοξωτά διάχωρα κατ' ἀντιστοιχία ἐκείνου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει στά τρίλοβα τῶν κεραίων τίς μορφές τῶν Εὐαγγελιστῶν. Τρία γλυπτά φυτικά κοσμήματα στερεώθηκαν σέ κάθε κεραία του καί ἀπό ἓνα σέ κάθε γωνία. Τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του πλαισιώνουν ταινίες μέ φύλλα. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν φέρουν φυτικό διάκοσμο καί τρεῖς ἀπολήξεις στό ἄνω μέρος. Κάτω ἀπό αὐτά διατηροῦνται, ὡς βάσεις, τά παλαιά γλυπτά ψάρια μέ σπειροειδῆς οὐρές. Ἀπό τοὺς τρεῖς ὀλόγλυφους ἀετούς, ὁ ἓνας, κάτω ἀπό τόν σταυρό τύπτει τό στήθος του. Οἱ ἄλλοι δύο τοποθετήθηκαν στά πλάγια τῶν λυπηρῶν. Ὁ κλάδος τῆς στέψης συμπληρῶνεται μέ τρικέφαλους ἀετούς καί γρυπολέοντες.

Διάκοσμος: Οἱ ἀνθοφόροι κλαδίσκοι καί τά ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα καλύπτουν τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ θριγκοῦ, τά ὑπέρθυρα καί τό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Στούς πεσσούς παρατηρεῖται τό ἴδιο θέμα σέ κατακόρυφη διάταξη καί μέ τοὺς κλάδους νά ἐξέρχονται ἀπό ἀγγεῖα. Τά τύμπανα τῶν τόξων στίς Δεσποτικές εἰκόνες διαμορφώνονται ὅπως καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου στίς Φάνες. Οἱ κίονες φέρουν στόν κορμό σπειροειδῆ ἀνθοφόρο κλάδο καί στή βάση φοιλιδωτό σχέδιο. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα σκαλίστηκαν φτερωτές γυναικεῖες μορφές.

Τεχνικές: Στό παλαιό τμῆμα τῆς στέψης ἐφαρμόστηκε τό χαμηλό ἀνάγλυφο. Στό ὑπόλοιπο, τό μεγαλύτερο μέρος, συνδυάζεται τό βαθύ σκάλισμα μέ τά ὀλόγλυφα θέματα. Τά ἐξέχοντα μέρη εἶναι χρωσμένα καί τό βάθος χρωματιστό.

78. Εικόνοστάσι στον ένοριακό Ναό του Αγίου Μερκουρίου στον Ίστριο (1901). (Εικ. 72, 137 Κ, 169, 272 ΛΔ. Σχ. 96, 138 ΚΓ, 145 ΙΓ)

Θέση: Στόν Ναό έντός του οικισμού.

Διάρθρωση: Οί διαστάσεις του είναι 5,63 μ. πλάτος καί 6,90 μ. ύψος. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Όκτώ κίονες, δύο είσοδοι καί πέντε Δεσποτικές εικόνες συνθέτουν τό κάτω μέρος. Στόν θριγκό υπάρχουν δεκαπέντε εικόνες Δωδεκαόρτου. Ή στέψη περιέχει σταυρό, λυπηρά, άγγέλους καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δύο φύλλα μέ σταθμό ασφαλείας καί τέσσερα διάχωρα γιά τίς γραπτές παραστάσεις, στόν τύπο του άντιστοιχού στόν Ναό τών Ταξιαρχών στην Κάλαθο.

Στέψη: Ό σταυρός έχει πέντε φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία του καί άπό ένα σέ κάθε γωνία. Στίς άκριες τών όριζοντίων καί κατακόρυφων πλευρών του σκαλίστηκαν στενές ταινίες μέ φύλλα. Στά τρίλοβα τών κεραιών ζωγραφίστηκαν τά ευαγγελικά σύμβολα. Στά πλαίσια τών λυπηρών υπάρχουν φύλλα καί άνθη. Οί δράκοντες έχουν ανάμεσά τους άετό καί ζευγος μέ γρυπολέοντες ένω στά πλαίσια τους άπλώνεται ό άνθοφόρος κλάδος.

Διάκοσμος: Τό έπιστύλιο άποτελείται άπό συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχήματα (κύκλους καί ρόμβους). Ή άνώτερη ζώνη πάνω άπό τό Δωδεκάορτο περιλαμβάνει καί τά κυκλικά τόξα τών εικόνων. Στά τύμπανά τους, όσο καί στά ένδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα σκαλίστηκαν δέσμες μέ άνθη. Οί κιονίσκοι πιό κάτω είναι στρεπτοί. Άνάμεσα άπό τίς δύο σειρές εικόνων (μικρές καί μεγάλες) μεσολαβούν δέκα γλυπτές ζώνες. Άπό αυτές ή πρώτη φέρει άνθη σέ σειρά, ή τρίτη έλισσόμενο βλαστό καί ή πέμπτη άνθοφόρο κλάδο. Στην έκτη διακρίνονται φύλλα μέ πέντε λοβούς παρατακτικά καί στην έβδομη άνθοφόροι κλαδίσκοι. Ή ένατη περιέχει καί τά τόξα τών Δεσποτικών μέ άνθοφόρους κλάδους στά τύμπανά τους καί φτερωτές γυναικείες μορφές στά ένδιάμεσα τριγωνικά διαστήματα. Οί υπόλοιπες πέντε κοσμοούνται μέ έφαπτόμενα ήμικύκλια. Οί κίονες έχουν φολιδωτή βάση καί κορμό μέ άνθοφόρο κλάδο. Στίς γραπτές παραστάσεις τών θωρακίων, μέσα σέ έλλειπτικά διάχωρα εικονίζονται προφήτες. Στούς πεσσούς παρατηρούνται άγγεία, μέσα άπό τά όποια έξέρχονται άνθοφόροι κλάδοι.

Τεχνικές: Βαθύ σκάλισμα καί διάτρητη τεχνική χρησιμοποιείται ευρέως σέ όλη την επιφάνεια. Ό σταυρός, τά λυπηρά, τό βημόθυρο

καί τμήματα τῶν θωρακίων ἔχουν χρυσωθεῖ. Τό μεγαλύτερο μέρος του ὅμως εἶναι ἀπλά βερνικωμένο.

❖ **Ἑβδομη ομάδα** (Μέ ραβδωτοὺς κίονες, γείσα, προμόχθους, νεοκλασσικά καί λοιπά στοιχεῖα ἀπό τοὺς ἱστορικοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς ρυθμοὺς).

79. Εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1891-1903). (Εἰκ. 73. Σχ. 97, 136 IE, 185 ΚΓ)

Θέση: Στήν ὁμώνυμη ἐνορία ἐντός τοῦ ναοῦ.

Διάρθρωση: Στό πλάτος ἡ μέτρηση δείχνει 6,26 μ. καί στό ὕψος 6,77 μ. Ὁκτώ κίονες κάτω ἔχουν ἀνάμεσά τους ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία βρίσκεται στή θύρα τῆς Προθέσεως. Ἄλλη μιά εἴσοδος, ἡ Ὡραία Πύλη ὑπάρχει στό κάτω μέρος. Στό ἐπιστύλιο τοποθετήθηκαν δεκαεννέα εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στήν κορυφή, ἡ στέψη ἔχει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες. Δημοσιεύτηκε ἤδη²⁵, ἀλλά δέν παρουσιάστηκε τό παλαιό τμήμα τοῦ ἐπιστυλίου ἐντός τοῦ Ἱεροῦ Βήματος.

Τεχνικές: Ἀπόλυτα συμμετρικό, μέ ἀνάγλυφο ἐπιστύλιο. Στά τύμπανα τῶν τόξων καί στή στέψη χρησιμοποιεῖται ἡ διάτρητη τεχνική. Ὁ γραπτός διάκοσμος ἀκολουθεῖ τή νεο-αναγεννησιακή τέχνη μέ τίς σωστές ἀναλογίες στήν προοπτική ἀπεικόνιση, τή σκιαγραφία καί τόν φωτισμό. Χρυσωμένα καί μὴ τμήματα καλύπτονται σήμερα μέ πλαστικά χρώματα.

80. Εἰκονοστάσι στὸν νέο Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (~1910). (Εἰκ. 74, 84 ΚΘ, 94 Α,Β,Γ, 137 ΚΑ, 139 ΚΑ, 235 ΛΔ, 242 ΚΗ. Σχ. 98, 128 ΛΒ, 132 ΚΕ, 138 ΚΔ, 145 ΙΔ, 185 ΚΔ)

Θέση: Μέσα στὸν ἐνοριακό ναό τῆς κοινότητας.

Διάρθρωση: Οἱ γενικές διαστάσεις του εἶναι 5,27 μ. πλάτος καί 5,00 μ. ὕψος. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Στό κάτω μέρος ὑπάρχουν ὀκτώ κατακόρυφα στοιχεῖα, δύο εἴσοδοι καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες. Στὸν θριγκό ἀριθμοῦνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων. Ἡ στέψη συντίθεται ἀπὸ σταυρό, λυπηρά, τίς πλάκες τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τό Εὐαγγέλιο, τὸν πετεινό καί τὰ σύνεργα τοῦ Πάθους.

25. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 18-19, καί πίν. 36-41.

Βημόθυρο: Δίφυλλο μέ καμπύλο τό ἄνω μέρος του. Δύο παλαιές γραπτές παραστάσεις τῆς Παναγίας καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ στερεώθηκαν στή νέα κατασκευή.

Στέψη: Τρία γλυπτά φυτικά κοσμήματα τοποθετήθηκαν στίς ἄκριες κάθε κεραίας τοῦ σταυροῦ καί ἓνα σέ κάθε γωνία. Τά λυπηρά εἶναι γραπτές παραστάσεις. Ἀκτινωτοί πηχίσκοι περιβάλλουν τίς πλάκες καί τό Εὐαγγέλιο.

Διάκοσμος: Οἱ τρεῖς στενές, ἀνώτερες ζώνες φέρουν ἐφαπτόμενα ἡμικύκλια, γεισίποδες καί ὀδοντώσεις ἀντίστοιχα. Τά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων κοσμοῦνται μέ τρίφυλλα. Στά πλάγια κάθε παράστασης χαράχτηκαν τά τρίγλυφα. Κάτω ἀπό αὐτές ἐπαναλαμβάνονται οἱ ζώνες ὅπως καί οἱ ἀρχικές. Ρόμβοι καί παράλληλες εὐθύγραμμες αὐλακωτές χαράξεις συμπληρώνουν τίς ὑπόλοιπες ἐπιφάνειες τοῦ θριγκοῦ καί τῶν θωρακίων. Οἱ κίονες εἶναι ραβδωτοί.

Τεχνικές: Χαμηλό σκάλισμα συνδυάζεται μέ καθρέπτες (ταμπλάδες) καί ἐλάχιστες γλυφές. Ξεχωρίζουν τά μέρη τῆς στέψης μέ τά λεπτά τμήματα σέ ράβδους. Τά σανιδωτά λυπηρά ἀποκόπηκαν κατά τό περίγραμμά τους. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἔχουν χρυσό κάμπο.

81. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας Φαρμακολυτρίας στὸ Παραδείσι (1923). (Εἰκ. 75, 84 Α, 111, 170, 187, 235 ΑΕ, 242 ΚΘ, 269. Σχ. 99, 100, 123 Α, 132 ΚΣΤ, 146 ΙΕ, 186 ΚΕ)

Θέση: Ὁ ναὸς, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι τοποθετημένο, βρίσκεται στὰ ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ, στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ ἀεροδρομίου τοῦ νησιοῦ.

Διάρθρωση: Ἔχει πλάτος 3,53 μ. καί ὕψος 4,01 μ. Τά τρία μέρη του εἶναι βάση, θριγκὸς καί στέψη. Ἐξ αὐτῶν τό πρῶτο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι κατακόρυφα στοιχεῖα, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσόδους. Πιὸ πάνω τό ἐπιστύλιο μέ δεκατρεῖς εἰκόνες Δωδεκαόρτου. Στήν κορυφή ὑπάρχει σταυρὸς καί λυπηρά.

Βημόθυρο: Δύο σανιδωτά φύλλα μέ σταθμὸ ἀσφαλείας πού καταλήγει ἄνω σέ μετάλλιο καί σταυρό. Στὸ κέντρο τοῦ κάθε ἐνός ἀπὸ τά τέσσερα διάχωρά του σκαλίστηκε ἓνα ἄνθος.

Στέψη: Ὁ σταυρὸς εἶναι ἀπλὸς ξύλινος, μέ ἓνα γλυπτό φύλλο σέ κάθε γωνία του. Τά λυπηρά μέ τοξωτά πλαίσια δέν ἔχουν σκαλίσματα.

Διάκοσμος: Πάνω ἀπὸ τό Δωδεκάορτο διαμορφώνεται τριγωνικὸ

άετωμα με δύο ανθοφόρους βλαστούς και ένα προσωπείο ανάμεσά τους. Οί κιονίσκοι πιό κάτω φέρουν φύλλα σε σειρά. Στο έπιστύλιο παρατηρούνται άνθη σε τακτά διαστήματα. Ακολουθεί μία στενή όδοντωτή ταινία. Πιό κάτω βρίσκεται η ζώνη με κιλλίβαντες και τά κυκλικά τόξα των Δεσποτικών, πού έχουν στά τύμπανά τους δέσμη από φύλλα. Οί κίονες είναι ραβδωτοί και οί πεσσοί κοσμοούνται με άπλές γλυφές σε σχήμα φύλλων. Ή διαμόρφωση των θωρακίων γίνεται με καθρέπτες, πού έχουν άπλά άνθη και ρόμβους.

Τεχνικές: Χαμηλό ανάγλυφο επικρατεί σε όλη την επιφάνεια. Τά πλείστα άνθη είναι σκαφτά και στά περιθώρια υπάρχουν αύλακώσεις. Οί επιφάνειες είναι ως επί τό πλείστον λείες, με εξαίρεση εκείνες στο φόντο των γλυπτών στοιχείων, πού είναι τραχείες.

82. Είκοностάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στις Φάνες (1924).

(Εικ. 76, 84 ΛΑ, 235 ΛΣΤ, 287. Σχ. 101, 186 ΚΣΤ, 188 ΙΕ)

Θέση: Τό έξωκλήσι με τό είκοностάσι βρίσκονται έκτός οικισμού στον δρόμο Ρόδου-Καμείρου.

Διάρθρωση: Οί μετρήσεις δείχνουν στό πλάτος 2,97 μ. και στό ύψος 3,26 μ. Ξει στυλώματα στό κάτω μέρος στηρίζουν τόν θριγκό, πάνω στον όποιο στερεώθηκε ό σταυρός της στέψης. Οί Δεσποτικές εικόνες είναι τρεις και οί είσοδοι δύο.

Βημόθυρο: Σανιδωτό, δίφυλλο με σταθμό ασφαλείας, στην κορυφή του όποίου στερεώθηκε μικρός σταυρός. Ξει διαχωρισμένοι καθρέπτες πάνω σε αυτό φέρουν ζωγραφίες με άνθη.

Στέψη: Τό μοναδικό στοιχείο, ένας άπλός ξύλινος σταυρός έχει γραπτή παράσταση του Χριστού στο κέντρο και των ευαγγελιστών στά τρίλοβά του.

Διάκοσμος: Οί δύο άνώτερες ζώνες κοσμοούνται με γλυπτά τρίφυλλα, άπλό κυμάτιο και όδοντώσεις. Στο έπιστύλιο, πιό κάτω παρατηρούνται τρεις ζώνες έκ των όποίων ή πρώτη καλύπτεται με γραπτό ανθοφόρο κλάδο. Ακολουθεί ή δεύτερη, στενή, με άπλό γλυπτό κυμάτιο και ή τελευταία περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα των Δεσποτικών και των εισόδων. Στά τύμπανά τους σκαλίστηκαν άκτινωτά άνθη ένώ στά ένδιάμεσά τους διαστήματα ζωγραφίστηκαν φυλλοφόροι σταυροί. Χρωματιστοί ανθοφόροι κλάδοι έντοπίζονται στους κίονες και τό πάνω μέρος των θωρακίων. Στο κάτω μέρος (τίς πο-

διές) σχεδιάστηκαν παραπετάσματα (κουρτινάκια) και κάτω από αυτά δένδρα ή δοχείο με άνθη.

Τεχνικές: Όλοκληρώθηκε με μεγάλες ζωγραφικές επιφάνειες και ελάχιστα γλυπτά στοιχεία. Χρησιμοποιείται εύρεως τό κυανό χρώμα, πού συνδυάζεται με τό λευκό, πράσινο, κίτρινο. Στό έπιστύλιο διακρίνονται και ψευδομαρμαρώσεις (πινελιές με σχέδια τών νερών του μαρμάρου).

83. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου του Σπορινοῦ στην Κρεμαστή (1924). (Εικ. 77, 84 ΑΒ, 90 ΚΔ, 188, 243 Α. Σχ. 102, 129 ΑΕ, 132 ΚΖ, 146 ΙΣΤ)

Θέση: Έκτός οικισμού, στή θέση Πορτάκλα, τό έξωκλήσι εξοπλίστηκε με τό συγκεκριμένο έργο.

Διάρθρωση: Έχει πλάτος 3,51 μ. και ὕψος 3,26 μ. Η βάση, ό θριγκός και ή στέψη είναι τά τρία μέρη τής κατασκευής του. Έξι κατακόρυφα στοιχεία, δύο είσοδοι και τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες αποτελούν τό πρώτο. Τό έπιστύλιο με δεκατρεῖς εἰκόνες τό δεύτερο και ό σταυρός με τά λυπηρά τό τρίτο.

Βημόθυρο: Δέν υπάρχει.

Στέψη: Ό σταυρός είναι σανιδωτός με τούς τέσσερις ευαγγελιστές ζωγραφισμένους στά τρίλοβα, στίς άκριες τών κεραιών και ένα φύλλο σε κάθε γωνία του. Τά λυπηρά έχουν πλαίσια χωρίς γλυφές.

Διάκοσμος: Μία γλυπτή ταινία με συνεχόμενο άπλό κυμάτιο τοποθετήθηκε κάτω από τίς εἰκόνες τής Δέησης. Οί άλλες επιφάνειες του άνω μέρους και του έπιστυλίου είναι επίπεδες με λίγα ένθετα γλυπτά φύλλα. Οί κίονες και οί πεσσοί είναι ραβδωτοί. Τά θωράκια παραμένουν χωρίς θέματα.

Τεχνικές: Επίπεδες επιφάνειες δέχονται ελάχιστα γλυπτά. Οί εἰκόνες είναι μέτριας τεχνικής. Η ποιοτική τεχνική στον γραπτό διάκοσμο και τά σκαλίσματα ὑποχώρησε.

84. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Νικολάου στην Παστίδα (1925). (Εικ. 91 ΚΣΤ, 112, 137 ΚΒ, 224, 243 ΑΑ, 270, 272 ΑΕ, 275 ΚΔ, 277 ΙΒ. Σχ. 103, 104, 105, 132 ΚΗ, 180 Α, 181 ΣΤ, 186 ΚΖ, 189 Γ, 191 Ε)

Θέση: Μέσα στον ένοριακό ναό τής κοινότητας, έντός του συμπαγούς τομέα του οικισμού.

Διάρθρωση: Τό πλάτος του ίσουται με 4,70 μ. και τό ὕψος του με

6,20 μ. Οί Δεσποτικές εικόνες αριθμούνται σέ τέσσερεις²⁶ καί τοῦ Δωδεκαόρτου δεκατρεῖς. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Ἐξί κίονες βρίσκονται κάτω, πάνω ἀπό αὐτούς ὁ κοσμήτης καί στό ἀνώτερο τμήμα ὁ σταυρός μέ τά λυπηρά καί τούς δράκοντες. Ἡ Ὡραία Πύλη ὑποχωρεῖ πρὸς τό Ἱερό Βῆμα σέ σχέση μέ τό μπροστινὸ ἐπίπεδο.

Βημόθυρο: Τά δύο σανιδωτά φύλλα του διαιροῦνται σέ τέσσερα πλαίσια πού φέρουν παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καί δύο ἀγγέλων. Ὁ σταθμός ασφαλείας ἀπολήγει σέ γλυπτὴ ἄτρακτο καί σταυρὸ στήν κορυφή. Τά ξυλόγλυπτα θέματα πάνω ἀπὸ τίς γραπτές παραστάσεις περιλαμβάνουν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη.

Στέψη: Πέντε γλυπτὰ φύλλα στερεώθηκαν στίς ἄκριες τῶν κεραίων τοῦ σταυροῦ καί ἀπὸ ἓνα σέ κάθε γωνία του. Στενὴ ταινία μέ φύλλα περιτρέχει τίς ὀριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Στά τρίλοβα τῶν κεραίων ζωγραφίστηκαν οἱ Εὐαγγελιστές. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν εἶναι τοξωτά, ἔχουν φυτικά θέματα στίς τέσσερες πλευρές τους καί στήν κορυφή μικρὸ σταυρό. Στόν ἀνθοφόρο κλάδο τῆς στέψης διακρίνονται δράκοντες καί αἰτός.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη ζώνη φέρει ἀπλὸ συνεχές γλυπτὸ κυμάτιο καί ἀπὸ κάτω ὀδοντώσεις. Ἡ ἐπόμενη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου μέ δέσμες ἀπὸ ἄνθη στά τύμπανά τους. Οἱ κιονίσκοι ἔχουν κιλλίβαντες στή βάση καί τὴν κορυφή. Ἡ ζώνη κάτω ἀπὸ τίς εἰκόνες διαιρεῖται σέ πλαίσια, πού τό καθένα τους περιλαμβάνει ἐπίσης δέσμες μέ ἄνθη. Ἀκολουθεῖ ἡ κληματίδα σέ χαμηλότερη θέση μέ δύο ἀπλές ζώνες πάνω καί κάτω ἀπὸ αὐτή. Στήν πρώτη διακρίνονται καί ὀδοντώσεις. Πάνω ἀπὸ τίς Δεσποτικές εἰκόνες σκαλίστηκαν τά κυκλικά τόξα μέ ἀνθοφόρους κλάδους στά τύμπανά τους, θέμα πού ἀπαντᾶται καί στά θωράκια. Οἱ κίονες εἶναι ραβδωτοὶ μέ κοσμητικὴ βάση. Οἱ πεσσοὶ ἔχουν ἐπίσης ραβδώσεις στό κάτω μέρος καί βλαστοὺς μέ ἄνθη στό πάνω. Στό ὑπέρθυρο τῆς Ὡραίας Πύλης σκαλίστηκαν στίς γωνίες κεφαλές ἀγγέλων μέ φτεροῦγες, ἐνῶ τό τόξο ἀπὸ κάτω εἶναι δαντελωτό.

Τεχνικές: Ἐκτελέστηκε μέ ἀπόλυτη συμμετρία καί ἴσα μοιράσματα στά ἐπὶ μέρους στοιχεῖα. Ὑπάρχουν ἐναλλαγές λεπτῶν σκαλισμά-

26. Ἡ ἀκρινὴ εἰκόνα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στερεώθηκε στή μία πλευρά καί ἀποτελεῖ ἀνοιγόμενο φύλλο στήν εἴσοδο τῆς Προθέσεως. Τό θωράκιο, κάτω ἀπὸ αὐτήν, ἀποτελεῖ χωριστὸ τμήμα καί ἀνοίγει μέ τὸν ἴδιο τρόπο.

των μέ απλές ακόσμητες ζώνες και πλαίσια. Ὁ σταυρός, τά λυπηρά, τό υπέρθυρο και τό βημόθυρο εἶναι χρυσωμένα.

85. Εἰκονοστάσι στον νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάν-να (~1925). (Εἰκ. 78, 84 ΛΓ, 91 ΚΖ, 113 Α, 139 ΚΒ, 225, 235 ΛΣΤ, 243 ΛΒ, 244 ΙΑ, 275 ΚΕ. Σχ. 106, 123 Β, 124 Α-Β, 132 ΚΘ, 136 ΙΗ, 146 ΙΖ, 174, 175 Ζ, 186 ΚΗ, 188 ΙΣΤ)

Θέση: Ὁ μεγάλος ναός και τό εἰκονοστάσι βρίσκονται ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ. Εἶναι ἐνοριακός και κτίστηκε δίπλα στό παλαιότερο μικρό και ὁμώνυμό του.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι πλάτος 6,00 μ. και ὕψος 5,56 μ. Εὐθύγραμμο μέ ἕξι Δεσποτικές εἰκόνες, δεκαπέντε Δέησης στον θριγ-κό και μιά μέ τόν Μυστικό Δεῖπνο στή στέψη, κάτω ἀπό τόν σταυρό. Στή βάση ἀπαντῶνται ὀκτώ κίονες και δύο εἰσοδοί. Στήν κορυφή σταυρός, λυπηρά, ἀετός, δράκοντες και ἡ γραπτή παράσταση, πού ἀναφέρεται πιό πάνω.

Βημόθυρο: Οἱ κορυφαῖοι Ἀπόστολοι ζωγραφίστηκαν μέσα σέ τοξωτά διάχωρα στά φύλλα του. Ὁ σταθμός ἀσφαλείας ἀπολήγει σέ σταυρό μέσα σέ φυλλώματα. Τό ἄνω μέρος του εἶναι καμπύλο και τά γλυπτά περιορίζονται σέ ἀκανθόφυλλα, γιρλάντες, ἀπλό κυμάτιο και σπεῖρες.

Στέψη: Στον σταυρό τά μόνα ξυλόγλυπτα μέρη εἶναι τά τρία φυτικά κοσμήματα στίς ἄκριες τῶν κεραιῶν και οἱ ἀκτινωτοί πηχίσκοι στίς γωνίες. Στά τρίλοβα ζωγραφίστηκαν τά εὐαγγελικά σύμβολα. Κάτω ἀπό τόν σταυρό σκαλίστηκε ὁ ἀετός, πού μάχεται μέ τό φίδι. Δύο ταινίες μέ φύλλα ἀπαντῶνται στίς ὀριζόντιες πλευρές τῆς εἰκόνας τοῦ Δείπνου. Οἱ δράκοντες τοποθετήθηκαν δίπλα ἀπό ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα. Στό ἴδιο ὕψος στερεώθηκαν και τά λυπηρά πού ἔχουν ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα στά πλαίσιά τους και καμπύλα τόξα στό ἄνω μέρος.

Διάκοσμος: Οἱ δύο ἀνώτερες ζώνες κοσμοῦνται μέ φύλλα, ἐνῶ ἡ πιό κάτω φέρει φύλλα και ἄνθη καθῶς και τά τόξα τῆς Δέησης. Οἱ κιονίσκοι εἶναι γραμμωτοί μέ κιλίβαντες στή βάση και τήν κορυφή. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχουν ἄλλες ὀκτώ κοσμητικές ζώνες. Ἀπό αὐτές ἡ πρώτη συμπληρώθηκε μέ φύλλα και κυμάτια. Ἡ δεύτερη, ἡ τέταρτη και ἡ ἕκτη εἶναι ἀκόσμητες. Στήν τρίτη διακρίνονται ὕβριδικά πτηνά και θυρεοί. Ἡ πέμπτη και ἡ ὄγδοη ἔχουν φύλλα στή

σειρά και ή έβδομη κληματίδα μέ σταφύλια. Οί κίονες εἶναι ραβδωτοί. Μιά γιρλάντα βρίσκεται στόν καθρέπτη ἄνωθεν κάθε Δεσποτικής εἰκόνας καί στό ὑπέρθυρο τῆς Ὁραίας Πύλης γλυπτό παραπέτασμα. Στά θωράκια ἐπαναλαμβάνεται τό θέμα τῶν ὑβριδικῶν πτηνῶν πού ἐπί πλέον συμπληρώνονται στίς ποδιές μέ φύλλα καί ἄνθη. Οἱ μπροστινές ἐπιφάνειες τῶν πεσσῶν καλύπτονται μέ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί προσωπεῖα.

Τεχνικές: Ὑπάρχει ἀπόλυτη συμμετρία στά ἐπί μέρους θέματα. Τονίζονται τά ὀριζόντια καί κατακόρυφα στοιχεῖα. Τά γλυπτά μέρη εἶναι λιγοστά. Τά ἐπί μέρους τμήματα συντίθενται ἀπό συμπαγή σανιδώματα μέ ἐξαίρεση τόν κλάδο τῆς στέψης πού εἶναι διάτρητος. Χρυσώθηκαν μερικά ἀπό τά θέματα στίς ψηλές ζῶνες καί τήν κορυφή. Ὁ κάμπος χρωματίστηκε μέ ἄσπρη μπογιά, ἔτσι πού νά παραπέμπει σέ μάρμαρο. Στό κάτω μέρος γίνεται χρήση καί ἄλλων σύγχρονων μεταλλικῶν χρωστικῶν μέ ἱριδισμούς.

86. Εἰκονοστάσι στόν Κοιμητηριακό Ναό τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἰσθμιο (1900-1925). (Εἰκ. 79, 84 ΛΔ, 87 Κ, 91 ΚΗ, 113 Β, 137 ΚΓ, 139 ΚΓ, 171, 226, 243 ΛΓ. Σχ. 107, 129 ΛΖ, 132 Α, 136 ΙΖ)

Θέση: Στόν παλαιό Ναό τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου, πού εἶναι ἐξωκκλησί καί κοιμητήριό στά δυτικά τοῦ οἰκισμού.

Διάρθρωση: Ἐκτείνεται σέ πλάτος 3,37 μ. καί σέ ὕψος 3,50 μ. Τριμερές μέ βάση, θριγκό καί στέψη. Τό κάτω μέρος συντίθεται ἀπό ἑξι κατακόρυφα στοιχεῖα, δύο εἰσόδους καί τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες. Πιο πάνω στόν θριγκό ἀπαντῶνται ἄλλες δεκατρεῖς εἰκόνες Δέησης. Ἡ στέψη περιλαμβάνει σταυρό, λυπηρά καί δράκοντες.

Βημόθυρο: Δέν ἐντοπίζεται.

Στέψη: Στόν σταυρό σώζονται τρία φυτικά κοσμήματα σέ κάθε κεραία του. Στενή ταινία μέ φύλλα περιβάλλει τίς ὀριζόντιες καί κάθετες πλευρές του. Τά λυπηρά εἶναι τοξωτά καί στηρίζονται σέ ζευγος δρακόντων. Δίπλα ἀπό αὐτούς στερεώθηκαν ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα.

Διάκοσμος: Στήν ἀνώτερη ζώνη τά γλυπτά τόξα μέ ἄνθος στά τύμπανά τους, ἐναλλάσσονται μέ γραπτές δέσμες ἀπό ἄνθη. Στούς κιονίσκους τῆς Δέησης συνδυάζονται ἐπίσης σκαλιστά φύλλα καί ζωγραφιστά ἄνθη καί ταινίες. Ἡ πλατιά κύρια ζώνη τοῦ ἐπιστυλίου κοσμεῖται μέ ἐλισσόμενο βλαστό μέ ἄνθη καί στίς ἄκριες τῆς φέρει

κεφαλές δρακόντων. Σέ στενά σανιδώματα πιό κάτω ζωγραφίστηκαν ἄνθη καί φύλλα. Οἱ κίονες ὁμοίως καλύπτονται ἀπό γραπτούς ἀνθοφόρους κλάδους. Σχετικά μέ τά προηγούμενα θέματα ἔχουν καί τά δύο ὑπέρθυρα. Οἱ πεσσοί εἶναι ραβδωτοί.

Τεχνικές: Χαμηλό ἀνάγλυφο παρατηρεῖται σέ ὅλα τά τμήματά του. Οἱ κίονες κυλινδρικοί (τορνευτοί). Ὅλη ἡ ἐπιφάνειά του καλύπτεται μέ διάφορα χρώματα (πράσινο, κίτρινο, κυανό, κόκκινο).

87. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (1900-1925). (Εἰκ. 80, 87 ΚΑ, 113 Γ, 137 ΚΔ, 139 ΚΔ, 172, 227. Σχ. 108, 132 ΛΑ)

Θέση: Στόν ὁμώνυμο ναό, πού χτίστηκε ἐπὶ τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς.

Διάρθρωση: Τό πλάτος ἰσοῦται μέ 4,20 μ. καί τό ὕψος μέ 3,83 μ. Ἐξί στύλοι, τρεῖς Δεσποτικές εἰκόνες καί δύο εἰσοδοί ἀποτελοῦν τό πρῶτο κάτω μέρος. Δεκατρεῖς ἄλλες εἰκόνες τῆς Δέησης – Ἀποστόλων μέ τόν κοσμήτη τό δεύτερο καί ἡ στέψη μέ τόν σταυρό, τά λυπηρά καί τούς δράκοντες τό τρίτο.

Βημόθυρο: Δύο ἀπλά σανιδωτά φύλλα μέ σταθμό ἀσφαλείας καί τήν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Στέψη: Ἑπτά γλυπτά φυτικά κοσμήματα ἐφαρμόζουν στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν καί ἀπό ἓνα σέ κάθε γωνία τοῦ σταυροῦ. Τά πλαίσια τῶν λυπηρῶν εἶναι τοξωτά καί οἱ δράκοντες φολιδωτοί.

Διάκοσμος: Ἡ ἀνώτερη κοσμητική ζώνη περιλαμβάνει τά κυκλικά τόξα τῆς Δέησης μέ ἀκτινωτά κοσμήματα στά τύμπανά τους. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα παρεμβάλλονται ὀρθία φύλλα. Στό ἐπιστύλιο ὑπάρχει διπλός βλαστός. Οἱ κίονες δίπλα ἀπό τίς εἰκόνες (Δωδεκαόρτου καί Δέησης) εἶναι κυλινδρικοί μέ γραπτό σπειροειδῆ διάκοσμο. Στά ὑπέρθυρα παρατηροῦνται γλυπτά ἄνθη καί φύλλα ἐνῶ στό ἐσωτερικό περίγραμμα τῶν τόξων ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα τοῦ λατινικοῦ γράμματος c.

Τεχνικές: Ἐλάχιστα γλυπτά σκαλίστηκαν στίς ξύλινες ἐπιφάνειες, οἱ πλεῖστες τῶν ὁποίων εἶναι σανιδωτές καί χρωματιστές. Τά πλαίσια τοῦ σταυροῦ καί τῶν λυπηρῶν εἶχαν πιθανότατα χρυσωθεῖ. Σήμερα διατηρεῖται σποραδικά μόνο ἡ προετοιμασία τοῦ χρυσώματος. Οἱ κιονίσκοι εἶναι τορνευτοί καί τά θωράκια σανιδωτά. Δύο

ἀπό τις Δεσποτικές εικόνες, τοῦ Χριστοῦ καί τοῦ Προδρόμου φέρουν χρυσό κάμπο.

88. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1900-1925). (Εἰκ. 84 ΛΕ, Σχ. 109, 110, 129 ΛΗ, 180 Β 190)

Θέση: Βρισκόταν στὸν ἐν λόγω ναό. Τῇ θέσῃ του σήμερα κατέχει ἄλλο νεότερο. Σῶζονται ὁ σταυρός, οἱ εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν, τοῦ Δωδεκαόρτου καί τῆς θύρας τῆς Προθέσεως.

Διάρθρωση: Οἱ διαστάσεις του εἶναι κατ' ἐκτίμηση πλάτος 5,47 μ.²⁷ καί ὕψος 5,05 μ. Ὑπῆρχαν ὀκτώ κίονες καί πέντε Δεσποτικές εἰκόνες. Οἱ εἰσοδοὶ ἦταν δύο.

Βημόθυρο: Ἀπουσίαζε ἐντελῶς πρὶν τὴν ἀποξήλωση.

Στέψη: Ὁ σταυρός ἔχει τὰ τρίλοβα στίς κεραῖες. Τὰ ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα στίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές του τοποθετήθηκαν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του. Μεγάλος καθρέπτης, χωρὶς παραστάσεις βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὸν σταυρό, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποῖου σκαλίστηκαν δύο σπειρώματα.

Διάκοσμος: Τρίγλυφα ὑπῆρχαν στά ἐνδιάμεσα τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου μέ ὀδοντώσεις στό κάτω μέρος. Οἱ κίονες ἦταν δωρικοῦ τύπου. Οἱ πεσσοὶ ἀκόσμητοι μέ κυρτότητα πρὸς τὰ ἔξω στό κάτω μέρος.

Τεχνικές: Σανιδωτό μέ λίγες γλυφές. Οἱ ἐπιφάνειες γραμμικές. Δέν ὑπῆρχε φυτικός διάκοσμος.

27. Ὑποθετικά ὅσο ἦταν τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ πρὶν γίνεῖ ἡ προσθήκη. Οἱ διαστάσεις τοῦ σταυροῦ καί τῶν εἰκόνων μετρήθηκαν ἐπὶ τόπου καί εἶναι γνωστές. Γιά τὴ σχεδιαστικὴ ἀποκατάστασιν τοῦ εἰκονοστασίου βοήθησε καί ἡ φωτογραφία στὴ μελέτη: Γ. Ντέλλας, *Σταυροθολιακὲς ἐκκλησίαι τῆς Δωδεκανήσου* (Π.Β. 2.40), σελ. 240.

ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Β1) ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

❖ **Πρώτη ομάδα** (Μέ γεωμετρικά συμπλεκόμενα ή τυπικά επαναλαμβανόμενα θέματα σε παράταξη και σχοινιά).

1. Εικονοστάσι στόν Ναό του Αγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αϊ.).

Σύμφωνα με τόν Κουτελάκη τό εικονοστάσι χρονολογείται ανάμεσα στόν 14ο καί 16ο αιώνα²⁸.

2. Εικονοστάσι στή Μονή του Αγίου Γεωργίου (έξωκκλήσι) στή Λαχανιά (14ος-16ος αϊ.).

Ο ναός έορτάζει στίς 3 Νοεμβρίου, τήν ήμέρα τής ανακομιδής τών λειψάνων του Αγίου Γεωργίου (Άγιος Γεώργιος του σπόρου). Οί όμοιότητες τών θεμάτων στό έπιστύλιο μέ εκείνα στό αντίστοιχο του Ναού του Αγίου Γεωργίου στό Βάτι παραπέμπουν καί σέ ανάλογη χρονολόγηση. Οί συμπλεκόμενοι κύκλοι μέ τούς ρόμβους (σχ. 4) ανάγονται, κατά τόν μελετητή του πιό πάνω, στήν περίοδο ανάμεσα στόν 14ο καί 16ο αιώνα²⁹. Τό Δωδεκάορτο, ό σταυρός καί τά λυπηρά εΐναι μεταγενέστερα. Ήγιναν πιθανόν στό πρώτο μισό του 19ου αιώνα, άφοϋ από αυτά άπουσιάζει ό χρυσός κάμπος. Ή εκτίμηση αυτή ενισχύεται καί από τό ότι στίς παραστάσεις διατηροϋνται τά γήινα χρώματα καί άπουσιάζει έντελώς τό κυανό του κοβαλτίου. Ο σταυρός ώστόσο έχει τήν κάτω κεραία πλατύτερη έναντι τών άλλων τριών, όπως συμβαίνει σέ όλους τούς παλαιούς πού χρονολογοϋνται στίς άρχές του 18ου αιώνα καί παλαιότερα. Οί παραστάσεις τών άγγέλων μέ τά κόκκινα φτερά στά τόξα τών εισόδων παραπέμπουν στίς αντίστοιχες τών εικονοστασιών στους Να-

28. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τής Δωδεκανήσου*, σ. 108.

29. Χ. Κουτελάκης, ό.π., σ. 108.

ούς του Ἁγίου Γεωργίου στὸν Μονόλιθο (1718) (εἰκ. 299), τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στήν ἴδια κοινότητα (1725) (εἰκ. 301 Γ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω, τῆς Πόλεως Ρόδου (1748) (εἰκ. 302 Α). Ἔχουν πρόσωπα μέ τέλει ἀναλογίες καί προσεγμένα ὁμορφα χαρακτηριστικά, ὅπως συμβαίνει καί ἄλλοῦ στὸν ἴδιο αἰῶνα καί σέ περιπτώσεις πού ἀντιγράφουν τὰ κλασσικά πρότυπα³⁰. Ἐπὶ πλέον τὰ ὀξυκόρυφα τόξα, ὅπως αὐτὰ ἀπαντῶνται στό πάνω μέρος τῶν λυπηρῶν ὑπάρχουν καί σέ ἄλλα παλαιὰ ἔργα τῆς Δωδεκανήσου, ἀπὸ τὸν 16ο μέχρι καί τὸ πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁξυκόρυφο τόξο στό ὑπέρθυρο ὑπάρχει καί στό εἰκονοστάσι στό Σπήλαιο τῆς Ἀποκάλυψης, τοῦ 16ου αἰῶνα. Ἐδῶ ὅμως εἶναι παρακινδυνευμένο νά ἐνταχθεῖ χρονικά τότε. Γιά τὴ σωστή χρονολόγηση χρειάζεται περισσότερη ἔρευνα. Κατὰ τὴ γνώμη μας γενικά τὸ ἐπιστύλιο θεωρεῖται ἔργο τῆς περιόδου ἀπὸ τὸν 14ο ἕως τὸν 16ο αἰῶνα³¹ καί τὰ ὑπόλοιπα τμήματα μεταγενέστερα, τοῦ 18ου αἰῶνα (μέ ἐπιφύλαξη) ἢ ἄλλων ἐποχῶν.

❖ **Δεύτερη ομάδα** (Μέ κληματίδες, διάφορους καρπούς, ὕβριδικούς δράκοντες καί ψάρια).

3. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη (1650-1700).

Τὰ παλαιὰ τμήματα μποροῦν νά χρονολογηθοῦν στό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰῶνα. Τὰ ὀξυκόρυφα τόξα στό βημόθυρο καί τὰ λυπηρά ὀδηγοῦν σέ αὐτὴ τὴ χρονολόγηση. Παρόμοια βρίσκονται σέ χαμηλές θέσεις στήν Ἡπειρο στὰ εἰκονοστάσια τῆς Μονῆς Ἀρίστης (17ος αἰ.)³² καί τοῦ ναοῦ Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Κεράσοβο Πωγωνίου (1685)³³, καθὼς καί τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στή Ζα-

30. Μαρία Λάζαρη, Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στό Μαρκόπουλο Μεσογείων. ΔΧΑΕ, περίοδος Δ', τόμος Β' (1982-1983), σελ. 189-226. Οἱ παραστάσεις ἐκεῖ τελείωσαν τὸ 1751.

31. Διαφέρει καί ξεχωρίζει καί ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ ξύλου στήν πίσω πλευρά, πού φαίνεται μέσα ἀπὸ τὸ Ἱερό Βῆμα. Μέ τὴ χρόνια παλαιώσή του τὸ τμήμα αὐτό ἔγινε σκούρο γκρίζο.

32. Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, *Τέμπλα Ἡπείρου*, πίν. 12.

33. Εὐγενία Χαλκιᾶ, Α.Δ., τ. 42 (1987), Μέρος Β1, *Χρονικά*, Ἀθήνα 1992, σ. 333 καί πίν. 190.

γορά Πηλίου (1644)³⁴. Στο είκονοστάσι τοῦ Σπηλαιῦ τῆς Ἀποκάλυψης στήν Πάτμο τά ὀξυκόρυφα τόξα διπλῆς κύρτωσης ἀνάγονται σέ ἐποχές πρὶν τῆς προτεινόμενης (16ος αἰ.). Ἐδῶ ὅμως θά ἦταν παρακινδυνευμένο νά γίνει αὐτό. Τά στρογγυλά (κυκλικά) φύλλα καί πέταλα στά ἄνθη εἶναι συνήθεια στό τέλος τοῦ 17ου, ὅπως αὐτά παρουσιάζονται στά είκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1690-1699) (σχ. 112 Δ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (1699)³⁵. Οἱ ὑβριδικοί δράκοντες μέ κεφαλή πτηνοῦ καί σπειροειδῆ οὐρά παραπέμπουν στούς ἀντίστοιχους στό είκονοστάσι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693)³⁶. Κατά συνέπεια καί τά παρόντα παλαιά τμήματα δύνανται νά χρονολογηθοῦν στήν περίοδο 1650-1700.

4. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰ.).

Τά κυκλικά τόξα πού ἔχουν ἀκτινωτό ὀμφαλοφόρο κόσμημα - ἀχιβάδα στό τύμπανό τους ἀνάγονται στόν 17ο αἰώνα. Γνωστά παραδείγματα σέ ἄλλες περιοχές ὑπάρχουν στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Βαγενητίου στήν Ἡπειρο³⁷, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Γρόττα Νάξου³⁸ καί τοῦ Σωτήρα Κύθνου (~1638)³⁹. Κατά ἀντιστοιχία χρονολογεῖται καί τό παρόν. Ἡ ἄποψη αὐτή ἐνισχύεται καί ἀπό τοὺς πτηνόμορφους δράκοντες στή στέψη καί τόν σταυρό μέ τήν πλατεία κεραία κάτω καί τή στενή στό πάνω μέρος καθὼς καί τίς δύο βαθμίδες στίς πάνω γωνίες. Παρόμοιοι σταυροί βρίσκονται στοὺς Ναοὺς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1693), τῆς Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιάς (1699) καί τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ στό Καμερί στά Μάσσαρι (1700). Εἰδικότερα ἡ κληματίδα, πού φέρει σταφύλια καί μακεδονικά ἄνθη, ὑπάρχει ἤδη σάν θέμα στό ἀνάγλυφο φωτοστέφανο τῆς Δεσποτικῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1677) (σχ. 6). Τό ἴδιο θέμα βρίσκεται καί στίς ταινίες πού πλαισιώνουν τήν κατακόρυφη πλευρά τοῦ σταυροῦ στό

34. Π. Εὐγενικός, *Εὐλόγλυπτα τέμπλα Πηλίου*, εἰκ. 4-5.

35. Χ. Κουτελάκης, *Εὐλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου*, σ. 98-100.

36. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 94.

37. Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, *Τέμπλα Ἡπείρου*, πίν. 15.

38. Κ. Καλοκύρης, *Ἄθως*, πίν. 46.

39. Εὐαγγελία Ἀγναντοπούλου, *Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων*, σ. 389.

είκονοστάσι πού ἐξετάζεται ἐδῶ (εἰκ. 81 Β), γεγονός πού συμφωνεῖ μέ τή χρονολόγηση πού προτείνεται (17ος αἰώνας).

5. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Οἱ τοιχογραφίες στὸν βόρειο τοῖχο, πού εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένες, ἔγιναν τό 1686. Ἡ δοκός μέ τήν κληματίδα στό εἰκονοστάσι πακτώνεται σέ περιθώριο στὸν τοῖχο αὐτό, χωρίς νά καταστρέφει κάποια παράσταση. Μποροῦμε νά ὑποθέσουμε, δηλαδή, ὅτι ἡ θέση του ἦταν ἤδη γνωστή ὅταν ζωγραφίστηκε ὁ ναός. Ἡ κατασκευή του θά μπορούσε νά εἶχε γίνει ἐπίσης ὅταν τοιχογραφήθηκε, ἀφοῦ τά θέματά του (δράκοντες, σταυρός, κληματίδα καί κίονες) συμφωνοῦν σέ μιά τέτοια χρονολόγηση.

6. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699).

Σύμφωνα μέ τόν Χ. Κουτελάκη χρονολογεῖται μέσα σέ αὐτὴν τὴν περίοδο⁴⁰.

7. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Μονῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς ἢ Ἄνω (1693).

Πρόκειται γιὰ ἀσφαλῶς χρονολογημένο ξυλόγλυπτο. Στό ἐπιστύλιο διακρίνεται ἐπιγραφή μέ τό ἔτος κατασκευῆς (εἰκ. 294 Γ), πού ἀναγράφει τά ἀκόλουθα:

«ΔΕΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ. ΓΑΒΡΙΗΛ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ.
ΕΤΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ Α Ψ 4 Γ. (=1693)».

8. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (1691-1702).

Ἡ χρονολόγηση ἔγινε ἤδη ἀπὸ τόν Κουτελάκη σέ αὐτὴ τὴν περίοδο⁴¹. Ὁ κλάδος τῆς στέψης ὅμως κατασκευάστηκε πιθανόν ἀργότερα, ἀφοῦ δέν συμπεριλαμβάνονται οἱ δράκοντες σέ αὐτό. Ἀντίθετα τοποθετήθηκαν στίς ἄκριες καί ἐπὶ πλέον ἀποκόπτεται τμῆμα ἀπὸ τίς οὐρές τους γιὰ νά χωρέσουν σέ ἐκείνη τὴ θέση. Συνήθως

40. Χ. Κουτελάκης, *Ξυλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου*, σ. 100.

41. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 43 καί πίν. 17, 18.

φέρουν στά στόματα ή στις ούρες τους τά λυπηρά. Έδω ἀντιθέτως οἱ ἐν λόγῳ εἰκόνες μέ τά πλαίσια τους ἐδράζονται κατευθείαν στόν κλάδο. Αυτό δείχνει ὅτι μετακινήθηκαν ἀπό τίς βάσεις τους. Ἡ στέψη γενικά, καί κατὰ τή γνώμη μας, ἀνασυγκροτήθηκε ἀργότερα.

9. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιάς (1699).

Ἡ ἐπιγραφή στό παραπέτασμα τῆς Ὁραίας Πύλης ἀναφέρει τό ἔτος κατασκευῆς (1699), τόν κατασκευαστή (κόπος Ἰωάννη Ἀναγνώστου) καί τούς συντελεστές ἢ χρηματοδότες τοῦ εἰκονοστασίου (συνδρομητές Παπακυριάκο καί ἱερομόναχο Μακάριο). Τό κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς:

«ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΘΗ ΚΑΙ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΤΟ ΠΑΡΩΝ. ΔΙΑ Σ(ΥΝ)ΤΕΛ(ΕΙΑΣ) ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ. ΔΙΑ ΣΗΝΔΡΩΜΗΣ. ΚΑΙ ΚΟΠΟΥ ΚΑΙ. ΕΠΙΤΗΡΙΣΕΩΣ ΠΑΠΑ ΚΥΡΙ(ΑΚ)Ω (;). ΤΟ(Υ) ΚΑΙ ΧΟΡΤΑ (;) ΟΣ. ΜΕΤΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΔΙΑ ΨΗΧΥΚΗΝ ΑΥΤΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΟΣΙΝΟΝ ΚΤΗΤΟΡΙΚΟΝ. ΧΕΙΡ ΙΩ(ΑΝΝΟΥ) ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ. ΣΥΝΧΟΡΗΣΙΝ ΓΑΡ ΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΚΟΠΟΥ ÷ ΑΧ. ἡ. ἡ. (=1699)».

10. Εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Ταξιάρχῃ Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700).

Κατά τόν Χ. Κουτελάκη χρονολογεῖται στό 1700, σύμφωνα μέ μιά ἐπιγραφή σέ αὐτό, πού δέν διακρίνεται πλέον⁴².

11. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ψάλτου τῆς Λίνδου (1701).

Σέ κεντρικό σημεῖο τοῦ ἐπιστυλίου διακρίνεται ἡ χρονολογία ,ΑΨΑ´ (=1701). Ἡ ἀσφαλῆς αὐτή χρονολογία κατασκευῆς ἀναφέρεται ἀρχικά ἀπό τόν Κουτελάκη⁴³, τόν μελετητή τοῦ ἔργου.

12. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701).

Οἱ καρποί σέ τριάδες στή ζώνη τῆς κληματίδας καί τοῦ ἀκρινοῦ κίονα στή νότια πλευρά παραπέμπουν σέ μιά χρονολόγηση ἀνάμε-

42. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 102-103.

43. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., πίν. 16α.

σα στην περίοδο 17ου αιώνα⁴⁴ και άρχες 18ου. Τό μικρό διάχωρο στη βάση του κίονα αυτού, πού προορίζεται για εικονίδιο μοιάζει με τὰ αντίστοιχα τῶν εικονοστασιῶν στην Παναγία Τσαμπίκα τήν Ψηλή (1693) (εἰκ. 288 Α), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στην Καταβιά (1699) (εἰκ. 288 Γ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (1700) (εἰκ. 230 Ε) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στη Λίνδο (1701) (εἰκ. 230 ΣΤ). Κατά τήν ἐκτίμησή μας ἡ κατασκευή του ἔγινε γύρω στό 1700. Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες χρονολογοῦνται ἀκριβῶς στό ἔτος 1886⁴⁵, ἐνῶ ὁ σταυρός στη στέψη κατ' ἐκτίμηση στη δεκαετία 1950-1959.

13. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720, ἀνασυγκρότηση 1871).

Χρονολογικά ἔχει δύο κατασκευαστικές φάσεις. Ἡ πρώτη πιθανόν τό ἔτος 1720 (χρονολογία στίς Δεσποτικές)⁴⁶ μέ τούς κίονες τῆς Ὁραίας Πύλης καί τό βημόθυρο, ἐνῶ ἡ δεύτερη μέ τὰ κυανά χρώματα στίς εἰκόνες, χωρίς τόν χρυσό κάμπο καί τούς στριφτούς ἤ τορνευτούς κίονες στά μέσα ἕως τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα. Οἱ παραστάσεις τῆς Δέησης σέ κυκλικά διάχωρα ὅπως, στό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι (εἰκ. 281 Β) ἔχουν παρατηρηθεῖ καί σέ ἄλλες περιοχές σέ κοντινή περίοδο⁴⁷.

44. Βλέπε κληματίδα στό εἰκονοστάσι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Παντοκράτορος τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1640) καί στούς ξύλινους κίονες στόν Ναό Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

45. Α. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στην πόλη τῆς Ρόδου*, σελ. 17.

46. Τή χρονολογία 1720 ἐντόπισε ἡ ἀρχαιολόγος Μαρία Σιγάλα στην εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

47. Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, *Μέ πίστη καί φαντασία, Ἐκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα τοῦ Δυτικοῦ Ταῦγέτου*, Ἀθήνα 2004. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Βαρβάρας στίς Πηγές (1721), σελ. 105. Τό ἴδιο κυκλικά εἶναι καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Κελλίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Βλ. Εὐ. Ἀγναντοπούλου, *Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων, Τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιάρχων Κιμῶλου (~1686)*, σελ. 281 καί εἰκ. 283. Ἐκτός ἀπό τίς ζωγραφικές παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων σέ κύκλο ὁμοιότητες ὑπάρχουν καί στούς σπειροειδῆς κιονίσκους τοῦ Δωδεκαόρτου μέ δύο ἐκ τῶν κίωνων τῶν Δεσποτικῶν στόν Ναό τοῦ Γενναδίου. Ἐπίσης Γεώργιος Κακαβᾶς, *Τό τέμπλο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στό κελλί τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1715-1737)*, ΔΧΑΕ. Ἑνατο συμπόσιο βυζαντινῆς καί μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καί τέχνης, Περιλήψεις, Ἀθήνα 1989.

14. Εικονοστάσι στον Ναό της Παναγίας Μυρτενής στην Ίαλυσό (1693-1720).

Έκτιμάται ότι κατασκευάστηκε στην περίοδο 1693-1720, σύμφωνα με την τεχνοτροπία του. Επί αυτού διακρίνονται τὰ γνωστά στοιχεῖα πού ἔχουν τὰ ἀσφαλῶς παλαιότερα χρονολογημένα ὅπως τῆς Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Καμειρί τῆς κοινότητας Μάσσαρι (1700) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701). Τά δοχεῖα μέ φύλλα καί ἄνθη σέ παράταξη, πού ἐντοπίζονται πάνω ἀπό τίς εἰκόνες τῶν Ἀποστόλων ἀντιγράφουν ἐκεῖνα στό εἰκονοστάσι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στον Ἀρχάγγελο (1693) (εἰκ. 121). Τά κωδῶνια ἀνάμεσά τους εἶναι τὰ ἴδια, ἐνῶ τὰ ἄνθη αὐτά ἔχουν βρεθεῖ καί σέ ἄλλο παλαιότερο ξυλόγλυπτο σέ ἄλλο μέρος⁴⁸ (σχ. 119). Οἱ γλυπτές κεφαλές τῶν ἀγγέλων καί τὰ Χερουβίμ παραπέμπουν περίπου στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα. Εἰδικότερα αὐτά πού βρίσκονται στό ὑπέρθυρο τῆς Προθέσεως μοιάζουν μέ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ εἰκονοστασίου στον Ναό τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (~1720).

15. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῆς Ἀγίας Τριάδος στήν Ψίνθο (1699-1725).

Κατασκευάστηκε κατά τόν Χ. Κουτελάκη στήν περίοδο 1699 ἕως 1725⁴⁹. Ἡ χρονολόγηση αὐτή δέν ἀμφισβητεῖται.

16. Εἰκονοστάσι στον Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ίαλυσό (1700-1725).

Τά ἄνθη σέ ἐξέλιξη στό ἐπιστύλιο ἐντοπίζονται καί σέ ἄλλα εἰκονοστάσια τῆς περιόδου 1680-1725. Οἱ ὁλόσωμοι καί στηθαῖοι ἄγγελοι, κατά τόν Κουτελάκη, εἶναι συχνές γλυπτές παραστάσεις κατά τόν 18ο αἰώνα⁵⁰. Ἄν συνδυαστοῦν τὰ δύο αὐτά στοιχεῖα, θά μπορούσε νά χρονολογηθεῖ στό πρῶτο τέταρτο τοῦ αἰώνα αὐτοῦ λόγω τῆς συγγένειάς του καί μέ ἄλλα ἀσφαλῶς χρονολογημένα.

48. Στό ὑπέρθυρο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ζαγοράς (1644). Βλ. Π. Εὐγενικός, *Ξυλόγλυπτα τέμπλα Πηλίου*, εἰκ. 6, σ. 128 καί εἰκ. 9, σ. 129.

49. Χ. Κουτελάκης, *Ξυλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου*, πίν. 28β, 49α.

50. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 154.

17. Εικόνοστάσι στον Παλαιό Ναό του Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (1700-1725).

Σύμφωνα μέ τά θέματα πού εἶναι σκαλισμένα σέ αὐτό ἡ κατασκευή του ἐντάσσεται στήν περίοδο 1700-1725.

18. Εικόνοστάσι στον Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (1700-1725).

Δέν ὑπάρχουν χρονολογικά στοιχεῖα. Οἱ ὁμοιότητες τῶν δρακόντων, τῆς κληματίδας καί τῶν τόξων στίς Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι φανερές μέ τά ἀντίστοιχα χρονολογημένα, ὅπως ἐκεῖνα στούς Ναοῦς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στον Μονόλιθο (1725). Πτηνά πού ραμφίζουν τά σταφύλια ὑπάρχουν μόνο σέ ἄλλα τρία εἰκονοστάσια (στό Καμειρί καί στούς Ναοῦς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου καί τῆς Ἑλεούσας τῶν Καλυθιῶν) (εἰκ. 161, 85 Η). Ἐξ αὐτῶν τό ἓνα (πρῶτο) (εἰκ. 146) θεωρεῖται ἀσφαλῶς χρονολογημένο στό ἔτος 1700 ἐνῶ τό ἄλλο κατά ἐκτίμηση. Μέ βάση τά θέματα λοιπόν μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στήν περίοδο 1700-1725.

19. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κατταβιάς (1700-1725).

Τεχνοτροπικά τό παλαιό τμήμα πού σώζεται μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα. Τά θέματα μέ τήν κληματίδα, πού φέρει παράλληλα καί ἄνθη καθῶς καί ὁ θυρεός στό κεντρικό τμήμα τοῦ ἐπιστυλίου, μέ ὁμοιότητες στό ἀντίστοιχο τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στον Μονόλιθο, ὁδηγοῦν σέ αὐτή τήν ἐκτίμηση. Ἄλλα στοιχεῖα πού ἐνισχύουν τή χρονολόγηση αὐτή εἶναι οἱ ἀστράγαλοι, τά σταφύλια πού ὀρθώνονται καταπατώντας τόν νόμο τῆς βαρύτητας, οἱ κλάδοι καί τά στελέχη τῶν φύλλων πού διασταυρώνονται μεταξύ τους, τά ἐλικοειδῆ ἀκροβλάσταρα καί ἡ στριφτή ταινία. Οἱ εἰκόνες τῆς Δέησης μέ τό τετράγωνο σχῆμα εἶναι παρόμοιες μέ ἐκεῖνες πού βρίσκονται καί στά ὑπόλοιπα εἰκονοστάσια αὐτῆς τῆς περιόδου (1700-1725).

20. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στον Μονόλιθο (1725).

Εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένο. Σέ κεντρικό σημεῖο πάνω ἀπό τήν Ὠραία Πύλη, μέσα σέ θυρεό, διακρίνεται ἡ χρονολογία (ΑΨΚΕ' =1725). Πρόκειται γιά τό ἔτος μέσα στό ὁποῖο τελείωσε ἡ κατασκευή του.

21. Εικονοστάσι στον Ναό της Παναγίας Ἐλεούσας, τῆς Καλλι- θηνῆς (1700-1725).

Κατά τόν Κουτελάκη ἀνάγεται στό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα⁵¹. Οἱ τοιχογραφίες μέσα στον Ναό ἔγιναν τό 1781 σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή στον βόρειο τοῖχο. Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας Καλλιθηνῆς εἶναι μεταγενέστερη. Ἔχει χρονολογία ἈΨΠΒ' (=1782). Στό κάτω μέρος τοῦ ναοῦ οἱ τοιχογραφίες τελειώνουν στό εἰκονοστάσι, γεγονός πού δηλώνει ὅτι ἦταν γνωστή ἡ θέση του κατά τήν ἀγιογράφηση. Ἀντίθετα στό πάνω μέρος, τό Δωδεκάορτο, κόβει κάθετα τίς πλαϊνές παραστάσεις καί ἐνδεχομένως τό τμήμα αὐτό νά τοποθετήθηκε ἀργότερα. Πιο ἀκριβῆς χρονολόγηση θά ἦταν, κατά τή γνώμη μας, ἀπό τό 1700 ἕως τό 1725, διότι ἀργότερα ἐμφανίζονται ἄλλες διαφορετικές μορφές. Ἐνδεικτικά ἀναφέρεται τό εἰκονοστάσι στον Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1738) πάνω στό ὁποῖο οἱ κληματίδες ἀντικαθίστανται μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους καί τό ἀντίστοιχο στον Ἅγιο Γεώργιο Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748), τό ὁποῖο ἔχει τά τόξα διπλῆς καμπυλότητας καί ἄλλες ἀναζητήσεις. Καί τά δύο ἔχουν διαφορετικούς δράκοντες (φολιδωτούς). Ἐξ αὐτῶν μπορεῖ κάποιος νά ὑποθέσει ὅτι νέοι τύποι ἐκτοπίζουν τούς παλαιότερους στήν τέταρτη καί πέμπτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα.

22. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

Σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία τό εἰκονοστάσι μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα. Συγγενικά μέ αὐτό εἰκονοστάσια βρίσκονται στούς Ναούς τῆς Παναγίας Καθολικῆς στήν Κατταβιά (1690-1699), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας Κυρᾶς τῆς Ψηλῆς (1693), τῆς Ἀγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (1699-1725), τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στό κάστρο τῆς Ἀστυπάλαιας (1720) καί τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ στον Μονόλιθο (1725). Οἱ γλυπτές παραστάσεις ἀγγέλων, κατά τόν Κουτελάκη ἐμφανίζονται στον 18ο αἰώνα⁵². Οἱ παλαιότερες τρισδιάστατες κεφαλές ἀγγέλων, πού εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένες, εἶναι ἐκεῖνες στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς

51. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., πίν. 30.

52. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 154.

Θεοτόκου στό Νιοχώρι, μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους (1738) (εἰκ. 136 Ι). Ἐπειδή ὅμως στὸν συγκεκριμένο, στὸν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅλα τὰ ἄλλα θέματα συγκλίνουν σέ μιά προγενέστερη χρονολόγηση, δέν θά εἶναι ὑπερβολή νά ἐνταχθεῖ καί αὐτό χρονολογικά λίγο νωρίτερα καί σέ μιά εὐρύτερη χρονική περίοδο ἀνάμεσα στό 1700 καί τό 1730.

23. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (1700-1730).

Σύμφωνα μέ τὰ θέματα μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ στήν περίοδο 1700-1730. Ὑπάρχουν πολλές ὁμοιότητες μέ τό ἀντίστοιχο στὸν Ναό τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπως οἱ δράκοντες, σταυρός, λυπηρά, κίονες καί κληματίδα. Οἱ στηθαῖοι ἢ ὁλόσωμοι ἄγγελοι ἀνάγονται στὸν 18ο αἰώνα, ὅπως ἀναφέρεται καί πιο πάνω. Μέ αὐτὴ τὴ μορφή ὑπάρχουν καί στοὺς κίονες τοῦ συγκεκριμένου εἰκονοστασίου. Ἐπὶ πλέον ἔχει ἀνάγλυφη τὴ μορφή τοῦ προφήτη Ἰεσσαί (εἰκ. 150), μέ ὁμοιότητες στήν παράσταση πού ὑπάρχει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738) (εἰκ. 280 ΣΤ). Εἶναι τό μόνο στοιχεῖο πού παραπέμπει σέ ἄλλα πού ἔγιναν ἀργότερα. Ἀπὸ τὰ πλεῖστα θέματα πού προηγοῦνται καθὼς καί ἀπὸ αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια θά μποροῦσε νά χρονολογηθεῖ ἐπίσης στήν περίοδο 1700-1730.

❖ **Τρίτη ὁμάδα** (Μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί φολιδωτοὺς δράκοντες).

24. Εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738).

Τό μεγαλύτερο, κεντρικὸ τμῆμα τοῦ εἰκονοστασίου χρονολογεῖται στό ἔτος 1738, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιγραφή πού διακρίνεται στό θωράκιο κάτω ἀπὸ τὴ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας (εἰκ. 294 Γ)⁵³. Εἶναι ἔργο τοῦ Χατζηγεωργίου Ἀναγνώστου. Τὰ πλαϊνὰ μέρη του ἀνάγονται στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα, σύμφωνα μέ τὴν τεχνοτροπία τους, ἐνῶ ἡ ἀνασυγκρότηση μέ μερικά συμπληρώματα ἔγινε τό 1906 (χρονολογία στό πίσω μέρος τοῦ εἰκονοστα-

53. Ἡ ἐπιγραφή ἔγινε εὐδιάκριτη μετὰ τὸν καθαρισμό καί τὴν τελευταία συντήρηση – ἀποκατάσταση τοῦ εἰκονοστασίου.

σίου). Τά παλαιά κομμάτια διαχωρίζονται από τά νεότερα μέ κατακόρυφο άρμό. Οί Δεσποτικές εικόνες κατασκευάστηκαν σέ διάφορες έποχές. Μερικές έξ αύτῶν εἶναι παλαιότερες, σέ δεύτερη χρήση καί εφαρμόστηκαν έδῶ μέ συμπληρώματα σέ νέες θέσεις. Τό βημόθυρο, σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία του, κατασκευάστηκε πιθανόν στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα.

25. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748).

Οί Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι χρονολογημένες στό 1809, σύμφωνα καί μέ παλαιότερη δημοσίευση⁵⁴. Στήν εἴσοδο τῆς Προθέσεως ὁμως ὑπάρχει χρονολογία ἈΨΜΗ' (=1748). Μέ προσεκτική παρατήρηση στίς παραστάσεις μπορεῖ νά δεῖ κάποιος τίς ὁμοιότητες στήν τεχνοτροπία καί τά χρώματα πού ὑπάρχουν στίς εἰκόνες τῆς θύρας, τῶν λυπηρῶν, τοῦ σταυροῦ καί σέ κάποιες ἀπό τό Δωδεκάορτο. Τό ἀνοιγόμενο φύλλο εφαρμόζει ἀπόλυτα στό ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου καί πιστεύεται ὅτι εἶναι τό ἀρχικό. Μέ αὐτά τά δεδομένα συμπεραίνεται ὅτι ἀρχικά τό εἰκονοστάσι κατασκευάστηκε στό ἔτος 1748 καί οἱ Δεσποτικές εἰκόνες πού ὑπάρχουν σήμερα τοποθετήθηκαν ἀργότερα, στό 1809.

26. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπείό (~1752).

Οί Δεσποτικές εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας χρονολογούνται κατά τόν Βολανάκη στό 1752⁵⁵. Κατά τούς μελετητές Σταμάτη καί Παπακωνσταντίνου κατασκευάστηκε περίπου στό ἔτος αὐτό⁵⁶. Οἱ κίονες δίπλα στήν Ὡραία Πύλη θά μπορούσαν νά ἦταν καί παλαιότεροι, ἀφοῦ παρόμοιοί τους ἀπαντῶνται σέ ἄλλα μέρη στόν 16ο καί 17ο αἰώνα. Ἀντίθετα οἱ ἐπιζωγραφίσεις μέ τά ἔντονα κυανά χρώματα εἶναι νεότερες ἐπεμβάσεις, πιθανόν κατά τήν περίοδο 1863-1875, στό διάστημα πού τοποθετήθηκε ἡ εἰκόνα τοῦ Προδρόμου καί ἐπισκευάστηκε ἡ ἀντίστοιχη τῆς Παναγίας.

54. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 12.

55. Ἰ. Βολανάκης, *Τερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπείό Ρόδου*, Ρόδος 2006, σ. 13.

56. Παν. Σταμάτης & Μιχαήλ Παπακωνσταντίνου, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο Ι*, σ. 35.

27. Εικονοστάσι στον Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στη Μονή Θάρρι (1756).

Κεντρικά στην πλατιά ζώνη διακρίνεται η χρονολογία, πού αναγράφει τό έτος κατασκευής του (1756).

28. Εικονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στον Άρχάγγελο (1750-1800).

Συγκροτείται από τμήματα διαφόρων εποχών. Τό μεγαλύτερο από αυτά, στό κεντρικό μέρος, χρονολογείται σύμφωνα μέ τά θέματα γύρω στό 1840 (θωράκια, κίονες, έπιστύλιο, στέψη). Δύο Δεσποτικές εικόνες φέρουν χρονολογίες ΑΨΙΑ' (=1711). Στή μία βρίσκεται η παράσταση της Κοίμησης της Θεοτόκου καί στην άλλη ό Τίμιος Πρόδρομος. Οί κίονες μέ έλισσόμενο άνθοφόρο κλάδο παρουσιάζονται αρχικά στό εικονοστάσι του ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στό Νιοχώρι της Πόλεως Ρόδου (1738) (είκ. 233 ΙΗ). Έπανερχονται άργότερα στά περισσότερα μεταγενέστερα του 19ου αιώνα.

Οί εικόνες στη ζώνη των Άποστόλων (Δέηση) έχουν πλάτος όσο καί τό ύψος τους, γεγονός πού παραπέμπει σέ συνηθισμένες κατασκευές στίς άρχές του 18ου αιώνα. Οί δράκοντες μäs οδηγούν σέ χρονολόγηση στα μέσα ή στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Παρόμοιοι υπάρχουν στα εικονοστάσια των Ναών Άγίου Γεωργίου Κάτω (1748) (είκ. 118 Η) καί στη Μονή Θάρρι (1756) (είκ. 118 Θ). Στα λυπηρά διακρίνεται δεύτερη γραπτή παράσταση πάνω από τό κύριο θέμα (είκ. 89 Ι). Τά θέματα αυτά βρίσκονται σέ δύο διάχωρα. Μεσολαβεί ανάμεσά τους γλυπτή ζώνη. Στο ίδιο στυλ είναι καί εκείνα στα εικονοστάσια των Ναών της Μονής Θάρρι (είκ. 89 Θ) καί του Άγίου Νικολάου της Πόλεως Ρόδου (1789) (είκ. 89 ΙΑ). Ό πλουμιστός σάκκος στη Δεσποτική εικόνα του Χριστού παραπέμπει στίς αντίστοιχες των εικονοστασιών στον Άγιο Νικόλαο της Πόλεως Ρόδου καί της Παναγίας Καλληθηνής (1782). Τά πολυτελή ύφασματα μέ πλουμιά (άνθάκια) παρατηροϋνται καί σέ εικόνες της Μονής Καρακάλλου του Άγίου Όρους πού χρονολογούνται στο τρίτο τέταρτο του 18ου αιώνα⁵⁷. Ό συνδυασμός όλων των άνωτέρω οδηγεί σέ μία γενικότερη χρονολόγηση στην περίοδο 1750-1800.

57. Παρασκευή Παπαδημητρίου – Alexandra Trifonova, «Μονή Καρακάλλου. Εικόνες του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα», στον τόμο *Εικόνες της Μονής*

29. Εικονοστάσι στον Ναό του Ἀγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (1789-1809).

Εἶναι δημοσιευμένο καί χρονολογεῖται στό ἔτος 1789. Τό ἔτος αὐτό διακρίνεται σέ ἐπιγραφή πάνω στίς Δεσποτικές εἰκόνες. Ἡ στέψη ἔγινε ἀργότερα, ἢ τουλάχιστον χρυσώθηκε μετά, στό 1809, σύμφωνα μέ τή χρονολογία πάνω σέ αὐτή⁵⁸. Τό βημόθυρο θά μπορούσε νά ἦταν καί παλαιότερο, ἀφοῦ μοιάζει μέ ἐκεῖνα πού ἀντιστοιχοῦν στή δεύτερη ομάδα.

❖ **Τέταρτη ομάδα** (Εὐθύγραμμα, μέ ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα, λιοντάρια καί δράκοντες μέ τρία κεφάλια).

30. Εἰκονοστάσι στον Μητροπολιτικό Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπί τῆς ὁδοῦ Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου (1750-1759).

Χρονολογεῖται κατά τόν Κουτελάκη στήν περίοδο 1750-1759⁵⁹. Τό ἔτος 1842 ἀφορᾷ πιθανόν τόν χρόνο κατασκευῆς τῶν πλαϊνῶν τμημάτων⁶⁰. Πρόκειται γιά ἐπεκτάσεις μέ παρόμοια θέματα, πού ἔγιναν κατά τήν ἀνακαίνιση τοῦ ναοῦ.

31. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (1750-1783).

Κατασκευαστής του εἶναι ὁ Μάστρο Δράκος ἀπό τήν Κῶ καί ἀνάγεται κατά τόν Κουτελάκη στήν περίοδο 1750-1783⁶¹. Χρονολογία ἐπί τῆς στέψης στή βάση τοῦ σταυροῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι χρυσώθηκε τό τμήμα αὐτό στό ἔτος 1810⁶².

Καρακάλλου, Ἅγιον Ὅρος 2011. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ παραστάσεις τοῦ Ἀγίου Ἀρτεμίου (τρίτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰ.), σ. 351, τῶν Ἀγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης (1767), σελ. 367, τοῦ Ἀγίου Νέστωρος (1767), σ. 369 καί τοῦ Χριστοῦ Παντοκράτορος (~1768), σ. 373.

58. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 11.

59. Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 256.

60. Δημήτρης Μαστρογιάννης, «*Ἱστορικό» Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ρόδου τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου*, Ρόδος 1988, σ. 4.

61. Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 256.

62. Jacoppi Giulio, *L'iconostasio di Trianda*, Architettura 7, Roma 1928.

32. Εικόνοστάσι στον Ναό της Παναγίας Τσαμπίκας της Χαμηλής ἢ Κάτω (1760-1783).

Σύμφωνα μέ τόν Κουτελάκη εἶναι ἔργο τοῦ Δράκου, ταλιαδούρου ἀπό τήν Κω⁶³. Ὁ ἴδιος μελετητής τό χρονολογεῖ στήν περίοδο 1760-1783. Οἱ ὁμοιότητες τῶν θεμάτων μέ τό ἀντίστοιχο στον Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου εἶναι φανερές.

33. Εικόνοστάσι στον Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (~1839).

Δέν ὑπάρχει κάποια χρονολογία στό ξυλόγλυπτο ἢ στίς εἰκόνες, πού νά παραπέμπει στή χρονολόγησή του. Ἔτος κατασκευῆς θεωρεῖται τό 1839, τότε πού χτίστηκε ὁ ναός.

❖ **Πέμπτη ομάδα** (Ἐλισσόμενοι βλαστοί μέ ἄνθη ἀλλά χωρίς καρπούς, μέ τέσσερεις δράκοντες, ἔλλειπτικά διάχωρα στά ὁποῖα ὑπάρχει γραπτός διάκοσμος καί φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους ἢ στεφάνια).

34. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

Στό ἀπόσπασμα τῆς ἐπιγραφῆς πού σώζεται πάνω ἀπό τήν Ὡραία Πύλη ἀναγράφονται τά ἑξῆς:

«.... οὗτος .../... μεγαλομάρτυρος .../... φῖαν ἓν ἔτος σω-
τήρ(ιον)...

1843. διά συνδρομῆς. καί ἐπιτροπίας / πάντων τῶν εὐσεβῶν
χριστιανῶν ἱερωμένων / καί λαϊκῶν, τῶν ἐν τῇ κώμῃ ταύτῃ
κατοι-/κούντων. διά μέν ὑψηλῆς διαταγῆς τοῦ πρῶ-/ην μεγα-
λειωτάτου Σουλτάν μαχμούτ χάν. /διά δέ συντηρήσεως τοῦ
υἱοῦ αὐτοῦ νῦν βα-/σιλεύοντος Σουλτάν Ἀμτουλ μεσζήτ. /διά
δέ εὐπροσδέκτων ἀρχῶν ἐγγενιά-/σθη. παρά τοῦ ἀρχιεπισκό-
που ἁγίου/ρόδου κυρίου Ἰακώβου πατμίου./ διά χειρός δέ Μι-
χαήλ Μίγκλη/κ(αί) Κωνσταντίνου Κωνσταντῆ/τῶν ζωγράφων/
συμαίων.»

Σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή αὐτή τό ἔτος 1843 λοιπόν ὁλοκληρώ-
θηκε τό εἰκονοστάσι.

63. Χ. Κουτελάκης, "Ἑλληνες ξυλογλύπτες, σ. 256.

35. Εικονοστάσι στον Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Κοσκινού (~1847).

Ὑπάρχουν δύο ἐπιγραφές στό τόξο καί τή ζώνη πάνω ἀπό τήν Ὠραία Πύλη. Στήν πρώτη, πού ἀπουσιάζουν ἀρκετές λέξεις, ἀναφέρεται ἡ κατασκευή τοῦ εἰκονοστασίου. Στή δεύτερη σημειώνεται εὐανάγνωστα τό πότε χρυσώθηκε ὡς ἀκολούθως:

«1) ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ... ΝΩΝ ... ΚΥΡΙΟΥ Χ' ΝΙΚΟΛΑ ΦΙΛΙΠΠΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙ ...

2) ΕΧΡΥΣΩΘΗ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΑΓΑΠΙΟΥ ΣΥΜΑΙΟΥ. ΚΑΤΑ ΤΟ 1847 ΕΤΟΣ».

Ἀπό τίς ἀνωτέρω γραφές συμπεραίνεται ὅτι κατά τό ἔτος 1847, τότε πού χρυσώθηκε τό εἰκονοστάσι, αὐτό ἦταν ἤδη ὀλοκληρωμένο.

Στόν γλυπτό διάκοσμο παρατηροῦνται θέματα, πού μοιάζουν μέ ἐκεῖνα στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου, ἐπίσης χρονολογημένο (1850). Εἰδικά οἱ κλάδοι πού ἐλίσσονται κυκλικά καί τά φύλλα τους στροβιλίζονται πέραξ κεντρικοῦ ἄνθους (εἰκ. 158) εἶναι πανομοιότυπα καί στίς δύο περιπτώσεις.

36. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (1839-1860).

Πρόκειται γιά τό εἰκονοστάσι τοῦ δεύτερου ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, πού ἀνασυγκροτήθηκε καί τοποθετήθηκε στή νέα του θέση. Ἐπιγραφή ἀνακαίνισης ὑπάρχει στό παλαιό ἐκκλησάκι στήν ὁποία ἀναφέρεται τό ἔτος 1839. Τότε θά πρέπει νά κατασκευάστηκε καί ὁ μεγαλύτερος ναός, αὐτός πού δέν ὑπάρχει πλέον, μαζί μέ τά ξυλόγλυπτα. Σύμφωνα μέ τά θέματα ὑπάρχουν ὁμοιότητες μέ τά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Μαλῶνας, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Κοσκινού, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη καί τῆς Μονῆς Καλόπετρας. Τά ξυλόγλυπτα τῆς ομάδας αὐτῆς χρονολογοῦνται κυρίως στήν πέμπτη καί ἕκτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα. Μέσα σέ αὐτά τά πλαίσια ἡ γενικά στήν περίοδο 1839-1860 θά πρέπει νά ἔγινε κατ' ἀντιστοιχία καί τό παρόν.

37. Εικονοστάσι στον Ναό του Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (1850).

Πρόκειται για ἔργο πού δημοσιεύτηκε παλαιότερα⁶⁴. Ἡ χρονολογία στον σταυρό ἀναγράφει 1849. Τό τέλειωμα τοῦ ναοῦ καί οἱ εἰκόνες τοῦ εἰκονοστασίου εἶναι τοῦ ἔτους 1850, σύμφωνα μέ τήν ἐπιγραφή πού βρίσκεται κάτω ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ Προδρόμου. Ὁ Μιχαήλ Μίγκλης εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ γραπτοῦ διακόσμου. Συμπληρωματικά ἀναφέρεται καί ὁ τότε μητροπολίτης Ρόδου, πού ἦταν ὁ Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος.

38. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (1855).

Κτητορική ἐπιγραφή σέ ἀκρινό θωράκιο στή δεξιὰ πλευρά τοῦ εἰκονοστασίου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Ναός κτίστηκε καί τελειοποιήθηκε τό ἔτος 1855. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ὁ Θεῖος οὗτος Ναός ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων
Καί ἐτελειοποιήθη δι' ἐξόδων καί ἐπιστασίας
Ἑμμανουήλ Προσκ(υνητοῦ)
Κάρμου καί τῆς Συζύγου αὐτοῦ Μαρίας
Προσκ(υνητρίας) διά μνημόσυνον αὐτῶν
Ἀρχιερατος αὐτοῦ Ἀγίου Ρόδου
Κυρίου Ἰακώβου Πατμίου
Ἐτη Σωτηρίῳ
ἄωνε' 1855».

39. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (κοιμητήριον) στά Καλαβάρδα (~1860).

Ἡ παλαιότερη χρονολογία μέσα στον Ναό βρίσκεται στήν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Δημητρίου σέ προσκυνητάρι ἐπὶ τοῦ βόρειου τοίχου (1843). Εἶναι ἄγνωστο ἂν ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀπό τήν ἀρχή. Σύμφωνα μέ τήν προφορική παράδοση ὁ ναός τοῦ κοιμητηρίου κτίστηκε τρία χρόνια ἀργότερα ἀπό τόν ἀντίστοιχο ἐνοριακό (τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης). Ὑπολογίζεται ὅτι τελείωσε γύρω στό 1860. Ταυτόχρονα θά πρέπει νά ἔγινε καί τό εἰκονοστάσι. Τά θέματα συμφωνοῦν γιά μιά

64. Α. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 15.

τέτοια χρονολόγηση. Αυτό φαίνεται από τις ομοιότητες που έχουν στά τοξωτά πλαίσια τῶν εικόνων τοῦ Δωδεκαόρτου (σχ. 143 I) μέ τά αντίστοιχα στά εικονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (1847) (σχ. 143 H), τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (1843) καί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλῶνας (1855) (σχ. 143 Θ). Ἐπί πλέον οἱ λοβοί στίς κεραῖες τοῦ σταυροῦ ἀποτελοῦνται ἀπό τόξα πού ἐκτείνονται πέραν τοῦ ἡμικύκλιου ὅπως καί στά τελευταῖα δύο τῆς Μαλῶνας. Τέσσερες δράκοντες, ὅπως ἐδῶ, ἔχει καί ἐκεῖνο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλῶνας (εἰκ. 119 I). Ἀντίθετα μέ τή σύγκριση αὐτή δύο εἰκόνες στό Δωδεκάορτο (Βαῖοφόρος καί Σταύρωση) φέρουν χρονολογίες 1899, πού σημαίνει ὅτι αὐτές τοποθετήθηκαν ἀργότερα. Κατά τόν Κουτελάκη καί τήν Σ. Μουζακιώτου, βρισκόταν στή Σύμη ἀπό ὅπου ἀποσυναρμολογήθηκε καί ἐγκαταστάθηκε ξανά ἀργότερα στά Καλαβάρδα Ρόδου⁶⁵.

40. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα (1862-1863).

Στή Δεσποτική εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ διακρίνεται ἡ ἐπιγραφή πού ἀναφέρει:

«Χήρ X.S. ἐκ Χανῆα
Κρήτ[...] ἰουλιου 1862».

Ἡ τελευταία ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ ἔγινε τό ἔτος 1863⁶⁶.

Τό εἰκονοστάσι δέν ἀποκλείεται νά κατασκευάστηκε σέ αὐτή τήν περίοδο (1862-63). Μέ τήν ἔλλειψη ἄλλων στοιχείων γίνεται δεκτό, γιά χάρη κάποιας συμβατικής χρονολόγησης.

41. Εἰκονοστάσι στόν Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (~1867).

Τά ἑλλειπτικά διάχωρα στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες (εἰκ. 81) παραπέμπουν στά αντίστοιχα τῶν Ναῶν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλῶνας, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 179), τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος στή Μεσαιωνική Πόλη

65. Χ. Κουτελάκης, *Εὐλόγλυπτα τῆς Δωδεκανήσου*, ὑποσ. 2, σ. 18.

66. Παν. Σταμάτης & Μιχαήλ Παπακωνσταντίνου, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο I*, σ. 31.

τῆς Ρόδου (εἰκ. 33) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 38). Ὅλα αὐτά ἀνάγονται στήν περίοδο ἀνάμεσα ἀπό τό 1843-1869. Συνδυάζει ὅμως καί στοιχεῖα τῆς μεταγενέστερης ἐποχῆς, ὅπως οἱ τρικέφαλοι δράκοντες καί οἱ φολιδωτοί κίονες καί ἐξ αὐτοῦ μπορεῖ κάποιος νά ὑποθέσει ὅτι κατασκευάστηκε στό τέλος αὐτῆς τῆς περιόδου καί ἐνῶ μπῆκαν ἤδη στά ξυλόγλυπτα οἱ νέες μορφές. Ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ, κατά τόν Ντέλλα, ἔγινε στό 1867 περίπου. Πιθανότερη λοιπόν χρονολόγησις μπορεῖ νά γίνη κατ' ἐκτίμησι γύρω στό 1867.

42. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (1869).

Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου ἔχει χρονολογία 1869. Τό ἴδιο αὐτό ἔτος παρατηρεῖται καί στήν ἐπιγραφή πού ὑπάρχει στό κάτω μέρος τῆς προσκυνηματικῆς εἰκόνας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στόν νότιο τοῖχο. Τότε πιθανόν εἶχε ὀλοκληρωθεῖ τό εἰκονοστάσι καί ὁ ναός καί συμπληρώθηκαν μέ τόν ἀπαραίτητο γραπτό διάκοσμο. Τό ἔλλειπτικό διάχωρο στή στέψη καθώς καί τά τόξα στά τρίλοβα τῶν κεραιῶν τοῦ σταυροῦ (εἰκ. 83 ΚΑ) παραπέμπουν στά ἀντίστοιχα τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843) (εἰκ. 82 ΙΣΤ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού (1847) (εἰκ. 82 Ζ). Τά στοιχεῖα αὐτά ἐνισχύουν τήν ἄποψη τῆς χρονολόγησής του γύρω στό 1869.

❖ **Ἑκτη ομάδα** (Μέ προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου καί μυθολογικά στοιχεῖα).

43. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο (~1849).

Ἡ χρονολόγησις εἶναι ἔμμεση. Στό δάπεδο πάνω στό ὁποῖο ἐδράζεται ὑπάρχει χρονολογία 1845, πού σημαίνει ὅτι ἔγινε μετά ἀπό αὐτό τό ἔτος. Στίς Δεσποτικές εἰκόνες διακρίνονται οἱ ἐξῆς χρονολογίες:

1849 στόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου

1859 (ΑΩΝΘ') στούς Ἀγίους Θεοδώρους.

1848 στή μεγάλη παράσταση τοῦ Ἀρχαγγέλου ἐπὶ τοῦ νότιου τοίχου.

Οι διαστάσεις στις δύο πρώτες είναι ίσες με τό αντίστοιχο άνοιγμα στο όποιο βρίσκονται, γεγονός που δηλώνει ότι πρόκειται για τίς αρχικές. Τό είκονοστάσι κατασκευάστηκε μετά τήν τοιχογραφία, άφου βαίνει στο πλαίσιο της, που σημαίνει ότι ήταν ήδη τελειωμένη κατά τήν τοποθέτησή του. Έπιγραφή στον άμβωνα μάς πληροφορεί ότι έγινε «*χειρί Γεωργίου Χατζηιωάννου πεδίω του Χανίων Κρήτης χωρίον Γαλατᾶ Δεκέμβριος 24 1861*». Πάνω σ' αυτόν υπάρχουν σχέδια παρόμοια με εκείνα του είκονοστασίου. Δέν αποκλείεται τεχνίτες από τό ίδιο συνεργείο νά κατασκεύασαν διαδοχικά καί τά δύο ξυλόγλυπτα του ναού. Όλες αυτές οι γραπτές αναφορές παραπέμπουν στο έτος 1849, ως τό πιο πιθανό έτος, που ολοκληρώθηκε τό είκονοστάσι καί στη συνέχεια τοποθετήθηκαν οι εικόνες καί ο άμβωνας.

44. Είκονοστάσι στον Ναό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στο Γεννάδι (~1851).

Ό Ναός χτίστηκε τό 1841. Η Δεσποτική εικόνα της Παναγίας φέρει χρονολογία 1851. Οι διαστάσεις της εφαρμόζουν ακριβώς στο άνοιγμα έτσι ώστε νά μπορεί νά θεωρηθεί ως αρχική. Κατά τήν τοποθέτησή της, δηλαδή, τό είκονοστάσι ήταν μάλλον ολοκληρωμένο.

45. Είκονοστάσι στον Ναό του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στη Δαματριά (~1852).

Η Δεσποτική εικόνα του Ιωάννη του Προδρόμου έχει χρονολογία 1852 καί ταιριάζει στις διαστάσεις με τό άνοιγμα του είκονοστασίου στη συγκεκριμένη θέση. Έξ αυτού συμπεραίνεται ότι πρόκειται για αρχική. Πιθανόν τότε νά ήταν ήδη τελειωμένο καί στη συνέχεια συμπληρώθηκε με τόν γραπτό διάκοσμο. Η χρονολόγηση ένισχύεται καί από τό γεγονός ότι ή εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στο προσκυνητάρι του νότιου τοίχου έχει χρονολογία 1849. Από τούς ίδιους τεχνίτες καί σέ κοντινές χρονολογίες θά πρέπει νά έγιναν καί τά ξυλόγλυπτα άφου τά θέματα έχουν όμοιότητες μεταξύ του. Τό βημόθυρο είναι παλαιότερο. Ανάγεται πιθανόν στις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα.

46. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κρητηνίας (1852-1858).

Ὁ Ναός χτίστηκε τό 1852 καί ἡ εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἔχει χρονολογία τό ἔτος 1858. Μέσα σέ αὐτή τήν περίοδο θά πρέπει νά ἔχει κατασκευαστεῖ τό εἰκονοστάσι (1852-1858).

47. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν κοινότητα Φάνες (1855).

Σέ κεντρικό σημεῖο ἐπί θυρεοῦ βρίσκεται ἡ ἐπιγραφή «1855 διά χειρός Γιακουμῆ Μάκρα». Ἡ ἀσφαλῆς αὐτή χρονολόγηση τοῦ ξυλόγλυπτου συνδυάζεται καί μέ τή συμπλήρωσή του μέ δύο Δεσποτικές εἰκόνες ὡς ἑξῆς: Τοῦ Χριστοῦ ,ΑΩΝΕ' (1855) καί τοῦ Ἀγίου Μιχαήλ Συνάδων 1856. Ἡ ἀντίστοιχη τῆς Παναγίας εἶναι παλαιότερη. Φέρει χρονολογία ,ΑΨΠΗ' (=1788) καί προέρχεται ἀπό ἄλλο παλαιότερο εἰκονοστάσι.

48. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Πόλεως Ρόδου (~1856).

Ἡ χρονολόγηση γίνεται κατ' ἐκτίμηση ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ Προδρόμου, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀρχική καί ἔτος κατασκευῆς της τό ,ΑΩΝΣΤ' (=1856)⁶⁷. Οἱ δύο Δεσποτικές εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας (17ου – ἀρχές 18ου αἰώνα) προέρχονται ἀπό εἰκονοστάσι παλαιότερου ναοῦ, πού βρισκόταν σέ ἐκείνη τή θέση.

49. Εικόνοστάσι στον Ναό τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (1857).

Ἡ ἐπιγραφή πού βρίσκεται σέ κεντρικό σημεῖο τοῦ κοσμήτη μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἔγινε τό ἔτος ,ΑΩΝΖ' (=1857). Οἱ Δεσποτικές εἰκόνες συμπληρώθηκαν ἀργότερα. Ἀπό αὐτές ἡ ἀκραία στά ἀριστερά, τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, ἔχει χρονολογία 1865. Τό ἴδιο ἔτος διακρίνεται καί στή γραφή ἐπί τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου. Ἡ ἀντίστοιχη στήν Παναγία δέν ἀναφέρει τόν χρόνο τῆς κατασκευῆς παρά μόνο τόν δημιουργό («Διά χειρός Μιχαήλ Μίγκλη συμαίου»).

67. Α. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 15.

50. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου Κοσκινού (~1857).

Ἡ εἰκόνα προσκύνησης τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, παρά τό γεγονός ὅτι βρίσκεται ἐκτός εἰκονοστασίου καί εἶναι κινητό τμήμα, φέρει τή χρονολογία ,ΑΩΝΖ' (=1857). Θά ἦταν ἀσύνηθες νά ὑπάρχει ἐκεῖ μία εἰκόνα μόνη της ἢ νά προσκομίστηκε ἀπό κάπου ἄλλοῦ, χωρίς νά ὑπάρχει τό εἰκονοστάσι. Ὁ ναός μᾶλλον θά ἦταν τελειωμένος καί πλήρης μέ τά ξυλόγλυπτά του σέ αὐτό τό ἔτος. Συμπερασματικά κατασκευάστηκε πιθανόν περί τό 1857.

51. Εικονοστάσι στον Ναό τῶν Ταξιάρχῶν στά Μαρितά (~1859).

Ὁ ναός θεωρεῖται ὅτι κατασκευάστηκε στήν περίοδο 1839-1855⁶⁸. Στή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας διακρίνεται χρονολογία ,ΑΩΝΘ' (=1859). Στήν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ, πού βρίσκεται σέ προσκυνητάρι στον νότιο τοῖχο, ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη ,ΑΩΝΑ' (=1851). Δέν ἀποκλείεται μέ τήν ἀποπεράτωση στό ἔτος 1855 νά τελείωσε καί τό εἰκονοστάσι καί στή συνέχεια νά συμπληρώθηκε μέ εἰκόνες τό 1859.

52. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ στή Λάρδο (1850-1860).

Σύμφωνα μέ τήν προφορική παράδοση οἱ ἴδιοι τεχνίτες κατασκεύασαν τά εἰκονοστάσια τοῦ Ταξιάρχῃ Μιχαήλ καί τῆς Μονῆς Παναγίας Ὑψενῆς μέ ἀνάθεση ἀπό τήν ἐνορία τῆς Λάρδου. Βρίσκονται καί τά δύο στήν ἴδια κοινότητα. Στή Μονή ὑπάρχουν ἐλλείψεις καί φαίνεται ἀτέλειωτο. Αὐτό δηλώνει ὅτι ἦταν τό δεύτερο στή σειρά. Βοηθᾷ ὥστόσο καί τή χρονολόγηση καί τοῦ παρόντος πού ἐντάσσεται στήν περίοδο 1850-1860.

53. Εικονοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς (~1860).

Ἡ χρονολογία 1853 βρίσκεται στον Ναό καί ἀναφέρεται προφανῶς στό ἔτος κατασκευῆς του. Ὑπολογίζεται ὅτι τό εἰκονοστάσι τοποθετήθηκε μετά, σέ κοντινό διάστημα, ἀφοῦ εἶναι ἀπαραίτητο λειτουργικό τμήμα. Ἡ ἑβδομη δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι μιά

68. Γ. Ντέλλας, *Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου*, σ. 142.

σχετική περίοδος μέσα στην οποία θά μπορούσε να είχε κατασκευαστεί τό ξυλόγλυπτο. Συμβατικά χρονολογείται περίπου στό 1860.

54. Εικόνοστάσι τοῦ Ναοῦ Ἀγίου Ἰσιδώρου (~1860).

Ἐπιγραφή σέ μαρμάρινη πλάκα πάνω ἀπό τήν εἴσοδο τοῦ ναοῦ ἀναφέρει ὅτι αὐτός κτίστηκε τό 1860. Ἀπό τά μορφολογικά στοιχεῖα σημειώνονται τά ἀκτινωτά κοσμήματα στά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες πού θυμίζουν ἀντίστοιχα στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ τά ὁποῖα προηγοῦνται (1847) (εἰκ. 180). Ὁμοιότητες ὑπάρχουν ἐπίσης στούς τρικέφαλους δράκοντες, τοὺς γρυπολέοντες, τίς φτερωτές γυναικεῖες μορφές καί τά μικρά ὕβριδικά πτηνά σέ ἄλλα πού ἔπονται. Ἐνδεικτικά μποροῦν αὐτά νά συγκριθοῦν μέ τά χρονολογημένα στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882), τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (1888) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθίες (1891). Γιά τοὺς λόγους αὐτοὺς τό εἰκονοστάσι θεωρεῖται ὅτι ἔγινε ταυτόχρονα ἢ λίγο μετὰ τό ἔτος κατασκευῆς τοῦ ναοῦ (1860).

55. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στήν κοινότητα Ἀπολλώνων (1858-1863).

Στή χρονολόγησή του ἀνάμεσα στά ἔτη 1858-1863 ἀναφέρεται ὁ Ντέλλας⁶⁹. Ὁ Χ. Κουτελάκης ἀναφέρει τὸν Κύριλλο μοναχὸ ἀπὸ τὴ Λίνδο ὡς κατασκευαστὴ τοῦ ἔργου⁷⁰.

56. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι (~1868).

Ἡ Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας θεωρεῖται ἀρχική διότι ταιριάζει ἀπόλυτα στό ἄνοιγμα τοῦ πλαισίου. Πάνω σ' αὐτὴ ἀναγράφεται ἡ χρονολογία 1868. Ἡ ἴδια χρονολογία ἀπαντᾶται καί στό δάπεδο. Τότε πιθανόν ὁλοκληρώθηκε ὁ ναὸς μαζί μέ τό εἰκονοστάσι.

69. Γ. Ντέλλας, ὁ.π., σ. 127.

70. Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 273.

57. Εικονοστάσι στον Ναό τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (1869).

Εἶναι ἀσφαλῶς χρονολογημένο. Σέ κεντρικό σημεῖο κάτω ἀπό τό Δωδεκάορτο ὑπάρχει κτητορική ἐπιγραφή πού ἀναφέρει:

«ΙΣΤΟΡΙΘΗ; ΤΟ ΤΕΜΠΛΟΝ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΓΙΑΚΟΥΜΗ ΜΑ-
ΚΡΑ, ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΔΕ ΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝ(Α)Γ(ΝΩΣΤΟΥ) Κ(ΑΙ)
ΣΥΖ(ΥΤΟΥ) ΧΑΡΙΣΤΟΥ(ΛΑΣ) Κ(ΑΙ) ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ 1869».

58. Εικονοστάσι στή Μονή τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου – Ἀρταμίτη (1870).

Κάτω ἀπό τήν κεντρική εἰκόνα τοῦ Δωδεκαόρτου ὑπάρχει ἡ ἐπι-
γραφή μέ τήν ἔνδειξη: «ἔτος .1870. ΜΖΣ» (εἰκ. 278 Β). Ἡ χρονολογία
παραπέμπει στό ἔτος κατασκευῆς ἐνῶ τά τρία τελευταῖα γράμματα
δηλώνουν πιθανόν τά ἀρχικά τοῦ ὀνόματος τοῦ κατασκευαστή.

**59. Εικονοστάσι στον Ναό τῶν Ἀγίων Σαράντα Μαρτύρων στή Δι-
μυλιά (~1872).**

Στή ζώνη τῶν Δεσποτικῶν καί συγκεκριμένα στήν εἰκόνα τοῦ
Ἀγίου Παντελεήμονα διακρίνεται ἐπιγραφή μέ τή χρονολογία 1872.
Ἐπειδή οἱ διαστάσεις της ταιριάζουν ἀπόλυτα μέ τό ἄνοιγμα τοῦ
εἰκονοστασίου στή θέση ἐκείνη, δείχνει ὅτι αὐτή εἶναι ἀρχική. Τό
ἔτος αὐτό μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καί ὡς ἔτος κατασκευῆς τῶν ξυλό-
γλυπτων μερῶν.

**60. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στά Πλατάνια
(1874).**

Τό ἔτος αὐτό ἀναφέρεται ἀπό τόν Χ. Κουτελάκη ὡς ἔτος κατα-
σκευῆς του καί τεχνίτη τόν Κύριλλο μοναχό ἀπό τή Λίνδο⁷¹.

**61. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική
Πόλη (1850-1875).**

Ἐμμεσα χρονολογημένο σύμφωνα μέ τήν τεχνοτροπία ἀνάγεται
στό τρίτο τέταρτο τοῦ 19ου αἰώνα⁷².

71. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 273.

72. Α. Θεοδοσίου, *Εικονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, σ. 16.

62. Εικόνοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Έμπωνα (1860-1875).

Άπουσιάζουν έντελως οί χρονολογίες. Κατά τόν Ντέλλα κατασκευάστηκε περί τό 1875⁷³. Τό έτος 1853 τελείωσε όμως ό ναός⁷⁴ καί μέχρι τήν πιό πάνω χρονολογία μεσολαβοῦν εικοσιδύο χρόνια. Κατά τή γνώμη μας εἶναι άπίθανο νά ξμεινε ό ναός χωρίς εἰκόνες γιά τόσο μεγάλο διάστημα. Τό εἰκονοστάσι θά πρέπει νά ἦταν έτοιμο καί συμπληρωμένο νωρίτερα. Μιά συμβατική χρονολόγηση λοιπόν εἶναι ανάμεσα στά έτη 1860-1875.

63. Εικόνοστάσι στον Ναό της Άγίας Παρασκευής στην Κατταβιά (1879).

Δύο χρονολογίες οδηγοῦν σέ σχετικά άσφαλή χρονολόγηση. Τό έτος 1879 διακρίνεται σέ έπιγραφή στό βημόθυρο. Σέ μιá άλλη παράσταση –τοῦ Μεγάλου Άρχιερέα Χριστοῦ– τό 1896. Έξ αὐτῶν συμπεραίνεται ότι τό ξυλόγλυπτο αὐτό έργο κατασκευάστηκε σύμφωνα μέ τήν πρώτη (1879) μαζί μέ τό βημόθυρο καί στή συνέχεια συμπληρώθηκε μέ τίς λατρευτικές εἰκόνες (1896).

64. Εικόνοστάσι στον Ναό τοῦ Άγίου Λουκά Σορωνής (1881).

Στή ζώνη μέ τούς άνθοφόρους κλάδους τοῦ κοσμήτη διακρίνεται έπιγραφή πού αναφέρει «ΕΤΟΣ 1881 ΓΙΑΚΟΥΜΗΣ ΜΑΚΡΑΣ». Από αὐτή φαίνεται ή χρονιά πού κατασκευάστηκε καί ό τεχνίτης-κατασκευαστής.

65. Εικόνοστάσι στον Ναό της Άγίας Μαρίνας στην Άπολακκιά (1881).

Άνάμεσα από τούς ύβριδικούς δράκοντες στήν κεντρική ζώνη διακρίνεται έπιγραφή πού αναφέρει «δωρεά Έμμανουήλ Δ. Έμμανουήλ 1881». Η Δεσποτική εἰκόνα τής Παναγίας φέρει χρονολογία 1882 καί ή αντίστοιχη τοῦ Άγίου Ίωάννου τοῦ Προδρόμου 1883. Τό ξυλόγλυπτο δηλαδή κατασκευάστηκε τό έτος 1881 καί τά έπόμενα χρόνια συμπληρώθηκε μέ τίς εἰκόνες.

73. Γ. Ντέλλας, *Σταυροθολιακές έκκλησίες τής Δωδεκανήσου*, σ. 127.

74. Γ. Ντέλλας, ό.π., σ. 141.

66. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

Μιά επιγραφή πού εκτείνεται σε όλο το πλάτος του εικονοστασίου κάτω από το επιστύλιο, αναφέρει ότι κατασκευάστηκε το 1882.

67. Εικονοστάσι στη Μονή της Παναγίας της Σκιαδενής (~1885)

Δύο Δεσποτικές εικόνες έχουν χρονολογία 1885 και δωρητές ονόματα κατοίκων της Χάλκης. Τό ίδιο παρατηρείται και στην παράσταση του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, πού είναι ζωγραφισμένη στο άνοιγμένο φύλλο πάνω στη θύρα της Προθέσεως. Τό έτος αυτό θεωρείται ότι κατασκευάστηκε και τό ξυλόγλυπτο εικονοστάσι ή τουλάχιστον τότε ολοκληρώθηκε και συμπληρώθηκε με τον απαραίτητο γραπτό διάκοσμο.

68. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου στην Άρνίθα (~1887).

Δύο Δεσποτικές εικόνες (Παναγίας και Προδρόμου) φέρουν την χρονολογία 1887. Οί διαστάσεις τους ταιριάζουν με τό άνοιγμα μέσα στο όποιο βρίσκονται και δέν αποκλείεται νά είναι οί αρχικές. Μπορεί νά θεωρηθεί ότι και τό εικονοστάσι κατασκευάστηκε τότε.

69. Εικονοστάσι στον Ναό της Γέννησης της Θεοτόκου στην Ψίνθο (1888).

Σώζεται με μεγάλα γράμματα γραπτή ή χρονολογία κατασκευής στο πίσω μέρος του εικονοστασίου, τό έτος 1888.

70. Εικονοστάσι του Ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στά Μάσσαρι (1867-1889).

Στόν γραπτό διάκοσμο του βημοθύρου διακρίνεται ή χρονολογία 1889. Στην κτητορική επιγραφή του ναού στη δυτική πλευρά αναφέρεται ότι ο ναός «ιστορίθη» τό έτος 1867. Η λέξη «ιστόριση» συνήθως αναφέρεται στον διάκοσμο. Δέν αποκλείεται νά υπήρχε τότε τό εικονοστάσι και οί εικόνες νά ζωγραφίστηκαν αργότερα.

71. Εικονοστάσι του Ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στις Καλυθιές (1891).

Είναι ασφαλώς χρονολογημένο. Μέσα σε κυκλικό διάχωρο πάνω από τό Δωδεκάορτο διακρίνεται γραπτό τό έτος 1891.

72. Εικονοστάσι στον Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Μεσαναγροῦ (~1892).

Σύμφωνα μέ τόν Χ. Κουτελάκη ἔγινε τό 1885⁷⁵. Κάποιες εἰκόνες συμπληρώθηκαν ἀργότερα. Συγκεκριμένα σέ δύο Δεσποτικές (τῆς Παναγίας καί τοῦ Προδρόμου) ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1892.

73. Εἰκονοστάσι στον Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι (1895).

Ἡ ἐπιγραφή σέ κεντρικό σημεῖο τῶν κοσμητικῶν ζωνῶν ἀναφέρει: «Γεώργιος Ν. Τσιμέττας Ρόδιος ἐποίει 1895». Τό ἔτος κατασκευῆς του ἔχει δημοσιευτεῖ⁷⁶.

74. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1880-1900).

Δέν ἐντοπίστηκε κάποια ἐπιγραφή στά ξυλόγλυπτα μέρη. Τεχνολογικά μοιάζει μέ τό ἀντίστοιχο στον Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891). Πιθανόν νά κατασκευάστηκαν καί τά δύο ἀπό τούς ἴδιους τεχνίτες. Οἱ τρεῖς κεφαλές ἀγγέλων στά πλαίσια τῶν λυπηρῶν καί τά λιοντάρια πού σκαλίστηκαν στίς δύο πλευρές τῆς εἰσόδου, εἶναι πανομοιότυπα στά εἰκονοστάσια αὐτά. Θά μπορούσε κάποιος νά θεωρήσει ὅτι τό συγκεκριμένο ἔργο κατασκευάστηκε λίγο νωρίτερα ἢ ἀμέσως μετά ἀπό ἐκεῖνο στίς Καλυθιές. Γενικά ἐντάσσεται, κατά τή γνώμη μας, στήν περίοδο ἀνάμεσα ἀπό τό 1880 καί τό 1900. Στή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας μέ τό τοξωτό πλαίσιο πού φέρει ὁδοντώσεις ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1677. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως θά πρέπει νά κατασκευάστηκε ἐπίσης τότε, ἀφοῦ ἔχουν κοινά χαρακτηριστικά. Προέρχονται πιθανότατα ἀπό τό παλαιό εἰκονοστάσι πού βρισκόταν σέ κάποιο ναό στή θέση αὐτοῦ πού βλέπουμε σήμερα.

75. Εἰκονοστάσι στον Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στή Μαλῶνα (1880-1900).

Δέν ὑπάρχουν στοιχεῖα χρονολόγησης. Σύμφωνα μέ τά θέματα ἐντάσσεται στήν περίοδο 1880-1900. Ἡ παράσταση τῆς Καιομένης

75. Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ξυλόγλυπτες*, σ. 316.

76. Παν. Σταμάτης & Μιχαήλ Παπακωνσταντίνου, *Λατρευτικοί τόποι στή Ρόδο Ι*, σ. 76.

Βάτου στο παραπέτασμα της Ώραιας Πύλης προέρχεται από παλαιότερο εικονοστάσι και χρονολογείται στο τέλος του 17ου αιώνα ή αρχές του 18ου.

76. Εικονοστάσι στον Ναό της Γέννησης της Θεοτόκου στην Έλεούσα (1880-1900).

Οι ψάθες, τό νεο-μπαρόκ αυτό στοιχείο έντοπίζεται στους Ναούς του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στον Αρχάγγελο (~1849) και του Αγίου Λουκά στη Σορωνή (1881). Τό ίδιο θέμα παρατηρείται και στον επισκοπικό θρόνο του ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι (1869). Τά πυκνά πριονωτά φύλλα μοιάζουν μέ τά αντίστοιχα στο εικονοστάσι του Ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στις Καλυθιές (1891). Όμοιότητες έχουν και τά άνθη στά δύο ξυλόγλυπτα μέ τούς έννιά κωνικούς στήμονες στο κάθε ένα. Τό θέμα αυτό παρατηρείται και σέ άλλους ναούς όπως στον Άγιο Λουκά Σορωνής (1881) και στον Άγιο Γεώργιο στά Λάερμα (1882). Από τίς τρεΐς Δεσποτικές εΐκόνες οΐ δύο δέν ταιριάζουν στις διαστάσεις μέ τά ανοίγματα του εικονοστασίου. Οΐ άκρινοΐ κΐονες εΐναι διαφορετικοΐ από τούς μεσαιΐους. Φέρουν φολΐδες και στον κορμό. Φολιδωτές πάντως βάσεις όπως έδω έχουν και οΐ κΐονες στα εικονοστάσια της Αγίας Παρασκευής στην Κατταβΐά, της Αγίας Μαρΐνας στην Απολακκΐά, του Αγΐου Λουκά στη Σορωνή και του Αγΐου Μερκουρίου στον Ίστριο. Όλα αυτά τά στοιχεΐα, κατά την εκτίμησή μας, δείχνουν ότι κατασκευάστηκε περίπου προς τό τέλος του 19ου αΐωνα (1880-1900) και περιέλαβε παλαιότερα τμήματα (κΐονες και εΐκόνες).

77. Εικονοστάσι στον Ναό της Αγίας Εΐρήνης στη Λαχανΐά (1850-1900).

Δέν ύπάρχει χρονολογΐα στο εικονοστάσι. Τεχνοτροπικά ή στέψη μπορεί νά θεωρηθεΐ ότι εΐγινε γύρω στο 1700. Οΐ ύβριδικοΐ δράκοντες (εΐκ. 117 Β-Γ) μοιάζουν μέ τούς αντίστοιχους στο εικονοστάσι του ναού της Κοΐμησης της Θεοτόκου Κατταβΐάς πού εΐγιναν στο 1699. Οΐ σπειροειδείς οΐρές, τό ρύγχος και τά φύλλα στη θέση των φολιδων εΐναι σχεδόν τά ΐδια. Ό σταυρός πού έχει πλατύτερη την κάτω κεραΐα και βαθμΐδες στη διασταύρωση των βραχιόνων άπαντάται και σέ πολλά άλλα έργα εκείνης της εποχής. Τά λυπηρά επίσης παραπέμπουν σέ μΐά τέτοια χρονολόγηση, άφού τά

γλυπτά πλαίσια έχουν έσωτερικά ήμικυκλικό τόξο και έξωτερικά όξυκόρυφο διπλής κύρτωσης. Στίς Δεσποτικές εικόνες οι άκρινοί κίονες είναι φολιδωτοί και θυμίζουν εκείνους που κατασκευάστηκαν στο μέσο του 19ου αιώνα ενώ στο τελευταίο τέταρτό του τό ύπολοιπο είκονοστάσι, δηλαδή, τό μεγαλύτερο μέρος του.

78. Είκονοστάσι στον Ναό του Αγίου Μερκουρίου στον Ίστριο (1901).

Σέ κεντρικό σημείο κάτω από τό Δωδεκάορτο διακρίνεται ή γραπτή χρονολογία 1901, που άφορα άσφαλώς τό έτος κατασκευής του.

❖ **Έβδομη ομάδα** (Μέ ραβδωτούς κίονες, νεο-μπαρόκ και νεοκλασσικά στοιχεία).

79. Είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου Άνω στην Πόλη της Ρόδου (1891-1903).

Τά παλαιά τμήματα, δηλαδή, σταυρός, λυπηρά και δοκάρι στο πίσω μέρος (σχ. 150), έχουν σχετική περίοδο κατασκευής τίς δύο τελευταίες δεκαετίες του 17ου αιώνα. Τά θέματα που βοηθούν στη σύγκριση είναι ή τεθλασμένη γραμμή και τά τρίφυλλα. Από αυτά διαπιστώνεται ότι παρόμοια μέ τό πρώτο βρίσκεται στο είκονοστάσι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στο Παραδείσι (~1686) και της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (1690-1699). Τό δεύτερο στον Ναό της Καθολικής Κατταβιάς (1699) και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Λίνδο. Η δημοσιευμένη χρονολόγηση για τό μεγαλύτερο τμήμα του είκονοστασίου είναι συμβατική στο έτος 1891⁷⁷ από Δεσποτική εικόνα, ενώ στο δάπεδο του ναού γράφτηκε τό έτος 1903. Αυτό δείχνει ότι τό είκονοστάσι κατασκευάστηκε στην τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα ή άρχές του 20ου.

80. Είκονοστάσι στον νέο Ναό της Γέννησης της Θεοτόκου στην Προφύλια (~1910).

Στό βημόθυρο και συγκεκριμένα στην παράσταση του Εύαγγελισμού (της Παναγίας) διακρίνεται ή χρονολογία 1873. Η εικόνα όμως αυτή αποτελεί τμήμα του ένθετου σανιδώματος και προέρχεται μάλλον από παλαιότερο είκονοστάσι. Ο ναός άναφέρεται ότι

77. Α. Θεοδοσίου, *Είκονοστάσια στην πόλη της Ρόδου*, σ. 19.

περατώθηκε τό έτος 1910. Τό εικονοστάσι κατά συνέπεια θά πρέπει νά έγινε τότε ή λίγο αργότερα.

81. Εικονοστάσι στον Ναό τής Άγίας Άναστασίας τής Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923).

Τό έτος 1921 έμφανίζεται στό άνώφλι τής εισόδου. Ή ξύλινη θύρα τοῦ ναοῦ έχει έπιγραφή μέ τό έτος 1922. Άπό τίς Δεσποτικές εικόνες ή μία τής Παναγίας (άρχική) χρονολογεΐται άσφαλώς στό έτος 1923 καί ή άλλη τοῦ Προδρόμου τό 1929. Άπό αυτές συμπεραίνεται ότι τό εικονοστάσι κατασκευάστηκε στό έτος 1923 καί συμπληρώθηκε αργότερα. Τό προσκυνητάρι στον νότιο τοΐχο σκαλίστηκε στό ίδιο στύλ, μέ ραβδωτούς κίονες. Ή εικόνα όμως είναι παλαιότερη καί ή έπιγραφή σ' αυτήν άναφέρει: «Δαπάνη Δημητρίου Γ. Καλιγᾶ 1899 Ίουνίου 10. Έργον Κωνσταντίνου Δ-γ Συσυλλίδου Νισύριου».

82. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Άγίου Γεωργίου στίς Φάνες (1924).

Τό έτος κατασκευής 1924 άναγράφεται στό δεξιό άκρινό θωράκιο.

83. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Άγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (~1924).

Ο ναός τελείωσε τό 1922, σύμφωνα μέ έπιγραφή πού βρίσκεται πάνω από τήν είσοδο. Οί Δεσποτικές εικόνες φέρουν χρονολογία 1924. Τό έτος αυτό ολοκληρώθηκε πιθανόν τό εικονοστάσι.

84. Εικονοστάσι στον Ναό τοῦ Άγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925).

Πρόκειται γιά άσφαλώς χρονολογημένο εικονοστάσι μέ έπιγραφή στή ζώνη τής κληματίδας πού φέρει τό έτος 1925 καί τό όνομα τοῦ κατασκευαστή (Νικόλαος Τσιμέττας).

85. Εικονοστάσι στον νέο Ναό τοῦ Άγίου Παντελεήμονα στά Σιάνα (~1925).

Προφορικά μάς δόθηκε πληροφορία ότι κατασκευάστηκε άνάμεσα στά έτη 1920-1930 από δωρεές όμογενών τοῦ έξωτερικοῦ, πού κατάγονταν από τήν κοινότητα Σιαννών. Ή χρονολόγησή του από

ἐμᾶς γύρω στό 1925 εἶναι ἐνδεικτική καί μέ τό ἐνδεχόμενο παρέκ-
κλισης σύν ἡ πλήν πέντε χρόνια. Τεχνοτροπικά ὑπάρχει συμφωνία
σέ μιά τέτοια χρονολόγηση.

86. Εἰκονοστάσι στόν Κοιμητηριακό Ναό τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο (1900-1925).

Δέν ὑπάρχει χρονολογία ἢ γραπτή μαρτυρία γιά τό ἔτος κατα-
σκευῆς. Κλάδοι ἢ βλαστοί στά στόματα δρακόντων, ὅπως αὐτοί πού
ὑπάρχουν στό ἐπιστύλιο, δέν εἶναι σύνηθες φαινόμενο. Ὑπάρχουν
μόνο στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρ-
μακολυτρίας στό Παραδείσι (1923), μέ τή διαφορά ὅτι ἐκεῖ ἐκκινοῦν
ἀπό προσωπεῖο. Τεχνοτροπικά ἐντάσσεται στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ
αἰώνα. Παρόμοια φύλλα σέ σχῆμα c, ὅπως αὐτά στό τόξο τοῦ ὑπέρ-
θυρου τῆς Ὁραίας Πύλης (εἰκ. 226) καί τίς δύο κάτω γωνίες τοῦ
σταυροῦ, ὑπάρχουν καί στά λυπηρά τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ἅγιο
Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν (~1925). Μιά ἄλλη ὁμοιότητα μεταξύ
τῶν δύο αὐτῶν ἔργων διακρίνεται στούς μικροῦς λοξοῦς κλάδους ἢ
φύλλα πού συμπληρώνουν γωνίες τῆς στέψης. Οἱ ραβδωτοί πεσσοί
καί τά ἔντονα χρώματά του (κίτρινο, πράσινο καί κυανό) παραπέμ-
πουν ἐπίσης στήν πιό πάνω ἐνδεικτική χρονολόγηση (1900-1925).

87. Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Με- σαναγρό (1900-1925).

Τά ἀκανθόφυλλα πού σχηματίζουν τό λατινικό γράμμα c ἐπανα-
λαμβάνονται διαδοχικά στό τόξο τῆς Ὁραίας Πύλης (εἰκ. 227).
Ἀπαντῶνται καί στά λυπηρά τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ἀγίου Παν-
τελεήμονα στά Σιάννα. Τά δύο ἀπλά φύλλα πού γεμίζουν γωνίες τῆς
στέψης παραπέμπουν ἐπίσης στή δεύτερη αὐτή κατασκευή. Γιά τά
δεδομένα τῆς Ρόδου παραπέμπει στό λεγόμενο νεο-μπαρόκ στύλ
(τέλος 19ου – ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα). Στό πάνω μέρος τοῦ βημο-
θύρου παρατηροῦνται τόξα διπλῆς καμπυλότητας (ἄλλο στύλ). Ἡ
ἐκλεκτική διάθεση τῆς τεχνοτροπίας του σχετίζεται μέ τόν ρυθμό
τοῦ ἐκλεκτικισμοῦ, πού ἀναβιώνει τότε στή Ρόδο, μέ τήν ἐπάνοδο
τοῦ νεοκλασικισμοῦ καί τῶν ἄλλων ἱστορικῶν τεχνοτροπιῶν. Δέν
θά ἦταν ὑπερβολή κατά τήν γνώμη μας, ἂν τοποθετηθεῖ χρονολο-
γικά στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, στήν περίοδο 1900-1925.

88. Εικονοστάσι στον Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Ίταλυσό (1900-1925).

Έχει ξηλωθεί και δέν βρίσκεται πλέον εντός του ναού. Στη θέση του τοποθετήθηκε νεότερο. Άπουσιάζουν έντελως οι χρονολογίες και τά έτη κατασκευής των εικόνων και των ξυλόγλυπτων. Τεχνοτροπικά, κατά την έκτίμησή μας, μπορεί νά χρονολογηθεί στά έτη 1900 έως 1925, τόσο για τούς ραβδωτούς κίονες (σχ. 180) όσο και για τά τρίγλυφα στό Δωδεκάορτο (σχ. 111) αλλά και τίς σπείρες στη στέψη (σχ. 109).

B2) ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

A. Σταυρός.

Παλαιότερες μελέτες έδειξαν ότι οι μεγάλοι σταυροί ύπῆρχαν στην Ίταλία από τόν 14ο αιώνα. Άκολουθοῦν μιὰ διαδρομή μέσω των Δαλματικών ακτών πρὸς τά Βόρεια Βαλκάνια και από εκεί κατέρχονται στη σημερινή Έλληνική επικράτεια. Τέτοιοι σταυροί εικονοστασίων έντοπίζονται στό Άγιον Όρος από τόν 16ο αιώνα. Από αυτούς αναφέρονται ένδεικτικά οι κάτωθι: Τῆς Μονῆς Διονυσίου⁷⁸, τοποθετημένος στη λιτή, τῆς Παντοκράτορος⁷⁹ και τῆς Φιλοθέου⁸⁰ πού βρίσκονται επί των εικονοστασίων στά καθολικά των δύο μονών και τῆς Μονῆς Βατοπεδίου⁸¹, στον νάρθηκα του κεντρικού ναού. Στό Άγιον Όρος μεγάλοι σταυροί έχουν ὕψος 3,30 περίπου μ. και ὁ σταυρωμένος Χριστός εικονίζεται σέ φυσικό μέγεθος και σέ κλίμακα 1:1. Στη Ρόδο δέν σώθηκαν τέτοιων διαστάσεων σταυροί. Ο μεγαλύτερος πού άποτυπώθηκε στην παρούσα μελέτη βρίσκεται στον Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στη Λίνδο και έχει ὕψος 2,62 μ.

Οι σταυροί στά ὑπό μελέτη εικονοστάσια χωρίστηκαν σέ τρεῖς κατηγορίες ὡς ἑξῆς:

A1. Πρώτη ομάδα. Οι παλαιότεροι σταυροί έχουν τήν κάτω κεραία πλατύτερη ἔναντι των ἄλλων τριών. Στίς δύο ἄνω γωνίες ἀπαντώνται δύο μικρές συνήθως βαθμίδες πού γεφυρώνουν τίς δύο πλευρές

78. Α. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Αγίου Όρους*, εἰκ. 1Α-Β και σχ. 7.

79. Α. Θεοδοσίου, ὁ.π., εἰκ. 6 και σχ. 11.

80. Α. Θεοδοσίου, ὁ.π., εἰκ. 19 και σχ. 16.

81. Προσωπική παρατήρηση.

των. Στόν τύπο αυτό εντάσσονται μεταξύ τῶν ἄλλων καί ἐκεῖνοι τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 81 Α), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (σχ. 125 Γ), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 81 Δ), τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 81 Η), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 82 ΙΑ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπείο (σχ. 37). Καλύπτουν, δηλαδή, μιά χρονική περίοδο ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα μέχρι τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα.

Α2. Δεύτερη ομάδα. Μέ ἴσο πλάτος στήν ἄνω κεραία καί στό κάτω σκέλος τοῦ σταυροῦ. Στό μῆκος τό κάτω τμήμα ἔχει συνήθως μεγαλύτερη διάσταση ἔναντι τῶν τριῶν ἄλλων. Ὑπάρχουν ὅμως καί σταυροί μέ ἴδιο ἀκριβῶς μάκρος καί στίς τέσσερις πλευρές. Τό πρῶτο παράδειγμα μέ παράσταση Ἐσταυρωμένου Χριστοῦ σέ κατακόρυφη σανίδα ἴσου πλάτους βρίσκεται στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 82 ΙΒ, σχ. 126 ΙΔ). Στή δεύτερη περίπτωση, μέ τίς τέσσερις πλευρές ἰδίου πλάτους καί μήκους, εντάσσεται ἐκεῖνος στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 82 ΙΕ, σχ. 127 ΙΘ). Σέ αὐτή τήν ομάδα κατατάσσεται καί ὁ σταυρός στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (εἰκ. 83 Κ, σχ. 127 ΚΔ). Σύμφωνα μέ αὐτούς διαπιστώνεται ὅτι ὁ τύπος αὐτός τοῦ σταυροῦ, μέ σανίδες ὀριζόντιες καί κάθετες ἴσου πλάτους στήν περιοχή μας ἐμφανίζεται στήν πέμπτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα καί συνεχίζει μέχρι τό τέλος τοῦ 19ου. Σ' αὐτή τήν ομάδα ἀπαντῶνται καί οἱ σταυροί μέ φύλλα ἢ κοσμήματα στίς γωνίες, ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι δέν ἔχουν τίποτα σέ αὐτή τή θέση.

Α3. Τρίτη ομάδα. Μέ ἀκτίνες στίς γωνίες. Πρόκειται γιά κοσμήματα, πού μιμοῦνται τούς ἀκτινωτούς πηχίσκους τῆς τελευταίας φάσης τοῦ μπαρόκ. Ἡ τεχνοτροπία αὐτή εἶναι γνωστή καί ὡς ροκοκό καί ἐμφανίζεται στήν κεντρική Εὐρώπη τήν περίοδο 1740-1789. Ἐπανερχεται ἀργότερα μαζί μέ τούς ἄλλους ἱστορικούς ρυθμούς τόν 19ο αἰώνα, ὡς νεο-μπαρόκ. Στή Ρόδο τά κοσμήματα αὐτά ἀπαντῶνται κυρίως στό πρῶτο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰώνα. Τά παραδείγματα πού καταγράφηκαν στήν ἔρευνά μας ἐντοπίζονται στούς σταυρούς τῶν νεοκλασσικῶν εἰκονοστασίων τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (σχ. 129 ΛΕ) καί τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (σχ. 129 ΛΣΤ).

Ανάλογα μέ τόν διάκοσμο όμαδοποιούνται έπίσης σέ έκείνα πού δέν έχουν κανένα φύλλο ή κόσμημα στίς άκριες τών κεραιών και στά άλλα πού αριθμούν ένα, τρία, πέντε, έπτά ή έννιά. Άξιοσημείωτο είναι τό γεγονός ότι αυτά είναι πάντοτε μονά και θεωρούνται πιό άρμονικά, παρά τά ζυγά (2, 4, 6 κ.ο.κ). Τά εικονοστάσια πού έντάσσονται χρονολογικά στή δεύτερη ομάδα, έχουν σταυρούς μέ έπτά φύλλα ή κοσμήματα. Έξ αυτών τά τέσσερα μικρά τίθενται έναλλάξ και μέ τά τρία μεγάλα. Αυτά τά κοσμήματα άπαντώνται έπί τών σταυρών τών εικονοστασίων στους Ναούς του Άγίου Νικολάου του Ψάλτου τής Λίνδου (είκ. 10), τής Αγίας Άναστασίας τής Ρωμιάς στό Γεννάδι (είκ. 81 Ζ) και του Άγίου Θωμά στον Μονόλιθο (είκ. 81 Η, σχ. 31). Παράλληλα μέ αυτά υπάρχουν και σταυροί μέ τά φύλλα στίς κεραιές νά είναι όλα ίσα και πανομοιότυπα. Τά πρώτα δείγματα βρίσκονται στον Ναό τής Καθολικής Κατταβιάς (σχ. 125 Ζ) και ακολουθούν στον αντίστοιχο τών Εισοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι (σχ. 126 ΙΓ). Συνεχίζουν και στήν έπόμενη χρονική περίοδο. Άπαντώνται στους Ναούς τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στ' Αφάντου (σχ. 127 ΙΘ) και τών Εισοδίων τής Θεοτόκου στά Κοσκινού (σχ. 127 ΚΑ). Μέ τό ίδιο σχέδιο παρουσιάζονται τά κοσμήματα στίς άκριες τών κεραιών έπί τών σταυρών στον Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (είκ. 83 ΚΑ), στον Άγιο Λουκά Σορωνής (είκ. 83 ΚΓ), στους Ταξιάρχες στήν Κάλαθο (είκ. 83 ΚΕ) και στον Άγιο Νικόλαο Παραδεισίου (είκ. 83 ΚΖ).

Τά θέματα στά ξυλόγλυπτα περιθώρια τών σταυρών όμαδοποιούνται ως έξης:

Ι) Πολύλοβα φύλλα σέ λοξή διάταξη. Αυτή τή μορφή έχουν τά φύλλα του σταυρού στή Μονή τής Παναγίας Τσαμπίκας τής Ψηλής στον Αρχάγγελο (είκ. 85 Ε). Τήν ίδια και στον Ναό Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί (είκ. 81 ΣΤ). Παραπέμπουν στα άκανθόφυλλα πού έχουν οί παλαιοί σταυροί του 16ου αιώνα όπως εκείνοι του ναού του Άγίου Ιωάννου στήν Άμμόχωστο⁸² και τής Μονής Διονυσίου του Άγίου Όρους⁸³.

ΙΙ) Έλίσσόμενη κληματίδα. Βρίσκεται στους σταυρούς τών εικονοστασίων τών Ναών του Άγίου Γεωργίου στήν Ίαλυσό (είκ. 85 Β),

82. Α. Θεοδοσίου, ό.π., σχ. 124.

83. Α. Θεοδοσίου, ό.π., είκ. 1Α-Β και σχ. 7.

του Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 85 Γ), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (παλαιοῦ), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 82 Ι) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο. Καλύπτει τήν περίοδο ἀπό τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 17ου αἰώνα μέχρι καί τίς τρεῖς πρῶτες τοῦ 18ου. Συνδυάζεται συχνά μέ σταφύλια καί Μακεδονικό ἄνθος. Ὅπως γιά παράδειγμα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό, τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα, τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας, τῆς Παναγίας τῆς Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (παλαιός), τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο.

III) Ἐλισσόμενος βλαστός. Στά παλαιότερα δείγματα συγκαταλέγεται τό περιθώριο τοῦ σταυροῦ στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη (εἰκ. 85 Α). Ἕνα μετωπικό ἄνθος (ρόδακας) παρεμβάλλεται σέ κάθε κοιλότητα πού σχηματίζεται ἀπό τοὺς ἐλιγμούς. Τό ἄνθος αὐτό μοιάζει μέ τὰ ἀντίστοιχα στόν παλαιό σταυρό τῆς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου στό Ἅγιον Ὄρος, πού χρονολογεῖται στόν 16ο αἰώνα καί φυλάγεται στό νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ⁸⁴. Στόν σταυρό τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο ὑπάρχει ὁμοίως ἐλισσόμενος βλαστός μέ τρίφυλλα καί μετωπικά ἄνθη (εἰκ. 86 Θ).

IV) Κρινάνθημα σέ κάθετη διάταξη. Παραδείγματα ἀντλοῦνται ἀπό τοὺς σταυρούς στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, τῆς Μονῆς Παναγίας Ὑψενῆς, τῶν Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο (εἰκ. 86 ΙΣΤ), τῆς Μονῆς Ἀρταμίτη (εἰκ. 87 ΙΣ), τῶν Σαράντα Μαρτύρων στή Διμυλιά, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια, τῆς Ἁγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα, τῆς Μονῆς Παναγίας Σκιαδενῆς, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἀρνίθα, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο (εἰκ. 87 ΙΘ), τῶν Ταξιαρχῶν στόν Μεσαναγρό, τῆς Ἐλεούσας καί τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο. Ἐκτείνονται χρονολογικά σέ πενήντα περίπου χρόνια (ἀπό τό 1855 μέχρι τό 1901).

Τὰ ἄνθη αὐτά συνδυάζονται συχνά μέ μικρά τετράγωνα σέ σειρά, πού τίθενται ἐναλλάξ τό ἓνα στό βάθος καί τό ἐπόμενό του σέ πῶ πάνω ἐπίπεδο (ἀναβαθμίζεται κατὰ μισό ἑκατοστό περίπου). Ἐτσι σκαλίστηκαν στόν σταυρό ἐντός τοῦ ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεο-

84. Προσωπική παρατήρηση.

τόκου στήν Ψίνθο (είκ. 87 ΙΘ). Τό ἴδιο συμβαίνει καί στους Ναούς τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Μεσαναγρό καί τῆς Παναγίας Ἐλεούσας (είκ. 84 ΚΗ).

Τό θέμα αὐτό τῶν τετραγώνων ἐμφανίζεται καί μόνο του χωρίς ἄλλο διάκοσμο ὅπως στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (είκ. 83 ΚΑ).

Οἱ σημειοσειρές, ἥτοι γλυπτά ἡμισφαίρια ἐπὶ εὐθείας ὀριοθετοῦν ἐνίοτε τόν γραπτό διάκοσμο τοῦ σταυροῦ.

Υ) Ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα C καί S. Ἐντοπίστηκαν μόνο στά εἰκονοστάσια τῆς τελευταίας περιόδου. Σημειώνονται ἐδῶ ἐκεῖνα στούς σταυρούς πού τοποθετήθηκαν στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (είκ. 87 ΚΑ) καί τοῦ νεκροταφείου τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο σέ συνδυασμό μέ ἄλλα θέματα.

Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις τά γλυπτά στά περιθώρια τῶν σταυρῶν ἐπὶ τῶν εἰκονοστασιῶν τῆς πρώτης καί δεύτερης ομάδας σκαλίστηκαν σέ συμπαγῇ σανίδα. Ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα ὅμως ἀντικαθίστανται σταδιακά μέ ἄλλα διάτρητα. Τά διαμπερῆ κενά στό βάθος συνήθως ὑπάρχουν στούς σταυρούς τῶν εἰκονοστασιῶν τῆς τρίτης καί τέταρτης ομάδας. Διατηροῦνται μέχρι τό 1900 περίπου. Γνωστά δείγματα μπορεῖ νά δεῖ κάποιος στά ἀναφερόμενα ξυλόγλυπτά τῶν ναῶν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (είκ. 86 ΙΒ), τῆς Μονῆς Θάρρι (είκ. 86 ΙΓ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (είκ. 83 ΚΣΤ).

Μιά ἰδιαιτερότητα στόν σταυρό τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο εἶναι ἡ στενότητα πού παρουσιάζεται στίς κεραίες του, στά σημεῖα πρὶν τά τρίλοβα. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο σχηματίζεται λαϊμός (σχ. 125 ΣΤ). Παραπέμπει στόν ἀντίστοιχο τοῦ παλαιοῦ εἰκονοστασίου τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὅρους⁸⁵. Διαφοροποίηση παρατηρεῖται καί σέ κάποια τρίλοβα σταυρῶν τῆς πέμπτης ομάδας. Ἐκαστο ἐξ αὐτῶν σχηματίζεται μέ τρία ἔλλειπτικά τόξα (τμήματα ἔλλειψης), ἐνῶ στίς ἄλλες ομάδες μέ κυκλικά (τμήματα κύκλου). Τοιοῦτοτρόπως στούς σταυρούς τῶν Ναῶν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλῶνας (σχ. 127 Κ), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού (σχ. 127 ΚΑ) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (είκ. 38) αὐτά φαίνονται τανυσμένα στίς ἄκριες.

85. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., εἰκ. 1Α-Β καί σχ. 7.

Άξιοσημείωτο είναι τό γεγονός όςτι υπάρχουν καί ξύλινοι σταυροί χωρίς καθόλου γραπτό ή γλυπτό διάκοσμο. Πρόκειται γιά νεότερες δημιουργίες όπως στά εικόνοστάσια τών Ναών τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες (σχ. 129 ΑΔ) καί τής Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στά Μαριτσά (εἰκ. 17).

Στούς ξυλόγλυπτους σταυρούς τής Ρόδου ἀπουσιάζουν τά πεντάλοβα στίς ἄκριες τών κεραιῶν, όπως αὐτοί ἐντοπίζονται στόν παλαιό σταυρό τής Μονῆς Διονυσίου καί ἄλλοῦ μέ τά ἔνδεκα περιμετρικά ἄνθη⁸⁶. Δέν ἔχει σωθεῖ κανένας σέ αὐτό τό εἶδος.

Β. Λυπηρά.

Οἱ τρεῖς ομάδες τών λυπηρῶν τής περιοχῆς μας περιλαμβάνουν: α) τά ὀρθογώνια, β) τά τοξωτά καί γ) ἐκεῖνα μέ τίς γραπτές παραστάσεις χωρίς πλαίσια.

Στά παλαιότερα ὁ γραπτός διάκοσμος φέρει στό πάνω μέρος κυκλικά ή ὀξυκόρυφα γλυπτά τόξα. Οἱ μορφές αὐτές καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τόν 17ο ἕως τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Παραδείγματα σημειώνονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 89 Β), τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στή Λίνδο (σχ. 130 Β), τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 89 Δ, σχ. 130 Γ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω τής Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 Η, σχ. 130 ΣΤ) καί τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιάς (εἰκ. 90 ΚΑ). Ὁξυκόρυφα ἐντοπίζονται στούς Ναούς τής Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (εἰκ. 89 Ε), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 130 Δ), τών Ἁγίων Ἀναργύρων τής Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 ΣΤ) καί τών Εἰσοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι μέ διπλή καμπυλότητα (εἰκ. 89 Ζ, σχ. 130 Ε).

Τά ὀξυκόρυφα μέ χαμηλό ὕψος καί διπλή καμπυλότητα ὑπάρχουν ταυτόχρονα μέ τά προηγούμενα. Στήν περιοχή μας σώζονται μόνο στόν Ναό τών Εἰσοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 89 Ζ, σχ. 130 Ε).

Στά τοξωτά ὑπάγονται καί ὅσα ἔχουν δύο γραπτά διάχωρα ἐκ τών ὁποίων τό ἄνω εἶναι κυκλικό. Μέσα σέ αὐτό εἰκονίζεται Χερουβίμ ή ἑξαπτέρυγο. Στό κάτω διατηρεῖται ή μορφή τής Παναγίας ή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Χρονικά ἀπαντῶνται μόνον

86. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., εἰκ. 1Α-Β καί σχ. 7.

στόν 18ο αιώνα και ειδικότερα στα εικονοστάσια της τρίτης ομάδας (1738-1800). Στα παραδείγματα αυτού του τύπου βρίσκονται και εκείνα της Μονής Θάρρι (είκ. 89 Θ, σχ. 130 Η), της Κοίμησης της Θεοτόκου στον Αρχάγγελο (είκ. 89 Ι), του Αγίου Νικολάου στην Πόλη της Ρόδου (είκ. 89 ΙΑ, σχ. 130 Θ) και της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό (σχ. 130 Ι).

Τά πρώτα λυπηρά χωρίς χρυσό κάμπο είναι εκείνα του Ναού του Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου (είκ. 90 ΙΕ) και χρονολογούνται στο 1849. Στο ίδιο στυλ εμφανίζονται και τα αντίστοιχα του εικονοστασίου στον Ναό της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού στη Μαλώνα (είκ. 34). Συνεχίζουν μέχρι και τον 20ό αιώνα όπως βλέπουμε στον Ναό του Αγίου Γεωργίου του Σπορινοῦ στην Κρεμαστή (είκ. 90 ΚΔ).

Τά ὀρθογώνια πλαίσια λυπηρῶν χωρίς τόξα εἶναι συνήθεια στον 19ο αἰώνα. Σχετίζονται με τά εἰκονοστάσια της πέμπτης ομάδας. Ἐνδεικτικά του εἶδους αὐτοῦ ἀπαντῶνται στή Μονή του Ἀρταμίτη (είκ. 90 ΚΒ) καί στον Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στίς Καλυθιές (είκ. 90 ΚΓ, σχ. 132 ΚΒ). Ἐκτός ἀπό τόν φυτικό γλυπτό διάκοσμο στό τελευταῖο διακρίνονται καί τρεῖς κεφαλές ἀγγέλων στήν κορυφή του. Τό θέμα αὐτό ὑπάρχει καί στον Ναό της Ἀγίας Ἀναστασίας της Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη της Ρόδου.

Τά λυπηρά χωρίς πλαίσιο δέν εἶναι συνηθισμένα. Πρόκειται γιά γραπτές παραστάσεις σέ σανίδωμα, πού ἀποκόπτεται στό περίγραμμα τῶν μορφῶν. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο παρουσιάζονται ζωγραφικά ἡ Θεοτόκος καί ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος στή στέψη τῶν εἰκονοστασίων της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλῆς (σχ. 130 Α), τοῦ Αγίου Γεωργίου, ἐξωκκλήσι της Λαχανιάς (σχ. 130 ΙΑ), της Παναγίας Ὑψενῆς (είκ. 90 Κ, σχ. 131 ΚΑ) καί τῶν Εἰσοδίων της Θεοτόκου στήν Προφύλια (σχ. 132 ΚΕ). Ἡ ἔνταξη τοῦ συγκεκριμένου τύπου μέσα σέ ὀρισμένη χρονική περίοδο εἶναι ἀνασφαλῆς διότι ἀποτελοῦν κινητό τμήμα. Συχνά ἀντικαθίστανται τά παλαιά φθαρμένα μέ νεότερα. Ὅταν ὁμως σώζονται παλαιά σέ καλύτερη κατάσταση, τότε τοποθετοῦνται στίς νέες κατασκευές. Μέ αὐτό τό σκεπτικό στερεώθηκαν τά παλαιά λυπηρά καί ὁ σταυρός στό νεοκλασσικό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Αγίου Γεωργίου Ἄνω της Πόλεως Ρόδου⁸⁷.

87. Α. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη της Ρόδου*, πίν. 37 Α.

Σέ σύγκριση μέ άλλες περιοχές βλέπουμε ὅτι ἀπουσιάζουν ἐν-τελῶς τά καμπύλα λυπηρά. Τά πλαίσια μέ διαδοχικά καμπύλα τμήματα, πού συνήθως σχηματίζονται μέ τά ἀκανθόφυλλα τῆς μορφῆς τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καί S ἔχουν καταγραφεῖ σέ πολλές άλλες περιοχές. Σέ αὐτά περιλαμβάνονται καί ἐκεῖνα τοῦ Ἀγίου Ὅρους⁸⁸, πού ἀντιπροσωπεύουν καί τήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Ἑλλάδας ἀλλά καί τῶν Βαλκανικῶν Χωρῶν. Στή Ρόδο ὑπάρχει προ-τίμηση στά τοξωτά καί τά ὀρθογώνια.

Στήν τεχνική ἐκτέλεση τά παλαιά ἀποτελοῦνται ἀπό μονόξυλο συμπαγές σανίδωμα, πάνω στό ὁποῖο ζωγραφίζεται ἡ παράσταση κεντρικά καί σκαλίζεται τό περιθώριό του. Ἀπό τά μέσα ὅμως τοῦ 18ου αἰῶνα ἐμφανίζονται καί ἐκεῖνα μέ διάτρητο γλυπτό πλαίσιο. Τό πρῶτο τέτοιο δείγμα λυπηρῶν, μέ διαμπερῇ κενά στό βάθος ἐν-τοπίζεται τό ἔτος 1748 στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 89 Η). Ἀκολουθοῦν ἐκεῖνα τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 89 Θ), τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 90 ΙΕ), τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 90 ΚΓ) κ.λπ. Διατηροῦνται, δηλαδή, σέ ὅλο τόν 19ο αἰῶνα.

Τά σκαλιστά θέματα στίς κάθετες πλευρές τῶν λυπηρῶν περι-λαμβάνουν ἀρχικά λεπτούς κιονίσκους καί φύλλα σέ λοξή διάταξη (δεύτερη ὁμάδα εἰκονοστασίων). Ἔτσι ἐμφανίζονται στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στήν Ἱαλυσό (εἰκ. 89 Β), τῆς Ἀγίας Τριάδας στήν Ψίνθο (εἰκ. 89 Ε), τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου κ.ά. Στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου τῆς Κατταβιάς διαφοροποιούν-ται. Πάνω σέ αὐτά ἐλισσόμενες κληματίδες ἔχουν στίς κοιλότητές τους τά φύλλα, πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους. Στή συ-νέχεια, ὅσα ἐντάσσονται στήν ἐπόμενη ὁμάδα ἔχουν ἐλισσόμενο βλαστό μέ ἄνθη ἢ φύλλα. Ἀντιπροσωπευτικά δείγματα βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 89 Η), τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 89 Θ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 89) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 89 ΙΑ). Ἀκολουθοῦν ἐκεῖνα μέ χονδρούς κιονίσκους, στριφτούς ἢ κυλινδρικούς, πού συνδυάζονται μέ λοξά ἢ ἐλισσόμενα φύλλα. Ἀνάμεσα σέ αὐτά σημειώνονται καί τά λυπηρά στούς Ναούς τοῦ Ἀρταμίτη (εἰκ. 90 ΚΒ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς

88. Α. Θεοδοσίου, *Εὐλόγλυπτα Ἀγίου Ὅρους*, σχ. 108 Α-ΣΤ.

Καλυθιές (είκ. 90 ΚΓ). Τέλος τὰ εικονοστάσια τῆς τελευταίας ομάδας καταλήγουν σέ ἀπλά πλαίσια χωρίς φυτικό διάκοσμο (είκ. 90 ΚΔ) ἢ μέ μικρά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα (είκ. 91 ΚΖ καί ΚΗ).

Ἡ ἀπόληξη τοῦ πλαισίου (ἢ ἄνω πλευρά) διαμορφώνεται σέ τρεῖς κορυφές στά εικονοστάσια τῆς δεύτερης ομάδας (είκ. 89 Β, Ε, ΣΤ, σχ. 130 Δ, Ζ). Ἀργότερα ὅμως, στήν περίοδο ἀπό τὰ μέσα τοῦ 18ου ἕως τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα ἔχουν κυκλικό μέτωπο μέ προεξέχον στήν κορυφή ἄνθος ἢ σταυρό ἢ καί χωρίς αὐτά (είκ. 90 ΙΣΤ, ΙΖ καί ΙΗ).

Γ. Δράκοντες, φυλακτικά καί ἀποτροπαϊκά θέματα τῆς στέψης.

Στά δημοσιευμένα παλαιά εικονοστάσια τῆς Ἑλλάδας παρατηρεῖται ὅτι οἱ δράκοντες ὑπῆρχαν ἀρχικά στό ἐπιστύλιο. Σταδιακά αὐτοί ἀναβαθμίστηκαν καί τοποθετήθηκαν στή στέψη, κάτω ἀπό τόν σταυρό. Στό τέλος ἐνσωματώνονται μέσα στόν κλάδο τῆς στέψης (είκ. 114, 115, 116). Ἔτσι γίνονται μιά ἐνιαία σύνθεση στήν κορυφή τοῦ εικονοστασίου μέ φυτικά καί ζωικά θέματα. Στήν περίπτωση τῆς Ρόδου τοποθετοῦνται κατά κανόνα κάτω ἀπό τὰ λυπηρά. Εἰκονοστάσια μέ δράκοντες στόν θριγκό βρίσκονται πολύ ἀργότερα στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ. Αὐτά ἐντοπίστηκαν στά εικονοστάσια τῆς Ἀγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά καί τοῦ Ἀγίου Λουκά στή Σορωνή. Σκαλίστηκαν σέ ἐραλδική στάση δίπλα ἀπό τήν ἐπιγραφή τοῦ κατασκευαστῆ τῶν γλυπτῶν μερῶν. Σέ ἐλεύθερη διάταξη βρίσκονται ἐπίσης σέ ζώνη πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί οἱ δράκοντες στόν Ἅγιο Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν. Δέν ἔχουν ὅμως σχέση μέ ἐκείνους τοῦ 17ου αἰώνα, πού τοποθετοῦνται μέσα στίς κληματίδες. Μιά ἄλλη ἐξαίρεση ἀποτελεῖ καί τό εικονοστάσι τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου, στό ὁποῖο ὑπάρχουν δράκοντες τόσο μέσα στόν κλάδο τῆς κορυφῆς, ὅσο καί λιοντάρια, χωριστά, πάνω ἀπό αὐτόν καί κάτω ἀπό τόν σταυρό (είκ. 33, 82 ΙΗ, 119, σχ. 134 Θ, 192) ὄχι ὅμως στό ἐπιστύλιο. Ἀπουσιάζουν ἐπίσης ἀπό τή Ρόδο τὰ θαλάσσια ὄντα μέ φολίδες καί σπειρωτές οὐρές, ὅπως αὐτά παρουσιάζονται στήν Πάτμο, τὰ Μετέωρα καί σέ περιοχές τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας⁸⁹. Ὅμοίως καί οἱ μεταγενέστεροι ἀμφικέφαλοι,

89. Α. Θεοδοσίου, ὁ.π., σχ. 101 Α, Β καί Ε.

πού έχουν ταυτόχρονα κεφάλια μπροστά από τό σώμα καί πίσω στην ούρά⁹⁰, δέν έχουν έντοπιστεῖ στην περιοχή μας.

Οἱ κυριότεροι τύποι δρακόντων στην παρούσα μελέτη εἶναι οἱ ἑξῆς:

Γ1. Ὑβριδικοί δράκοντες μέ κεφαλές ψαριοῦ ἢ πτηνοῦ ἀποτελοῦν τόν ἀρχαιότερο τύπο στην περιοχή μας. Καί στίς δύο περιπτώσεις ἔχουν σπειρωτές οὐρές. Στην πρώτη ἔχουν φύλλα ἀντί πτερυγίων. Σχηματοποιημένοι δράκοντες μέ ρύγχος καί σώμα ψαριοῦ εἰκονίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στην Κατταβιά (εἰκ. 117 Β, σχ. 133 Α) καί τῆς Ἀγίας Εἰρήνης στη Λαχανιά (εἰκ. 117 Γ, σχ. 133 Β). Δράκοντες-πτηνά εἶναι ὁ συνήθης τύπος πού παρατηρεῖται στά παλαιά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ὁμάδας. Ἔχουν έντοπιστεῖ στούς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 6), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στά Μάσσαρι (εἰκ. 9) καί τοῦ Ἀγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (εἰκ. 118 Ε, σχ. 133 Ε). Τήν ἴδια μορφή ἔχουν καί στόν ναό τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου τῆς Πόλεως Ρόδου⁹¹ καί τῆς Ἀγίας Κυριακῆς στην Κάλαθο, τά μόνα στοιχεῖα πού σώζονται ἀπό τό παλαιό ξυλόγλυπτο⁹². Παρόμοιοι ἦταν καί στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Καλυθιές, πού δέν σώζονται πλέον⁹³. Ἡ ἐξαίρεση τοῦ κανόνα βρίσκεται στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου στην Ἰαλυσό. Ἐκεῖ τα ὕβριδικά στοιχεῖα ἔχουν κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο φτεροῦγες, σταυρωτά χέρια καί σπειρωτή ούρά στά κάτω ἄκρα τους (εἰκ. 118 ΣΤ, σχ. 133 Ε). Διαφοροποίηση ὑπάρχει καί στούς δράκοντες-πτηνά στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Ἔχουν φτεροῦγες πτηνοῦ (εἰκ. 117 Α), σέ ἀντίθεση μέ τούς ὑπόλοιπους τοῦ ἰδίου εἴδους, πού ἔχουν πτερύγια ψαριοῦ. Ὁ τύπος αὐτός χρονολογικά κατατάσσεται στην περίοδο ἀπό τόν 17ο ἕως τό πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα περίπου (δεύτερη ὁμάδα εἰκονοστασιῶν).

90. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., σχ. 102 Ζ καί 103 Α.

91. Χ. Κουτελάκης, *Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου*, πιν. 39 β.

92. Προσωπική παρατήρηση.

93. Γενικά τό εἰκονοστάσι ἀπό τή βάση του μέχρι τή Δέηση εἶχε τά ἴδια θέματα μέ τό ἀντίστοιχο στην Παναγία Τσαμπίκα τήν Ψηλή. Ἡ τελευταία ζώνη καί ἡ στέψη ἦσαν ἀντίγραφα τῶν ξυλόγλυπτων τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο σέ μικρογραφία (μέ κυκλικά τόξα, κοσμητικό τύμπανο στίς εἰκόνες τῆς Δέησης κ.λπ.).

Γ2. Δράκοντες-έρπετά μέ φολίδες καί φτερουῖνες. Σέ αὐτό τό εἶδος κατατάσσονται οἱ δράκοντες στά εἰκονοστάσια τῆς Μονῆς Θάρρι (εἰκ. 118 Θ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 118 Η). Μέ σκυλίσια κεφαλὴ καί σῶμα ἐμφανίζονται καί στό εἰκονοστάσι τῆς Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς στόν Ἀρχάγγελο. Καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα μέχρι τό τέλος του, δηλαδή, τά εἰκονοστάσια τῆς τρίτης ομάδας.

Παραλλαγή τοῦ συγκεκριμένου τύπου εἶναι καί οἱ δράκοντες τῆς πέμπτης ομάδας εἰκονοστασίων πού τοποθετοῦνται συνήθως σέ τετράδες. Συχνά ἔχουν μεγάλα κεφάλια καί κοντές οὐρές. Τά δείγματα μας ἔρχονται ἀπό τοὺς ναοὺς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλῶνα (εἰκ. 119 Ι), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 119 ΙΑ, σχ. 134 Η), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή καί τῆς Παναγίας στήν Καλόπετρα (σχ. 135 ΙΓ). Τέσσερα εἶναι καί τά λιοντάρια σέ ἀνάλογες θέσεις στόν Ἅγιο Παντελεήμονα, στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 119 ΙΒ).

Γ3. Δικέφαλοι δράκοντες. Ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλῶνα (σχ. 134 Ι), τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα (εἰκ. 119 ΙΔ), καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (σχ. 136 ΙΕ).

Γ4. Δράκοντες μέ τρία κεφάλια. Παραπέμπουν στοὺς μυθικοὺς κέρβερους ἢ τρικέφαλους, ὅπως διαφορετικὰ λέγονται. Εἶναι ὁ πιό συνηθισμένος τύπος καί ἀπαντᾶται στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα. Ἀφορᾷ τά εἰκονοστάσια τῆς ἑκτης ομάδας. Χαρακτηριστικά δείγματα ὑπάρχουν στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (σχ. 135 ΙΑ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρητηνίας (εἰκ. 114), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα (εἰκ. 115), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (εἰκ. 116, εἰκ. 135 ΙΔ) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 119 ΙΓ).

Μέχρι τό ἔτος 1725 οἱ οὐρές τῶν δρακόντων βρίσκονται στή βάση τοῦ σταυροῦ καί οἱ κεφαλές ἐκτείνονται δεξιὰ καί ἀριστερά. Τά σώματά τους κατευθύνονται, δηλαδή, πρὸς τοὺς βόρειο καί νότιο τοῖχο τοῦ ναοῦ. Ἀντίθετα κατὰ τήν ἐπόμενη περίοδο, εἰδικότερα ἀπό τό 1738 καί μετὰ, ἔχουν τά κεφάλια κεντρικά καί τίς οὐρές τους ἀντιδιαμετρικά, πρὸς τά ἄκρα τῆς στέψης. Στήν πρώτη περίπτωση φέρουν τά λυπηρά πάνω ἀπό τό κεφάλι, ἐνῶ στή δεύτερη αὐτά στερεώνονται στίς φτερουῖνες, στά σώματα ἢ στίς οὐρές τους.

Παρόμοια διάταξη λυπηρῶν-δρακόντων μπορεί νά δεῖ κάποιος καί στά ἀγιορείτικα ξυλόγλυπτα⁹⁴ ἢ καί ἀλλοῦ.

Στήν τρίτη καί κυρίως στήν πέμπτη ομάδα εἰκονοστασιῶν παρατηρεῖται ὅτι ἀνάμεσα ἀπό τούς δράκοντες παρεμβάλλονται ἐπὶ πλέον γλυπτά θέματα φύλαξης καί ἀποτροπῆς. Προστίθενται, δηλαδή, ἀετοί μέ φίδια, λιοντάρια καί γρυπολέοντες. Ἔχουν παρατηρηθεῖ στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό⁹⁵, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Κρητηνίας (εἰκ. 114), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα (εἰκ. 115), στόν Ἅγιο Γεώργιο Λαχανιάς (ἐνοριακό ναό) (εἰκ. 116) κ.λπ.

Φύλακες εἶναι καί οἱ ἄγγελοι καθώς καί οἱ ἀετοί τῆς στέψης, πού προεξέχουν ἀπό τόν κλάδο πρὸς τὰ ἄνω.

Συνήθως ὑπάρχει ἓνα ζεῦγος ἀγγέλων σέ γραπτή παράσταση σέ σανίδι πού ἀποκόπτεται στό περίγραμμα τῶν μορφῶν. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἀρχαγγέλου στό ὁμώνυμο χωριό τοποθετήθηκαν δύο ζεύγη. Οἱ ὁλόγλυφοι ἀετοί στήν κορυφή τῆς στέψης εἶναι ἐπίσης δύο. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τῆς Ψίνθου, ὅπου ἐκεῖ εἶναι τέσσερις. Ὑπάρχουν ἐπίσης καί συνδυασμοί ἀγγέλων καί ἀετῶν μαζί, σέ ἀναλογίες δύο πρὸς δύο καί δύο πρὸς τέσσερις (σχ. 139 Α-Γ καί 140 Δ-ΣΤ).

Πρόσθετο καί μοναδικό στοιχεῖο, πού προεξέχει πάνω ἀπό τόν ἀνώτερο κλάδο, ὑπάρχει στόν Ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου στήν Πυλῶνα. Ἐκεῖ τοποθετήθηκαν δύο ἐξαπτέρυγα, πού ἔχουν ἐπίσης κοπεῖ κατὰ τό περίγραμμά τους⁹⁶. Βρίσκονται στήν ἴδια θέση τῶν ἀγγέλων ἢ ἀετῶν πού ὑπάρχουν σέ ἄλλους ναούς.

Ἡ μορφολογική ἐνίσχυση τῆς στέψης μέ προεξέχοντα γλυπτά πτηνά καί ζωγραφικές παραστάσεις ἀγγέλων σέ τακτά διαστήματα παρατηρεῖται στά εἰκονοστάσια πού χρονολογοῦνται ἀπό τό 1850 καί μετὰ.

Τό ψηλότερο σημεῖο τῆς στέψης βρίσκεται πάντοτε στόν σταυρό. Ἀκολουθοῦν τὰ λυπηρά, οἱ ἄγγελοι καί τέλος τὰ πτηνά μέ τίς μικρές διαστάσεις καί τό χαμηλό ὕψος.

Ἐνισχυτικά θέματα στήν ἀνώτερη θέση παρατηροῦνται καί σέ

94. Α. Θεοδοσίου, ὁ.π., σ. 168-169.

95. Α. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό*, εἰκ. 21.

96. Προσωπική παρατήρηση.

εικόνοστάσια άλλων περιοχών, τά όποϊα όμως δέν τά βρίσκουμε στή Ρόδο. Δέν εϊναι άπαραίτητα φυλακτά ή άποτρόπαια. Έξέχουν όλα πάνω από τόν κλάδο. Στή Μονή Σπηλαιωτίσσης Άρίστης (Δ. Ζαγόρι Ήπειρου), γιά παράδειγμα, άστρικά σύμβολα (άστρα, ήλιος, σελήνη) στερεώθηκαν σέ ράβδους⁹⁷. Στή Μονή Πανορμίτη τής Σύμης προστέθηκαν πάνω στή στέψη καί γλυπτά φανάρια⁹⁸. Παρομοίως καί στό καθολικό τής Μονής Βατοπεδίου τοῦ Αγίου Όρους καρφώθηκαν σκαλιστές δέσμες από άνθη⁹⁹.

Δ. Τό φυτικό στέλεχος τής στέψης.

Ό κλάδος στή στέψη ή τά φύλλα, τά φυτά, τά έλικόφυλλα μέ ή χωρίς άνθη, στή θέση αυτή έμφανίζονται στά εικόνοστάσια τής Ρόδου κατά τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αϊώνα. Τό πρώτο δείγμα άπανταΐται στόν Ναό τών Εισοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι, πού χρονολογεΐται στό 1738. Στά παλαιότερα υπήρχαν μόνο κοσμητικές ζώνες σέ όριζόντια διάταξη. Πάνω σέ αυτές στερεώνονταν ό σταυρός καί οί δράκοντες. Έξαίρεση άποτελεΐ τό εικόνοστάσι τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στή Λίνδο, γιά τό όποϊο όμως έχουμε έπιφυλάξεις ως πρός τήν άρχική του μορφή. Κατά τή γνώμη μας, ό κλάδος στό πάνω μέρος του εϊναι πιθανόν μεταγενέστερη προσθήκη, άφοῦ διαταράσσει, μετακινεΐ τούς δράκοντες από τή συνήθη θέση καί άποκόπτει τίς οὔρες τους γιά νά χωρέσουν. Έπί πλέον τά λυπηρά άντί νά εϊναι από πάνω τους, καρφώθηκαν σέ άπόσταση ενός μέτρου δεξιά ή άριστερά από αυτούς.

Τά φυτικά στελέχη τής στέψης διαμορφώνονται μέ ικανό ύψος στό κέντρο καί μικρότερο στίς άκριες. Μέ άλλα λόγια, ή κορυφή ή τό τέλειωμά τους άνω έχει «άετωματική» ή λοξή διάταξη ως πρός υποκείμενες ζώνες. Έτσι παρουσιάζεται στά εικόνοστάσια τών Ναών τών Εισοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εϊκ. 23, 96, σχ. 35), τής Μονής Θάρρι (εϊκ. 25, 97, σχ. 38, 39 Α), τοῦ Αγίου Γεωργίου Μαλώνας (εϊκ. 30, σχ. 48), τοῦ Αγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εϊκ. 61, 108, σχ. 84), τοῦ Αγίου Νικολάου Παστίδας (σχ. 105) κ.ά. Έκτείνονται χρονικά σέ μία περίοδο από τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αϊώνα έως καί τό πρώτο τέταρτο τοῦ 20οῦ. Σέ όλες τίς περιπτώσεις φέρουν φύλλα ή άνθη ή

97. Ε. Τσαπαρλής, *Τέμπλα Ήπειρου*, πίν. 12.

98. Χ. Κουτελάκης, *Ένα έξοφλητικό έγγραφο τοῦ Πανορμίτη*, σ. 128, εϊκ α.

99. Α. Θεοδοσίου, *Ευλόγλυπτα Αγίου Όρους*, εϊκ. 82.

καί τὰ δύο. Τά γλυπτά θέματά τους σκαλίστηκαν σέ σανίδωμα, πού συχνά εἶναι διάτρητο. Κατά τήν τεχνική αὐτή γίνεται ἀφαίρεση τοῦ βάθους καί δημιουργοῦνται διαμπερῇ κενά.

Μιά ἰδιομορφία ἐντοπίζεται στή διάταξη τῶν ἀκανθόφυλλων ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι. Κατ' αὐτήν δύο σειρές ἀπό διαδοχικά στελέχη ἐλίσσόμενων ἀκανθόφυλλων, σχεδόν σέ παραλληλία, σχηματίζουν μεταξύ τους αὐλακα, πού γεφυρώνεται κατά διαστήματα ἀπό τὰ ἐσωστρεφῆ φύλλα τους (εἰκ. 97, σχ. 39 Α). Τό θέμα αὐτό ἀπαντᾶται καί σέ ἄλλη θέση τοῦ ἰδίου εἰκονοστασίου (σχ. 39 Β), καθὼς καί σέ ἐκεῖνο τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο.

Εἰδική ὁμάδα κλάδων τῆς στέψης ξεχωρίζει σέ κάποια ἄλλα εἰκονοστάσια. Μερικά ἔχουν κυκλικά ἀκανθόφυλλα πού σχηματίζουν στροβίλους, μέ ἄνθος στό κέντρο τοῦ κύκλου. Ἡ παρατήρηση αὐτή ἀφορᾷ εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης κυρίως ὁμάδας. Ἀνάμεσα σέ αὐτά καί τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 100), τοῦ ἐνοριακοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στή Λαχανιά (εἰκ. 105), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι (εἰκ. 105) κ.ά.

Ἕνας νεωτερισμός τοῦ 20οῦ αἰῶνα παρατηρεῖται μεταξύ τῶν ἄλλων στή διαγώνια τοποθέτηση κλαδιοῦ ἢ τῶν φύλλων τῆς στέψης, πού γεφυρώνουν τίς δύο πλευρές ὀρθῆς γωνίας. Ἐτσι τουλάχιστον φαίνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν Ἀγίου Παντελεήμονα (νέος) στά Σιάννα (εἰκ. 113 Α), τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου στό κοιμητήριο τοῦ Ἰστροῦ (εἰκ. 113 Β) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 113 Γ).

Τά γλυπτά θέματα σκαλίστηκαν σέ σανίδωμα, πού συχνά εἶναι διάτρητο. Κατά τήν τεχνική αὐτή γίνεται ἀφαίρεση τοῦ βάθους καί δημιουργοῦνται διαμπερῇ κενά.

Ε. Ἡ σχηματική παράσταση τοῦ Ἄδη καί ἡ διασύνδεσή της μέ τούς δράκοντες.

Ἡ γραπτή παράσταση μέ τήν κάρα τοῦ Ἀδάμ, συμβολίζει τόν Ἄδη καί τίθεται κάτω ἀπό ἐκείνη τῆς Σταύρωσης τοῦ Χριστοῦ. Στά παλαιά εἰκονοστάσια τοῦ 17ου – ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα καταλαμβάνει τή θέση στό κάτω τρίλοβο τοῦ σταυροῦ. Στίς ἄλλες τρεῖς κεραῖες ζωγραφίζονται τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν. Ὁ τέταρτος (Ἰωάννης ὁ Θεολόγος) εἰκονίζεται σέ καμπύλο διάχωρο, ἀκριβῶς

από κάτω. Μέ αυτό τόν τρόπο βρίσκεται ανάμεσα από τούς δράκοντες, πού έκτείνονται έκαστέρωθέν του, στό ἴδιο ὕψος. Μέ τήν ἐξέλιξη τοῦ εἰκονοστασίου, ὅταν οἱ δράκοντες μπῆκαν μέσα στόν κλάδο τῆς στέψης, τό στοιχεῖο αὐτό παρέμεινε πάλι κάτω ἀπό τόν σταυρό, σέ κεντρικό σημεῖο, βρέθηκε ὅμως σέ ἀνώτερη θέση. Ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα καί μετά οἱ δύο παραστάσεις (κάρα καί εὐαγγελιστής) ἀντιστρέφονται. Ὁ Ἄδης λαμβάνει τήν κάτω θέση καί ὁ Ἰωάννης τό τρίλοβο πιο πάνω.

Ἡ παράσταση μέ τό κρανίο ξεκινᾷ ἀρχικά μέ τρίλοβο πλαίσιο. Αὐτή τή μορφή ἔχει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 17ου αἰώνα (σχ. 137 Α). Παραπέμπει στό ἀντίστοιχο τῆς Μονῆς Ρεξ (Ἰππεκίου), τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας, πού χρονολογεῖται στό 1564¹⁰⁰. Στή συνέχεια γίνεται τοξωτό, ὀξυκόρυφο, διπλῆς καμπυλότητας, μέ ἀντιπροσωπευτικά δείγματα ἐκεῖνα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (σχ. 137 Β) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (σχ. 137 Ε). Παρόμοιο σχῆμα ἔχουν καί στή Μονή τῆς Παναγίας Διασώζουσας καί τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἀμφότερα στήν Πάτμο, πού κατασκευάστηκαν γύρω στό 1600 καί 1607-1617 ἀντίστοιχα¹⁰¹. Πρός τό τέλος αὐτοῦ τοῦ αἰώνα τά τόξα τους στή Ρόδο ἔχουν διαδοχικά καμπύλα καί εὐθύγραμμα τμήματα ἐκ τῶν ὁποίων τά ἄνω διατηροῦν συνήθως τή διπλή καμπυλότητα. Οἱ παρατηρήσεις λαμβάνονται ἀπό τά πλαίσια τοῦ γραπτοῦ αὐτοῦ θέματος στά εἰκονοστάσια τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 137 Δ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασάρεως (σχ. 137 ΣΤ) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 137 Ζ). Μέχρι τό 1725, πού ἔχουμε τό τελευταῖο χρονολογημένο εἰκονοστάσι τῆς δεύτερης ομάδας, τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, ὑπάρχει ἀκόμα τό σχῆμα αὐτό (σχ. 31).

Ἡ ζωγραφιά τῆς κάρας τοῦ Ἀδάμ στή βάση τοῦ σταυροῦ πλαισιώνεται ἀργότερα μέ καμπύλο γλυπτό, πού ἔχει τά κοῖλα του νά κοιτάζουν πρὸς τά ἔξω. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζονται στό εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (σχ. 138 Θ). Στόν 18ο αἰώνα καί εἰδικά στό δεύτερο μισό, αὐτά συντίθενται ἀπό τρεῖς

100. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., σχ. 101 Β.

101. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., σχ. 101 Ε καί 102 Α.

καμπύλες ὅπως στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὰ Λάερμα (σχ. 138 Κ). Στὸ τέλος τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ ἀπαντῶνται καὶ τὰ κυκλικά, μέ δείγματα στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ Παραδείσι (σχ. 138 ΚΑ), τῆς Ἑλεούσας στὸ ὁμώνυμο χωριό (σχ. 138 ΚΒ) καὶ τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου (ἐνοριακός) στὸν Ἰστριο (σχ. 138 ΚΓ). Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, βρέθηκε καὶ ἓνα τριγωνικό. Ἀναφερόμαστε στὸν Ναὸ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στὴν Προφύλια, πού εἶναι καὶ τὸ μοναδικό (σχ. 138 ΚΔ).

Ἡ σχηματικὴ παράσταση τοῦ Ἄδη διασυνδέεται μέ τοὺς δράκοντες συμβολικά ὡς στοιχεῖο τοῦ Θανάτου. Καὶ τὰ δύο θέματα παραπέμπουν ἐκεῖ. Ἀντίθετα ὁ Σταυρωμένος Χριστὸς πρὸ πάντων εἶναι πηγὴ Ζωῆς. Ἔτσι ἐρμηνεύονται ὡς σωτηρία ἀπὸ τὸν θάνατο, σύμφωνα μέ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο¹⁰².

ΣΤ. Οἱ ἀνώτερες κοσμητικὲς ζώνες.

Σέ ὀριζόντια διάταξη κάτω ἀπὸ τὴ στέψη καὶ πάνω ἀπὸ τὸ Δωδεκάορτο τοποθετοῦνται δύο ἔως ἑξὶ κοσμητικὲς ζώνες. Ἐξαίρεση παρατηρεῖται στὰ παλαιότερα εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στὴ Λαχανιά καὶ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στὸν Ἀρχάγγελο, πού δὲν ἔχουν καμμιὰ. Καὶ τὰ δύο ὅμως εἶναι ἀνασυγκροτημένα. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἀρχικά εἶχαν τέτοιες. Πιθανόν νὰ ὑπῆρχαν ἀλλὰ δὲν σώθηκαν. Ἐντοπίστηκαν παρόμοιες πάντως, τῆς ἐποχῆς τους, σέ ἄλλες περιοχές. Ὅπως γιὰ παράδειγμα στὴ Μονὴ Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὅρους, χρονολογημένες στὸν 16ο αἰῶνα¹⁰³. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνα περιλαμβάνονται καὶ αὐτὲς μέ τὰ τόξα τοῦ Δωδεκάορτου σέ σειρά καθὼς καὶ τὰ τύμπανά τους. Στὸν 19ο αἰῶνα ἡ κατώτερη ἀπὸ αὐτὲς γίνεται διπλή. Δύο χονδρὲς σανίδες, διαχωρισμένες καὶ τοποθετημένες σέ παραλληλία περιέχουν σκαλιστὰ ἢ μία τὰ τόξα μέ τὰ ἐνδιάμεσά τους τριγωνικὰ διαστήματα καὶ ἢ ἄλλη τὰ τύμπανά τους. Τὴν ἴδια περίοδο ἐμφανίζονται καὶ οἱ σφαιρικὲς γλυπτὲς καλύπτρες, πού γεφυρώνουν τὸ κενὸ ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν πρισματικὴ προεξοχή τοῦ Δωδεκάορτου καὶ τὴν ὑπερκείμενη ζώνη.

Ἀπὸ τὰ θέματα διαχωρίζονται τὰ παλαιὰ τῆς δεύτερης ομάδας εἰκονοστασίων μέ ρόδακες, ἄνθη, κωδώνια, Μακεδονικὰ ἄνθη καὶ

102. Γεώργιος Γρατσέας, *Σταύρωσις, ΘΗΕ*, τ. 11 (1967), σ. 457.

103. Α. Θεοδοσίου, ὁ.π., σχ. 6 Α καὶ εἰκ. 2 Α.

κληματίδες. Στήν τρίτη έλισσόμενα άκανθόφυλλα. Οί γιρλάντες έντοπίζονται στήν τέταρτη. Οί άνθοφόροι κλάδοι στήν έπόμενη και στήν έκτη γιρλάντες, άετοί και άνθη σέ δέσμες.

Τά κωδώνια σάν άνθη παρατηροΰνται σέ δύο μόνο εικονοστάσια. Τής Παναγίας Τσαμπίκας τής Ψηλής στόν Άρχάγγελο και τής Παναγίας τής Μυρτενής στήν Ίαλυσό (σχ. 14 Β, 119 Γ). Ύπάρχει ώστόσο και σέ ξυλόγλυπτα άλλων ναών έκτός Ρόδου, πού χρονολογοΰνται στόν 17ο αιώνα. Ένδεικτικά αναφέρονται τά αντίστοιχα στό καθολικό τής Μονής του Παντοκράτορος στό Άγιον Όρος (σχ. 119 Α) και του Αγίου Άθανασίου στή Ζαγορά Πηλίου (σχ. 119 Β). Έντοπίζεται έπίσης και σέ παλαιό βημόθυρο τής Μονής Κουτλουμουσίου στήν Άθωνική πολιτεία, πού χρονολογεΐται στό 1700¹⁰⁴.

Τά τόξα πάνω άπό τίς εικόνες του Δωδεκαόρτου είναι τριγωνικά ή κυκλικά ή όξυκόρυφα. Τά δύο πρώτα άπαντΰνται μαζί στό εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Ίωάννου του Θεολόγου στό Παραδείσι. Συγκεκριμένα τά κυκλικά τοποθετήθηκαν κάτω άπό τίς άμβλείες γωνίες των τριγωνικών (είκ. 135 Α). Τά αντίστοιχα στόν Ναό τής Κοίμησης τής Θεοτόκου τής Λίνδου άποτελοΰνται μόνο άπό τριγωνικά (είκ. 135 Β).

Μισός κύκλος σχηματίζει τά συγκεκριμένα τόξα στα εικονοστάσια των Ναών του Αγίου Φιλήμονα στήν Άρνίθα (είκ. 135 Γ), του Αγίου Γεωργίου στήν Ίαλυσό (είκ. 135 Δ), του Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί στα Μάσσαρι (είκ. 135 Ε), του Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στή Λίνδο (είκ. 135 ΣΤ), του Αγίου Θωμά στόν Μονόλιθο (είκ. 135 Η), των Αγίων Άναργύρων στήν Πόλη τής Ρόδου (είκ. 136 Θ), των Εισοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι (είκ. 136 Ι), του Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (είκ. 136 ΙΒ), τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Ίαλυσό (είκ. 136 ΙΓ), του Αγίου Νικολάου στήν Πόλη τής Ρόδου (είκ. 136 ΙΔ), του Αγίου Ίωάννου του Προδρόμου στίς Φάνες (είκ. 136 ΙΣΤ), του Άρταμίτη (είκ. 137 ΙΖ) και τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (είκ. 137 ΚΔ). Άπό αυτά συμπεραίνεται ότι ύπήρχαν σχεδόν σέ όλες τίς έποχές. Έξαίρεση παρατηρείται στα εικονοστάσια τής Αγίας Άναστασίας τής Ρωμείας στό Γεννάδι και του Αγίου Μερκουρίου (ένοριακός) στόν Ίστριο. Έξ αυτών τό

104. Παρασκευή Παπαδημητρίου, *Η εξέλιξη του τύπου τής εικονογραφίας του βημόθυρου άπό τόν 10ο έως τόν 18ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 524.

πρώτο αντίστοιχέι σέ τόξο μικρότερο τοῦ μισοῦ (εἰκ. 135 Ζ) καί τό δεύτερο πέραν τοῦ μισοῦ, σχηματίζοντας πέταλο (εἰκ. 137 Κ). Μέ τμήμα ἐνός τρίτου τοῦ κύκλου διαμορφώνονται καί κάποια τόξα στό πρώτο τέταρτο τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὅπως γιά παράδειγμα στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (σχ. 146 ΙΕ), τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή (σχ. 146 ΙΣΤ) καί τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα τοῦ νέου στά Σιάννα (σχ. 146 ΙΖ).

Ὁξυκόρυφα ὑπάρχουν μόνο στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 136 ΙΑ).

Ὅλα τά παραπάνω ἔχουν σκαλιστό τύμπανο ἐκτός ἀπό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Κάτω, πού εἶναι ζωγραφιστό (εἰκ. 136 ΙΑ) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου μέ τίς ἔνθετες ψηφίδες ὀστράκων τῆς θάλασσας (εἰκ. 136 ΙΔ). Τά θέματα στά τύμπανα εἶναι γιά τά παλαιότερα ἀκτινωτό κόσμημα, ἢ μισό ἄνθος μέ ὀμφαλό. Φύλλα, πέταλα τῶν ἀνθῶν καί τρίγωνα συνθέτουν τό σχέδιο. Στόν 18ο αἰῶνα συχνά τή θέση τους καταλαμβάνουν κεφαλές ἀγγέλων ἢ Χερουβίμ, ὅπως στά εἰκονοστάσια τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 136 Ι) καί τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω (εἰκ. 136 ΙΑ). Ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰῶνα καί ὅλο τόν 19ο κοσμοῦνται μέ δέσμες ἢ δοχεῖα μέ ἄνθη. Γνωστά παραδείγματα μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 136 ΙΓ), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (εἰκ. 136 ΙΣΤ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 137 ΙΘ). Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα τά τόξα ἔχουν γλυπτά ἄνθη, φύλλα ἢ δέσμη ἀπό αὐτά. Τά διάτρητα τύμπανα, μέ τά διαμπερῆ κενά στό βάθος, ἐμφανίζονται στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰῶνα καί συνεχίζουν σέ ὁλόκληρο τόν ἐπόμενο.

Τοξωτό πλαίσιο ἔχουν καί τά Δωδεκάορτα τῶν εἰκονοστασίων τῆς πέμπτης ὁμάδας. Χωρίς ὅμως τύμπανα. Καί αὐτά ἐπίσης τά τόξα ἀποτελοῦν τμήματα τῶν ἀνώτερων ζωνῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζονται στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού (σχ. 143 Η), τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (σχ. 143 Θ), τοῦ Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (σχ. 143 Ι) κ.ά.

Στήν τελευταία ὁμάδα βρίσκονται καί οἱ ἀκόσμητες ζῶνες. Συνδυάζονται σέ τρεῖς περιπτώσεις μέ ἄλλες ὁδοντωτές, μέ μικρά τετράγωνα, δηλαδή, πού ἐναλλάσσονται σέ προεξέχοντα καί μή. Τίς

συναντήσαμε στους Ναούς του Αγίου Γεωργίου στίς Φάνες, του Αγίου Γεωργίου Άνω της Πόλεως Ρόδου καί στη Γέννηση της Θεοτόκου στην Προφύλια.

Ζ. Δωδεκάορτο - Δέηση - Προφήτες.

Τό Δωδεκάορτο, δηλαδή, οί δώδεκα κυριότερες έορτές του Χριστού καί της Παναγίας, εἶναι συνήθως ζωγραφική παράσταση στά εἰκονοστάσια της Ρόδου. Εἰκονίζουν χωριστά τά Εἰσόδια της Θεοτόκου, τόν Εὐαγγελισμό, τή Γέννηση του Χριστού, τήν Περιτομή, τήν Ὑπαπαντή, τή Βάπτισι, τήν Ἑγερση του Λαζάρου, τή Βαῖοφόρο, τή Σταύρωση, τήν Ἀνάστασι, τή Μεταμόρφωση του Σωτήρος καί τήν Κοίμησι της Θεοτόκου. Στά διευρυμένα Δωδεκάορτα τό θεματολόγιο συμπληρώνεται μέ περισσότερες εἰκόνες ὅπως ἡ Ἄκρα Ταπείνωση, ἡ Ταφή του Χριστού, ἡ Ἀποκαθήλωση καί λοιπά. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμός παραστάσεων αὐτῆς της περίπτωσης ἐντοπίζεται στό εἰκονοστάσι του Ναοῦ του Ἀρχαγγέλου στην ὁμώνυμη κοινότητα, πού ἀριθμεῖ συνολικά τριάντα τέσσερις (34).

Λιγότερο διαδεδομένη εἶναι ἡ Δέηση, οἱ εἰκόνες, δηλαδή, του Χριστού, της Παναγίας, του Προδρόμου καί τῶν Ἀποστόλων πάνω ἀπό τόν κοσμήτη. Ἡ διάταξή τους εἶναι πάντα τυπική. Στό κέντρο τοποθετεῖται ἡ εἰκόνα του Χριστού. Δεξιά ὅπως κοιτάζουμε, του Προδρόμου καί ἀριστερά της Παναγίας. Ἀκολουθοῦν οἱ Ἀπόστολοι κατά ἱεραρχική τάξη σέ δύο ἡμιχώρια. Στό ἕνα ἡγεῖται ὁ Ἀπόστολος Πέτρος καί στό ἄλλο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ὅλοι εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τόν Χριστό, μέ κίνηση σεβασμοῦ. Μερικά παραδείγματα εἰκόνων της Δέησης ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν της Ἀγίας Ἀναστασίας της Ρωμίας στό Γεννάδι, της Κοίμησης της Θεοτόκου στό Ἀσκληπιό καί ἄλλου. Εἰδικά στό πρῶτο οἱ τρεῖς κεντρικές μορφές (Χριστός, Παναγία, Πρόδρομος) ζωγραφίστηκαν μέσα σέ κυκλικά διάχωρα στη ζώνη της κληματίδας. Ἄλλο ἕνα παλαιό τμήμα Δέησης μέ τίς μορφές σέ γλυπτό κύκλο σώθηκε στὸν Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ἰαλυσό (εἰκ. 281 Γ). Τὴν ἴδια ἐποχή καί σέ ἄλλες περιοχές της Ἑλλάδας ἀπαντᾶται αὐτός ὁ σχηματισμός. Ὑπάρχει παρόμοιος, δηλαδή, στό Κελλί του Τιμίου Προδρόμου τῶν Καρυῶν στό Ἅγιον Ὄρος (1715-1737)¹⁰⁵, στους Ναούς

105. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., σχ. 109 Ε.

τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, Κάτω Δολῶν Μεσσηνιακῆς Μάνης (ἀρχές 18ου αἰ.)¹⁰⁶ καί τῆς Ἀγίας Βαρβάρας στὸν Δυτικὸ Ταῦγετο (1721)¹⁰⁷.

Τὸ σχῆμα τῶν εἰκόνων Δωδεκαόρτου καί Δέησης ἦταν ἀρχικά τετράγωνο (17ος αἰ. – ἀρχές τοῦ 18ου). Μετὰ ἐγινε ὀρθογώνιο. Μὲ ἴσες τίς πλευρές ἐμφανίζονται οἱ παραστάσεις τῶν Ἀποστόλων στὰ εἰκονοστάσια τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στὴ Λαχανιά (σχ. 3), τοῦ Ἀγίου Φιλήμονα στὴν Ἀρνίθα (σχ. 12), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 13), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στὸ Καμερί (σχ. 19), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στὴν Ἰαλυσό (εἰκ. 281 Α, σχ. 24) κ.ά. Στὸν Ναὸ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὴν Κατταβιά οἱ μορφές τῶν Ἀποστόλων τέθηκαν κάτω ἀπὸ τοξοστοιχία. Ὀλόκληρη ἡ ζώνη, δηλαδή, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐνιαῖο γλυπτὸ ξύλο μὲ λειασμένες καί ζωγραφισμένες ἐπιφάνειες. Σέ ἀντίθεση μὲ αὐτή, ὅλες οἱ πιὸ πάνω ἀποτελοῦνται ἀπὸ μικρὰ τμήματα σανίδας, μὲ ἴσες τίς διαστάσεις σέ ὅλες τίς πλευρές τους καί ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τοῦ εἰκονοστασίου ἔχουν μῆκος 18 ἢ 20 ἢ 22 ἑκατοστά τοῦ μέτρου. Στὴν ἑκτη ὁμάδα εἰκονοστασίων οἱ συγκεκριμένες σκηνές ζωγραφίζονται σέ ὀρθογώνιες σανίδες μὲ τυπικὰ συνήθως μεγέθη τῶν 31 ἐπὶ 42 πόντων.

Ὅλες οἱ εἰκόνες τοῦ Δωδεκαόρτου τοποθετοῦνται στὸ ἴδιο ὕψος, σέ ὀριζόντια διάταξη καί σέ ἓνα ἐπίπεδο. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἐκεῖνες τῆς ἑκτης ὁμάδας εἰκονοστασίων, πού ἐξέχουν σέ σχῆμα ἄμβωνα στὸ κέντρο πάνω ἀπὸ τὴν Ὠραία Πύλη. Κατ' αὐτὴν τρεῖς ἢ τέσσερις παραστάσεις μαζί μὲ τοὺς κιονίσκους διαμορφώνουν πρισματική προεξοχή. Τὸ κενό, πού δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη κατασκευή, συμπληρώνεται μὲ καλύπτρα ἀπὸ πάνω σέ μορφή κυκλικοῦ τμήματος καί ἀπὸ κάτω μὲ κωνικὸ κιλλίβαντα. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ χαρακτηρίζει τὴν ἑκτη ὁμάδα τῶν εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου.

Οἱ εἰκόνες τῶν Προφητῶν δὲν συνηθίζονται. Ἐχουν παρατηρηθεῖ μέσα σέ κυκλικά πλαίσια στὸν κλάδο τῆς στέψης ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου στὸν Ναὸ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὸ Ἀσκληπιεῖο (εἰκ. 282 Β). Ἀργότερα τίς βρίσκουμε σέ μικρότερα κυκλικά ἢ ἑλλειπτικά διάχωρα, πάνω στὸν θριγκό, μαζί μὲ ἄλλες τῆς Δέησης καί τῶν Εὐαγγελιστῶν. Τὸ εἶδος αὐτὸ παρατηρήθηκε κυρίως στὰ εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης ὁμάδας, ὅπως τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλῶνας

106. ΥΠΠΟ, *Εὐλόγλυπτα Δυτικοῦ Ταῦγέτου*, σ. 31.

107. ΥΠΠΟ, ὁ.π., σ. 105.

(είκ. 157, σχ. 48), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (είκ. 283 Β, σχ. 50), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (είκ. 283 Γ, σχ. 51) καί τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (είκ. 283 Δ, σχ. 52).

Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο καί τή Δέηση ἀρχικά ἦταν κυλινδρικοί μέ μικρό κιονόκρανο, ὅπως δείχνουν τά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (είκ. 138 Α), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (είκ. 138 Γ) καί τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἱαλυσό (είκ. 138 Θ). Στή συνέχεια στό κάτω μέρος κάτω ἢ στή μέση τοῦ ὕψους τους ἐμφανίζονται φύλλα ἢ ἄνθος. Ἐτσι παρουσιάζονται στά εἰκονοστάσια τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (είκ. 138 Δ) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί (είκ. 138 ΣΤ). Ἀπό τήν τρίτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα κάποια ἐξ αὐτῶν ἔχουν καί κοσμητική βάση ὅπως στά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (είκ. 138 Ι) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο (είκ. 138 ΙΑ). Στό τελευταῖο ὑπάρχει ἀκόμα μιά καινοτομία, πού συνίσταται ὡς ἀκολουθῶς. Πάνω ἀπό τά κιονόκρανα σκαλίστηκαν κεφαλές ἀγγέλων. Στόν ἴδιο ὥστόσο αἰῶνα κατασκευάζονται καί οἱ στριφτοί κίονες, πού προηγούνται τοῦ πῶ πάνω τύπου, ὅπως καί οἱ φοιτωτοί, οἱ ὁποῖοι ἐπονται. Τά παραδείγματα λαμβάνονται ἀπό τά ξυλόγλυπτα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (είκ. 138 Ζ) καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (είκ. 138 ΙΒ) καί εἶναι ἄλλοτε στριφτοί καί ἄλλοτε μέ γλυπτό φυτικό διάκοσμο. Ὑπάρχουν καί οἱ τορνευτοί. Στήν πρώτη κατηγορία μπορεῖ νά εἶναι καί σέ τριάδες.

Γιά λόγους οἰκονομίας ἐπανερχονται οἱ κυλινδρικοί κιονίσκοι ἐκεῖ ὅπου τά ξυλόγλυπτα μέρη εἶναι λίγα. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στή Δαματριά, στόν Ἀρταμίτη, στόν Ἅγιο Γεώργιο Ἀρνίθας κ.ά.

Ξυλόγλυπτα μέ στριφτούς κιονίσκους στή θέση αὐτή βρίσκουμε στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, τῶν Ταξιάρχων στήν Κάλαθο καί τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου. Τριπλοῖ ἢ σέ τριάδες σημειώνονται στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ, ἐντός τῆς Πόλεως, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, τῆς Μεταμόρφω-

σης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές κ.ά. Χαρακτηρίζουν, δηλαδή, εικονοστάσια τῆς τέταρτης καί ἑκτης ομάδας. Χρονικά μπορούμε νά ποῦμε ὅτι, οἱ τριπλοὶ κίονες στή θέση τῆς Δέησης ἢ τοῦ Δωδεκαόρτου ἀπαντῶνται στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα. Σταματοῦν γιά ἓνα διάστημα καί ἐπανερχονται στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου.

Η. Κοσμήτης.

Ὁ κοσμήτης ἐμφανίζεται σέ μᾶς ἀρχικά ὡς ἀπλή σκαλιστή δοκός σέ στύλους. Ἔτσι δείχνουν τά παλαιότερα ξύλινα ἐπιστύλια στή Ρόδο, πού παραπέμπουν μάλιστα στά ἀντίστοιχα μαρμάρινα τέμπλα τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Δέν ἔχουν ὅμως διατομή τραπεζίου, ὅπως ἐκεῖνα, ἀλλά τετραγώνου ἢ ὀρθογωνίου. Τά θέματα ἐπίσης δέν βρίσκονται στήν κάτω πλευρά ἀλλά σκαλίστηκαν ἐδῶ μετωπικά. Τά δύο ἀντιπροσωπευτικά εἰκονοστάσια στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στό ἐξωκκλήσι τῆς Λαχανιάς ἔχουν κοινά θέματα. Οἱ συμπλεκόμενοι κύκλοι καί ρόμβοι εἶναι παρόμοιοι. Στό πρῶτο, δύο γλυπτές ταινίες σέ σχῆμα σχοιnioῦ ὀριοθετοῦν τήν πάνω καί τήν κάτω πλευρά (σχ. 147). Στό δεύτερο, παραλείπεται ἡ ἄνω καί στή θέση τους ὑπάρχουν κυκλικά τμήματα (εἰκ. 141, σχ. 148). Τό κεντρικό πάντως θέμα μέ τά γεωμετρικά σχήματα πού πλέκονται, ἔχει ἐντοπισθεῖ σέ παλαιά ξυλόγλυπτα στήν πρῶην Γιουγκοσλαβία¹⁰⁸, στή Βουλγαρία¹⁰⁹, στήν Ἑλλάδα¹¹⁰ καί χρονολογοῦνται στήν περίοδο ἀπό τόν 14ο μέχρι τόν 16ο αἰώνα. Καί στίς δύο περιπτώσεις παρουσιάζονται μέ τήν τεχνική τοῦ ψαθωτοῦ. Κάθε ταινία, δηλαδή, πού ἀποτελεῖ τό περίγραμμα τοῦ κύκλου ἢ τοῦ ρόμβου, διασταυρῶνεται μέ τήν ἄλλη πού συναντᾶ στή συνέχεια, περνώντας ἐναλλάξ ἡ μιά πάνω καί ἡ ἄλλη ἀπό κάτω (σχ. 2 Β καί 4). Μέ τό συγκεκριμένο γλυπτό θέμα χαρακτηρίζονται τά ἐπιστύλια τῆς πρώτης ομάδας στή Ρόδο.

108. M. Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de la Yougoslavie*, Mirijana Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de Moyen Age dans les Régions Orientale de la Yougoslavie* (Institut Archéologique. Monographies), Beograd, 1965, πίν. XIX, XX, XXIV, XXV, XXVI.

109. Assen Tschilingirov, *Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien*, 4 bis 18 Jahrhundert, München (1979), πίν. 139, 141.

110. Efthalia Constantinides, *The wall paintings of the Panagia Olympiotissa at Elasson in Northern Thessaly*, Vol. 1, Athens 1992, pl. 126.

Στήν επόμενη περίοδο του 17ου αιώνα και στις τρεις πρώτες δεκαετίες του 18ου εκτοπίζονται τα συμπλεκόμενα σχήματα και τη θέση τους καταλαμβάνουν οι κληματίδες. Μέ το θέμα αυτό διακρίνονται οι κοσμητές της δεύτερης ομάδας εικονοστασίων, που ωστόσο διατηρούνται σαν σχήμα ως ενιαία δοκός με ορθογώνια διατομή. Το μικρότερο πλάτος της μπροστινής τους επιφάνειας μετρήθηκε στον Ναό της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής και είναι ίσο με δώδεκα εκατοστά. Το μεγαλύτερο σε εκείνο της Αγίας Αναστασίας της Ρωμιάς με 46 εκ. και άμέσως μετά των Αγίων Αναργύρων με 24 εκ. Τα περισσότερα από τα υπόλοιπα της ίδιας ομάδας έχουν αυτή τη διάσταση γύρω στους είκοσι πόντους.

Τα φύλλα επί αυτών είναι μετωπικά. Οι κλάδοι διασταυρώνονται μεταξύ τους (σχ. 121, 122) και τα παρακλάδια ομοίως καμπυλώνουν προς τα μέσα σχηματίζοντας το γράμμα γ (γάμμα) με το κύριο στέλεχος (σχ. 120).

Άλλα θέματα της κληματίδας είναι τα Μακεδονικά άνθη (σχ. 115-118) και τα έλικοειδή ακροβλάσταρα. Από όλα τα επιστύλια που εξετάστηκαν πιο πάνω, τρία μόνο έχουν πτηνά, τα οποία ραμφίζουν τα σταφύλια. Το ένα βρίσκεται στον Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Καμειρί Μασσάρεως (είκ. 147), το δεύτερο στον αντίστοιχο της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στα Μαριτσά και το τρίτο στους Αγίους Αναργύρους της Πόλεως Ρόδου (είκ. 149, σχ. 161). Άξιοσημείωτο είναι ότι και οι καρποί ή φύλλα σε τριάδες, όπως αυτά υπάρχουν στα επιστύλια των Ναών του Αγίου Γεωργίου Άνω της Πόλεως Ρόδου (σχ. 150), της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (σχ. 112 Δ) και του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο Νιοχώρι (σχ. 158). Σε τριάδες είναι και τα σταφύλια σε γλυπτές κληματίδες εντός συγκεκριμένων ναών της Μακεδονίας που χρονολογούνται στον 17ο αιώνα, όπως στη Μονή Βλατάδων της Θεσσαλονίκης, στα καθολικά των Μονών Παντοκράτορος και Φιλοθέου του Αγίου Όρους (σχ. 112 Α-Γ) κ.ά.

Το κεντρικό θέμα του επιστυλίου είναι συνήθως σταυρός ή θυρεός, από τον οποίο εκκινούν και εκτείνονται σε αντίθετες κατευθύνσεις.

Στο εικονοστάσι της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο παρατηρείται μία καινοτομία. Οι ακρινές ταινίες του επιστυλίου έχουν μεγαλύτερο πλάτος και αποτελούν χωριστές ζώνες. Κοσμούνται όχι πλέον με σχοινιά αλλά με πεντάφυλλα γλυπτά άνθημα. Στις πλευ-

ρές, πού ἐφάπτονται μέ τήν πλατιά (τῆς κληματίδας), μεσολαβοῦν σημειοσειρές (ἀστράγαλοι). Μιά ἄλλη κάτω ἀπό αὐτές φέρει γραπτό φυτικό διάκοσμο σέ ἀσημί φόντο ἢ καί ἀνάποδα. Ἀσημί, δηλαδή, κλάδο σέ χρωματιστό κάμπο. Μέ ἄλλα λόγια οἱ ὀριζόντιες ζῶνες ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες μέχρι τό Δωδεκάορτο εἶναι τέσσερις συνολικά καί ὀλικό πλάτος 47 ἑκατοστά τοῦ μέτρου (εἰκ. 145).

Μιά ἄλλη ἰδιομορφία ἐντοπίζεται στό ἐπιστύλιο τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο. Γλυπτή μορφή τοῦ Προφήτη Ἰεσσαί στερεώθηκε στό κέντρο τῆς κληματίδας κάτω ἀπό τόν θυρεό (εἰκ. 150). Τό συγκεκριμένο στοιχεῖο δέν βρέθηκε πουθενά ἄλλου σέ εἰκονοστάσια τῆς ἴδιας ομάδας. Τό τελευταῖο ἀσφαλῶς χρονολογημένο μέ κληματίδα εἶναι τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, ἀπό τό ὁποῖο ἐπίσης ἀπουσιάζει ἡ μορφή τοῦ Προφήτη.

Ἐντελῶς διαφορετικοί εἶναι οἱ κοσμηῆτες τῶν εἰκονοστασίων τῆς τρίτης ομάδας. Στό πρῶτο ἐξ αὐτῶν, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, βλέπει ὁ καθένas ἐννέα διαφορετικές ζῶνες, χωρίς καμιά κληματίδα. Τό ἄθροισμα τοῦ συνολικοῦ πλάτους τους ἀπό τό Δωδεκάορτο μέχρι τίς Δεσποτικές εἰκόνες εἶναι 94 ἑκατοστά. Ἐναλλάσσονται μεταξύ τους οἱ πλατιές μέ τίς στενές, οἱ κοσμητικές μέ τίς ἀκόσμητες καί τά θέματά τους διαφέρουν. Στή φαρδύτερη τοποθετεῖται ὁ ἀνθοφόρος κλάδος. Οἱ γλυπτές παραστάσεις τοῦ Προφήτη Ἰεσσαί, ξαπλωμένου, τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας πῶ πάνω καί τῶν Προφητῶν κατά διαστήματα σέ ὀριζόντια διάταξη εἶναι ἔνθετες στή ζώνη αὐτή καί εἰκονίζουν τή «ρίζα τοῦ Ἰεσσαί». Τό ὄραμα πού εἶδε, δηλαδή, ὁ Προφήτης γιά τό γενεαλογικό δένδρο τοῦ Χριστοῦ Σωτήρα, πού θά προέλθει ἀπό τοὺς ἀπογόνους του καί θά ἔχει βασιλική καταγωγή. Στήν ἐπόμενη, πού εἶναι κάτω ἀπό αὐτή τή ζώνη, ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου σκαλίστηκαν σέ σειρά, οἱ ὁποῖοι ἐναλλάσσονται μέ γιρλάντες καί ἄνθη μέ φύλλα. Οἱ συγκεκριμένες μορφές τῶν οὐρανίων δυνάμεων χαρακτηρίζονται ὡς κεφαλές ἀγγέλων (χωρίς σῶμα) μέ δύο φτεροῦγες κάτω ἀπό αὐτές. Μιά ἄλλη φέρει ἄνθη σέ σειρά καί μία φυτικά κοσμήματα (εἰκ. 151).

Μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί γιρλάντες διαμορφώνονται ἐπίσης οἱ κοσμηῆτες στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 154) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 153). Καί τά δύο ἐντάσσονται στήν ἴδια (τρίτη) ομάδα. Σέ μία ἀπό τίς ζῶνες τους παρατηρεῖται τό θέμα μέ τά διαδοχικά

φυτικά στελέχη σέ δύο σειρές πού σχηματίζουν αὐλάκι, τό ὁποῖο γεφυρώνεται κατὰ διαστήματα μέ ἀλληλοεπικάλυψη τῶν ἀκανθόφυλλων (εἰκ. 154). Ἐπαναλαμβάνονται ἐλαφρῶς διαφοροποιημένα, δηλαδή, τά γλυπτά πού ὑπάρχουν πάνω ἀπό τό Δωδεκάορτο (σχ. 39 Α καί Β).

Ἡ ἰδιομορφία πού ὑπάρχει στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου ἔγκειται στά ἀντικριστά ζωάκια σέ μία ἀπό τίς ζῶνες. Τά προσωπεῖα (μάσκες) ἐπίσης στήν ἴδια σειρά δέν εἶναι συνηθισμένα (εἰκ. 156). Τά βρίσκουμε σέ ἄλλο ἓνα ξυλόγλυπτο τῆς ἐπόμενης ομάδας. Σκαλίστηκαν σέ ἀνάλογη θέση ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου στόν ἐνοριακό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιάς (εἰκ. 160).

Στά εἰκονοστάσια πού ἀκολουθοῦν ὑπάρχει ἀκόμα ἓνας νεωτερισμός στόν κοσμήτη. Ἀναφερόμαστε στήν τέταρτη ομάδα καί τήν προσθήκη τοῦ κυκλικοῦ τόξου μέ κοσμητικό τύμπανο πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τίς εἰσόδους. Τό βρίσκουμε ἀρχικά στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 175), ἀπό τό ὁποῖο πιθανόν ἀντιγράφουν καί τά ὑπόλοιπα. Διατηροῦνται οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι, οἱ γιρλάντες καί τά φυτικά θέματα τῆς προηγούμενης ομάδας, τά ὁποῖα ἐμπλουτίζονται μέ ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα. Στίς γιρλάντες ἐνίοτε προστίθενται ἀετοί μέ ἀνοικτές τίς φτεροῦγες. Μέ τίς προσθήκες τῶν νέων στοιχείων ὁ κοσμήτης μεγαλώνει σέ ὕψος καί μετατρέπεται σέ βαρύ θριγκό. Στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό π.χ. οἱ ζῶνες ἀνάμεσα ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες καί τό Δωδεκάορτο ἔχουν συνολικό πλάτος ἴσο μέ ἓνα μέτρο καί σαράντα ἐπτὰ ἑκατοστά (1,47). Στά τύμπανα τῶν κυκλικῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες βρίσκονται ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα, κλαδιά μέ ἄνθη, λιοντάρια, γρυπολέοντες καί ἄγγελοι. Στό ἀντίστοιχο τῆς Ὠραίας Πύλης σκαλίζεται ἡ παράσταση τοῦ ἀετοῦ, πού μάχεται μέ τό φίδι. Ἡ συγκεκριμένη σκηνή ἐπαναλαμβάνεται σέ ὅλα σχεδόν τά εἰκονοστάσια τῆς ἑκτης ομάδας, στήν ἴδια θέση. Γλυπτές, φτερωτές γυναικεῖες μορφές (Ἄρπυιες) παρεμβάλλονται στά τριγωνικά διαστήματα ἀνάμεσα ἀπό τά τόξα.

Οἱ μορφές τῶν προφητῶν παρατηροῦνται καί πάλι στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ ἐντός τῆς Πόλεως Ρόδου, ὅπως καί στήν προηγούμενη ομάδα. Ἐντοπίζονται ὁμοίως καί ἐδῶ στόν κοσμήτη μέ μία διαφορά. Ἀντί γλυπτῶν ὑπάρχουν γραπτές παραστάσεις σέ μετάλλια, τά ὁποῖα

επίσης είναι ένθετα¹¹¹. Τά εικονίδια τῶν προφητῶν στήν κληματίδα δέν εἶναι Ροδίτικη ἐπινόηση. Ὑπάρχουν καί σέ ἄλλες περιοχές σέ προγενέστερους χρόνους. Ἀνάμεσα στά ἄλλα μποροῦν νά σημειωθοῦν ἐκεῖνα στούς θριγκοῦς τῶν εἰκονοστασίων τῶν Ναῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στή Μονή Ἰβήρων (1711)¹¹² καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στή Μονή Μεγίστης Λαύρας (1719)¹¹³ τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

Στά θέματα τοῦ κοσμήτη τῆς πέμπτης ὁμάδας εἰκονοστασίων ξεχωρίζουν τά ἐλλειπτικά διάχωρα μέ γραπτές παραστάσεις καί τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους. Στεφάνια μέ φύλλα πού στρίβουν ὅλα πρός τά μέσα χαρακτηρίζουν ἐπίσης αὐτή τήν κατηγορία. Τά εικονίδια μέσα στίς ἐλλείψεις ὡς σχήματα δύναται κάποιος νά δεῖ στά εἰκονοστάσια τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 157), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ (εἰκ. 179), τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (σχ. 192) κ.ά. Διατηροῦνται ἐπί πλέον οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι, πού ἐπαναλαμβάνονται σέ ἀρκετές ζῶνες μέ παραλλαγές. Τό ἴδιο καί τά κυκλικά τόξα πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες μέ κοσμητικό τύμπανο.

Στήν ἕκτη ὁμάδα εἰκονοστασίων ὁ κοσμήτης ἔχει συχνά δύο πλατιές ζῶνες. Στή μιά ἀπό αὐτές διακρίνεται ἀνθοφόρος κλάδος καί στήν ἄλλη ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου καί γιρλάντες κάτω καί δίπλα ἀπό αὐτούς. Δείγματα γιά σύγκριση εἶναι τά ξυλόγλυπτα στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα (εἰκ. 164), τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 165) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 167). Στό ἴδιο στύλ εἶναι καί τά περισσότερα γλυπτά τῆς συγκεκριμένης θέσης σέ ἄλλους χώρους λατρείας τοῦ νησιοῦ. Στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο, κατ' ἐξαίρεση καί οἱ δύο ζῶνες ἔχουν κλάδους μέ ἄνθη (εἰκ. 169). Ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί εἰκονοστάσια τῆς ἴδιας ὁμάδας πού στή θέση αὐτή ἔχουν ἀπλά σανιδώματα μέ ρόμβους καί λίγα γλυπτά (εἰκ. 162, 163, 167). Τά πεντάφυλλα ἀνθέμια σέ σειρά εἶναι ἕνα ἄλλο στοιχεῖο πού ἀπαντᾶται σέ μιά ἢ περισσότερες ζῶνες τοῦ ἰδίου αὐτοῦ τύπου (εἰκ. 162, 163, 164, 167, 168). Τά τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπό τίς Δεσποτικές εἰκόνες συχνά διαμορφώνονται μέ

111. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, πίν. 16α.

112. Κ. Καλοκύρης, *Ἄθως*, σ. 229, ἐπίν. 48.

113. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἀγίου Ὁρους*, εἰκ. 226.

ἄνθος ἢ κεφάλι πού στέφεται ἀπό ἀκτίνες (εἰκ. 45, 53, 54). Ὑπάρχει στους Ναούς τῆς Παναγίας Σκιαδενῆς, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἀρνίθας κ.ά. Τό ἀπλούστερο αὐτό θέμα συνδυάζεται μέ τά ρομβικά κυρίως σχήματα πού ὑπάρχουν σέ ἄλλες θέσεις, ἀφοῦ καί τά δύο ἔχουν λιγότερη ἐργασία στήν ἐκτέλεση. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό ξυλό-γλυπτο εἶναι λιγότερο δαπανηρό. Πλεῖστα στοιχεῖα ἀπό τούς κοσμήτες τῆς τέταρτης ομάδας, σέ ἀπλούστερη ὅμως μορφή, τά βλέπουμε καί πάλι, ὅπως οἱ Ἄρπυιες (εἰκ. 279 Α, Β, Γ, Δ), ὁ ἀετός πού μάχεται μέ τό φίδι (εἰκ. 184, 185) κ.λπ.

Πιο ἀπλά καί στρωτά ἐμφανίζονται τά γλυπτά τοῦ κοσμήτη στήν τελευταία κατηγορία εἰκονοστασιῶν (ἔβδομη). Τά πολύ σκαλιστά ὑποχωροῦν καί μεγάλες σανιδωτές ἐπιφάνειες καταλαμβάνουν τή θέση τους. Ἐγκαταλείπεται ὁ πυκνός διάκοσμος. Ὁ πλέον σύνθετος κοσμήτης τῆς ομάδας βρέθηκε στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα μέ ἕξι ἀκόσμητες ζώνες. Ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν καί κάποιες μέ ἀραιόφυλλη κληματίδα (σχ. 174), ὑβριδικά πτηνά, ἰωνικό κυμάτιο καί πεντάφυλλα ἀνθέμια. Στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι μιά κοσμητική ζώνη ἔχει ἄνθη σέ μεγάλα διαστήματα μεταξύ τους. Ἐνα ἀπλό καί μικρό γλυπτό κόσμημα μέσα σέ μεγάλα γεωμετρικά σχήματα (ρόμβους, ἡμικύκλια κ.λπ.) ὑπάρχει στό ἴδιο αὐτό εἰκονοστάσι καθώς καί σέ ἐκεῖνα τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες.

Ἡ ταινία μέ ὀδοντώσεις τοποθετήθηκε ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Παστίδας, ἐνῶ τό θέμα αὐτό βρέθηκε τήν ἴδια ἐποχή ἄλλοῦ σέ ἀνώτερες θέσεις, ὅπως εἶδαμε προηγουμένως.

Θ. Δεσποτικές εἰκόνες.

Ὅνομάζονται Δεσποτικές διότι εἰκονίζουν πρωτίστως τόν Δεσπότη Χριστό καί τήν Παναγία Δέσποινα Μαρία. Ἐχουν καί αὐτές καθορισμένη τάξη ὅπως καί οἱ ἀντίστοιχες τῆς Δέησης καί τοῦ Δωδεκαόρτου στίς ἀνώτερες θέσεις. Ἡ παράσταση τοῦ Χριστοῦ ἐδῶ, στόν τύπο τοῦ Παντοκράτορα, τοποθετεῖται πάντοτε στά δεξιά τῆς Ὡραίας Πύλης, ὅπως τή βλέπουν οἱ πιστοί στό εἰκονοστάσι (κοιτάζοντας ἀνατολικά), ἐνῶ τῆς Παναγίας τῆς Βρεφοκρατούσας στήν

άλλη πλευρά της εισόδου, στά αριστερά. Δίπλα από εκείνη του Παντοκράτορα στερεώνεται ή εικόνα του Τιμίου Προδρόμου. Στήν άλλη πλευρά, μετά από εκείνη της Θεοτόκου, ή του τιμωμένου αγίου, στό όνομα του όποιου εἶναι αφιερωμένος ό ναός. Ακολουθοῦν μετά από αυτές τῶν άλλων αγίων, έκ τῶν όποιων συχνότερη εἶναι του Αγίου Νικολάου. Του Αγίου Μόδεστου συνηθίζεται επίσης.

Στή διάπλαση καί τήν εφαρμογή τους παρατηροῦνται τά παρακάτω:

Θ 1. Τετράγωνες εἰκόνες. Οἱ διαστάσεις ὕψους καί πλάτους εἶναι ἴσες ή σχεδόν ἴδιες. Ἐντάσσονται χρονολογικά στό διάστημα από τόν 14ο αἰώνα μέχρι τόν 17ο. Οἱ παλαιότερες Δεσποτικές εἰκόνες πού σώζονται στή Ρόδο ἀνάγονται στόν 14ο-15ο αἰώνα. Πρόκειται γιά δύο παραστάσεις πού βρίσκονται στό παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου τῶν Ἱπποτῶν¹¹⁴. Κοντά στό τετράγωνο καί σχεδόν ἴσες εἶναι οἱ διαστάσεις του ξύλου στήν παλαιά εἰκόνα της Παναγίας Βρεφοκρατούσας στόν Ναό του Αγίου Ἰωάννου της Πόλεως Ρόδου (γύρω στά 0,80 μ. ή κάθε πλευρά) (σχ. 175 Α). Ἐπιγράφεται ὡς Ἐλεοῦσα, ἐνῶ στήν ἀντίστοιχη του Χριστου διαβάζουμε τό «IC XC - Βασιλεὺς Βασιλευόντων - Μέγας Ἀρχιερεὺς».

Θ 2. Τοξωτές. Οἱ τοξωτές εἰκόνες πού διασώθηκαν δέν βρίσκονται στά ἀρχικά εἰκονοστάσια. Μερικές από αυτές τοποθετήθηκαν σέ νεότερα. Δύο από αυτές ὑπάρχουν στόν Ναό της Αγίας Ἀναστασίας στήν Πόλη της Ρόδου. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν –του Χριστου– φέρει χρονολογία 1677. Τό τόξο εἶναι κυκλικό καί ὁδοντωτό, σκαλισμένο στό ἴδιο μονοκόμματο ξύλο της παράστασης. Ἀποτελεῖ τμήμα τομεία 120 μοιρῶν. Πρόκειται, δηλαδή, γιά τό ἓνα τρίτο της περιφέρειας του κύκλου (σχ. 175 Β).

Θ 3. Ὁρθογώνιες εἰκόνες, χωρίς τόξο στό ἄνω μέρος. Ἀπό τό τέλος του 17ου αἰώνα ἀρχίζουν οἱ ὀρθογώνιες εἰκόνες μέ τό ὕψος μεγαλύτερο του πλάτους. Στόν 17ο αἰώνα ἐντάσσονται καί οἱ Δεσποτικές του εἰκονοστασίου στόν Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στήν Κατταβιά, μέ τό συγκεκριμένο σχῆμα (σχ. 175 Γ). Τό εὐέλκτο

114. Μυρτάλη Ἀχεμιάστου-Ποταμιάνου, Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα του Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ποίημα ἀριστοκρατικής ζωγραφικῆς τῶν Παλαιολόγων, ΔΧΑΕ, περίοδος Δ', τόμος ΛΖ' (2016), σ. 108 καί εἰκόνα 7.

αυτό σχῆμα γίνεται κανόνας στά μεταγενέστερα ξυλόγλυπτα, σέ αντίθεση μέ τό «βασανιστικό» τετράγωνο, πού δέν ταιριάζει σέ ὅλα.

Θ 4. Μέ τόξο κυκλικό καί κοσμητικό τύμπανο. Σ' αὐτή τήν κατηγορία ἐντάσσονται οἱ περισσότερες εἰκόνες πού χρονολογοῦνται ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου μέχρι καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Διαγράφουν ἀκριβῶς ἡμικύκλιο πάνω ἀπό τήν παράσταση, σέ ἀντίθεση μέ τά προηγούμενα πού ἦταν μικρότερα τμήματα τῆς περιφέρειας κύκλου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αὐτῆς τῆς κατηγορίας μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στόν Ναό τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (εἰκ. 175 Δ). Τά τόξα καί τά τύμπανα αὐτά ἀφοροῦν τμήματα τῶν ζωνῶν τοῦ κοσμήτη. Σημειώνονται ὅμως καί ἐδῶ ἀφοῦ εἶναι ὑπολογισμένα νά καλύψουν τό ἄνω μέρος τῶν Δεσποτικῶν, πάνω ἀπό τά ὁποῖα ἐφαρμόζουν ἀκριβῶς καί συμμετέχουν στόν τονισμό καί ἀνάδειξη τῶν παραστάσεων.

Καμπύλα καί μοναδικά εἶναι τά τόξα στή Μονή Καλόπετρας (εἰκ. 175 Ε). Μέ διπλάσιο ὕψος ὡς πρὸς τό πλάτος κόπηκαν οἱ περισσότερες σανίδες τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο. Στήν ἐμφάνιση εἶναι στενόμακρες (εἰκ. 175 ΣΤ). Μέ τή μείωση τοῦ πλάτους (γύρω στό 0,50 μ.) ἐπιτυγχάνεται ἡ στερέωση περισσότερων τεμαχίων. Ὑπάρχουν, δηλαδή, ἐδῶ ἐπτά Δεσποτικές σέ ἀντίθεση μέ ἄλλους ναούς μέ τό ἴδιο εὔρος, πού ἔχουν μόνο πέντε. Τό στρογγύλεμα τῶν γωνιῶν στίς πάνω πλευρές τῶν Δεσποτικῶν ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα Σιαννῶν δέν ἀπαντᾶται ἐπίσης σέ ἄλλες περιοχές τοῦ νησιοῦ (εἰκ. 175 Ζ).

I. Τά κατακόρυφα στοιχεῖα.

Ἡ διμερὴς διαίρεση τῶν στηριγμάτων τοῦ ἐπιστυλίου.

Σέ ὅλα τά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου τά κατακόρυφα στοιχεῖα κάτω ἀπό τό ἐπιστύλιο διαιροῦνται σέ δύο μέρη. Τά κάτω, ὀρθογώνιας συνήθως διατομῆς, τοὺς πεσσούς καί τά ἄνω, τοὺς κίονες. Τίθενται σέ ἀπόσταση 0,60 ἕως 1,00 μ. μεταξύ τους. Ἀνάμεσά τους τοποθετοῦνται τά θωράκια καί οἱ Δεσποτικές εἰκόνες ἀντίστοιχα. Ἡ στάθμη, πού διαχωρίζονται, βρίσκεται στό ὕψος τῆς κάτω πλευρᾶς τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων (1,00 ἕως 1,20 μ. ἀπὸ τή στάθμη τοῦ δαπέδου). Οἱ κίονες εἶναι συνήθως κυλινδρικοί μέ σκαλιστά φυτικά θέματα καί ὄχι μόνο.

Οι διάφοροι τύποι κιόνων στά εικονοστάσια της Ρόδου έχουν ως εξής:

I 1. Παλαιοί ξύλινοι κίονες, διαμορφώνονται με σχοινιά, πού δένουν κόμβους περίπου στο μέσο του ύψους τους. Ύπῃρχαν στὸν Μεσαίωνα παρόμοιοι, κατασκευασμένοι με μάρμαρο ἢ πέτρα. Στή δική μας ἔρευνα ἔχουν ἐντοπιστεῖ στοῦ εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στοῦ Ἀσκληπείῳ (εἰκ. 230 Α, σχ. 176 Α). Ἀντιγράφουν παλαιὰ βυζαντινὰ πρότυπα ἀπὸ τοὺς μαρμάρινους κίονες στά τέμπλα τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἀγίου Ὁρους, τῆς Μονῆς Δαφνίου¹¹⁵ κ.λπ. Τὸ ἴδιο θέμα διατηρεῖται καὶ στά Δωδεκάνησα πολὺ ἀργότερα στὸν 16ο αἰῶνα ὅπως τὸ τμήμα ἀπὸ πωρόλιθο στὴν Παναγιά τοῦ Κάστρου στὴ Ρόδο¹¹⁶ καὶ στοῦ ξύλινο τέμπλο τοῦ Σπηλαίου τῆς Ἀποκάλυψης στὴν Πάτμο, ἐπίσης σύγχρονο τοῦ προηγουμένου¹¹⁷.

I 2. Κίονες με κληματίδες ἄνθη καὶ καρπούς. Ἀφοροῦν τῇ δευτέρῃ ὁμάδῃ εἰκονοστασιῶν. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους βρίσκονται στοὺς Ναοὺς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων στὴν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 232 ΙΕ-ΙΣΤ), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στὴν Ἰαλυσό (εἰκ. 231 Η), τῆς Καθολικῆς Κατταβιάς κ.λπ. Οἱ καρποὶ ὀργανώνονται σὲ τριάδες (σχ. 18) καὶ ὑπάρχει ποικιλία (ρόδια, μῆλα, σταφύλια, βαλανίδια κ.ἄ.). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στά ἄνθη. Τὰ παραδείγματα ἀντλοῦνται ἀπὸ τὰ εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 232 ΙΕ-ΙΣΤ), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 230 Β-Γ, σχ. 176 Β), τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου (εἰκ. 230 ΣΤ, σχ. 177 Α-Β), τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας στοῦ Γεννάδι (εἰκ. 231 Θ-Ι), τῆς Ἀγίας Τριάδος στὴν Ψίνθο (231 ΙΒ), τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ στοῦ Μονόλιθο (εἰκ. 232 ΙΓ) καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου (εἰκ. 232 ΙΖ). Μοναδικές εἶναι οἱ τουλίπες στά κατακόρυφα στοιχεῖα τῶν ξυλόγλυπτων τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω στὴ Λίνδο. Σὲ πολλοὺς κλάδους αὐτῆς τῆς κατηγορίας κιόνων συνδυάζονται τὰ Μακεδονικά ἄνθη καὶ τὰ ρόδα με τίς ὁπῶρες. Σπειροειδῆς ταινία με σημειοσειρές παρατηρεῖται στά ἐξεταζόμενα ἐδῶ τμήματα τῶν Ναῶν τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (σχ. 176 Β, σχ. 15), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στὴν Ἰαλυσό, τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στὴ Λίνδο (σχ. 177

115. Α. Κ. Ὁρλάνδος, Νεώτερα εὐρήματα εἰς τὴν μονὴν Δαφνίου, *ΑΒΜΕ*, τ. Η' (1955-1956) 83, εἰκ. 16.

116. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στὴν πόλη τῆς Ρόδου*, σχ. 2.

117. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εὐλόγλυπτα Ἀγίου Ὁρους II*, σχ. 113.

Α) καί τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Ἐκτός ἀπό τά ἄψυχα φυτικά θέματα ὑπάρχουν καί ἀνθρωπόμορφες παραστάσεις ἀγγέλων σέ δύο περιπτώσεις. Στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου.

Ὁ γλυπτός διάκοσμος, ὅλων αὐτῶν πού ἀναφέρονται πιό πάνω, συνδυάζεται μέ γραπτές παραστάσεις σέ μικρά ὀρθογώνια ἢ τοξωτά διάχωρα στή βάση τους. Πάνω σέ αὐτά εἰκονίζονται ὁ Χριστός, ἡ Παναγία καί ὁ Πρόδρομος. Τέτοια εἰκονίδια ἐντοπίστηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (παλαιό τμήμα), τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (σχ. 177 Α-Β), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμεiri. Τό ἴδιο θέμα παρατηρεῖται σέ κίονα τοῦ ἀντιστοιχείου μέσα στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τῆς Πόλεως Ρόδου. Οἱ παραστάσεις αὐτές ἄλλοτε ἔχουν τοξωτά πλαίσια καί ἄλλοτε εἶναι ἀπλά ὀρθογώνια (τετράγωνα). Παλαιοί κίονες στό ἀνασυγκροτημένο εἰκονοστάσι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι ἔχουν παρόμοια διάχωρα μέ παραστάσεις στή βάση τους σέ κυκλικό ὅμως σχῆμα.

Ι 3. Κίονες μέ γεωμετρικά σχέδια ἢ φυλλώματα σέ κάθετες σειρές. Μικροί ρόμβοι σέ κάθετες σειρές βρίσκονται σέ κίονες τῶν εἰκονοστασιῶν τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 233 ΙΘ, σχ. 177 Γ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπείο (εἰκ. 233 Κ). Μικρά φύλλα τό ἓνα πάνω στό ἄλλο σέ εὐθεία γραμμὴ σκαλίστηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλῶνας (εἰκ. 234 ΚΔ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή.

Ι 4. Στριφτοὶ κίονες. Ἐμφανίζονται σέ μορφή στερεᾶς ἑλικας. Ἐντοπίζονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 231 ΙΑ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό (εἰκ. 80).

Ι 5. Κίονες μέ ἐλίσσόμενους ἀνθοφόρους κλάδους. Σέ αὐτούς τά γλυπτά θέματα διατάσσονται σέ σπειροειδῆ μορφή. Παρατηροῦνται στά εἰκονοστάσια τῆς τρίτης ομάδας καί εἰδικά σέ ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 233 ΙΗ) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο. Διατηροῦνται καί ἀργότερα στήν τέταρτη καί ἕκτη ομάδα μέ τονισμό τῶν ἀκανθόφυλλων, ὅπως ἐκεῖνοι στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φά-

νες (είκ. 234 ΚΖ, σχ. 179 Α) και της Αγίας Μαρίνας στην Απολακκιά (είκ. 235 ΛΑ, σχ. 179 Β).

Ι 6. Κίονες μέ σπειροειδή ταινία και κλάδο. Τέτοιου είδους βρίσκονται στα είκονοστάσια της Μονής Θάρρι (είκ. 233 ΚΑ, σχ. 178 Α), της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Αφάντου (είκ. 233 ΚΓ) και του Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου (είκ. 234 ΚΣΤ).

Ι 7. Φολιδωτοί. Είναι χαρακτηριστικοί στον Ναό της Παναγίας της Σκιαδενης (είκ. 235 ΛΒ, σχ. 179 Γ).

Ι 8. Ραβδωτοί κίονες. Αποτελούν στοιχείο του Νεοκλασικισμού και όχι μόνο. Σχετίζονται με την τελευταία ομάδα είκονοστασίων και καλύπτουν την περίοδο από την τελευταία δεκαετία του 19ου μέχρι και τις τρεις πρώτες του 20ού αιώνα. Στην περίπτωση που συνδυάζονται με κοσμητική βάση, τότε παραπέμπουν στη νεο-αναγεννησιακή τέχνη. Έντοπίζονται αρχικά στο είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου Άνω. Στο αντίστοιχο της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Ίαλυσό δεν υπάρχουν, δεν σώζονται πλέον (σχ. 180 Β). Τό ίδιο ραβδωτοί είναι και στους Ναούς της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς στο Παραδείσι (είκ. 235 ΛΕ), του Αγίου Γεωργίου του Σπορινοῦ στην Κρεμαστή, του Αγίου Παντελεήμονα στα Σιάννα (είκ. 235 ΛΖ), της Γέννησης της Θεοτόκου στην Προφύλια (235 ΛΔ) και του Αγίου Νικολάου στην Παστίδα (σχ. 180 Α).

Ι 9. Κυλινδρικοί ή «τορνευτοί» κίονες. Καθ' έαυτό κυλινδρικοί κίονες δεν έχουν βρεθεί στα παλαιά είκονοστάσια. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπήρχαν τότε τά κατάλληλα έργαλεια (τόρνοι). Γίνεται όμως προσπάθεια σέ κάποια από αυτά νά στρογγυλέψουν μέ ροκάνισμα. Στο είκονοστάσι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι γιά παράδειγμα, πρόκειται γιά πρισματικούς κίονες μέ διατομή δωδεκάπλευρο, του οποίου έχουν έξομαλυνθεί οί άκμές μέ τριβεΐο. Στρογγυλοί πάντως εμφανίζονται και στους Ναούς των Εισοδίων της Θεοτόκου στα Κοσκινοῦ (είκ. 234 ΚΕ) και των Ταξιαρχών στην Κάλαθο (είκ. 234 Λ). Χρονολογοῦνται οί περισσότεροι στό τέλος του 19ου αιώνα και στίς αρχές του 20ού. Στην ίδια περίοδο εντάσσονται και οί τορνευτοί κίονες από άλλες περιοχές, όπως εκείνοι στα είκονοστάσια του Αγίου Νικολάου στό Πόρτο Λάγος στην Ξάνθη (1904) και της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Σκήτη του Τιμίου

Προδρόμου της Μονής Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους (1910)¹¹⁸.

Χωριστές ή μοναδικές παρατηρήσεις, πού δέν έντοπίζονται άλλου σημειώνονται στους κίονες μέ τίς γραπτές παραστάσεις τών Αποστόλων έντός του Ναού του Αγίου Γεωργίου στά Κοσκινού (είκ. 234 ΚΘ) τούς τριπλούς της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό (είκ. 233 ΚΒ, 236).

Στίς όριζόντιες διατομές τών κίωνων παρατηρήθηκαν τά εξής:

Οί δύο κίονες στην Ώραιά Πύλη του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στό Άσκληπειό έχουν τετράφυλλη τομή (σχ. 181 Α). Οί αντίστοιχοι στόν Άγιο Θωμά Μονόλιθου όρθογώνια μέ στρογγυλές τίς μπροστινές γωνίες (σχ. 181 Β). Στή συνέχεια έντός του Ναού του Αγίου Νικολάου της Πόλεως Ρόδου βρέθηκαν σέ όκτάγωνο σχήματα (σχ. 181 Γ). Παρόμοιοι ύπάρχουν καί στόν Ναό του Αγίου Σπυρίδωνα στην Πάτμο¹¹⁹. Ακολουθοϋν εκείνοι στόν Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό, πού είναι μία τριάδα από κατακόρυφα κυλινδρικά καί σκαλιστά στοιχεΐα καί έξ αυτού στην κάτοψη σχεδιάζονται ως τρεις κύκλοι (σχ. 181 Δ). Κατά τόν ίδιο τρόπο τρεις κίονες σχεδόν σέ έπαφή μεταξύ τους βρέθηκαν καί στό είκονοστάσι του Ναού της Ύψώσεως του Τιμίου Σταυρου στην Σύμη, πού χρονολογείται στό έτος 1795¹²⁰. Στόν Ναό τών Εισοδίων της Θεοτόκου στά Κοσκινού είναι έπίσης κυλινδρικοί καί φαίνονται ως торνευτοί (σχ. 181 Ε). Στην πραγματικότητα πρόκειται για όκτάγωνο ή άλλο κανονικό πολύγωνο στό όποιο έχουν λειανθει οι άκμές. Μέ την ψηλάφηση διαπιστώνεται ότι είναι σκαλιστοί καί δέν χρησιμοποιήθηκε σέ αυτούς τόρνος. Τέλος ως κύκλος μέ έγκοπές παρουσιάζονται στόν Ναό του Αγίου Νικολάου της Παστίδας (σχ. 181 ΣΤ).

Οί πεσσοί στην πλειονότητά τους είναι όρθογώνια πρίσματα μέ φυτικό διάκοσμο. Ύπάρχουν όμως καί στρογγυλοί ή σέ μορφής δέσης σχοιניών μέ κοσμητική βάση καί στέψη. Στην πρώτη περίπτωση συγκαταλέγονται οί του Ναού του Αγίου Θωμά στόν Μονόλιθο (είκ. 238 Η). Στή δεύτερη εκείνοι της Παναγίας Τσαμπίκας

118. Ά. Θεοδοσίου, ό.π., II, είκ. 180.

119. Ά. Θεοδοσίου, Τό τέμπλο του ναού του Αγίου Σπυρίδωνα στην Χώρα Πάτμου, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τόμος ΙΖ', Ρόδος (2000), σ. 313.

120. Ά. Θεοδοσίου, Οί Αρχιτεκτονικοί ρυθμοί καί ή μορφολογία στα ξυλόγλυπτα είκονοστάσια της Δωδεκανήσου, *Χάρις Χαΐρε*, Αθήνα (2004) σ. 472, είκ. 5α.

τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 237 Β) καί τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 238 Θ-Ι).

Οἱ πεσσοί στό εἰκονοστάσι τῆς Μονῆς Θάρρι ἔχουν στή μετωπική πλευρά διπλό κλάδο μέ ἀραιά φύλλα πού συγκλίνει καί ἀποκλίνει κατά διαστήματα (εἰκ. 239 ΙΔ).

Στή ἐπόμενη ομάδα ἔχουν κατά κανόνα ἀγγεῖο μέ ἀνθοφόρο κλάδο (εἰκ. 239 ΙΒ-ΙΕ, 240 ΙΣΤ, 241 ΚΒ καί ΚΕ, 242 ΚΣΤ, σχ. 189 Β). Στίς δύο ἄλλες ὁρατές πλευρές ὀρθώνεται βλαστός μέ ἐλίσσόμενα φύλλα. Παρεμβάλλονται στή συνέχεια κάποιοι μέ πολύ ἀπλά σχήματα (ρόμβους) ὅπως ἐκεῖνοι στόν Ναό τῶν Ταξιάρχων τῆς Καλάθου (εἰκ. 241 ΚΓ). Ἀκολουθεῖ ἡ ἄλλη κατηγορία, πού ἐμφανίζεται στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα μέ τούς ραβδωτούς (εἰκ. 242 ΚΗ καί ΚΘ, 243 Λ-ΛΑ καί ΛΓ, σχ. 189 Γ). Στήν ἴδια περίοδο ἐντοπίστηκαν καί οἱ ἀντίστοιχοι χωρίς διάκοσμο μέ ἀπλή κύρτωση στό κάτω μέρος τῆς μπροστινῆς ἐπιφάνειας. Τά παραδείγματα λήφθηκαν ἀπό τούς πεσσούς στό παλαιό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (σχ. 190).

ΙΑ. Θωράκια.

Στά παλαιότερα ξύλινα θωράκια, πού σώζονται στήν περιοχή μας, ὑπάρχουν σανιδώματα μέ γραπτές παραστάσεις παραπετασμάτων (κουρτίνες), Αὐτά ἔχουν διατηρηθεῖ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου (εἰκ. 244 Α) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καταβιά, καί τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Ἀντίθετα οἱ ζωγραφιές στήν ἴδια θέση ἐντός τοῦ Ναοῦ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου παρουσιάζουν ἀγγεῖα μέ ἄνθη (εἰκ. 244 Β).

Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἐπέρχεται μιᾶ βασική ἀλλαγὴ. Κατ' αὐτήν τά θωράκια διαιροῦνται σέ δύο μέρη. Τό κάτω τετράγωνο τμήμα (ποδιά) καί τό πάνω ὀρθογώνιο (εἰκ. 244 Γ). Ἡ μεταβολή αὐτή θά διατηρηθεῖ καί στά μεταγενέστερα ὑπό ἐξέταση ξυλόγλυπτα τοῦ 18ου καί 19ου αἰῶνα. Τό ἀνώτερο κατά κανόνα εἶναι σκαλιστό. Ἐνῶ κάτω συχνά εἰκονίζονται Προφῆτες, Εὐαγγελιστές, Ἅγιοι καθὼς καί γεγονότα ἢ σκηνές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Στά γλυπτά ὑπάρχει κατά κανόνα συμμετρία ὡς πρὸς τὸν κατακόρυφο ἄξονα τοῦ κέντρου.

Ἕνας ἰδιαίτερος σχηματισμός ἐξελίχτηκε στό εἰκονοστάσι τοῦ

Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπειό. Τά θωράκιά του κατασκευάστηκαν ἀπό μικρότερα παλαιά σκαλιστά τμήματα σέ σχῆμα ἑλικας (εἰκ. 244 Ε).

Συνηθισμένο θέμα στά θωράκια τῶν εἰκονοστασίων στό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰώνα ἀλλά καί ἀργότερα εἶναι οἱ γλυπτές τριανταφυλλίες σέ δοχεῖα, πού ἐπαναλαμβάνονται τυπικά σέ δύο ἢ τρία σανιδώματα. Ἐχουν ἐντοπιστεῖ στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, στὸν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλώνας (εἰκ. 244 ΣΤ) καί τοῦ ἀντίστοιχου στὸν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Κρεμαστής. Στίς ποδιές τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Μονῆς Θάρρι συνδυάζεται ὁ γραπτός μέ τὸν γλυπτὸ διάκοσμο, πού πλαισιώνει τίς παραστάσεις. Τό ἀνώτερο ὅμως τμήμα φέρει ἀποκλειστικά ξυλόγλυπτα ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη (εἰκ. 248).

Λιγότερο συχνά ἢ σπάνια εἶναι τά θωράκια μέ ἔλεφαντόδοντο καί ὄστρακα μαργαριταριῶν (εἰκ. 252), ἢ ἐκεῖνα μέ γλυπτούς ἀγγέλους σέ ἐραλδική στάση (εἰκ. 246) ἢ μέ ζωγραφιστό ἀκοίμητο ὀφθαλμό (εἰκ. 255). Φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους, μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στά θωράκια εἰκονοστασίων τῆς πέμπτης ὁμάδας, ὅπως στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καί τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίμου Σταυροῦ στή Μαλώνα (εἰκ. 257, 260), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (εἰκ. 258), τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνικὴ Πόλη (εἰκ. 259) καί τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (ἐνοριακό) τῆς Λαχανιάς (εἰκ. 261). Στά ἀντίστοιχα τῆς προηγούμενης ὁμάδας ἐντοπίστηκαν μόνο στὸν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου. Σκαλιστὸ ψαθωτὸ πλέγμα (κόσμημα) ὑπάρχει σέ ἀνάλογες θέσεις στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στὸν Ἀρχάγγελο, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα καί τοῦ Ἀγίου Λουκά στή Σορωνή (εἰκ. 266).

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου, μιά γραπτὴ παράσταση στίς ποδιές τῶν θωρακίων, συνήθως κάποιου προφήτη ἢ ιεράρχη ἢ τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὔας πλαισιώνεται ἀπὸ ξυλόγλυπτους κλάδους, φύλλα καί ἄνθη. Στό πάνω μέρος τὴν ἴδια περίοδο ὁ γλυπτὸς διάκοσμος εἶναι κανόνας. Στό κέντρο τῶν φυτικῶν θεμάτων τίθενται μικροὶ ἀντικριστοί, ὑβριδικοὶ δράκοντες ἢ ζωάκια (εἰκ. 263).

Οἱ ζωγραφικὲς σκηνές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπὶ τῶν θωρακίων ἀντιστοιχοῦν στίς ὑπερκείμενες Δεσποτικὲς εἰκόνες τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἔχουν συμβολικοὺς συσχετισμούς.

Ὁ Ἀβραάμ καί ὁ Ἰσαάκ ζωγραφίστηκαν κάτω ἀπό τόν Χριστό καί τόν Πρόδρομο στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο. Σύμφωνα μέ τή θεολογική ἐρμηνεία ἡ ἀντιστοίχιση ἔχει ὡς ἑξῆς:

I) Ὁ Ἰσαάκ ἔφερε τά ξύλα τῆς θυσίας στούς ὤμους του. Ἔτσι καί ὁ Χριστός τόν Σταυρό Του, τό σύνεργο τοῦ μαρτυρίου Του.

II) Ὅπως ὁ Ἰσαάκ ἔμεινε ὑπάκουος στόν πατέρα του μέχρι θανάτου, ἔτσι καί ὁ Χριστός.

III) Ὁ Ἰσαάκ βαίνει πάνω στό φυτό «σαβέκ»¹²¹, πού ἐρμηνεύεται ὡς τῆς ἀφέσεως. Κατά τόν ἴδιο τρόπο ὁ Χριστός ἀνεβαίνει πάνω στόν σταυρό, τό σύμβολο τῆς συγχώρησης.

IV) Στή θυσία τοῦ Ἀβραάμ θυσιάστηκε τό κριάρι ἀντί τοῦ Ἰσαάκ. Παρομοίως στόν Χριστό ἀντί γιά τή Θεία φύση Του θυσιάστηκε ἡ ἀνθρώπινη.

Στό ἴδιο εἰκονοστάσι κάτω ἀπό τή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας ὑπάρχει γραπτή παράσταση τοῦ Προφήτη Ἱερεμία, ὁ ὁποῖος προφήτευσε τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἐκ τῆς Ἀγνῆς Παρθένου¹²². Ἡ Θεοτόκος πιό πάνω, στόν τύπο τῆς Ὁδηγήτριας, δείχνει τόν ἴσιο δρόμο (τόν Χριστό) καί παραπέμπει στά κηρύγματα τοῦ προφήτη πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτες νά ὀδηγηθοῦν στήν εὐθεία ὁδό, μακριά ἀπό τήν εἰδωλολατρία καί τή διαφθορά.

Ἡ παράσταση μέ τόν Παράδεισο, τήν Εὐά καί τόν Ἀδάμ βρίσκεται γιά δύο λόγους κάτω ἀπό τή Δεσποτική εἰκόνα τῆς Παναγίας στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιάρχων στήν Κάλαθο. Εἴτε διότι ἡ Παναγία εἶναι ἡ δεύτερη (Νέα) Εὐά¹²³, εἴτε διότι ἡ Θεοτόκος εἶναι Μυστικός¹²⁴

121. Γένεσις κεφ. 22, § 13.

122. «Λόγος ὁ ἐκ τοῦ Πατρός, πρὸ αἰώνων γεννηθεὶς ἀσωμάτως, ἐκ σοῦ Ἀγνῆ ἐν χρόνῳ, σαρκικῶς ἀποτίκτεται, καὶ αὐτοῦ ἐν τῇ σκιᾷ, πάντως ζησόμεθα, ὥσπερ πάσαι, Ἱερεμίας προεφήτευσεν». Θεοτοκίον τῆς στ' ὥδης τοῦ Ὁρθρου τῆς ἐορτῆς τοῦ Προφήτου Ἱερεμίου.

123. Καλοκύρης, «Μαρία», ΘΗΕ τ. 8, Αθήνα (1966), σ. 703.

124. «Μυστικός εἶ Θεοτόκε Παράδεισος, ἀγεωργήτως βλαστήσασα Χριστόν, ὅφ' οὗ τὸ τοῦ Σταυροῦ ζωηφόρον ἐν γῇ, πεφυτούργηται δένδρον· δι' οὗ νῦν ὑψουμένου, προσκυνοῦντες αὐτόν, σὲ μεγαλύνομεν». Καταβασία τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὥδή θ'.

ἡ Ἑμψυχος Παράδεισος¹²⁵ ἢ τό Ἀνοικτήριον τοῦ Παραδείσου¹²⁶.

Στό πάνω τμήμα τῶν θωρακίων ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἱστοῖον παρατηροῦνται ἑλλειπτικά διάχωρα. Ἐπ' αὐτῶν ὑπάρχει γραπτὸς διάκοσμος μέ παραστάσεις προφητῶν, κάτι ἀσυνήθιστο καὶ τό ὁποῖο ἀπουσιάζει ἀπό τὰ ἄλλα, πού ἐξετάστηκαν πιο πάνω. Ἀντίθετα τό θέμα αὐτό ὑπάρχει σέ παραστάσεις στίς ποδιές τῶν θωρακίων, σέ θέσεις, δηλαδή, πιο κάτω.

Τά θωράκια στή Μονή Ἀρταμίτη ἔχουν στό πάνω μέρος ἀπλό γεωμετρικό σχέδιο μέ ἄνθος στό κέντρο. Ἕνας ρόμβος μέ λίγες γλυφές κατασκευάστηκε σέ αὐτά μέ συμμετρία ὡς πρὸς τόν ὀριζόντιο καὶ κατακόρυφο ἄξονα (εἰκ. 265).

Τέλος, στόν νέο Ναό τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα Σιαννῶν στίς θέσεις αὐτές βρίσκονται σκαλιστές συνθέσεις μέ σταυρό, πού περιβάλλεται ἀπό ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα κάτω, ἐνῶ πιο πάνω διακρίνονται ἀντικριστά ὑβριδικὰ ζωάκια (εἰκ. 244 ΙΑ). Τό θέμα αὐτό ἀφορᾷ τό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι τῆς ἑβδομης ομάδας καὶ δέν ἐντοπίζεται πουθενά ἄλλοῦ.

ΙΒ. Θριαμβικό τόξο.

Ἡ Ὠραία Πύλη, δηλαδή, ἡ κεντρική εἴσοδος στό Ἱερό Βῆμα τοῦ κάθε ναοῦ, ἀποτελεῖται ἀπό τρία κύρια μέρη. Τό θριαμβικό τόξο ἢ ὑπέρθυρο, τό βημόθυρο καὶ τό παραπέτασμα ἢ συρόμενο φύλλο.

Τά τόξα τῆς Ὠραίας Πύλης σχετίζονται συνήθως ἢ μοιάζουν μέ ἐκεῖνα στή θύρα τῆς Προθέσεως. Γι' αὐτό στήν παρούσα ἔρευνα ἐξετάζονται μαζί.

ΙΒ 1. Τά παλαιότερα δείγματα τοῦ στοιχείου αὐτοῦ εἶναι κυκλικά (μισὸς κύκλος) ἢ ὀξυκόρυφα. Ἔτσι ἐμφανίζονται στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 189), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (εἰκ. 190), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 197) καὶ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (εἰκ. 192). Συνυπάρχουν μέ ἄλλα, πού ἀποτελοῦνται ἀπό τρία διαδοχικά κυ-

125. «Πυρίμορφον ὄχημα τοῦ Λόγου, χαῖρε, Δέσποινα, ἔμψυχε Παράδεισε τό ξύλον ἐν μέσῳ ἔχων ζωῆς τόν Κύριον, ...». Τροπάριο τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀκάθιστου Ὑμνου, ὥδη ε'.

126. «Χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον· χαῖρε, παραδείσου θυρῶν ἀνοικτήριον...», ζ' οἶκος καὶ «Χαῖρε, δι' ἧς ἐλύθη παράβασις· χαῖρε δι' ἧς ἠνοιχθῇ Παράδεισος...», ιε' οἶκος τοῦ Ἀκάθιστου Ὑμνου.

κλικά τμήματα (μικρότερα από μισό κύκλο έκαστο), όπως της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλῆς (εἰκ. 191), τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 194), τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 196), τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Ρόδου (εἰκ. 199) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου (εἰκ. 201).

Ὑπάρχονται ὅλα στή δεύτερη ομάδα εἰκονοστασιῶν καί συντίθενται ἀπό ἐνιαῖο συμπαγές ξύλο. Εἶναι ἀνάγλυφα καί χωρίς διαμπερῆ κενά. Δύο ἐξ αὐτῶν διασώζουν σφαιρίδια στήν ἐσωτερική τους περιφέρεια. Πρόκειται γιά τά τόξα ἐντός τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 194, σχ. 21). Κάποια ἄλλα ἔχουν ὀδοντώσεις σέ αὐτή τή θέση. Χαρακτηριστικά δείγματα τους βρέθηκαν στούς Ναούς τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (εἰκ. 196), τῆς Παναγίας Μυρτενῆς (εἰκ. 197) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Ἱαλυσό (εἰκ. 198).

Στή θύρα τῆς Προθέσεως στόν Ναό τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου εἶναι ὀξυκόρυφο (εἰκ. 200). Ἐνα ἄλλο παρόμοιό του βρέθηκε στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας τῶν Καλυθιῶν. Μέ ὀξεῖες κορυφές καί πολλαπλές κυρτώσεις κατασκευάστηκαν τά τόξα στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά, πλὴν ὅμως αὐτά δέν εἶναι σκαλιστά.

Στά γλυπτά θέματά τους περιλαμβάνονται τρεῖς συνθέσεις ὡς ἀκολουθῶς: τά ἄνθη μέ τρία μεγάλα φύλλα στίς πλευρές τους, εἴτε ἐκεῖνα πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους ἢ ἀντί αὐτῶν ἄγγελοι, Χερουβίμ καί ἑξαπτέρυγα. Τά τρίφυλλα ὑπάρχουν πάνω ἀπό τίς εἰσόδους τῶν εἰκονοστασιῶν στούς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191), τοῦ Ἀγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (εἰκ. 190), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι (εἰκ. 195), τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Ἱαλυσό (εἰκ. 198) καί ἄλλοῦ. Φυτικά στελέχη γύρω ἀπό ἄνθη σκαλίστηκαν σέ ἀνάλογες θέσεις ἐντός τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 192, 194) καί τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

IB 2. Στήν τρίτη ομάδα εἰκονοστασιῶν ἐμφανίζονται τά διάτρητα τόξα πάνω ἀπό τίς εἰσόδους. Στό κάτω μέρος τους ἔχουν πλατιά ζώνη μέ φυτικά θέματα καί στά τριγωνικά τμήματα πιο πάνω φέρουν γλυπτά ἀκανθόφυλλα καί ἄνθη σέ δέσμες. Ἔτσι δείχνουν τά

ἀντιπροσωπευτικά τους δείγματα στά εικονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 203), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 204, 205) καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 206).

IB 3. Μέ βαθύτερα σκαλίσματα καί περισσότερο ἔντεχνα ἐξελίσσονται τά ἀντίστοιχα τόξα τῶν εἰκονοστασίων τῆς τέταρτης ὁμάδας (δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα), πού ἔχουν ἐπίσης διαμπερῇ κενά. Πλήθος ἀπό ξυλόγλυπτα σταφύλια κρέμονται πρὸς τά κάτω στήν ἐσωτερικὴ περιφέρειά τους, στό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό¹²⁷. Αὐτά θά γίνουν ὁδηγὸς μετέπειτα στὴ διαμόρφωση τῶν τόξων τῆς ἑκτῆς ὁμάδας.

IB 4. Μέ ταινία στενὴ καί στήν ἀπλούστερή της μορφή διαμορφώνονται τά τόξα τῶν εἰσόδων τοῦ Ἱεροῦ Βήματος στό ἐπόμενο διάστημα καί εἰδικά στήν τέταρτη ὁμάδα εἰκονοστασίων. Μικρὰ καρδιόσχημα φύλλα ἔχουν τεθεῖ στήν ταινία καί τὴ θέση αὐτὴ στοὺς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλῶνας (εἰκ. 209), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στὴ Μεσαιωνικὴ Πόλη (εἰκ. 210) καί τῆς Παναγίας στήν Καλόπετρα (εἰκ. 211). Πιὸ προχωρημένη εἶναι ἐκεῖνη στόν ἐνοριακὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιάς, πού εἶναι δαντελωτὴ καί ἀποτελεῖ ἐξαίρεση (εἰκ. 212).

IB 5. Πλατιές μέ πεντάφυλλα κοσμήματα πάνω καί κληματίδες μέ σταφύλια, πού κρέμονται κάτω ἐπανερχονται τά ἀνάλογα τόξα στήν ἑκτη ὁμάδα. Σέ σύγκριση ὅμως μέ τά ὁμοιά τους, ἐκεῖνα τῆς τέταρτης ὁμάδας, ἐδῶ τά φύλλα εἶναι πιὸ πυκνά καί οἱ καρποὶ πιὸ ἀραιοί. Ἐνίστε ὁ κλάδος παραλείπεται καί ὑπάρχουν μόνο φύλλα (εἰκ. 214, 217, 218, 220, 221). Σέ κάποιες περιπτώσεις τά σταφύλια ἀντικαθίστανται μέ ἄνθη ἢ φυτικὰ κοσμήματα (εἰκ. 214, 220, 222, 223). Στά τριγωνικὰ ξύλινα τμήματα πάνω ἀπὸ αὐτὰ σκαλίζονται καί πάλι ἄνθη καί φύλλα σὲ δέσμες. Χαρακτηριστικὰ δείγματά τους σημειώνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (εἰκ. 213), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (εἰκ. 215) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στά Μαριτσά (εἰκ. 219).

IB 6. Ποικιλία ὑπάρχει στά θριαμβικὰ τόξα τῆς ἑβδομῆς ὁμάδας εἰκονοστασίων. Στόν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας καταργή-

127. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναὸς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό*, εἰκ. 53.

θηκε έντελως ό κάμπος στά ξυλόγλυπτα τής θέσης αύτjς μέ πλήρη άφαίρεση. Τά θέματα (άγγελοι, ταινίες, άνθη) συνδέονται μεταξύ τους στά σημεία έπαφjς μόνο (είκ. 224). Στο αντίστοιχο του Ναού του Αγίου Παντελεήμονα Σιαννών δέν υπάρχουν καθόλου διάτρητα σημεία. Μοναδική είναι καί ή παράσταση πάνω άπό τό τόξο μέ τό ξυλόγλυπτο κουρτινάκι (είκ. 225). Τό ίδιο μέ συμπαγές ξύλο, χωρίς κενά είναι καί τό φόντο σέ εκείνα πού βρίσκονται στους Ναούς του Αγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριο του Ίστριου (είκ. 226) καί τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στον Μεσαναγρό (227). Στά τελευταία ή κάτω πλευρά τους έκτελέστηκε μέ διαδοχικά σχηματοποιημένα άκανθόφυλλα τής μορφής των λατινικών γραμμάτων C καί S.

Καλαίσθητο, κατά μία έννοια, είναι ότι φαίνεται στατικά ίσοροποημένο. Μέ αυτό τό σκεπτικό, τά θριαμβικά τόξα πρέπει κάπου νά έδράζονται για νά μεταφέρονται τά φορτία προς τά κάτω, στό έδαφος. Έτσι έπινοήθηκε ή κατασκευή των κιλλιβάντων στή βάση τους. Στην πραγματικότητα αυτοί δέν φέρουν κανένα βάρος, διότι τά τόξα είναι καρφωμένα στά πλάγια, πάνω στά κατακόρυφα ξύλινα στοιχεία. Άπλά δείχνουν ως φέροντα τμήματα. Όλα τά παραπάνω τόξα έχουν κατά κανόνα κιλλίβαντες.

Άπό όσους σώζονται μέχρι σήμερα παρατηρείται ότι οί παλαιότεροι ήταν κοντοί, σέ μορφή κώνου μέ μικρό κιονόκρανο στην άνω πλευρά (είκ. 223 Α-ΣΤ). Στή συνέχεια έξελίχτηκαν σέ μακρύτερους κιονίσκους μέ φύλλα ή λιοντάρια στή βάση τους (είκ. 228 Ζ-Ι). Στή μορφή είναι άλλοτε στριφτοί, άλλοτε φολιδωτοί καί άλλοτε μέ φύλλα καί άνθη. Μέ ξυλόγλυπτα λιοντάρια στή βάση τους σκαλίστηκαν οί κιλλίβαντες στην Ώραία Πύλη έντός των Ναών τής Παναγίας Τσαμπίκας τής Χαμηλjς (είκ. 228 Θ), τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στ' Άφάντου (είκ. 228 Ι) καί των Ταξιαρχών Άρχαγγέλου (είκ. 229 ΙΕ). Χαμηλοί καί μέ λιτό διάκοσμο έμφανίζονται οί κιλλίβαντες στά εικονοστάσια τής τέταρτης ομάδας, όπως των Ναών του Αγίου Γεωργίου Μαλώνας (είκ. 229 ΙΑ), του Αγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα (είκ. 220 ΙΒ) κ.ά.

ΙΓ. Βημόθυρα.

Τά άνοιγόμενα φύλλα τής Ώραίας Πύλης καλούνται βημόθυρα, ως θύρες του Ίεροϋ Βήματος. Είναι δύο καί συμμετρικά, έκ των οποίων τό ένα φέρει τόν σταθμό άσφαλείας. Στά πλάγια τους, στήν

πλευρά τῶν πεσσῶν, ἔχουν τούς στροφεῖς (μεντεσέδες). Πάνω σ' αὐτά εἰκονίζονται ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, οἱ Προφῆτες, πού προανήγγειλαν τήν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ, οἱ κορυφαῖοι Ἀπόστολοι, Ἱεράρχες, Ἄγγελοι καί ἄλλοι Ἅγιοι. Οἱ γραπτές αὐτές παραστάσεις συμπληρώνονται μέ ξυλόγλυπτο διάκοσμο. Στήν κορυφή κάθε βημοθύρου ὑπάρχει ἡ παράσταση τοῦ ποτηρίου μέσα σέ γλυπτό συνήθως στεφάνι. Τό ποτήριο εἶναι μιά συμβολική σκηνή τῆς Θείας Κοινωνίας (τοῦ οἴνου καί τοῦ ἄρτου), ἡ ὁποία μετά τή Μετουσίωση, μετατρέπεται σέ σῶμα καί αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτό συχνά στή θέση αὐτή ὑπάρχει ζωγραφιά μέ τό ποτήριον, πού μεταλαμβάνουν οἱ πιστοί καί πάνω ἀπό αὐτό, σέ μικρογραφία, ὁ Ἰησοῦς. Κατ' οἰκονομία ἐπεκτείνεται ὁ ὅρος αὐτός καί σέ ἄλλα, διαφορετικά θέματα, στήν ἴδια ὁμως θέση τοῦ βημοθύρου.

Οἱ γραπτές παραστάσεις στά βημόθυρα τῆς Ρόδου κατανέμονται συνήθως σέ δύο, τέσσερα, ἕξι ἢ ὀκτώ διάχωρα. Οἱ συνδυασμοί μεταξὺ τους σχηματίζουν ομάδες σέ μία ἢ δύο τό πολύ ὀριζόντιες σειρές. Ἐξαίρεση ὑπάρχει στίς εἰκόνες τοῦ συγκεκριμένου τμήματος στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κάτω. Ἐπὶ αὐτῶν διαπιστώνεται ὅτι δέν ὑπάρχουν γλυπτοὶ διαχωρισμοὶ μεταξύ τῶν σκηνῶν καί ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὅλες ζωγραφισμένες σέ ἐνιαῖο σανίδωμα. Ἐνδιαφέρον ἔχει καί τό τέλειωμα τῆς ἄνω πλευρᾶς του, πού σχηματίζει ἡμικύκλιο ὅταν εἶναι κλειστά τά φύλλα. Παραπέμπει σέ παλαιότερα βημόθυρα τοῦ 15ου-16ου αἰώνα, ὅπως τά ἀντίστοιχα τῶν Μονῶν Σίμωνος Πέτρας¹²⁸, Σταυρονικήτα¹²⁹, καί Ἁγίου Παύλου¹³⁰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Στά περισσότερα πού κατασκευάστηκαν μετά στήν ἴδια θέση παρατηρεῖται ὀξεία κορύφωση. Ἰδιομορφία παρουσιάζει ἓνα βημόθυρο στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιό μέ τρεῖς λοβούς στό τέλειωμα (σχ. 184 Θ). Ξεχωριστό εἶναι καί τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι μέ καμπύλη στήν κορυφή (σχ. 185 ΙΘ). Στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια σχηματίζει ἐπίσης ἡμικύκλιο μέ ἀντίθετη ὁμως διάταξη. Ἐδῶ ἔχει τά κοῖλα νά κοιτάζουν πρὸς τά ἄνω (σχ. 185 ΚΔ).

Ἡ παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στριμώχνεται σάν σφήνα στήν

128. Ε. Τσιγαρίδας, *Φορητές εἰκόνες*, εἰκ. 2.28, σ. 94.

129. Ε. Τσιγαρίδας, ὁ.π., εἰκ. 2.57, σ. 128.

130. Μονή Ἁγίου Παύλου, *Εἰκόνες*. Ἅγιον Ὄρος, 1998, εἰκ. 28, σ. 75.

κορυφή του κάθε βημοθύρου στά περισσότερα εικονοστάσια της δεύτερης ομάδας. Αντίθετα οι κορυφαίοι Απόστολοι, οι Ίεράρχες και άλλοι άγιοι καταλαμβάνουν μέ ευρύτητα τό κάτω μέρος. Έξ αυτού διαπιστώνεται ότι μικρή κλίμακα απεικόνισης χρησιμοποιείται για την πάνω σκηνή και άλλη μεγαλύτερη για την κάτω. Η «διόρθωση» γίνεται στον 19ο αιώνα, μέ τά απολύτως ίσα τοξωτά διάχωρα, πού έχουν ζωγραφισμένες όλες τίς μορφές στό ίδιο μέγεθος. Κάθε μορφή Αγίου τοποθετείται μόνη της και χωριστά κάτω από ένα τόξο. Έξαίρεση αποτελούν οι Ίεράρχες στό βημόθυρο του Ναού του Αγίου Νικολάου Άνω της Λίνδου, πού είναι ζωγραφισμένοι ανά ζεύγη.

Τά περισσότερα τόξα των παραστάσεων σέ αυτό τό τμήμα της είσόδου είναι κυκλικά (μισός κύκλος). Έχουν έντοπιστεί όμως και διάφοροι άλλοι σχηματισμοί. Στό εικονοστάσι του Ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη, για παράδειγμα, είναι όξυκόρυφα (σχ. 183 Α). Τά αντίστοιχα στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο έχουν γοθτικές επιδράσεις. Κάτω από όξεία γωνία τοποθετήθηκε τό κυκλικό τόξο (είκ. 276 Β, σχ. 183 Γ). Στον Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στό Νιοχώρι υπάρχουν καμπύλα διάχωρα (είκ. 183 Ζ). Στον 20ό αιώνα (εικονοστάσια της έβδομης ομάδας) συνηθίζονται οι παραστάσεις μέσα σέ όρθογώνια, μέ ακριβολογία, πλαίσια. Έτσι διαμορφώνονται στά εικονοστάσια των Ναών του Αγίου Γεωργίου Άνω της Πόλεως Ρόδου (σχ. 185 ΚΓ), της Γέννησης της Θεοτόκου στην Προφύλια (σχ. 185 ΚΔ) και του Αγίου Νικολάου της Παστίδας (είκ. 277 ΙΒ, σχ. 186 ΚΖ).

Η απουσία γλυπτού διακόσμου στό βημόθυρο του Ναού του Αγίου Φιλήμονα Άρνίθας παραπέμπει στά παλαιότερα του Αγίου Όρους του 14ου-16ου αιώνα τά όποια επίσης είχαν μόνο γραπτές παραστάσεις. Έπειδή όμως από όλα όσα εξετάστηκαν είναι τό μοναδικό χωρίς ξυλόγλυπτα, θά ήταν παρακινδυνευμένο νά αναφερθούμε στον αρχικό τους τύπο στη Ρόδο.

Γιά τή δεύτερη όμως ομάδα εικονοστασίων τά στοιχεία είναι αρκετά. Στό σύνολό τους διαπιστώνεται ότι ό γλυπτός διάκοσμος περιορίζεται μόνο στό άνω μέρος των ανοιγόμενων τμημάτων του θυρώματος. Τό σκάλισμα παριστάνει δέσμη από φύλλα, έκ των όποιων δύο έκτείνονται σέ αντίθετες κατευθύνσεις. Τό ένα πρός τό σημείο στήριξης του βημοθύρου και τό άλλο πρός την κορυφή του

(είκ. 273 Β-ΣΤ). Στην ίδια ομάδα εντάσσονται και όσα φέρουν επί πλέον μορφές αγγέλων πάνω από τὰ ακανθόφυλλα. Τό γλυπτό όμως αυτό θέμα βρέθηκε σέ δύο μόνο εισόδους. Στους Ναούς του Αγίου Νικολάου Άνω της Λίνδου και του Αγίου Γεωργίου –κοιμητήριο– στην Έμπωνα (είκ. 273 Ζ-Η).

Έντελως νέα μορφή αποκτούν τὰ βημόθυρα μέ τήν προσθήκη συμβολικῶν στοιχείων φύλαξης καί ἀποτροπῆς πάνω σέ αὐτά. Στό εικονοστάσι του Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο δύο ὑβριδικοί δράκοντες μέ κεφαλές πτηνοῦ σκαλίστηκαν στό πάνω τμήμα τῆς δέσμης τῶν φύλλων (είκ. 274 Ι). Πρόκειται γιά τό πρῶτο δείγμα τῆς ἀλλαγῆς, ἐνῶ στήν ἐπόμενη ομάδα γενικεύεται. Ἀμφικέφαλοι δράκοντες παρατηροῦνται στό βημόθυρο του Ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (είκ. 274 ΙΓ), ἐνῶ στό ἀντίστοιχο τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό ὑπάρχουν γρυπολέοντες. Στήν πέμπτη ομάδα ὑποχωροῦν οἱ δράκοντες στή θέση αὐτή (είκ. 274 ΙΓ-ΣΤ), ἀλλά ἐπανερχονται δυναμικά στήν ἐπόμενη (ἕκτη) κατηγορία εικονοστασιῶν (είκ. 275 ΙΖ-ΚΒ). Καταργοῦνται ἐντελῶς στήν ἔβδομη, στά νεοκλασσικά ἔργα (είκ. 275 ΚΔ-ΚΕ). Τὰ ἀποτρόπαια ἐρπετά συνδυάζονται συνήθως μέ πλούσιους ἀνθοφόρους κλάδους.

Τέλος, νά σημειωθοῦν καί κάποια εικονοστάσια, πού παραμένουν τώρα χωρίς βημόθυρα, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι δέν εἶχαν ποτέ τους. Πρόκειται γιά ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως τῆς Ρόδου, του Αγίου Γεωργίου Μαλώνας, του Αγίου Γεωργίου στά Πλατάνια, του Αγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς καί τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

Ἡ εἰκόνα του ποτηρίου ζωγραφίζεται τίς περισσότερες φορές μέσα σέ γλυπτό καί χρυσωμένο στεφάνι. Κατά κανόνα τό τμήμα αὐτό εἶναι κυκλικό. Ξεκινᾷ ἀρχικά ὡς κύκλος (είκ. 271 Α), στή συνέχεια ἀπαντᾶται καί ὡς ὀξυκόρυφο (είκ. 271 Β, Δ, Ε, ΣΤ) καί ἐνίοτε ἀργότερα ἐλλειπτικό (είκ. 271 ΙΣΤ, 272 ΚΑ). Ἀπό τό δεύτερο μισό του 19ου αἰῶνα προστίθεται μικρός ξύλινος σταυρός στήν κορυφή του. Ἔτσι παρουσιάζεται στά βημόθυρα τῶν Ναῶν Αγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (είκ. 271 ΙΣΤ), τῶν Ταξιάρχων Παραδεισίου (είκ. 272 ΙΘ), τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα (είκ. 272 ΚΔ), τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στήν Κατταβιά (είκ. 271 ΛΑ) κ.ά. Ἐνα ἄλλο γλυπτό θέμα εἶναι ἡ ἀγγελική μορφή πού ὑπάρχει

στό κάτω μέρος του στεφανιού στο τμήμα αυτό εντός του Ναού του Αγίου Νικολάου Άνω στη Λίνδο (είκ. 271 Ζ). Αργότερα, στο δεύτερο μισό του 18ου καί στον 19ο αιώνα, οι άγγελοι σκαλίζονται στην κορυφή του, στη θέση του σταυρού (είκ. 271 ΙΑ, 272 ΚΑ, ΚΔ) ή κάτω από αυτόν (είκ. 272 ΚΘ). Η παράσταση με τους δύο άγγέλους στο σημείο αυτό είναι μοναδική στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό (είκ. 271 ΙΒ). Τό ίδιο ξεχωριστή είναι και εκείνη στον ένοριακό Ναό του Αγίου Γεωργίου Λαχανιάς με σκαλιστό ποτήριο στη θέση αυτή. Ός όριο του γραπτού διακόσμου στο συγκεκριμένο τμήμα υπάρχει κυκλική γλυπτή σημειοσειρά σε κάποια βημόθυρα. Έτσι εμφανίζεται στους Ναούς της Αγίας Αικατερίνης στα Καλαβάρδα (είκ. 272 ΚΔ), των Αγίων Σαράντα Μαρτύρων της Διμουλιάς, του Ταξιάρχη Μιχαήλ στη Λάρδο (είκ. 272 ΚΖ), της Αγίας Παρασκευής Κατταβιάς (είκ. 272 ΛΑ), του Αγίου Λουκά στη Σορωνή, της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Έμπωνα (είκ. 272 Λ) κ.ά. Σχετίζεται, δηλαδή, με τά εικονοστάσια της έκτης ομάδας.

Μέσα στο στεφάνι ή τό διάχωρο του ποτηρίου των παλαιών εικονοστασίων ζωγραφίζεται κατά κανόνα ό Χριστός νά εύλογεί μέ τά δύο του χέρια. Υπάρχουν όμως καί δύο έξ αυτών μέ παράσταση εξαπτέρυγου, ήτοι κεφαλές άγγέλων μέ έξι φτερουγες, στην προκειμένη περίπτωση έρυθρές. Τό ένα βρίσκεται στον Ναό του Αγίου Γεωργίου Κάτω (είκ. 272 Θ) καί τό άλλο στον Ναό του Αγίου Παντελεήμονα στη Μεσαιωνική Πόλη (είκ. 272 ΙΣΤ). Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα ή σκηνή μέ τόν «άκοίμητο όφθαλμό» έκτοπίζει συχνά τίς δύο προηγούμενες. Έχει έντοπιστεί στα βημόθυρα των Ναών του Αγίου Γεωργίου Κρητηνιάς (είκ. 272 ΚΒ), του Αγίου Γεωργίου στα Κοσκινοΰ (είκ. 272 ΚΕ), του Αγίου Νικολάου στο Παράδεισι (είκ. 272 ΛΒ), της Παναγίας Έλεούσας (είκ. 272 ΛΓ) καί του Αγίου Μερκουρίου (ένοριακού) στον Ίστριο (είκ. 272 ΛΔ).

ΙΔ. Τό περαπέτασμα.

Παραπέτασμα είναι τό τρίτο τμήμα της Ωραίας Πύλης, τό σύρομένο φύλλο, πού κλείνει τό κενό ανάμεσα από τό βημόθυρο καί τό θριαμβικό τόξο. Από τή χρήση του γίνεται άντιληπτό ότι δέν μπορεί νά είναι ξυλόγλυπτο, γι' αυτό είναι πάντοτε ζωγραφιστό. Κατασκευάζεται από πλατιά σανίδα ή караβόπανο. Πάνω σε αυτό

ἐφαρμόζεται ἡ προετοιμασία εἰκόνας (γάζα, ζωική κόλλα καί στόκος). Στή συνέχεια ζωγραφίζεται καί στό τέλος βερνικώνεται. Παλαιότερα, ὅταν δέν ὑπῆρχαν τά βερνίκια, ἡ τελευταία στρώση ἦταν ἀπό διάλυμα κεριοῦ καί μαστίχας μέσα σέ τερεβινθέλαιο.

Τό χώρισμα αὐτό σέ κάποιες στιγμές ἔφρασσε καί ἐμπόδιζε ἐντελῶς τήν ὀπτική ἐπικοινωνία μεταξύ τοῦ κυρίως ναοῦ καί τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Μέ αὐτό τόν τρόπο ἀποκοβόταν καί ἡ συνομιλία μεταξύ τῶν πιστῶν καί τοῦ κλήρου, πού βρίσκονταν στίς δύο πλευρές τοῦ εἰκονοστασίου (μπροστά καί πίσω). Ἡ ἀνάγκη ὅμως ἐλέγχου τῆς προσέλευσης τοῦ ἐκκλησιάσματος γιά τή Θεία Κοινωνία, ὁδήγησε στή διάνοιξη θυρίδας πάνω στό παραπέτασμα. Παλαιότερα ὑπῆρχε τέτοιο ἄνοιγμα στόν Ναό τῆς Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό (σχ. 24, συντεταγμένες 4, δ). Ἡ θέση του ἦταν στό ὕψος τοῦ ἀνθρώπινου ματιοῦ καί οἱ διαστάσεις του 12x17 ἑκατοστά τοῦ μέτρου. Τό μικρό κλειστό συνήθως φύλλο του ἔφερε ἄλλη ἀνεξάρτητη καί χωριστή παράσταση (Θεοτόκο). Σήμερα σώζεται μόνο ἓνα τέτοιο δεῖγμα στήν ἐκθεση εἰκόνων τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ἐντός τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγιᾶς τοῦ Κάστρου, στήν Μεσαιωνική Πόλη.

Ἀπό πλευρᾶς θεματολογίας στό μεγάλο ζωγραφιστό συρόμενο φύλλο ὑπάρχει ποικιλία. Παλαιές εἰκόνες δείχνουν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε στό πάνω μέρος παράσταση μέ τήν Καιόμενη Βάτο σέ κύκλο, ἐντός τῆς ὁποίας ζωγραφίστηκε ἡ Παναγία μέ τόν Χριστό, ἀμφότεροι μέ ἀνοικτά χέρια (εἰκ. 193). Κάτω ἀπό αὐτή εἰκονίζεται ὁ Προφήτης Μωυσῆς, πού λύνει τά ὑποδήματά του¹³¹. Παραπέτασμα μέ τό ἴδιο θέμα (Καιόμενη Βάτος) ὑπάρχει καί στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στή Μαλώνα, πού προέρχεται προφανῶς ἀπό παλαιότερο εἰκονοστάσι. Μία τρίτη εἰκόνα μέ τά ἀνωτέρω καί μέ τήν προσθήκη ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ (τῆς Ἱερουσαλήμ) βρίσκεται στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Λουκά Σορωνῆς, ἡ ὁποία χρονολογεῖται στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα.

Τό παραπέτασμα τῆς Ὠραίας Πύλης στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου τῆς Λίνδου εἰκονίζει τή Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ (τήν Ἁγία Τριάδα). Στόν Ἅγιο Γεώργιο Μονόλιθου στήν ἴδια θέση βρίσκεται ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ.

131. Ἔξοδος, 3 § 2-5.

Ὁ Χριστός στό Ἅγιο Ποτήριο εἰκονίζεται στήν ἴδια θέση στούς Ναούς τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασσάρεως, τῶν Ἁγίων Αναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἱαλυσό, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο. Τά περισσότερα ἀπό τά πιό πάνω εἰκονοστάσια ἀνάγονται στό πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰώνα. Τό θέμα αὐτό ὑπάρχει ὥστόσο καί σέ μεταγενέστερες εἰκόνες ὅπως ἐκείνη τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο. Ἡ διαφορά του ἀπό τά προηγούμενα ἔγκειται στούς ἀγγέλους πού περιβάλλουν τή μορφή τοῦ Ἰησοῦ. Εἰκονίζονται ὅπως στή δυτική τέχνη, δηλαδή, κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο φτεροῦγες ἀπό κάτω, ἐνῶ στά παλαιά εἶναι ὁλόσωμοι ἢ ἀπό τή μέση καί πάνω.

Σέ ἀντίθεση μέ τά ἀνωτέρω στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας τῶν Καλυθιῶν ἡ εἰκόνα τοῦ παραπετάσματος ἔχει τόν Χριστό μέ τό Ποτήριο στό χέρι, χωρίς ιερατικά ἄμφια. Τό ἔργο ὁμως αὐτό κατασκευάστηκε πολύ ἀργότερα καί φέρει χρονολογία 1917. Παρόμοια εἶναι καί τά ἀντίστοιχα στούς Ναούς τῶν Εἰσοδίων στό Νιοχώρι, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας καί τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου. Τό τελευταῖο εἶναι δημιούργημα τοῦ ζωγράφου Καραφυλλάκη (μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα).

Ἡ ἀντίστοιχη σκηνή στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο περιλαμβάνει δένδρο, στή ρίζα τοῦ ὁποίου εἶναι ξαπλωμένος ὁ Προφήτης Ἰεσσαί, στόν κορμό του ἡ Παναγία Βρεφοκρατοῦσα καί στούς κλάδους του ἄλλοι Προφῆτες.

Στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιάς ἀλλάζει πάλι τό θέμα καί στή συγκεκριμένη θέση βρίσκεται ἡ Ἁγία Τριάδα μέ δυτικό τρόπο ἀπόδοσης (Πατήρ, Υἱός καί Ἅγιον Πνεῦμα). Στό ἴδιο στυλ κατασκευάστηκε καί ἡ σκηνή στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα. Καί τά δύο ἐντάσσονται στήν πέμπτη ὁμάδα.

Ἀντί τῶν ἀνωτέρω στόν Ναό τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλώνας ὑπάρχει παράσταση τοῦ Χριστοῦ στόν τύπο τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα καί εἰδικά στή ἕκτη ὁμάδα εἰκονοστασιῶν ὑπάρχουν τά ἑξῆς θέματα:

Ἁγία Τριάδα δυτικοῦ τύπου: Στούς Ναούς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα καί τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι.

Χριστός στό Άγιον Ποτήριον: Στόν Ναό τῆς Ἀγίας Μαρίνας Ἀπολακκιᾶς, περιτριγυρίζεται ἀπό κεφαλές ἀγγέλων. Τό ἴδιο καί στούς Ναούς τῶν Ταξιάρχῶν στόν Ἀρχάγγελο, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στά Λάερμα, τῶν Ἀγίων Σαράντα Μαρτύρων Διμουλιᾶς, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στ' Ἀπόλλωνα καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα. Παρόμοια καί στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες ἀλλά μέ ὁλόσωμους ἀγγέλους. Μόνος του ὁ Χριστός στό Ἅγιον Ποτήριον ὑπάρχει εἰκόνα στήν ἴδια θέση στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Λουκά Σορωνῆς.

Χριστός Μέγιστος Ἀρχιερέας: Στόν Ναό τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Κατταβιάς (μέ τό Ἅγιον Ποτήριον στό χέρι). Τό ἴδιο καί στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στά Πλατάνια, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Μάσσαρι. Παρόμοια παράσταση βρίσκεται καί στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου Παραδεισίου.

Χριστός μέ τό Ἅγιον Ποτήριον στό χέρι, χωρίς ἱερατικά ἄμφια: Εἰκονίζεται στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, τῶν Ταξιάρχῶν στήν Κάλαθο καί τοῦ Ἀγίου Φανουρίου στή Μεσαιωνική Πόλη. Στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο διαφοροποιεῖται. Τό ποτήριον βρίσκεται σέ τραπέζι καί ἀντί τῶν ἀγγέλων ὁ Χριστός πλαισιώνεται ἀπό Ἀποστόλους.

Παναγία Πλατυτέρα τῶν οὐρανῶν: Βρίσκεται στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κρητηνίας καί τῶν Ταξιάρχῶν στά Μαριτσά. Μοναδική καί ἡ εἰκόνα στό παραπέτασμα τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιάρχῶν Μεσαναγροῦ. Παριστάνει τόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου.

Τέλος στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἱστριο ὑπάρχει καί πάλι ὁ **Ἀρχάγγελος Μιχαήλ**. Ἡ τεχνοτροπία του πάντως διαφέρει ἀπό ἐκείνη στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στόν Μονόλιθο. Τό ἴδιο καί ἡ χρονολογία κατασκευῆς τους.

ΙΕ. Ἐνθετα γλυπτά στοιχεῖα.

Εἶναι γνωστά ἀπό ἄλλες δημοσιεύσεις ξύλινοι ἐπισκοπικοί θρόνοι¹³² καί εἰκονοστάσι¹³³ μέ τήν ἐνθετη τεχνική. Σύμφωνα μέ αὐτήν ψηφίδες ἀπό ὄστρακα καί ἔλεφαντόδοντο προσκολλῶνται ἢ καρφώ-

132. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό*, εἰκ. 54, 55.

133. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, πίν. 10, 11, 12.

νονται σέ επίπεδες επιφάνειες. Πρός τόν σκοπό αυτό σκάπτεται τό ξύλο σέ τόσο βάθος ὅσο καί τό πάχος τῆς κάθε ψηφίδας. Μέ αυτό τόν τρόπο τά πρόσθετα στοιχεῖα ἔρχονται «περασιά», στό ἴδιο επίπεδο μέ τόν κάμπο, πού τά περιβάλλει. Ἀπό τήν τέταρτη ὅμως δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα ἀρχίζουν νά καρφώνονται στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου νέα γλυπτά στοιχεῖα πάνω στίς ἤδη σκαλισμένες ἐπιφάνειες, τά ὁποῖα καί προεξέχουν. Ἡ ἀρχή ἔγινε στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι μέ τίς μορφές τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας (εἰκ. 280 ΣΤ) καί τούς Προφῆτες μέ τόν Ἰεσσαί σέ κεντρική θέση (εἰκ. 280 Ζ). Στή στέψη ἐπίσης τοῦ ἰδίου ξυλόγλυπτου καρφώθηκε γλυπτός ἀετός (εἰκ. 280 Ε). Ἡ μορφή τοῦ Προφήτη Ἰεσσαί ἔχει ἐντοπιστεῖ, βέβαια, καί στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, πού εἶναι παλαιότερο. Αὐτή ὅμως δέν εἶναι ἔνθετη, ἀλλά σκαλίστηκε ἐπὶ τῆς ζώνης τῆς κληματίδας (εἰκ. 150).

Στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αἰώνα αὐξάνονται τά ἔνθετα στοιχεῖα. Ὁδηγός καί γιά τά μεταγενέστερα ἔργα εἶναι τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό. Πτηνά, γρυπολέοντες, λιοντάρια καί ἄνθη προστίθενται ἀπό πάνω (εἰκ. 280 Η-ΙΑ). Μαζί μέ τό πίσω σανίδωμα σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τά γλυπτά βρίσκονται σέ τρία επίπεδα, ὅπως γιά παράδειγμα στά θωράκια. Τό πλεονέκτημά τους ἔναντι τῶν ἄλλων ξυλόγλυπτων εἶναι τό γεγονός ὅτι αὐτά σκαλίζονται καί στίς πλαϊνές, καθὼς καί τίς πίσω πλευρές καί μετά καρφώνονται. Μέ αυτό τόν τρόπο φαίνονται ὡς ἐνιαῖο τμήμα μέ βαθύ σκάλισμα. Διακρίνονται μόνο ἀπό κοντά καί μέ ψηλάφηση. Στά μειονεκτήματα εἶναι ὅτι κάποτε αὐτά ξεκαρφώνονται καί κρέμονται. Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτοῦ στό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι σήμερα πολλά ἔνθετα στοιχεῖα περιστρέφονται γύρω ἀπό ἓνα καρφί (ἄνθη καί πουλιά). Κάποια ἄλλα λείπουν. Τό πιό σημαντικό ἀπό ὅλα εἶναι οἱ Ἀρπυιες, πού στερεώνονται πάνω ἀπό τά κιονόκρανα (εἰκ. 279 Α). Τό θέμα αὐτό ἀπαντᾶται σέ ὅλα τά εἰκονοστάσια τῆς τέταρτης καί ἑκτῆς ομάδας (εἰκ. 279 Β-Δ).

Ἐνθετοί εἶναι καί οἱ ἀκτινωτοί πηχίσκοι στά τύμπανα τῶν τόξων τῶν Δεσποτικῶν εἰκόνων (εἰκ. 180). Τό ἴδιο καί στό κόσμημα τῆς εἰσόδου τοῦ παλαιοῦ εἰκονοστασίου στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, πού φυλάγεται στόν ἐκθesiaκό χῶρο. Τό ἴδιο πρόσθετοι εἶναι καί οἱ ἀετοί, πού ὑπάρχουν στούς κλάδους τῆς στέψης τῶν εἰκονοστασίων (εἰκ. 289 ΙΒ), στό τύμπανο τοῦ τόξου

πάνω από τις Ώραϊες Πύλες (είκ. 280 ΙΓ) και κάποιες φορές στά κιονόκρανα (είκ. 280 ΙΔ).

ΙΣΤ. Ό γραπτός διάκοσμος.

Μιά γενική παρατήρηση στόν γραπτό και γλυπτό διάκοσμο είναι ότι οι δύο αυτές τέχνες εφαρμόζονται ισόποσα στά εικονοστάσια της δεύτερης ομάδας. Σέ κάθε έργο τότε οι σκαλιστές και ζωγραφιστές επιφάνειες ήταν ίσες. Αντίθετα κατά τό δεύτερο μισό του 19ου αιώνα τά ξυλόγλυπτα υπερτερούν, καλύπτουν μεγαλύτερα τμήματα έναντι τών εικόνων, οι όποιες τυχαία βρέθηκαν σέ δεύτερη μοίρα.

Τά χρώματα, πού είναι σέ χρήση μέχρι τό τέλος του 18ου αιώνα στά εικονοστάσια, περιορίζονται αυστηρά στά γήινα. Τά τέσσερα βασικά είναι ή ώχρα, τό χονδροκόκκινο (ψημένη ώχρα), τό άσπρο τιτανίου και τό μαύρο τσιμέντου. Ό συνδυασμός μεταξύ τους σέ διάφορες αναλογίες παράγει τουλάχιστον 125 νέες αποχρώσεις. Μερικές έξ αυτών είναι τό σταχτί, τό μολυβί, τό λιλά, τό ρόζ, τό άνοικτό κίτρινο, τό πορτοκαλί, τό καφέ, τό κεραμιδί, τό λαδί και άλλα. Τό άνοικτό μπλέ (σταχτί) παρασκευάζεται από τό άσπρο μέ λίγη ποσότητα μαύρου, ένώ τό σκούρο μέ αντίθετες αναλογίες (τό περισσότερο μαύρο). Διπλανοί, όμοροι, πετυχημένοι χρωματισμοί σέ μία εικόνα, για νά περιγράφονται σαφώς οι μορφές και τά αντικείμενα, προϋποθέτει τίς έναλλαγές αντίθετων χαρακτηριστικών [σκούρο-άνοικτό, θερμό-ψυχρό, φωτεινό (λαμπρό)-σκοτεινό]. Η καλλιτεχνική αυτή διάθεση διαρκεί από τόν 16ο έως και τόν 18ο αιώνα. Σέ αυτή τήν περίοδο ό κάμπος κατά κανόνα είναι χρυσωμένος (είκ. 285 Α-Γ). Από τό πρώτο μισό του 19ου και μετά εισάγονται νέες χρωστικές στην περιοχή μας και ό προηγούμενος κανόνας ανατρέπεται. Τό κυανό του κοβαλτίου χρησιμοποιείται τότε ευρύτατα. Σταδιακά προστίθεται και τό πράσινο της Πολωνίας, τό κίτρινο και άλλα. Τότε καταργείται και τό χρυσό βάθος (φόντο) και τή θέση του καταλαμβάνουν άπαλά κυρίως χρώματα, πρωτίστως τό άνοικτό κυανό (είκ. 285 Ζ-Θ). Τό πρώτο έργο πάνω στό όποιο παρατηρήθηκε αυτή ή διαφοροποίηση τών χρωμάτων είναι τό εικονοστάσι της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Άφάντου (είκ. 284 Α). Η μεταβολή αυτή έγινε γύρω στό 1839. Στό αντίστοιχο του Ναού της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού Μαλώνας (1855) έλαχιστοποιείται ό χρυσός. Στόν Ναό του Αγίου Ισιδώρου (1860) επικρατεί τό χρωμα-

τιστό φόντο καί καθιερώνεται. Τά μόνα χρυσωμένα μέρη κάθε τέτοιας εικόνας ἐκεῖ εἶναι τά φωτοστέφανα τῶν ἁγίων. Ἡ τεχνοτροπία αὐτή παραπέμπει στίς λεγόμενες μοσχοβίτικες εἰκόνες.

Μιά παρατήρηση γιά κάποιες εἰκόνες στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα εἶναι τά πλουμιστά φορέματα τῶν Ἀγίων. Ὑποπτεύεται ὅτι παρέρχονται μερικές παραστάσεις στήν Παναγία Καλλιθηνή (εἰκ. 285 Δ), στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 285 Ε) καί στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό¹³⁴. Ἡ ἴδια τεχνοτροπία παρατηρεῖται καί στό Ἅγιον Ὅρος, ὅπως γιά παράδειγμα στίς τοιχογραφίες τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Φιλοθέου τοῦ ἔτους 1776¹³⁵. Τό ἴδιο θέμα καταγράφτηκε νωρίτερα καί σέ τοιχογραφία τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, στό παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα τῆς Σκήτης τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα, πού χρονολογεῖται στήν περίοδο 1768-1771¹³⁶.

Ἐξαιρετικῆς τέχνης εἶναι οἱ Δεσποτικές εἰκόνες τῶν Ναῶν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω ἢ *Γλυκοφιλοῦσα*, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στόν Μονόλιθο ἢ *Παναγία τοῦ Πάθους*, τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγίας στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, τοῦ *Ταξιάρχη Μιχαήλ* στό Νιοχώρι καί ἄλλες.

Σέ ἀναγεννησιακό στυλ ζωγραφίζονται οἱ εἰκόνες στό τέλος τοῦ 19ου καί στόν 20ό αἰώνα. Ἐχουν σωστές ἀναλογίες, κανονικό προοπτικό σχέδιο καί τό ἴδιο μελετημένα εἶναι ὁ φωτισμός καί ἡ σκιαγραφία (εἰκ. 285 Ζ), στοιχεῖα πού ἀπουσιάζουν κατά κανόνα στίς παλαιότερες. Πάνω σέ αὐτές βρίσκονται καί παραστάσεις μέ ὁλόσωμους ἁγίους κατά τά ρωσικά πρότυπα (εἰκ. 285 Θ).

Οἱ χρονολογίες ἐπὶ τῶν ξυλογλύπτων ἀναγράφονται ἐπίσης μέ χρωστήρα (εἰκ. 294 Β-Γ). Τρεῖς μόνο εἶναι σκαλιστές ἢ ἐγχάρακτες: τῶν Ναῶν τοῦ Θάρρι, τοῦ Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Παστίδα.

Ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχει καί μία διάθεση γενικά νά ἐμπλουτιστοῦν τά ξυλόγλυπτα μέ γραπτό διάκοσμο. Ἀρχικά αὐτός ἀπαντᾶται στά παλαιά θωράκια τῆς δεύτερης ὁμάδας εἰκονοστασίων

134. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό*, εἰκ. 63.

135. Γεώργιος Τσιγάρας, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Φιλοθέου*, Θεσσαλονίκη 2013, εἰκ. 2, 9, 20, 21.

136. Κωνσταντῖνος Βαφειάδης, *Τοιχογραφίες στίς Καρυές τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἀπό τόν 15ο ἕως τόν 19ο αἰ.* ΔΧΑΕ, τόμος ΚΕ' (2004), Ἀθήνα 2004, εἰκ. 10.

(κουρτινάκια και δοχεῖα μέ ἄνθη). Στή συνέχεια ἐμφανίζεται στά ἐπιστύλια, ὅπως στὸν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο (εἰκ. 289). Ἀργότερα τὸν βλέπουμε στοὺς κίονες, πάνω ἀπὸ τὰ τόξα (εἰκ. 293) ἢ στά τύμπανά τους καὶ ἄλλοῦ. Εἰδικά στά ὑπέρθυρα κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 18ου αἰῶνα μερικές φορές ἀπαντῶνται ζωγραφιστές κεφαλές ἀγγέλων μέ δύο ἢ τέσσερις ἢ ἕξι κόκκινες φτεροῦγες. Ἔτσι εἰκονίζονταν τότε, κατὰ τὴ γνώμη μας, τρεῖς Οὐράνιες Δυνάμεις, ἤτοι οἱ Ἄγγελοι (εἰκ. 299, 301 Γ), τὰ Χερουβίμ (εἰκ. 298 Α) καὶ τὰ Ἐξαπτέρυγα (εἰκ. 302 Α).

Β3) ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ

Τὰ εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου εἶναι κατὰ κανόνα εὐθύγραμμα (σέ κάτοψη), τόσο στή βάση ὅσο καὶ στήν κορυφή. Ἡ μόνη ἐξαίρεση ἀφορᾷ ἐκεῖνα πού ἔχουν πρισματική προεξοχή στό ὕψος τοῦ Δωδεκαόρτου καὶ εἶναι ἔργα τῆς ἑκτῆς ομάδας, πού κατασκευάστηκαν στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ τύπου τῶν εἰκονοστασιῶν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τὰ παλαιότερα ἦταν ἐντελῶς κατακόρυφα. Εἶχαν περίπου τετράγωνο σχῆμα. Κάτω στερεώνονταν τὰ κατακόρυφα στοιχεῖα. Πάνω σέ αὐτά σε ὀριζόντια διάταξη ἔμπαινε τὸ ἐπιστύλιο καὶ πὸ πάνω ἢ στέψη μέ σταυρό, λυπηρά καὶ δράκοντες. Ἔτσι κατασκευάστηκε τὸ εἰκονοστάσι στὸν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στὸν Ἀρχάγγελο (σχ. 191 Α).

Στή συνέχεια μετατρέπονται σέ ὀρθογώνια εἴτε μέ τὴν προσθήκη νέων στοιχείων καθ' ὕψος εἴτε κατ' ἐπέκταση. Παράλληλα λαμβάνουν ἐλαφρά κλίση πρὸς τὰ ἐμπρός. Μέ αὐτὸ τὸν τρόπο φαίνεται ὅτι γέρνουν πρὸς τὸν κυρίως ναό. Γιά σταθερότητα τοῦ συστήματος, παραλαμβάνεται ἡ ροπή στρέψεως στό σημεῖο αὐτό, μέ ἄλλη χονδρὴ δοκό, πού στερεώνεται στοὺς πίσω κτιστοὺς πεσσούς, κίονες ἢ πλαϊνοὺς τοίχους. Τὸ πρῶτο παράδειγμα τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς βρίσκεται στὸν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (σχ. 191 Β).

Οἱ πρισματικές προεξοχές ἐξελίσσουν τὸν τύπο τῶν εἰκονοστασιῶν ἀπὸ ἐπίπεδο σέ τρισδιάστατο ἔργο. Οἱ εἰκόνες Δωδεκαόρτου σέ κάτοψη στό σημεῖο αὐτό σχηματίζουν μισό κανονικὸ ἑξάγωνο. Ἔτσι ἀπαντᾶται ἀρχικά στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὶς Φάνες (σχ. 191 Δ) καὶ ἀκολούθως στοὺς ὑπόλοιπους τῆς

ίδιας ομάδας. Στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου ἀντί αὐτοῦ, στήν ἴδια θέση κεντρικά, ὑπάρχει μισό ὀκτάγωνο. Ἀνάμεσα ἀπό αὐτό τό πρίσμα καί τίς κοσμητικές ζῶνες δημιουργεῖται κενό, πού γεφυρώνεται μέ μεγάλο κιλλίβαντα στήν κάτω πλευρά καί σφαιρική καλύπτρα στήν πάνω. Σέ δύο περιπτώσεις ὑπάρχουν τρεῖς προεξοχές, πού ἀντιστοιχοῦν στίς τρεῖς εἰσόδους τοῦ Ἱεροῦ Βήματος (Ὡραία Πύλη καί εἰσόδους τῆς Πρόθεσης καί τοῦ Διακονικοῦ). Πρόκειται γιά τούς Ναούς τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου (σχ. 58, 191 Γ) καί τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς (σχ. 82).

Μέ μικρή ὑποχώρηση ἢ ἔσοχή διαμορφώνεται ἡ κεντρική εἴσοδος τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα. Δέν διαφοροποιεῖ ὅμως ἐντελῶς τόν τύπο, ἀφοῦ στό ἐπιστύλιο ὀριζοντιώνεται καί πάλι (σχ. 191 Ε).

Ἡ προεξοχή στό Δωδεκάορτο εἶναι τό χαρακτηριστικό στοιχεῖο τῆς ἑκτῆς ομάδας τῶν ξυλόγλυπτων εἰκονοστασιῶν τῆς Ρόδου. Προέρχεται ἀπό τά μὴ εὐθύγραμμα ἔργα, πού ἀπαντῶνται νωρίτερα σέ ἄλλες περιοχές. Ἐπινοήθηκε πιθανόν ἀπό Χιῶτες τεχνίτες. Μερικά ἀπό τά ἔργα τους εἶναι κοιλόκυρτα ξεφεύγοντας ἔτσι ἀπό τή συνήθη ἐπίπεδη ἐπιφάνεια. Γνωστά ξυλόγλυπτα μέ προεξοχές, πού προηγούνται χρονικά, βρίσκονται στοὺς Ναούς τῶν καθολικῶν τῶν Μονῶν Κουτλουμουσίου καί Ἐσφιγμένου στό Ἅγιον Ὅρος¹³⁷, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο (1820)¹³⁸, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στόν Ἄνω Μαχαλά τῆς Σμύρνης καί τώρα στήν Ἁγία Φωτεινή τῆς Νέας Σμύρνης (1800-1804)¹³⁹, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Χώρα Ἄνδρου (1820)¹⁴⁰ καί ἀλλοῦ.

Δέν ὑπάρχουν κοιλόκυρτα εἰκονοστάσια στή Ρόδο. Ἀπουσιάζουν καί οἱ κυματιστές ζῶνες, πού βρίσκονται στά ἀντίστοιχα ἔργα τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹⁴¹. Λείπουν ἐπίσης καί τά ξυλόγλυπτα, πού ἀκουμποῦν στήν ὀροφή, τά ὁποῖα μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στά Ἐπτάνησα¹⁴², τή

137. Καλοκύρης, Ἄθως, εἰκ. ιε', ιστ'.

138. Α. Νικηταράς, *Τό τέμπλο τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, σ. 12-13.

139. Προσωπική παρατήρηση.

140. ΑΔ 18 (1963), Β2, Χρονικά, πίν. 347 α καί σ. 302.

141. Α. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὁρους*, εἰκ. 112, 133, 153.

142. Ντίνος Κονόμου, *Ἡ Χριστιανική τέχνη στήν Κεφαλονιά*, Ἀθήνα 1996 καί Μοσχόπουλος Γεώργιος, *Κεφαλονιά. Ἐνα μεγάλο μουσεῖο*. Τόμος Ι, Ἐκκλησιαστική τέχνη -περιοχή Κραναίας- Ἀργοστόλι 1989.

Βουλγαρία¹⁴³, τή Σερβία καί τήν Ούγγαρία¹⁴⁴. Δέν βρέθηκαν επίσης ξύλινες κατασκευές μέ τέσσερεις ἢ πέντε σειρές εἰκόνων, ὅπως παρόμοιές τους συνηθίζονται ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχουν ρωσικές ἐπιδράσεις¹⁴⁵.

Β4) ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΞΥΛΙΝΩΝ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΩΝ ΜΕ ΤΑ ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΤΕΜΠΛΑ

Ὑπῆρχε παλαιότερα ἡ λανθασμένη ἐντύπωση ὅτι ἡ Ρόδος κατὰ τή Βυζαντινὴ ἐποχὴ ἦταν ἀραιοκατοικημένη ἢ σχεδὸν ἔρημη. Χωρὶς νά παρουσιάσει τίποτε τὸ ἀξιόλογο ἀπὸ πλευρᾶς μνημείων ἢ τόπος ἐξορίας. Αὐτὸ δέν εἶναι ἀληθές. Δέν θά μπορούσαν ἐξάλλου πολλοὶ ναοὶ νά βρίσκονται σέ ὅλα τὰ Δωδεκάνησα, ἐκτός ἀπὸ τή Ρόδο¹⁴⁶. Ἀντίθετα, πλῆθος μνημείων ἀνασκάφτηκαν καὶ ἤλθαν στὴν ἐπιφάνεια τὰ τελευταῖα χρόνια στὸν τόπο μας, ἀνάμεσά τους καὶ λατρευτικά. Τὰ δέ μαρμάρινά τους μέλη εἶναι πολλὰ καὶ ζητοῦν μελετητές. Ἀπὸ τίς ἐλάχιστες δημοσιεύσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι, τὰ μαρμάρινα τέμπλα τῆς περιοχῆς μας ἦταν ὅπως καὶ ἄλλου. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ θωράκια, κίονες καὶ ἐπιστύλια.

Τὸ Βυζαντινὸ θωράκιο (12ος αἰ.), πού εἶναι ἐντοιχισμένο στὸν περίβολο τοῦ τεμένους τοῦ Ἱμπραήμ στὴ Μεσαιωνικὴ Πόλη εἶναι συμμετρικὸ ὡς πρὸς τὸν κατακόρυφο ἄξονα. Σέ γενικὲς γραμμὲς καὶ ὡς πρὸς τὸν ὀριζόντιο, μέ διαφορετικὲς λεπτομέρειες. Οἱ συμπλεκόμενοι λημνίσκοι εἶναι τὸ κεντρικὸ κόσμημά τους, πού περιβάλλεται ἀπὸ ταινίες καὶ σηρικοὺς τροχοὺς. Στρόβιλοι καὶ ἀκανθόφυλλα συμπληρώνουν τὰ ἐνδιάμεσά τους κενά (σχ. 195). Σέ ὅλα ἀνεξαίρετα τὰ νεότερα ξύλινα εἰκονοστάσια, τῆς μελέτης μας, ὑπάρχουν θωράκια μέ διαφορετικὰ ὅμως θέματα. Ἐξακολουθοῦν ὥστόσο νά εἶναι συμμετρικά ὡς πρὸς τὸν κατακόρυφο ἄξονα. Τὰ συμπλεκόμενα κανονικά γεωμετρικά σχήματα στό παραπάνω μαρμάρينو θωράκιο παραπέμπουν εὐθέως καὶ σέ ἐκεῖνα, πού βρέθηκαν στὰ ξυλόγλυπτα τοῦ 14ου-16ου αἰώνα. Συγκεκριμένα οἱ κύκλοι πού

143. ИвАнкА Герова: *Early Bulgarian iconostases sixteenth to eighteenth century*, Sophia, 1993, picture 33.

144. Marta Nagy, *Orthodox iconostázionok Magyarországon*, Debrecen 1994, p. 82, 86, 90, 99, 100, 102, 104, 116, 120, 131, 134, 146, 148, 158.

145. Α. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἀγίου Ὁρους*, σχ. 98.

146. Ἀγγελικὴ Κατσιώτη – Ἑλένη Παπαβασιλείου, *Μεσοβυζαντινὴ γλυπτικὴ στὴ Λέρο καὶ τὴ Νίσυρο, ΔΧΑΕ, Περίοδος Δ΄, τ. ΚΓ΄ Ἀθήνα, (2002), σ. 121-148.*

πλέκονται μέ τούς ρόμβους στά εικονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά ἔχουν ἄμεση σχέση μέ αὐτή τήν τέχνη.

Δύο τμήματα κίωνων τέμπλων ἀπό πωρόλιθο τῆς ἐποχῆς τῆς ἱπποτοκρατίας στή Ρόδο (16ος αἰ.) ἐκτίθενται στήν ἐκθεση τῶν εἰκόνων τῆς Παναγιᾶς τοῦ Κάστρου στή Μεσαιωνική Πόλη. Τό κύριο χαρακτηριστικό τους εἶναι τά σχοινιά πού σχηματίζουν κόμπους τοῦ Ἡρακλέους (εἰκ. 196). Τό στοιχεῖο αὐτό βρέθηκε καί σέ μαρμάρινα ἔργα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, ὅπως στά τέμπλα τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Μονῆς Δαφνίου¹⁴⁷ κ.λπ. Παρόμοια στυλώματα σώζονται καί στό ξύλινο τέμπλο τοῦ Σπηλαίου τῆς Ἀποκάλυψης στήν Πάτμο¹⁴⁸, ἐπίσης σύγχρονο τῶν ἀνωτέρω ἐκθεμάτων. Τό ἴδιο δέσιμο σχοινιῶν βρίσκεται σήμερα καί στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο (εἰκ. 230 Α, σχ. 176 Α).

Τό μαρμάρينو ἐπιστύλιο στή Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμερί Μασσάρεως (δεύτερο μισό τοῦ 11ου αἰ.)¹⁴⁹ φέρει γλυπτή τοξοστοιχία κάτω ἀπό τήν ὁποία τέθηκαν σταυρός τύπου Μάλτας, ἐπτάφυλλα ἀνθέμια ἢ φοίνικες, κυπαρίσσια, ἄβακες καί ὀκτάφυλλος ρόδακας (σχ. 194). Ἀπό τά ἀνωτέρω θέματα ὁ σταυρός διατηρεῖται καί στά μεταγενέστερα ξύλινα εἰκονοστάσια. Βρίσκεται σέ κεντρικό σημεῖο τοῦ ἐπιστυλίου στους Ναούς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (εἰκ. 140 Α), τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 140 Β), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι (εἰκ. 140 Ε), τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 140 ΣΤ) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαριτσά (εἰκ. 140 Ζ). Ἡ σειρά ἀπό κίονες καί τόξα διατηρεῖται ἐπίσης στά μεταγενέστερα ξυλόγλυπτα ὄλων τῶν Ναῶν τῆς Ρόδου, τά ὁποῖα περιλαμβάνουν πλέον γραπτές παραστάσεις τῆς Δέησης καί τοῦ Δωδεκαόρτου.

Ἀπό τά πῶ πάνω ἀποδεικνύεται ὅτι τά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου ἀποτελοῦν συνέχεια τῶν μαρμαρίνων Βυζαντινῶν τέμπλων τῆς περιοχῆς μας.

147. Ἀ. Κ. Ὁρλάνδος, Νεώτερα εὐρήματα εἰς τήν μονήν Δαφνίου, *ABME*, τ. Η', (1955-1956) 83, εἰκ. 16.

148. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὁρους II*, σχ. 113.

149. Χαριστούλα Γιακουμάκη, *Ἐνέπιγραφο μεσοβυζαντινὸ ἐπιστύλιο ἀπὸ τὴν Μονὴ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Καμερί Ρόδου. Σοφία ἄδολος*. Τιμητικός τόμος γιὰ τόν Ι.Χ. Παχριστοδούλου, Ρόδος 2014, σελ. 195-214.

B5) ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΙ ΡΥΘΜΟΙ, ΠΟΡΕΙΑ ΔΙΑΚΟΣΜΟΥ.

Οί βασικοί αρχιτεκτονικοί ρυθμοί καλύπτουν και διάφορες άλλες μορφές τέχνης. Στην περίπτωση των εικονοστασίων, ή γλυπτική τους ακολουθεί ως μόδα. Ό επικρατέστερος ρυθμός στά ξυλόγλυπτα της Ρόδου είναι ο Αναγεννησιακός. Εκτός αυτού όμως συνυπάρχουν και άλλοι. Οί επιδράσεις των τεχνοτροπιών εμφανίζονται είτε διαχωρισμένες είτε ως σύνθεση στο πνεύμα του Έκλεκτικισμού (έπιλογή από διάφορους). Στην περίοδο ακμής των εικονοστασίων (19ος αϊ.) στην υπόλοιπη Ελλάδα είναι ευρέως διαδεδομένος μεταξύ άλλων και ο Νεοκλασικισμός. Στη Ρόδο άργησε νά εδραιωθεί. Η στροφή ωστόσο στους ιστορικούς ρυθμούς έφερε ξανά παλαιά σχέδια μέ νέα αντίληψη. Μέσα σέ αυτό τό πνεύμα οί επιδράσεις από τή Γοτθική, Αναγεννησιακή και Μπαρόκ τεχνοτροπία, επανέρχονται ως Νεο-γοτθικές, Νεο-αναγεννησιακές, Νεο-μπαρόκ, Νεο-κλασικές.

Άνάλογα μέ τόν διάκοσμο διακρίνονται κατά χρονολογική σειρά τά ακόλουθα:

Παλαιοχριστιανικές και Βυζαντινές επιδράσεις:

Τά κανονικά γεωμετρικά σχήματα και οί ταινίες πού σχηματίζουν πλέγμα μεταξύ τους είναι θέμα πού άπαντάται και στά μαρμαρό-γλυπτα από τή Μέση Βυζαντινή περίοδο. Στά ξυλόγλυπτα της Ρόδου κοσμούν τά έπιστύλια, πού βρίσκονται στους Ναούς του Άγίου Γεωργίου στο Βάτι και στη Μονή του Άγίου Γεωργίου (έξωκκλήσι) στη Λαχανιά (είκ. 141, σχ. 147, 148).

Σχοινιά πού σχηματίζουν κόμπους. Έντοπίστηκαν στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Άσκληπειό (είκ. 230 Α, σχ. 176 Α).

Πλοχμοί στην άπλή τους μορφή, παρατηρούνται στά εικονοστάσια των Ναών του Άγίου Γεωργίου (έξωκκλήσι) στη Λαχανιά (είκ. 141), του Άγίου Ιωάννου του Θεολόγου στο Παραδείσι (είκ. 143), του Άγίου Φιλήμονα στην Άρνίθα (είκ. 143), της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής (είκ. 144) και άλλου.

Οί κληματίδες των εικονοστασίων της δεύτερης ομάδας παραπέμπουν σέ αντίστοιχα έπιστηλίων της παλαιοχριστιανικής έποχής. Όμοίως και τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους γύρω από ένα άνθος (σχ. 49).

Άνθη και φύλλα, πού περιβάλλονται από τό στέλεχος τους. Τοι-

ουτοτρόπως έμφανίζονται στά ξυλόγλυπτα τών Ναών του Ταξιάρχη Μιχαήλ του Πατηριώτη στον Αρχάγγελο, της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κατταβιά, της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο, του Αγίου Θωμά στον Μονόλιθο κ.λπ. (σχ. 113 Α-Ε).

Ο αετός πού μάχεται μέ τό φίδι συχνά γίνεται γλυπτή παράσταση στά εικονοστάσια όπως εκείνα τών Ναών της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό (είκ. 175), του Αγίου Γεωργίου στά Λάερμα (είκ. 184), της Παναγίας Σκιαδενης στον Μεσαναγρό (είκ. 185) και στά περισσότερα έργα της έκτης ομάδας.

Γοτθικές επιδράσεις:

Όξυκόρυφα τόξα ή κυκλικά κάτω από όξείες γωνίες. Είναι στοιχεία τών εικονοστασιών του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στο Παραδείσι (είκ. 135 Α, σχ. 149), της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (είκ. 135 Β, 276 Β, σχ. 183 Γ) και τών Αγίων Αναργύρων της Πόλεως Ρόδου (είκ. 200).

Εραλδικές παραστάσεις αγγέλων. Σκαλίστηκαν στά εικονοστάσια τών Ναών τών Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι (είκ. 246), της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό (είκ. 271 ΙΒ) και της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Αφάντου (είκ. 177).

Λοξά ακανθόφυλλα. Έντοπίζονται στις κατακόρυφες πλευρές τών λυπηρών. Βρίσκονται στά εικονοστάσια της δεύτερης ομάδας μερικά εκ τών οποίων είναι τών Ναών Ταξιάρχη Μιχαήλ του Πατηριώτη στον Αρχάγγελο (είκ. 89 Α), του Αγίου Γεωργίου στην Ίαλυσό (είκ. 89 Β), της Αγίας Τριάδας στην Ψίνθο (είκ. 89 Ε) και τών Αγίων Αναργύρων της Πόλεως Ρόδου (είκ. 89 ΣΤ).

Αναγεννησιακές επιδράσεις:

Από τον ρυθμό της Αναγέννησης άντλούνται τά περισσότερα στοιχεία του διακόσμου, μερικά εκ τών οποίων και τά κατωτέρω.

Στριφτοί κίονες. Υπάρχουν σέ πολλά εικονοστάσια όπως στους Ναούς του Αγίου Νικολάου του Ψάλτου (είκ. 138 Ζ), του Αγίου Γεωργίου Κάτω (είκ. 138 ΙΓ), της Κοίμησης της Θεοτόκου στ' Αφάντου (είκ. 138 ΙΣΤ), της Παναγίας Σκιαδενης (είκ. 140 ΙΘ) και της Αγίας Αναστασίας της Ρωμαίας στο Γεννάδι (είκ. 231 ΙΑ).

Κίονες μέ κοσμητική βάση. Ξεχωρίζουν στά εικονοστάσια τών

Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 236), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (σχ. 179 Α), τῆς Ἀγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά (εἰκ. 235 ΛΑ) καί τοῦ Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι (εἰκ. 235 ΛΓ).

Κυκλικά τόξα μέ ὀδοντώσεις στήν ἐσωτερική περιφέρεια διασώθηκαν μαζί μέ τίς παλαιές εἰκόνες τοῦ 17ου αἰώνα στόν Ναό τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου (εἰκ. 285 Β, σχ. 5). Ἄλλα δύο εἰκονοστάσια ἔχουν παρόμοια ἀψιδώματα στήν Ὠραία Πύλη μέ τήν προσθήκη σφαιριδίων στίς ἄκριες τῶν δοντιῶν. Τό ἕνα στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193) καί τό ἄλλο στό ἀντίστοιχο τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (εἰκ. 194).

Ἄνθη μέ τρία φύλλα γύρω τους συμπληρώνουν συνήθως τά τριγωνικά διαστήματα πάνω ἀπό τά κυκλικά τόξα. Οἱ τεχνίτες τά σκάλισαν τά τρίφυλλα σέ διάφορα εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ομάδας, ὅπως στούς Ναούς τοῦ Ἀγίου Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα (εἰκ. 190), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά (εἰκ. 193), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Νιοχώρι (εἰκ. 195), τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 198) καί τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 199).

Δοχεῖα μέ ἄνθη ἀπαντῶνται στίς κατώτερες θέσεις τῶν εἰκονοστασίων. Συμπληρώνουν τόν διάκοσμο στά θωράκια καί τούς πεσσούς ἐντός τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 239 ΙΒ), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 239 ΙΕ), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 240 ΙΣΤ), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στίς Φάνες (εἰκ. 241 ΚΒ), τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (εἰκ. 241 ΚΕ), τοῦ Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι (εἰκ. 242 ΚΣΤ) καί τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλῶνας (εἰκ. 244 ΣΤ).

Τό Μακεδονικό ἄνθος, μέ μία σειρά πέταλα, πού συγκλίνουν μπροστά καί μιά ἄλλη σειρά πού στρέφονται πρὸς τά πίσω, ἀπαντᾶται μόνο στά εἰκονοστάσια τῆς δεύτερης ομάδας. Ἀνθίζει ἀφύσικα πάνω στήν κληματίδα τοῦ ἐπιστυλίου (εἰκ. 143, 144, 146, 148, 149, 150, σχ. 115-118).

Οἱ κλλιβαντες τοποθετοῦνται κυρίως κάτω ἀπό τό θριαμβικό τόξο. Εἶχαν ἐξ ἀρχῆς ὅλα τά εἰκονοστάσια στή συγκεκριμένη θέση. Σήμερα σώζονται στά περισσότερα. Ὑπάρχουν καί στίς ὀριζόντιες ζῶνες σέ ὅσα σημεῖα αὐτές προεξέχουν πρὸς τόν κυρίως ναό, ὅπως

στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό¹⁵⁰, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού (εἰκ. 129), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου¹⁵¹. Καρφώνονται ἐπίσης κάτω ἀπό τή βάση στούς κιονίσκους τοῦ Δωδεκαόρτου, ἐκ τῶν ὁποίων δείγμα μπορεῖ κάποιος νά δεῖ στόν Ναό τοῦ Ἀρταμίτη (εἰκ. 138 ΙΗ).

Οἱ γιρλάντες εἶναι ἓνα ἄλλο ἀναγεννησιακό θέμα. Ἀπαντῶνται στά εἰκονοστάσια ἀπό τήν τρίτη ἕως καί τήν ἕκτη ομάδα. Στίς φωτογραφίες τῆς παρούσας μελέτης φαίνονται στά ξυλόγλυπτα τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 126), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 154), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 156) καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 165).

Τά δαντελωτά τόξα ἀνήκουν ὡσαύτως στήν ἴδια τεχνοτροπία. Καταγράφηκαν μερικά ἀπό τοὺς Ναοὺς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό (εἰκ. 136 ΙΓ), τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 204, 205), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) Λαχανιάς (εἰκ. 212) καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (εἰκ. 224).

Ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου, ἐπικράτησε νά ὀνομάζονται οἱ γυναικεῖες ἢ παιδικές κεφαλές μέ δύο φτεροῦγες ἀπό κάτω τους. Στά ξυλόγλυπτα ἐμφανίζονται ἀπό τήν τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰῶνα καί μετὰ. Διακρίνονται στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 136 Ι, 151), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (εἰκ. 207), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα (εἰκ. 164), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (εἰκ. 165) καί τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι (εἰκ. 272 ΚΑ).

Ἐλισσόμενοι ἀνθοφόροι κλάδοι. Ἀρχικές κατασκευές βλέπουμε στήν τρίτη ομάδα τῶν ξυλόγλυπτων ἔργων. Ἐκτοπίζουν καί ἀντικαθιστοῦν τήν κληματίδα στό ἐπιστύλιο. Σημειώνονται γιά κατανόησή τους, οἱ ἀντίστοιχοι στοὺς Ναοὺς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (εἰκ. 151), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο (εἰκ. 153) καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι (εἰκ. 154). Συνεχίζουν καί στίς ἐπόμενες ομάδες, ὅπως στοὺς Ναοὺς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα (εἰκ. 164), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

150. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό*, εἰκ. 19, 25.

151. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, πίν. 40, σ. 87.

στά Λάερμα (είκ. 165) καί τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (είκ. 166).

Τά ἀντικριστά ζωάκια βρέθηκαν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (είκ. 245), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό (είκ. 250), τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς (είκ. 251), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (είκ. 156), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (είκ. 263) κ.λπ.

Προσωπεῖα (μάσκες). Τό βενετσιάνικο καί ἀναγεννησιακό αὐτό θέμα ὑπάρχει στό ἐπιστύλιο σέ δύο εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου. Τό πρῶτο ἀποτυπώθηκε φωτογραφικά στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (είκ. 156) καί τό δεύτερο στόν ἐνοριακό τῆς Λαχανιάς (είκ. 160). Μικρά προσωπεῖα σέ μετάλλια διακρίνονται καί στά τύμπανα τῶν τόξων στό Δωδεκάορτο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι (είκ. 135 Ζ) . Μεγαλύτερου μεγέθους εἶναι ἡ μάσκα στό ξυλόγλυπτο τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι. Βρίσκεται στό κέντρο βάρους τῆς ἀετωματικῆς στέψης (σχ. 102).

Τά μυθολογικά ὄντα καί τά στοιχεῖα φύλαξης καί ἀποτροπῆς ἔχουν ἐφαρμογή καί στήν τέχνη τῶν ξύλινων εἰκονοστασίων. Ὑπάρχουν γλυπτοί γρυπολέοντες, κέρβεροι, λάμιες καί Ἄρπυιες σέ πολλούς ναούς. Ἀντιστοιχίσεις τῶν ἐν λόγω θεμάτων μέ ναούς, ἐντός των ὁποίων αὐτά σκαλίστηκαν ἔχουν ὡς ἑξῆς: Λάμιες (γυναῖκες τέρατα) στόν Ἅγιο Νικόλαο Ἱαλυσοῦ (είκ. 118). Γρυπολέοντες στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου Ἑμπωνας (είκ. 115). Κέρβεροι (δράκοντες μέ τρία κεφάλια) στόν Ἅγιο Γεώργιο (ἐνοριακό) τῆς Λαχανιάς (είκ. 116). Ἄρπυιες στήν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Θεολόγο στό Γεννάδι, στόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Πρόδρομο Φανῶν καί στήν Ἀγία Εἰρήνη Λαχανιάς (είκ. 279 Α-Δ).

Μουσουλμανικές ἐπιδράσεις:

Τά ὀξυκόρυφα τόξα μέ διπλή κύρτωση ὑπῆρχαν στήν Ἰσλαμική τέχνη πρὶν νά βρεθοῦν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν. Διαφέρουν ἀπό τά ἀντίστοιχα γοτθικά ἀπὸ τό γεγονός ὅτι ἔχουν χαμηλό ὕψος (πιό μικρό ἀπὸ τό πλάτος). Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι τά τόξα στά λυπηρά ἐντός τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (είκ. 89 Ζ) καί στό Δωδεκάορτο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω τῆς Πόλεως Ρόδου (είκ. 136 ΙΑ).

Ἡ πατρίδα τοῦ φυτοῦ τῆς τουλίπας εἶναι τὸ Ἰράν (Περσία). Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκίνησε καὶ τὸ κοσμητικὸ αὐτὸ θέμα. Διὰ μέσου τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἔφτασε στὰ μέρη μας. Σκαλίστηκε στὰ εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου (εἰκ. 201) καὶ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (εἰκ. 240 ΙΖ).

Λογχοειδῆ φύλλα μέ ἄγκιστρα στὴν κορυφή τους. Ἔτσι σχηματίστηκαν κάποιες ψηφίδες ἀπὸ ὄστρακα στὸ εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 252).

Ἄνθη μετωπικά μέ δύο ἢ περισσότερες σειρές πέταλα. Δέν εἶναι ἀκριβῶς μουσουλμανικά. Παραπέμπουν σέ χρυσάνθεμα. Ἐφτασαν στὴ Ρόδο ἀπὸ τὴ μακρινὴ Κίνα, τὴ χώρα τῶν χρυσανθέμων. Πέρασαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία, μετὰ στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ στὸ τέλος ἔμειναν ἐδῶ. Στόν μουσουλμανικὸ κόσμον βρῆκαν ἀπήχηση. Ἐδῶ ἐντοπίζονται στὰ εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (εἰκ. 191) καὶ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου (εἰκ. 199).

Ἐπιδράσεις Μπαρόκ – Ροκοκό:

Ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καὶ S. Βρέθηκαν μεμονωμένα σέ εἰκονοστάσια ἄλλης τεχνοτροπίας (νεοκλασσικά) καὶ σέ συνδυασμὸ μέ τὸν ἐκλεκτικισμό. Ἐνδεικτικά εἶναι ἐκεῖνα πού κατασκευάστηκαν στὰ εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα (νέος) τῶν Σιαννῶν (εἰκ. 225), τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο (εἰκ. 226) καὶ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρὸ (εἰκ. 227).

Κουρτινάκι γλυπτὸ σκαλίστηκε στὸ θριαμβικὸ τόξο τοῦ τελευταίου εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν (εἰκ. 225). Πρόκειται γιὰ στοιχεῖο τῆς τελευταίας φάσης τοῦ μπαρόκ ἢ ἀλλιῶς ροκοκό.

Οἱ ἀκτινωτοὶ πηχίσκοι κατατάσσονται στὴν ἴδια κατηγορία μέ τὸ ἀμέσως πῶ πάνω. Διατηροῦνται ἀκόμα στὰ εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στὴν Προφύλια (εἰκ. 74) καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τῶν Σιαννῶν (εἰκ. 84 ΛΓ). Κυκλικὸ κόσμημα μέ τίς ἴδιες ξύλινες ἀκτίνες ὑπῆρχε παλαιότερο στὴν εἴσοδο τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, πού τελευταῖα καθαιρέθηκε μέ τίς ἀνακαινίσεις.

Ἐλλειπτικά σχήματα παρατηροῦνται στὴν πέμπτη ομάδα εἰκο-

νοστασιών. Σχηματίζουν διάχωρα εντός τών οποίων εικονίζονται Προφήτες, Εὐαγγελιστές καί Ἅγιοι. Μερικά ἐξ αὐτῶν βρίσκονται ἐντός τῶν ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλῶνας (σχ. 49 Α, 50), τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού (σχ. 50), τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (σχ. 51), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη (σχ. 52), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) Λαχανιάς (σχ. 56) καί τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (σχ. 57). Ἡ ἔλλειψη σάν σχῆμα εἶναι βασικό χαρακτηριστικό τοῦ συγκεκριμένου ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ.

Τά καμπύλα πλαίσια δέν συνηθίζονται στά ξυλόγλυπτα τῆς περιοχῆς μας. Εἶναι ἐλάχιστα. Ἐνα ἐξ αὐτῶν βρίσκεται στή βάση τοῦ σταυροῦ τῆς στέψης στό Θάρρι. Δεύτερη περίπτωση στήν ἐπιγραφή μέ τή χρονολογία στόν Ναό τῆς Ἀγίας Μαρίνας στήν Ἀπολακκιά. Τέλος στά κοσμητικά τύμπανα τῶν τόξων στά Δεσποτικά τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές περιέχουν τά ἐν λόγω σχήματα. Καμπύλα τόξα ὑπάρχουν μόνο στή Μονή Καλόπετρας (σχ. 155 Ε). Σέ ἄλλες περιοχές τά θέματα αὐτά, σέ συνδυασμό μέ τίς ζωηρές ἀντιθέσεις ἀπαντῶνται σέ πληθώρα στήν περίοδο ἀπό τό 1790 ἕως τό 1820. Ἀπό τά μπαρόκ εἰκονοστάσια στά κοντινά μας νησιά ξεχωρίζουν ἐκεῖνα τῶν Ναῶν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Σύμη (1795)¹⁵², τῆς Παναγίας Χαριτωμένης στήν Κάλυμνο (1805)¹⁵³ καί τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο (1820)¹⁵⁴. Στή Ρόδο ἀτυχῶς τήν ἴδια ἐποχή ὑπάρχει γενικά πτώση ἢ ἀπουσία τῶν ξυλόγλυπτων ἔργων.

Οἱ δύο τελευταῖες τεχνοτροπίες τῆς Ἀναγέννησης καί Μπαρόκ ἔχουν ἀφετηρία τήν Ἰταλία. Ἀπό ἐκεῖ κατευθύνονται βόρεια στήν Κεντρική Εὐρώπη. Σταδιακά μετακινοῦνται ἀνατολικά στή Ρωσία καί στή συνέχεια κατέρχονται πρὸς τά κάτω μέσῳ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν. Εἰδικά οἱ Ἀναγεννησιακοί ἀνθοφόροι κλάδοι, οἱ στριφτοὶ κίονες καί οἱ ἄγγελοι δυτικοῦ τύπου παρουσιάζονται παλιότερα χρονικά στή Ρουμανία, μετὰ στή Βουλγαρία καί τελικά στήν Ἑλλάδα. Ὁ Αὐστριακός δικέφαλος ἀετός, μέ ἀνοικτές τίς φτεροῦγες του

152. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ρυθμοὶ στά εἰκονοστάσια*, εἰκ. 4.

153. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Χαριτωμένης στή Χώρα Καλύμνου, Κάλυμνος*, Ἑλληνορθόδοξος ὀρισμός τοῦ Αἰγαίου, Ἀθήνα (1994), σχ. 1-5.

154. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ρυθμοὶ στά εἰκονοστάσια*, εἰκ. 2.

πρός τὰ πάνω, σκαλίστηκε στή βάση τοῦ σταυροῦ στό μπαρόκ εἰκονοστάσι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους¹⁵⁵. Ἡ πολιτεία τοῦ Ἀθῶνα ἀντιπροσωπεύει τόν εὐρύτερο ἐλλαδικό χώρο καί βέβαια τήν περιοχή μας. Δικαιούμεστε λοιπόν νά ὑποθέσουμε ὅτι ἀπό ἐκεῖ (Αὐστρία) μάς ἦλθε καί ὁ ἐν λόγω ρυθμός.

Ἐπιδράσεις ἀπό τόν Νεοκλασικισμό:

Ραβδωτοί κίονες ὑπάρχουν στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 235 ΑΔ), τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (εἰκ. 235 ΛΕ), τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα (νέου) τῶν Σιαννῶν (235 ΛΖ), τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου¹⁵⁶ καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (σχ. 180 Α). Στόν ἀντίστοιχο τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό δέν σώθηκαν (σχ. 180 Β).

Ἀκροκέραμοι. Ἔχουν τήν ἀντίστοιχη θέση ὅπως καί στούς Ναούς τῆς ἀρχαιότητος. Στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου τῆς Προφύλιας τοὺς ἀντικατέστησαν οἱ πλάκες μέ τίς δέκα ἐντολές, ἡ Ἁγία Γραφή καί ὁ Πετεινός (εἰκ. 74, σχ. 98). Δέν ἔχουν ἀκριβῶς τή μορφή τῶν ἀρχαίων ἀκροκέραμων, μέ τὰ ἐπτάφυλλα ἀνθέμια ἢ ἄλλα σχέδια τῆς τότε ἐποχῆς, ἀπλά παραπέμπουν σέ αὐτά.

Οἱ γεισίποδες διατάχτηκαν στίς ἀνώτερες θέσεις στά ξυλόγλυπτα τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 74). Προβάλλονται ἔντονα καί τοὺς προσδίδουν χαρακτηριστική μορφή. Ἀντίθετα στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Παστίδας εἶναι μικροσκοπικοί καί μόλις πού διακρίνονται¹⁵⁷. Σέ μικρή κλίμακα σχηματίστηκαν ἐπίσης στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Φανῶν. Στόν ἀντίστοιχο τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας τοῦ Παραδείσιου ἐλαχιστοποιοῦνται.

Τρίγλυφα ὑπάρχουν σήμερα μόνο στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια (εἰκ. 139 ΚΑ, σχ. 145 ΙΔ), ἐνῶ τὰ ἀντίστοιχα τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό δέν σώζονται πλέον (σχ. 111). Τό τριγωνικό ἀέτωμα τῆς στέψης τοῦ νέου

155. Ἀ. Θεοδοσίου, *Ξυλόγλυπτα Ἁγίου Ὁρους*, σχ. 60.

156. Ἀ. Θεοδοσίου, *Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, πίν. 41, σ. 88.

157. Ἀ. Θεοδοσίου, ὁ.π., πίν. 39, σ. 86.

ένοριακού Ναού του Αγίου Θωμά στον Μονόλιθο καθαιρέθηκε επίσης χάριν της ανακαίνισης.

Ο νεοκλασικισμός της Ρόδου έχει άμεση σχέση με τα απέναντι Μικρασιατικά παράλια. Ειδικά ή τότε κοσμοπολίτικη Σμύρνη δέχτηκε επιδράσεις από την ανάπτυξή του ως Γαλλική και Γερμανική τεχνοτροπία εκείνης της εποχής.

Επιδράσεις από τη Νέα Τέχνη:

Πέταλα, ως ίχνη στοιχείων από τη Νέα Τέχνη (Modern style, ή Art Nouveaux) βρίσκονται στο είκονοστάσι του ένοριακού Ναού του Αγίου Μερκουρίου στον Ίστριο. Τα τόξα του Δωδεκαόρτου σέ μορφή πετάλου είναι χαρακτηριστικό αυτής της τεχνοτροπίας. Ένω, δηλαδή, σέ όλα τα προηγούμενα αποτελούσαν μισό κύκλο, στή συγκεκριμένη περίπτωση εκτείνονται στά τρία τέταρτά του περίπου (είκ. 137 Κ, σχ. 145 ΙΓ).

Ο ρυθμός αυτός δέν πρόλαβε νά αναπτυχθεί στή Ρόδο.

Β6) ΤΕΧΝΙΚΕΣ, ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ, ΤΕΧΝΙΤΕΣ

Τά παλαιότερα ξυλόγλυπτα σκαλίζονταν σέ επίπεδες επιφάνειες μέ υποβάθμιση του βάθους. Τότε έπεξεργάζονταν περίτεχνα τίς λεπτομέρειες. Τά προεξέχοντα τμήματα καλύπτονταν μέ φύλλα χρυσού και ό κάμπος ήταν χρωματισμένος. Έτσι ήταν τά είκονοστάσια στους Ναούς του Αγίου Γεωργίου Λαχανιάς, της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής, της Κοίμησης της Θεοτόκου στήν Κατταβιά και του Αγίου Θωμά στον Μονόλιθο. Αναφερόμαστε στά έργα από τον 16ο αιώνα μέχρι και τό πρώτο τέταρτο του 18ου (πρώτη και δεύτερη ομάδα). Σέ μερικές περιπτώσεις κάποια γλυπτά θέματα είναι καλυμμένα μέ φύλλα άσημιού.

Στά έπόμενα υπάρχει ένα σημαντικό βήμα στήν τεχνική. Κατ' αυτό γίνεται άφαίρεση του βάθους και σχηματίζονται τά διάτρητα γλυπτά και τά διαμπερή κενά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπάρχει στον Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι. Η εξέλιξη του σανιδώματος σέ τρυπητό ξυλόγλυπτο έπέρχεται χονδρικά στά μέσα του 18ου αιώνα. Στήν έπόμενη ομάδα ή τεχνική προχωρά ακόμα περισσότερο. Κατασκευάζονται όλόγλυφα γλυπτά, τά όποια καρφώνονται πάνω στίς ήδη σκαλισμένες επιφάνειες. Μέ αυτό τον τρόπο τά

ἔργα γίνονται ἀκόμα πιο πλούσια σέ διάκοσμο. Ἀτυχῶς ὑποχωρεῖ τό χρύσωμα καί συχνά βλέπουμε εἰκονοστάσια αὐτῆς τῆς περιόδου νά εἶναι ἀπλά βερνικωμένα, ὅπως δείχνουν τά ἀντίστοιχα τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου καί τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς.

Τά ὀλόγλυφα στοιχεῖα ὑποχωροῦν στήν ἐπόμενη ὁμάδα (πέμπτη), διατηροῦνται ὅμως τά διαμπερῆ κενά.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα καί εἰδικότερα στήν ἕκτη ὁμάδα ἐπανερχοῦνται τά ὀλόγλυφα στόν χώρο στοιχεῖα. Τά θέματα εἶναι ἀντιγραφές ἀπό παλαιότερα. Δέν ἔχουν ὅμως τή λεπτότητα ἐκείνων. Τό εἰκονοστάσι τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό ἦταν τό πρότυπό τους. Βέβαιο εἶναι καί τό γεγονός ὅτι οἱ τεχνίτες εἶχαν σχέδιο μαζί τους, ἀφοῦ δέν μπορούσε εὐκολά νά βλέπει κάποιος τό συγκεκριμένο εἰκονοστάσι καί νά τό ἀντιγράψει ταυτόχρονα σέ ξύλο ἄλλοῦ.

Στόν 20ό αἰῶνα ὑπάρχει πτώση στά ξυλόγλυπτα. Οἱ ἐπίπεδες ἐπιφάνειες καλύπτουν μεγάλο μέρος τοῦ κάθε ἔργου. Τά γλυπτά περιορίζονται. Ἡ τεχνική στρέφεται σέ ἀπλά σκαφτά περιγράμματα γύρω ἀπό κάθε ἄνθος ἢ φυτικό στοιχεῖο.

Ὅλη ἡ ἐργασία γινόταν στό χέρι. Ἀκόμα καί οἱ κυλινδρικοί κίονες ἦταν πελεκητοί καί λειασμένοι στίς ἀκμές. Δέν ὑπῆρχαν τόνροι ἢ ἄλλα μηχανικά μέσα.

Γιά τήν κατασκευή τῶν εἰκονοστασίων ὑπῆρχαν ντόπιοι τεχνίτες, πού ἀσχολοῦντο μέ αὐτά, παράλληλα ἐνδεχομένως μέ τίς γεωργικές καί κτηνοτροφικές τους ἐργασίες. Δέν ὑπῆρχαν, δηλαδή, ἐργαστήρια μέ τή σημερινή ἔννοια, ὡς ξεχωριστό ἢ ἀποκλειστικό κατάστημα. Ἡ μεγάλη ζήτηση ὅμως ἔφερε ἐπαγγελματίες καί ἀπό ἄλλα μέρη (Κῶ, Σύμη, Κρήτη). Ἡ ἐργασία γινόταν ἀπό μικρά συνεργεῖα δύο ἢ τριῶν ἀτόμων. Αὐτό ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα κάποια ξυλόγλυπτα κατασκευάστηκαν μέ διαφορά μόνο ἑνός χρόνου τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο. Ἄν ἦταν μόνος τοῦ ὁ σκαλιστής, τότε θά χρειαζόταν δύο ἢ τρία χρόνια γιά κάθε ἔργο.

Ὅνόματα τεχνιτῶν πού σχετίζονται μέ τήν κατασκευή τῶν ξυλόγλυπτων εἰκονοστασίων τῆς Ρόδου εἶναι:

- 1) **Δράκος Ταλιαδῶρος**, Κῶος (†1783). Κατασκεύασε τά εἰκονο-

στάσια τῶν Ναῶν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν Πόλη τῆς Ρόδου, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό καί τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Κάτω¹⁵⁸.

2) **Ἀναγνώστου Χατζηγιώργης**. Ἀπό τά χέρια του βγῆκε τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι (1739).

3) **Κυριάκος ἢ Χατζηκυριάκος**, Ρόδιος. Ἔργα του ἀναφέρονται στήν Κύπρο (1749). Δέν εἶναι γνωστές οἱ δημιουργίες στήν πατρίδα του¹⁵⁹.

4) **Κύριλλος**, μοναχός ἀπό τή Λίνδο. Κατασκεύασε τά εἰκονοστάσια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια (1874) καί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στά Ἀπόλλωνα (1858-63)¹⁶⁰.

5) **Λεντάκης Κωνσταντῖνος, Λεντάκης Μιχαήλ**. Πατέρας καί γιός Χαλκίτες (20ός αἰ.). Γνωστοί ἀπό τίς ἐπισκευές σέ εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου¹⁶¹.

6) **Χατζιωάννου Γεώργιος** ἀπό τό χωριό Γαλατά Χανίων. Κατασκευαστής τοῦ ἁμβωνα καί πιθανόν τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῶν Ταξιαρχῶν Ἀρχαγγέλου (1861 καί 1849 ἀντίστοιχα).

7) **Μάκρας Γιακουμῆς**, Ρόδιος. Ὡς ἔργα του ἀναφέρονται τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Σορωνῆς, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Κάλαθο, τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, τῆς Ἁγίας Μαρίνας Ἀπολακκιᾶς¹⁶². Ἡ δράση του ὀρίζεται μεταξύ 1850-1883.

8) **Χατζιωάννου Ἀντώνιος**, Κρητικός. Τό ὄνομά του ὑπάρχει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

9) **Νικόλαος ἢ Κουτσουνικόλας Δημητρίου Στουπῆς**. Μαθητής τοῦ Γιακουμῆ Μάκρας. Μαζί περάτῳσαν τά πιό πάνω ξυλόγλυπτα. Τό ἀντίστοιχο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Μεσαναγροῦ ὑπο-

158. Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 256.

159. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 273.

160. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 273.

161. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 277.

162. Χ. Κουτελάκης, *Ἑλληνες ξυλογλύπτες*, σ. 281.

γράφει μόνος του (1885)¹⁶³. Τό ίδιο καί στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891).

10) **Τσιμέττας Γεώργιος**. Κατασκεύασε τά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παραδεισίου καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Παστίδας¹⁶⁴.

11) **Τσιμέττας Νικόλαος**, υἱός τοῦ Γεωργίου. Τό ὄνομά του σκαλίστηκε στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Παστίδας (1925)¹⁶⁵.

12) **Φασάκης Μανώλης**¹⁶⁶. Εὐλόγλυπτα ἔργα του βρίσκονται στούς Ναούς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στό Χαράκι καί τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου στή Μαλώνα (μέσα τοῦ 20οῦ αἰ.).

13) **ΜΖΣ**. Πιθανόν ἀρχικά τοῦ ὀνόματος καί ἐπιθέτου τοῦ κατασκευαστῆ τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ἀρταμίτη (1870).

14) **Θωμᾶς Ταλιαδῶρος**, Ρόδιος. Κατασκεύασε στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδό Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου, τήν ἐπέκταση τοῦ εἰκονοστασίου στά πλαϊνά κλίτη καί κάποια ἄλλα. Ἡ πληροφορία αὐτή ἐλέγχεται γιά τήν ὀρθότητά της ὡς πρός τά ἔργα τοῦ τεχνίτη¹⁶⁷.

Τό γεγονός ὅτι τέσσερα εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης ὁμάδας ἔχουν εἰκόνες καί τελειώματα ἀπό Συμιακούς καλλιτέχνες εἶναι ἐνδιαφέρον. Ὁ Μιχαήλ Μίγκλης ζωγράφισε τίς εἰκόνες τῶν εἰκονοστασίων στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στήν Πόλη τῆς Ρόδου καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στή Μαλώνα. Τό τελευταῖο μαζί μέ τόν Κωνσταντῆ Κωνσταντίνου ἐπίσης ἀπό τή Σύμη. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα ἀναφέρεται ὅτι τό ξυλόγλυπτο μᾶς ἦλθε ἀπό τό ἴδιο νησί. Οἱ εἰκόνες του ἔχουν ὅλες περίπου τήν ἴδια τεχνοτροπία. Μία ἐξ αὐτῶν (τῆς Σταύρωσης στό Δωδεκάορτο) ἔχει ἐπιγραφή μέ τό ὄνομα τοῦ δημιουργοῦ Σταύρου Νικολαΐδου Συμαίου καί χρονολογία 1899. Τό ἀντίστοιχο ξυλόγλυπτο στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού χρυσώθηκε ἀπό τόν Συμιακό Ἀρχιμανδρίτη Ἀγάπιο, πού μᾶς ἄφησε τό ὄνομά του σέ γραπτό

163. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 291.

164. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 320.

165. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 321.

166. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 322.

167. Χ. Κουτελάκης, ὁ.π., σ. 259.

διάκοσμο. Από αυτά μπορεί κάποιος νά υποθέσει ὅτι τά εἰκονοστάσια κατασκευάστηκαν ἀπό συνεργεῖα πού εἶχαν ταυτόχρονα τεχνίτες ξυλογλυπτικῆς καί ζωγράφους ἢ καί χρυσοχόους.

Ἄλλη περίπτωση εἶναι νά ἦταν χωριστά συνεργεῖα τῆς γλυπτικῆς τοῦ ξύλου ἀφ' ἑνός καί τῶν εἰκόνων ἀφ' ἑτέρου καί ἀπλά συνεργαζόντουσαν. Ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι μεγάλα δαπανηρά ἔργα μέ πολλές ἐργασίες ἔχουν μεγάλες ἐκπτώσεις στήν ἐργολαβία. Γι' αὐτό συμφέρει νά ἀνατεθοῦν ὅλα μαζί, πακέτο, (εἰκόνες καί ξυλόγλυπτα) σέ μιά ὁμάδα μέ ἕνα ἐκπρόσωπο. Ἀντίθετα ἡ διάσπασή τους ἐπιφέρει μεγαλύτερο κόστος. Οὕτως ἢ ἄλλως τά περισσότερα ξυλόγλυπτα αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἔγιναν πιθανότατα ἀπό ξυλογλύπτες μέ καταγωγή ἀπό τή Σύμη.

Τό χρύσωμα ἀποτελοῦσε πάντοτε ἰδιαίτερα δαπανηρή ἐργασία. Γι' αὐτό γινόταν συνήθως σέ δεύτερο στάδιο, ἀφοῦ περνοῦσε ἀρκετό χρονικό διάστημα μέχρι τή συλλογή τῶν χρημάτων, πού ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν πληρωμή καί ἐξόφλησή της. Μέ τήν οἰκονομική ἀδυναμία, πολλά εἰκονοστάσια ἔμειναν χωρίς τό χρύσωμα καί ἔτσι σταδιακά θεσμοθετήθηκε καί τό ἀπλό ξυλόγλυπτο. Ἡ νέα κατάσταση ἐπικράτησε στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα, κατά τήν ὁποία περίοδο εἶναι ἀνεκτά πλέον τά εἰκονοστάσια μέ μόνο τό βερνίκωμα. Ὅπως γιά παράδειγμα τά ἀντίστοιχα στούς Ναούς τῆς Πόλεως Ρόδου (Ἀγίου Ἰωάννου, Ἀγίας Ἀναστασίας), τῶν κοινοτήτων Ἰαλυσοῦ, Ἀρχαγγέλου κ.λπ.

Κατά τόν ἴδιο τρόπο καθιερώθηκαν καί οἱ εἰκόνες μέ χρωματιστό κάμπο. Μέχρι τό τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, τό βάθος κάθε εἰκόνας ἦταν πάντοτε χρυσό. Τό χρωματιστό φόντο συνδυάζεται μέ τή λεγόμενη μοσχοβίτικη τεχνοτροπία τῶν εἰκόνων, στήν ὁποία χρυσώνονται μόνο τά φωτοστέφανα τῶν ἀγίων. Ὁ οὐρανός χρωματίζεται μέ ἀπαλό κυανό, ρόζ, πορτοκαλί καί ἀνοικτό κίτρινο μέ ἢ χωρίς τά σύννεφα. Οἱ εἰκόνες αὐτές ἀπαντῶνται ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα ἀρχικά στό Δωδεκάορτο. Στή συνέχεια καί σέ ἐκεῖνες τῶν Δεσποτικῶν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

I

Σέ αυτό τό μέρος περιγράφεται ή εξέλιξη τῶν εἰκονοστασιῶν τῆς Ρόδου. Γιά κατανόησή της χωρίστηκαν σέ ἑπτά ὁμάδες μέσα στίς ὁποῖες τά ἔργα ἔχουν παρόμοια χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Περιγράφεται τό πῶς ξεκίνησαν τά ξυλόγλυπτα ἀρχικά, στή συνέχεια τήν τροποποίησή τους μέσα στήν πορεία τοῦ χρόνου καί στό τέλος τήν κατάληξή τους.

Τά ξυλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου εἶναι εξέλιξη τῶν βυζαντινῶν μαρμάρινων τέμπλων, πού περιλάμβαναν κατά κανόνα κίονες, θωράκια καί ἐπιστύλιο. Μετά τήν ἀλλαγὴ τοῦ ὕλικου κατασκευῆς τους (σέ ξύλο) ἐμπλουτίζονται σταδιακά.

Ια. Στήν **πρώτη ὁμάδα** τῆς ἔρευνάς μας κατατάχτηκαν δύο μόνο ξυλόγλυπτα. Οὐσιαστικά πρόκειται γιά τμήματά τους, πού στερεώθηκαν σέ νεότερες κατασκευές. Βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στό Βάτι καί τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐξωκκλήσι) στή Λαχανιά. Ἀμφότερα ἔχουν στό ἐπιστύλιο συμπλεκόμενα γεωμετρικά σχέδια (ρόμβους καί κύκλους). Στό βημόθυρο τοῦ πρώτου ὑπάρχει ἐπί πλέον σκαλιστό κόσμημα, μέ τρεῖς ὁμόκεντρους κύκλους. Τό κεντρικό του θέμα εἶναι τετράφυλλο κολοβό ἄνθος ἐνῶ ἐξωτερικά, σέ δύο σειρές, τεθλασμένα γραμμὴ σχηματίζει τρίγωνα μέ τίς ἄλλες δύο παράλληλες περιφέρειες. Οἱ κίονές τους διαμορφώνονται μέ γλυπτὰ σχοινιά, πού σχηματίζουν κόμβους στό μέσο περίπου τοῦ ὕψους τους. Τά παλαιὰ αὐτά εἰκονοστάσια χρονολογοῦνται στήν περίοδο ἀπό τόν 14ο ἕως τόν 16ο αἰώνα.

Ιβ. Στή **δεύτερη ὁμάδα** ἀποτυπώθηκαν σέ γενικές γραμμές εἰκοσιένα ξυλόγλυπτα ἔργα. Ἔχουν συνήθως τετράγωνο σχῆμα στίς γενικές διαστάσεις καί στά μέρη τους. Τό ὕψος, δηλαδή, εἶναι ἴσο περίπου μέ τό πλάτος. Τό ἴδιο ἰσχύει γιά τίς εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν καί τῆς Δέησης ἢ τοῦ Δωδεκαόρτου.

Στή στέψη ο σταυρός τους έχει τρίλοβα στίς κεραίες και δύο βαθμίδες στίς πάνω γωνίες. Ἡ κάτω πλευρά τους εἶναι πλατύτερη σέ σχέση μέ τίς ἄλλες τρεῖς. Στίς ἄκριες στερεώνονται ἑπτὰ γλυπτά φυτικά κοσμήματα. Κοσμητικές ταινίες μέ ἐλίσσόμενους βλαστούς ἢ κληματίδες περιβάλλουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές τους. Ἡ γραπτή παράσταση κεντρικά φέρει τόν Σταυρωμένο Χριστό καί στή τρίλοβα τά εὐαγγελικά σύμβολα. Ἐξαίρεση ὑπάρχει στή βάση τοῦ Σταυροῦ, ὅπου ζωγραφίζεται ἡ σχηματική παράσταση τοῦ Ἄδη (κάρα τοῦ Ἀδάμ). Τό βόδι, ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά, ὑποβαθμίζεται στήν προκειμένη περίπτωση σέ θέση πιό κάτω.

Τά λυπηρά αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι τοξωτά, μέ κυκλικό ἢ ὀξυκόρυφο τόξο. Στίς δύο πλευρές τους ἔχουν κιονίσκους καί στίς ἐξωτερικές πλευρές λοξά φύλλα μέ τρεῖς λοβούς. Στήν πάνω πλευρά σκαλίζεται ἄνθος μέ τρία φύλλα πέριξ αὐτοῦ καί ἀπόληξη μέ τρεῖς κορυφές. Ἐχωριστή μορφή ἔχουν τά λυπηρά στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά. Στήν πρώτη περίπτωση κατασκευάστηκε κυκλικό τόξο κάτω ἀπό γωνία (γοθτικό στύλ) καί στή δεύτερη φύλλα ἀμπελιοῦ, πού περιβάλλονται ἀπό τό στέλεχός τους καί διατάσσονται στίς δύο κατακόρυφες πλευρές τους.

Οἱ δράκοντες τῆς στέψης εἶναι ὕβριδικοί μέ σπειρωτές οὐρές. Ἐχουν σχηματοποιημένα πτερύγια ψαριοῦ ἢ ἀποφύσεις φυλλωμάτων καί κεφαλές πτηνῶν (μέ ράμφος, πού σκύβουν πρὸς τά κάτω). Στούς Ναούς τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Κατταβιάς καί τῆς Ἀγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά φέρουν κατ' ἐξαίρεση σαγόνια, σπειροειδές ἄνω χεῖλος, κυνόδοντες καί λογχοειδῆ γλώσσα. Τά στόματά τους ἀνοίγουν πρὸς τά πάνω μέ προορισμό τήν ὑποστήριξη τῶν λυπηρῶν, ὅπως ἐπίσης καί οἱ ἀντίστοιχοι στὸν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο. Ἰδιόμορφα εἶναι τά στοιχεῖα στήν ἴδια θέση ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου στὸν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Ἱαλυσοῦ. Ἐκεῖ τοποθετήθηκαν φτερωτές ἀνθρώπινες μορφές ἀπὸ τῆ μέση καί πάνω μέ σταυρωμένα χέρια καί σῶμα μέ σπειροειδῆ οὐρά, ὅπως καί στούς προηγούμενους δράκοντες.

Ἡ συμβολικὴ παράσταση τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά ἢ τοῦ Ἄδη τοποθετεῖται σέ καμπύλο πλαίσιο μέ εὐθεία τῇ βάση καί στένωση πρὸς τά πάνω, σέ σχῆμα πυραμίδας συνήθως. Οἱ καμπύλες εἶναι ἀπλές ἢ διπλές καί ἐναλλάσσονται ἐνίοτε μέ εὐθύγραμμα τμήματα.

Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο δὲν ἔχουν ἐντοπιστεῖ φυτικά στελέχη στή στέψη (κλάδοι) μέ ἐξαίρεση τό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου, στό ὁποῖο πιθανότατα προστέθηκε ἀργότερα.

Οἱ ἀνώτερες κοσμητικές ζῶνες περιλαμβάνουν καί τά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου ἢ τῆς Δέησης μέ τά τύμπανά τους. Σκαλίζονται σέ ἐνιαῖο σανίδωμα καί ἡ διαίρεσή τους σέ δύο ἢ τρία τμήματα ὑπάρχει μόνο στά γλυπτά τῆς πρόσοψης. Στόν διάκοσμό τους παρατηροῦνται πεντάφυλλα ἀνθέμια, δοχεῖα μέ ἄνθη, τεθλασμένες γραμμές σέ μορφή ζίκ-ζάκ, ἐλίσσόμενες κληματίδες μέ ποικιλία ἀπό ἄνθη καί ἄλλα. Ἀνάμεσά τους καί τά ρόδα, τά κωδώνια, τά Μακεδονικά ἄνθη, οἱ καλέντουλες (κατιφέδες), τά τρίφυλλα καί οἱ τουλίπες. Τά κοσμητικά τόξα (κάτω ζώνη) ἔχουν στά τύμπανά τους ἀχιβάδα ἢ ἀκτινωτό ἀνθέμιο καί στό τέλος τῆς ἐποχῆς τους (τρίτη-τέταρτη δεκαετία τοῦ 18ου αἰ.) ἀνθρωπόμορφα στοιχεῖα (κεφαλές ἀγγέλων).

Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο καί τή Δέηση στόν 17ο αἰῶνα εἶναι κυλινδρικοί ἢ στριφτοί. Ἐνίστε κοσμοῦνται μέ ἐλάχιστα φύλλα ἢ ἄνθη. Στίς τρεῖς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνα ἀποκτοῦν καί ἀπλή ἢ κοσμητική βάση. Ἰδιομορφία ἔχουν κάποιοι ἐξ αὐτῶν καί συγκεκριμένα ἐκεῖνοι στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, πού φέρουν κεφαλές πάνω ἀπό τά κιονόκρανά τους.

Ἡ ζώνη τῆς κληματίδας περιλαμβάνει ἐκτός ἀπό φύλλα καί σταφύλια, ἐλικοειδῆ ἀκροβλάσταρα, Μακεδονικά καί ἄλλα ἄνθη. Τά παρακλάδια ἀποφύονται ἀπό τό κύριο στέλεχος μέ γωνία τριάντα περίπου μοιρῶν. Στή συνέχεια διασταυρώνονται ἢ τέμνονται καί τά δύο μεταξύ τους κάθετα. Οἱ καρποί σέ τριάδες εἶναι ἐπίσης θέμα, πού χαρακτηρίζει τά γλυπτά αὐτῆς τῆς ομάδας. Ἐντοπίζεται στίς κυρίως ζῶνες εἰκονοστασίων τῶν Ναῶν τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου. Ἐνα ἄλλο εἰδικό θέμα τοῦ ἐπιστυλίου εἶναι τά πτηνά πού ραμφίζουν τά σταφύλια. Βρέθηκε στά ξυλόγλυπτα τῶν ναῶν τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμεϊρί, τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στά Μαρτίσά καί τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων στήν Πόλη τῆς Ρόδου. Οἱ ἐν λόγω κληματίδες τίς περισσότερες φορές ὀριοθετοῦνται στήν ἄνω καί κάτω πλευρά τους μέ ἀπλό πλοχμό, ἢ σχοινί ἢ ἀστραγάλους. Ἡ γλυπτή παράσταση μέ τόν Προφήτη Ἰεσσαί, ξαπλωμένο στή βάση

τῆς ζώνης αὐτῆς, εἶναι ἓνας νεωτερισμός, πού ἀπαντᾶται ἀρχικά στὸν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου.

Τὰ ὑπέρθυρα τῆς Ὠραίας Πύλης καὶ τῆς θύρας τῆς Προθέσεως σχηματίζουν στό κάτω μέρος τους μισό κύκλο ἢ διαμορφώνονται μέ τρία χωριστά καὶ διαδοχικά τμήματα κυκλικῶν τόξων. Ἡ ἐσωτερικὴ τους περιφέρεια συχνά εἶναι ὀδοντωτή. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα μέ ἀπλές καμπύλες. Ἀνάμεσα στὰ γλυπτὰ θέματά τους μπορεῖ κάποιος νὰ δεῖ κληματίδες, ἄνθη μέ πολλά πέταλα, ἄλλα πού περιβάλλονται ἀπὸ τό στέλεχός τους, μερικά ἀνάμεσα ἀπὸ τρία φύλλα ἢ κάποια μέ ἐξαπτέρυγα στίς θέσεις τῶν φυτικῶν κοσμημάτων.

Οἱ κίονες φέρουν κληματίδες πού συγκλίνουν καὶ ἀποκλίνουν κατὰ διαστήματα. Κάποιοι ἔχουν σέ τμήματά τους ἐλίσσόμενες ταινίες μέ σημειοσειρές. Στούς κλάδους ὑπάρχει ποικιλία ἀπὸ καρπούς καὶ ἄνθη, πού ὀργανώνονται κατὰ κανόνα σέ τριάδες. Τὰ μικρά εἰκονίδια στή βάση τῶν κίωνων εἶναι γνώρισμα τῆς συγκεκριμένης ομάδας καὶ χρονικῆς περιόδου. Ἐνῶ, δηλαδή, στό σύνολό του ὁ στύλος σκαλίζεται, στό χαμηλό του σημεῖο λειαίνεται μιά μικρὴ ἐπιφάνεια, πάνω στήν ὁποία ζωγραφίζονται παραστάσεις τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου κ.λπ. Τὰ γραπτὰ αὐτά θέματα τοποθετοῦνται σέ τοξωτό διαμορφωμένο πλαίσιο ἢ κυκλικό διάχωρο. Στηθαῖοι γλυπτοὶ ἄγγελοι ἀπαντῶνται ἐπίσης σέ κίονες στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰώνα, ὄχι ὅμως συχνά.

Οἱ πεσσοὶ σχετίζονται ἅμεσα μέ τοὺς ὑπερκείμενους κίονες ὡς πρὸς τὰ θέματα. Περιλαμβάνουν καὶ αὐτοὶ κληματίδες μέ ποικιλίες καρπῶν μεμονωμένους ἢ σέ τριάδες καὶ ἔχουν κοσμητικὴ βάση. Χωριστὴ μορφὴ ἔχουν ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους μέρος τοῦ κατακόρυφου κλάδου ἀντικαθίσταται μέ δέσμη ἀπὸ πέντε γλυπτὰ σχοινιά ἢ ἄβακες. Ἐντοπίζονται στοὺς Ναούς τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, τῆς Ἁγίας Τριάδας στήν Ψίνθο καὶ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τῆς Πόλεως Ρόδου. Στόν Ἅγιο Φιλήμονα Ἀρνίθας ἀπαντᾶται ἀκόμα μιά καινοτομία. Ὁ κλάδος ἐξέρχεται μέσα ἀπὸ ἄγγεῖο.

Θωράκια μέ ἀπλά σανιδώματα συμπληρώνουν τὰ κενὰ ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς πεσσούς. Ἔχουν γραπτές παραστάσεις μέ παραπετάσματα ἢ δοχεῖα μέ ἄνθη.

Τὰ βημόθυρα τῶν εἰκονοστασίων αὐτῆς τῆς ομάδας παρομοιάζουν μέ τὰ σύγχρονά τους, πού ἀπαντῶνται σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας. Λίγα γλυπτὰ ἀκανθόφυλλα ὑπάρχουν στό πάνω μέρος

τους, ἐνῶ στό ὑπόλοιπο ζωγραφίζονται παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων καί ἄλλων ἁγίων. Στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας κατ' ἐξαίρεση τό ἐν λόγῳ τμήμα δέν ἔχει σκαλίσματα. Διαμορφώνεται ὅμως μέ ἡμικυκλικό τελείωμα, πρᾶγμα πού ἐπίσης βρίσκεται ἀκόμα καί σέ παλαιότερα ἔργα ἄλλοῦ. Στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα ὑπεισέρχεται μιᾶ νέα ζώνη μέ γλυπτά θέματα κάτω ἀπό τή σκηνή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Μέ αὐτό τόν τρόπο διαχωρίζονται σαφῶς οἱ ζωγραφιές ἄνω καί κάτω. Ἡ διαίρεση αὐτή ἐμφανίζεται ἀρχικά ἐντός τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο. Ἀκολουθεῖ τό βημόθυρο στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω στήν ἴδια κοινότητα. Ἐπὶ αὐτοῦ σκαλίζονται ἐπὶ πλέον μορφές ἀγγέλων στήν «κουπαστή». Τό ἴδιο θέμα βρέθηκε στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου -Κοιμητήριο- στήν Ἑμπωνα. Διαφορετική μορφή ἔχει τό βημόθυρο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη στόν Ἀρχάγγελο μέ τίς εἰκόνες τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καί τῶν Ἀποστόλων μέσα σέ τοξωτά διάχωρα.

Τό ποτήριο στήν κορυφή τοῦ βημοθύρου ἔχει γραπτή παράσταση τοῦ Χριστοῦ, πού εὐλογεῖ μέ τά δύο χέρια. Ἡ εἰκόνα αὐτή βρίσκεται μέσα σέ γλυπτό στεφάνι, πού εἶναι κυκλικό ἢ ἔχει σχῆμα σταγόνας. Τό κορυφαῖο αὐτό τμήμα στερεώνεται σέ στριφτό συνήθως σταθμό ἀσφαλείας.

Ὅλα τά παραπάνω ξυλόγλυπτα τῆς δεύτερης ομάδας στήν περιοχή μας καλύπτουν τήν περίοδο ἀπό τό 1600 ἕως τό 1730.

Ιγ. Ἡ τρίτη ομάδα περιλαμβάνει τά εἰκονοστάσια μέ τούς ἀνθοφόρους κλάδους. Οἱ σταυροί στή στέψη ἀρχικά διατηροῦν τή στένωση στήν ἄνω κεραία, ὅπως καί στά προηγούμενα. Ἐτσι τουλάχιστον δείχνει στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι. Στή συνέχεια ἐμφανίζονται καί ἐκεῖνοι πού ἔχουν ἴδιο πλάτος πάνω καί κάτω, ὅπως στόν Ἅγιο Γεώργιο τόν Κάτω. Σέ ὅλους τούς σταυρούς τῆς ομάδας αὐτῆς ἀπουσιάζει ἡ κληματίδα ἀπό τίς γλυπτές ταινίες, πού πλαισιώνουν τίς ὀριζόντιες καί κατακόρυφες πλευρές των. Ἀντί αὐτῆς ὑπάρχει ἐλισσόμενος βλαστός μέ ἄνθη.

Τά λυπηρά ἐκτός ἀπό τίς μορφές τῆς Παναγίας καί τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἔχουν δεύτερο ἡμικυκλικό διάχωρο πιο πάνω, μέ γραπτούς ἀγγέλους ἢ Χερουβίμ.

Ταυτόχρονα καθιερώνεται ἡ προσθήκη φυτικοῦ στελέχους στή

στέψη και οι φολιδωτοί πλέον δράκοντες (έρπετά) εντάσσονται μέσα σε αυτό. Ένας άλλος νεωτερισμός είναι και η προσθήκη ξυλόγλυπτου άετου στη βάση του σταυρού, παραλλαγή του θέματος του πελεκάνου, που τρυπά τό στήθος του μέ τό ράμφος του. Σύμφωνα μέ τίς θεολογικές έρμηνείες, υπάρχει αντίστοιχία τής θυσίας του Χριστού στον σταυρό μέ εκείνη τής μητέρας πελεκάνου, ή όποία ποτίζει τούς νεοσσούς μέ τό αίμα της και τά αντισώματά του γιά νά τούς σώσει από τό δηλητήριο φιδιού. Τόν ίδιο συμβολισμό έχει και ό άετός σε αυτή τή θέση.

Άνθοφόροι κλάδοι σκαλίζονται στίς ανώτερες ζώνες, στό έπιστύλιο, στους κίονες και τά θωράκια. Στο είκονοστάσι του Ναού τής Κοίμησης τής Θεοτόκου στό Άσκληπειό κατ' εξαίρεση είναι ζωγραφιστοί και στό αντίστοιχο του Αγίου Νικολάου τής Πόλεως κατασκευάστηκαν μέ ένθετες ψηφίδες από όστρακα τής θάλασσας. Τό τελευταίο αυτό έργο έχει και ένα στοιχείο πού τό συνδέει μέ τήν επόμενη ομάδα. Διατηρεί ώστόσο τόν ανθοφόρο κλάδο στη στέψη όπως και αυτά πού αναφέρονται παραπάνω. Άσχετα μέ όλα αυτά είναι τά κυκλικά τύμπανα των Δεσποτικών του τόξων μέ κοσμητικά τύμπανα, πού χαρακτηρίζουν τά μεταγενέστερα ξυλόγλυπτα.

Τά ένθετα γλυπτά θέματα των Προφητών πάνω στη ζώνη μέ τόν ανθοφόρο κλάδο, μέ τόν Έσσαι στο κέντρο και τήν Παναγία Βρεφοκρατούσα πιο πάνω είναι μοναδικά στον Ναό των Εισοδίων τής Θεοτόκου στο Νιοχώρι. Διαφοροποιούν έντελώς τή ζώνη τής κληματίδας πού υπήρχε παλαιότερα στα ξυλόγλυπτα. Παραπέμπουν στη Ρίζα Έσσαι, στο όραμα του προφήτη, δηλαδή, τό όποιο έχει σκοπό νά τονίσει τή βασιλική καταγωγή του Χριστού από τόν Δαβίδ.

Οί κιονίσκοι του Δωδεκαόρτου στην περίπτωση αυτή είναι φολιδωτοί ή στρεπτοί.

Οί κλάδοι στους κίονες των Δεσποτικών είναι σπειροειδείς, σε μορφή στερεάς έλικας. Πάνω από αυτούς κατασκευάζονται και δεύτερα κιονόκρανα, σε συνδυασμό μέ τήν προσθήκη περισσότερων γλυπτών ζωνών στον θρικό.

Τά θωράκια διαιρούνται σε δύο τμήματα. Τό πάνω κατά κανόνα φέρει ξυλόγλυπτους ανθοφόρους κλάδους σε συμμετρία ως προς τόν κατακόρυφο άξονα ή αντικριστά ζωάκια. Τό κάτω έχει και γραπτές παραστάσεις (είκόνες αγίων).

Τά δοχεία μέ άνθισμένες τριανταφυλλιές είναι τό κύριο γλυπτό

θέμα στους πεσσούς στον Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι. Πρόκειται γιά τά πρῶτα δείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Θά ἐπαναληφθοῦν ἀργότερα καί στίς ἐπόμενες ομάδες.

Στό βημόθυρο τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι ἐκτός ἀπό τήν πάνω πλευρά παρατηρεῖται καί δεύτερη ὀριζόντια ζώνη γλυπτῶν θεμάτων στό μέσο περίπου τοῦ ὕψους. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ θά μείνει ὡς ὁδηγός καί γιά τά ξυλόγλυπτα σέ μεταγενέστερες ἐποχές.

Στὴν ἐκτέλεση τοῦ σκαλίσματος εἰσάγεται ἡ τέχνη τοῦ τρυπητοῦ, μέ τὰ διαμπερῇ κενά. Αὐτὴ παρατηρεῖται σχεδόν σέ ὅλα τὰ τμήματα τοῦ εἰκονοστασίου, δηλαδή, τὸν σταυρό, τὰ λυπηρά, τὸν κλάδο τῆς στέψης, στὸν κοσμητὴ κ.λπ.

Τά πιό πάνω γενικά γνωρίσματα τῆς ἐν λόγω τρίτης ομάδας εἰκονοστασίων ἀπαντῶνται σίγουρα στὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 1739 ἕως τὸ 1756 καί διατηροῦνται πιθανόν καί ἀργότερα.

Ιδ. Στὴν **τέταρτη** ομάδα τὸ κυριότερο χαρακτηριστικό, πού ἀλλάζει τὴν μορφή, ἐντοπίζεται στὰ κοσμητικὰ τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπὸ τίς Δεσποτικές εἰκόνες. Σέ αὐτὴν ἐντάσσονται τέσσερα μόνο εἰκονοστάσια. Τοποθετήθηκαν στους Ναοὺς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὴν ὁδὸ Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στὴν Ἰαλυσό, τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς καί τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου. Εἶναι ὅλα εὐθύγραμμα. Οἱ δράκοντες στὴ στέψη ἔχουν τρεῖς κεφαλές. Τὰ λυπηρά ἐκτός, ἀπὸ τὸ τελευταῖο, διαιροῦνται σέ δύο γραπτὰ διάχωρα, ὅπως καί τὰ προηγούμενά τους, μέ ἀγγέλους ἢ Χερουβίμ στοὺς ἄνω καί τὴν Παναγία ἢ τὸν Ἰωάννη τὸν Θεολόγο στοὺς κάτω. Τὸ φυτικό στέλεχος τῆς στέψης ἀποτελεῖται ἀπὸ πυκνὸ ἀνθοφόρο κλάδο, διάτρητο καί πλούσια κοσμημένο.

Στίς ἀνώτερες ζώνες καί τὸν θριγκὸ ἐντοπίζονται ἀνθοφόροι κλάδοι, γιρλάντες, λεοντοκεφαλές, φτερωτές γυναικεῖες μορφές (Ἀρπυιες), γρυπολέοντες καί δαντελωτὰ ἡμικυκλικά τόξα. Στὰ τύμπανά τους σκαλίζονται ἐλίσσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἄνθη, ἄγγελοι ὁλόσωμοι σέ ἐραλδική στάση καί ἀντικριστὰ ζῶα. Ἀπὸ αὐτὰ τὸ κεντρικὸ, πάνω ἀπὸ τὴν Ὠραία Πύλη φέρει τὴν παράσταση τοῦ ἀετοῦ πού μάχεται μέ τὸ φίδι. Στὸ εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης στὴν Ἰαλυσό οἱ κίονες εἶναι τριπλοὶ τόσο στοὺς Δωδεκάορτο, ὅσο καί τὰ Δεσποτικά. Ἐξ αὐτῶν οἱ πάνω εἶναι στριφτοὶ ἐνῶ οἱ κάτω κο-

σμοῦνται μέ ἐλισσόμενους κλάδους σέ μορφή στερεᾶς ἑλικας, σπειροειδεῖς ταινίες μέ φυτικό διάκοσμο, κληματίδες, ἄνθη καί πτηνά. Τριπλοῖ ὡσαύτως εἶναι καί οἱ κιονίσκοι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν ὁδὸ Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου.

Οἱ πεσσοὶ κοσμοῦνται μέ γλυπτές τριανταφυλλίες σέ δοχεῖα. Τό συγκεκριμένο θέμα μετατοπίζεται στά θωράκια στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης στ' Ἀφάντου. Στά ἄλλα τρία ξυλόγλυπτα τῆς ἴδιας ὁμάδας οἱ ποδιές κάτω ἀπὸ τίς Δεσποτικές εἰκόνες συμπληρώνονται μέ σκαλιστά φύλλα καί ἄνθη, πού πλαισιώνουν γραπτὴ παράσταση προφητῶν ἢ ἁγίων.

Πλούσιο σκάλισμα ἔχουν καί τὰ βημόθυρά τους. Στόν Ναό τῆς Ἰαλυσοῦ συμπλέκονται τὰ φυτικά θέματα μέ ἀγγέλους, λιοντάρια καί γρυπολέοντες. Στ' Ἀφάντου οἱ δράκοντες ἔχουν τὴ θέση τῆς κουπαστῆς στό ἀνοιγόμενο φύλλο καί στήν Τσαμπίκα τὴ Χαμηλὴ εἶναι ἀμφικέφαλοι (μέ δεῦτερο κεφάλι στήν οὐρά). Οἱ γραπτές παραστάσεις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῶν Προφητῶν καί τῶν Ἀγίων τακτοποιοῦνται σέ χωριστὰ τοξωτὰ διάχωρα.

Τό θριαμβικὸ τόξο, στήν εἴσοδο τῆς Ὠραίας Πύλης ὑποβαστάζουν ἐπιμήκεις κιλλίβαντες μέ γλυπτὰ λιονταράκια στά χαμηλότερα σημεῖα.

Στ' Ἀφάντου παρατηρεῖται καί ἓνα σχέδιο, πού χαρακτηρίζει τὴν ἐπόμενη ὁμάδα. Συγκεκριμένα τὰ φύλλα πού σχηματίζουν στρόβιλο ἐμφανίζονται ἀρχικὰ ἐκεῖ. Τό εἰκονοστάσι αὐτὸ ἀπέχει χρονικὰ μερικές δεκαετίες ἀπὸ τὰ τρία ἄλλα, πού ἀποδίδονται στόν τεχνίτη Μάστορ-Δράκο ἀπὸ τὴν Κῶ. Ἔχει ὅμως περισσότερα κοινὰ στοιχεῖα μέ τὰ προηγούμενα παρά μέ τὰ μεταγενέστερα.

Στὴν ὁμάδα αὐτὴ ὑπάρχουν καί δύο νεωτερισμοί, σχετικοὶ μέ τίς εἰκόνες. Στόν πρῶτο διαμορφώνεται ἡ τάση οἱ ἅγιοι νὰ ἔχουν πλουμιστὰ ἐνδύματα. Μικρὰ ἀνθάκια ἢ κοσμήματα, δηλαδή, πού ἐπαναλαμβάνονται σέ κανονικὰ διαστήματα. Ἐξελίσσεται στὴ Ρόδο κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰῶνα. Στὸ δεῦτερο εἰσάγεται ἡ χρῆση τοῦ κυανοῦ χρώματος (μπλέ τοῦ κοβαλτίου). Παρατηρεῖται ἀρχικὰ στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου. Προηγουμένως οἱ χρωστικές ἦταν περιορισμένες καί περιλάμβαναν μόνο γήινα χρώματα (ῥοζ, ψημένη ῥοζ ἢ χονδροκόκκινο, μαῦρο τσιμέντου καί ἄσπρο τιτανίου). Ὁ συνδυασμὸς τους σχημάτιζε μὴ σειρά ἀπὸ ἄλλες ἀποχρώσεις ὅπως τὸ ρόζ, τὸ λαδί, τὸ κεραμιδί, τὸ

πορτοκαλί, τό σταχτί, τό καφέ, τό μώβ καί ἄλλα. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ στὰ βαψίματα θεωρεῖται ὅτι ἔγινε στό 1839, τότε περίπου, πού κατασκευάστηκαν οἱ εἰκόνες. Ἡ περίοδος μέσα στήν ὁποία κατασκευάστηκαν τὰ εἰκονοστάσια τῆς ομάδας αὐτῆς, ἐκτείνεται στή διάρκεια ἀπό τό 1750 ἕως τό 1839.

Ιε. Ἡ πέμπτη ομάδα περιλαμβάνει ἑννέα ἔργα, πού βρίσκονται στούς Ναούς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλώνας, τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὰ Κοσκινοῦ, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Μαλώνας, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὰ Καλαβάρδα, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά καί τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Παραδείσι.

Οἱ σταυροί στήν κορυφή τους ἔχουν πλατιές κεραῖες. Τά τρίλοβα τους κατά κανόνα σχηματίζονται ἀπό ἑλλειπτικά τόξα καί φέρουν μικρά φυτικά κοσμήματα. Τέσσερις δράκοντες σκαλίζονται στὸν κλάδο τῆς στέψης, ἐνῶ σέ ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις μόνο δύο. Ἡ μορφολογικὴ ἐνίσχυση τῆς στέψης γίνεται ἀρχικά μέ τὴν προσθήκη γλυπτῶν ἀετῶν καί στή συνέχεια μέ γραπτές παραστάσεις γονατιστῶν ἀγγέλων σέ σανίδωμα πού ἀποκόπτεται στό περίγραμμα τῶν μορφῶν.

Τὰ πλαίσια τῶν εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου καί τῆς Δέησης εἶναι τοξωτά.

Κύριο θέμα σέ ὅλες τίς ζῶνες τῆς στέψης καί τοῦ θριγκοῦ εἶναι ὁ εὐθύγραμμος ἀνθοφόρος κλάδος σέ ἐπανάληψη μέ ἐλαφρές διαφοροποιήσεις. Μερικὲς φορές ἐμφανίζεται μέ περισσότερα ἄνθη καί φύλλα καί σέ ἄλλες μέ λιγότερα. Τό στέλεχός του διέρχεται ἀφύσικα μέσα ἀπὸ ἄνθη σέ τακτὰ διαστήματα.

Ἀπὸ τὰ βασικά χαρακτηριστικά τῆς συγκεκριμένης ομάδας εἶναι τὰ ἑλλειπτικά διάχωρα μέ γραπτές παραστάσεις τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων καί ἄλλων ἁγίων. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ στή στέψη, στίς ζῶνες τοῦ θριγκοῦ καί στὰ κοσμητικὰ τύμπανα τῶν τόξων πάνω ἀπὸ τίς Δεσποτικές εἰκόνες.

Ὅλες οἱ εἰκόνες τῶν Δεσποτικῶν βρίσκονται κάτω ἀπὸ κυκλικά τόξα μέ τύμπανο. Ἐπὶ αὐτῶν συνηθίζονται καί τὰ ἀκτινωτά κοσμήματα σέ παραλληλία μέ τίς συνθέσεις τῶν ἀνθῶν καί τῶν ἐλίσσόμενων βλαστῶν.

Τά φύλλα πού σχηματίζουν στροβίλους είναι επίσης γνώρισμα τής κατηγορίας αὐτῆς καθώς καί τά στεφάνια μέ διαδοχικά ἐσωστρεφή φύλλα.

Κίονες μέ μικρά φύλλα σέ κάθετη διάταξη ὑπάρχουν στούς Ναοὺς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τῆς Μαλώνας, τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή καί στήν Καλόπετρα. Στά ὑπόλοιπα εἰκονοστάσια εἶναι κυλινδρικοί ἢ κοσμοῦνται μέ κλάδους καί ταινίες σέ μορφή στερεᾶς ἑλικας. Οἱ κιλλίβαντες στό τόξο τῆς Ὡραίας Πύλης εἶναι κοντοί.

Τά φύλλα πού στροβιλίζονται συχνά τοποθετοῦνται στό πάνω μέρος τῶν θωρακίων. Στόν Ναό τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα σκαλίστηκαν καί στό βημόθυρο. Στίς ποδιές τά κοσμητικά στοιχεῖα εἶναι δοχεῖα μέ τριανταφυλλίες.

Οἱ πεσσοί φέρουν ἐπίσης ἀνθοφόρους κλάδους. Σέ ὅλη τήν ἐπιφάνεια τῶν εἰκονοστασίων τῆς ομάδας αὐτῆς τά ἄνθη (ρόδα) ἀριθμοῦν ἑκατοντάδες ἴσως καί χιλιάδες. Ἀπουσιάζουν ὁμως ἐντελῶς οἱ καρποί.

Ἐγκαταλείπεται ἐντελῶς ἡ διάτρητη τεχνική μέ τά διαμπερῆ κενά μέ μόνη ἐξαίρεση τό δαντελωτό τόξο στήν Ὡραία Πύλη τοῦ εἰκονοστασίου στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Λαχανιάς. Ὅλα τά θέματα σκαλίζονται σέ συμπαγῆ σανιδώματα.

Τά ξυλόγλυπτα μέ τά παραπάνω χαρακτηριστικά κατασκευάστηκαν στήν περίοδο ἀπό τό 1843 ἕως τό 1869 περίπου.

Ιστ. Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ξυλόγλυπτων ἐντάσσονται στήν **ἕκτη ομάδα**, πού ἀριθμεῖ συνολικά τριάντα ἑξὶ εἰκονοστάσια. Βρίσκονται κατὰ κανόνα μέσα σέ σταυροθολιακοὺς ναοὺς.

Στά θέματα ἀντιγράφουν ἐκεῖνα τῆς τέταρτης ομάδας μέ λιγότερες λεπτομέρειες. Εἶναι, δηλαδή, πιό χονδροκομμένα καί χρησιμοποιεῖται πιό ἀδρὴ τεχνική.

Ὁ σταυρός ἔχει κεραῖες μέ ἴσο πλάτος. Ἀπό τά λυπηρά ἀπουσιάζει τό δεύτερο ἡμικυκλικό διάχωρο, μέ τή γραπτή παράσταση ἀγγέλου, σέ σύγκριση μέ τά προηγούμενα. Πάνω ἀπό τόν ἀνθοφόρο κλάδο τῆς στέψης προστίθενται γλυπτοὶ ἀετοὶ καί ἄγγελοι ζωγραφισμένοι σέ σανίδωμα. Οἱ δράκοντες μέ τρεῖς κεφαλές (κέρβεροι) τίθενται δίπλα ἀπό λιοντάρια ἢ γρυπολέοντες καί ἀνάμεσά τους ὁ ἀετός πού τρυπᾷ τό στήθος μέ τό ράμφος του.

Από τις δύο ανώτερες ζώνες ή πάνω κοσμεῖται μέ ἀετούς, γιρλάντες καί ἀνθοφόρους κλάδους. Ἡ κάτω περιλαμβάνει τά τόξα τοῦ Δωδεκαόρτου ἢ τῆς Δέησης μέ τύμπανα, πού φέρουν ἄνθη σέ δέσμες ἢ σέ ἀγγεῖα. Οἱ ἀνθοδέσμες ἀπαντῶνται καί στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα. Στήν ἀπλούστερή τους μορφή ἔχουν μόνο ἓνα ρόδακα πάνω ἀπό κάθε εἰκόνα καί ἀπό ἓνα στά μεσοδιαστήματά τους πιο πάνω.

Οἱ κιονίσκοι στό Δωδεκάορτο εἶναι στριφτοί μονοί ἢ σέ τριάδες. Ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί οἱ κυλινδρικοί, χωρίς σκαλίσματα.

Ἡ πρισματική προεξοχή στό Δωδεκάορτο ἢ τῆς Δέησης εἶναι τό πλέον χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ομάδας. Μοναδική ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας τῆς Ὑψενῆς, πού εἶναι εὐθύγραμμο καί σέ αὐτό τό ὕψος. Ἡ σύνδεση τοῦ συγκεκριμένου στοιχείου μέ τίς ὑπόλοιπες ὀριζόντιες ζώνες δημιουργεῖ κενά ἐκ τῶν ὁποίων τό κάτω συμπληρώνεται μέ κιλλίβαντα σέ μορφή κώνου ἢ πυραμίδας. Τό πάνω γεφυρώνεται μέ σφαιρική καλύπτρα.

Στόν θριγκό οἱ πλατιές ζώνες κοσμοῦνται μέ ἀνθοφόρους κλάδους καί ἀγγέλους δυτικοῦ τύπου μέ γιρλάντες. Οἱ στενές μέ ἄνθη, κλαδίσκους καί πεντάφυλλα ἀνθέμια. Κάτω ἀπό αὐτές τά κυκλικά τόξα τῶν Δεσποτικῶν ἔχουν στά τύμπανά τους ἀνθοφόρους κλάδους καί ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα. Στά ἐνδιάμεσά τους τριγωνικά διαστήματα στερεώνονται οἱ γλυπτές Ἄρπυιες. Εἰδικό θέμα στό τύμπανο πάνω ἀπό τήν Ὠραία Πύλη εἶναι ἡ παράσταση τοῦ ἀετοῦ, πού μάχεται μέ τό φίδι.

Οἱ κίονες ἔχουν γλυπτούς ἀνθοφόρους κλάδους σέ μορφή στερεᾶς ἑλικας. Μερικές φορές εἶναι φολιδωτοί ἢ ἀπλοί κυλινδρικοί. Στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στά Κοσκινοῦ δέχτηκαν τίς εἰκονίσεις τῶν Ἀποστόλων (ἓνας σέ κάθε κίονα). Στούς πεσσούς βλέπει κανεῖς σκαλιστά δοχεῖα μέ τριανταφυλλίες. Τά θωράκια ἔχουν στό ἄνω μέρος ἀνθοφόρους κλάδους ἢ ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα καί συχνά ζευγος μέ μικροῦς ὑβριδικούς δράκοντες. Στήν ποδιά, πιο κάτω, ζωγραφίζονται μορφές Προφητῶν, Ἱεραρχῶν καί ἄλλων ἁγίων ἢ σκηνές ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη (Παράδεισος, Ἀδάμ καί Εὐά). Οἱ παραστάσεις αὐτές πλαισιώνονται συχνά μέ γλυπτούς βλαστούς, φύλλα καί ἄνθη, σπανιότερα δέ καί μέ σταφύλια.

Τά βημόθυρα ἔχουν τέσσερα ἢ ὀκτώ τοξωτά διάχωρα σέ δύο σειρές ἀνάμεσα ἀπό φυτικό διάκοσμο. Στό πάνω μέρος σκαλίζεται

άνθοφόρος κλάδος. Φολιδωτοί δράκοντες καταλαμβάνουν τή θέση τῶν χειρολαβῶν (κουπαστῆς) –ἀκόμα πιό πάνω–, ἐνῶ ἡ γραπτή παράσταση τοῦ Ποτηρίου περιβάλλεται ἀπό γλυπτό στεφάνι.

Τό θριαμβικό τόξο στήν Ὡραία Πύλη φέρει δέσμες μέ γλυπτά ἄνθη πού καταλαμβάνουν τίς ἐπιφάνειες στά τριγωνικά τμήματα. Ἡ ἐσωτερική του περίμετρος κοσμεῖται μέ κληματίδες καί σταφύλια ἢ πεντάφυλλα ἀνθέμια. Ἐπιμήκεις κιλλίβαντες στηρίζουν τίς κάτω πλευρές του.

Ποικιλία ἀπό θέματα σημειώθηκε στό συρόμενο φύλλο τῆς εἰσόδου μέ εἰκόνες πού ἀντιστοιχοῦν ἢ παραπέμπουν στό Μυστήριο τῆς Θείας Κοινωνίας καί ὄχι μόνο. Ἀνάμεσα στίς παραστάσεις αὐτές βρίσκονται συχνά ὁ Χριστός μέσα στό Ποτήριο, πού εὐλογεῖ καί περιστοιχίζεται ἐνίοτε ἀπό ἀγγέλους. Σέ ἄλλες περιπτώσεις κρατᾶ τό Ἅγιο Ποτήριο στά χέρια. Κάπου ἄλλοῦ ἀποτυπώθηκε ὁλόκληρη ἡ σκηνή τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου μέ τοὺς Ἀποστόλους. Ἡ Ἁγία Τριάδα (Πατήρ, Υἱός καί Ἅγιο Πνεῦμα) ἐντοπίζεται σέ δύο ναοὺς σέ αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη θέση. Δέν λείπει, βέβαια, καί ἡ ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ στὸν τύπο τοῦ Μεγάλου Ἀρχιερέα. Λιγότερα συχνά ἀπαντᾶται ἡ Παναγία ὡς Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν, ἐνῶ μοναδικὴ εἶναι ἡ ζωγραφία μέ τόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου πίσω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ εἴσοδο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος στὸν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ Μεσαναγροῦ.

Τὰ εἰκονοστάσια τῆς ὁμάδας αὐτῆς (ἑκτης) μέ τὰ πιό πάνω χαρακτηριστικά καλύπτουν τὴν περίοδο ἀπὸ τό 1849 ἕως τό 1901 περίπου.

Ιζ. Ἡ **ἔβδομη** καί τελευταία ὁμάδα περιλαμβάνει τὰ εἰκονοστάσια πού στρέφονται στοὺς ἱστορικούς ρυθμούς. Γνωστός εἶναι ἐδῶ ὁ νεοκλασικισμός, ὁ ὁποῖος ὅμως πολλές φορές δέν εἶναι ἄμιγής. Ἐπιλέγει καί θέματα ἀπὸ ἄλλες τεχνοτροπίες μέ μικρὴ ἀναφορά στὸν ἐκλεκτικισμό. Μεμονωμένα στοιχεῖα τοῦ μπαρόκ ρυθμοῦ, διαχωρισμένα ὅμως ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα θέματα ἀπαντῶνται σέ πολλά σημεία. Μεταξύ ἄλλων καί διακριτικὰ τῆς τελευταίας φάσης του, γνωστῆς καί ὡς ροκοκό (ἀκτίνες στίς γωνίες τῶν σταυρῶν τῆς στέψης, ἀκτινωτό κόσμημα στήν εἴσοδο, κουρτινάκι, ὑποχώρηση τῶν ἀκανθόφυλλων, πού εἶναι λιγοστά κ.λπ.). Τὰ ἀραιὰ σχέδιά τους παραπέμπουν ὀρθότερα στό λεγόμενο νέο μπαρόκ, κατὰ ἀντιστοιχία τοῦ νεο-αναγεννησιακοῦ καί νεο-κλασσικοῦ.

Τά λυπηρά ἔχουν τοξωτά πλαίσια μέ ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα, ἀλλά ὑπάρχουν καί παραστάσεις ζωγραφιστές σέ σανίδωμα, κομμένο κατὰ τό περίγραμμα τῶν μορφῶν.

Ὁ κλάδος τῆς στέψης κατὰ κανόνα, δέν εἶναι ὀριζόντιος. Ἔχει λοξή διάταξη καί γεφυρώνει τίς ἀνώτερες ὀριζόντιες κοσμητικές ζώνες μέ τό ὀρθογώνιο «βάθρο» τοῦ σταυροῦ. Συντίθεται ἀπό ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα σέ σχῆμα τῶν λατινικῶν γραμμάτων C καί S.

Τριγωνικό ἀέτωμα ὑπῆρχε παλαιότερα στόν ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο. Δέν σώζεται πλέον. Τά ὑπόλοιπα ξυλόγλυπτα ἔργα τῆς ομάδας αὐτῆς ἔχουν «ἀετωματική» στέψη. Οἱ δράκοντες τίθενται σέ δεύτερη μοίρα. Μέ τήν προσθήκη ἐπὶ πλέον γλυπτῶν στήν κορυφή γίνεται ἀναφορά στά ἀκροκέραμα τῶν κλασσικῶν χρόνων. Ὡς τέτοια ἐμφανίζονται τά γλυπτά μέ τίς δέκα ἐντολές, τό Ἅγιο Ποτήριο, τήν Ἁγία Γραφή καί τόν Ἀλέκτορα, πού μπορεῖ νά δεῖ κάποιος στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

Οἱ ἀνώτερες ζώνες ἀντιγράφουν κατ' εὐθείαν τό γεῖσο καί τοὺς γεισίποδες ἢ ὀδοντώσεις ἀπό τοὺς ἀρχαίους ναοὺς. Σέ δύο περιπτώσεις τρίγλυφα ἀντικαθιστοῦν τοὺς κιονίσκους ἀνάμεσα ἀπό τίς εἰκόνες τῆς Δέησης καί τοῦ Δωδεκαόρτου.

Τό κοινό χαρακτηριστικό ὅλων τῶν ξυλόγλυπτων τῆς ομάδας εἶναι οἱ ραβδωτοὶ κίονες ἢ καί οἱ πεσσοί. Ἄλλα θέματα πού τίθενται συχνά εἶναι οἱ γιρλάντες, τά ὑβριδικά καί ἀντικριστά ζωάκια. Κάποια τόξα στά ὑπέρθυρα τῆς Ὡραίας Πύλης σχηματίζονται μέ διαδοχικά ἑλισσόμενα ἀκανθόφυλλα.

Στίς Δεσποτικές εἰκόνες ζωγραφίζονται συχνά ὁλόσωμοι ἅγιοι ἐνῶ στίς προηγούμενες περιπτώσεις παρουσιάζονταν ἀπό τή μέση καί πάνω.

Ἐνδιαφέρον εἶναι καί τό βημόθυρο στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, μέ τά κοῖλα του πού στέφουν πρὸς τά ἄνω, κάτι πού συνηθίζεται καί σέ ἄλλες περιοχές ἐκτός Ρόδου τήν ἴδια ἐποχή. Στά εἰκονοστάσια τῶν Ναῶν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως καί τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα ὁ τονισμός τῆς κεντρικῆς εἰσόδου γίνεται μέ καμπύλωση τῶν κοσμητικῶν ζωνῶν πάνω ἀπὸ αὐτή. Μέ αὐτό τόν τρόπο σχηματίζεται τό πάνω τμήμα τοῦ περιθυρώματος. Εἰδικά στή δεύτερη περίπτωση ὑπάρχει καί ὑποχώρηση τῶν παραστάδων τῆς Ὡραίας Πύλης.

Στήν τεχνική έκτέλεση υποχωρούν τά γλυπτά πού εἶναι λιγοστά. Ὑπάρχουν μεγάλες ἐπίπεδες ἐπιφάνειες καί μικρά ἄνθη σκαλισμένα μέσα σέ σκαφτό περίγραμμα. Ὅλα τά ἀνωτέρω δηλώνουν τήν ἑβδομη ομάδα καί τό τελευταῖο στάδιο τῆς ἐξέλιξης ἢ τῆς πορείας τῶν εἰκονοστασιῶν τῆς Ρόδου. Κατέληξαν σέ αὐτή τή μορφή στό πρῶτο τέταρτο περίπου τοῦ 20οῦ αἰῶνα (1900-1925).

II

Στήν τυπολογία τά Ροδίτικα εἰκονοστάσια εἶναι εὐθύγραμμα μέ ἐξαίρεση ἐκεῖνα τῆς ἑκτης ομάδας πού ἔχουν πρισματική προεξοχή στή θέση τοῦ Δωδεκαόρτου ἢ τῆς Δέησης. Ἀπό τά δημοσιευμένα ξυλόγλυπτα τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδας δέν ἔχει ἐντοπιστεῖ τό στοιχεῖο αὐτό σέ ἄλλα μέρη. Ἀντίθετα στή Ρόδο ἀπουσιάζουν θέματα πού ὑπάρχουν ἄλλοῦ, ὅπως γιά παράδειγμα οἱ παλαιοί μεγάλοι σταυροί μέ ὕψος πέραν τῶν τριῶν μέτρων. Λεῖπουν ἐπίσης ἀπό ἐδῶ τά ἔργα μέ κυματιστές ζῶνες ἢ στέψεις πού ἀκουμποῦν τήν ὀροφή καί φράσουν ὁλόκληρο τό τόξο τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, αὐτό, δηλαδή, πού συνηθίζεται στά Ἑπτάνησα. Ἐπὶ πλέον δέν εὐνοήθηκαν τά κοιλόκυρτα εἰκονοστάσια ἢ τά βαριά μπαρόκ ἔργα μέ τόν πυκνό διάκοσμο, ὅπως στό καθολικό τῆς Μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο καί τά Ἀγιορείτικα τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Ἐσφιγμένου καί Ζωγράφου.

Οἱ Ρωσικές ἐπιδράσεις μέ εἰκόνες πέραν τῶν τριῶν ζωνῶν ἐδῶ δέν ὑπάρχουν. Οὔτε καί πτωχωτά ἢ ἄλλα ἔργα σέ λοξή διάταξη στήν κάτοψη.

Τά γενικά μορφολογικά στοιχεῖα, ὅπως οἱ κληματίδες, οἱ ἀνθοφόροι κλάδοι καί τά ἐλισσόμενα ἀκανθόφυλλα ἐξελίσσονται ταυτόχρονα στά εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, τοῦ Ἀγίου Ὁρους καί ἄλλων περιοχῶν καί ἔχουν πολλές ὁμοιότητες μεταξύ τους.

Στά ὀγδόντα ὀκτώ εἰκονοστάσια, πού ἐρευνήθηκαν πλήρως, παρατηρεῖται ὅτι πάνω σέ αὐτά διέρχονται οἱ μεγάλοι ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοί μέ τήν ἴδια χρονολογική σειρά πού ἐμφανίζονται στήν κεντρική Εὐρώπη, ἀλλά μέ μεγάλη καθυστέρηση. Ἡ πορεία, πού ἀκολουθοῦν ἀπό τή γενέτειρά τους, τήν Ἰταλία, γιά νά φτάσουν ἐδῶ, διέρχεται ἀπό τήν Κεντρική Εὐρώπη, μετατοπίζεται μετὰ ἀνατολικά στή Ρωσία καί κατέρχεται μέσῳ τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν στήν

Ἡπειρωτική Ἑλλάδα καί τά νησιά. Ἔτσι μπορεῖ νά δεῖ κάποιος ἐπὶ αὐτῶν, ἐκτός ἀπὸ τίς βυζαντινές ἐπιδράσεις, τίς γοτθικές, τίς ἀναγεννησιακές, τίς μουσουλμανικές, τίς μπαρόκ καί ροκοκό, τίς νεοκλασσικές καί ἐκείνες τῆς νέας τέχνης.

III

Τά ἐργαστήρια ξυλογλυπτικῆς στή Ρόδο δέν ἦταν ἱκανά νά καλύψουν πλήρως τίς ἀνάγκες τῶν Ναῶν καί ἐξ αὐτοῦ χρειάστηκε νά ἔλθουν πρὸς τὰ ἐδῶ τεχνίτες ἀπὸ τὴν Κῶ, τὴ Σύμη καί τὴν Κρήτη. Ἐξάλλου ὑπῆρχε σχετική εὐχέρεια στή μετακίνηση μαστόρων, τότε πού ἔγιναν τὰ ἔργα αὐτά.

Ἡ «νεκρή» περίοδος παραγωγῆς εἰκονοστασίων κυμαίνεται ἀνάμεσα στὰ ἔτη ἀπὸ τό 1790 ἕως τό 1840 περίπου. Γιά μισό αἰῶνα, δηλαδή, δέν ὑπάρχουν χρονολογημένα ἀντιπροσωπευτικά ἔργα. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἔλειπαν οἱ προϋποθέσεις (ἄδειες καί οἰκονομικές δυνατότητες). Δέν εὐνοήθηκαν τὰ ξυλόγλυπτα ἀπὸ τό καθεστῶς, πού γενικά τότε ἦταν ἐχθρικό πρὸς τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησία τοῦ νησιοῦ, γεγονός πού ἀποδεικνύεται καί μέ τούς νεομάρτυρες στὰ χρόνια ἐκεῖνα. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς φαίνεται ὅτι ἔγινε κατὰ τό ἔτος 1843, ὅταν κατασκευάστηκε τό εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλῶνας. Ἡ ἐπιγραφή ἀνω σέ αὐτό ἀναφέρει ὅτι ἔγινε μέ ὑψηλὴ διαταγὴ τοῦ Μεγαλειοτάτου Σουλτάνου Μαχμούτ Β' καί τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀβδούλ Μετζίτ καί μέ τίς εὐπρόσδεκτες ἀρχές. Ἐξ αὐτοῦ ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι οἱ προηγούμενοι, πιθανόν δέν ἐπέτρεπαν νά γίνουν παρόμοια ἔργα. Ἀμέσως μετὰ, στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα μέ τό πλῆθος τῶν κατασκευῶν (τριάντα ἔξι) ἐπέρχεται ἡ μεγάλη ἀναγέννηση τῶν εἰκονοστασίων.

Μικρές ομάδες τεχνιτῶν (δύο ἕως τέσσερα ἄτομα) ἀποτελοῦσαν τὰ συνεργεῖα τῶν κατασκευαστῶν. Στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ δύο διαφορετικά γκρούπ ἐργάζονται στή Ρόδο ταυτόχρονα καί παράγουν ἔργα μέ διαφορετικὸ στύλ (εἰκονοστάσια τῆς πέμπτης καί ἑκτῆς ομάδας). Πιστεύεται ὅτι κυκλοφοροῦσαν τότε σχέδια σέ χαρτί, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντέγραφαν τὰ μορφολογικά στοιχεῖα.

Τεχνίτες πού προέρχονται ἀπὸ τὴ Ρόδο ἢ κατασκεύασαν ξυλόγλυπτα στό νησί ἀναφέρονται μέ τὰ ἔργα τους στίς σελ. 187-189.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΒΜΕ: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδας.

ΑΔ: Ἀρχαιολογικόν Δελτίον.

ΔΧΑΕ: Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

ΘΗΕ: Ὁρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεΐα.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εὐαγγελία Ἀγναντοπούλου, Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων: Εὐαγγελία Ἀγναντοπούλου, «Τό ξύλο στήν πολιτιστική Κληρονομιά τῶν Κυκλάδων, Εἶδη, χρήσεις, προστασία», Θεσσαλονίκη 2020. [Διδακτορικὴ διατριβή, στό Τμήμα Δασολογίας καί Φυσικοῦ Περιβάλλοντος τῆς Σχολῆς Γεωπονίας, τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2020].

Α. Θεοδοσίου, Εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, *Εὐλόγλυπτα εἰκονοστάσια στήν πόλη τῆς Ρόδου*, Ρόδος 1997.

Α. Θεοδοσίου, Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, *Ἰερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἰαλυσό Ρόδου*, Ρόδος 1998.

Α. Θεοδοσίου, Εὐλόγλυπτα Ἀγίου Ὁρους: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, «*Εὐλόγλυπτα εἰκονοστάσια τοῦ Ἀγίου Ὁρους*», Ξάνθη, 2008. [Διδακτορικὴ διατριβή στό Τμήμα Ἀρχιτεκτόνων τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2008].

Α. Θεοδοσίου, Ρυθμοί στά εἰκονοστάσια: Ἀνδρέας Θεοδοσίου, «Οἱ ἀρχιτεκτονικοὶ ρυθμοὶ καί ἡ μορφολογία στά εὐλόγλυπτα εἰκονοστάσια τῆς Δωδεκανήσου», *Χάρις Χαΐρε – Μελέτες στή μνήμη τῆς Χάρης Κάντζια*, τ. Β', Ἀθήνα 2004, σ. 459-475.

Κ. Καλοκύρης, Ἄθως: Κωνσταντῖνος Καλοκύρης, *Ἐρευναι Μεταβυζαντινῶν Ἀγιορείτικων Τέμπλων -ἐπὶ τῇ χιλιετηρίδι (963-1963)- Θέματα Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης*, Ἄθως. Ἀθήνα 1963.

Χ. Κουτελάκης, Ἕνα ἐξοφλητικό ἔγγραφο τοῦ Πανορμίτη: Χάρης Κουτελάκης, «Ἕνα ἐξοφλητικό ἔγγραφο πού ἀφορᾷ στήν κατασκευὴ τοῦ τέμπλου τοῦ Πανορμίτη», *Τά Συμαϊκά*, τ. Ε', Ἀθήνα 1989, σ. 111-140.

Χ. Κουτελάκης, Ἑλληνες ξυλογλύπτες: Χάρης Κουτελάκης, *Ἑλληνες ἀργυροχρυσόχοοι καί ξυλογλύπτες*, Ἀθήνα 1996.

- Χ. Κουτελάκης, Τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου: Χάρης Κουτελάκης, «Ευλόγλυπτα τέμπλα τῆς Δωδεκανήσου μέχρι τό 1700», Ἀθήνα 1986. [Διδακτορική διατριβή στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1983].
- Π. Εὐγενικός, Ευλόγλυπτα τέμπλα Πηλίου: Πάρις Δ. Εὐγενικός, «Ευλόγλυπτα τέμπλα τοῦ 17ου αἰ. ἀπό τήν περιοχή τοῦ Πηλίου», Θεσσαλονίκη 1997. [Μεταπτυχιακή ἐργασία στό Τμήμα Ἱστορίας – Ἀρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ, 2007].
- Α. Νικηταρᾶς, Τό τέμπλο τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου: Ἀντίπας Νικηταρᾶς μοναχός: Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου. Πάτμος 1988.
- Ν. Νικονάνος, Τά ξυλόγλυπτα τοῦ Ἀγίου Ὁρους: Νίκος Νικονάνος: Τά ξυλόγλυπτα τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Θησαυροί τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Γ. Ντέλλας, Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου: Γεώργιος Ντέλλας, «Σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου (1750-1924)», Δωδεκάνησος, τεῦχος Ζ', Ρόδος 2012. [Διδακτορική Διατριβή στή Σχολή Ἀρχιτεκτόνων Μηχανικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου, Ἀθήνα 2011].
- Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, Τέμπλα Ἡπείρου: Εὐστράτιος Τσαπαρλῆς, «Ευλόγλυπτα τέμπλα Ἡπείρου 17ου – α' ἡμίσεως 18ου αἰ.», Ἀθήναι 1980. [Διδακτορική διατριβή στή Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1980].
- Εὐθύμιος Τσιγαρίδας, Φορητές εἰκόνες: Εὐθύμιος Τσιγαρίδας, Φορητές εἰκόνες, Θησαυροί τοῦ Ἀγίου Ὁρους, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 48-201.
- ΥΠΠΟ, Ευλόγλυπτα Δυτικοῦ Ταυγέτου: ΥΠΠΟ, Μέ πίστη καί φαντασία, Ἐκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα τοῦ Δυτικοῦ Ταυγέτου, Ἀθήνα 2004.

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α) Ἑλληνικά

- Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου Μυρτάλη, «Ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ποίημα ἀριστοκρατικῆς ζωγραφικῆς τῶν Παλαιολόγων», ΔΧΑΕ, περίοδος Δ', τόμος ΛΖ' (2016).
- Βαφειάδης Κωνσταντῖνος, «Τοιχογραφίες στίς Καρυές τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἀπό τόν 15ο ἕως τόν 19ο αἰ.» ΔΧΑΕ, τόμος ΚΕ' (2004), Ἀθήνα.
- Βολανάκης Ἰωάννης, Ἱερός Ναός Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπείο Ρόδου, Ρόδος 2006. Ἔκδοση τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου Ἀσκληπείου Ρόδου.

- Γιακουμάκη Χαριστούλα, «Ἐνεπίγραφο μεσοβυζαντινό ἐπιστύλιο ἀπὸ τὴν Μονὴ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στὸ Καμυρί Ρόδου», *Σοφία ἄδολος, Τιμητικός τόμος γιὰ τὸν Ι.Χ. Παπαχριστοδούλου*, Ρόδος 2014, σ. 195-214.
- Γρατσέας Γεώργιος, «Σταύρωσις», *ΘΗΕ*, τ. 11 (1967), σ. 457.
- Θεοδοσίου Ἀνδρέας, «Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Παναγίας Χαριτωμένης στὴ Χώρα Καλύμνου, Κάλυμνος», *Ἑλληνορθόδοξος ὀρισμὸς τοῦ Αἰγαίου*, Ἀθήνα (1994).
- Θεοδοσίου Ἀνδρέας, «Τὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα στὴ Χώρα Πάτμου», *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τόμος ΙΖ', Ρόδος 2000, σ. 313-318.
- Κακαβᾶς Γεώργιος, «Τὸ τέμπλο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὸ κελλί τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ στίς Καρυές τοῦ Ἁγίου Ὁρους», *ΔΧΑΕ*. Ἑνατο συμπόσιο βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης, Ἀθήνα 1989.
- Κατσιώτη Ἀγγελικὴ – Παπαβασιλείου Ἑλένη, «Μεσοβυζαντινὴ γλυπτικὴ στὴ Λέρο καὶ τὴ Νίσυρο», *ΔΧΑΕ*, περίοδος Δ', τόμος ΚΓ' Ἀθήνα (2002), σ. 121-148.
- Κονόμου Ντίνος, *Ἡ Χριστιανικὴ τέχνη στὴν Κεφαλονιά*, Ἀθήνα 1996.
- Λάζαρη Μαρία, «Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Μαρκόπουλο Μεσογείων». *ΔΧΑΕ*, περίοδος Δ', τόμος Β' (1982-1983), σ. 189-226.
- Μονὴ Ἁγίου Παύλου, *Εἰκόνες*. Ἅγιον Ὅρος, 1998.
- Μαστρογιάννης Δημήτρης, «Ἱστορικό» *Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ρόδου τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*, Ρόδος 1988, σ. 4.
- Ὁρλάνδος Κ. Ἀναστάσιος, «Νεώτερα εὐρήματα εἰς τὴν μονὴν Δαφνίου», *ΑΒΜΕ*, τόμος Η' (1955-1956).
- Παπαδημητρίου Παρασκευὴ – Trifonova Alexandra, «Μονὴ Καρακάλλου. Εἰκόνες τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 18ου αἰώνα», στὸν τόμο *Εἰκόνες τῆς Μονῆς Καρακάλλου*, Ἅγιον Ὅρος 2011.
- Παπαδημητρίου Παρασκευὴ, «Ἡ ἐξέλιξη τοῦ τύπου τῆς εἰκονογραφίας τοῦ βημοθύρου ἀπὸ τὸν 10ο ἕως τὸν 18ο αἰώνα». [Διδακτορικὴ Διατριβὴ στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Σχολὴ Θεολογική. Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας, 2007].
- Σταμάτης Παναγιώτης & Παπακωνσταντίνου Μιχαήλ, *Λατρευτικοὶ τόποι στὴ Ρόδο Ι. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα*. Ρόδος 1997.
- Τσιγάρας Γεώργιος, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ Παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Φιλοθέου*, Θεσσαλονίκη 2013.

Υπουργείο Πολιτισμοῦ, *Μέ πίστη καί φαντασία, Ἐκκλησιαστικά ξυλό-
γλυπτα τοῦ Δυτικοῦ Ταῦγέτου*, Ἀθήνα 2004.

Β) Ξενόγλωσσα

Constantinides Efthalia, *The wall paintings of the Panagia Olympiotissa at Elasson in Northern Thessaly*, Vol. 1, Athens 1992.

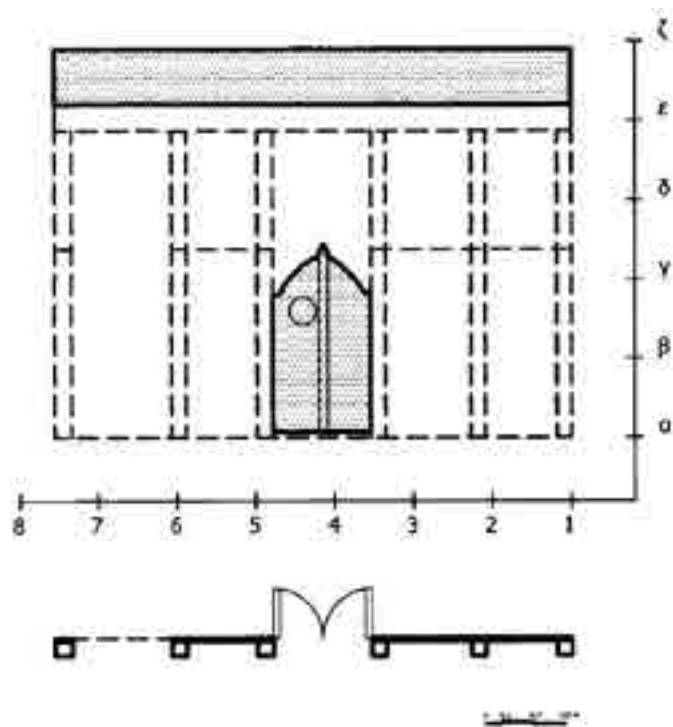
ИВАНКА Гергова, *Early Bulgarian iconostases sixteenth to eighteenth century*, Sophia, 1993.

Jacoppi Giulio, *L'iconostasio di Trianda*, Architettura 7, Roma 1928.

M. Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de la Yougoslavie*, Mirijana Cerovic – Ljubinkovic, *Les Bois Sculptés de Moyen Age dans les Régions Orientale de la Yougoslavie* (Institut Archeologique. Monographies), Beograd, 1965.

A. Tschilingirov, *Die Kunst in Bulgarien: A. Tschilingirov, Die Kunst des Christlichen Mittelalters in Bulgarien, 4 bis 18 Jahrhundert*, München, 1979.

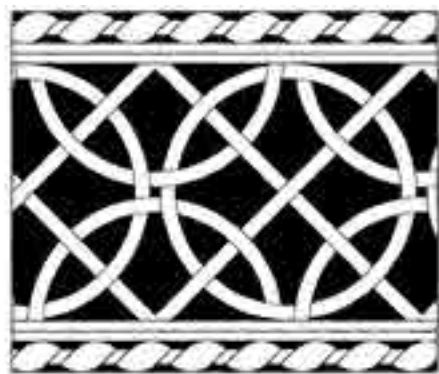
M. Nagy, *Ortodox iconosztázionok*, Marta Nagy, *Ortodox iconosztázionok Magyarországon*, Debrecen 1994.

Σχέδιο 1. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰώνας).

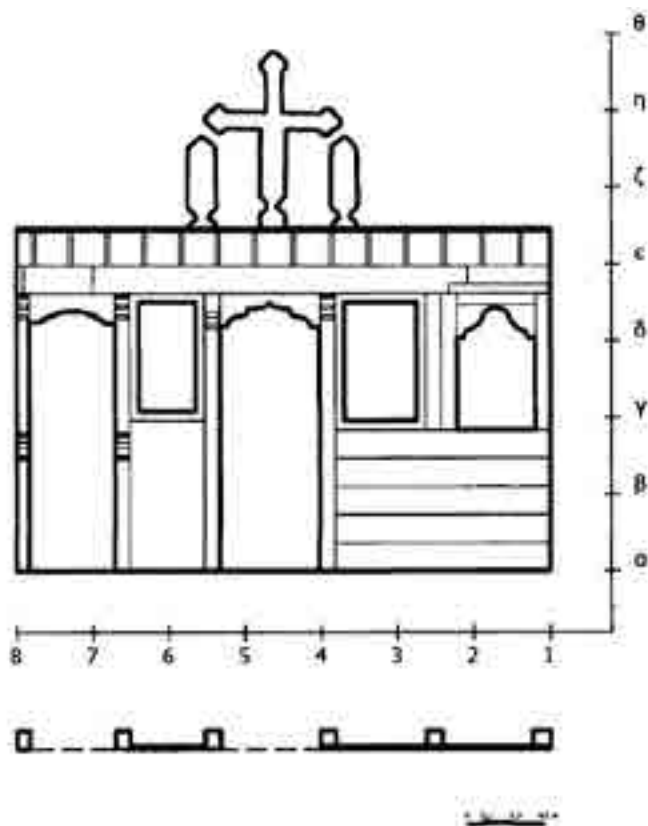
A

B

Σχέδιο 2. Λεπτομέρειες ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στό Βάτι (14ος-16ος αἰώνας).

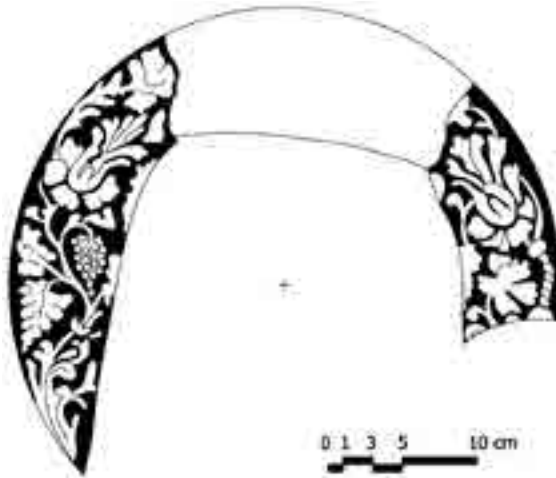
Σχέδιο 3. Εικονοστάσι στο έξωκλήσι, Μονή του Αγίου Γεωργίου στη Λαχανιά. (Επιστύλιο του 14ου-16ου αιώνα).

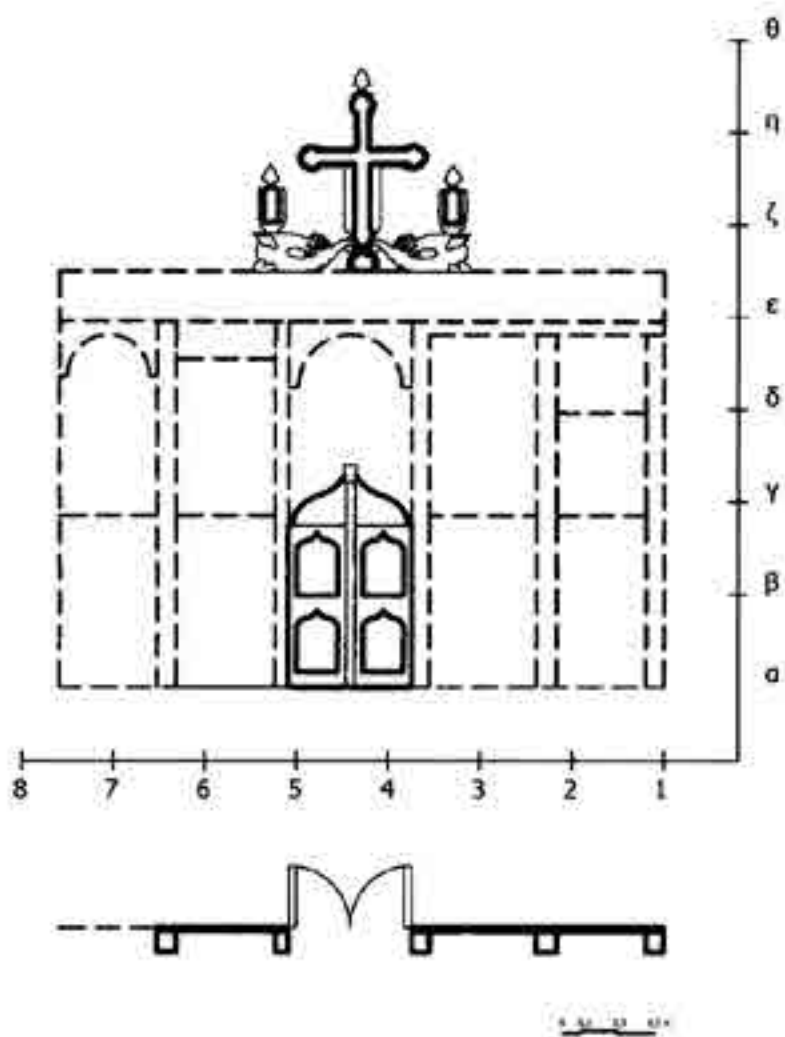
Σχέδιο 4. Λεπτομέρεια από τό εικονοστάσι στο έξωκλήσι, Μονή του Αγίου Γεωργίου στη Λαχανιά (14ος-16ος αιώνας).

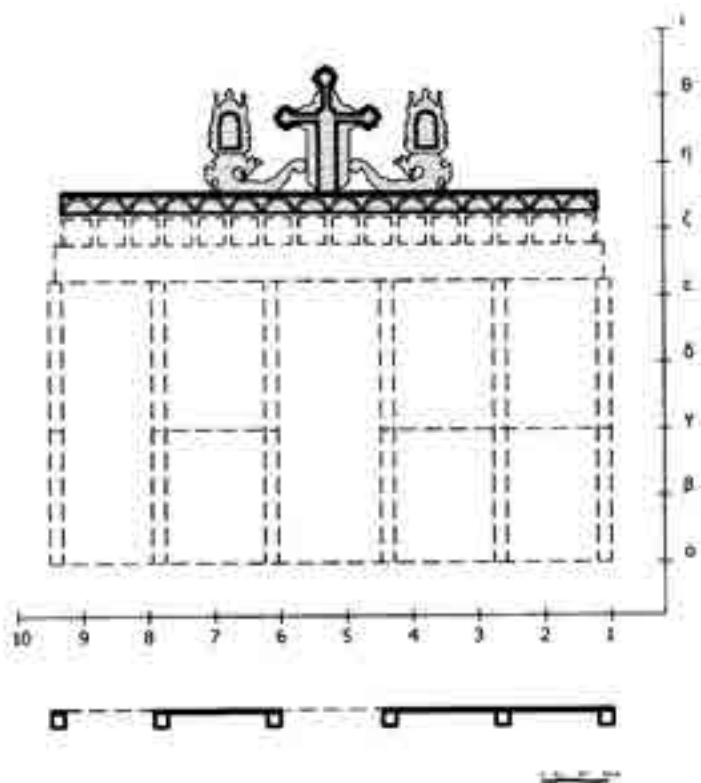
Σχέδιο 5. Ευλόγλυπτο πλαίσιο τῆς Δεσποτικῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ
στό εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας
στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1677).

Σχέδιο 6. Ἐκτυπο (ἀνάγλυφο) φωτοστέφανο τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας στό
εἰκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη
τῆς Ρόδου μέ κληματίδα, σταφύλια καί Μακεδονικό ἄνθος (1677).

Σχέδιο 7. Εικονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ τοῦ Πατηριώτη
στὴν κοινότητα Ἀρχαγγέλου (17ος αἰώνας).

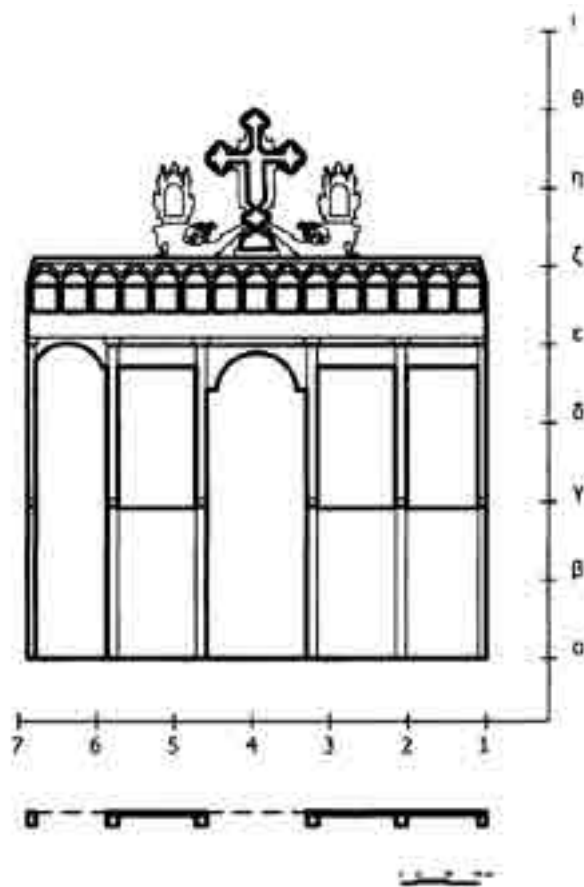

Σχέδιο 8. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰώνας).

Ζώνη ζ-η.

Σχέδιο 9. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰώνας).

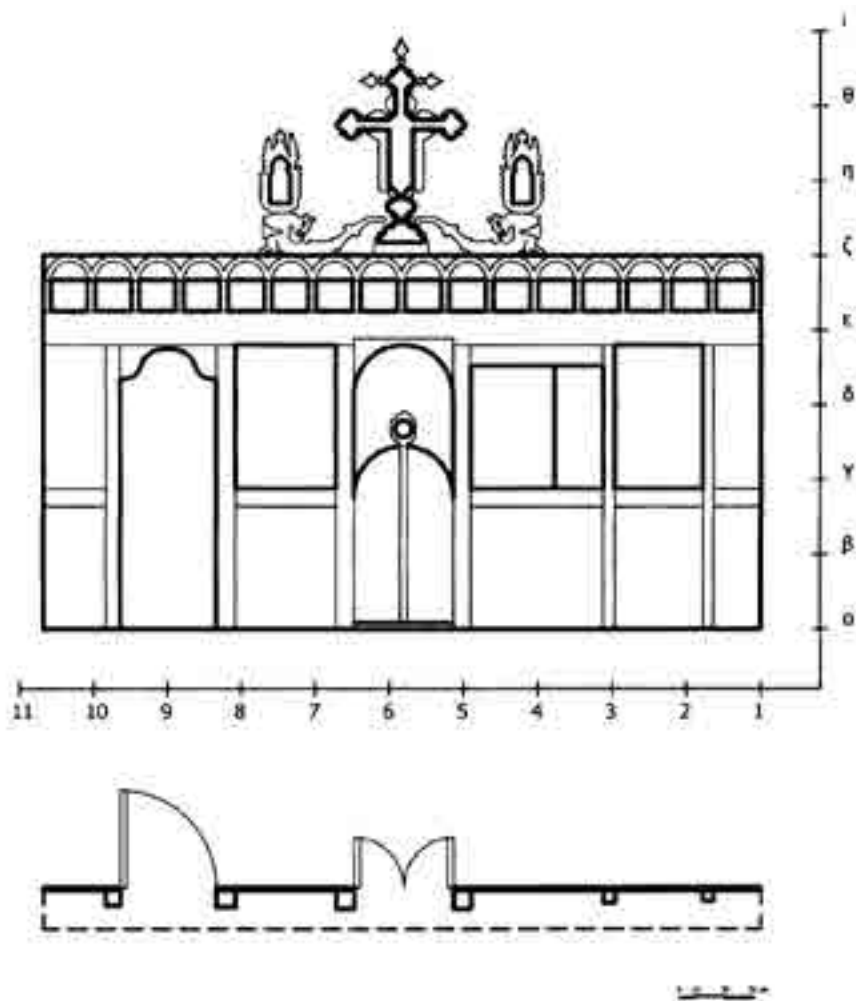

Σχέδιο 10. Είκοנוστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

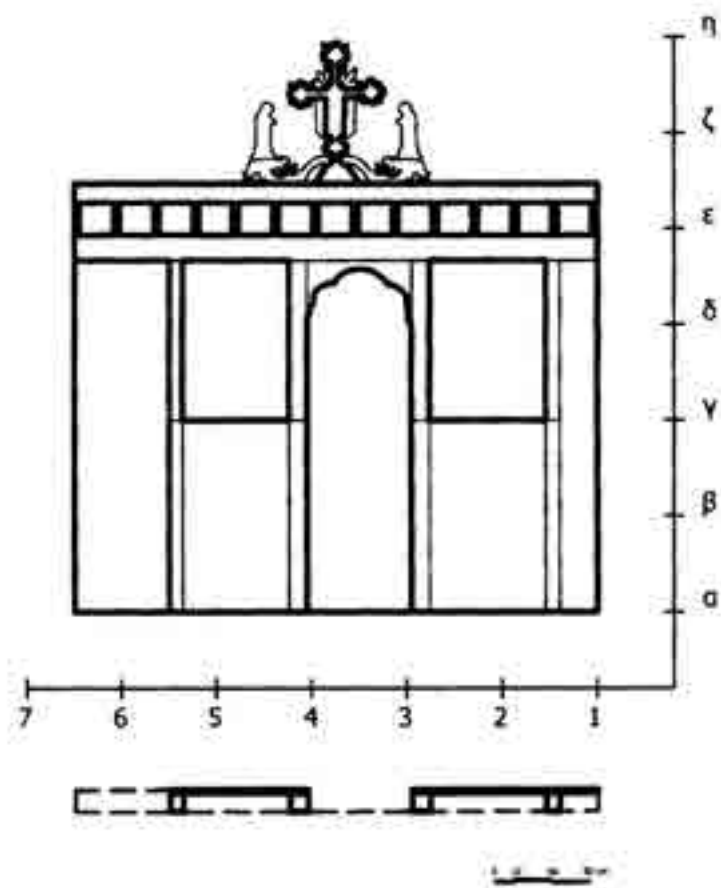

Ζώνη ζ.

Σχέδιο 11. Λεπτομέρεια ἀπό τό εἰκοנוστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Σχέδιο 12. Εικόνοστάσι στη Μονή του Αγίου Φιλήμονα στην Αρνίθα (1690-1699).

Σχέδιο 13. Εικόνοστάσι στη Μονή της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλῆς (1693).

A

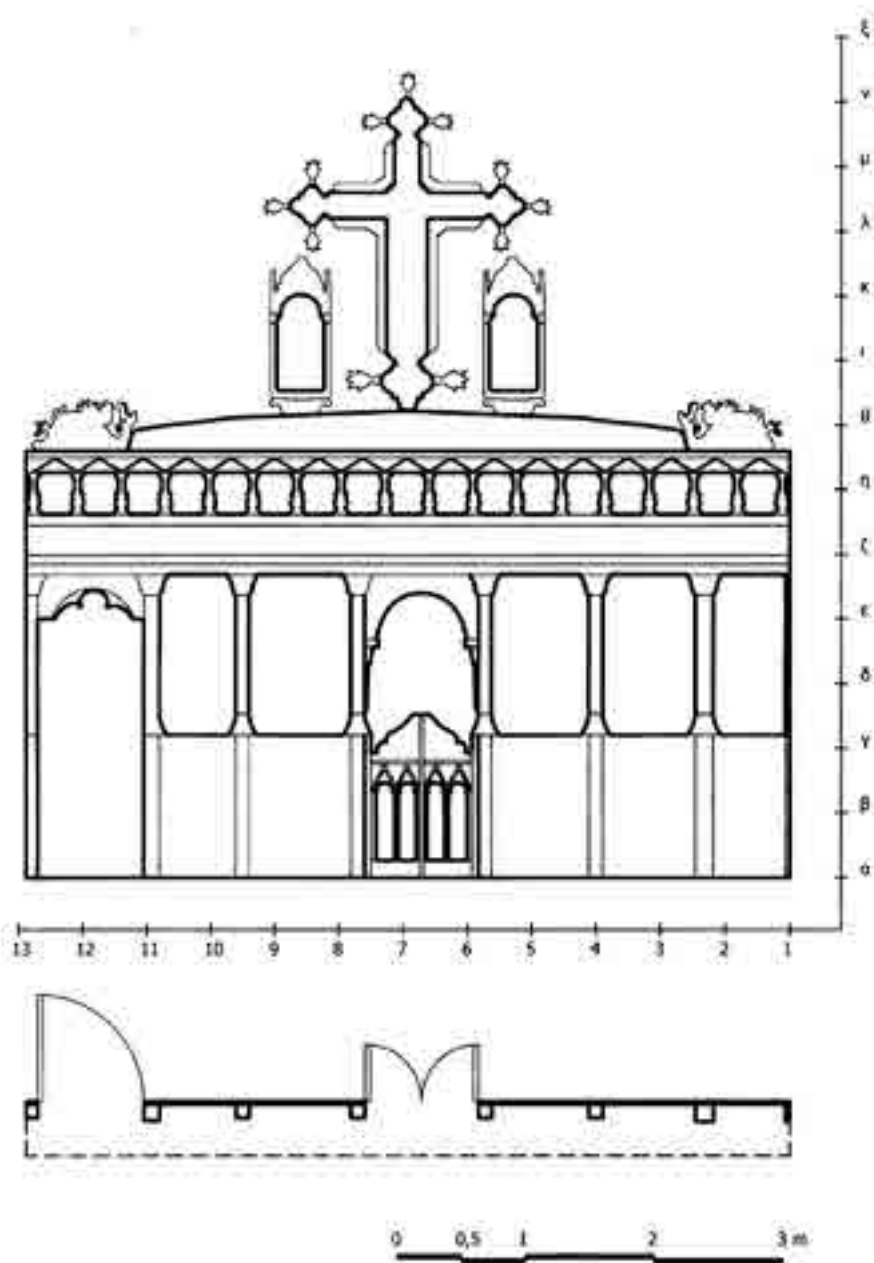

B

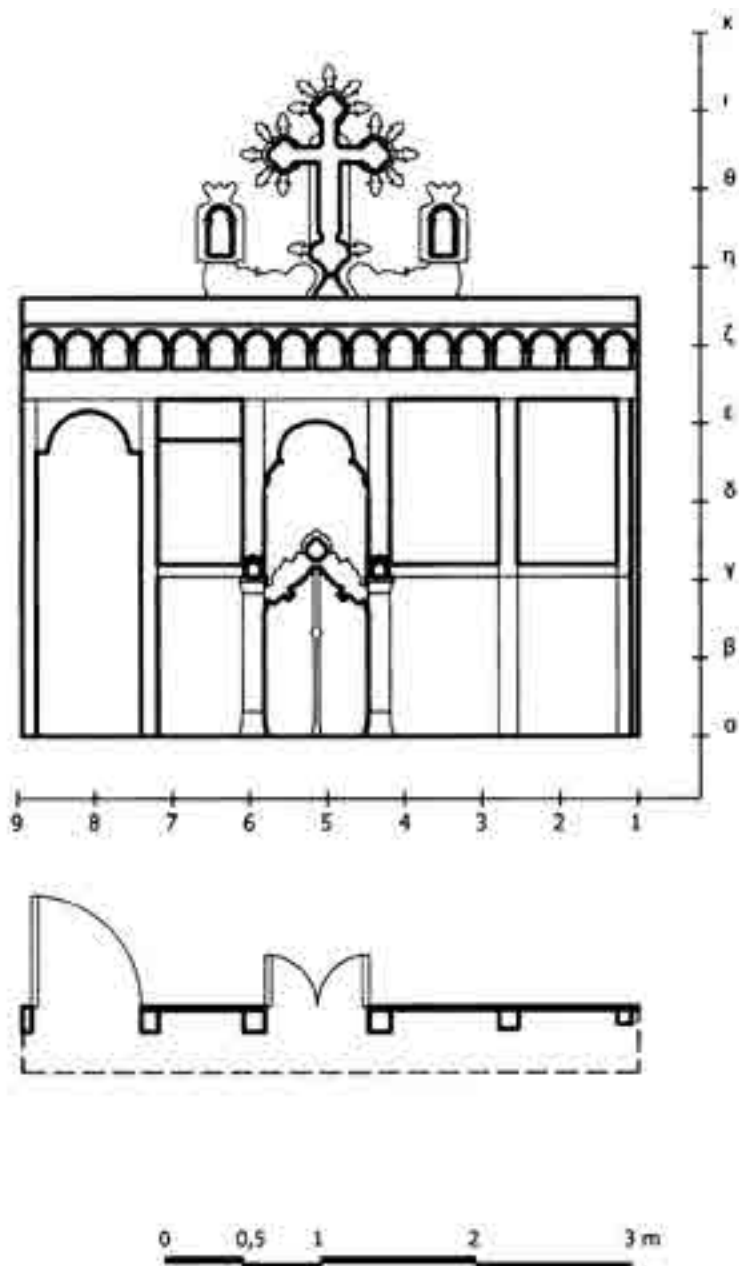
Σχέδιο 14. Λεπτομέρειες από τό εικόνοστάσι στη Μονή της Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλῆς (1693).

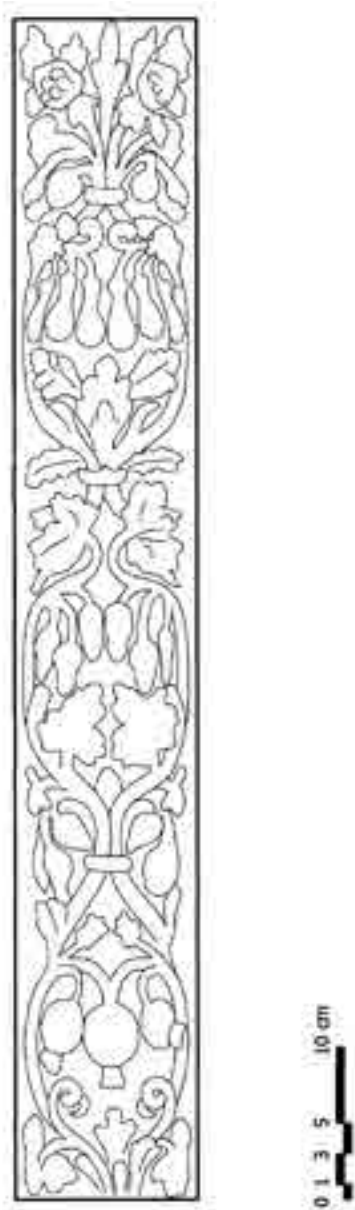
Σχέδιο 15. Λεπτομέρεια από τό είκονοστάσι στη Μονή
τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

Σχέδιο 16. Εικονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (1691-1702).

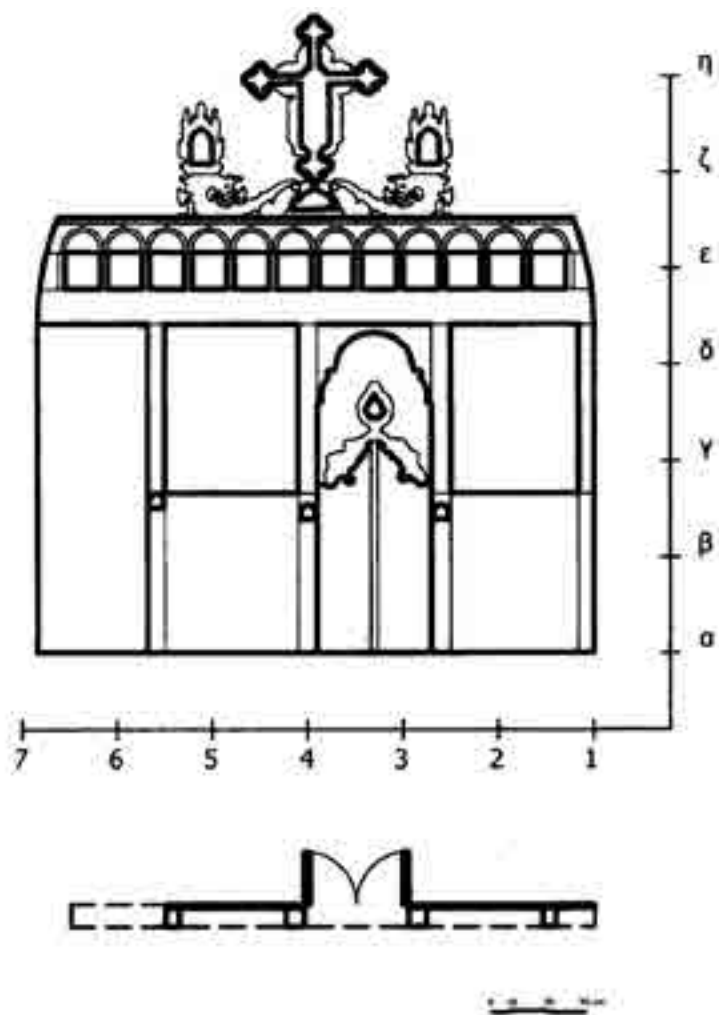

Σχέδιο 17. Είκοנוστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιάς (1699).

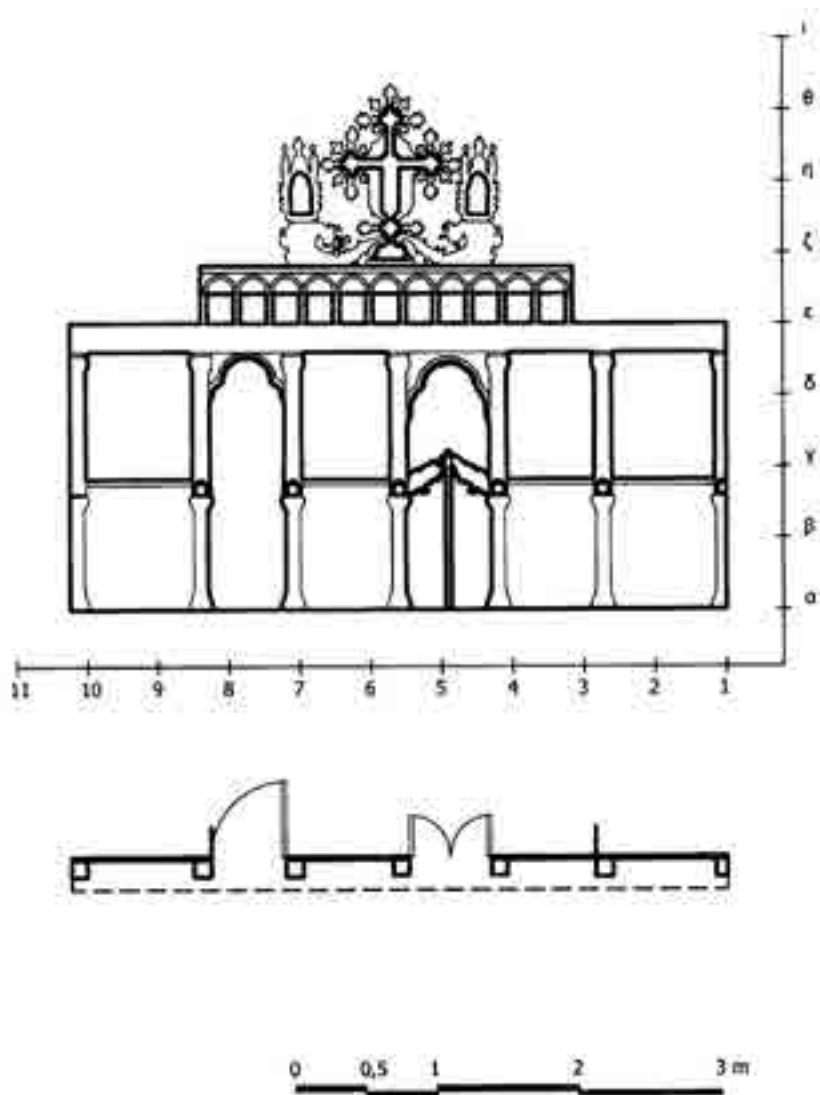

Α. (6, γ-ε)

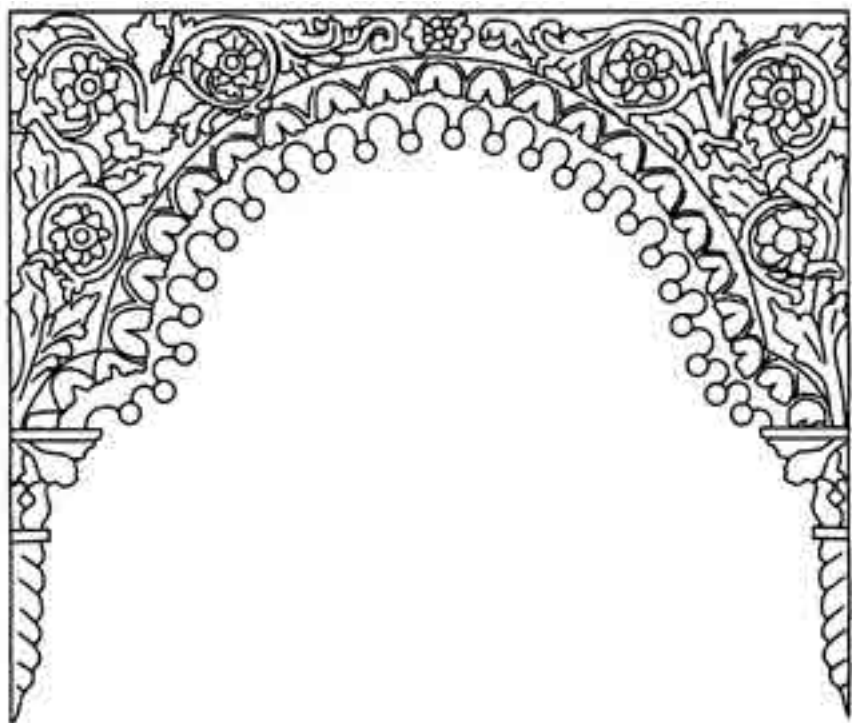
Σχέδιο 18. Λεπτομέρεια από τό είκονοστάσι στον Ναό τής Κοίμησης τής Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιάς (1699).

Σχέδιο 19. Εικονοστάσι στη Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Καμειρί, Μάσσαρι (1700).

Σχέδιο 20. Εικόνοστάσι στη Μονή Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στη Λίνδο (1701).

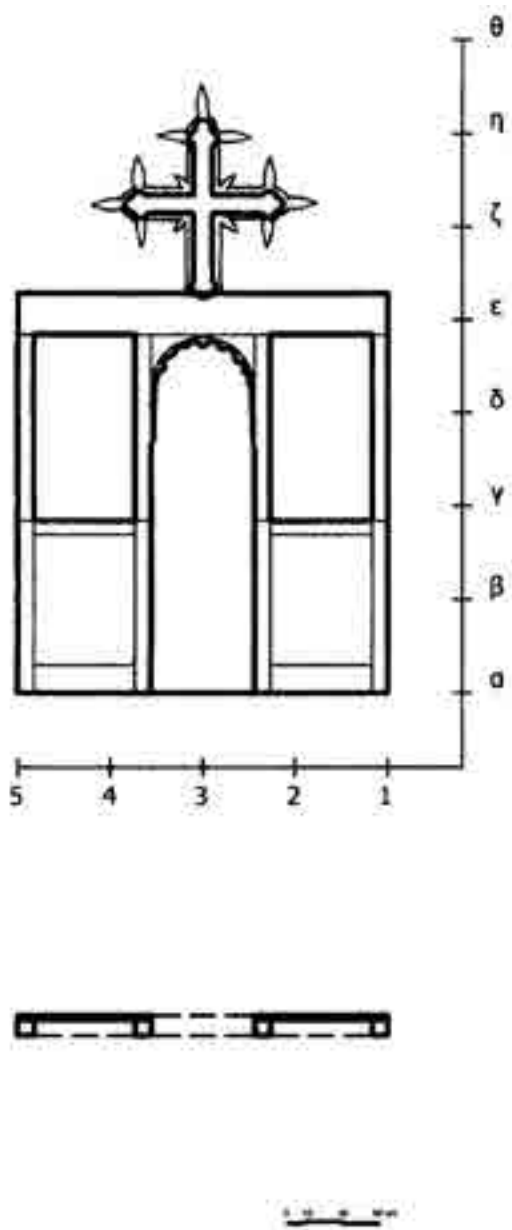

0 10 30 cm

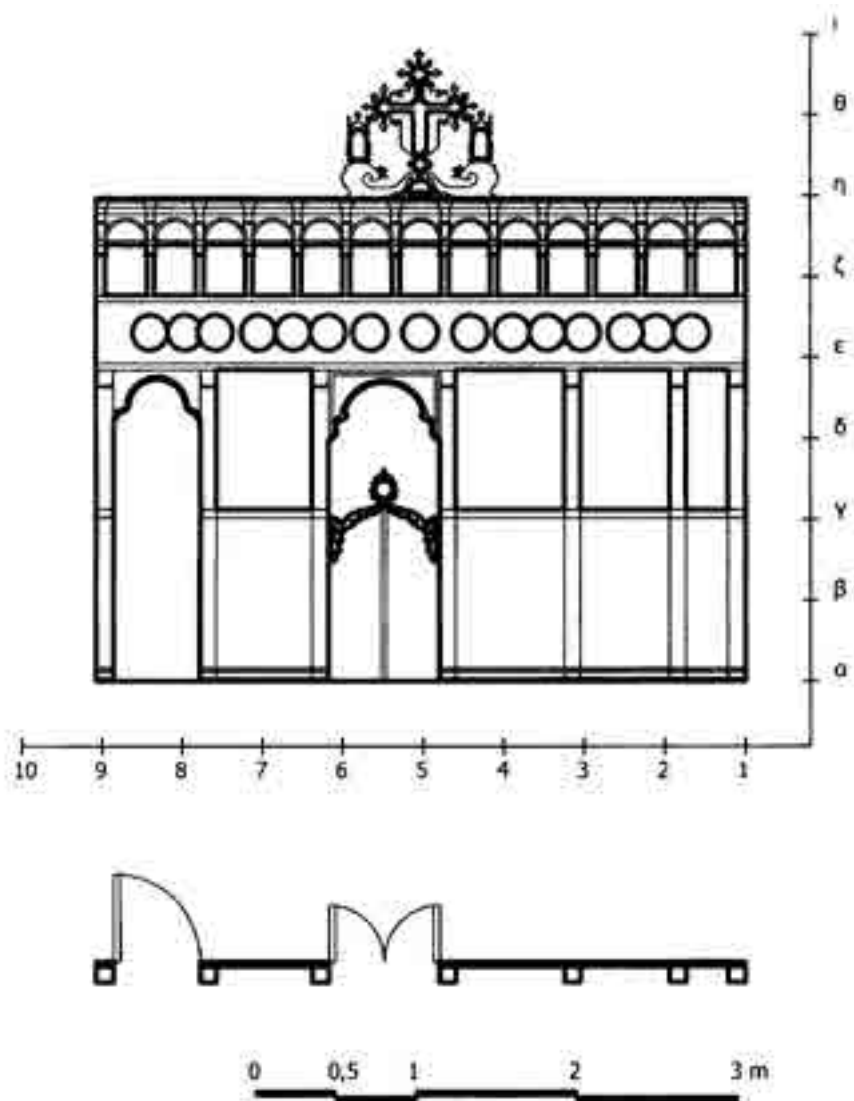
1:100

Α. (S, δ-ε)

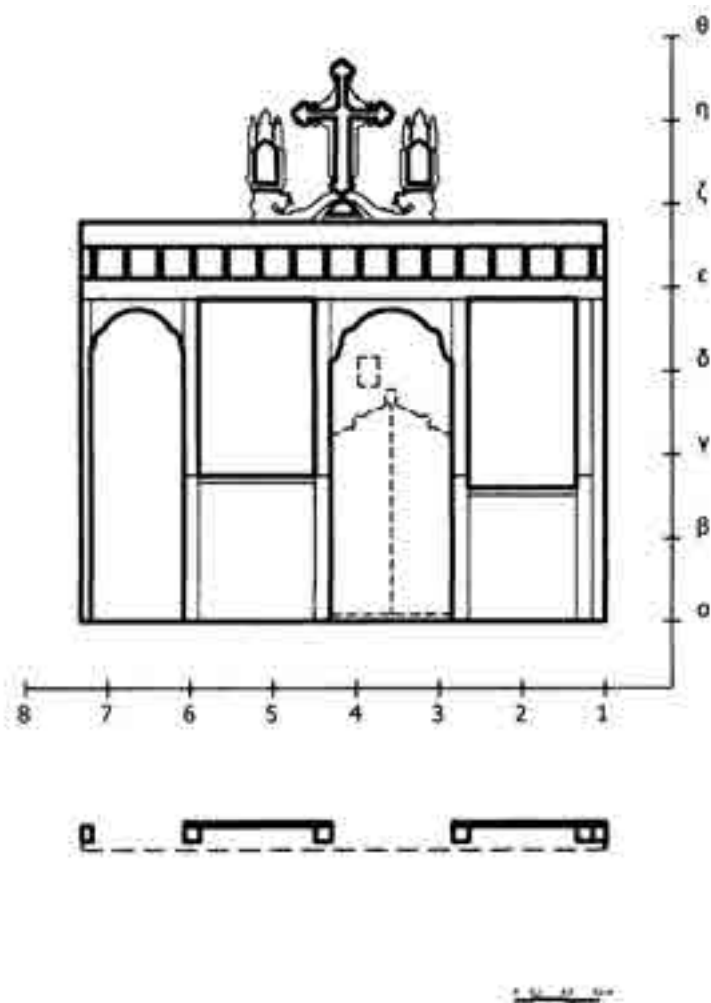
Σχέδιο 21. Λεπτομέρεια από τό είκονοστάσι του Ναού του Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στη Λίνδο (1701).

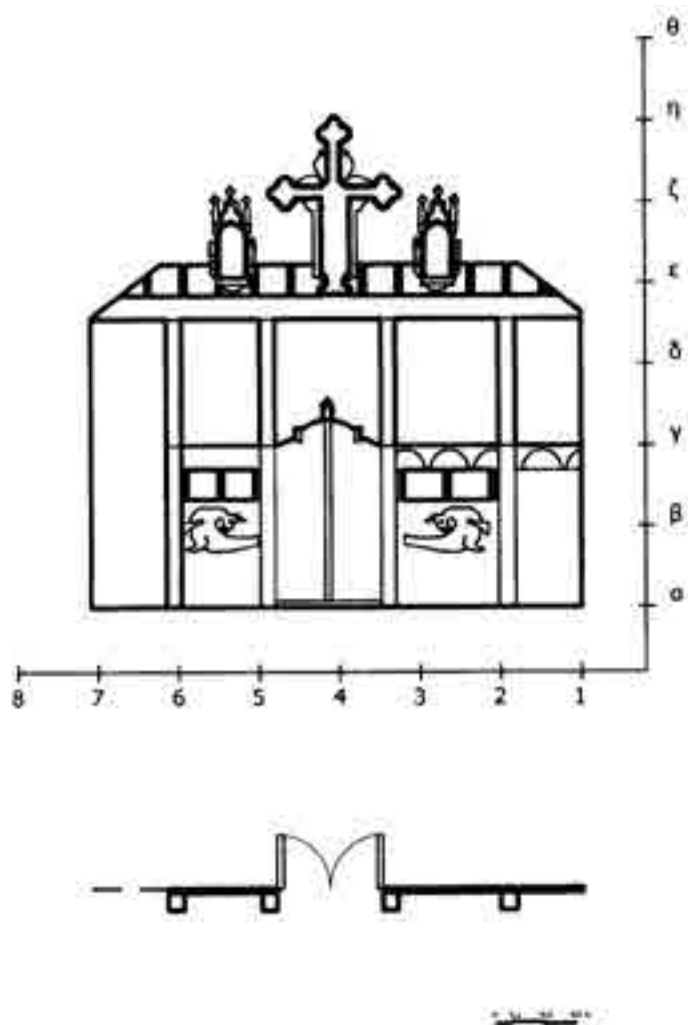
Σχέδιο 22. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701).

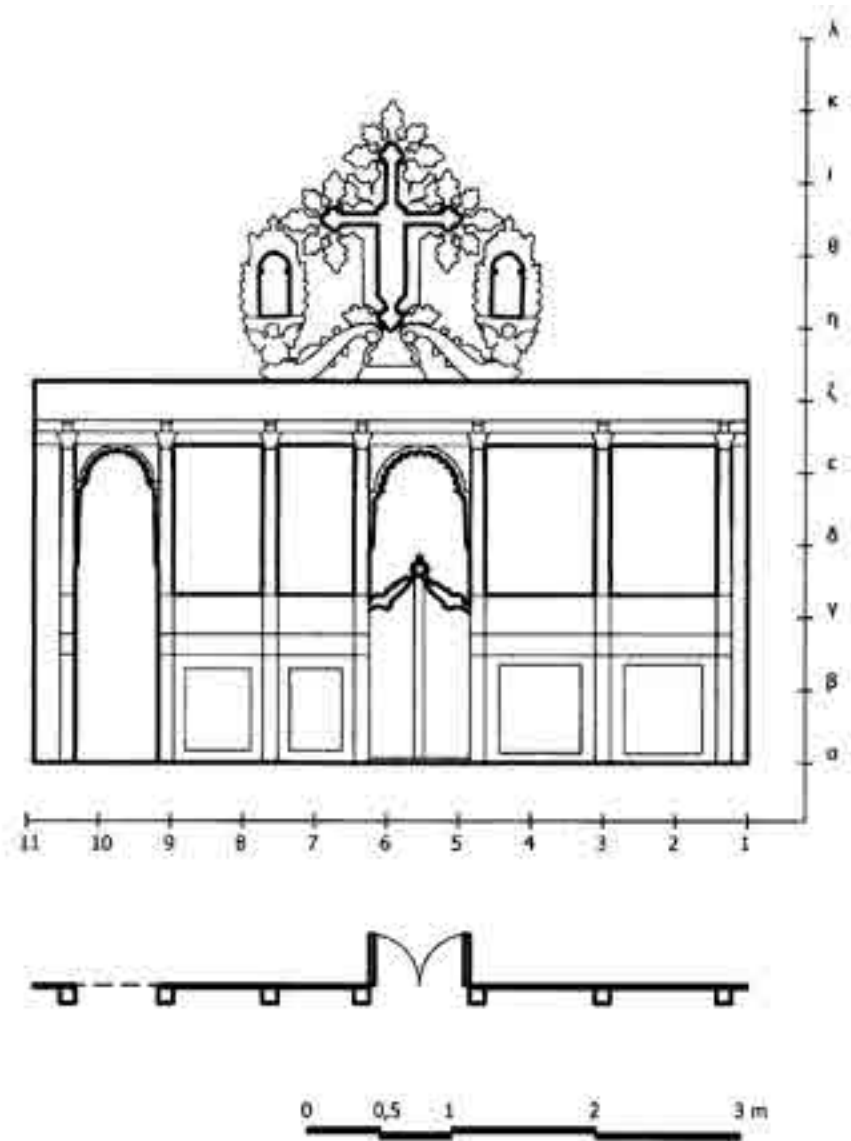
Σχέδιο 23. Εικονοστάσι στόν Ναό της Αγίας Άναστασίας της Ρωμιάας
στό Γεννάδι (~1720).

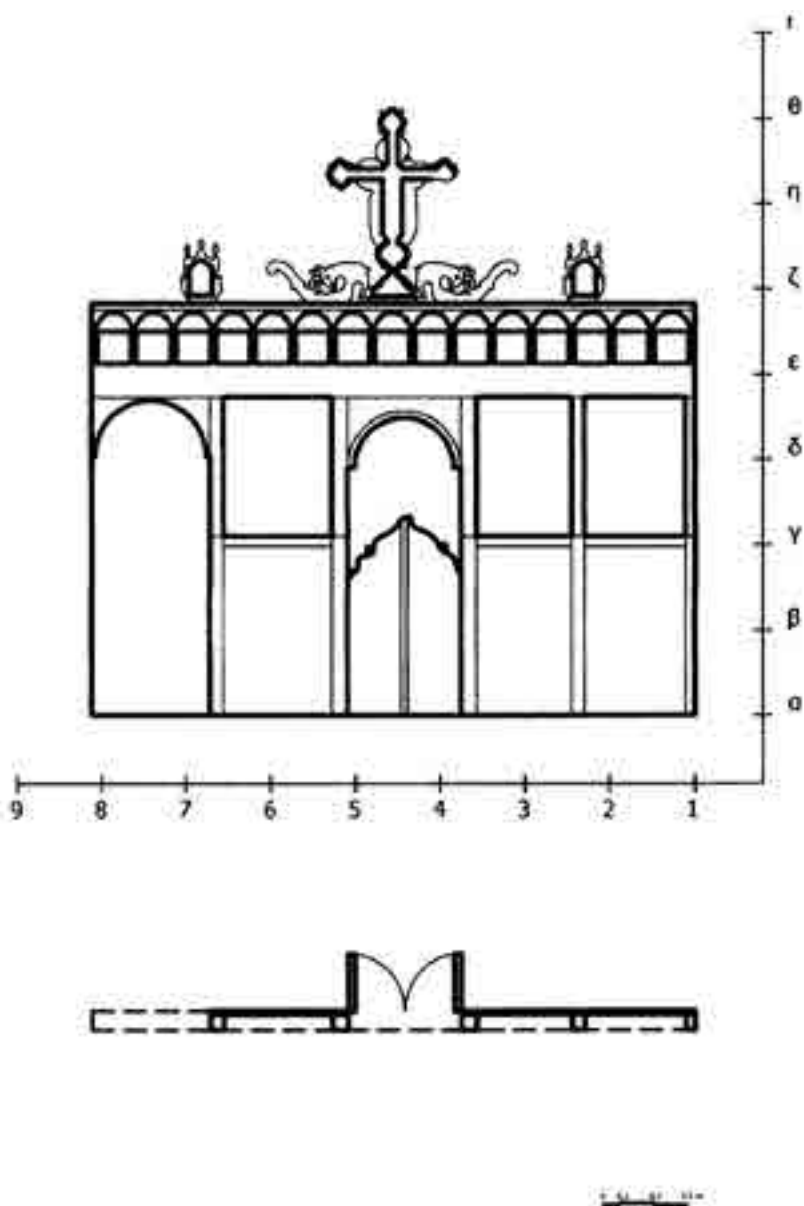
Σχέδιο 24. Εικονοστάσι στον Ναό της Παναγίας της Μυρτενής στην Ίαλυσό (1693-1720).

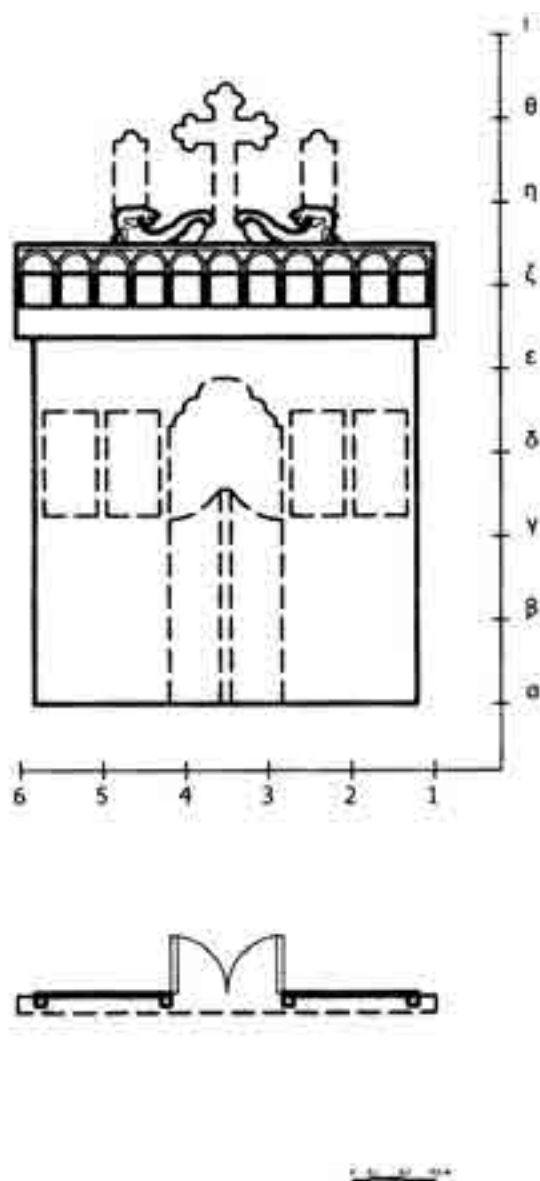
Σχέδιο 25. Εικονοστάσι στὸν Ναὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος, Ίαματικό, στὴν Ψίνθο (1699-1725).

Σχέδιο 26. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Ἱαλυσό (1700-1725).

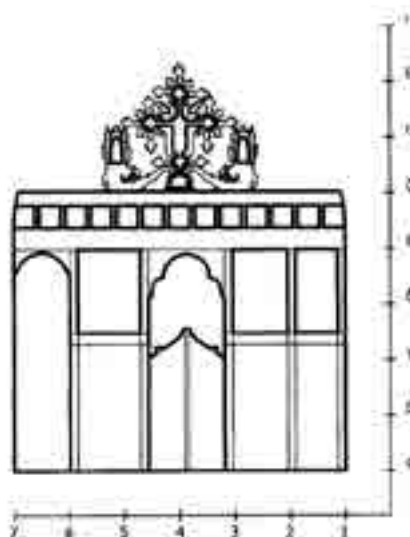
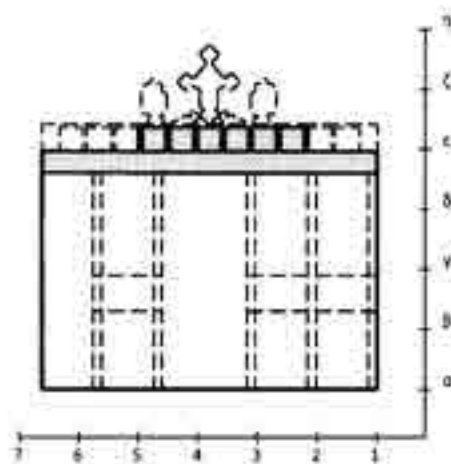

Σχέδιο 27. Εικόνοστάσι στόν παλαιό Ναό τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα
στά Σιάννα (1700-1725).

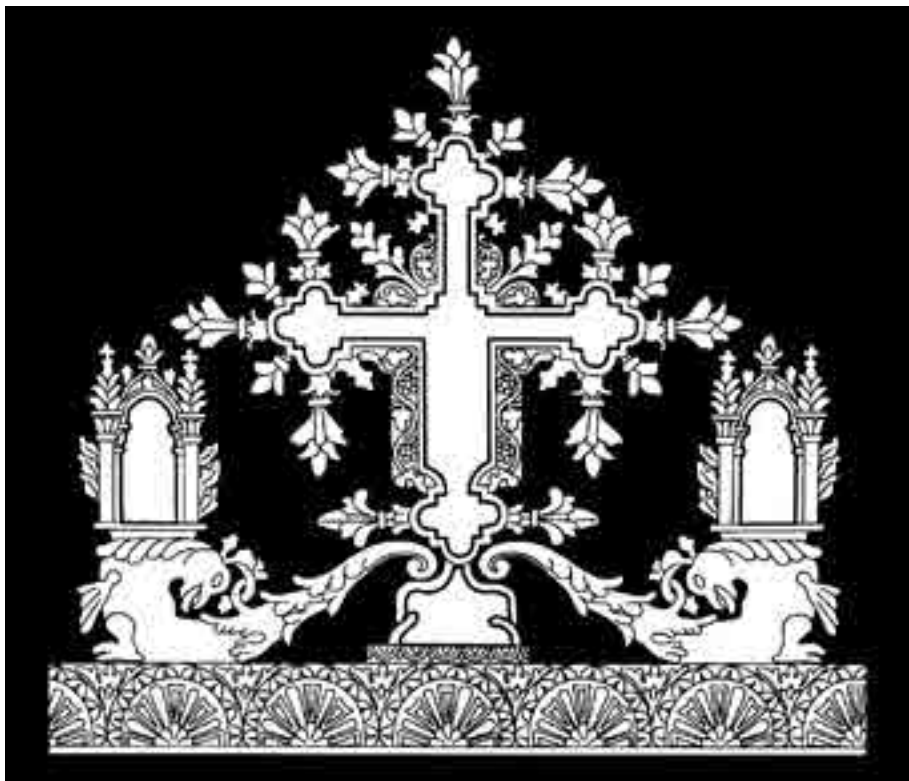
Σχέδιο 28. Είκοנוστάσι στον Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος
στά Μαριτσά (1700-1725).

Σχέδιο 29.
Εικονοστάσι στόν Ναό
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου
στήν Κατταβιά
(1700-1725).

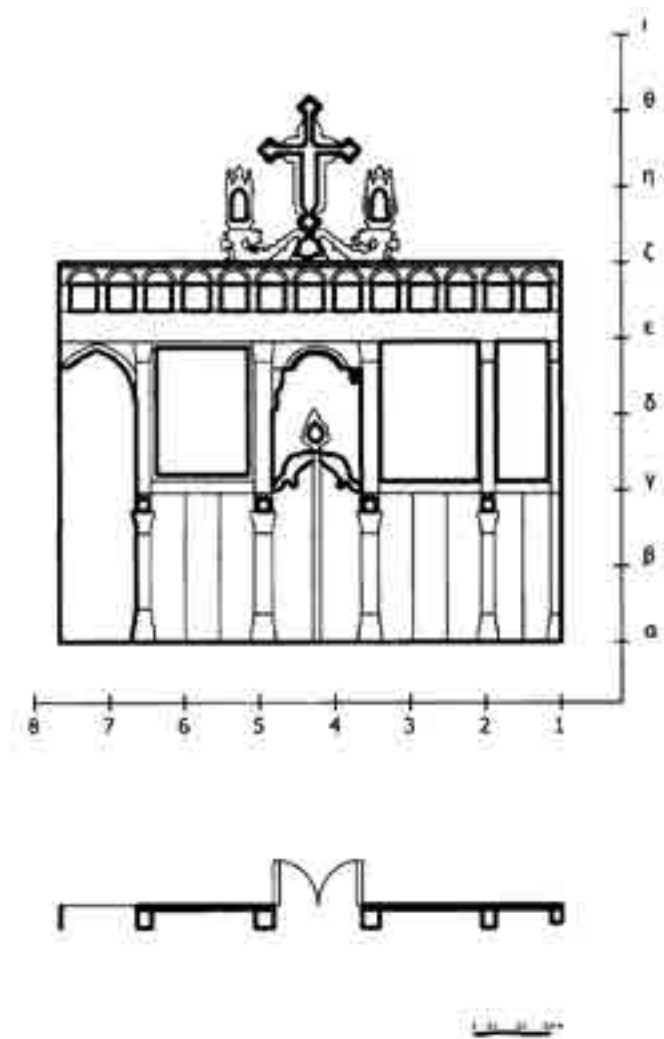

Σχέδιο 30.
Εικονοστάσι
στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ
στόν Μονόλιθο (1725).

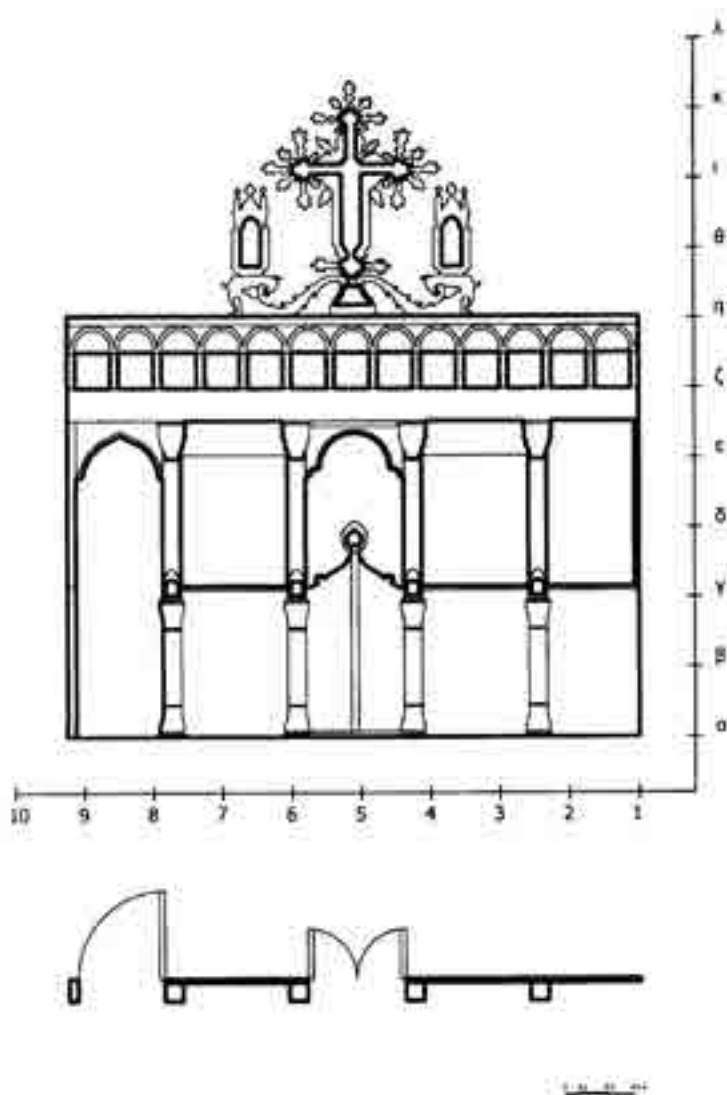

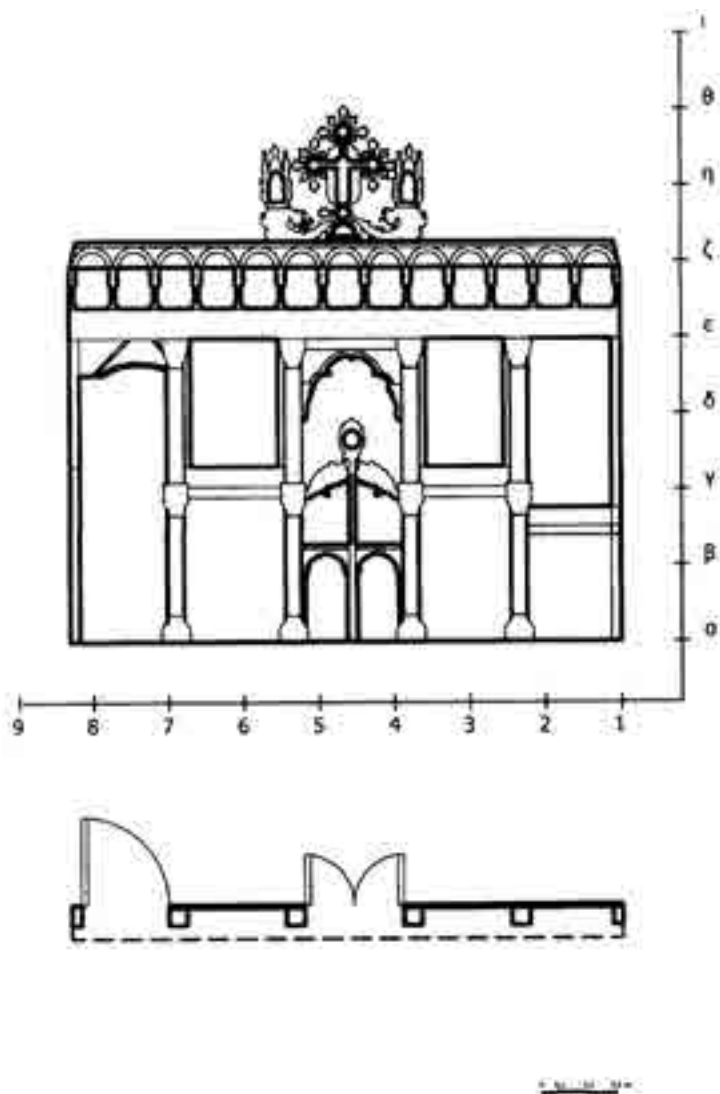
Σχέδιο 31. Τό άνώτατο τμήμα τοῦ εἰκονοστασίου
στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο (1725).

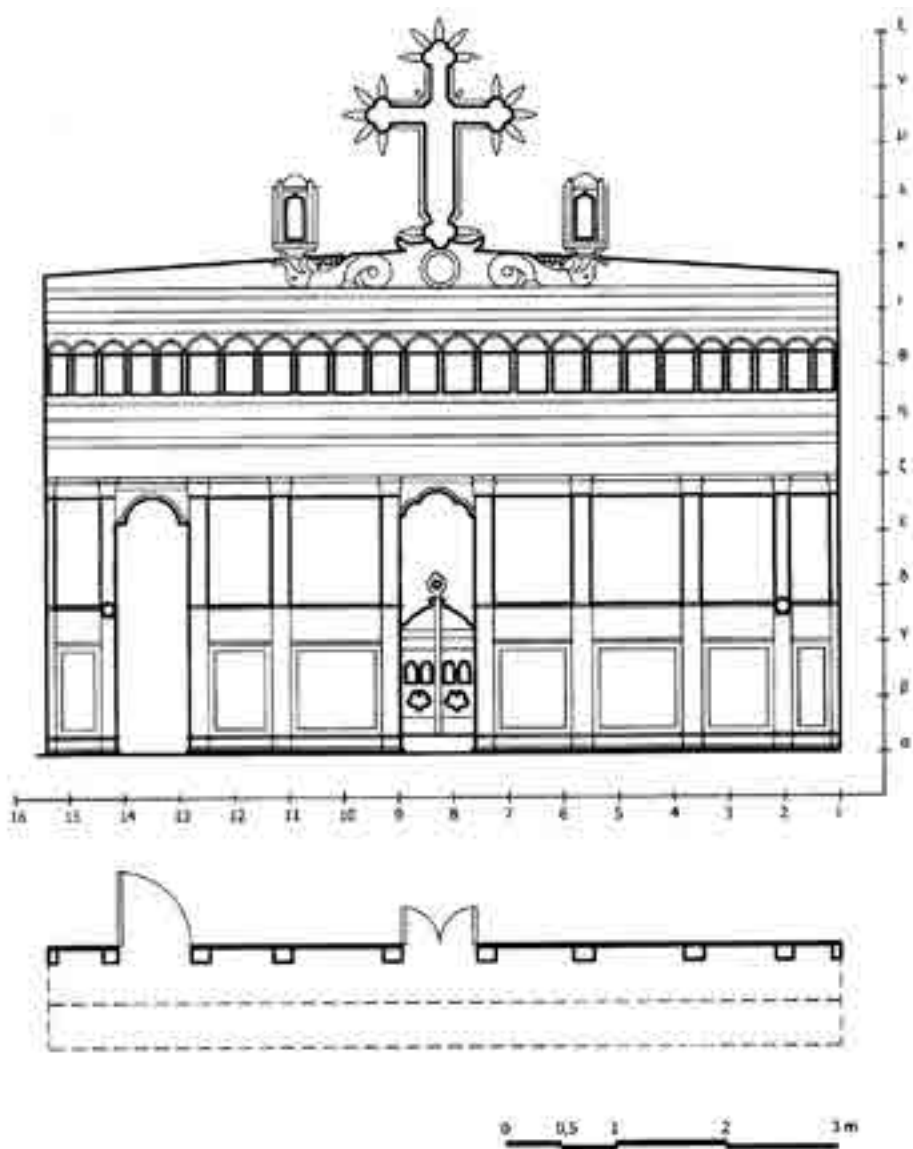
Σχέδιο 32. Είkonοστάσι στόν Ναό τῆς Παναγίας Ἐλεούσας τῆς Καλλιθηνηῆς (1700-1725).

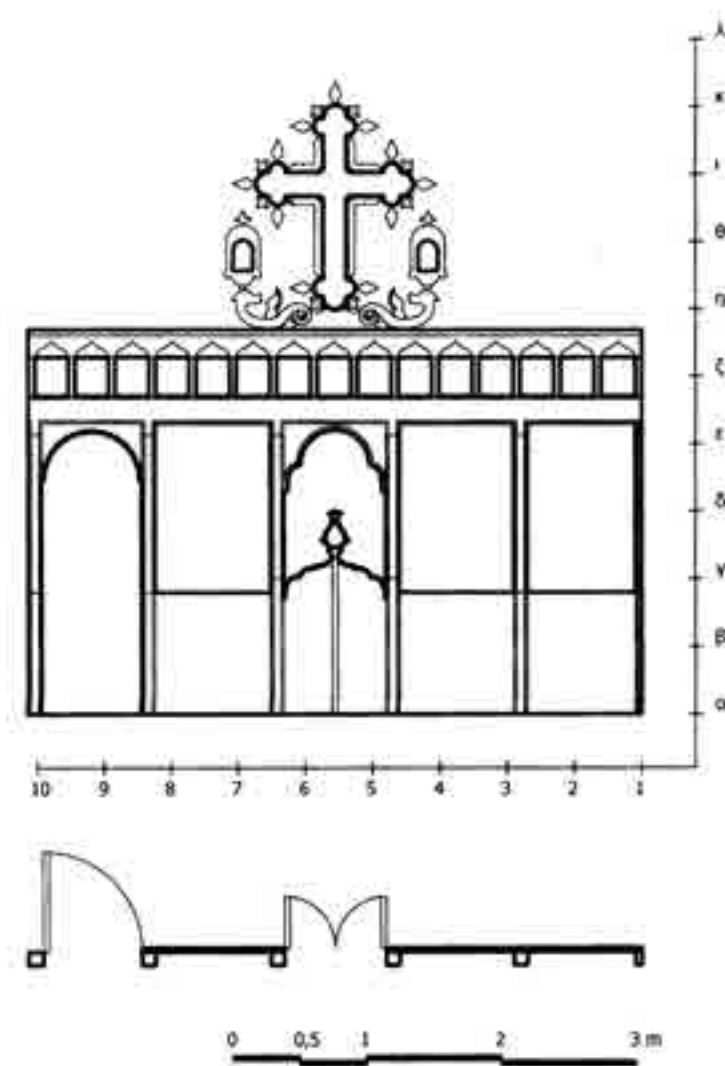
Σχέδιο 33. Εικονοστάσι στὸν Ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων στὴν Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

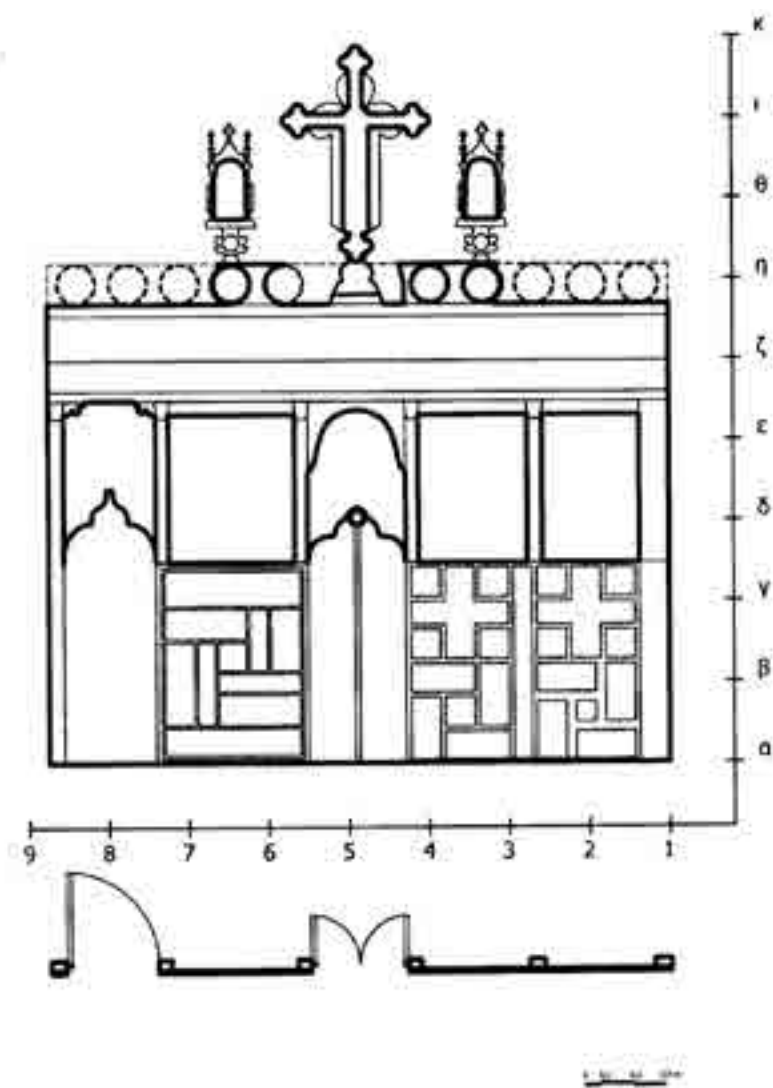
Σχέδιο 34. Εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Νικολάου Άνω στη Λίνδο (1700-1730).

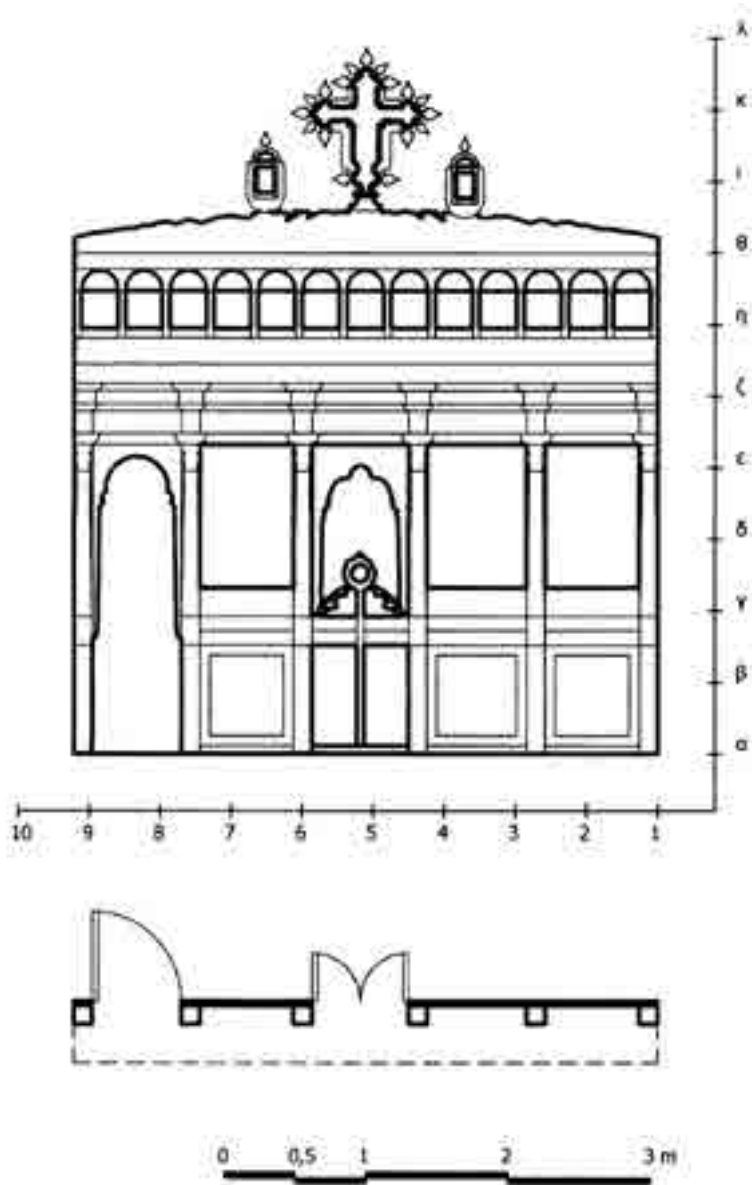
Σχέδιο 35. Εικονοστάσι στόν Ναό τῶν Εισοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1738).

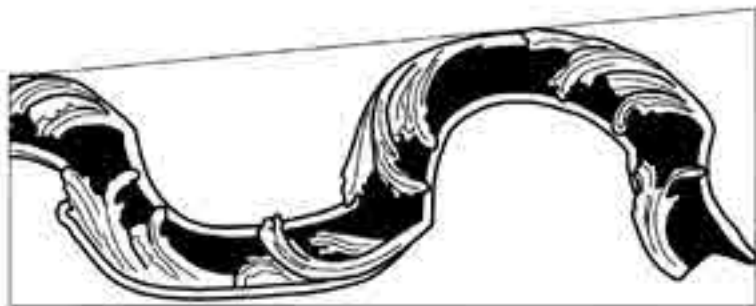
Σχέδιο 36. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1748).

Σχέδιο 37. Είκονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιό (~1752).

Σχέδιο 38. Εικονοστάσι στη Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι (1756).

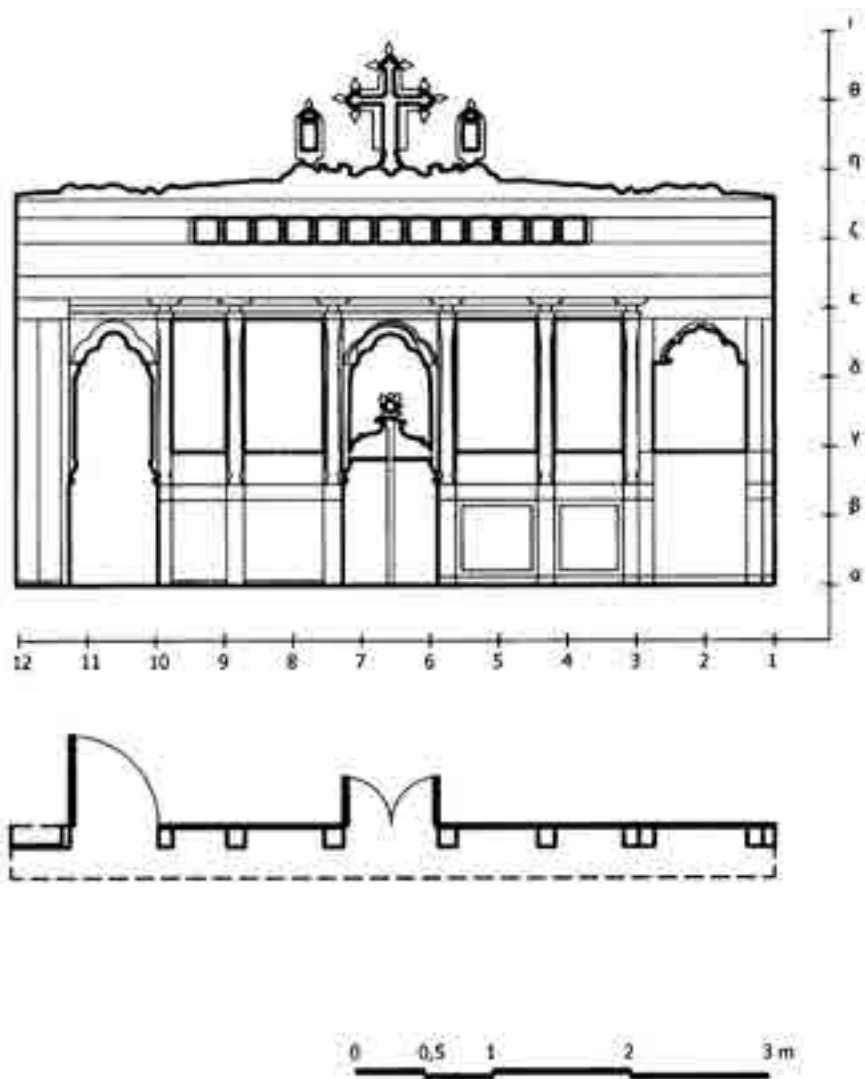

A. (7·8, θ·ι)

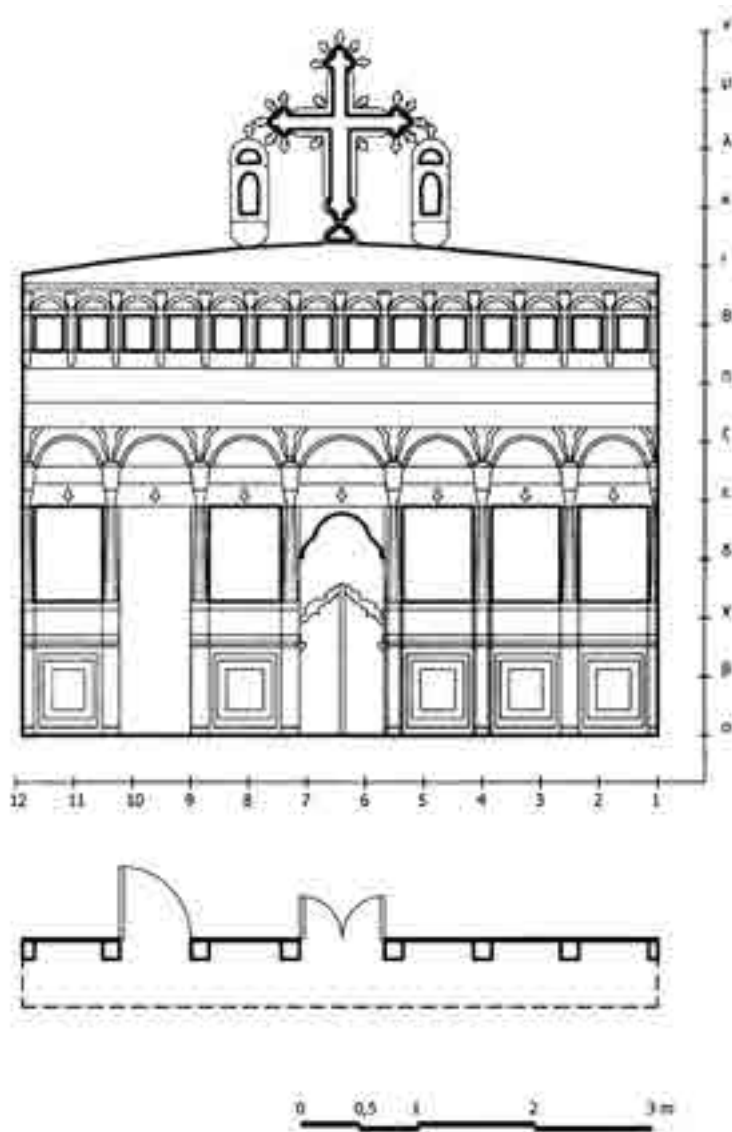

B. (7·8, ζ·η)

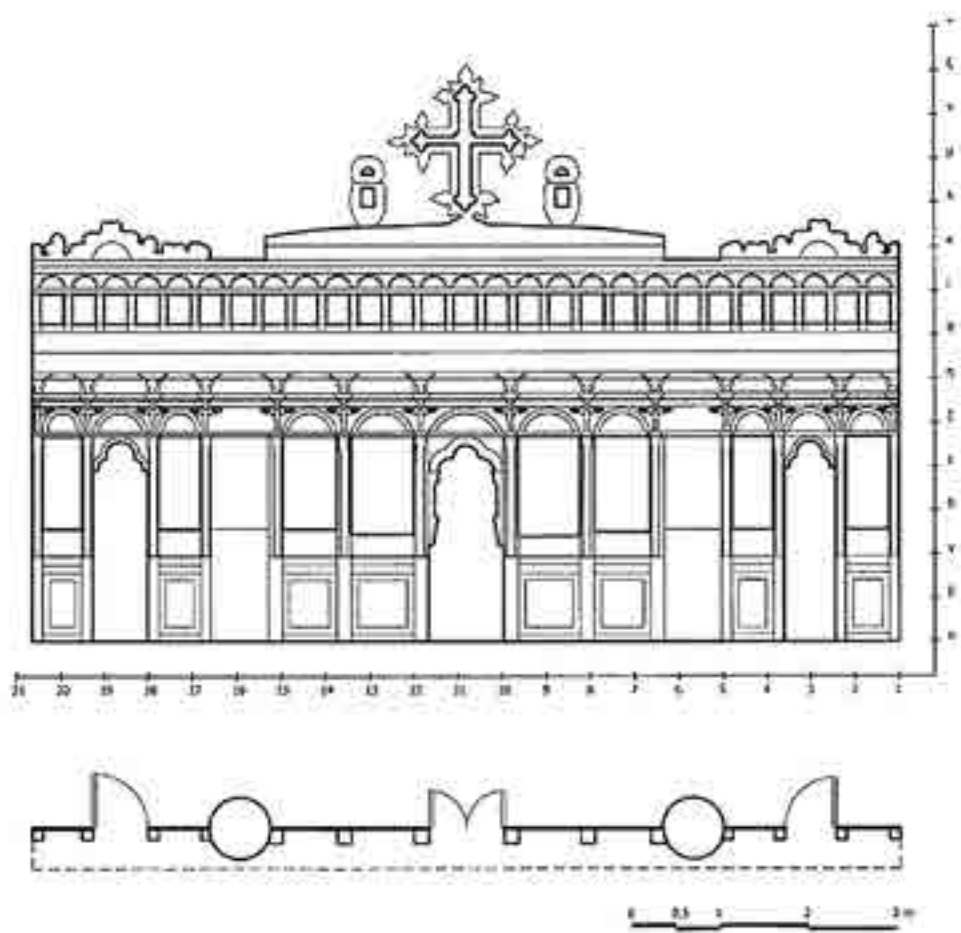
Σχέδιο 39. Λεπτομέρειες από τό εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ
στό Θάρρι (1756).

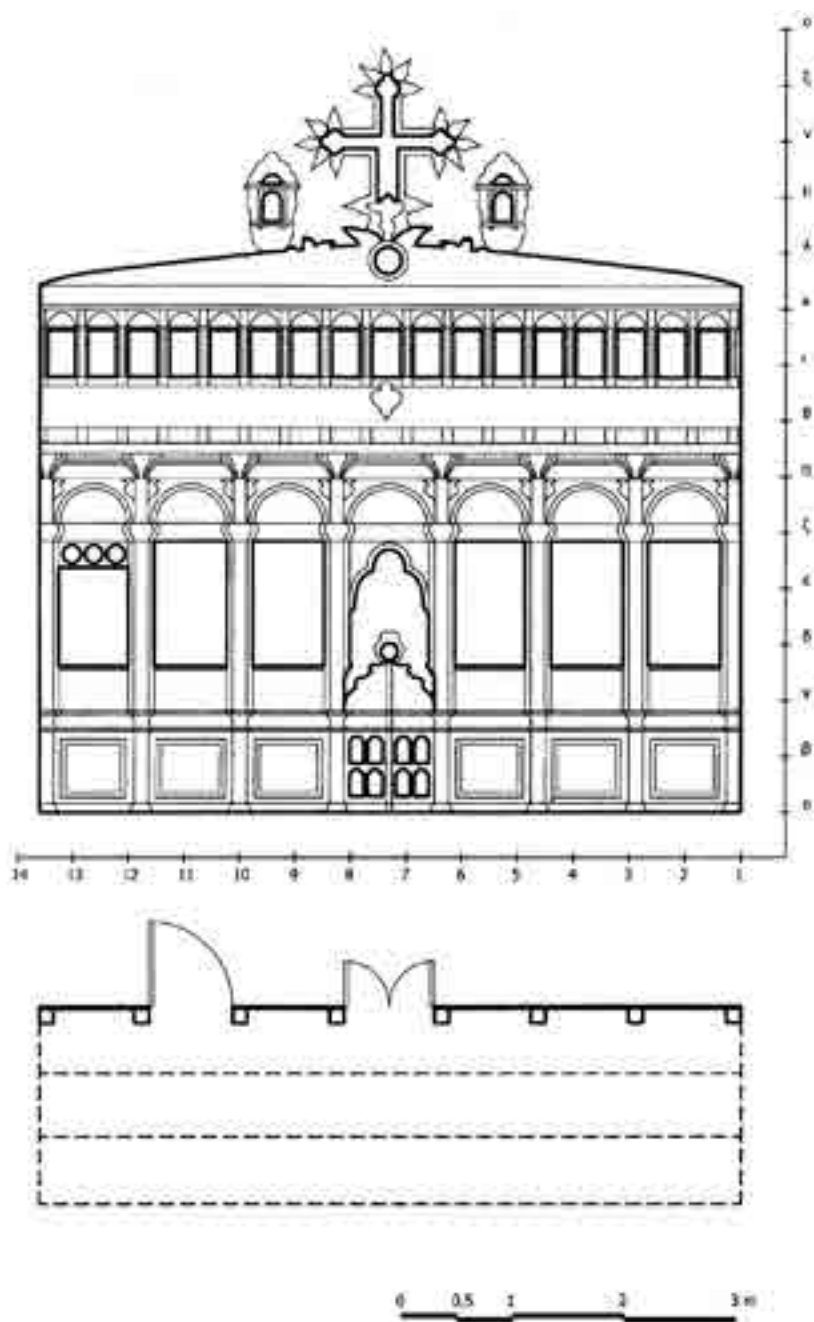
Σχέδιο 40. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου
στόν Ἀρχάγγελο (1750-1800).

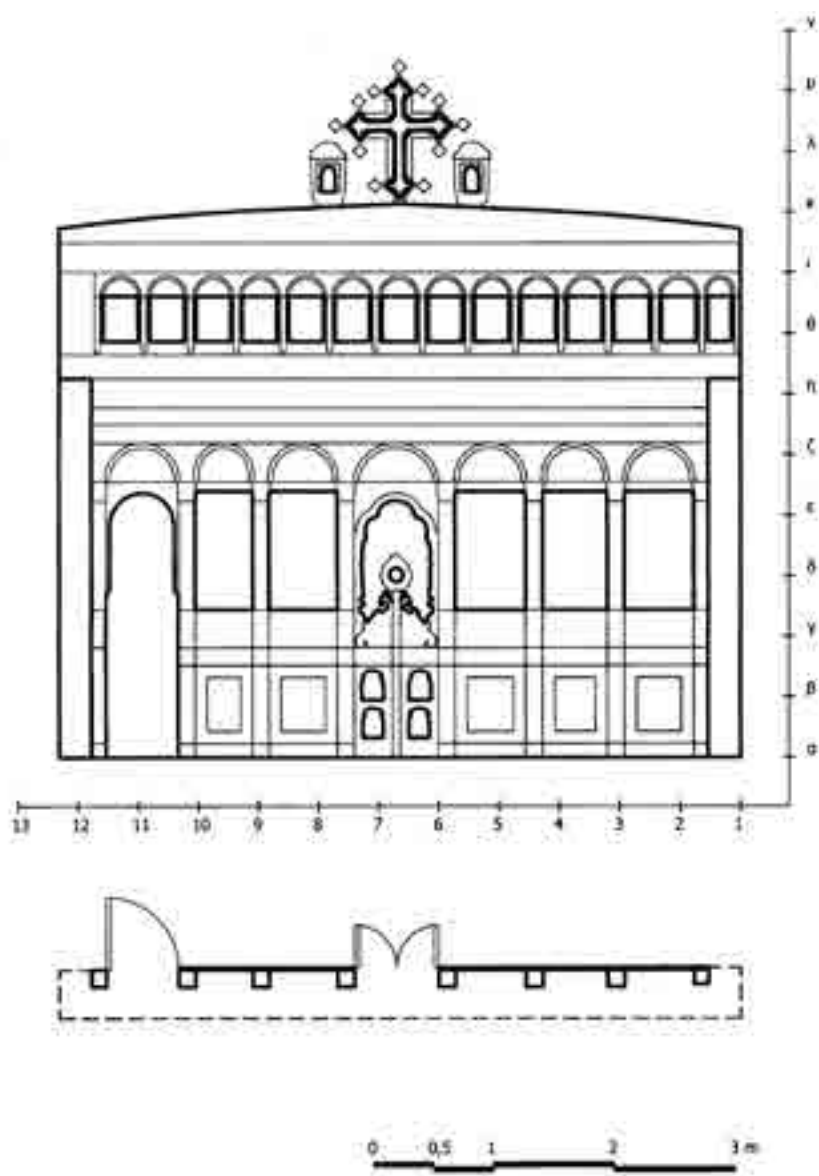
Σχέδιο 41. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1789-1809).

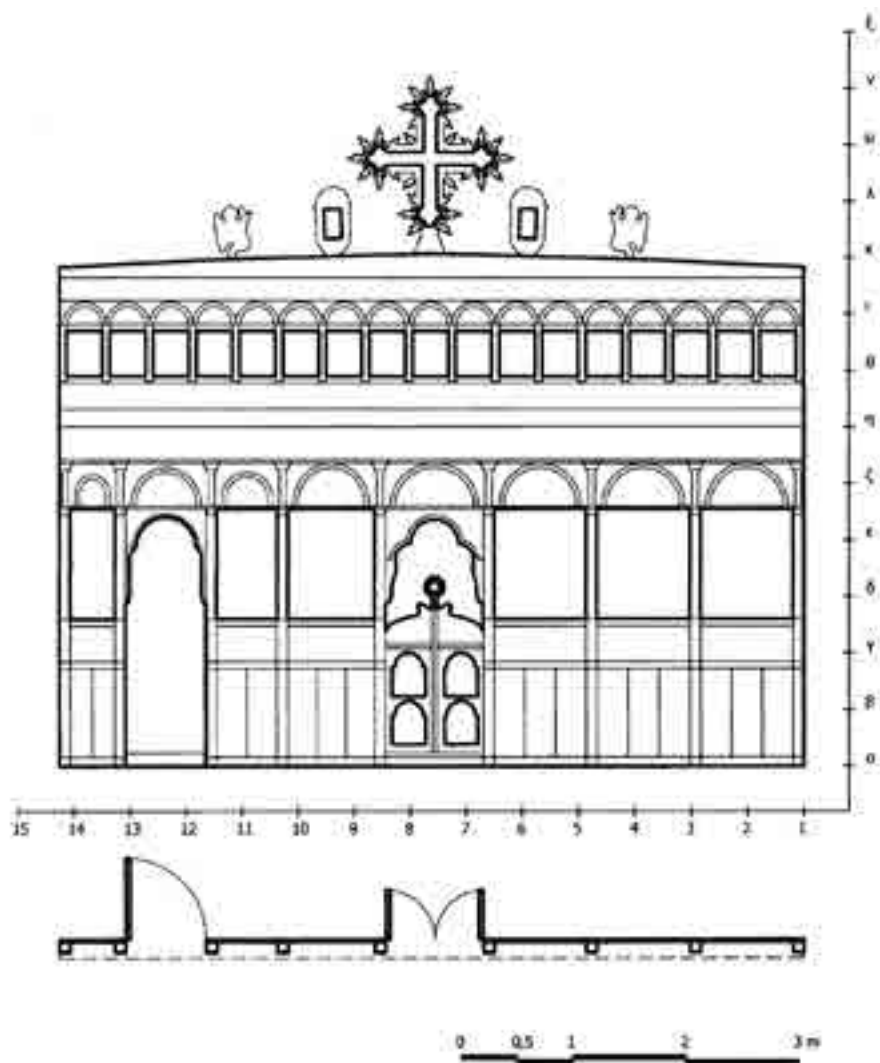
Σχέδιο 42. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στήν Πόλη τῆς Ρόδου (στό κεντρικό κλίτος 1750-1759 καί στά πλαϊνά 1842).

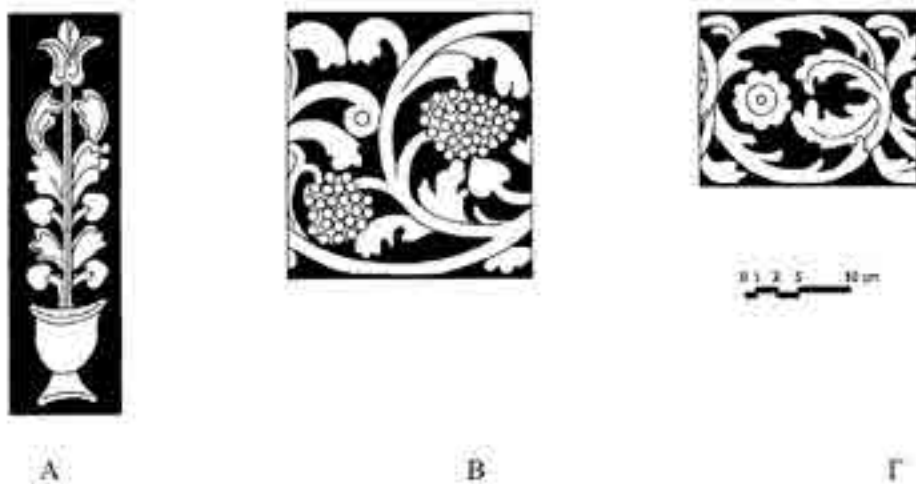
Σχέδιο 43. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ίαλυσό (1750-1783).

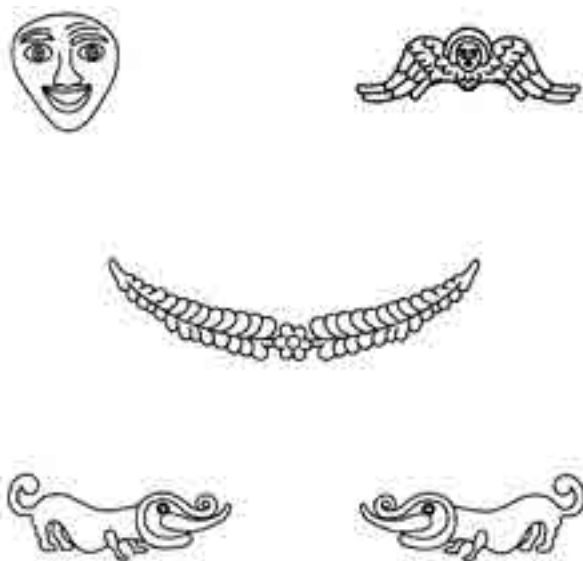
Σχέδιο 44. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου, Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Χαμηλῆς, στόν Ἀρχάγγελο (1760-1783).

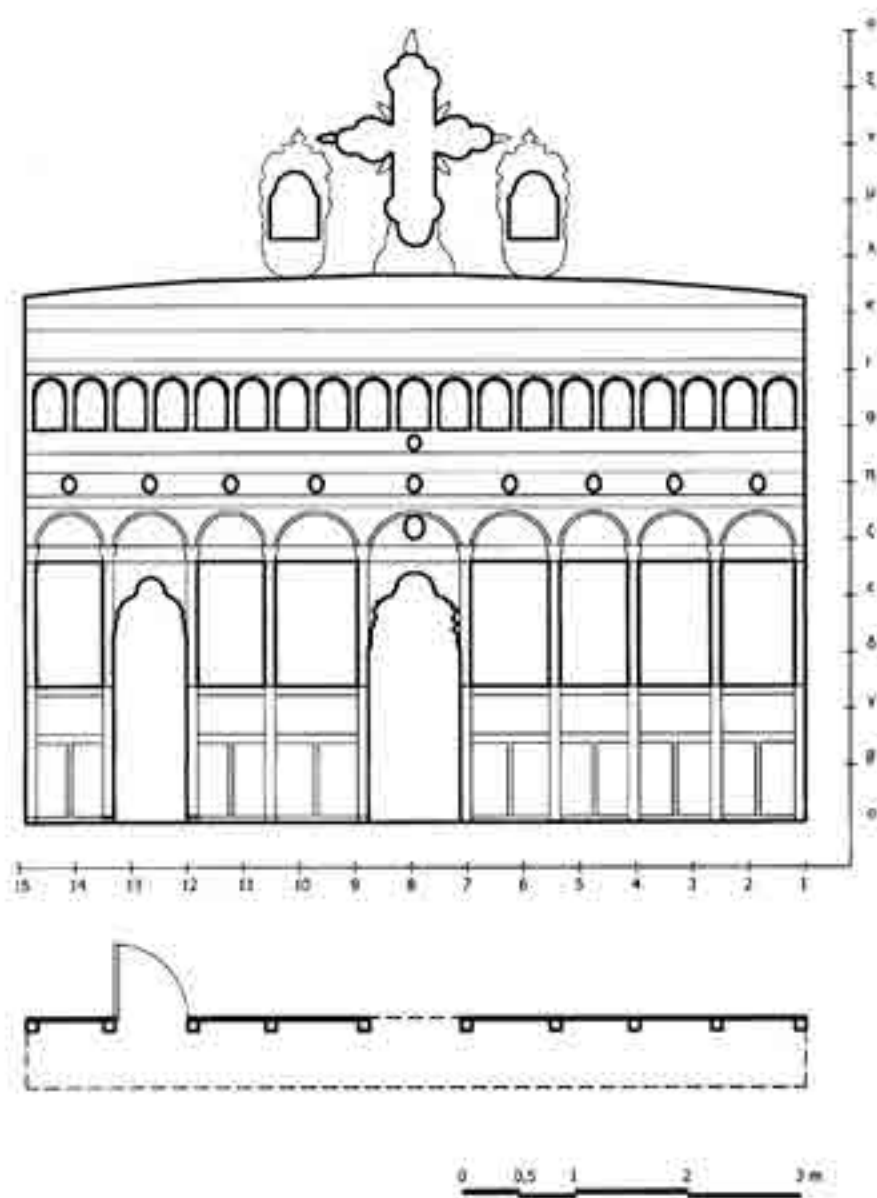
Σχέδιο 45. Εικονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου (1839).

Σχέδιο 46. Λεπτομέρειες από τό είκονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης
τῆς Θεοτόκου στ' Αφάντου (1839).

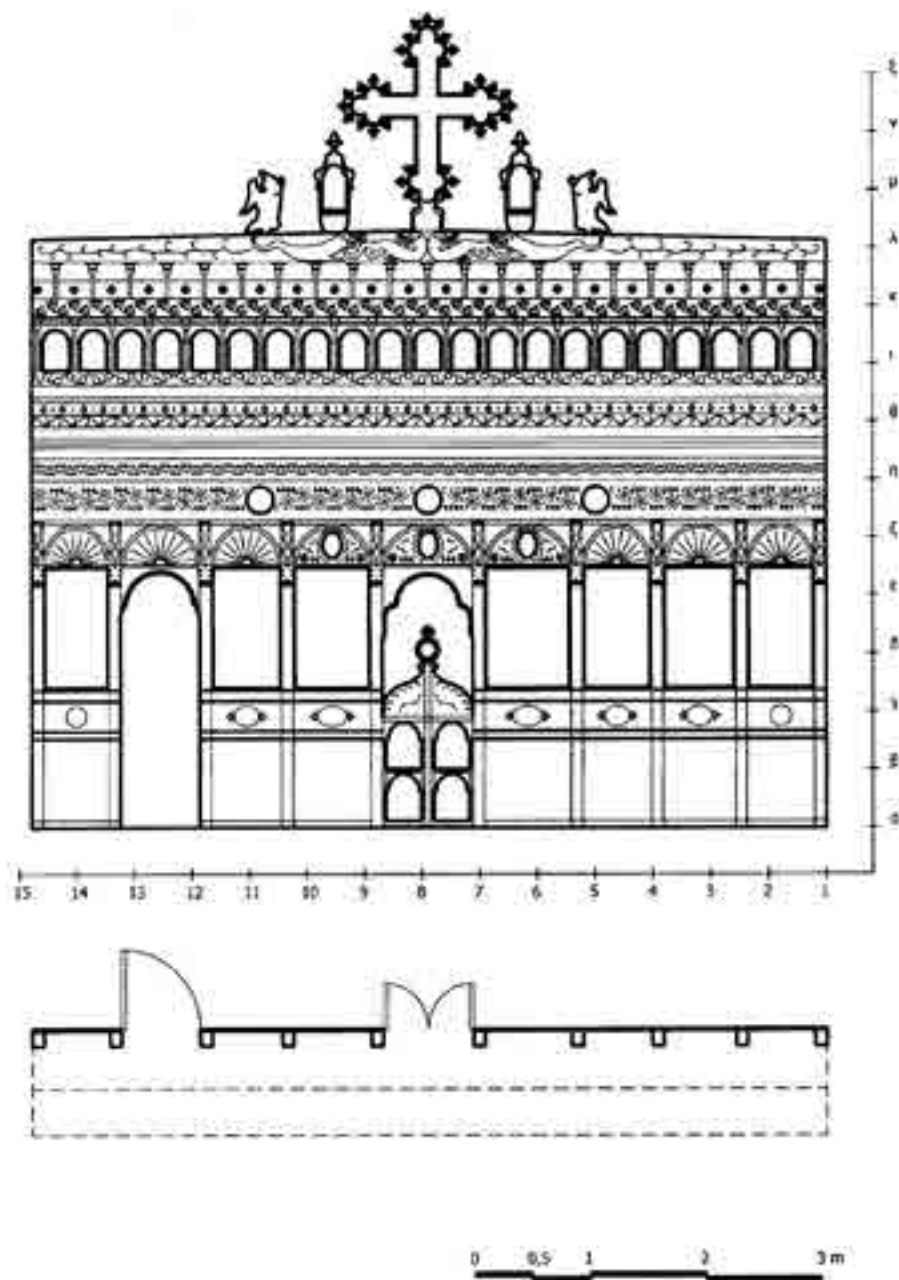
Σχέδιο 47. Λεπτομέρειες από τό είκονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης
τῆς Θεοτόκου στ' Αφάντου (1839).

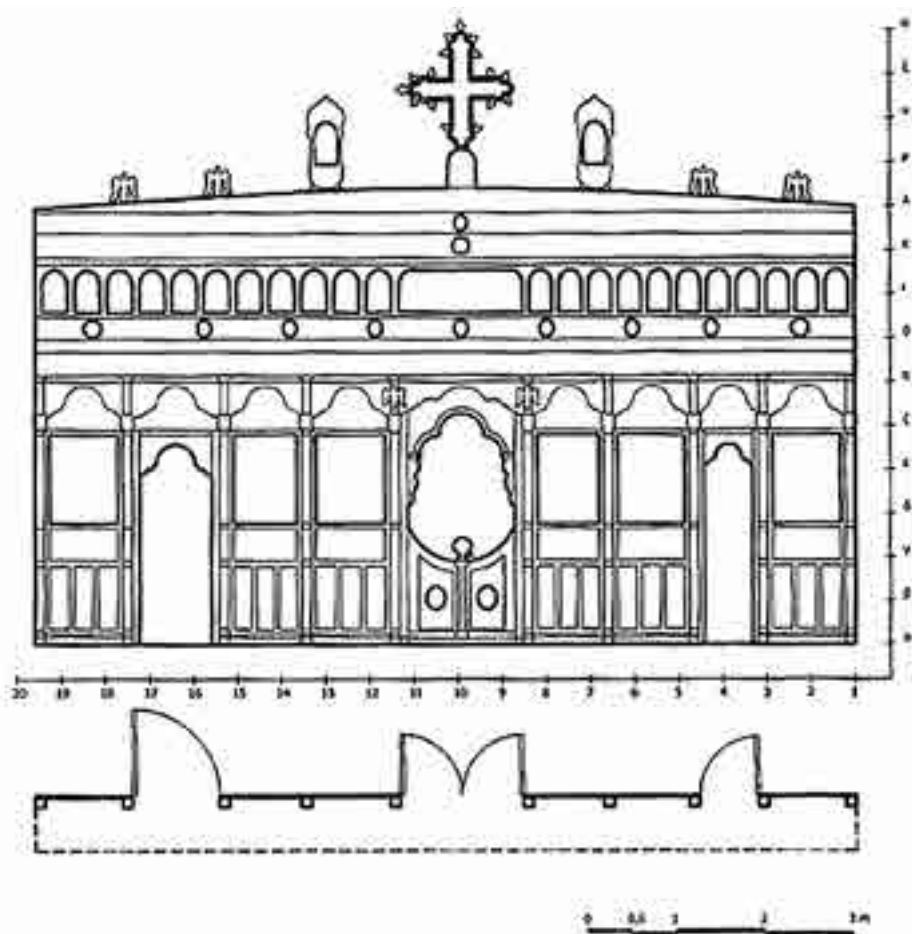
Σχέδιο 48. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μαλῶνας (1843).

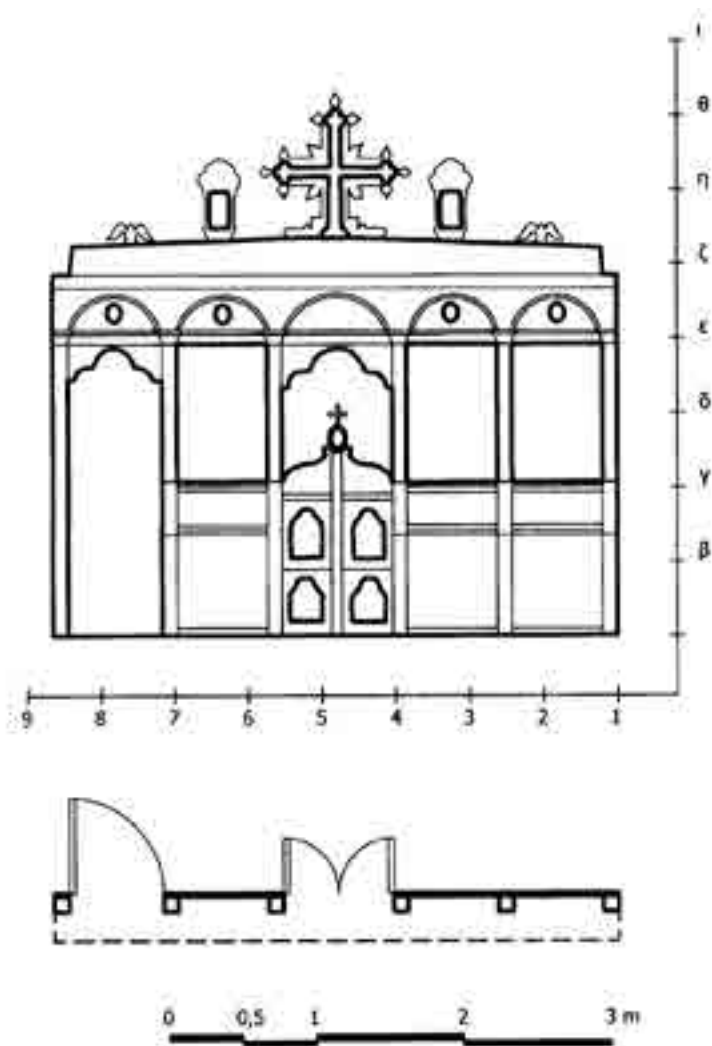
Σχέδιο 49. Λεπτομέρειες από τό είκονοστάσι
στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μαλώνας (1843).

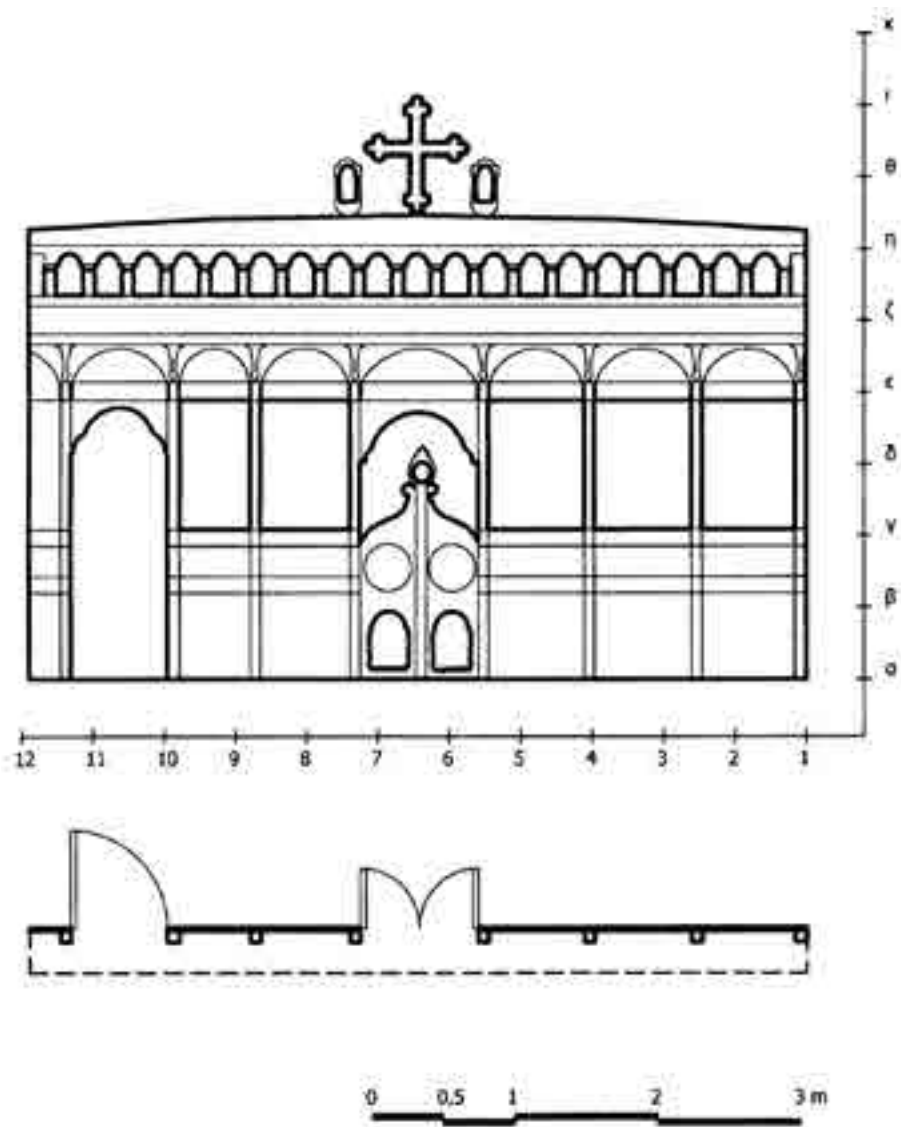
Σχέδιο 50. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὰ Κοσκινοῦ (~1847).

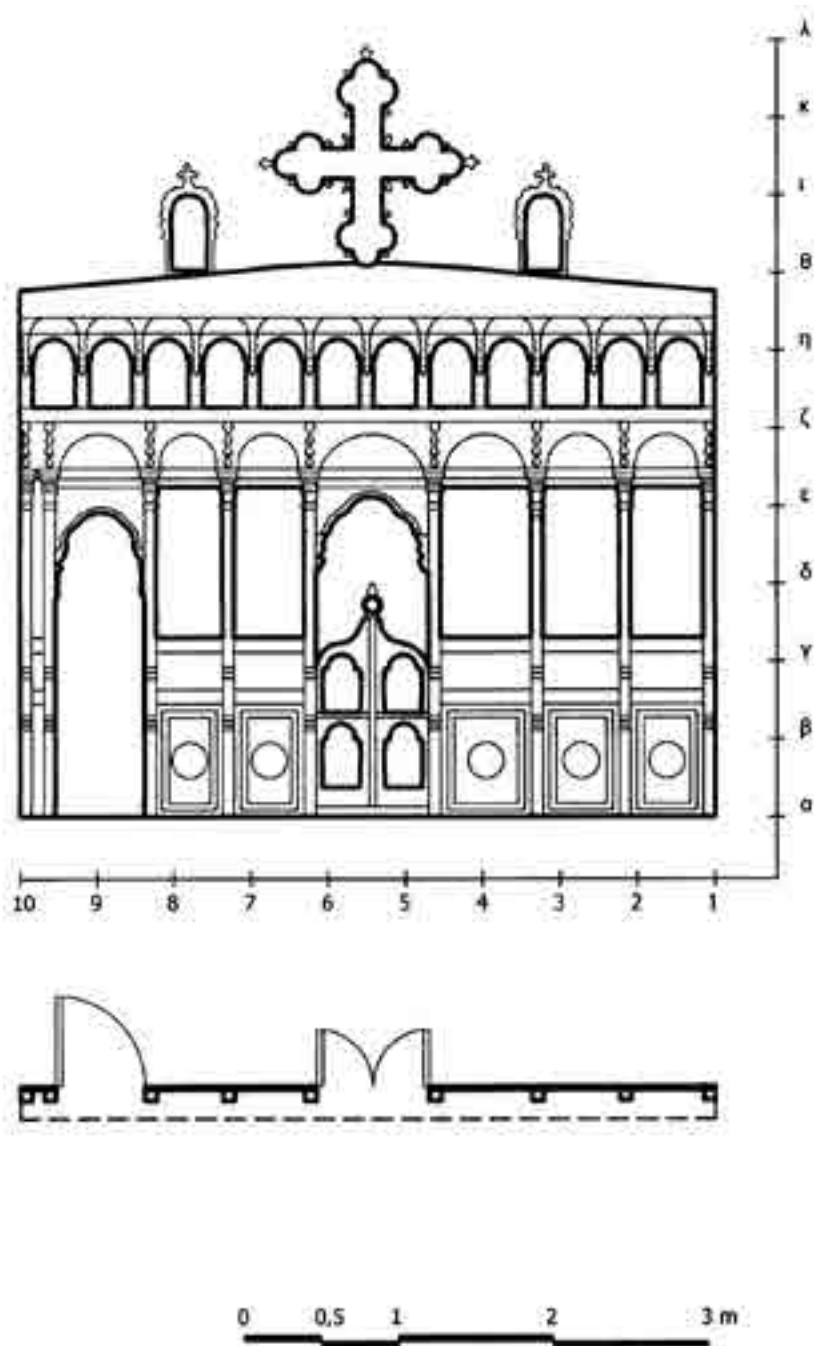
Σχέδιο 51. Εικονοστάσι στόν Ναό τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή (1849-1859).

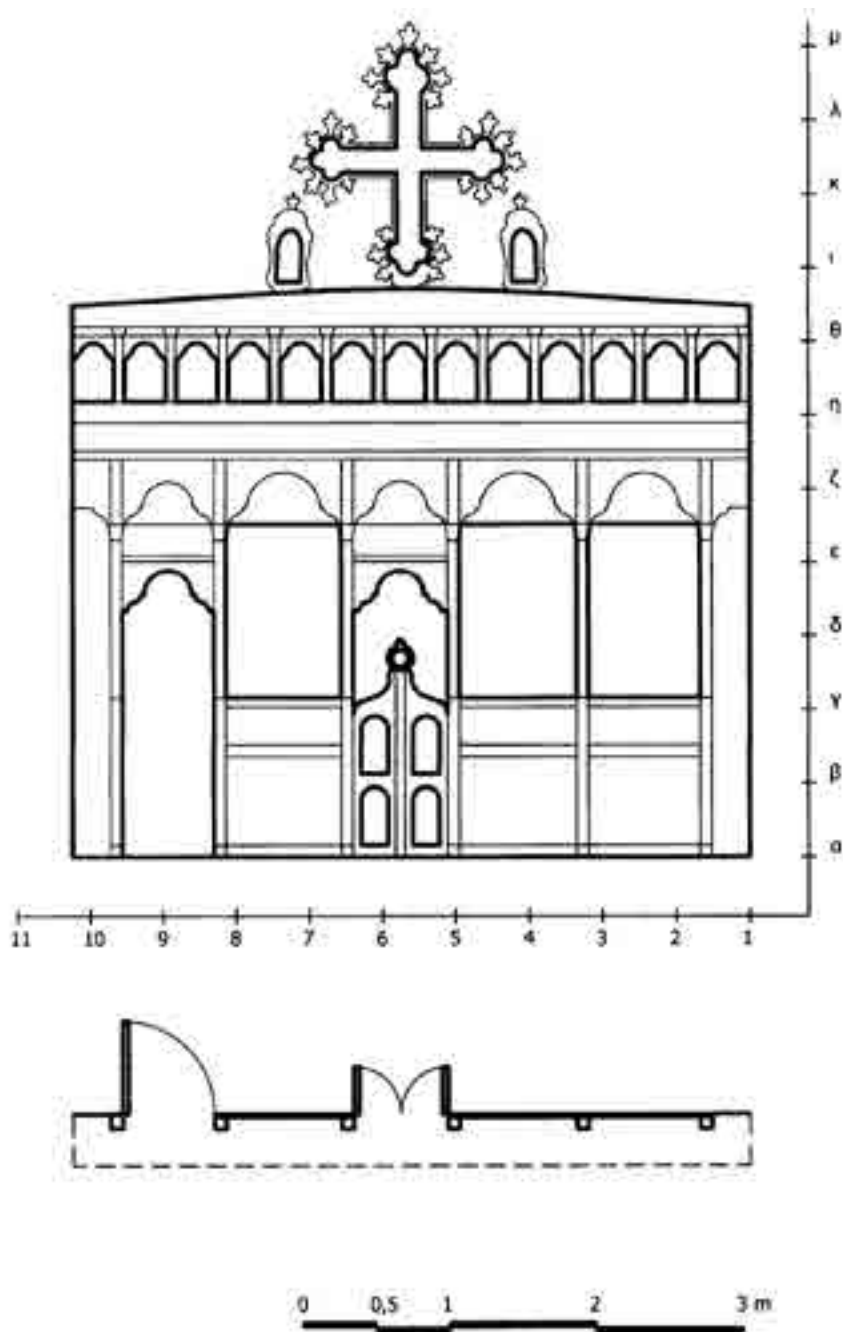
Σχέδιο 52. Είκοностάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη τῆς Ρόδου (1850).

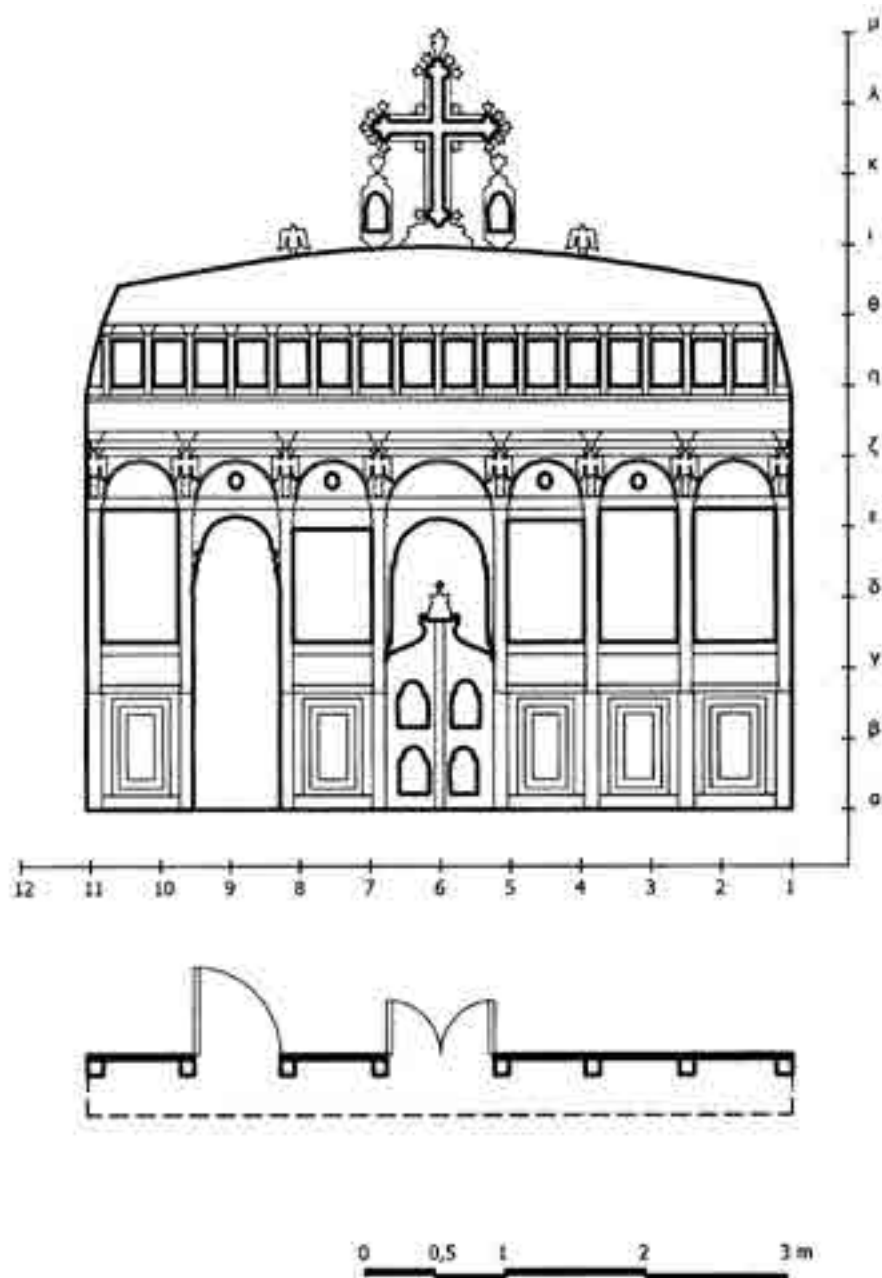
Σχέδιο 53. Εικονοστάσι στόν Ναό τῆς Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα (1855).

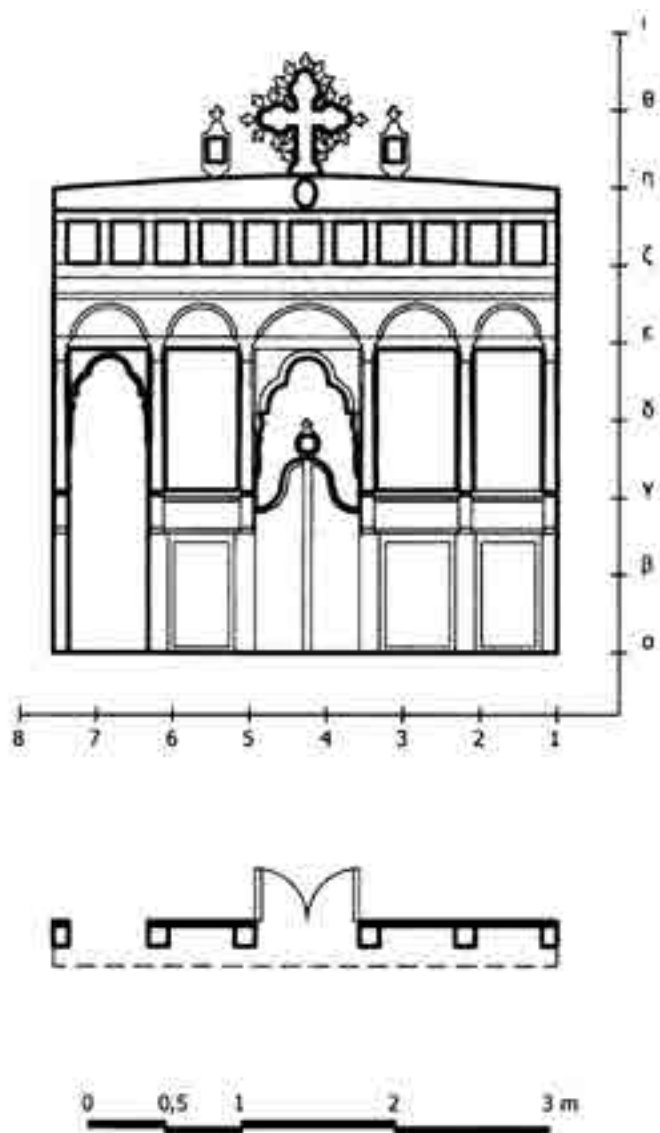
Σχέδιο 54. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Δημητρίου στή Καλαβάρδα (~1860).

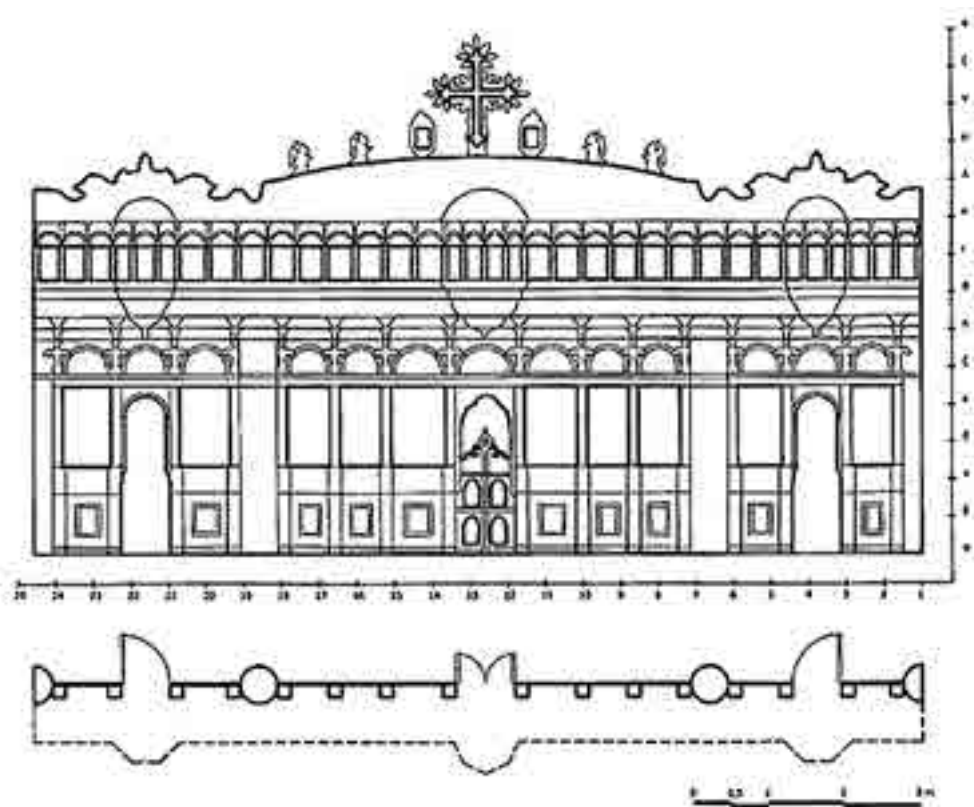
Σχέδιο 55. Εικόνοστάσι στη Μονή της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Καλόπετρα (1862-1863).

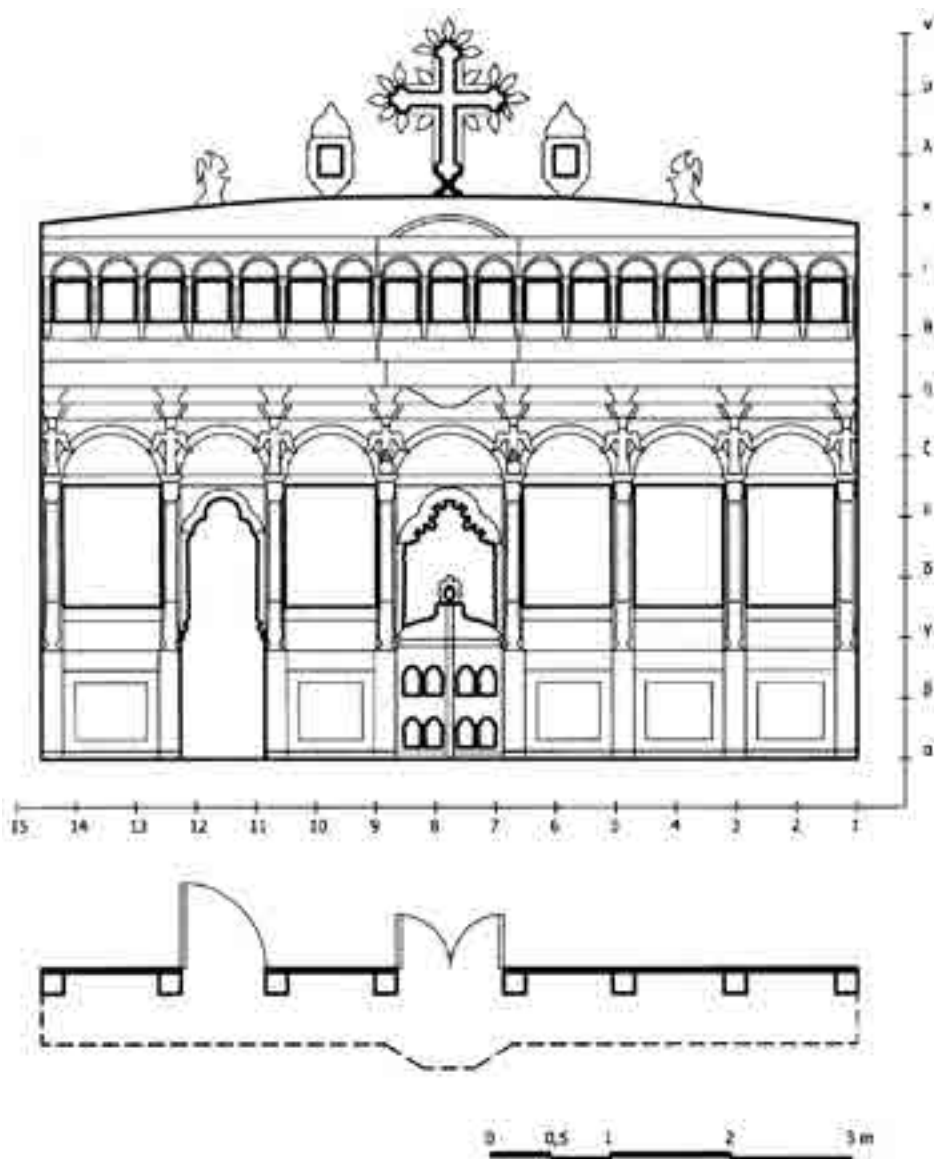
Σχέδιο 56. Εικόνοστάσι στόν ένοριακό Ναό του Άγίου Γεωργίου στη Λαχανιά (~1867).

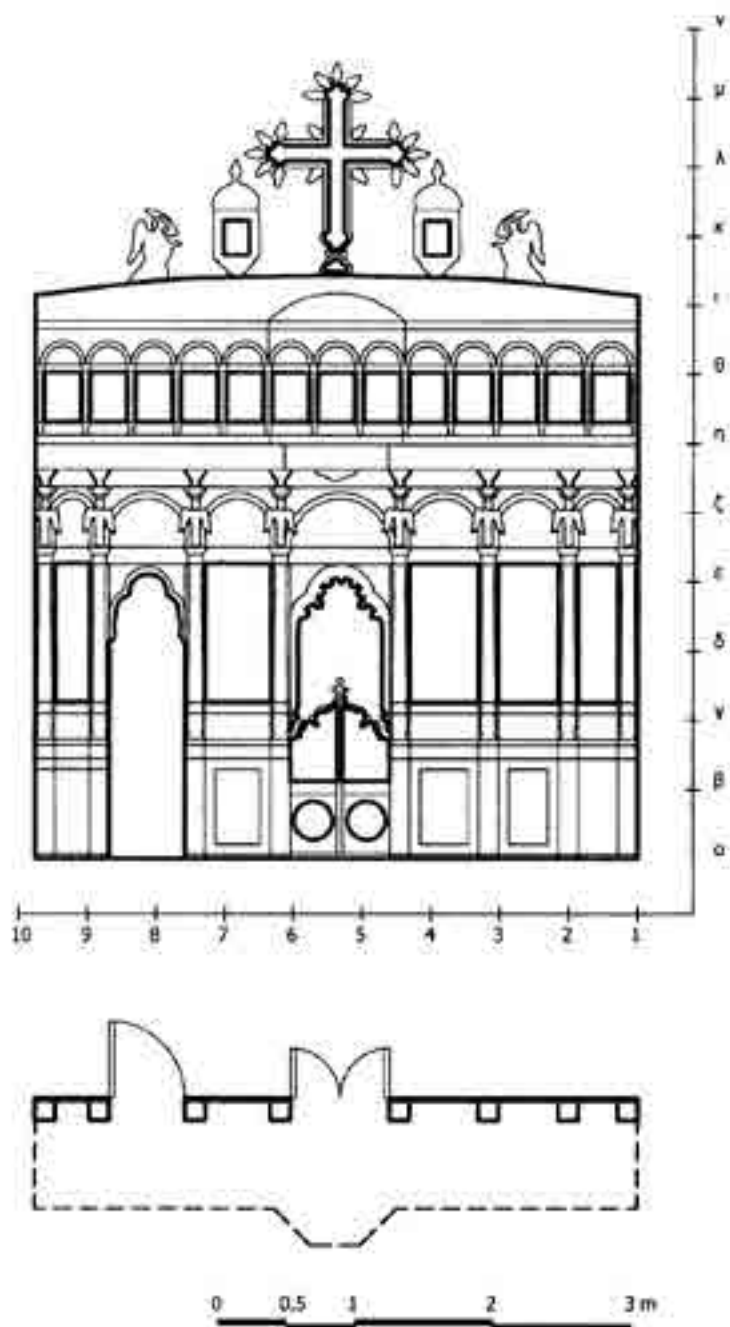
Σχέδιο 57. Είkonοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι (1869).

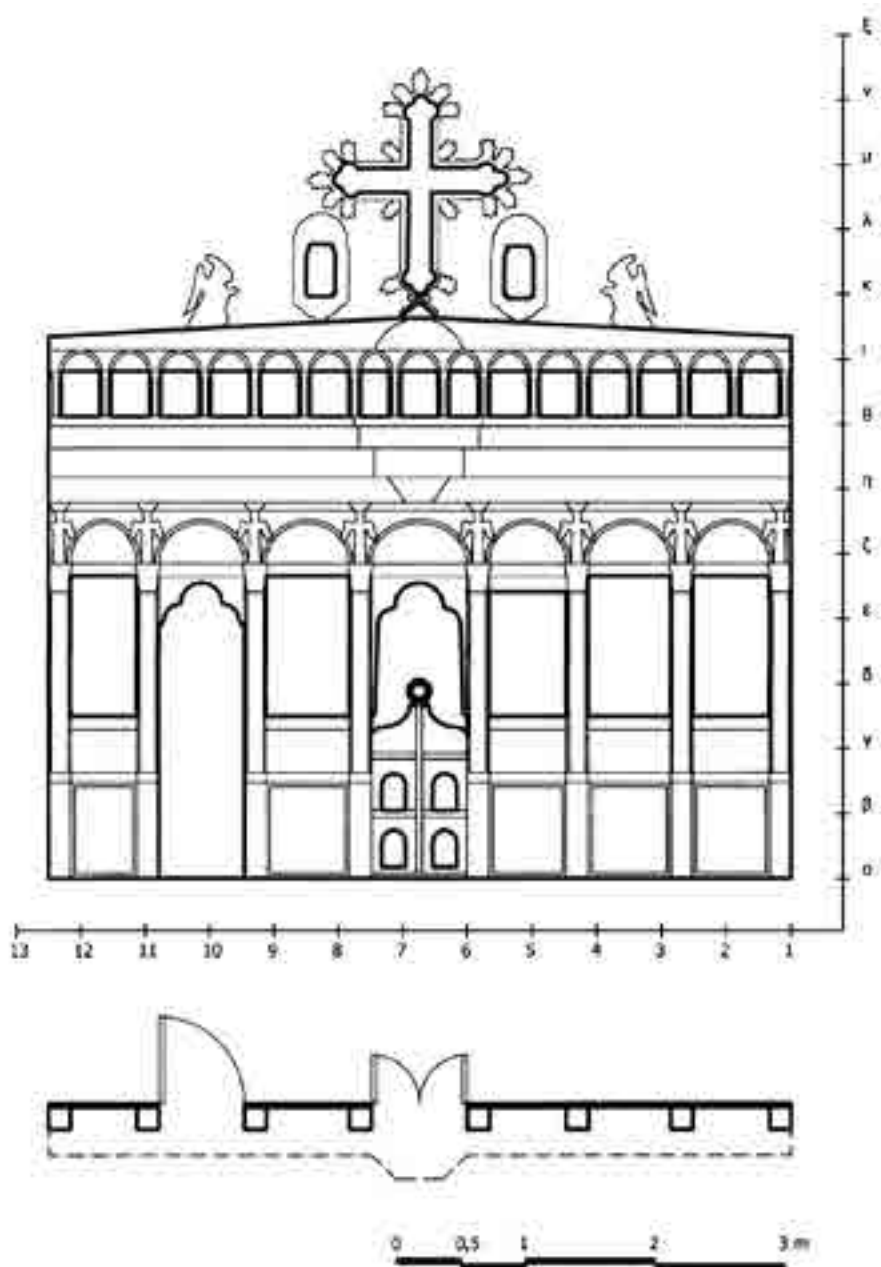
Σχέδιο 58. Εικόνοστάσι στον Ένοριακό Ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ στον Αρχάγγελο (~1849).

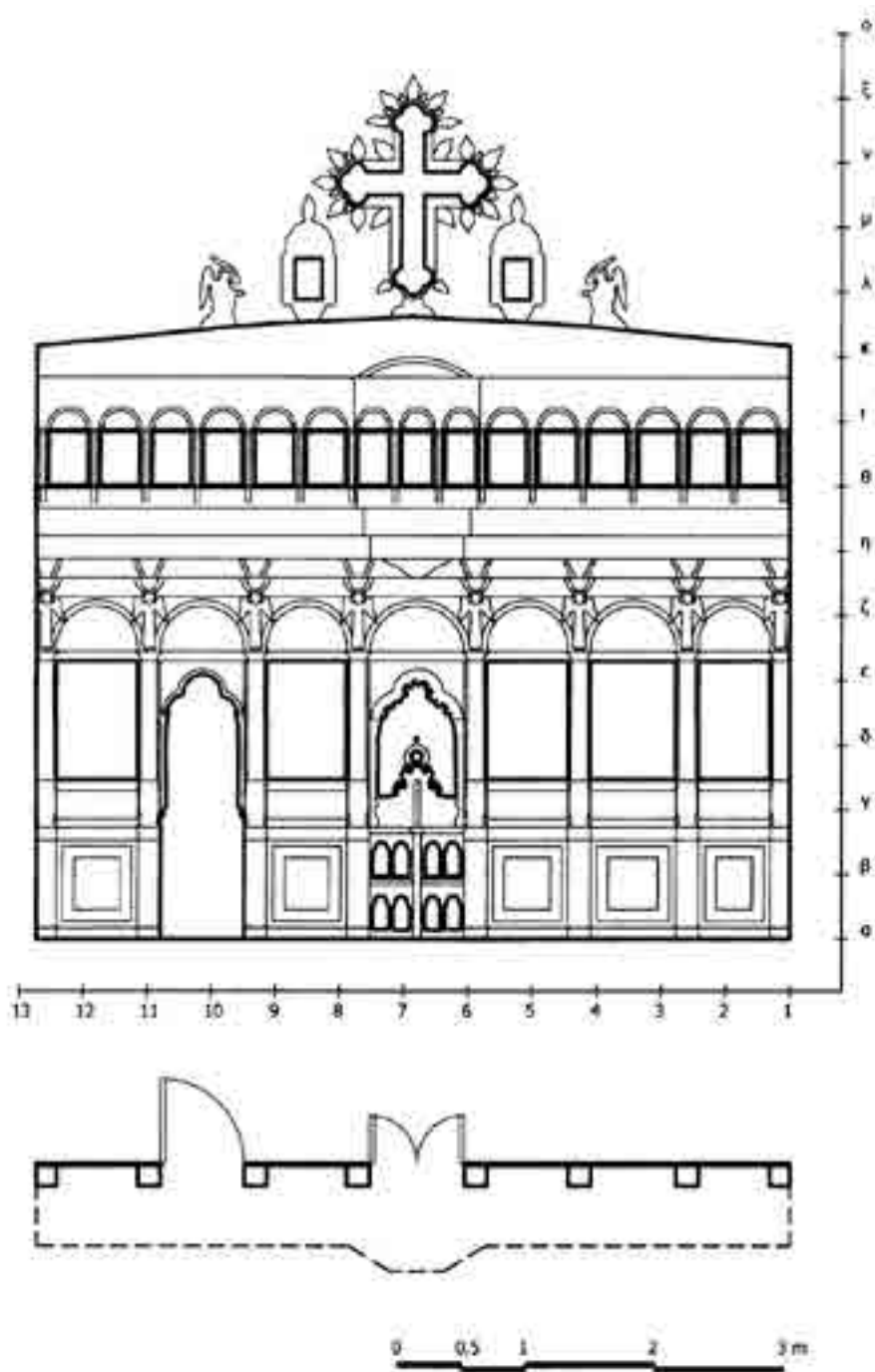
Σχέδιο 59. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου
στό Γεννάδι (~1851).

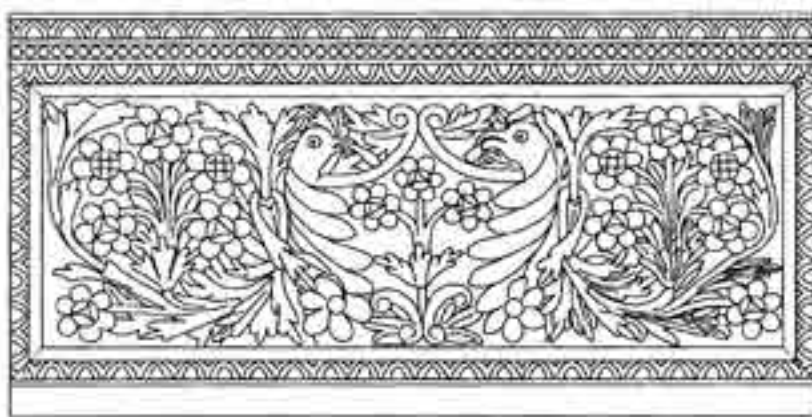
Σχέδιο 60. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Δαματριάς (~1852).

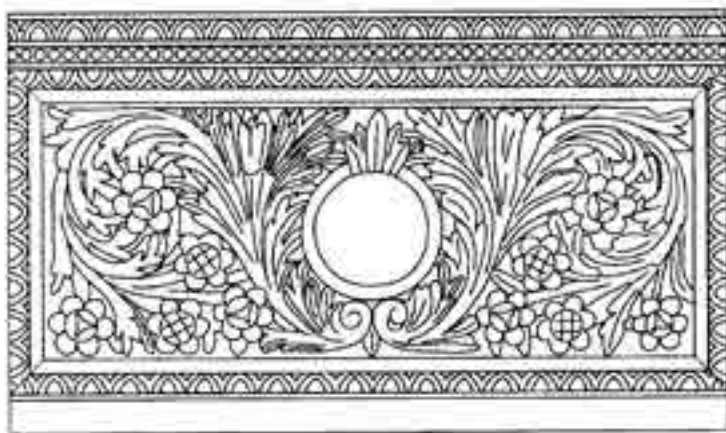
Σχέδιο 61. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Κρητηνία (1852-1858).

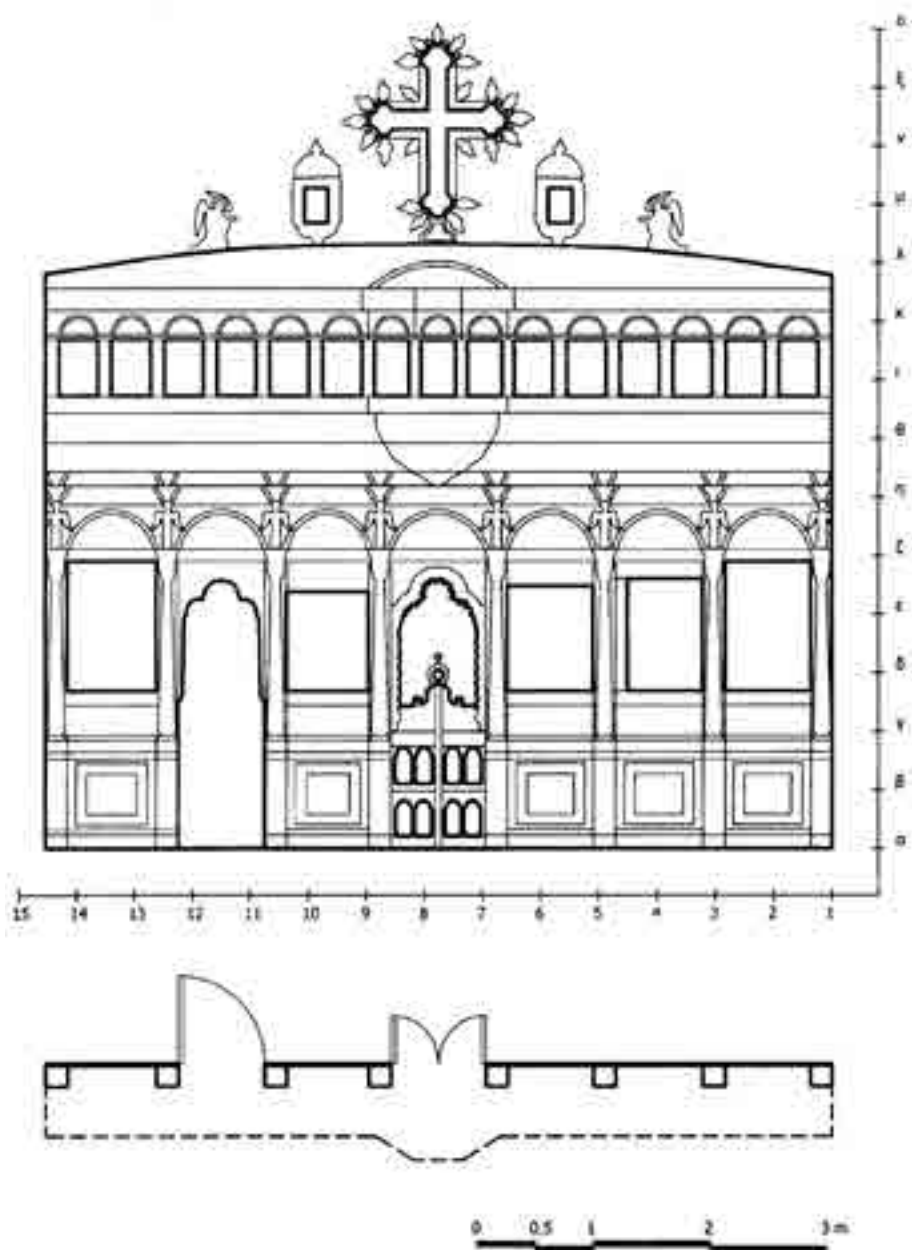
Σχέδιο 62. Εικονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου
στὶς Φάνες (1855).

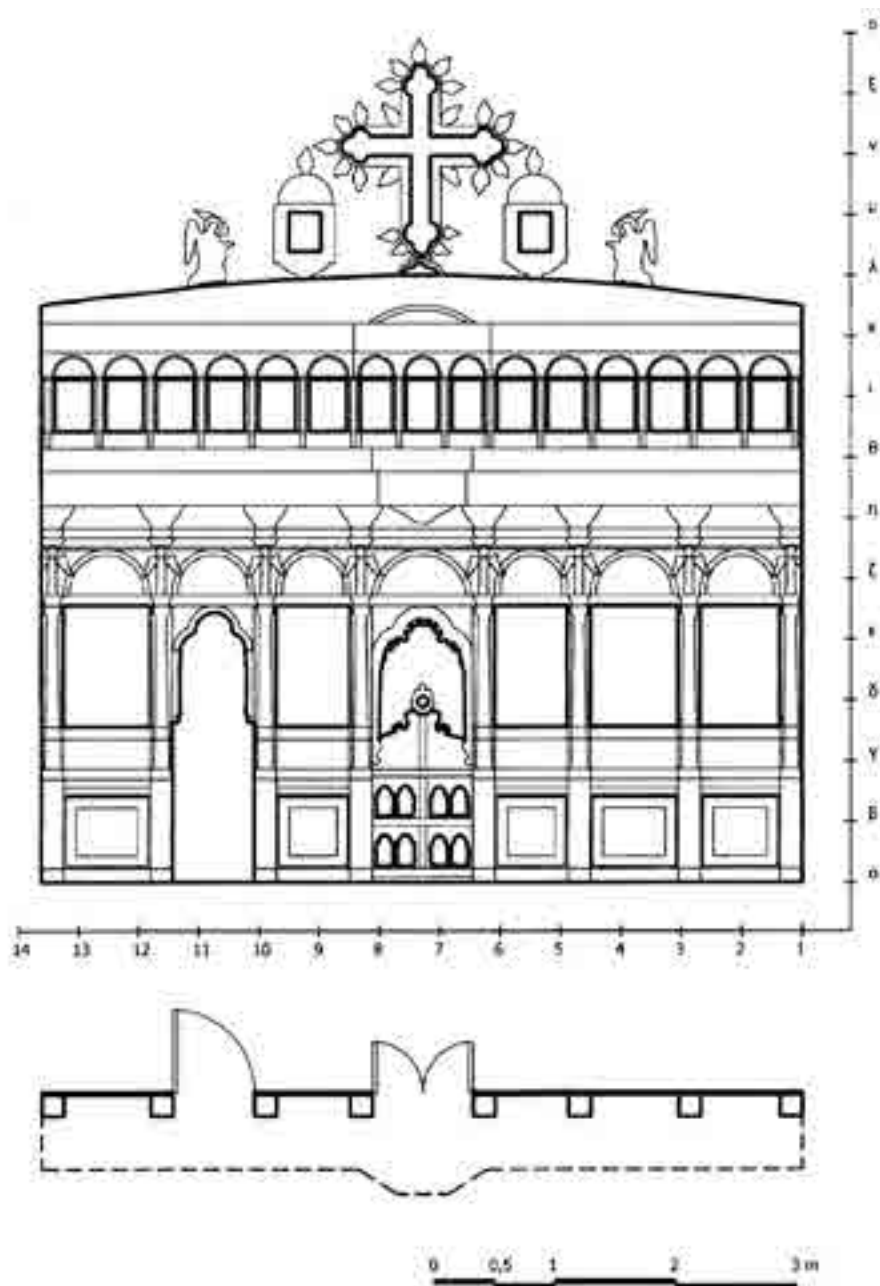
Σχέδιο 63. Λεπτομέρεια από τό εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

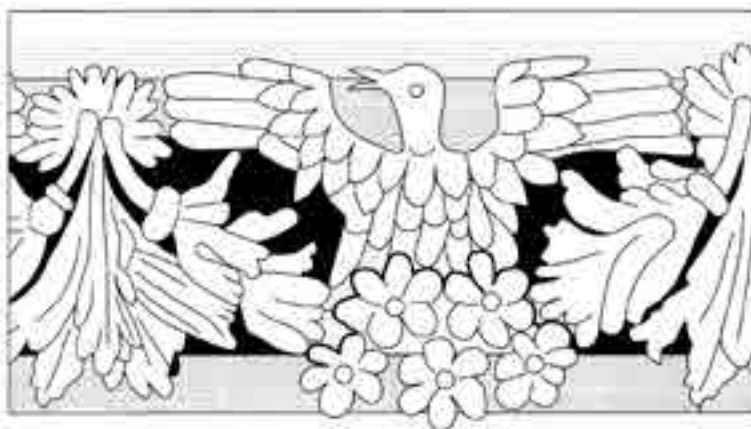
Σχέδιο 64. Λεπτομέρεια από τό εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες (1855).

Σχέδιο 65. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου
στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1856).

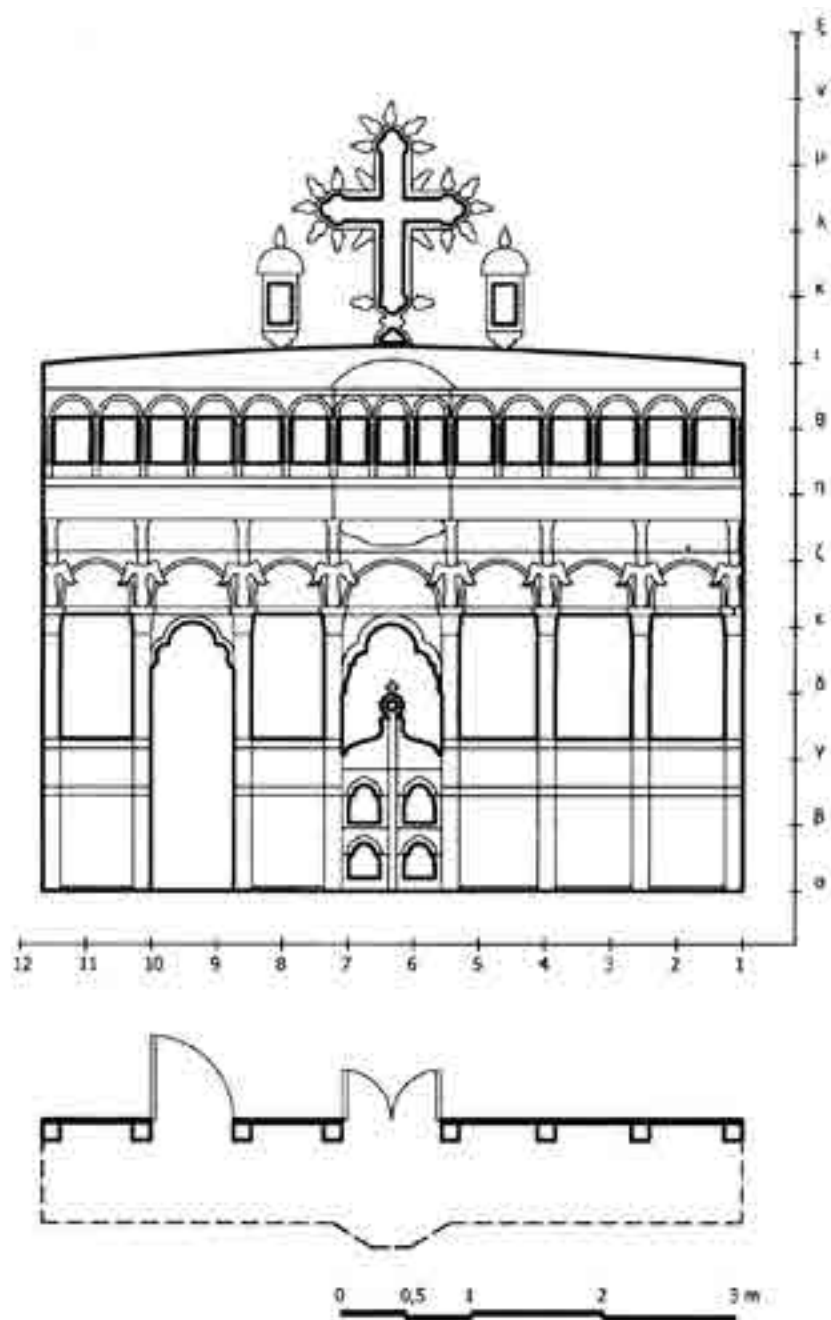

Σχέδιο 66. Εικονοστάσι στον Ναό της Αγίας Αικατερίνης στα Καλαβάρδα (1857).

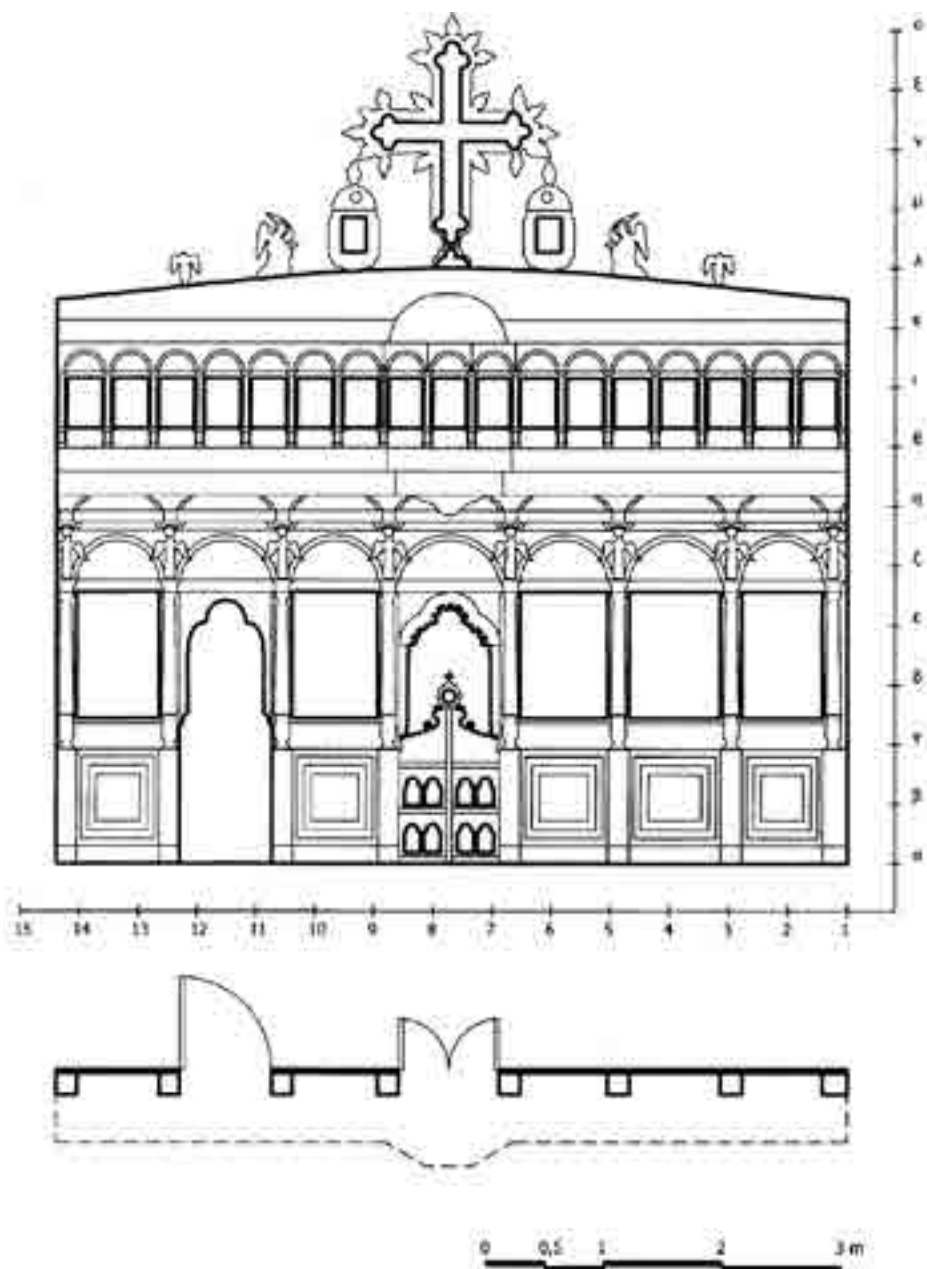

0 1 3 5 10 cm

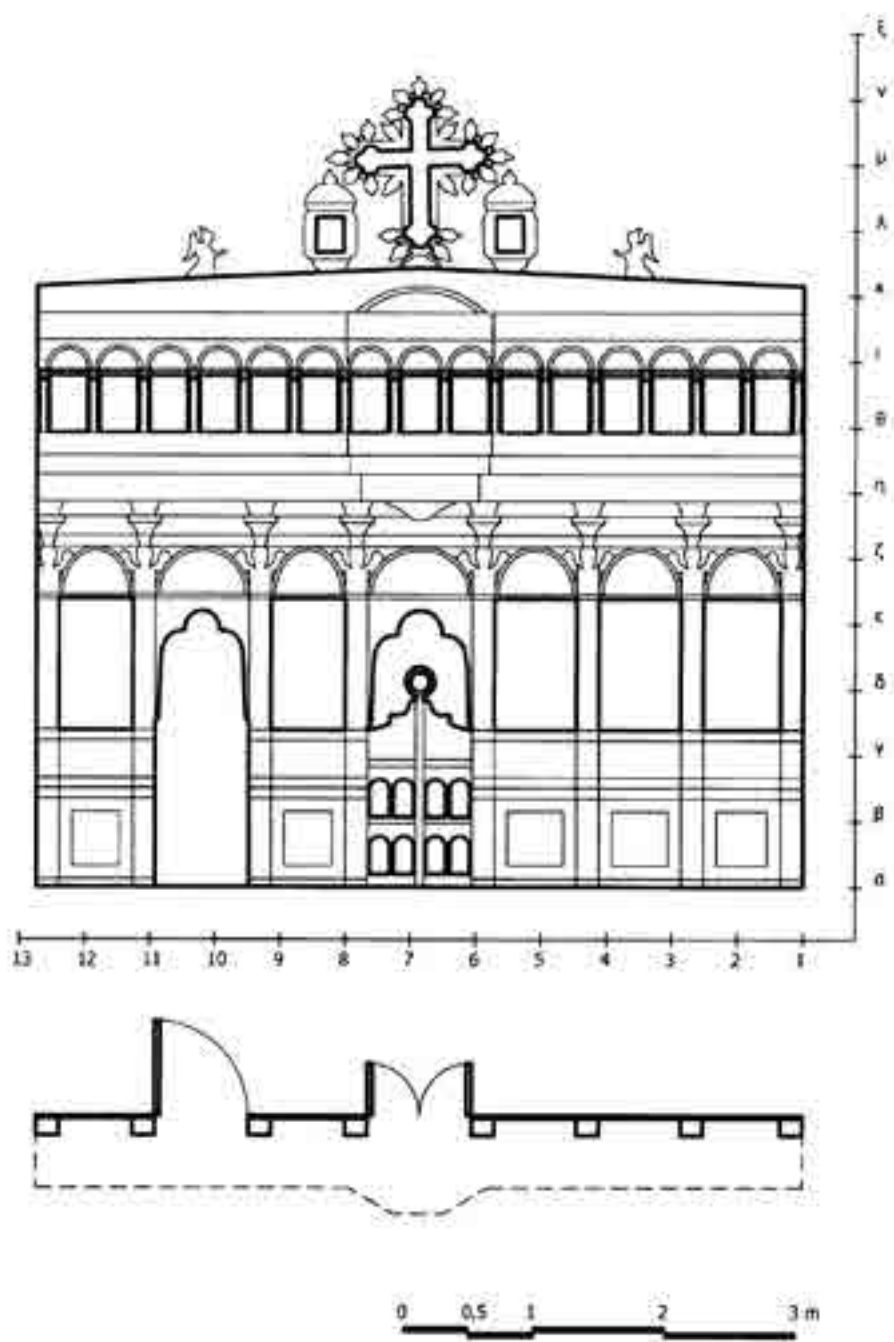
Σχέδιο 67. Λεπτομέρεια από τό είκονοστάσι
στόν Ναό τής Αγίας Αίκατερίνης στά Καλαβάρδα (1857).

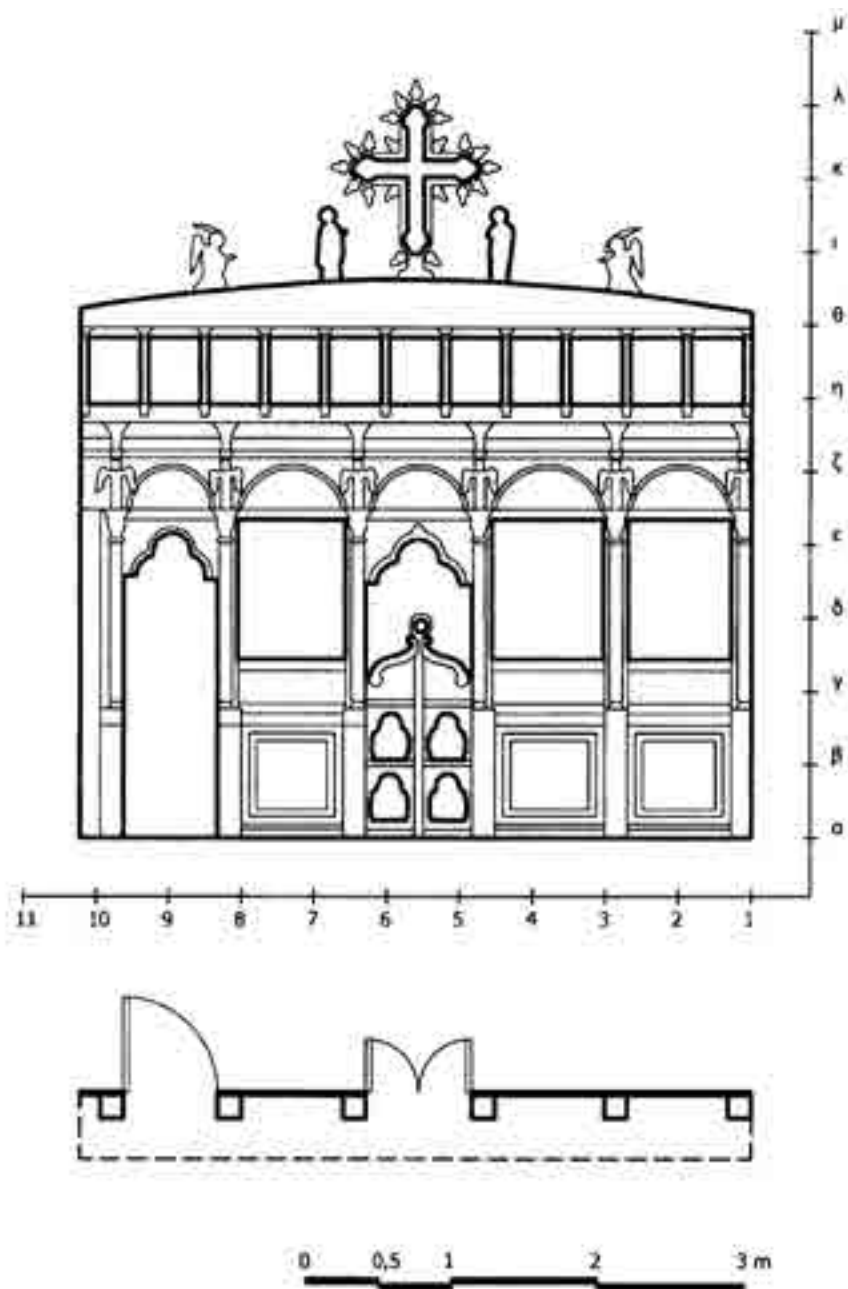
Σχέδιο 68. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὰ Κοσκινοῦ (~1857).

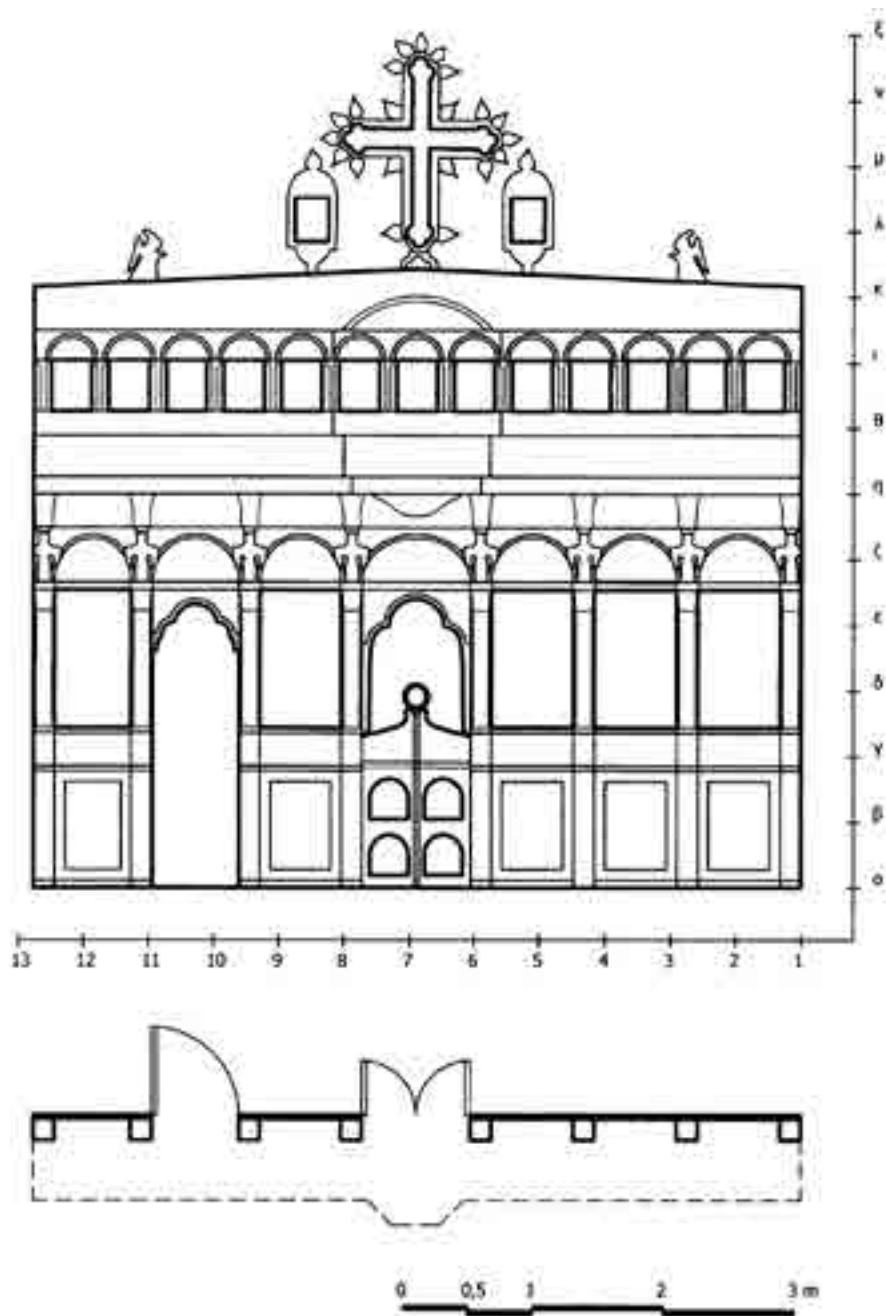
Σχέδιο 69. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν στὰ Μαρितσά (~ 1859).

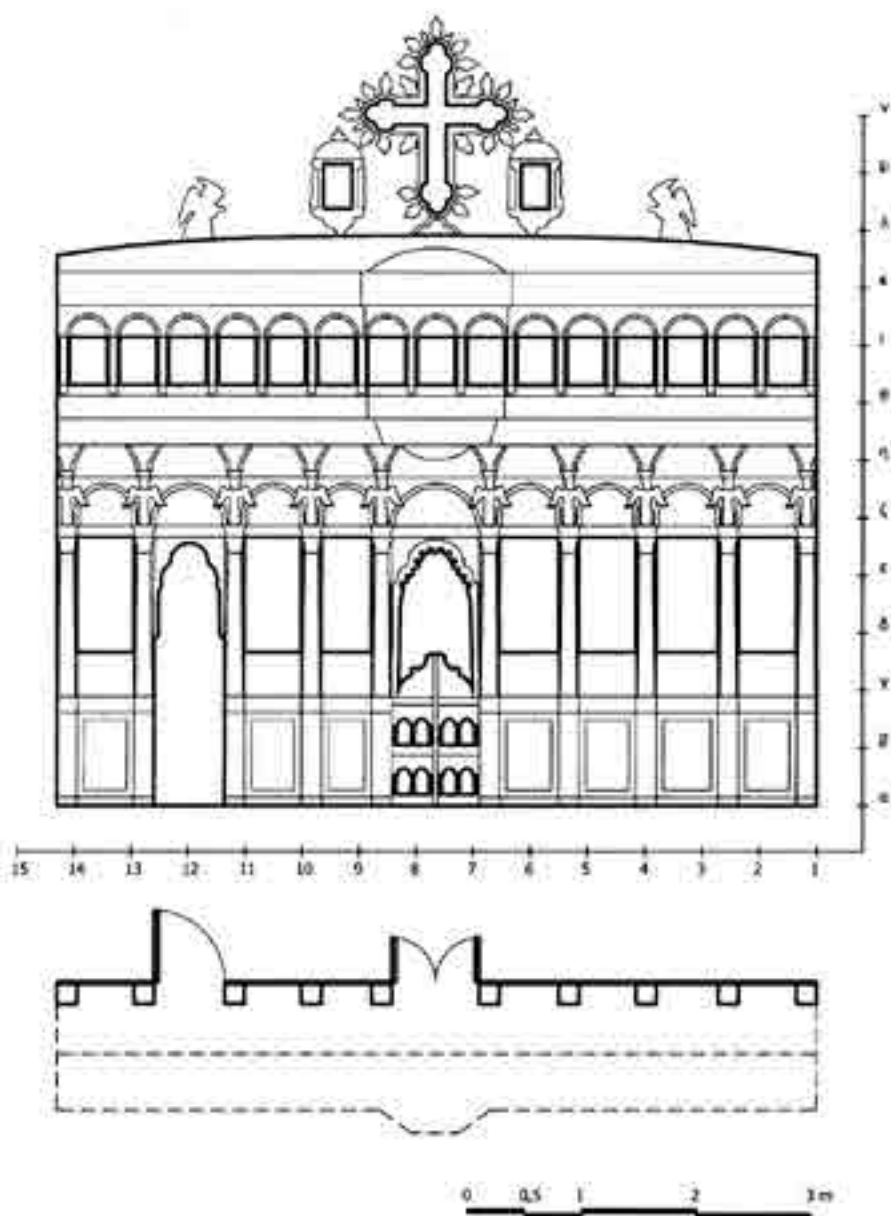
Σχέδιο 70. Εικονοστάσι σπὸν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο (1850-1860).

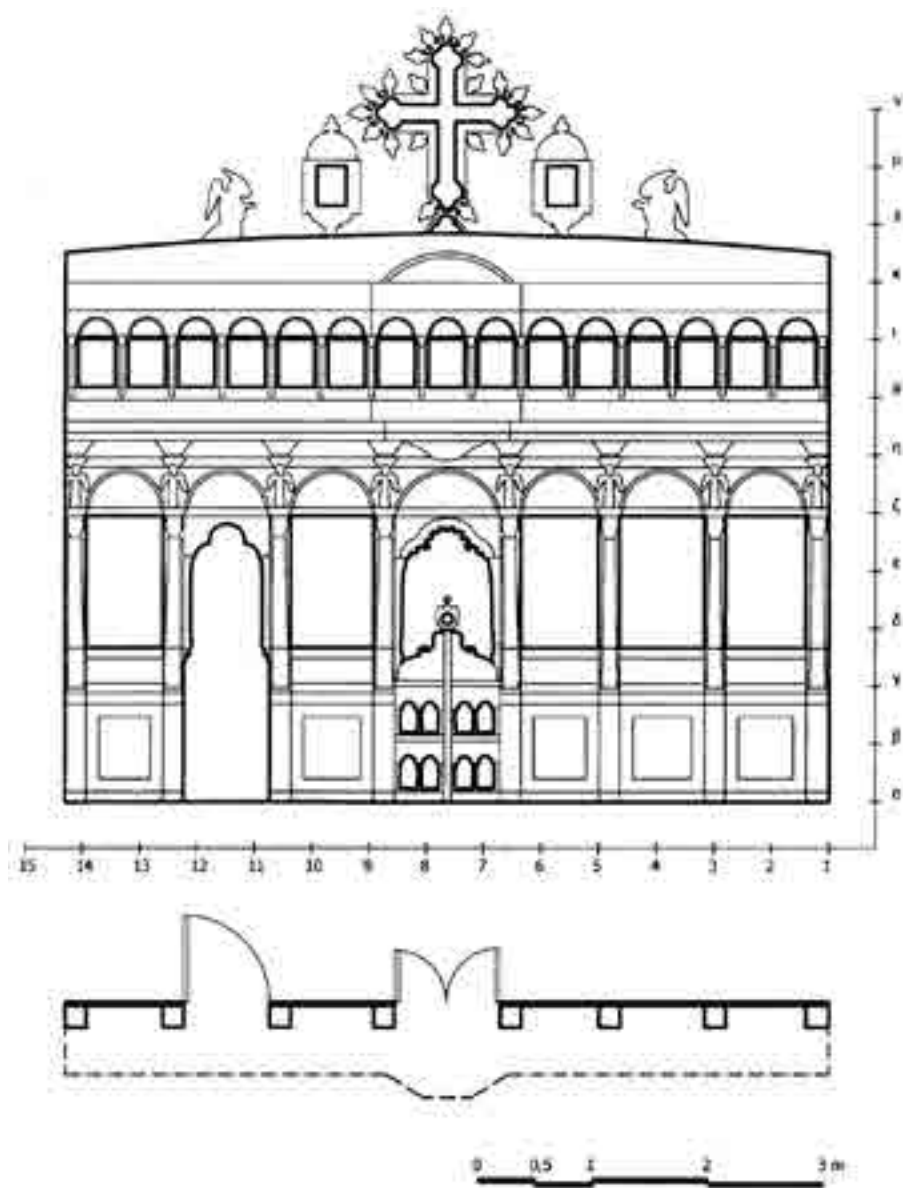
Σχέδιο 71. Εικόνοστάσι στη Μονή της Παναγίας της Ύψενής (~1860).

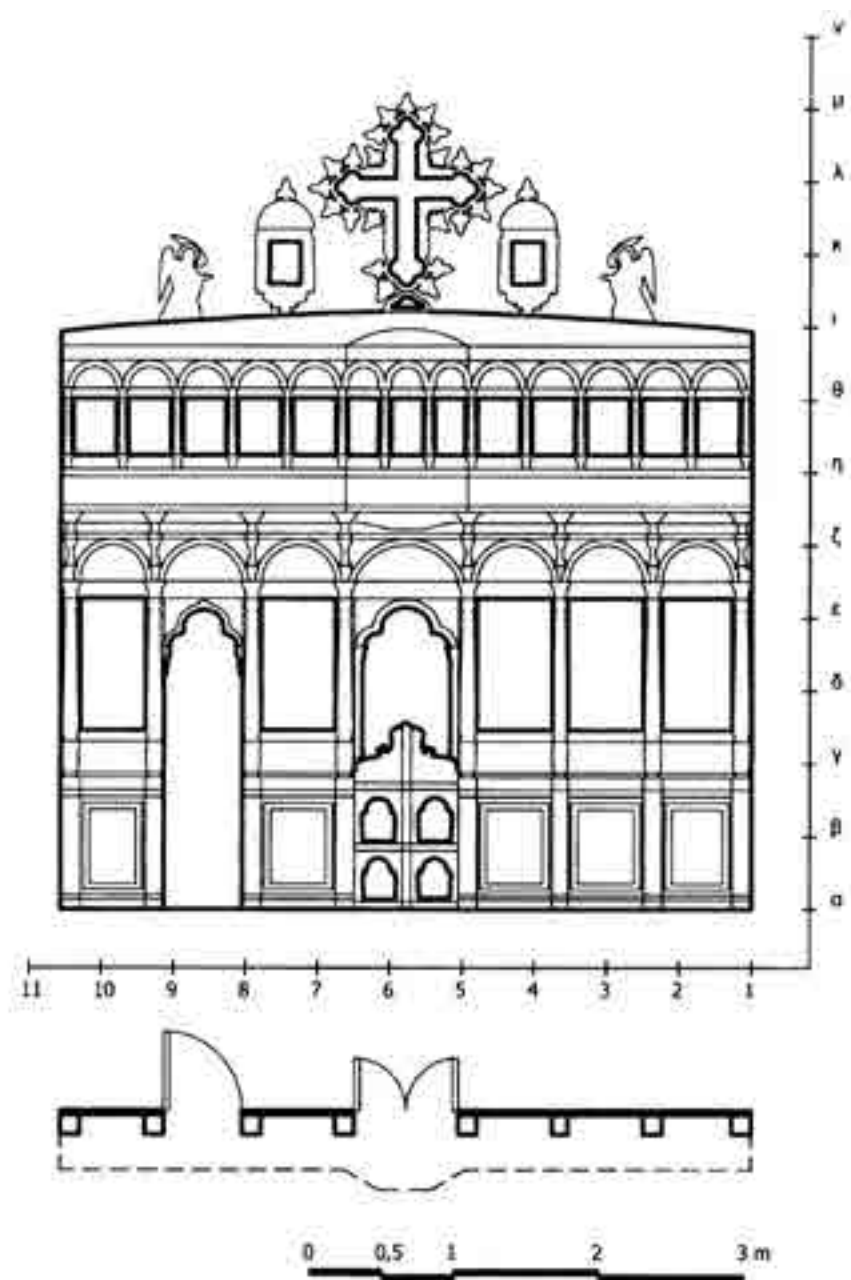
Σχέδιο 72. Εἰκονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου
στὴν ὁμώνυμη κοινότητα (~1860).

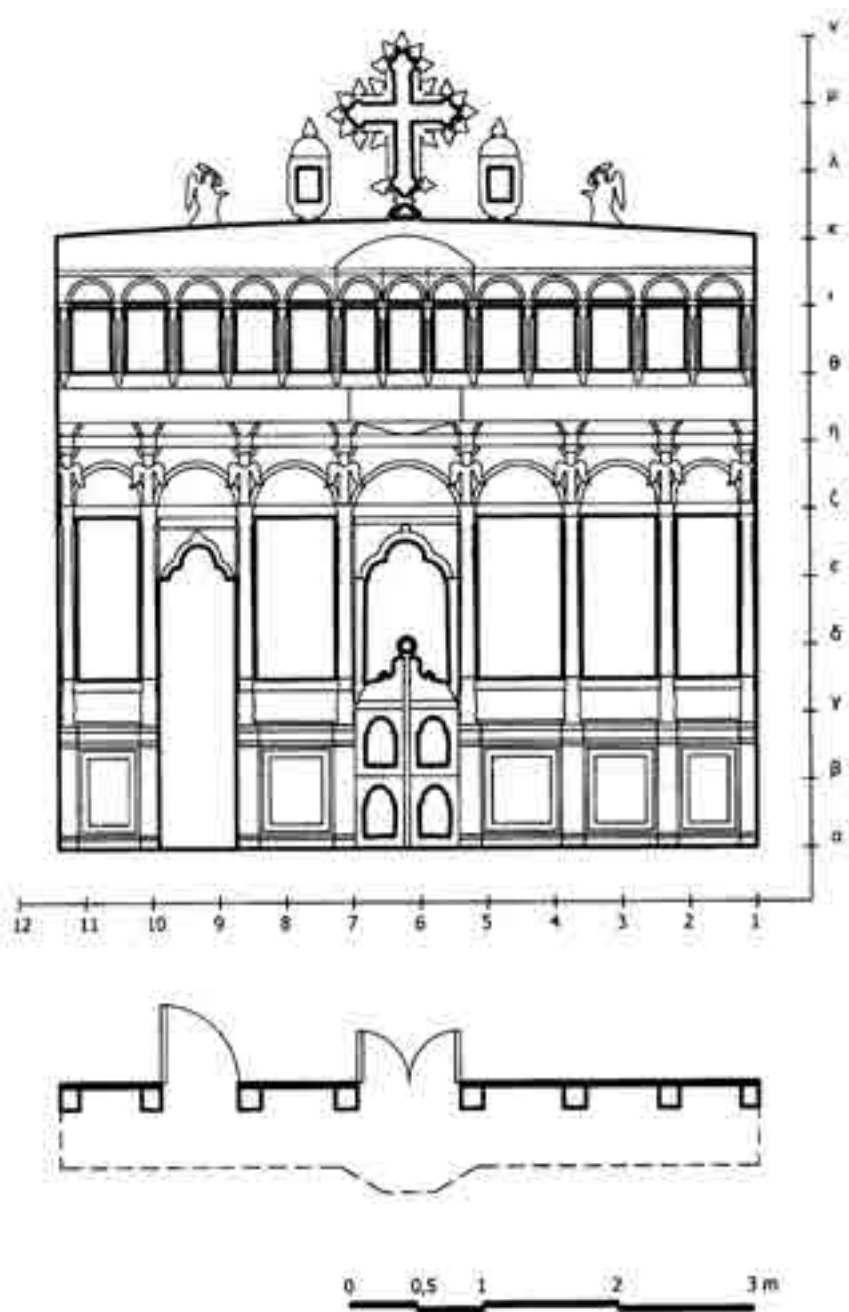
Σχέδιο 73. Εικόνοστάσι στον Ναό της Υψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στ' Ἀπόλλωνα (1858-1863).

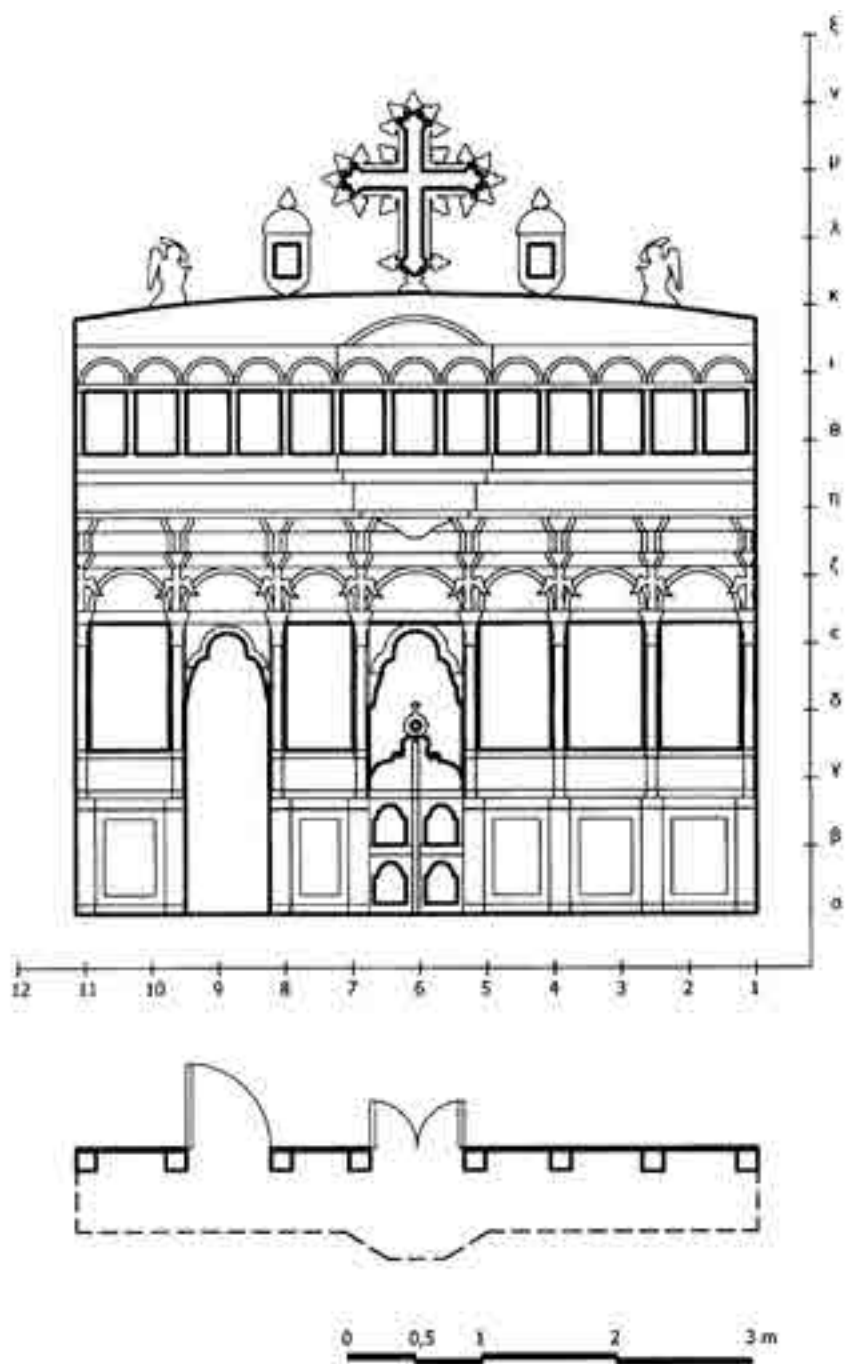
Σχέδιο 74. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Βάτι (~1868).

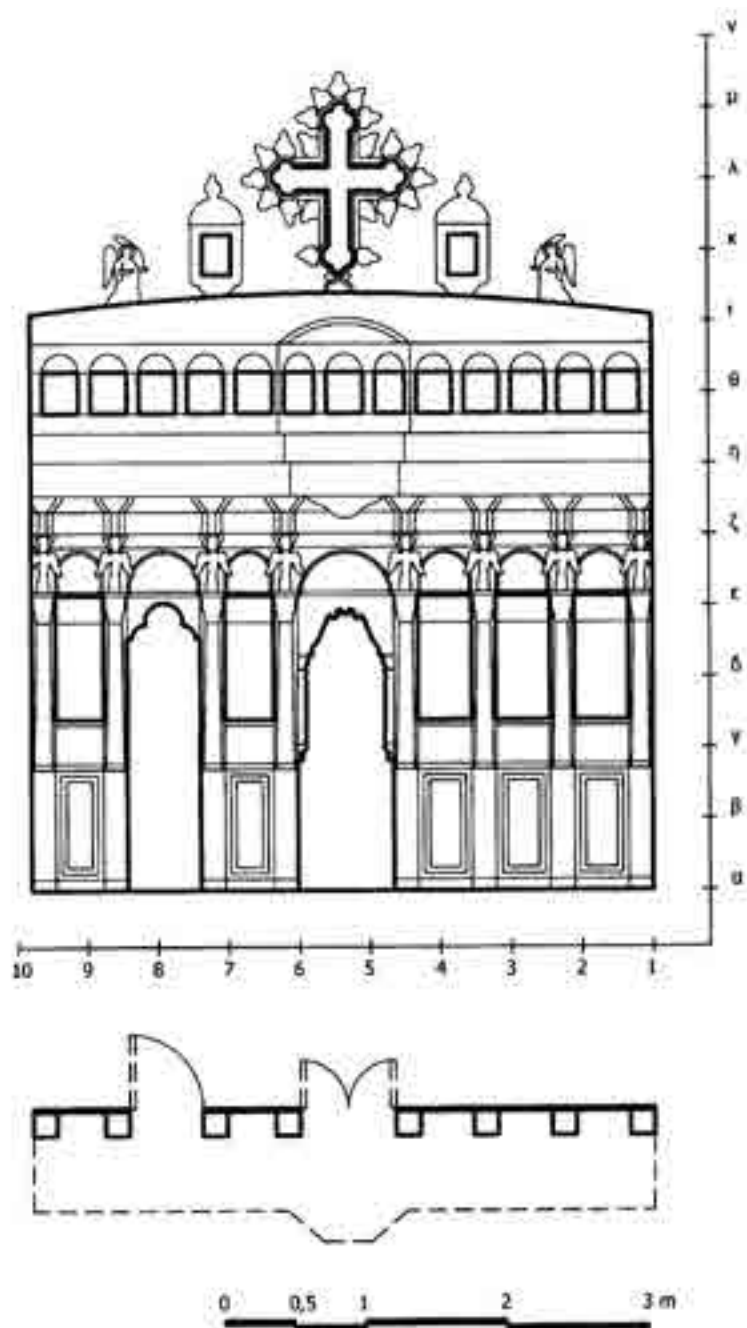
Σχέδιο 75. Εικονοστάσι στόν Ναό τών Ταξιαρχών στήν Κάλαθο (1869).

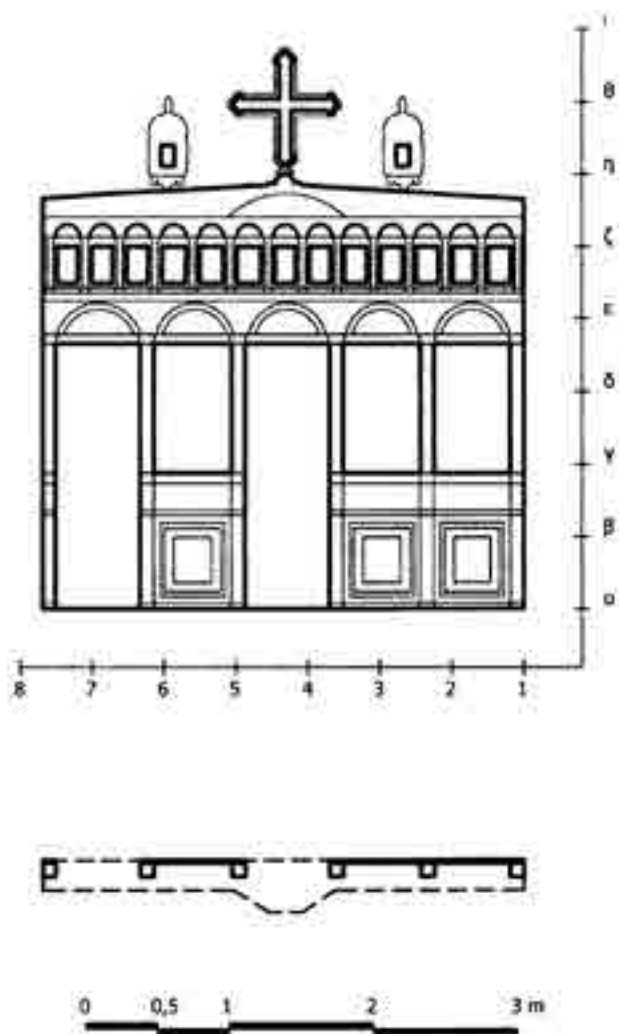
Σχέδιο 76. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου-Ἀρταμί-
τη (1870).

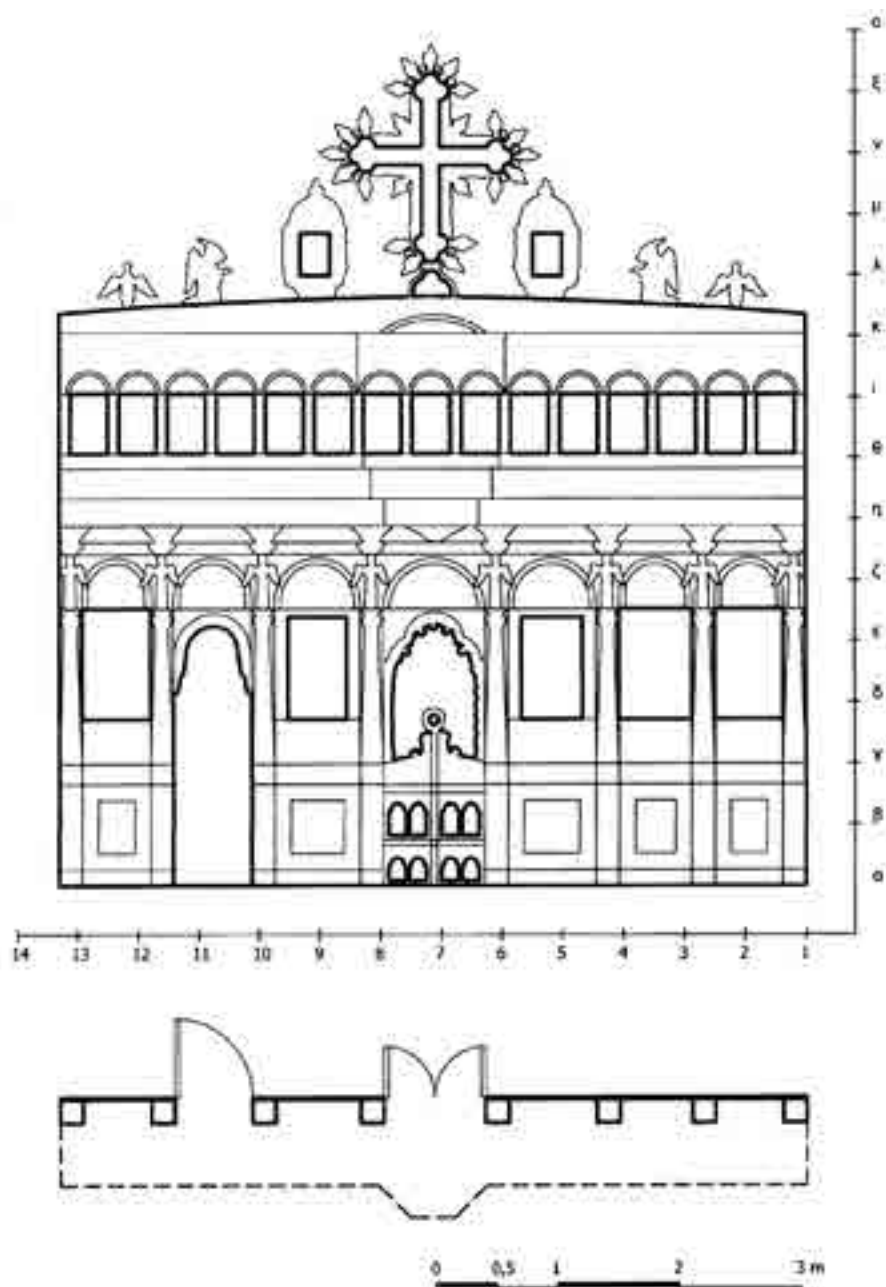
Σχέδιο 77. Εικονοστάσι στὸν Ναὸ τῶν Ἀγίων Σαράντα Μαρτύρων στὴ Διμυλιά (~1872).

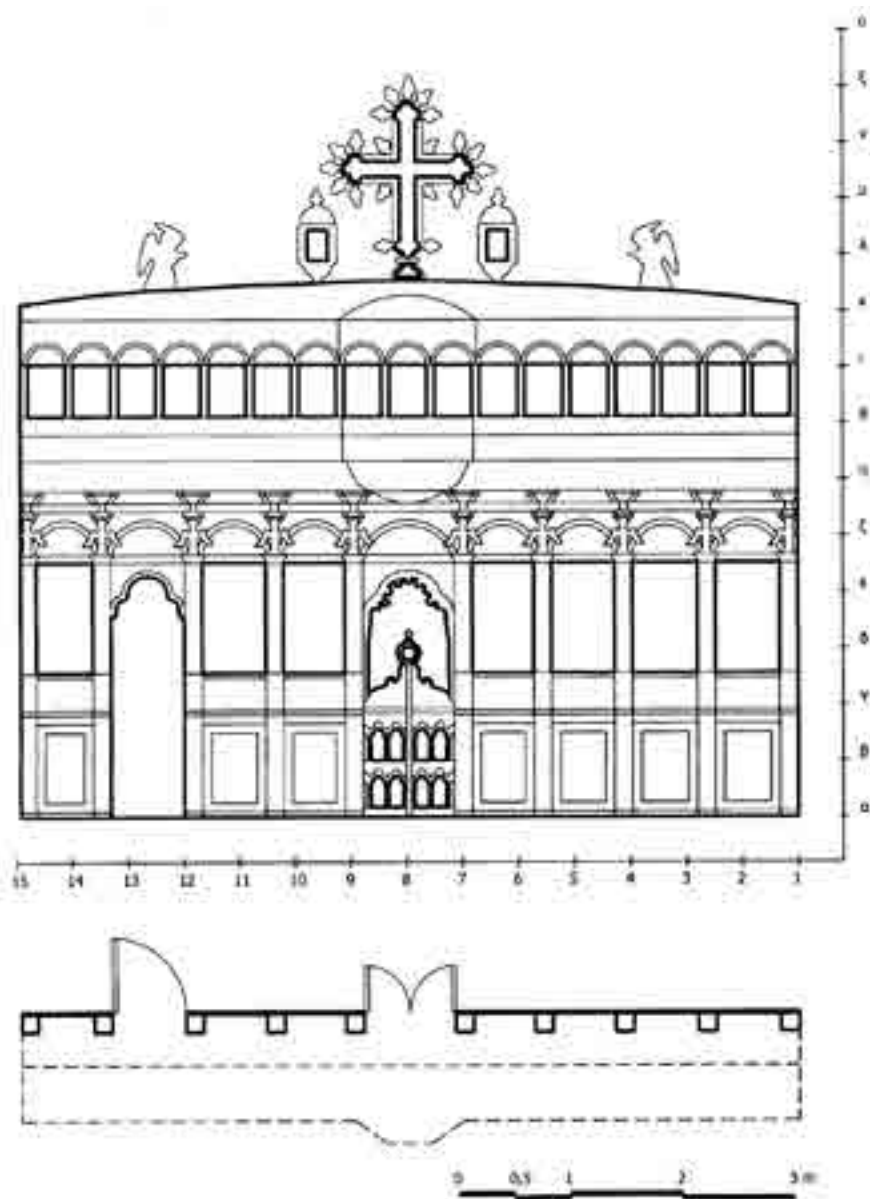
Σχέδιο 78. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Πλατάνια (1874).

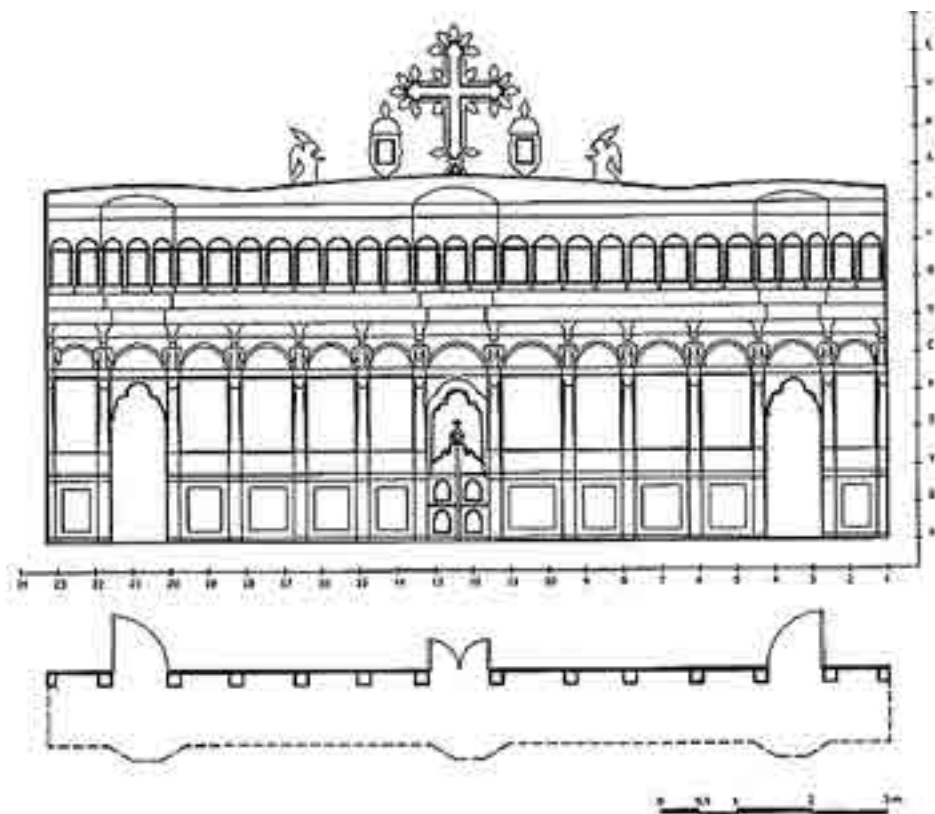
Σχέδιο 79. Εικόνοστάσι στον Ναό του Αγίου Φανουρίου στη Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875).

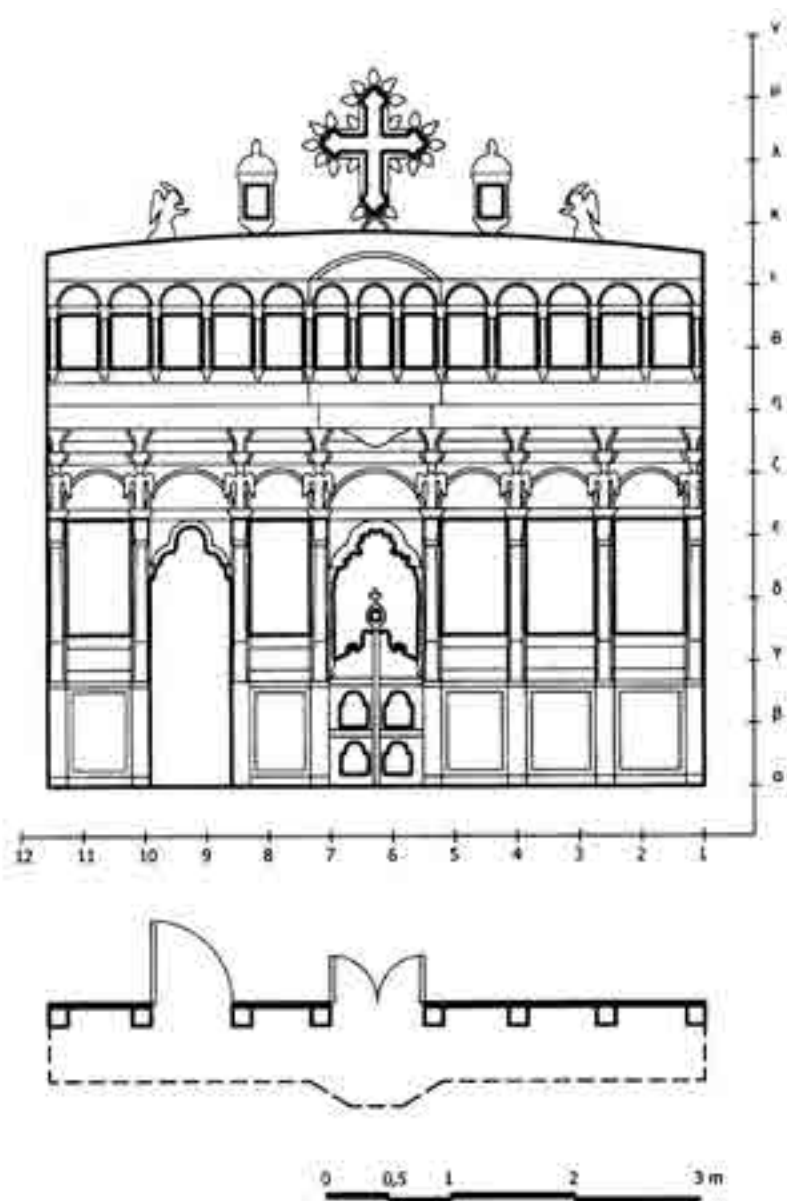
Σχέδιο 80. Εικονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Έμπωνα (1860-1875).

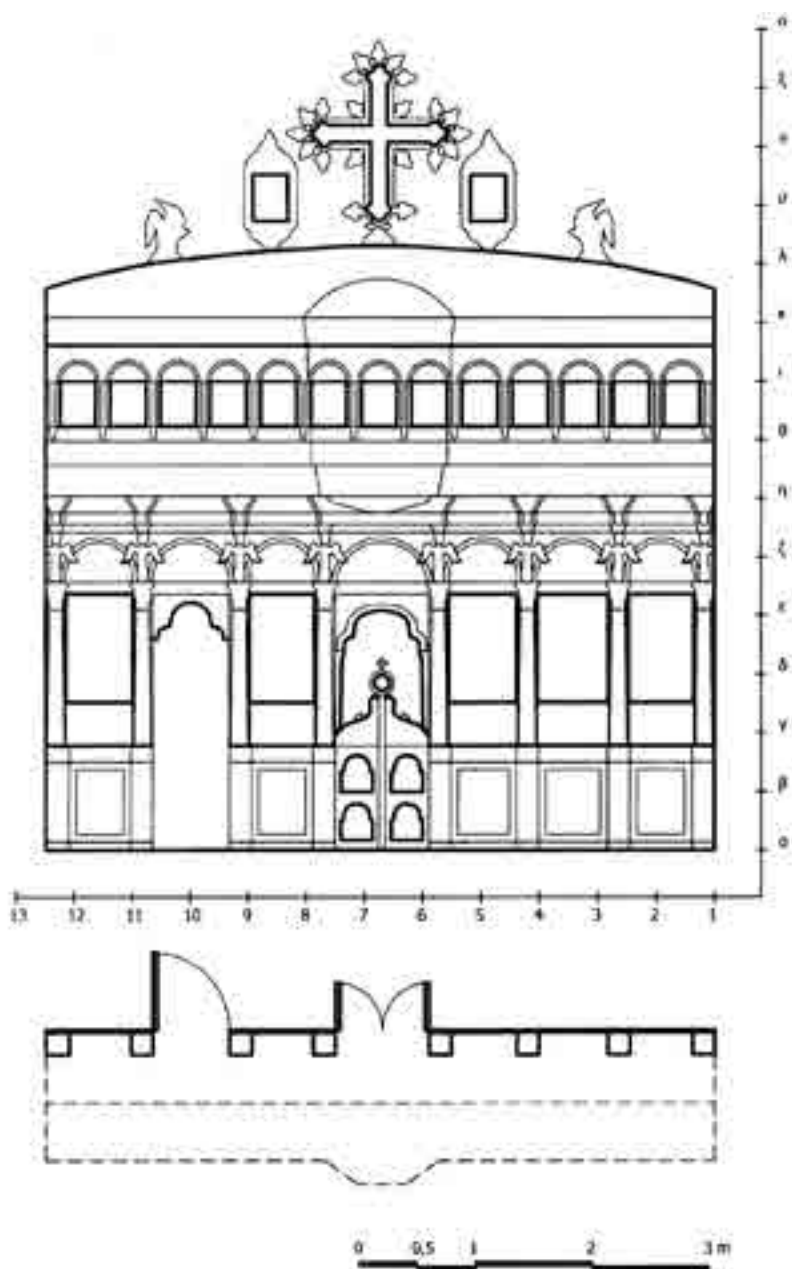
Σχέδιο 81. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Κατταβιάς (1879).

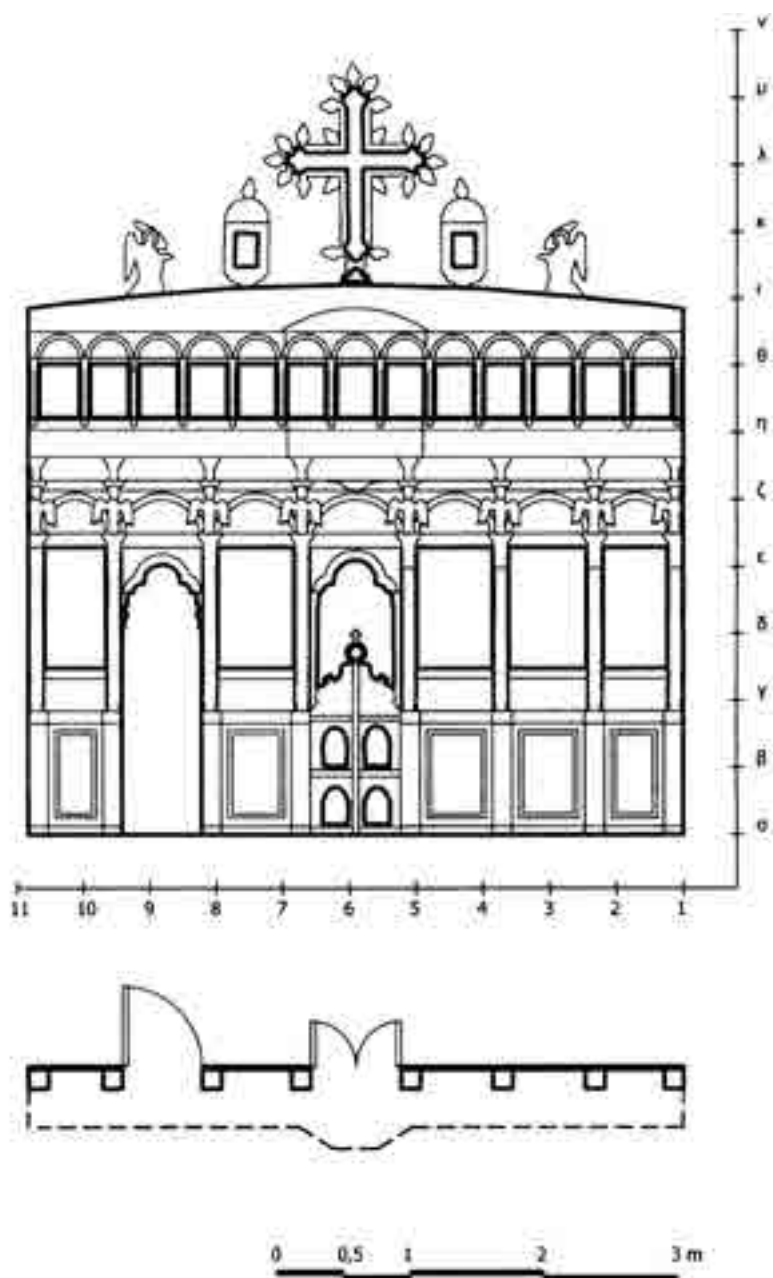
Σχέδιο 82. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Λουκᾶ Σορωνῆς (1881).

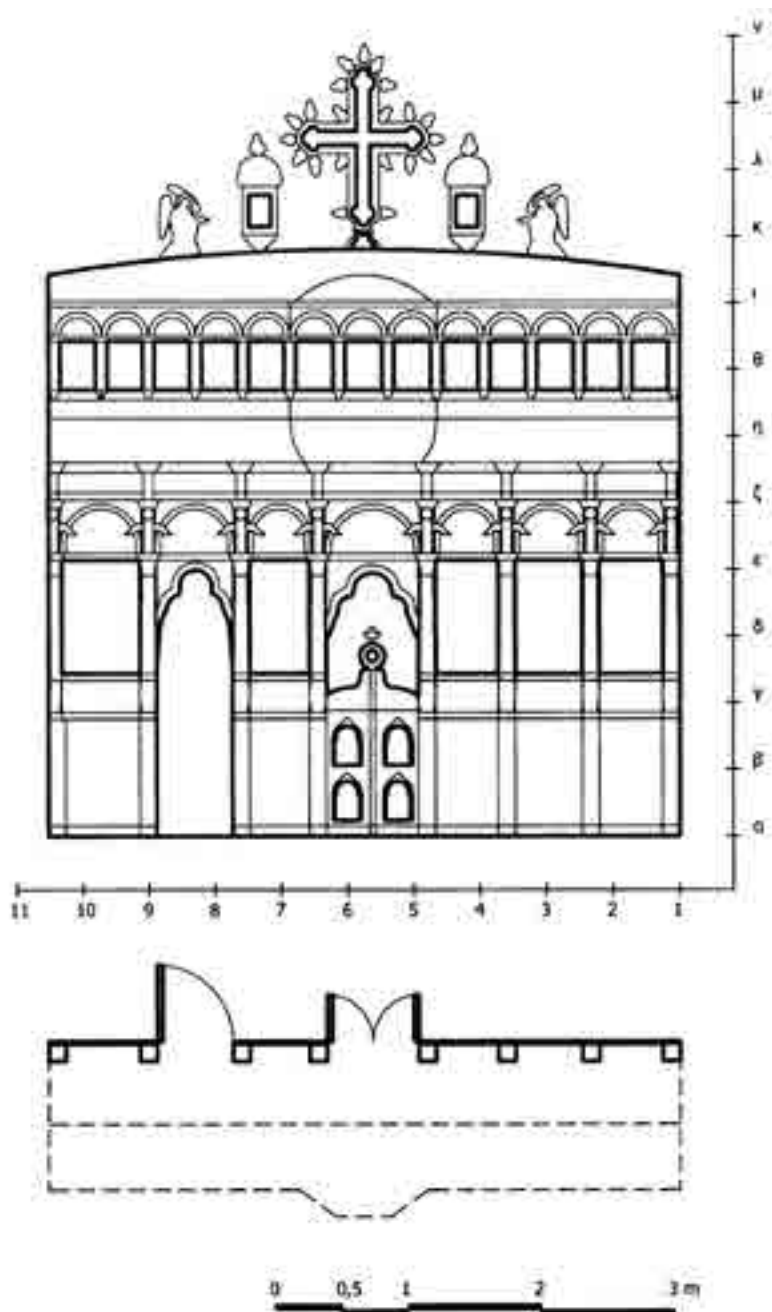
Σχέδιο 83. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Ἀγίας Μαρίας στὴν Ἀπολακκιά (1881).

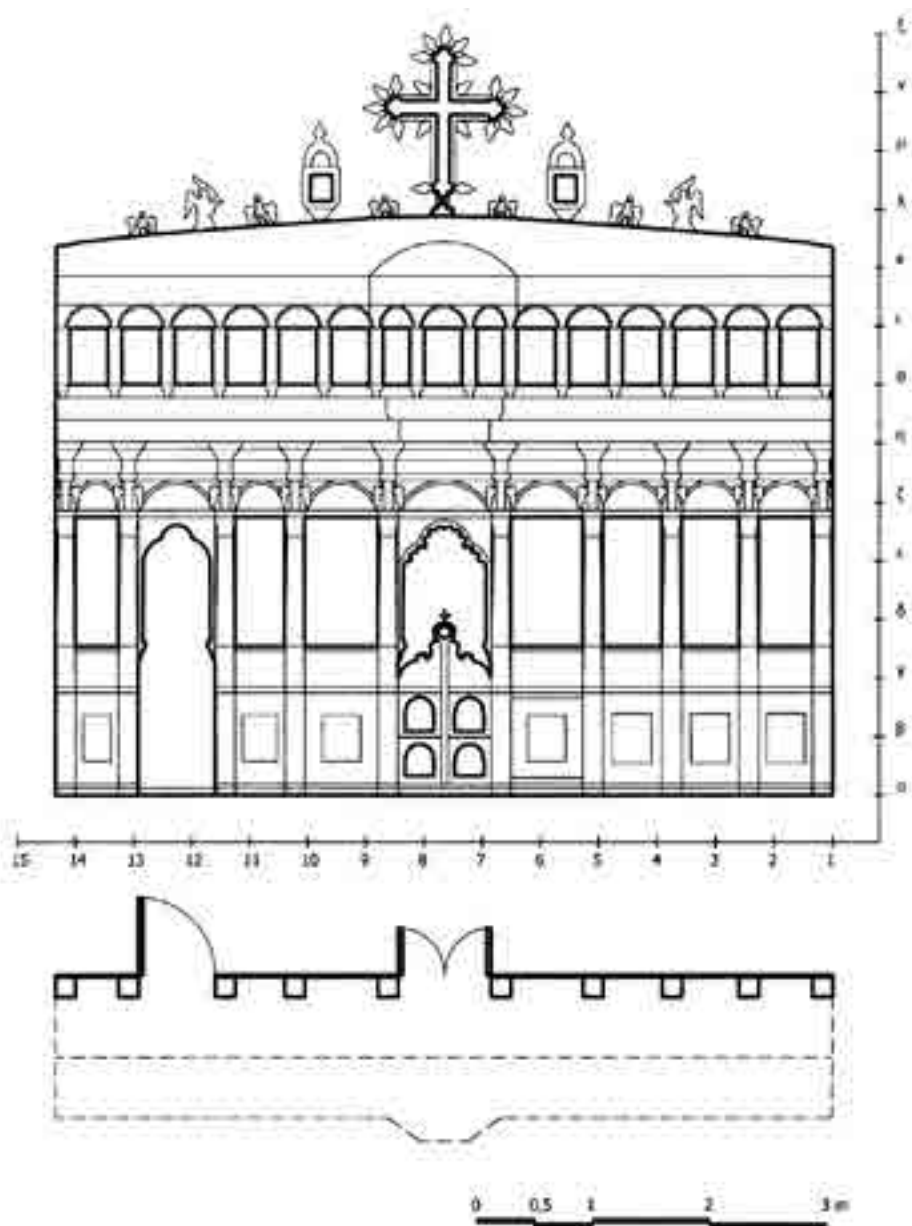
Σχέδιο 84. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στά Λάερμα (1882).

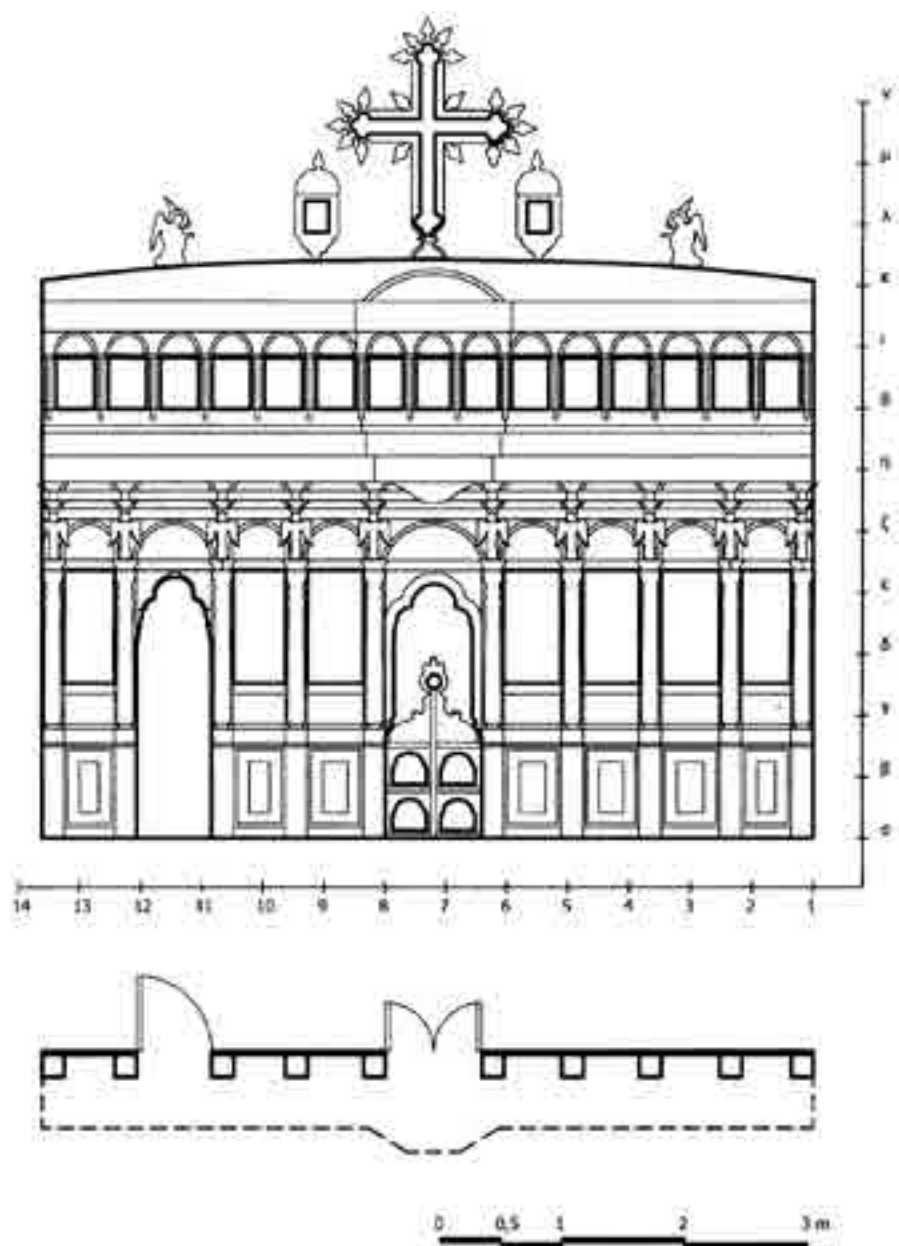
Σχέδιο 85. Εικόνοστάσι στή Μονή τῆς Παναγίας Σκιαδενης (~1885).

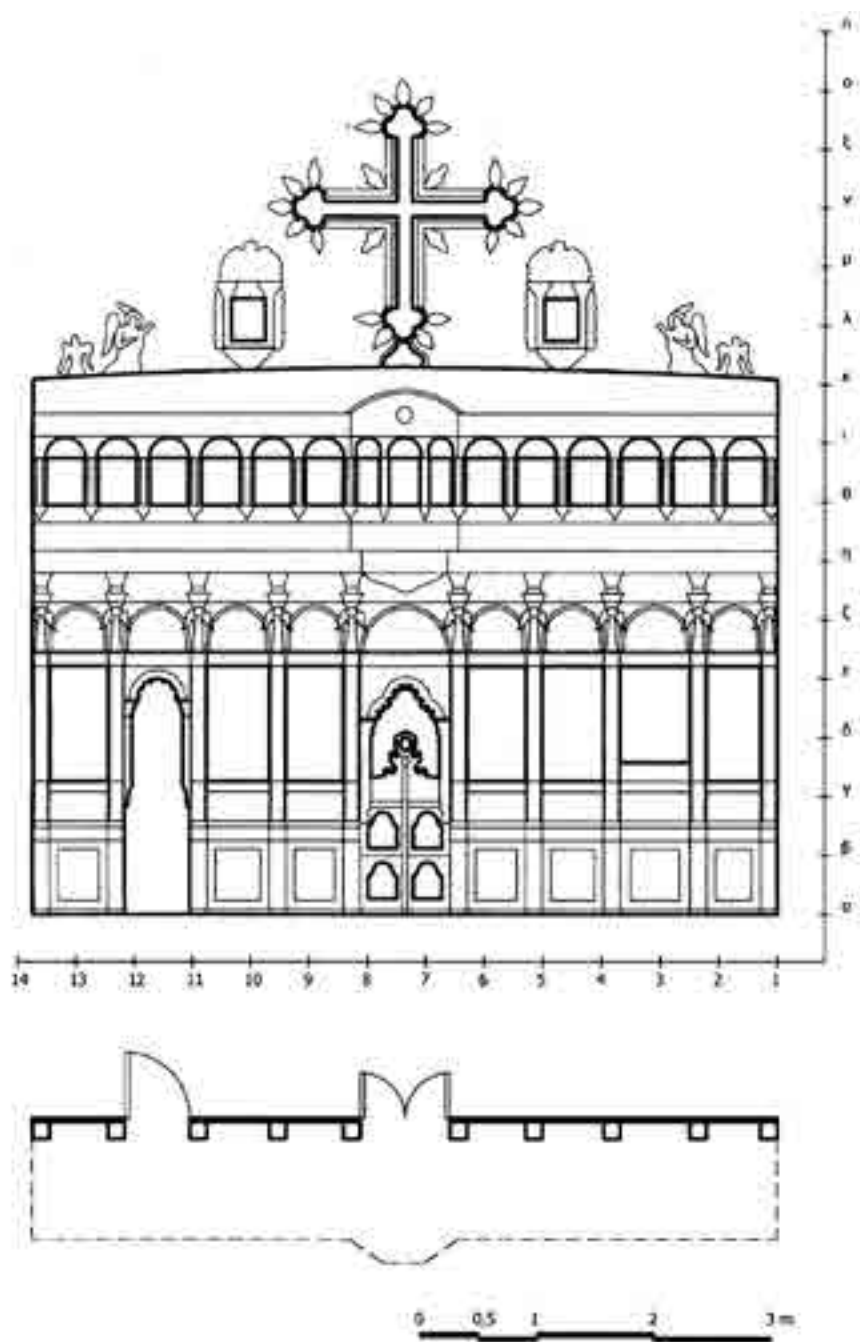
Σχέδιο 86. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στήν Ἀρνίθα (~1887).

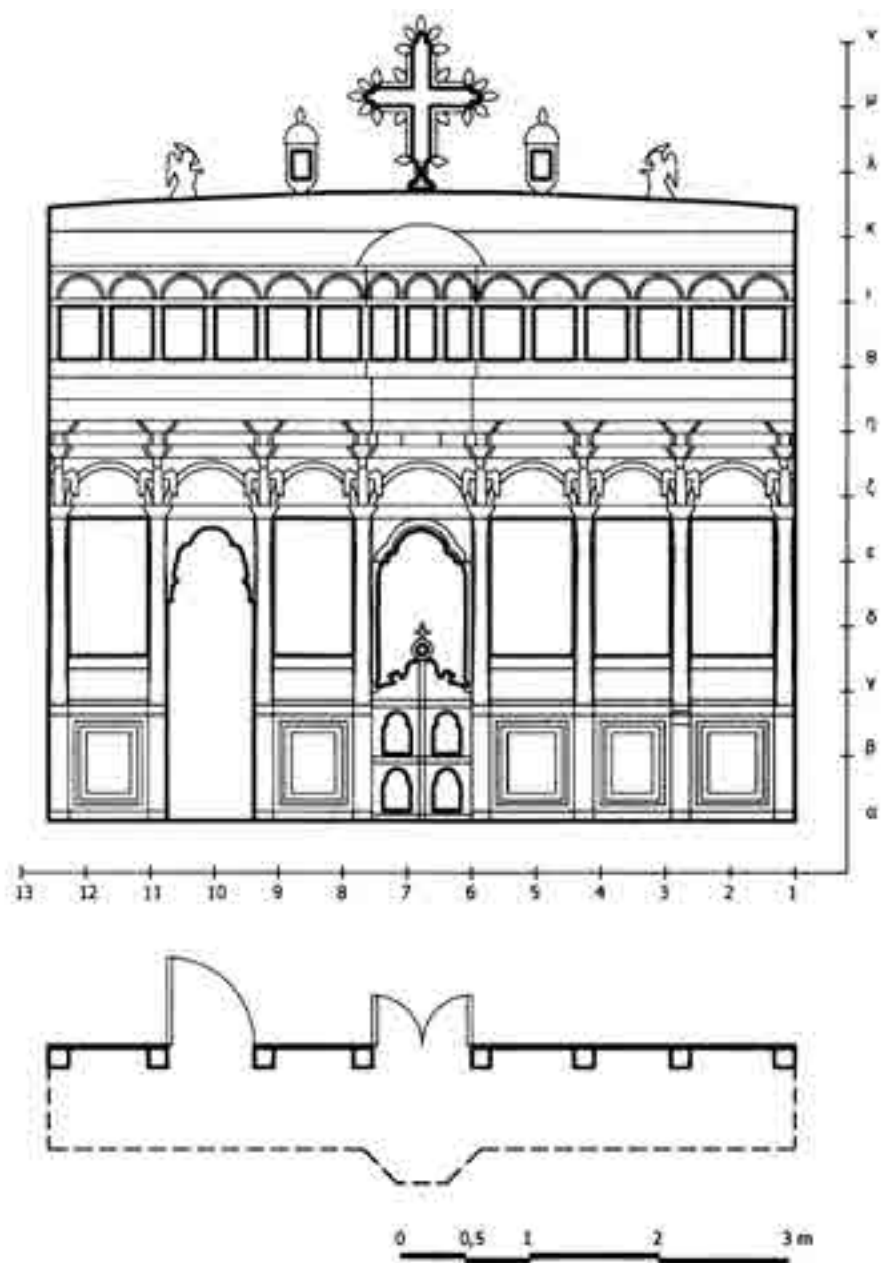
Σχέδιο 87. Εικόνοστάσι στον Ναό της Γέννησης της Θεοτόκου στην Ψίνθο (1888).

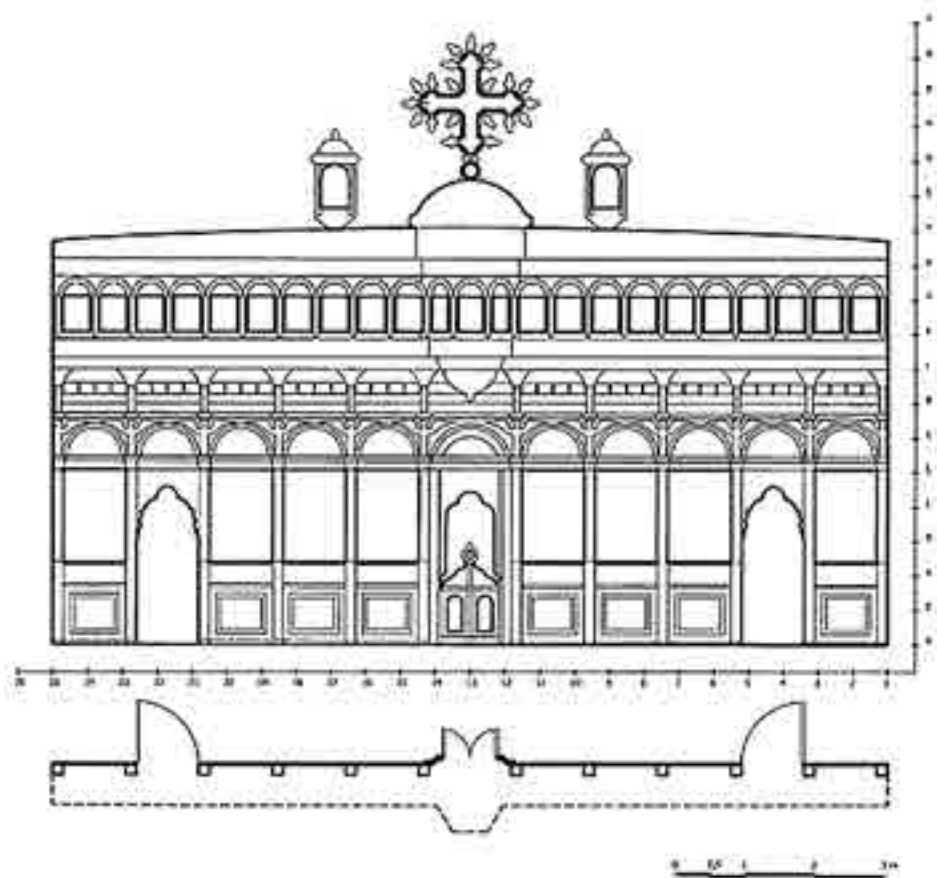
Σχέδιο 88. Εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὰ Μάσσαρι (1867-1889).

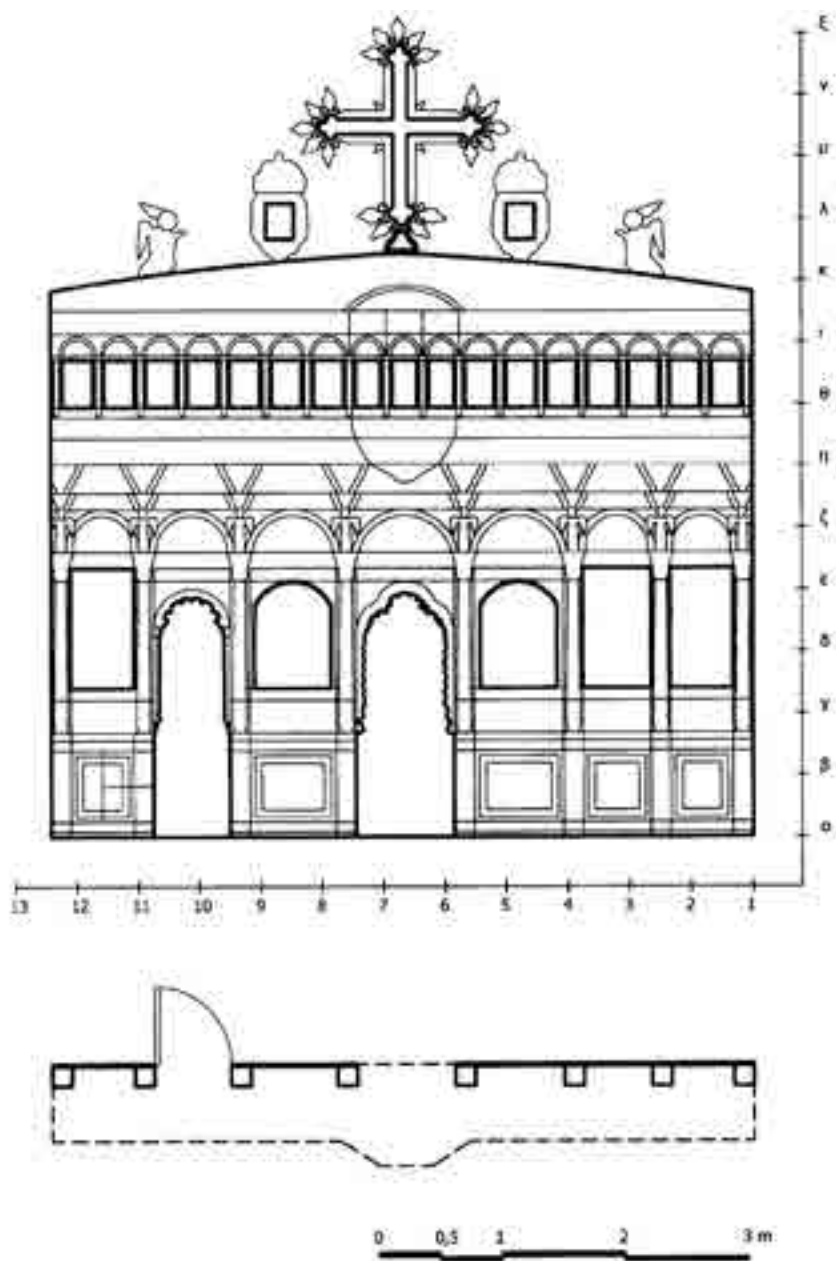
Σχέδιο 89. Εικόνοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές (1891).

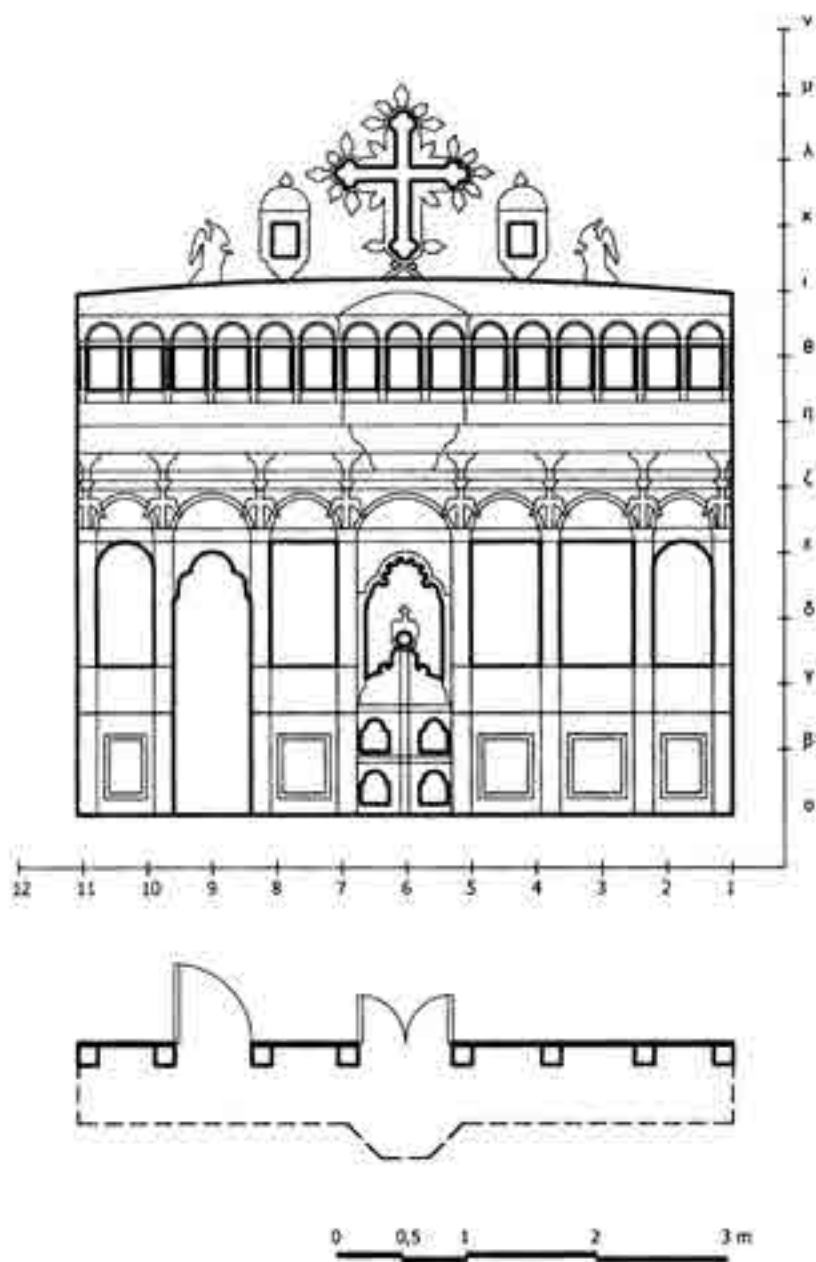
Σχέδιο 90. Εικονοστάσι στον Ναό τῶν Ταξιάρχων Μεσαναγροῦ (1885).

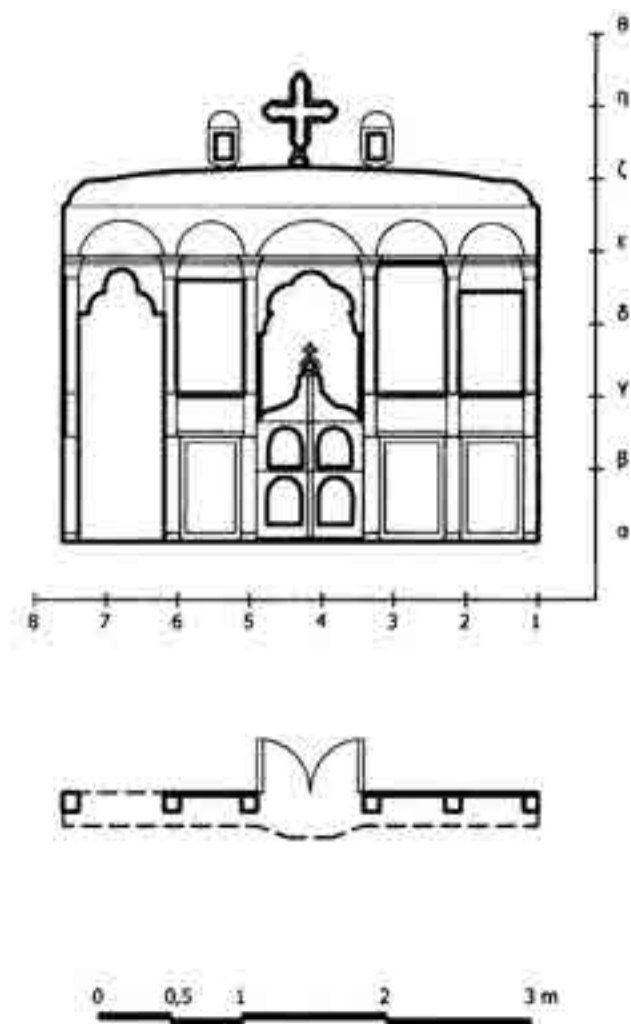
Σχέδιο 91. Εικόνοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι (1895).

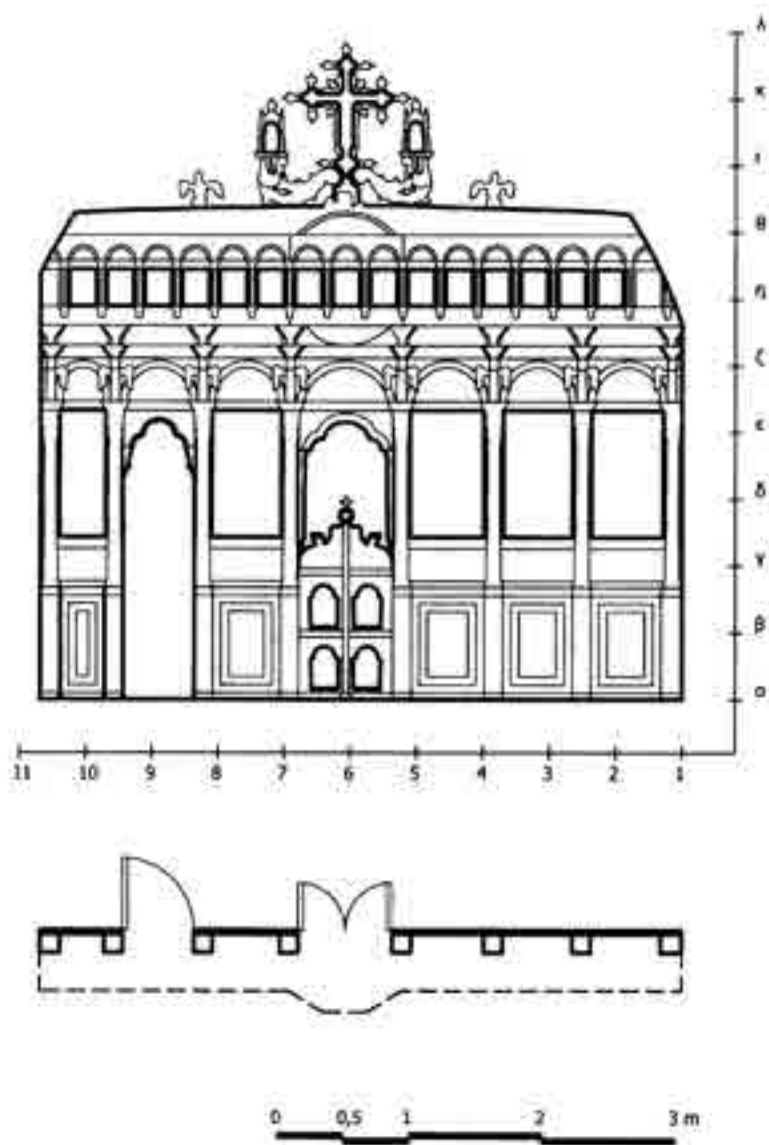
Σχέδιο 92. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας
στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1880-1899).

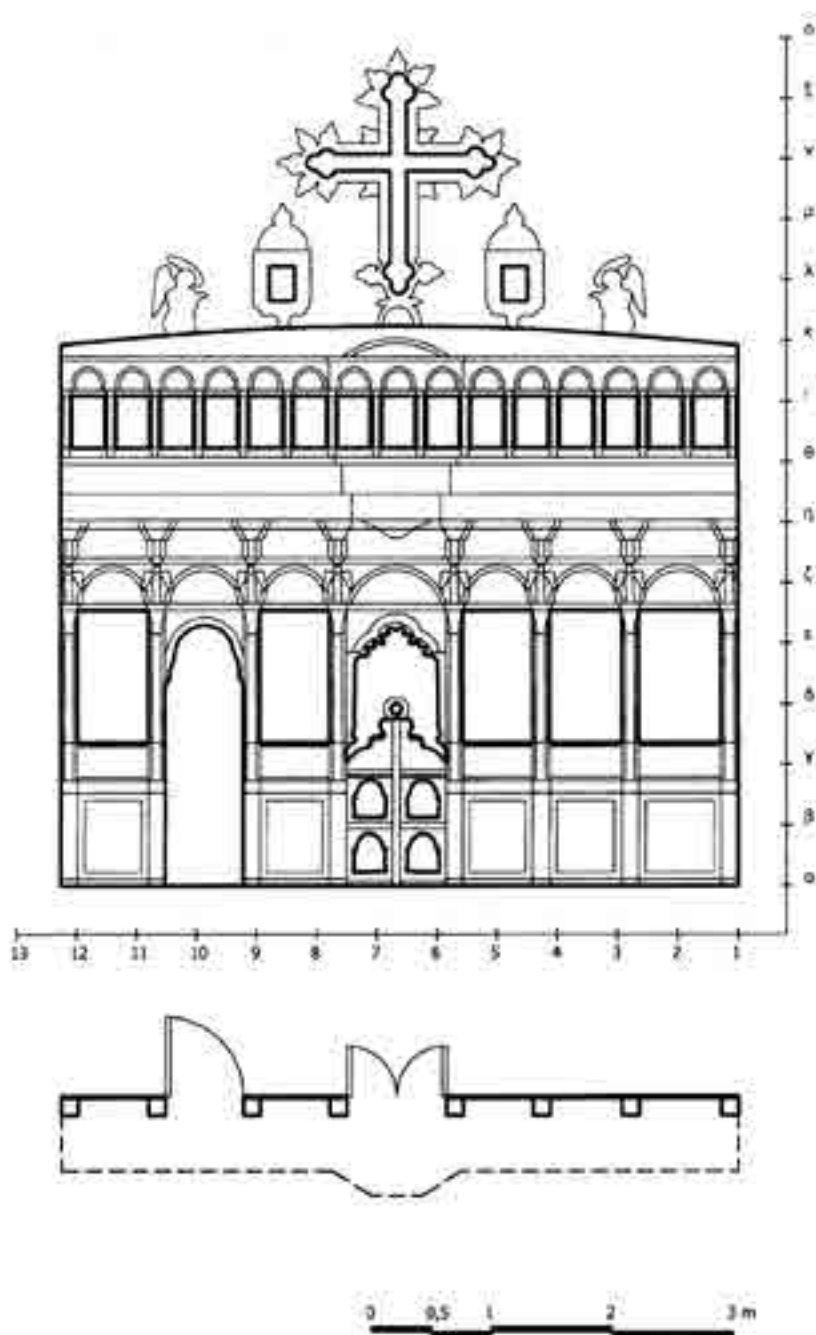
Σχέδιο 93. Εικόνοστάσι στον Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στη Μαλώνα (1880-1899).

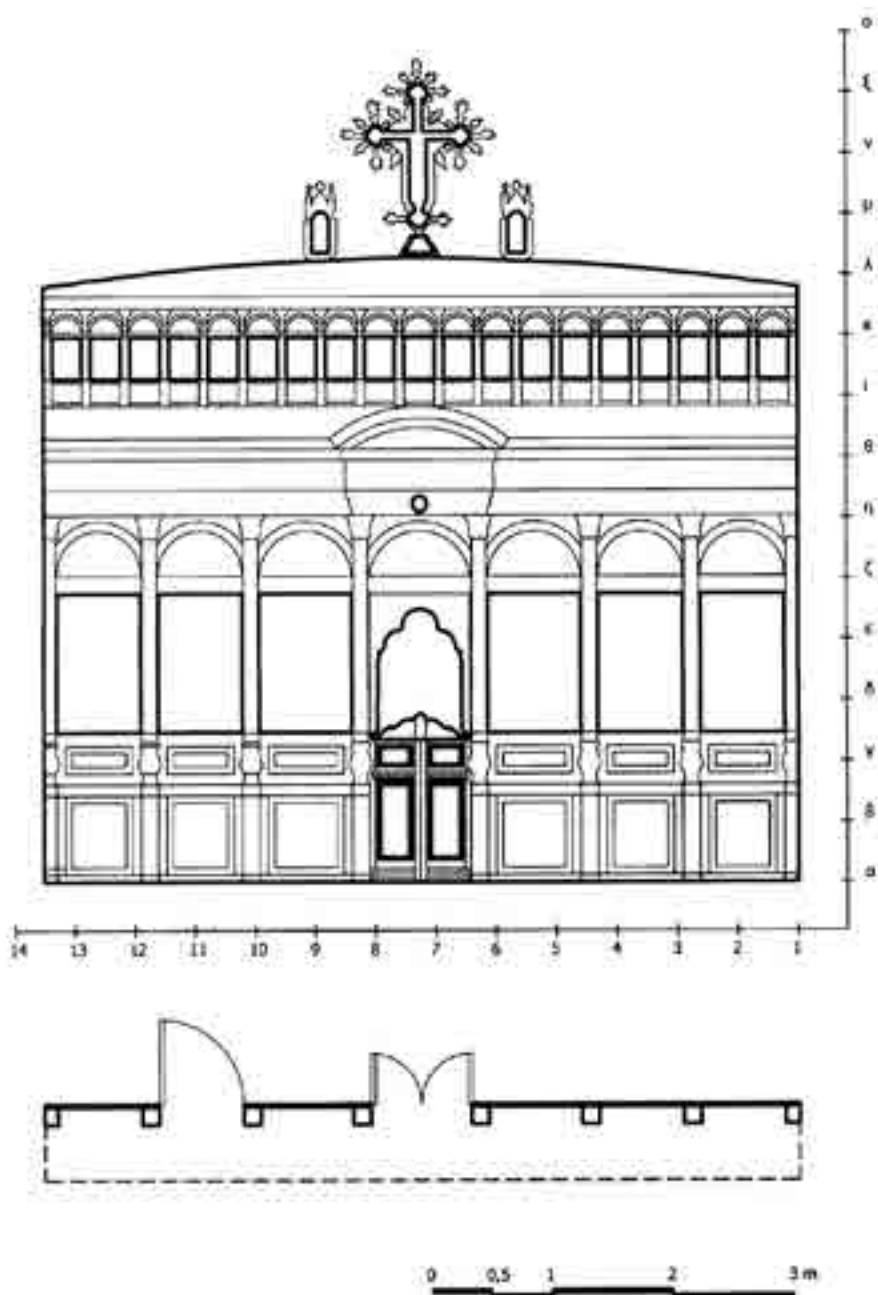
Σχέδιο 94. Είκονοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἐλεοῦσα (1880-1900).

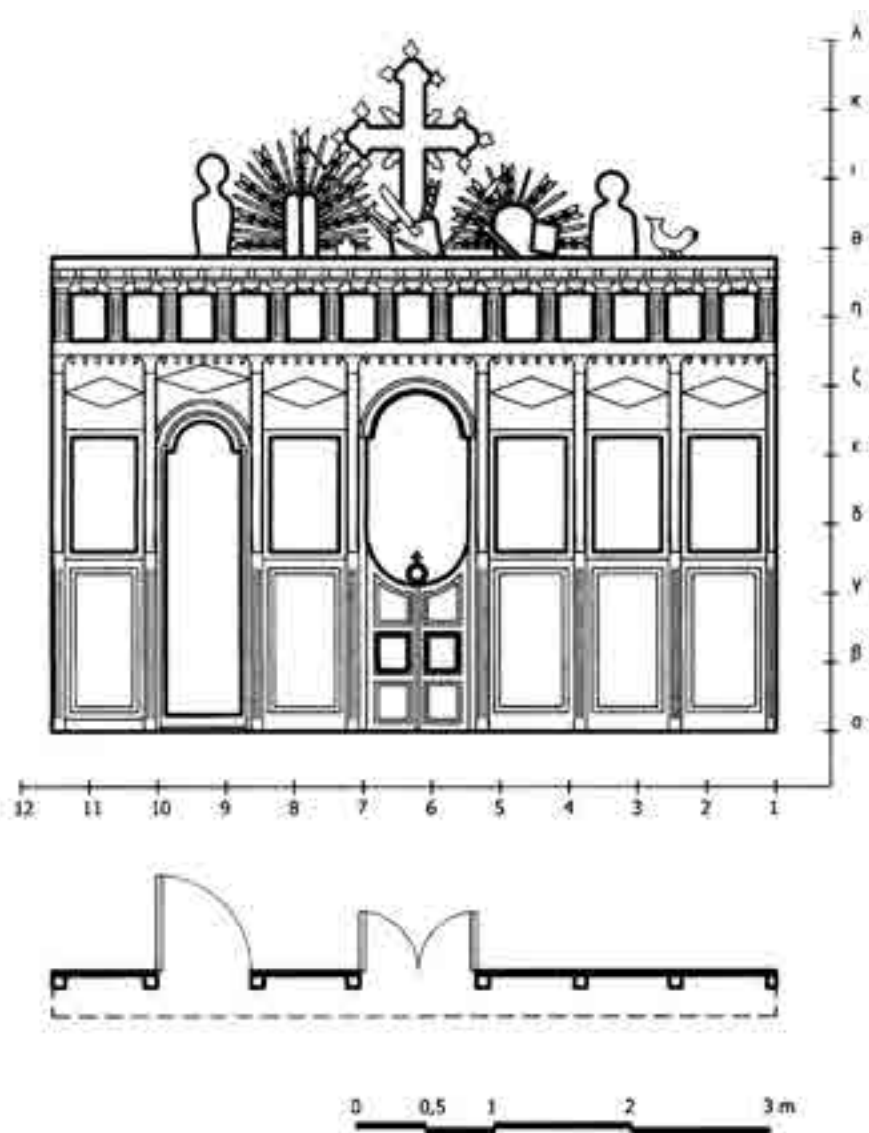
Σχέδιο 95. Εικόνοστάσι στον Ναό της Αγίας Ειρήνης στη Λαχανιά (1880-1899).

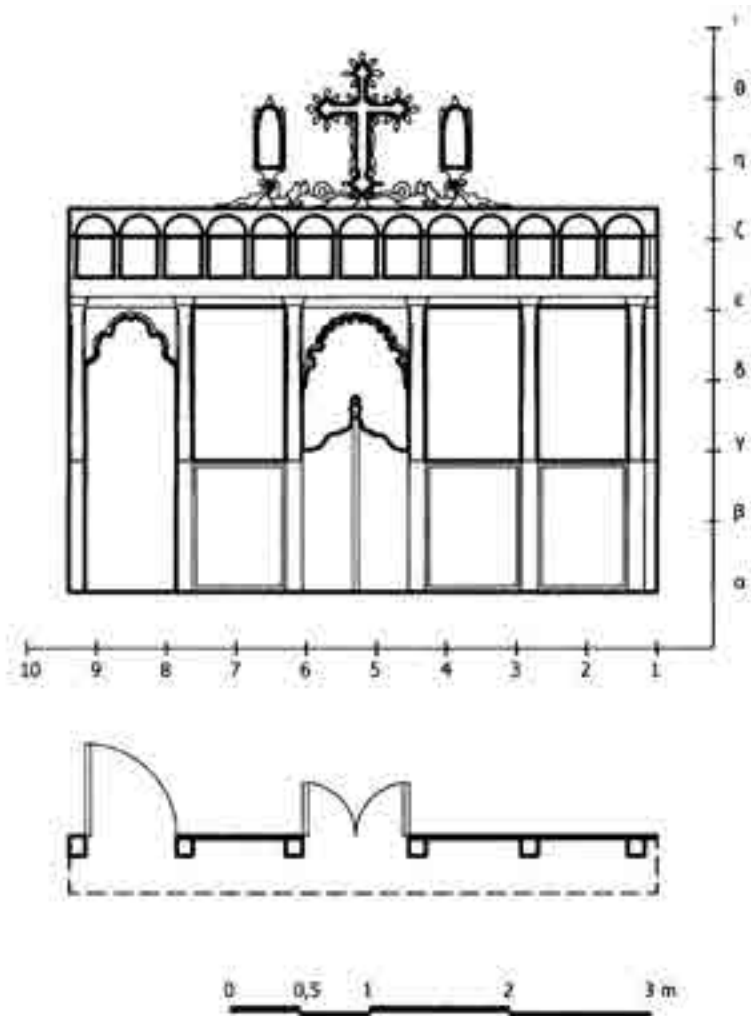
Σχέδιο 96. Εικόνοστάσι στό Ἐνοριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο (1901).

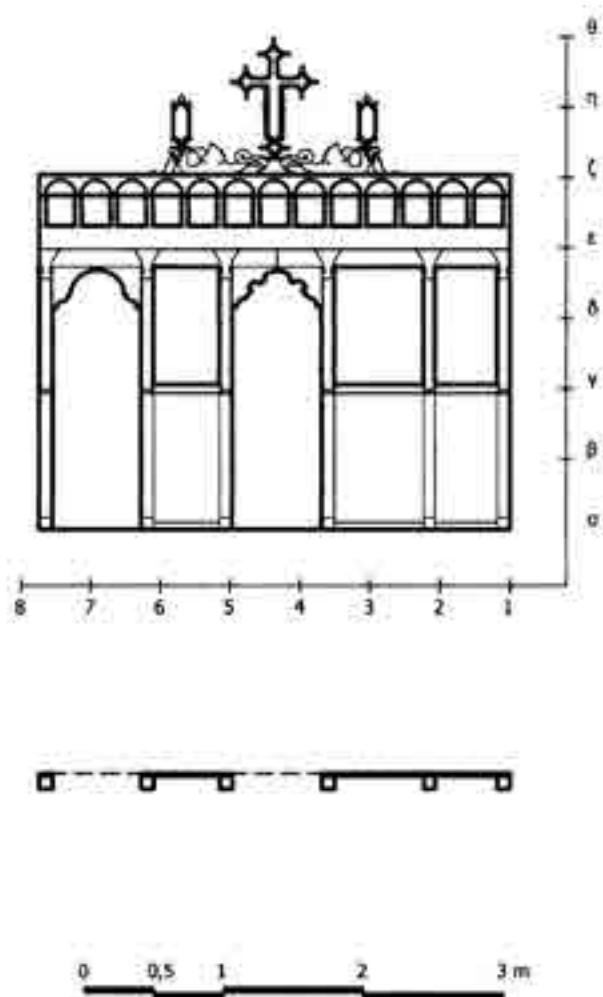
Σχέδιο 97. Εικονοστάσι στὸν Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στὴν Πόλη τῆς Ρόδου (1891-1903).

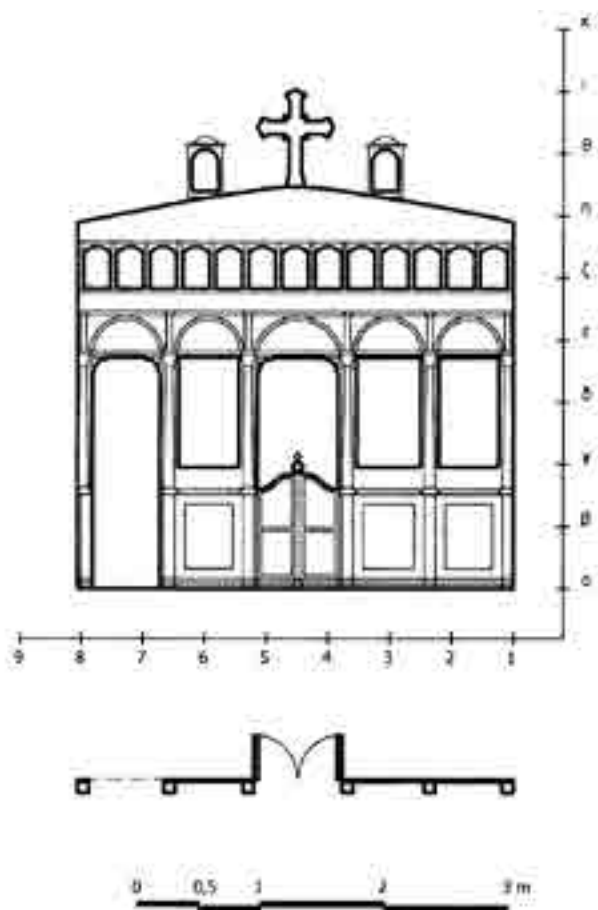
Σχέδιο 98. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύ-
λια (~1910).

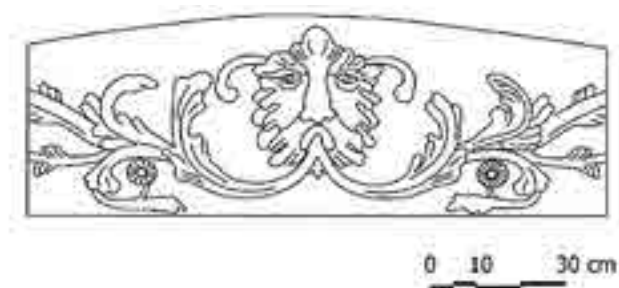
Σχέδιο 99. Εικονοστάσι στον Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στον Μεσαναγρό (1900-1910).

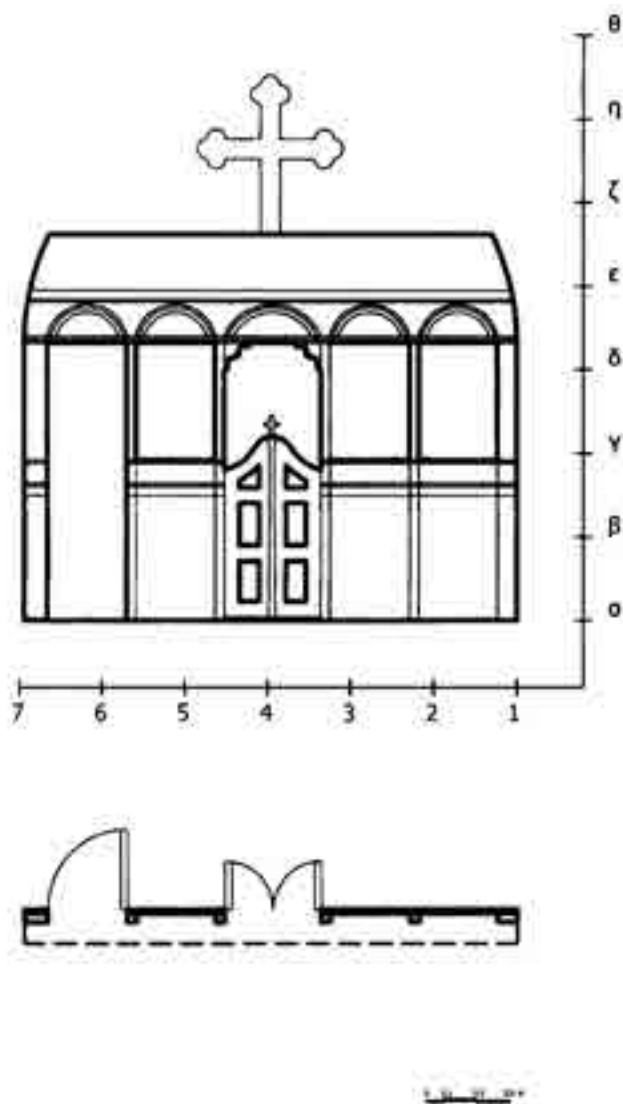
Σχέδιο 100. Εικονοστάσι στόν Κοιμητηριακό Ναό τοῦ Ἁγίου Μερκουρίου
στόν Ἰστρίο (1900-1910).

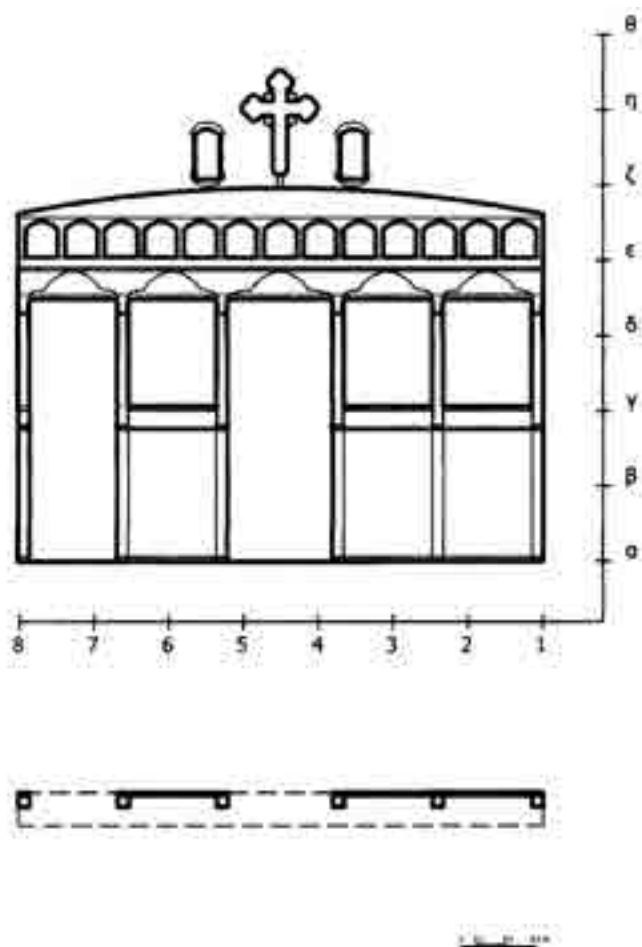
Σχέδιο 101. Εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρί-
ας στό Παραδείσι (1923).

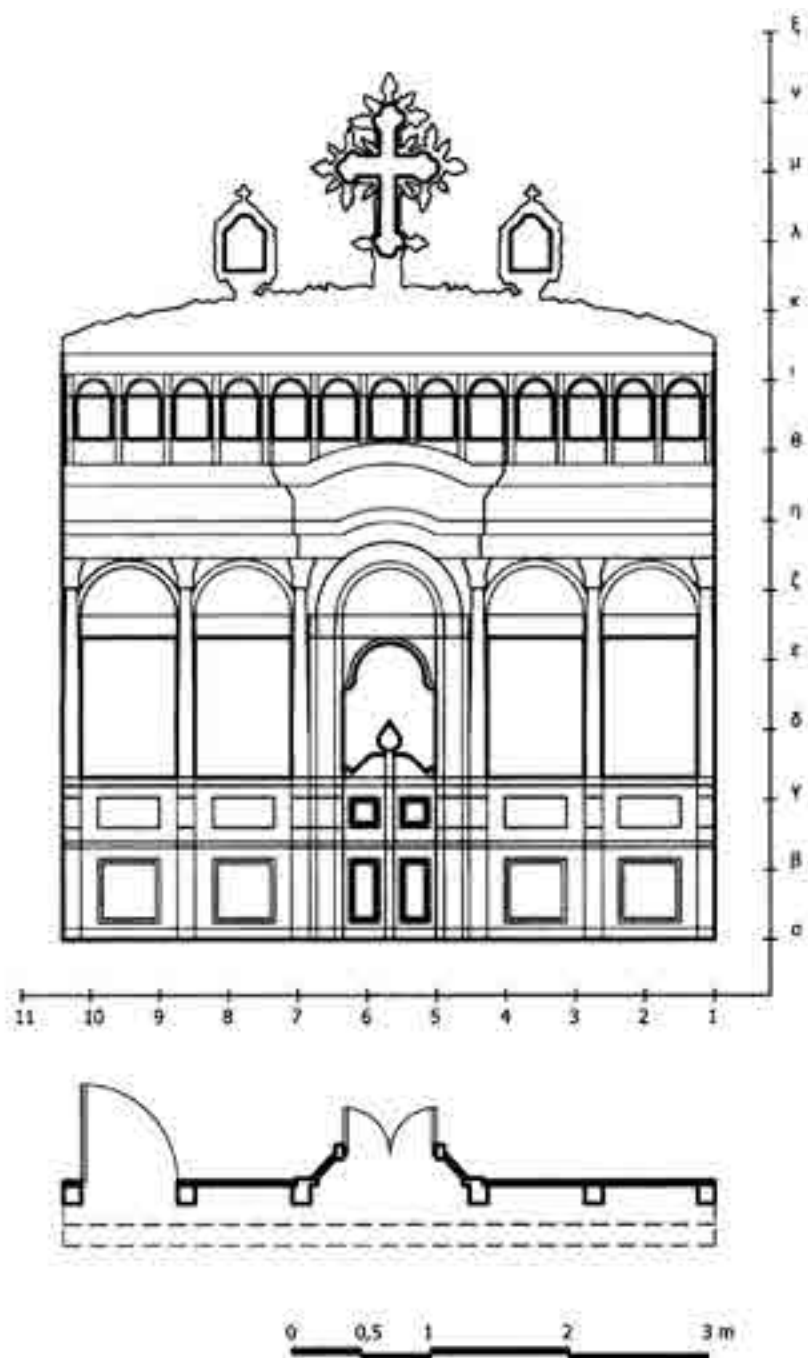
Σχέδιο 102. Λεπτομέρεια ἀπό τό εικόνοστάσι στόν Ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας
τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι (1923).

Σχέδιο 103. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στίς Φάνες (1924).

Σχέδιο 104. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ
στήν Κρεμαστή (1924).

Σχέδιο 105. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου στήν Παστίδα (1925).

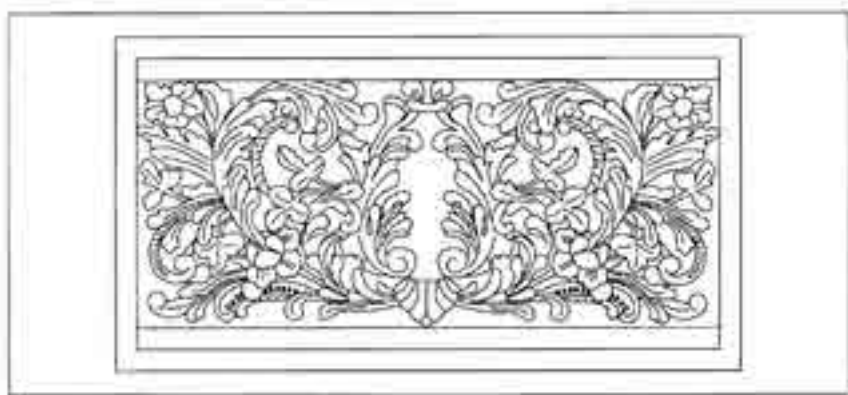

Α. (4-5, γ-ε)

Σχέδιο 106. Λεπτομέρεια από τό εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Νικολάου στην Παστίδα (1925).

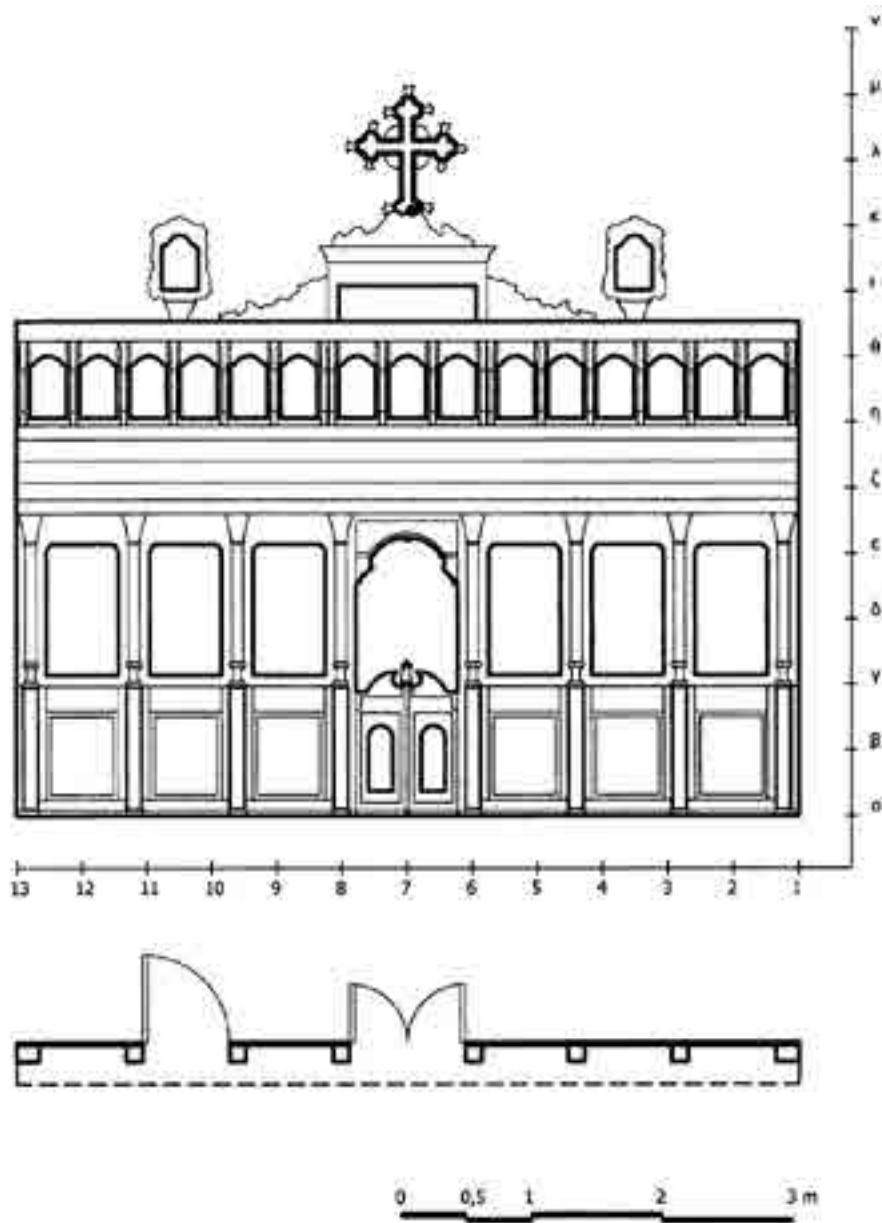

A. (6-7, γ-ε)

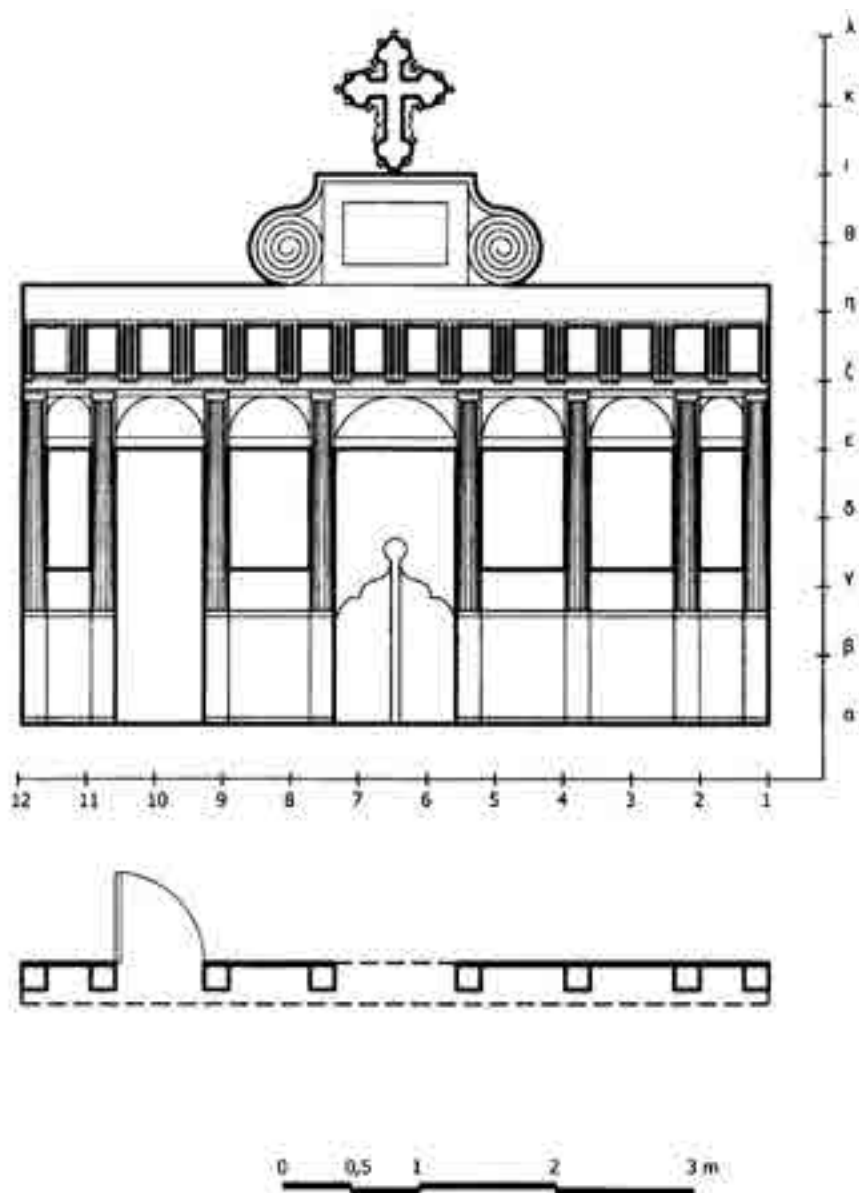

B. (8, β-γ)

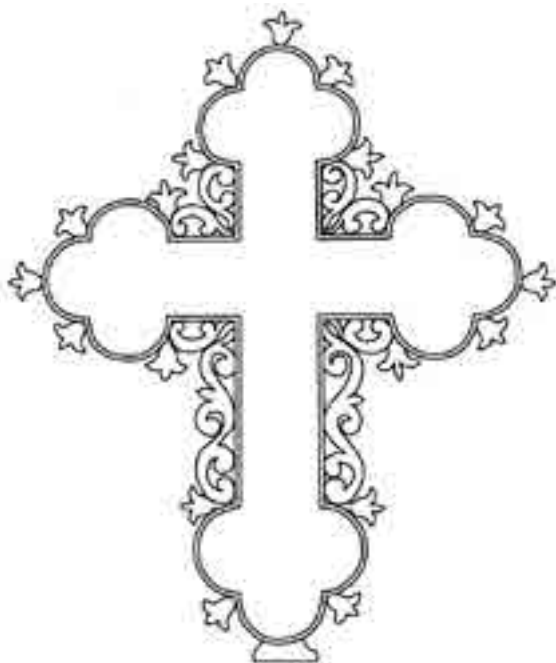
Σχέδιο 107. Λεπτομέρειες από τό είκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου
στήν Παστίδα (1925).

Σχέδιο 108. Είκοנוστάσι στόν νέο Ναό τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα (~1925).

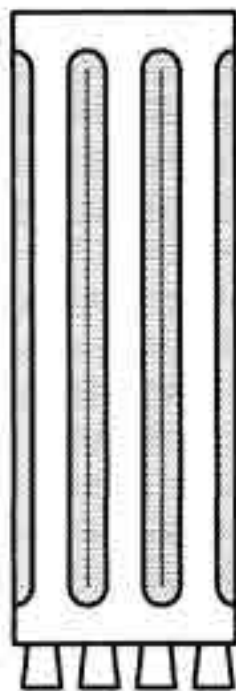
Σχέδιο 109. Αναπαράσταση του εικονοστασίου στον Ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Ίαλυσό (1920-1929).

Σχέδιο 110. Σταυρός.
Λεπτομέρεια από τό
εικόνοστάσι στον Ναό
τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ
Σωτῆρος στήν Ἱαλυσό
(1920-1929).

0 10 30 cm

Σχέδιο 111. Τρίγλυφα.
Λεπτομέρεια από τό εικόνοστάσι
στον Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ
Σωτῆρος στήν Ἱαλυσό (1920-1929).

0 1 3 5 10 cm

Α (1625-1650)

Β (1640)

Γ (1640)

Δ (1689-1699)

Ε (1693)

ΣΤ (1693)

Ζ (1693)

Η (1693)

Θ (1690)

Ι (1690)

ΙΑ (1693-1701)

Σχέδιο 112. Καρποί σέ τριάδες. Γλυπτά θέματα από είκονοστάσια στους Ναούς.
Α. Καθολικό της Μονής Φιλοθέου Αγίου Όρους, Β-Γ. Καθολικό της Μονής Παντοκράτορος Αγίου Όρους, Δ. Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο, Ε-Ζ. Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής στον Αρχάγγελο, Η-Ι. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κατταβιά, ΙΑ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στην Πόλη της Ρόδου.

A. (1650-1700)

B. (1699)

Γ. (1691-1702)

Δ. (1691-1702)

E. (1725)

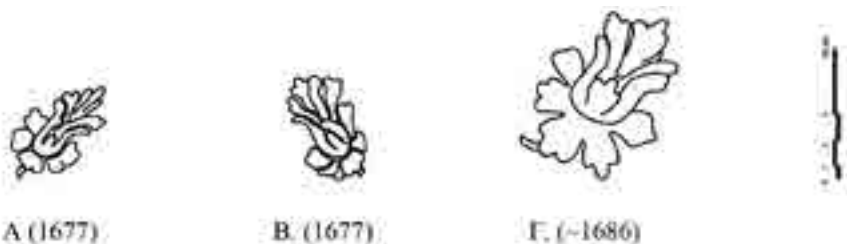
Σχέδιο 113. Άνθη καί φύλλα πού περιβάλλονται από τό στέλεχος τους.

Γλυπτά θέματα από τά εικονοστάσια στους Ναούς:

- Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατηριώτη στον Αρχάγγελο, Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου
στήν Κατταβιά, Γ.-Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο,
Ε. Αγίου Θωμά στον Μονόλιθο.

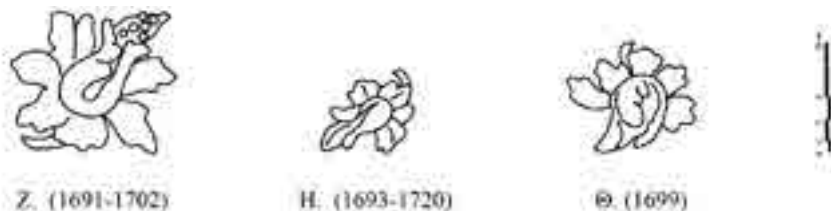
Σχέδιο 114. Ακανθόφυλλα με σημειοσειρές στις νευρώσεις.
Γλυπτό θέμα στο τόξο της Ώραιας Πύλης επί του εικονοστασίου
του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο (1691-1702).

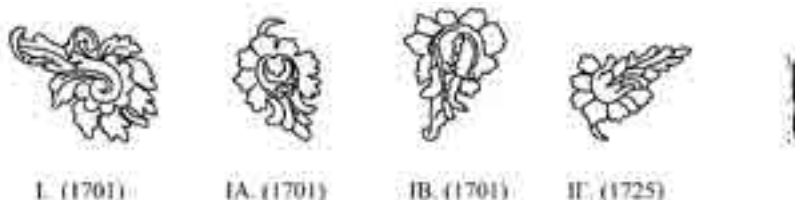
Σχέδιο 115. Μακεδονικό άνθος. Γλυπτό θέμα από τὰ εικονοστάσια στους Ναούς: Α.-Β. Αγίας Αναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στήν Πόλη τῆς Ρόδου Γ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι.

Σχέδιο 116. Μακεδονικό άνθος. Γλυπτό θέμα από τό εικονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς (1693).

Σχέδιο 117. Μακεδονικό άνθος. Γλυπτό θέμα από τὰ εικονοστάσια στους Ναούς: Ζ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Η. Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἰαλυσό, Θ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιάς.

Σχέδιο 118. Μακεδονικό άνθος. Γλυπτό θέμα από τὰ εικονοστάσια στους Ναούς: I-IB. Αγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, IIΓ. Αγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο.

A. (1640)

B. (1644)

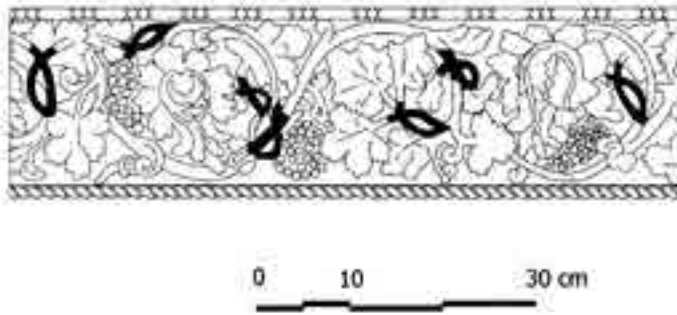
Γ. (1693)

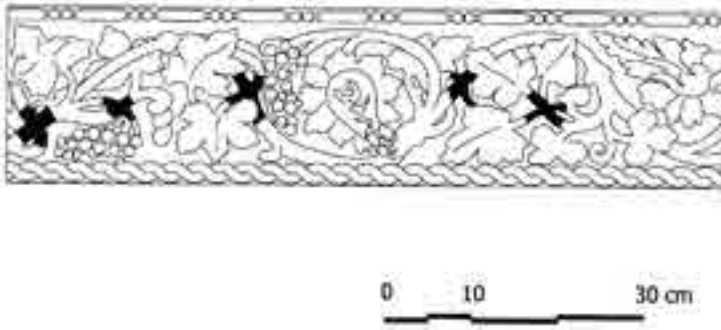
Δ. (1700-1725)

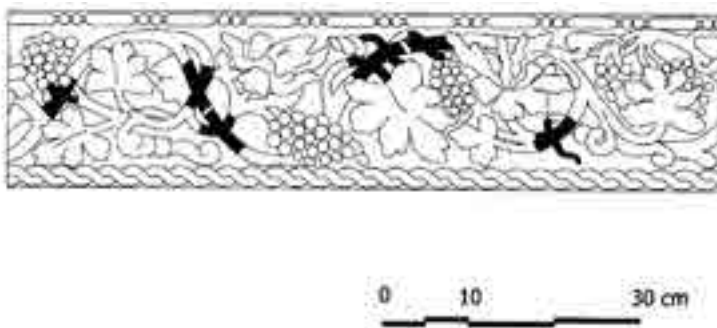
Σχέδιο 119. Κωδώνια. Γλυπτά άνθη από τά εικονοστάσια τών Ναών:
 Α. Καθολικού τής Μονής Παντοκράτορος του Αγίου Όρους,
 Β. Αγίου Άθανασίου στή Ζαγορά Πηλίου, Γ. Παναγίας Τσαμπίκας τής Ψηλῆς
 στον Αρχάγγελο Ρόδου, Δ. Παναγίας Καλληθηνῆς στή Ρόδο.

Σχέδιο 120. Παρατηρήσεις στο είκονοστάσι του Ναού Αγίου Νικολάου του Ψάλτου στη Λίνδο. Σχηματισμοί του γράμματος γ της κληματίδας με τὰ παρακλάδια.

Σχέδιο 121. Παρατηρήσεις στο είκονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιάς (1699). Σχηματισμοί με διασταύρωση τῶν κλάδων.

Σχέδιο 122. Παρατηρήσεις στο είκονοστάσι του Ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιάς (1699). Σχηματισμοί με διασταύρωση τῶν κλάδων.

A. (~1923)

B. (~1925)

Σχέδιο 123. Κλάδοι με κάλυκες από φύλλα. Γλυπτά θέματα στά είκονοστάσια
της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολυτρίας στο Παραδείσι.
B. Αγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

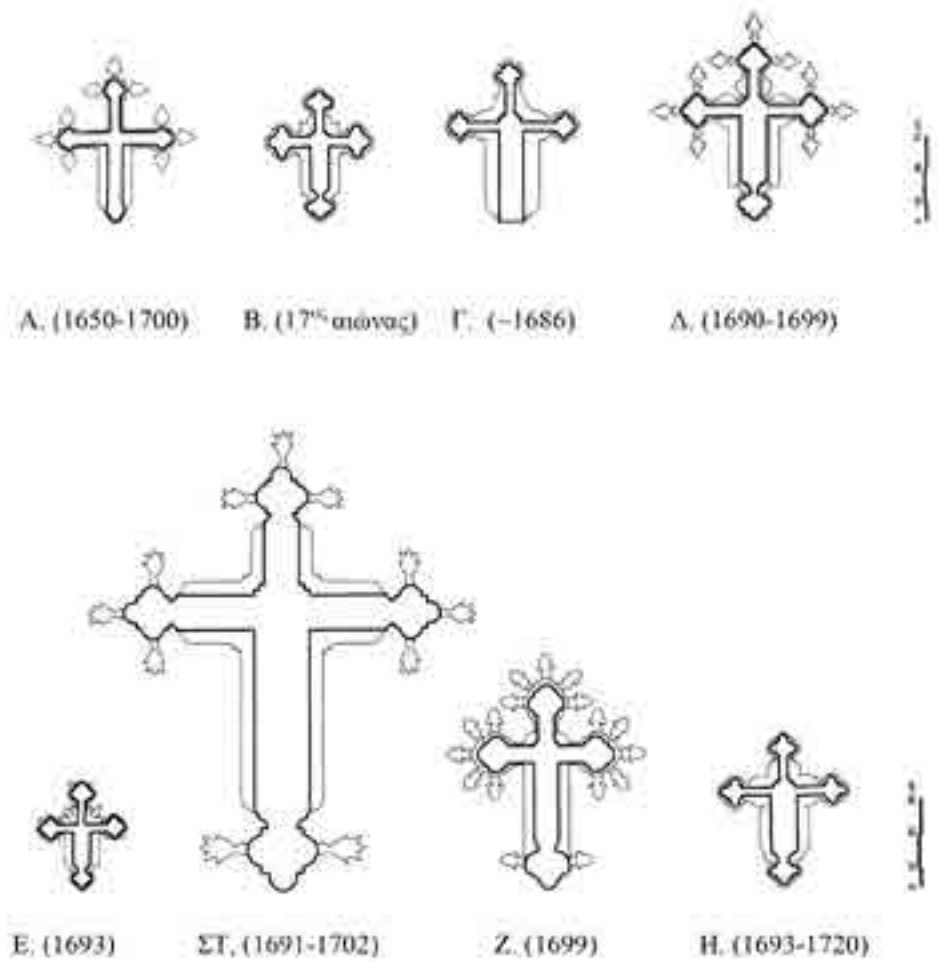

A. (~1925)

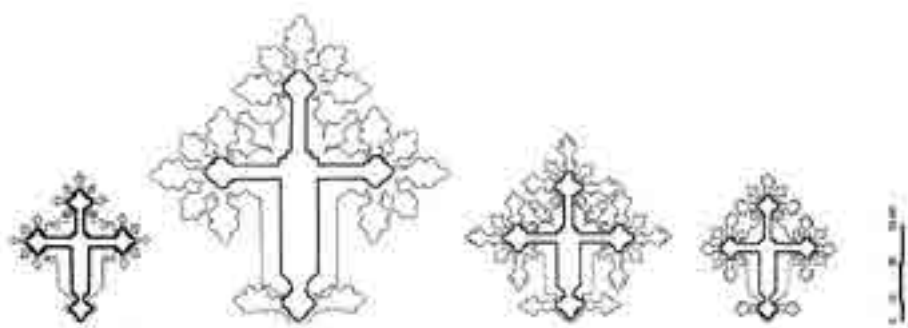

B. (~1925)

Σχέδιο 124. Ακανθόφυλλα. Σχηματοποιημένα γράμματα C και S από τό
είκονοστάσι στον Ναό του Αγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

Σχέδιο 125. Σταυροί από τά εικονοστάσια στους Ναούς: Α. Αρχαγγέλου Μιχαήλ Πατηριώτη στην κοινότητα Αρχαγγέλου, Β. Αγίου Γεωργίου στην Ίαλυσό, Γ. Αγίου Ιωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Δ. Αγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Ε. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, ΣΤ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Ζ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Καθολικῆς) Κατταβιάς, Η. Παναγίας τῆς Μυρτενῆς στήν Ίαλυσό.

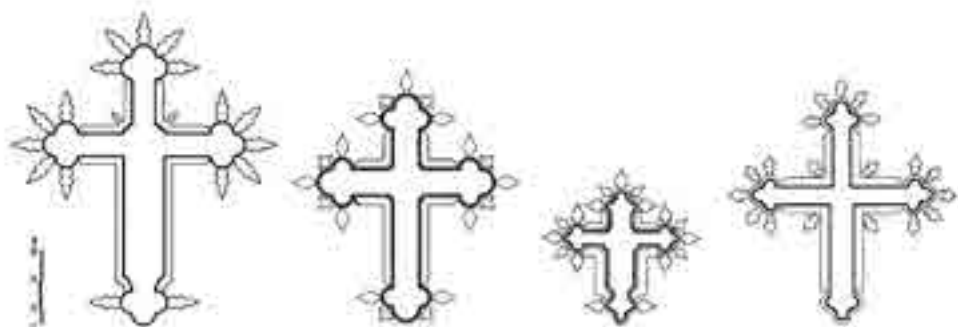

Θ. (~1720)

Ι. (1700-1725)

ΙΑ. 1725

ΙΒ. 1700-1730

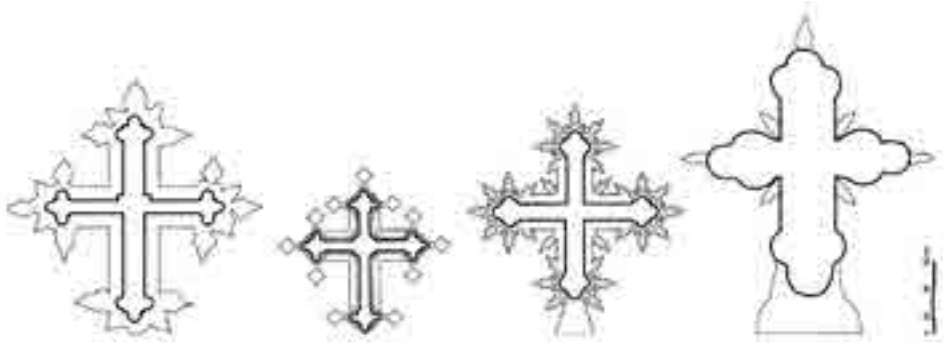
ΙΓ. (1738)

ΙΔ. (1748)

ΙΕ. (1756)

ΙΣΤ. (1789)

Σχέδιο 126. Σταυροί από τὰ εἰκονοστάσια στοὺς Ναοὺς: Θ. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Ι. Ἀγίου Νικολάου στήν Ίαλυσό, ΙΑ. Ἀγίου Θωμᾶ στόν Μονόλιθο, ΙΒ. Ἀγίου Νικολάου Ἄνω στή Λίνδο, ΙΓ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, ΙΔ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΙΕ. Ταξιάρχη Μιχαήλ Θάρρι, ΙΣΤ. Ἀγίου Νικολάου στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

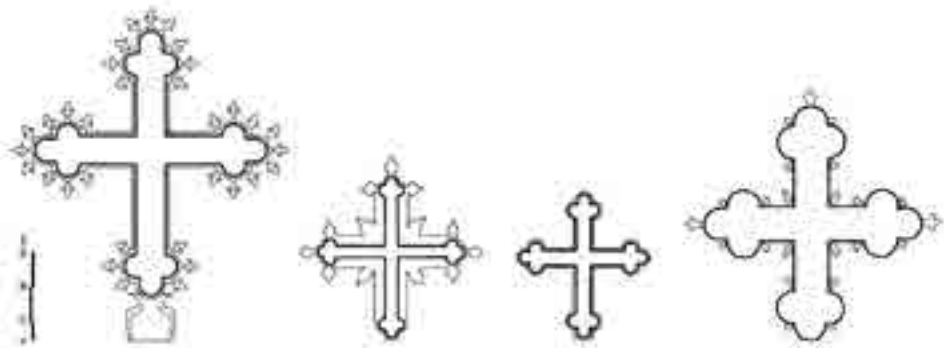

ΙΖ. (1750-1759)

ΙΗ. (1760-1783)

ΙΘ. (~1839)

Κ. (1843)

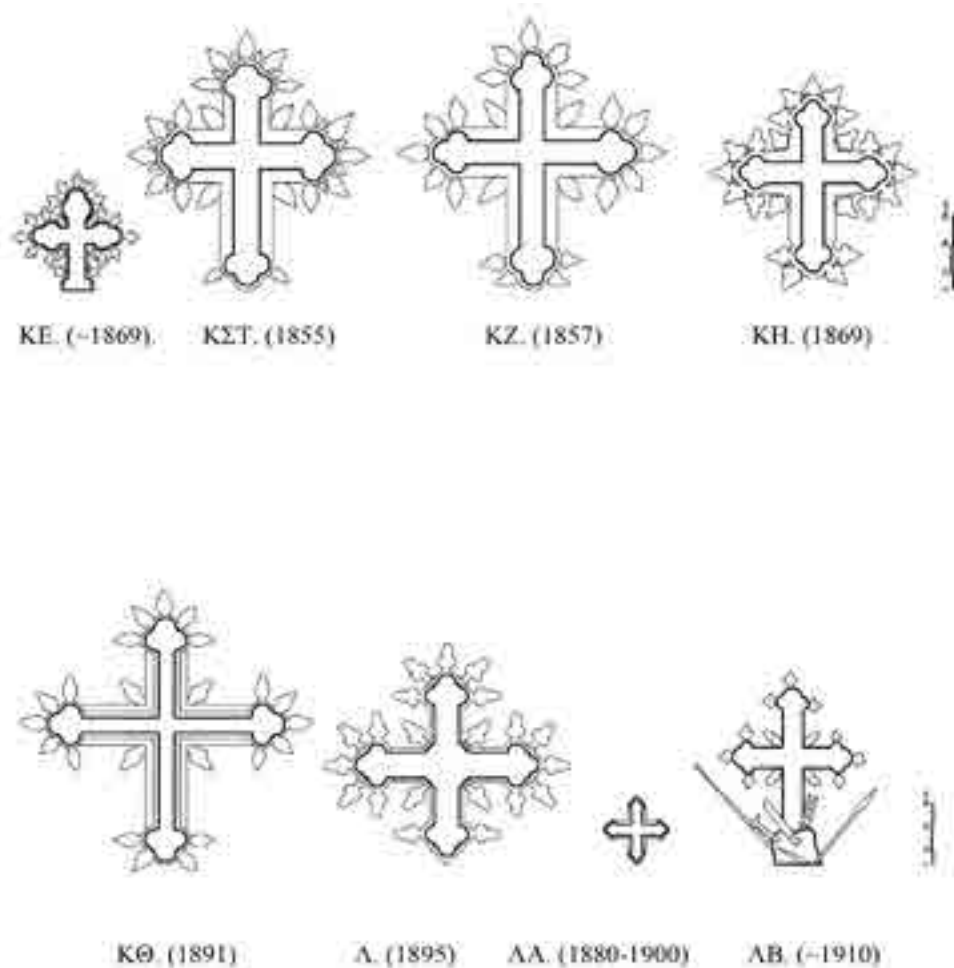
ΚΑ. (~1847)

ΚΒ. (1849)

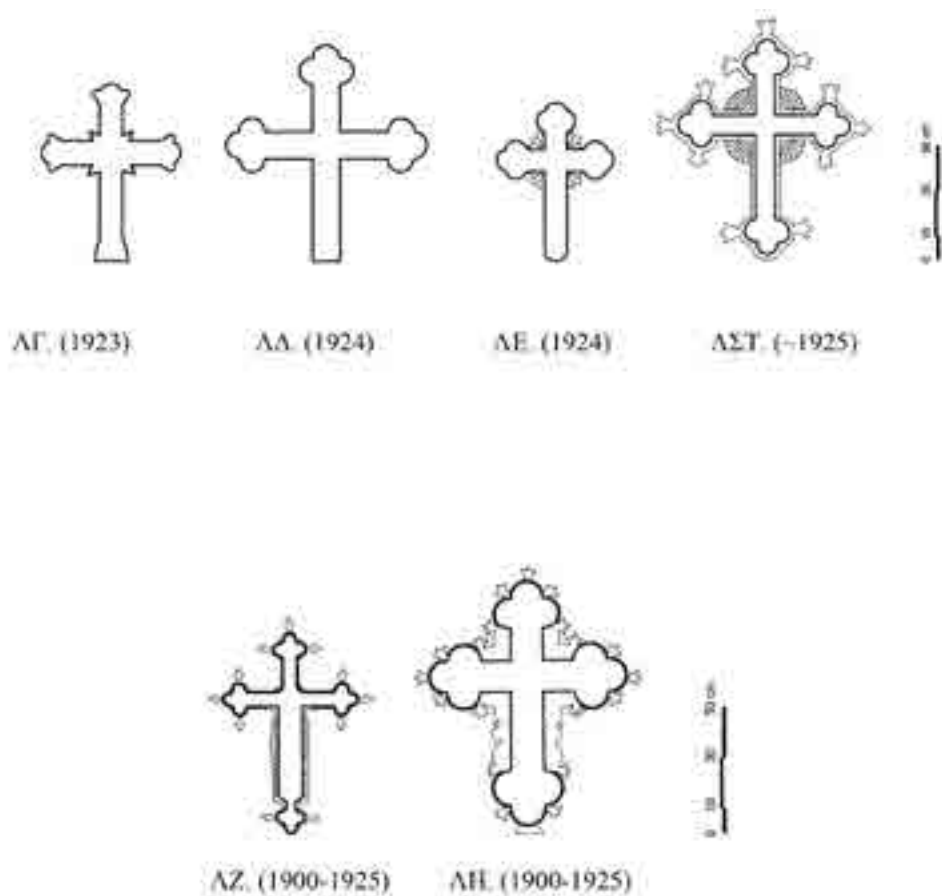
ΚΓ. (1855)

ΚΔ. (~1860)

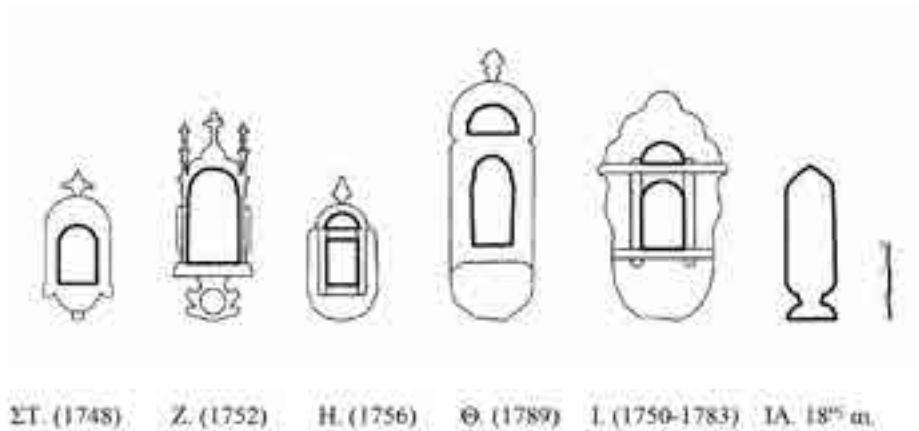
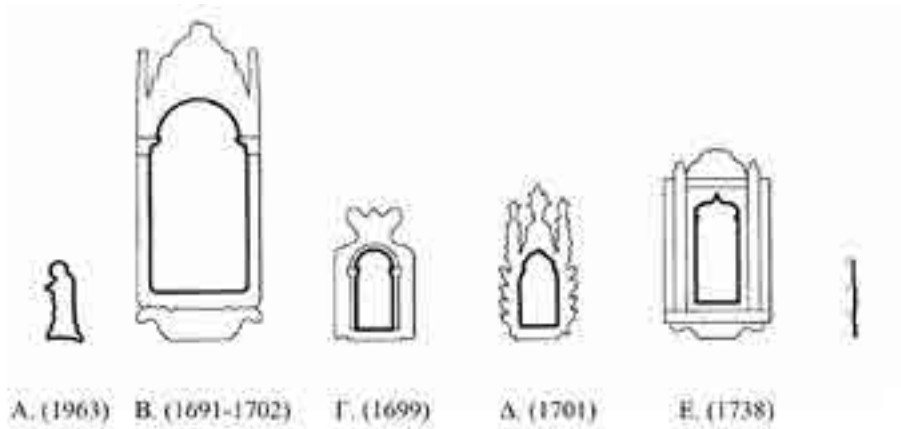
Σχέδιο 127. Σταυροί από τὰ εἰκονοστάσια στοὺς Ναοὺς: ΙΖ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὴν ὁδὸ Δαμασκηνοῦ τῆς Πόλεως Ρόδου, ΙΗ. Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλῆς, ΙΘ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, Κ. Ἀγίου Γεωργίου στὴ Μαλώνα, ΚΑ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὰ Κοσκινοῦ, ΚΒ. Ἀγίου Παντελεήμονος στὴ Μεσαιωνικὴ Πόλη, ΚΓ. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴ Μαλώνα, ΚΔ. Ἀγίου Δημητρίου Καλαβάρδων.

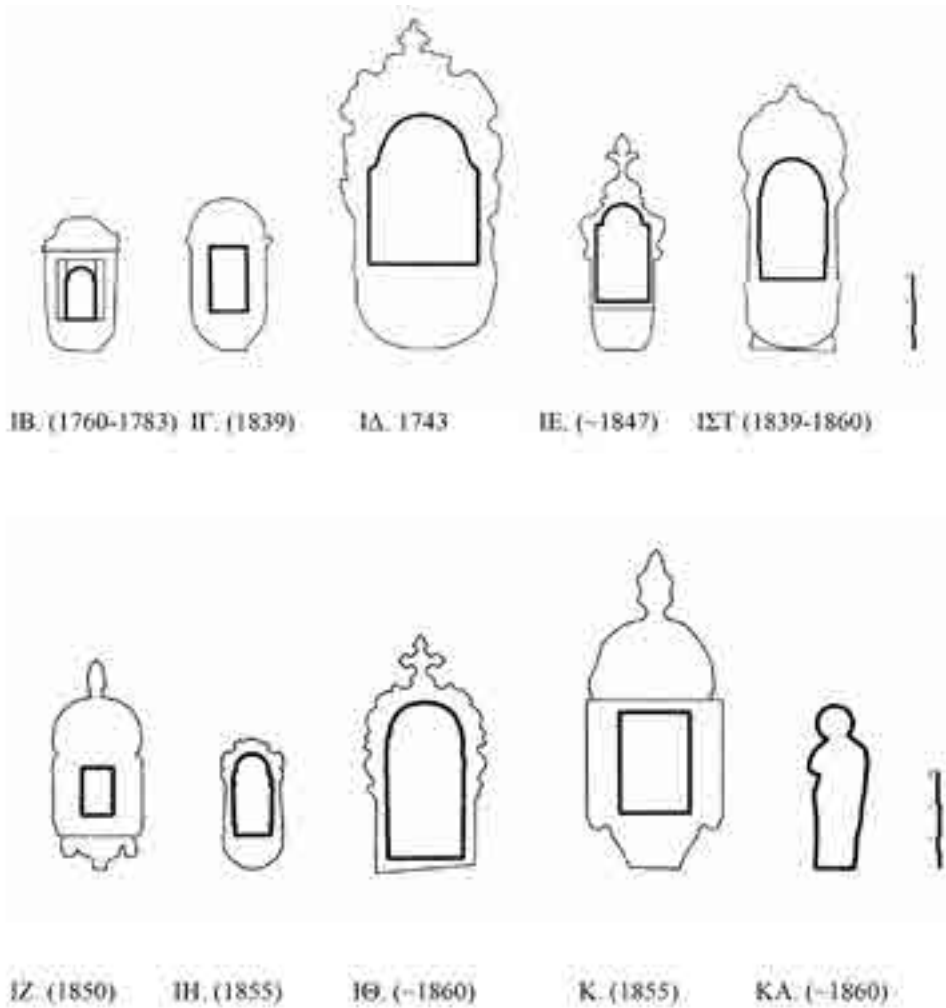
Σχέδιο 128. Σταυροί από τὰ εἰκονοστάσια στοὺς Ναοὺς: ΚΕ. Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στό Παραδείσι, ΚΣΤ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΚΖ. Ἁγίας Αἰκατερίνης στή Καλαβάρδα, ΚΗ. Ταξιαρχῶν στήν Κάλαθο. ΚΘ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές, Λ. Ἁγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΛΑ. Παναγίας στήν Ἐλεοῦσα, ΛΒ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

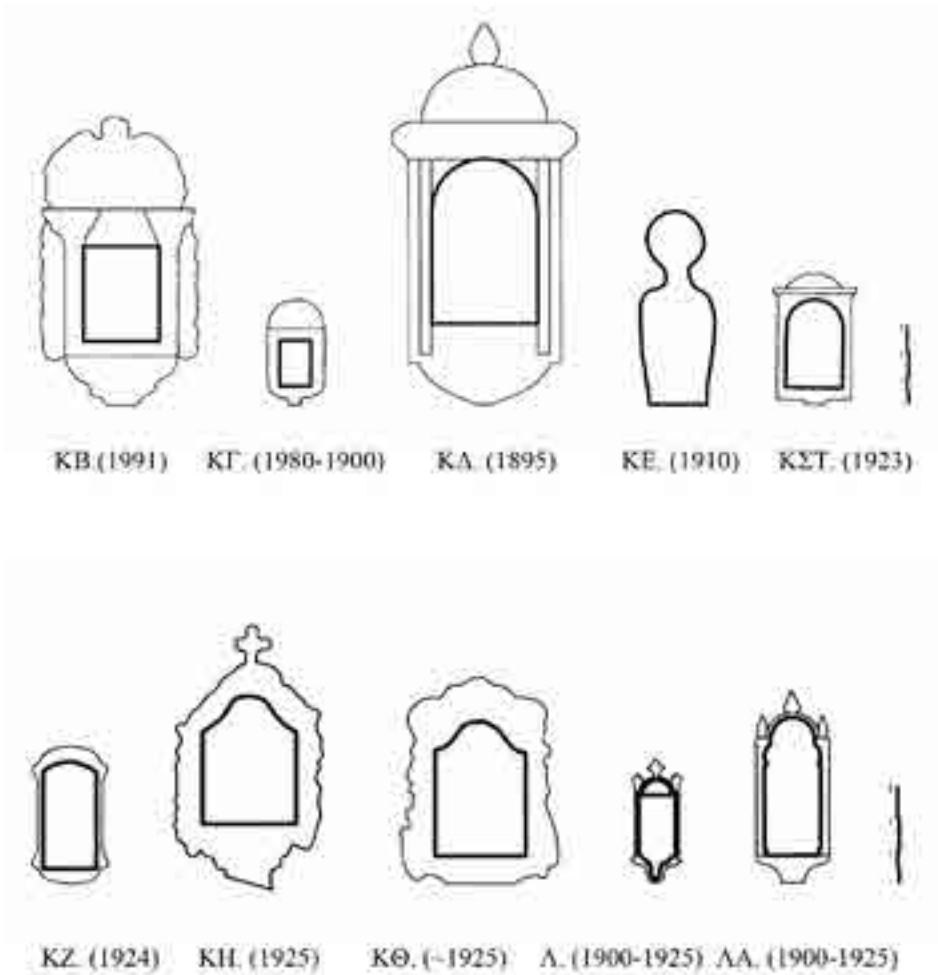
Σχέδιο 129. Σταυροί από τὰ εἰκονοστάσια στοὺς Ναοὺς: ΛΓ. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, ΛΔ. Ἀγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΛΕ. Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή, ΛΣΤ. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Σιάμνα. ΛΖ. Ἀγίου Μερκουρίου στό Κοιμητήριο τοῦ Ἰσθρίου. ΛΗ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἱαλυσό.

Σχέδιο 130. Λυπηρά από εικονοστάσια στους Ναούς: Α. Παναγίας Τσαμπίκας της Ψηλής Αρχαγγέλου, Β. Κοίμησης της Θεοτόκου στη Λίνδο, Γ. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Κατταβιά, Δ. Αγίου Νικολάου του Ψάλτου, Ε. Εισοδίων της Θεοτόκου στο Νιοχώρι, ΣΤ. Αγίου Γεωργίου Κάτω στην Πόλη της Ρόδου, Ζ. Κοίμησης της Θεοτόκου στο Ασκληπειό, Η. Ταξιάρχης Μιχαήλ Θάρρι, Θ. Άγιος Νικόλαος στην Πόλη της Ρόδου, Ι. Κοίμηση της Θεοτόκου στην Ίαλυσό. ΙΑ. Άγιος Γεώργιος έξωκλήσι στη Λαχανιά.

Σχέδιο 131. Λυπηρά από εικόνοστάσια στους Ναούς: IB. Παναγίας Τσαμπίκας Χαμηλής, II. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ID. Ἀγίου Γεωργίου στή Μαλώνα, IE. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, IST. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κρεμαστή, IZ. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, IH. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, IO. Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα, K. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, KA. Παναγίας Ὑψενῆς στή Λάρδο.

Σχέδιο 132. Λυπηρά από εικονοστάσια στους Ναούς: ΚΒ. Μεταμόρφωση του Σωτήρος στις Καλυθιές, ΚΓ. Έλεοῦσα (1880-1900), ΚΔ. Άγιος Νικόλαος Παραδεισίου (1895), ΚΕ. Γέννηση τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια, ΚΣΤ. Αγία Άναστασία ἡ Φαρμακολύτριά στο Παραδείσι, ΚΖ. Άγιος Γεώργιος ὁ Σπορινός στήν Κρεμαστή, ΚΗ. Άγιος Νικόλαος στήν Πασιίδα, ΚΘ. Άγιος Παντελεήμονας ὁ νέος στά Σιάννα, Λ. Άγιος Μερκούριος στό Κοιμητήριο τοῦ Ἰστριου, ΛΑ. Κόιμηση τῆς Θεοτόκου στόν Μεσαναγρό.

A, 1699

B. ~1699

Γ. 1691-1702

Δ. 1725

Ε. 1700-1725

Σχέδιο 133. Δράκοντες καί φυλακτικά στοιχειῖα ἀπὸ εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν στοὺς Ναοὺς: Α. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Β. Ἀγίας Εἰρήνης στήν Λαχανιά, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Δ. Ἀγίου Θωμᾶ στὸν Μονόλιθο, Ε. Ἀγίου Νικολάου στήν Ἱαλυσό.

ΣΤ. 1748

Ζ. 1789

Η. 1847

Θ. 1850

Ι. 1855

Σχέδιο 134. Δράκοντες καί φυλακτικά στοιχεῖα ἀπὸ εἰκονοστάσια τῆς Ρόδου, πού ἀντιστοιχοῦν στοὺς Ναοὺς: ΣΤ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στὴν Πόλη τῆς Ρόδου, Ζ. Ἀγίου Νικολάου στὴν Πόλη τῆς Ρόδου, Η. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὰ Κοσκινοῦ, Θ. Ἀγίου Παντελεήμονος τῆς Πόλεως Ρόδου, Ι. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴ Μαλὼνα.

ΙΑ.1855

ΙΒ.1860

ΙΓ.1862-1863

ΙΔ.1867

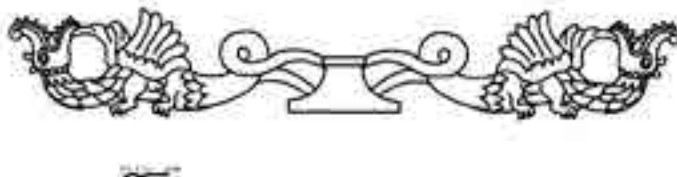
Σχέδιο 135. Δράκοντες και φυλακτικά στοιχειά από εικονοστάσια της Ρόδου, πού αντιστοιχούν στους Ναούς: Ι. Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στίς Φάνες, ΙΒ. Αγίου Ισιδώρου στην ομώνυμη κοινότητα, ΙΓ. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Καλόπετρα, ΙΔ. Αγίου Γεωργίου (ένοριακός) στη Λαχανιά.

IE. 1891-1903

IS.T. 1900-1925

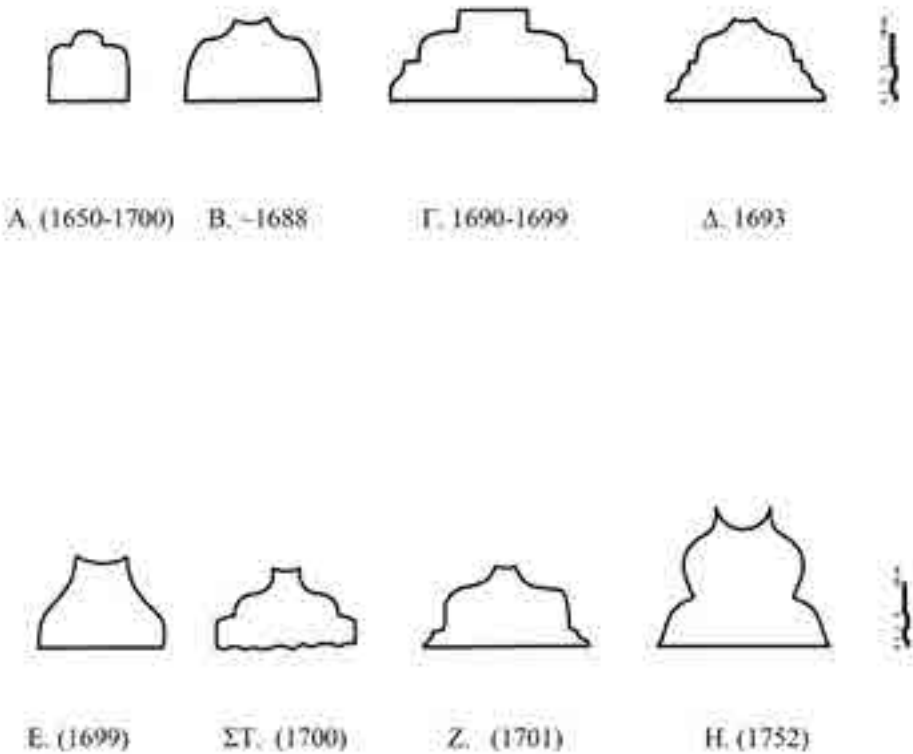

IZ. 1900-1925

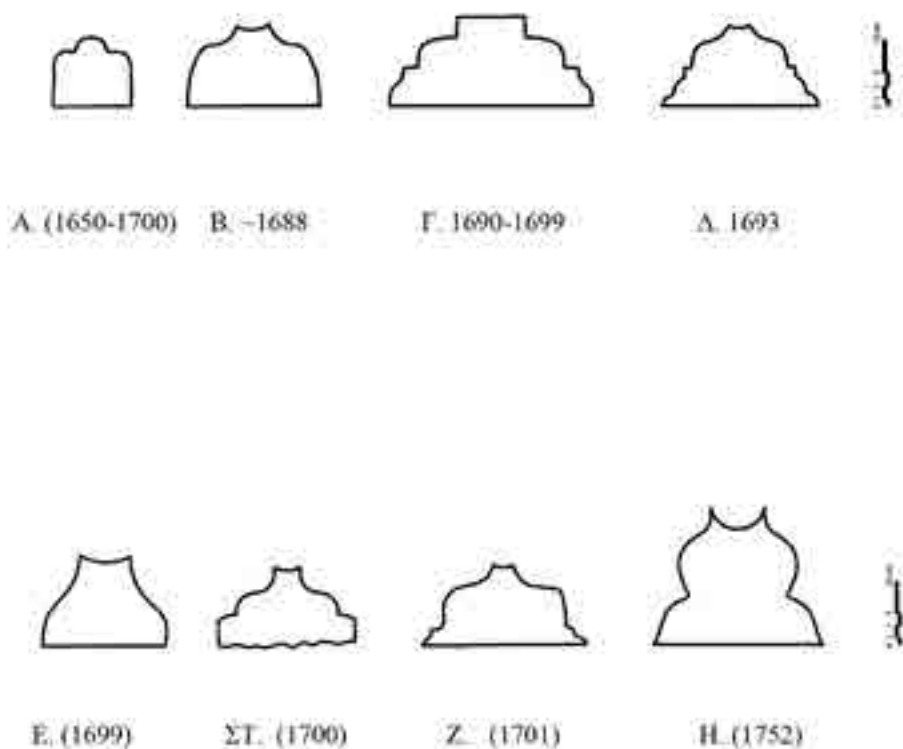

IH. ~1925

Σχέδιο 136. Δράκοντες από εικονοστάσια της Ρόδου, πού αντιστοιχοῦν στους Ναούς: IE. Αγίου Γεωργίου Ἄνω τῆς Πόλεως Ρόδου, IS.T. Προφήτη Ἡλία στήν Ἀρνίθα, IZ. Αγίου Μερκουρίου τοῦ Κοιμητηρίου στόν Ἰστριο, IH. Αγίου Παντελεήμονος (νέος ναός) στά Σιάννα.

Σχέδιο 137. Τά περιγράμματα τής σχηματικής παράστασης τοῦ Ἄδη στή βάση τοῦ σταυροῦ ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στήν κοινότητα Ἀρχαγγέλου, Β. Ἀγίου Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Γ. Ἀγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Δ. Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, Ε. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, ΣΤ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμειρί Μασάρεως, Ζ. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Η. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεύ.

Σχέδιο 138. Τά περιγράμματα της σχηματικής παράστασης του ἄδη στή βάση τοῦ σταυροῦ ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Θ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, Ι. Ἀγίας Αἰκατερίνης στά Καλαβάρδα, Κ. Ἀγίου Λουκά στή Σορωνή, ΚΑ. Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΚΒ. Ἐλεούσας, ΚΓ. Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο, ΚΔ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

A. (~1847)

B. (1855)

Γ. (~1867)

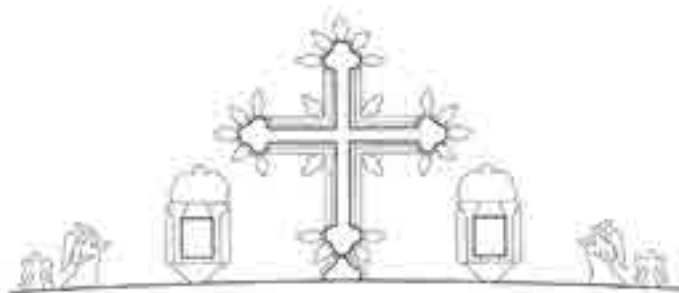
Σχέδιο 139. Έμπλουτισμός της στέψης με επί πλέον θέματα (άγγέλους, αετούς) από τά εικονοστάσια στους Ναούς: Α. Ταξιαρχών της κοινότητας Αρχαγγέλου, Β. Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στίς Φάνες, Γ. Αγίου Γεωργίου (ένοριακός) Λαχανιάς.

Δ. (1860-1875)

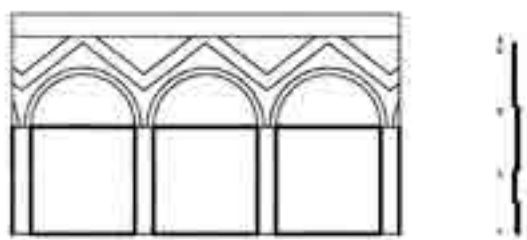

Ε. (1888)

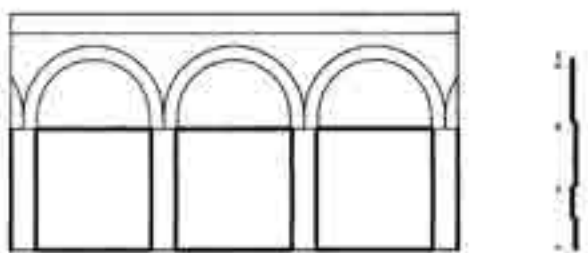

ΣΤ. (1891)

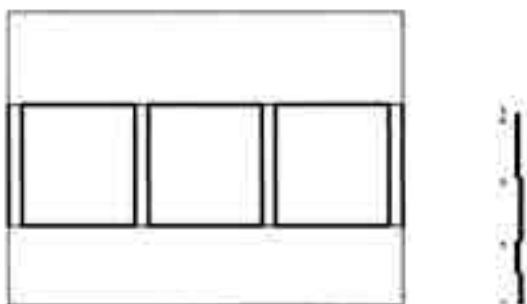
Σχέδιο 140. Έμπλουτισμός της στέψης με επί πλέον θέματα (άγγέλους, αετούς)
από τὰ εἰκονοστάσια στοὺς Ναοὺς: Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἑμπωνα,
Ε. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο,
ΣΤ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές.

A, (-1686)

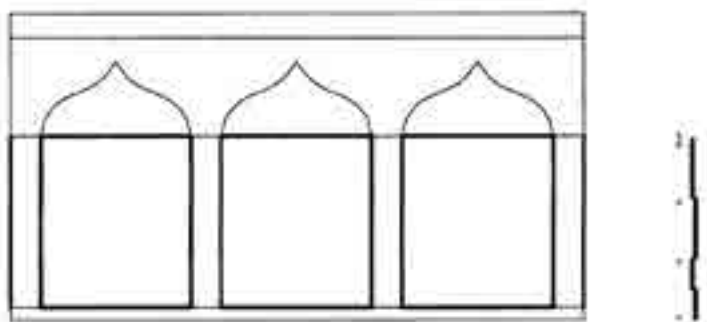

B, (1700)

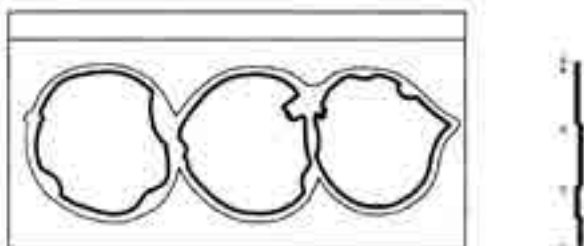

Γ, (1693-1720)

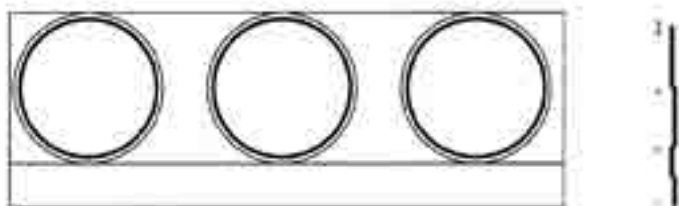
Σχέδιο 141. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Α. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι, Β. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμερί, Μάσσαρι, Γ. Παναγίας Μυρτενῆς στήν Ἱαλυσό.

Δ (1748)

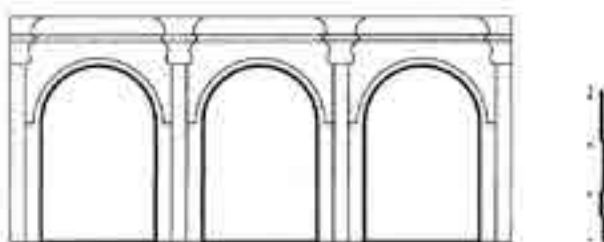

Ε. (~1720)

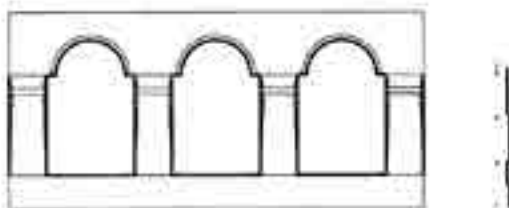

ΣΤ. (~1752)

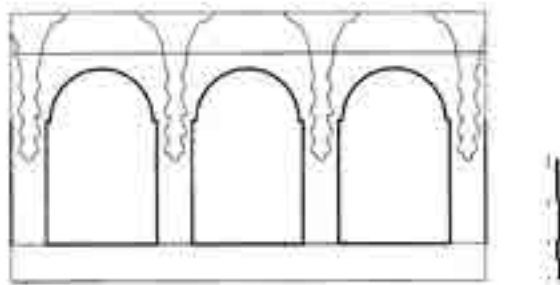
Σχέδιο 142. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: Δ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, Ε. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, ΣΤ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιό.

H. (~1847)

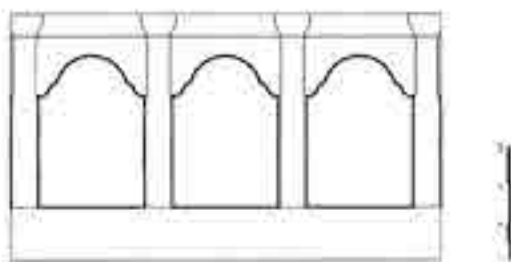

Θ. (1855)

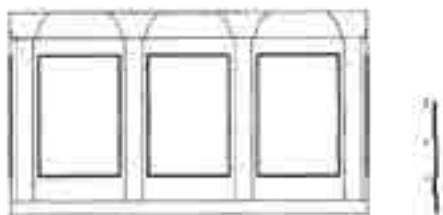

I. (~1860)

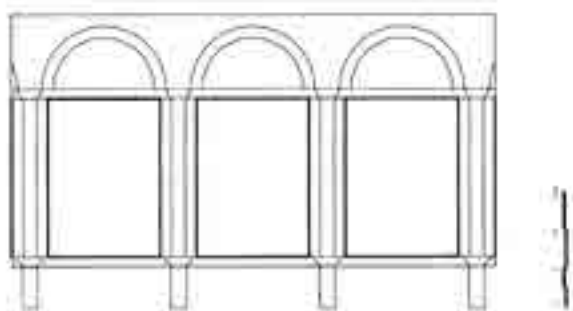
Σχέδιο 143. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: H. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού. Θ. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, I. Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα.

ΙΑ. (~1860)

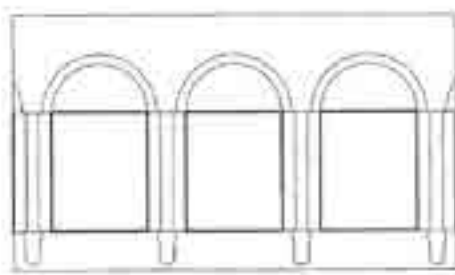

ΙΒ. (~1867)

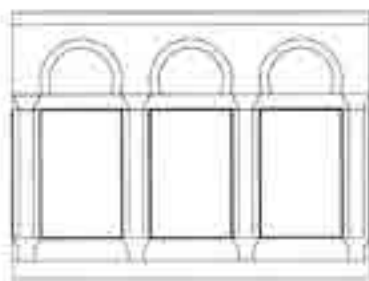

ΙΓ. (1855)

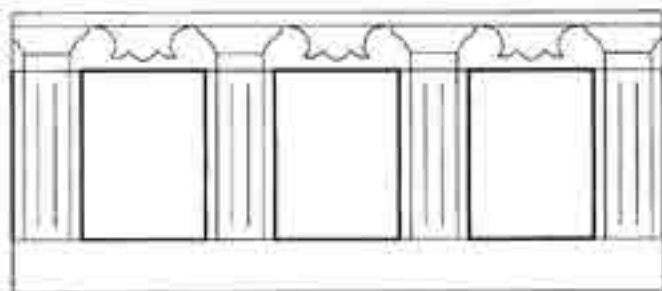
Σχέδιο 144. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΑ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, ΙΒ. Αγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στήν Λαχανιά, ΙΓ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες.

ΙΑ. (1882)

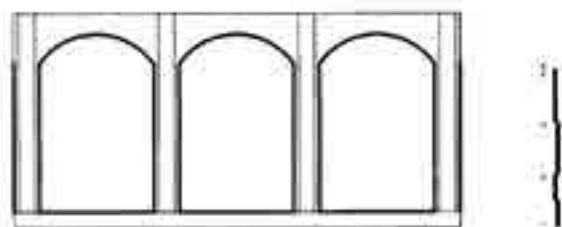

IIΓ. (1891)

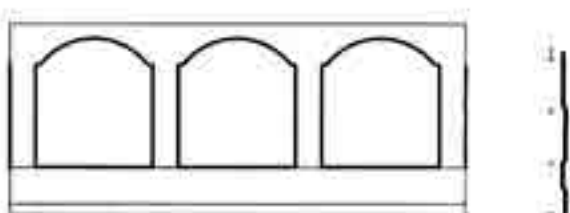

ΙΑ. (~1910)

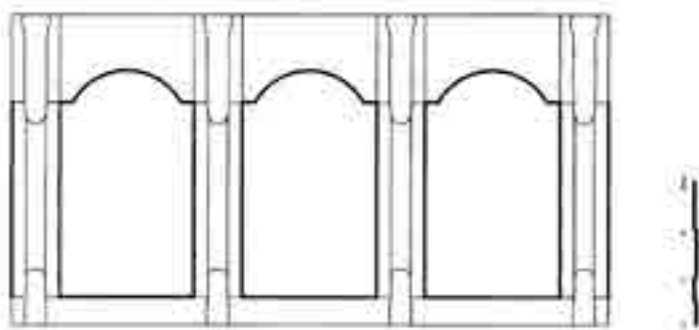
Σχέδιο 145. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: IB. Ἀγίου Γεωργίου στά Λάερμα, IIΓ. Ἀγίου Μερκουρίου στόν Ἰστριο, ΙΑ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

ΙΕ (1923)

ΙΣΤ. (1924)

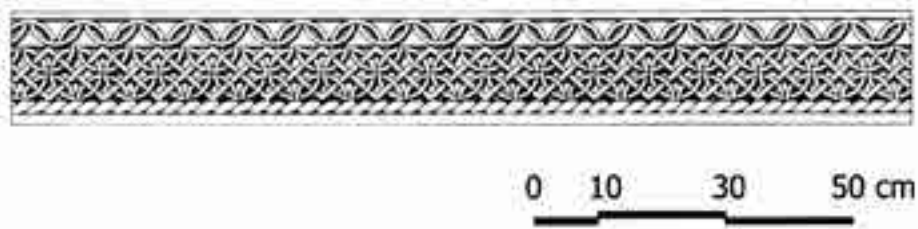

ΙΖ. (~1925)

Σχέδιο 146. Τά πλαίσια τῶν μικρῶν εἰκόνων τῆς Δέησης, τοῦ Δωδεκαόρτου, καί τῶν Προφητῶν ἀπό τά εἰκονοστάσια στούς Ναούς: ΙΕ. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, ΙΣΤ. Ἀγίου Γεωργίου τοῦ Σπορινοῦ στήν Κρεμαστή, ΙΖ. Ἀγίου Παντελεήμονα (νέος) στά Σιάννα.

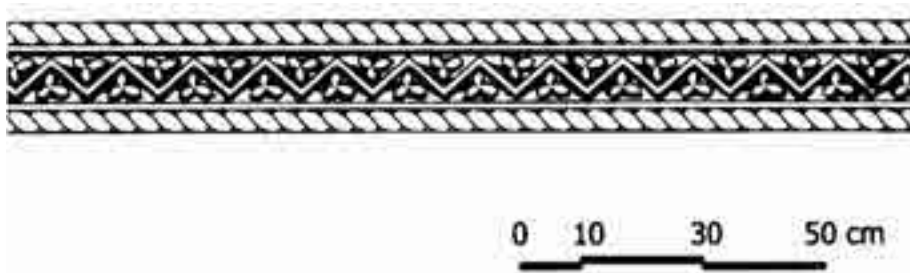
Σχέδιο 147. Τό έπιστύλιο στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου
στό Βάτι (14ος-16ος αἰ.)

Σχέδιο 148. Τό έπιστύλιο στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς
τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (έξωκκλήσι) στή Λαχανιά (14ος-16ος αἰ.)

Σχέδιο 149. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό είκονοστάσι στό Ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου
τοῦ Θεολόγου στό Παραδείσι (~1686).

Σχέδιο 150. Έπιστήλιο από τόν παλαιό ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1680-1700).

Σχέδιο 151. Κοσμητική ζώνη στό εἰκονοστάσι τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στήν Ἰαλυσό (17ος αἰ.)

Σχέδιο 152. Τό ἐπιστύλιο τοῦ εἰκονοστασίου στόν Ναό τῆς Παναγίας Τσαμπί-
κας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο (1693).

Σχέδιο 153. Κοσμητική ζώνη από τό είκονοστάσι στόν Ναό τής Παναγίας Τσαμπίκας τής Ψηλῆς στόν Αρχάγγελο (1693).

Σχέδιο 154. Τό έπιστύλιο στό είκονοστάσι τοῦ ναοῦ τής Κοίμησης τής Θεοτόκου - Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιάς (1699).

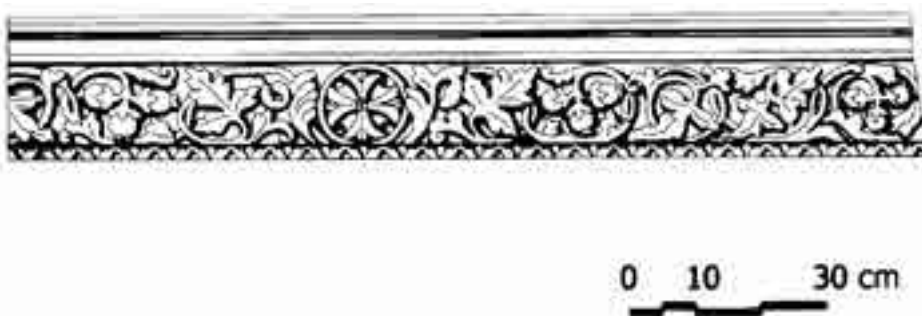
Σχέδιο 155. Κοσμητική ζώνη στό είκονοστάσι τοῦ Ναοῦ τής Κοίμησης τής Θεοτόκου - Παναγίας Καθολικῆς Κατταβιάς (1699).

Σχέδιο 156. Τό επιστύλιο στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας (1690-1699).

Σχέδιο 157. Κοσμητική ζώνη ἀπό τό εἰκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο (1701).

Σχέδιο 158. Τό επιστύλιο στόν Ναό τοῦ Ταξιάρχη Μιχαήλ στήν Πόλη τῆς Ρόδου (1693-1701).

Σχέδιο 159. Κοσμητική ζώνη από τό είκονοστάσι στον Ναό
τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ στον Μονόλιθο (1725).

Σχέδιο 160. Κοσμητική ζώνη από τό είκονοστάσι στον Ναό
τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων στην Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

Σχέδιο 161. Τό ἐπιστύλιο στό είκονοστάσι στον Ναό τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων
στην Πόλη τῆς Ρόδου (1700-1730).

0 10 30 50 cm

Σχέδιο 162. Κοσμητική ζώνη από τό είκονοστάσι στόν Ναό τών Είσοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τής Ρόδου (1738).

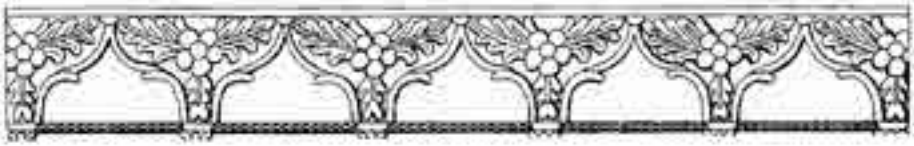
0 10 30 50 cm

Σχέδιο 163. Κοσμητική ζώνη από τό είκονοστάσι στόν Ναό τών Είσοδίων τής Θεοτόκου στό Νιοχώρι, στήν Πόλη τής Ρόδου (1738).

0 10 30 50 cm

Σχέδιο 164. Έπιστήλιο από τό είκονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Κάτω, στήν Πόλη τής Ρόδου (1748).

Σχέδιο 165. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου
Κάτω στην Πόλη της Ρόδου (1748).

0 10 30 50 cm

Σχέδιο 166. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης
της Θεοτόκου στ' Αφάντου (1839).

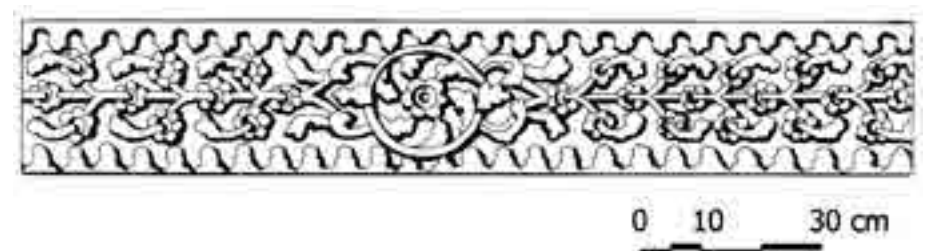

0 10 30 50 cm

Σχέδιο 167. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης
της Θεοτόκου στ' Αφάντου (1839).

Σχέδιο 168. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού της Κοίμησης
τῆς Θεοτόκου στ' Αφάντου (1839).

Σχέδιο 169. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Γεωργίου
στή Μαλώνα (1843).

Σχέδιο 170. Κοσμητική ζώνη από τό εικονοστάσι στον Ναό του Αγίου Γεωργίου
(ἐνοριακό) στή Λαχανιά (~1867).

0 10 30 50 cm

Σχέδιο 171. Κοσμητική ζώνη στο έπιστύλιο του εικονοστασίου του Ναού Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι (1756).

0 10 30 cm

Σχέδιο 172. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στις Φάνες (1855).

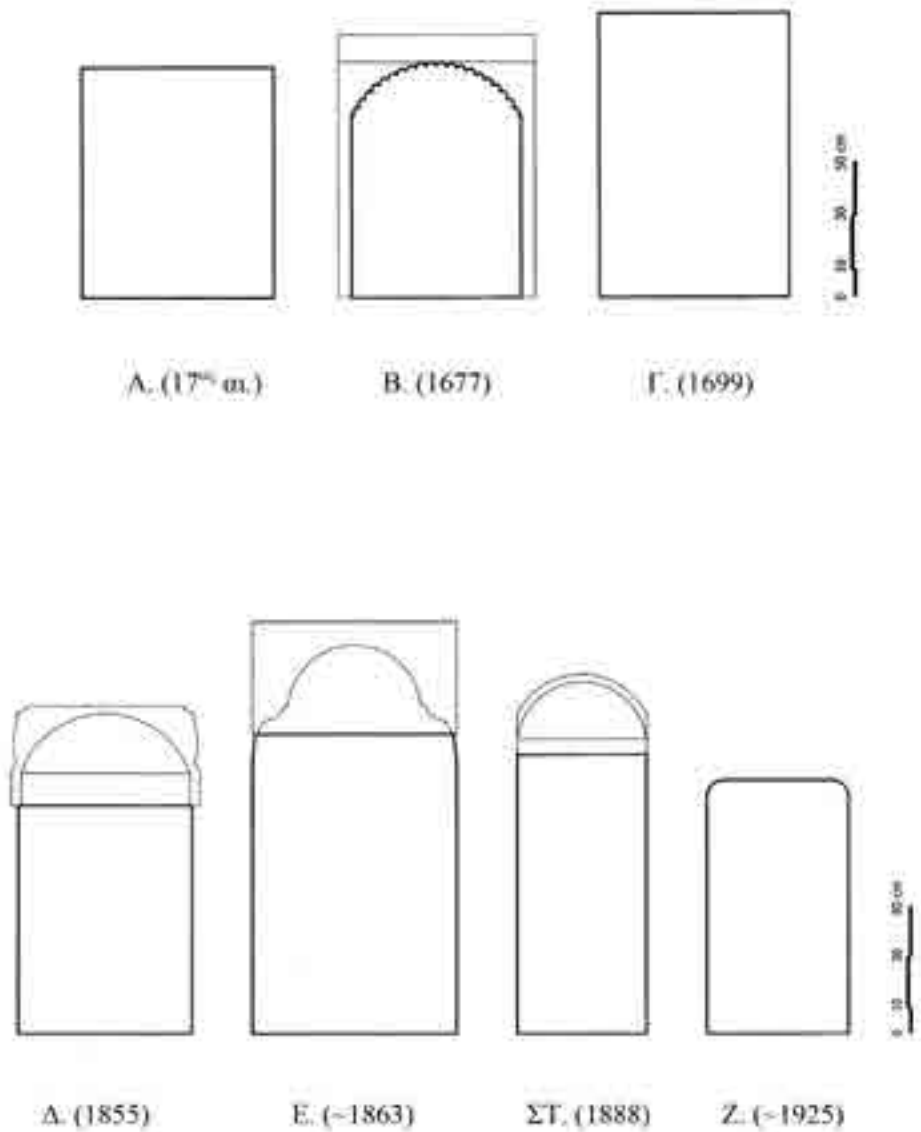
0 10 30 50 cm

Σχέδιο 173. Κοσμητική ζώνη από τό εικονοστάσι στον Ναό της Γέννησης της Θεοτόκου στην Ψίνθο (1888).

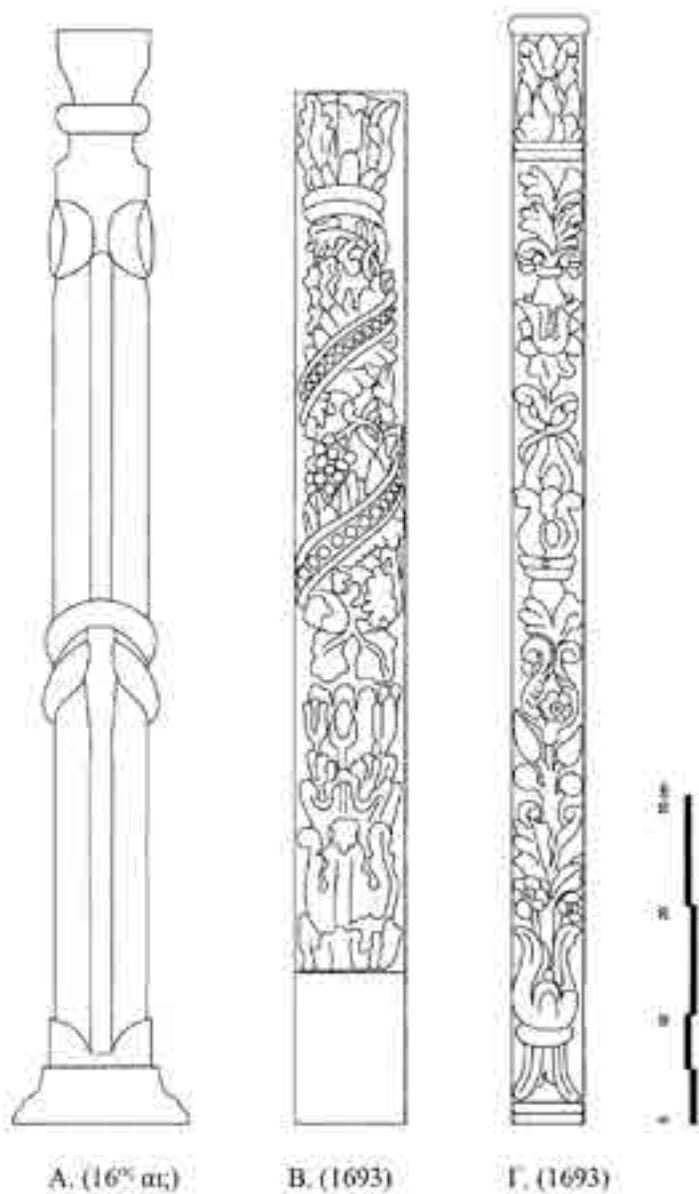
0 10 30 cm

Σχέδιο 174. Κοσμητική ζώνη στο εικονοστάσι του Ναού του Αγίου Παντελεήμονα στα Σιάννα (~1925).

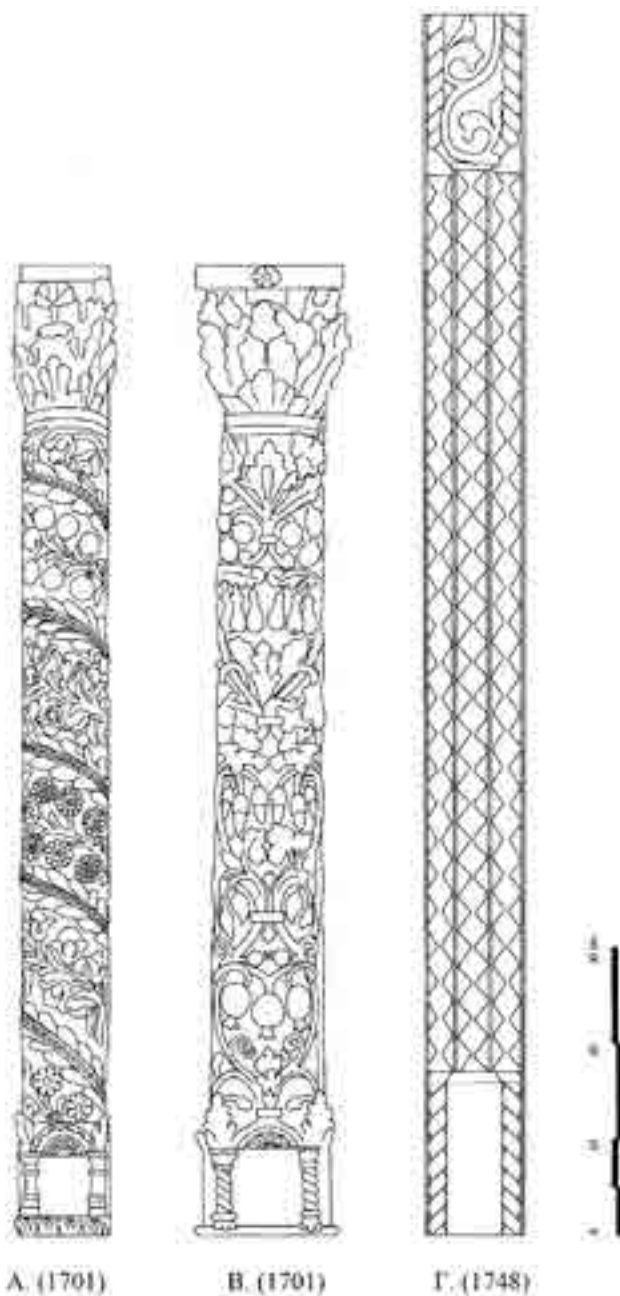

Σχέδιο 175. Δεσποτικές εικόνες από τά εικονοστάσια τών Ναών:

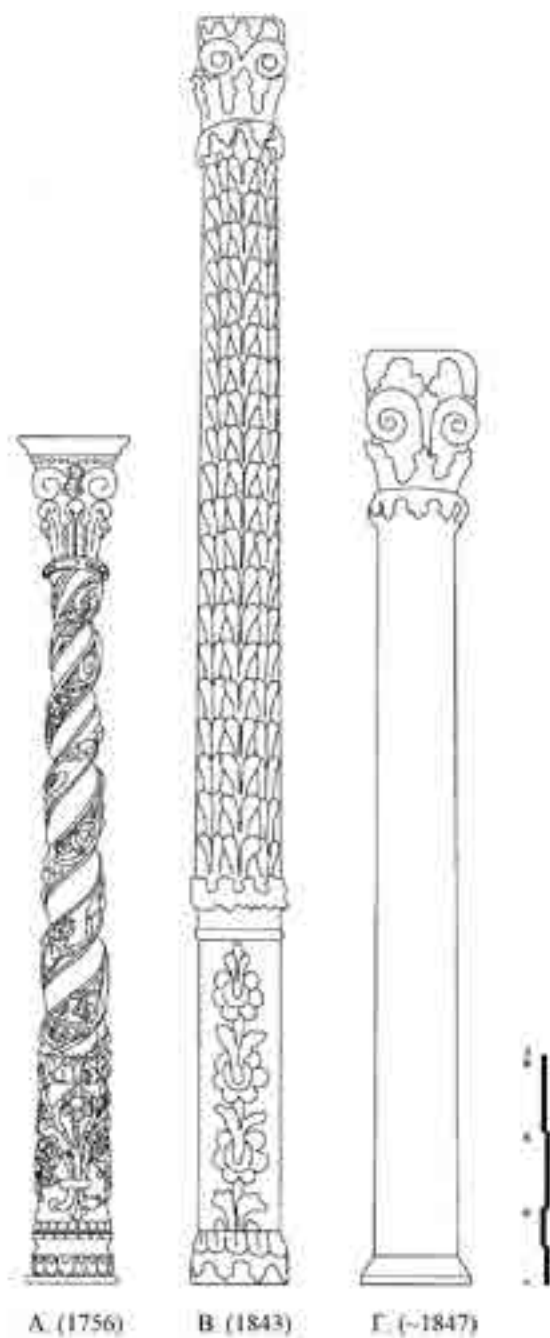
Α. Αγίου Ιωάννου τής Πόλεως Ρόδου (παλαιά, Παναγία Βρεφοκρατούσα),
 Β. Αγίας Αναστασίας Φαρμακολυτρίας Πόλεως Ρόδου (παλαιά, Παναγία
 Βρεφοκρατούσα), Γ. Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Δ. Ύψωσης του
 Τιμίου Σταυρου στή Μαλώνα, Ε. Κοίμησης τής Θεοτόκου στήν Καλόπετρα,
 ΣΤ. Εισοδίων τής Θεοτόκου στήν Ψίνθο, Ζ. Αγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

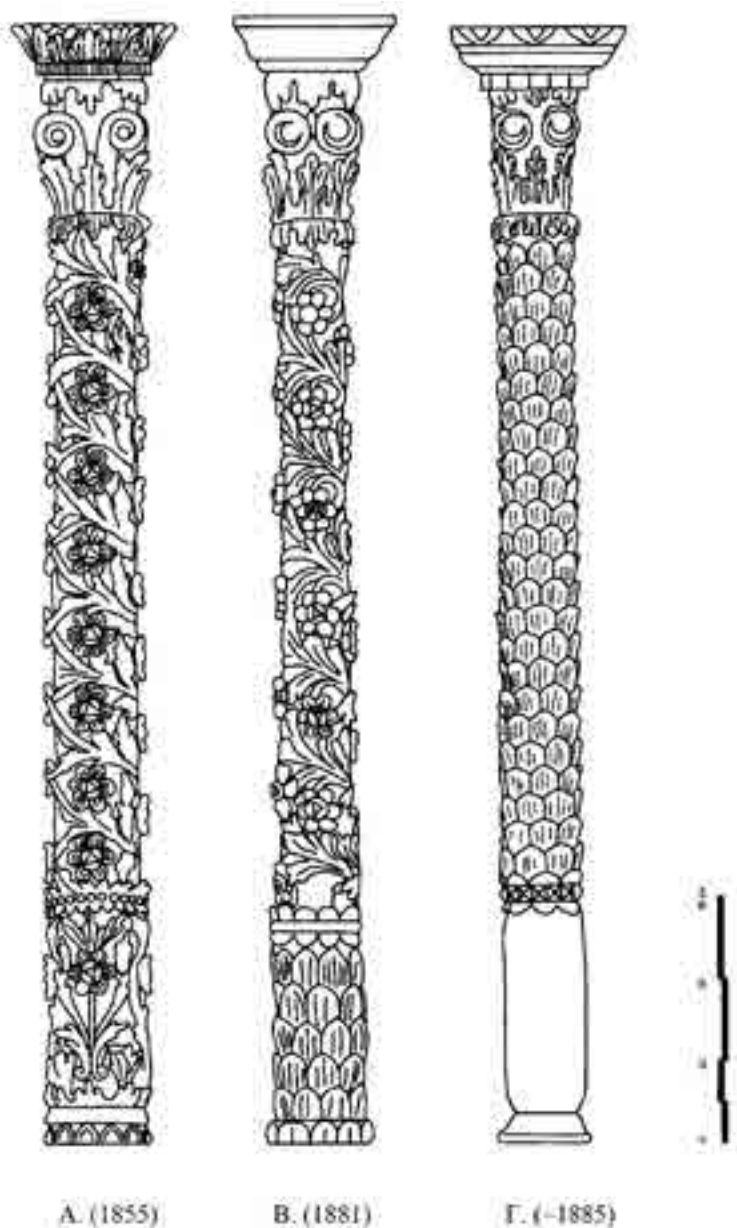
Σχέδιο 176. Κίονες από τὰ εἰκονοστάσια: Α. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο, Β-Γ. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς στόν Ἀρχάγγελο, Γ. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο.

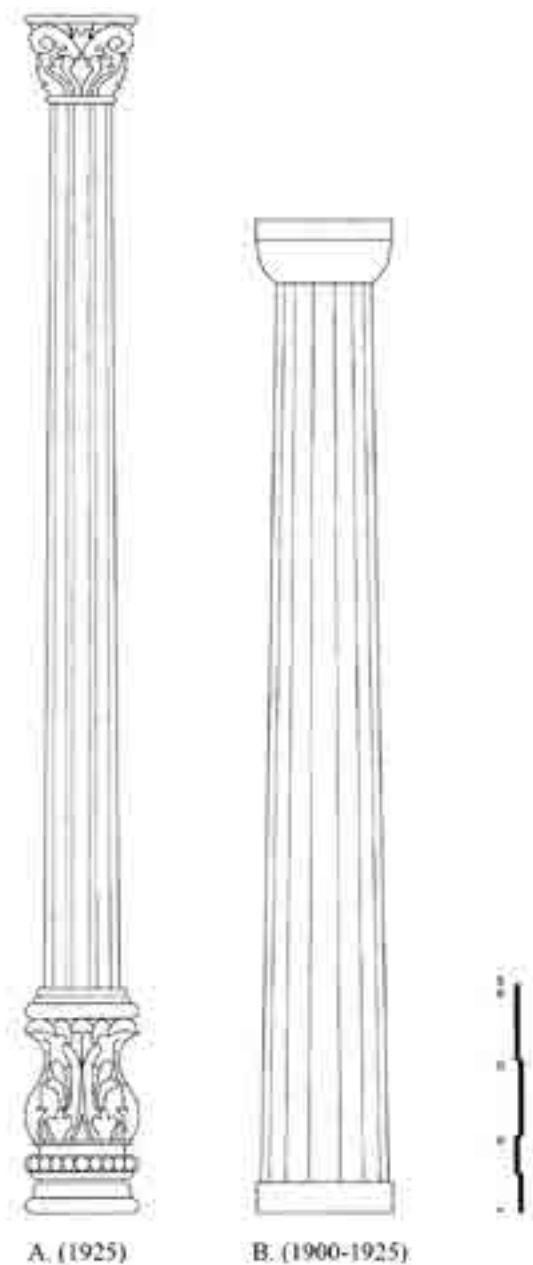
Σχέδιο 177. Κίονες από τὰ εἰκονοστάσια στους Ναούς: Α-Β. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Γ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

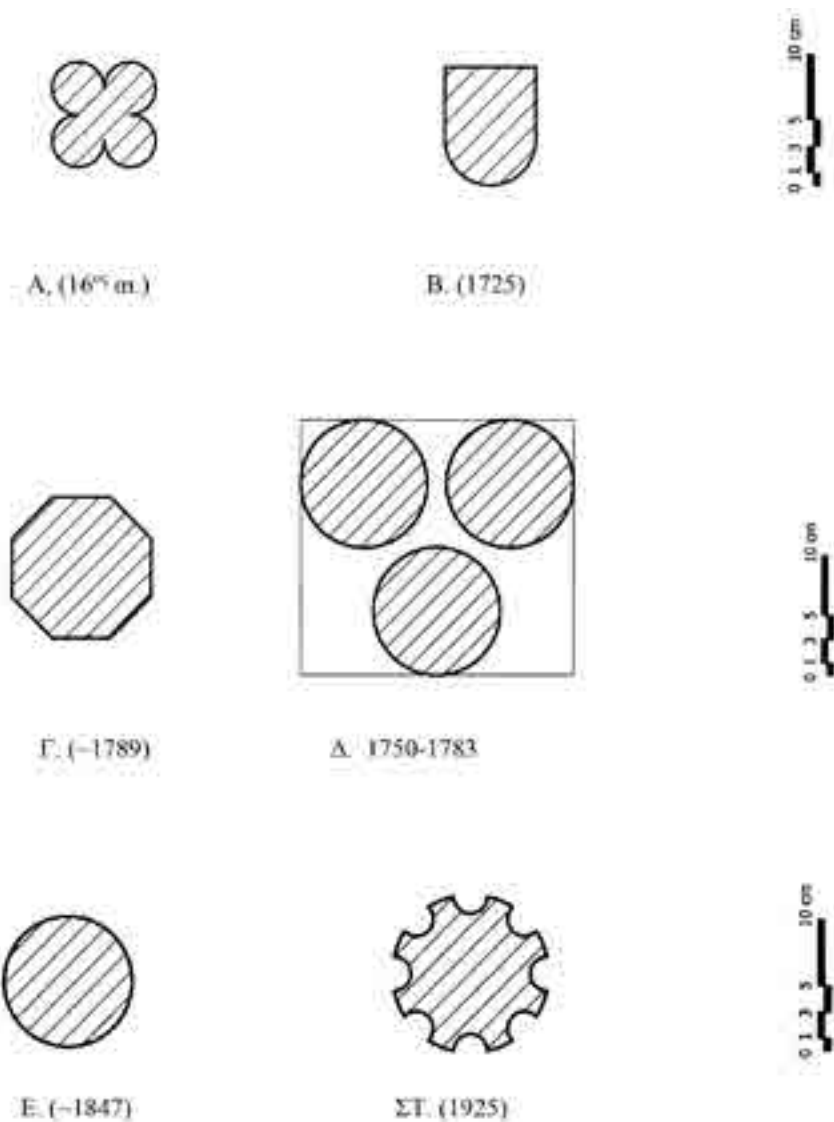
Σχέδιο 178. Κίονες από τὰ εἰκονοστάσια στους Ναούς: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, Β. Ἀγίου Γεωργίου στή Μαλώνα, Γ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ.

Σχέδιο 179. Κίονες από τά εικονοστάσια στους Ναούς: Α. Αγίου Ίωάννου του Προδρόμου στίς Φάνες, Β. Αγίας Μαρίνας Απολακκιάς, Γ. Μονής Παναγίας τής Σκιαδενης στόν Μεσαναγρό.

Σχέδιο 180. Κίονες από τὰ εικονοστάσια στους Ναούς Α. Αγίου Νικολάου στήν Παστίδα, Β. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στήν Ίαλυσό.

Σχέδιο 181. Οι όριζόντιες διατομές των στυλωμάτων από τά εικονοστάσια των Ναών. Α. Κοίμησης της Θεοτόκου στό Άσκληπειό, Β. Αγίου Θωμά στον Μονόλιθο, Γ. Αγίου Νικολάου Πόλεως Ρόδου, Δ. Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ίαλυσό, Ε. Εισοδίων της Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΣΤ. Αγίου Νικολάου στην Παστίδα.

A. (1855)

B. (1850-1860)

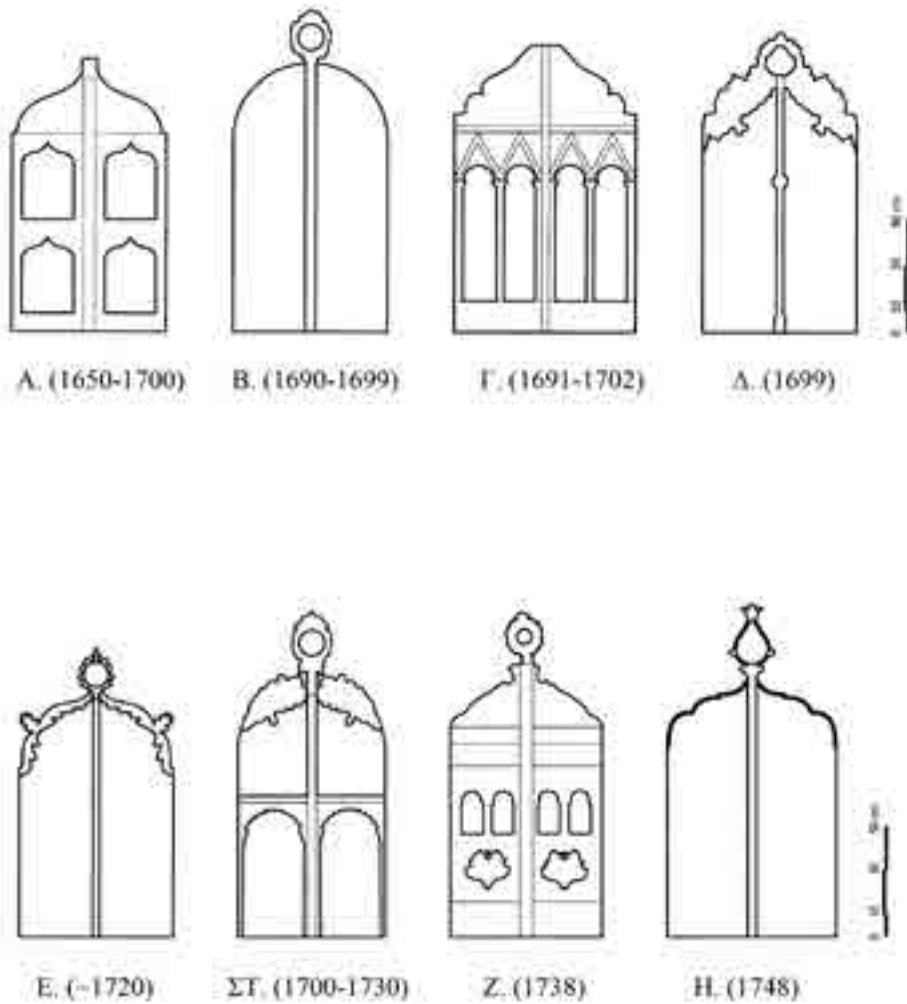

Γ. (1888)

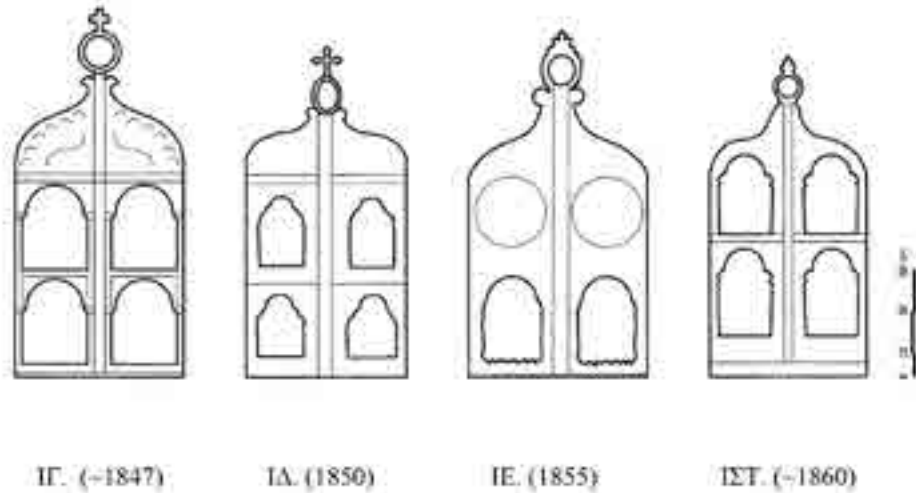
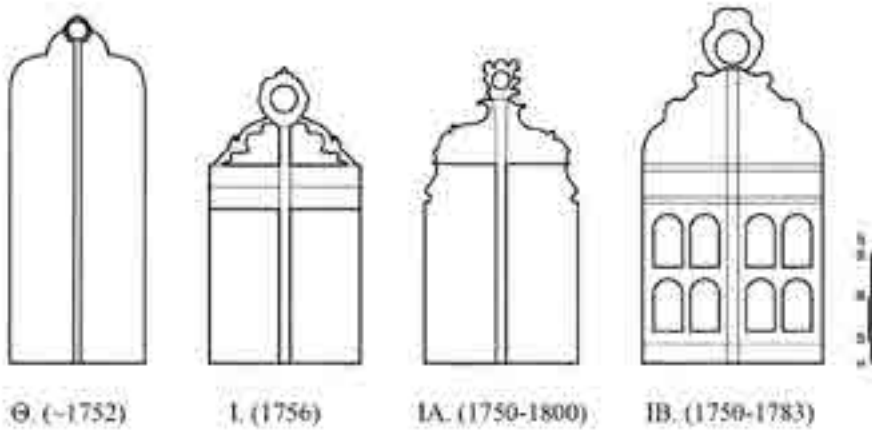

Δ. (1891)

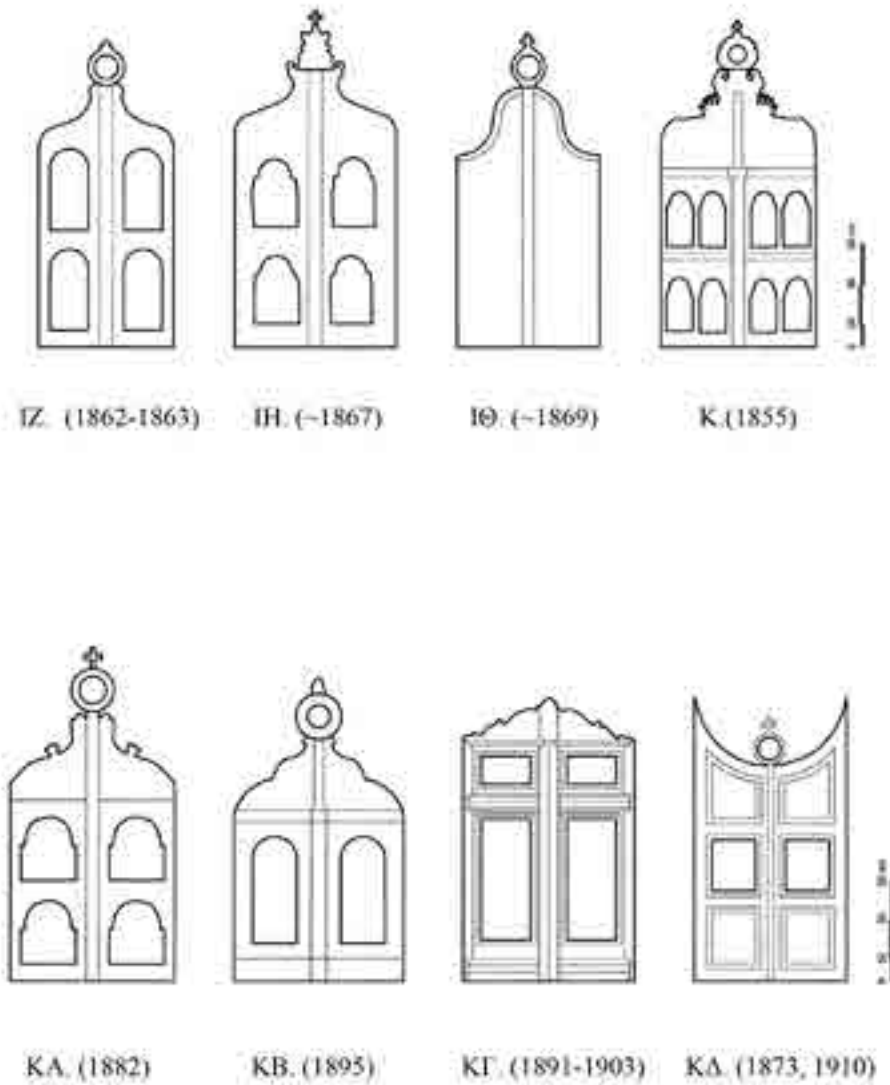
Σχέδιο 182. Διάκοσμος από πλαίσια στά κάτω τμήματα (ποδιές) τών θωρακίων από εικονοστάσια ναών τής Ρόδου: Α. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, Β. Ταξιάρχη Μιχαήλ στή Λάρδο, Γ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Ψίνθο, Δ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στίς Καλυθιές.

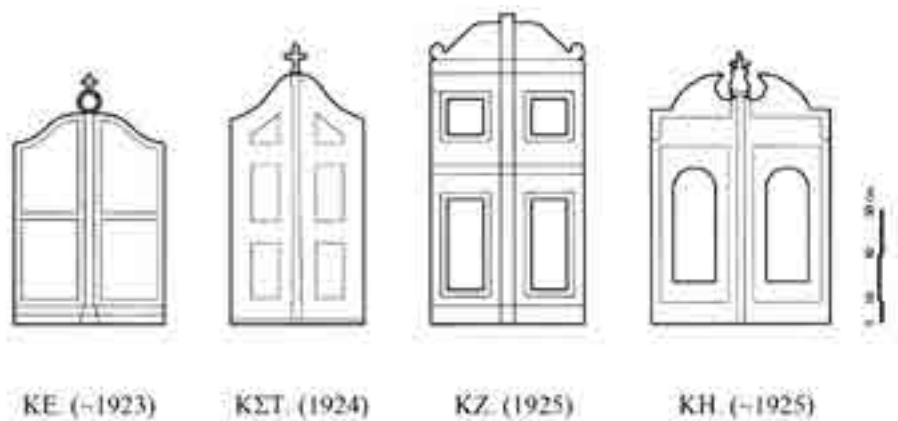
Σχέδιο 183. Βημόθυρα από εικονοστάσια τών Ναών: Α. Ταξιάρχη Μιχαήλ Πατριώτη στόν Αρχάγγελο, Β. Αγίου Φιλήμονα Ἀρνίθας, Γ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στή Λίνδο, Δ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Κατταβιά, Ε. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, ΣΤ. Αγίου Νικολάου Ἄνω τῆς Λίνδου, Ζ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Η. Αγίου Γεωργίου Κάτω στήν Πόλη τῆς Ρόδου.

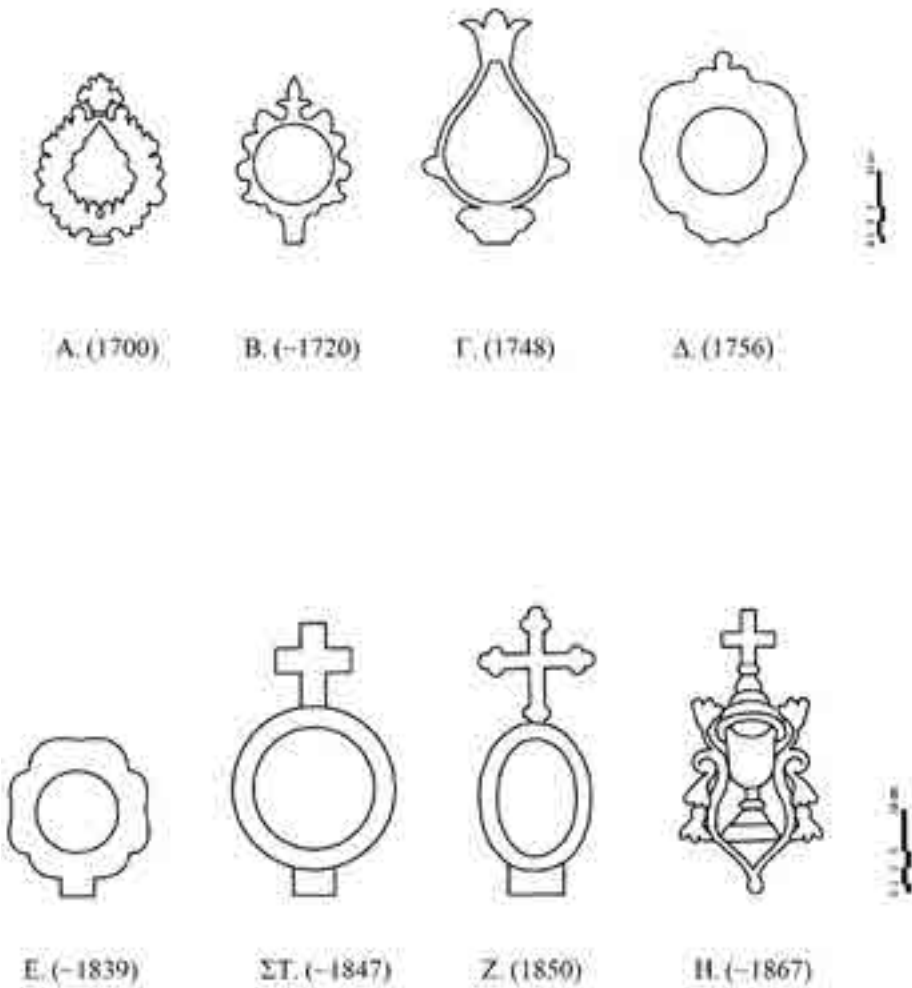
Σχέδιο 184. Βημόθυρα από εικονοστάσια τῶν Ναῶν: Θ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στό Ἀσκληπιεῖο, Ι. Ταξιάρχη Μιχαήλ Θάρρι, ΙΑ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στόν Ἀρχάγγελο, ΙΒ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, ΙΓ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινοῦ, ΙΔ. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, ΙΕ. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλώνα, ΙΣΤ. Ἀγίου Δημητρίου στά Καλαβάρδα.

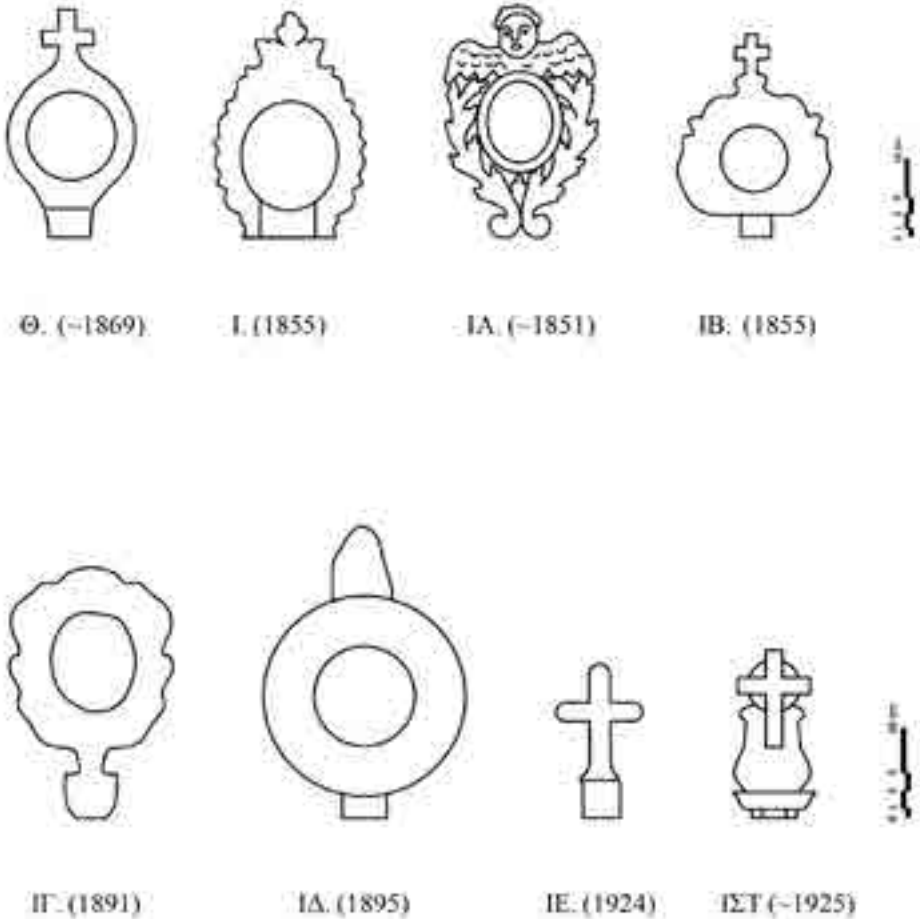
Σχέδιο 185. Βημόθυρα από εικονοστάσια τών Ναών: ΙΖ. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Καλόπετρα, ΙΗ. Αγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά, ΙΘ. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι, Κ. Αγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΚΑ. Αγίου Γεωργίου στά Λάερμα, ΚΒ. Αγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΚΓ. Αγίου Γεωργίου Ἄνω στήν Πόλη τῆς Ρόδου, ΚΔ. Γέννησης τῆς Θεοτόκου στήν Προφύλια.

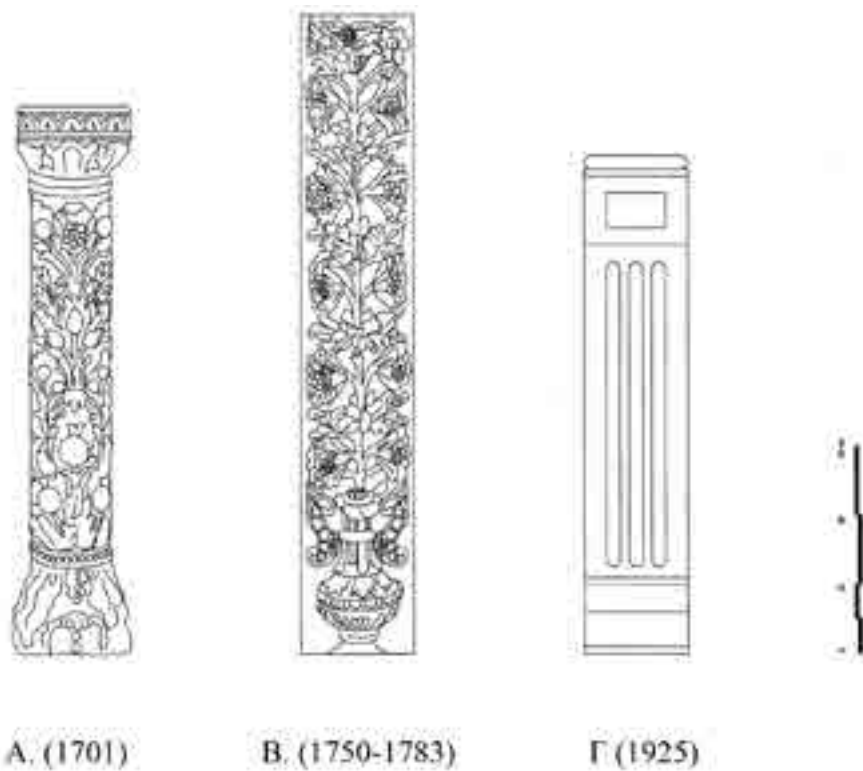
Σχέδιο 186. Βημόθυρα από εικονοστάσια τῶν Ναῶν: ΚΕ. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας στό Παραδείσι, ΚΣΤ. Ἀγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΚΖ. Ἀγίου Νικολάου στήν Παστίδα, ΚΗ. Ἀγίου Παντελεήμονα (νέος) στά Σιάννα.

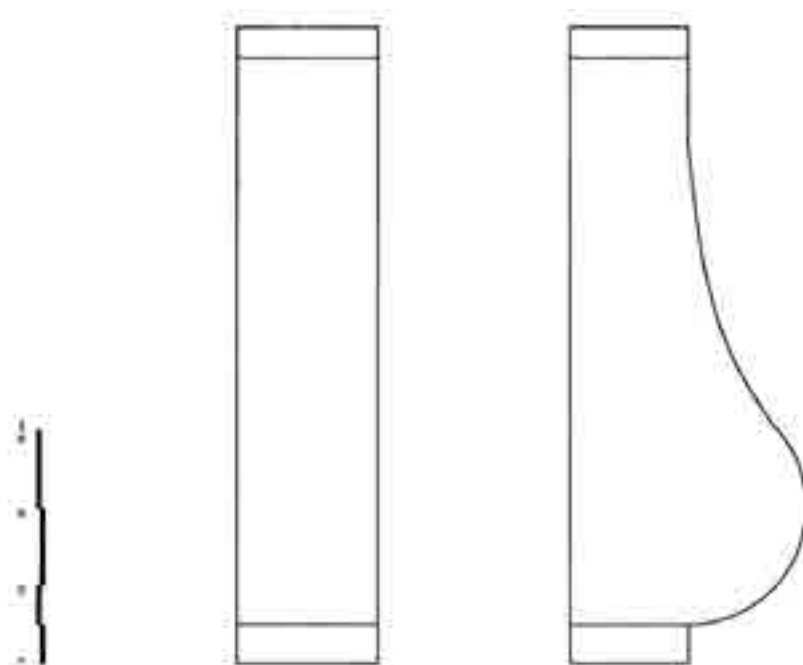
Σχέδιο 187. Ποτήρια (άνώτατα τμήματα) από βημόθυρα εικονοστασίων τῶν πύθ κάτω Ναῶν: Α.Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Καμερί, Μάσσαρι, Β. Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Ρωμαίας στό Γεννάδι, Γ. Ἀγίου Γεωργίου Κάτω στην Πόλη τῆς Ρόδου, Δ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στό Θάρρι, Ε. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στ' Ἀφάντου, ΣΤ. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στά Κοσκινού, Ζ. Ἀγίου Παντελεήμονα στή Μεσαιωνική Πόλη, Η. Ἀγίου Γεωργίου (ἐνοριακός) στή Λαχανιά.

Σχέδιο 188. Ποτήρια (άνώτατα τμήματα) από βημόθυρα εικονοστασίων τῶν πύω κάτω Ναῶν: Θ. Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Παραδείσι, Ι. Ὑψωσης τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στή Μαλῶνα, ΙΑ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στό Γεννάδι, ΙΒ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, ΙΓ. Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στίς Καλυθιές, ΙΔ. Ἀγίου Νικολάου στό Παραδείσι, ΙΕ. Ἀγίου Γεωργίου στίς Φάνες, ΙΣΤ. Ἀγίου Παντελεήμονα στά Σιάννα.

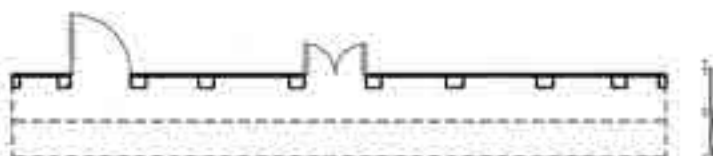
Σχέδιο 189. Πεσσοί από τὰ εἰκονοστάσια στους Ναούς: Α. Ἀγίου Νικολάου τοῦ Ψάλτου στή Λίνδο, Β. Κοίμησης τῆς Θεοτόκου στήν Ἱαλυσό, Γ. Ἀγίου Νικολάου Παστίδας.

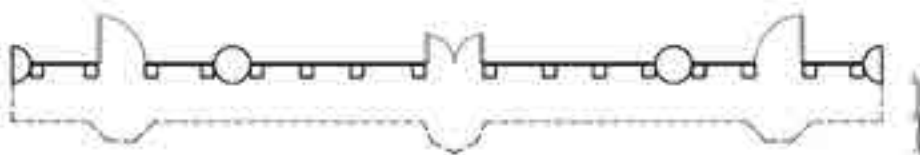
Σχέδιο 190. Πρόσοψη και πλάγια όψη πεσσοῦ ἀπό τό παλαιό εἰκονοστάσι
στόν Ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στήν Ἰαλυσό (1900-1925).

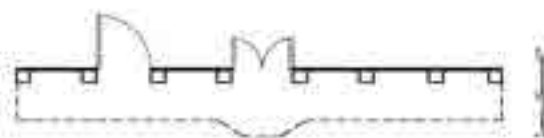
A. (1693)

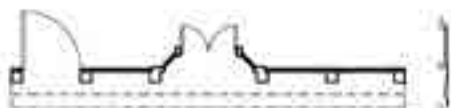
B. (1738)

Γ. (~1849)

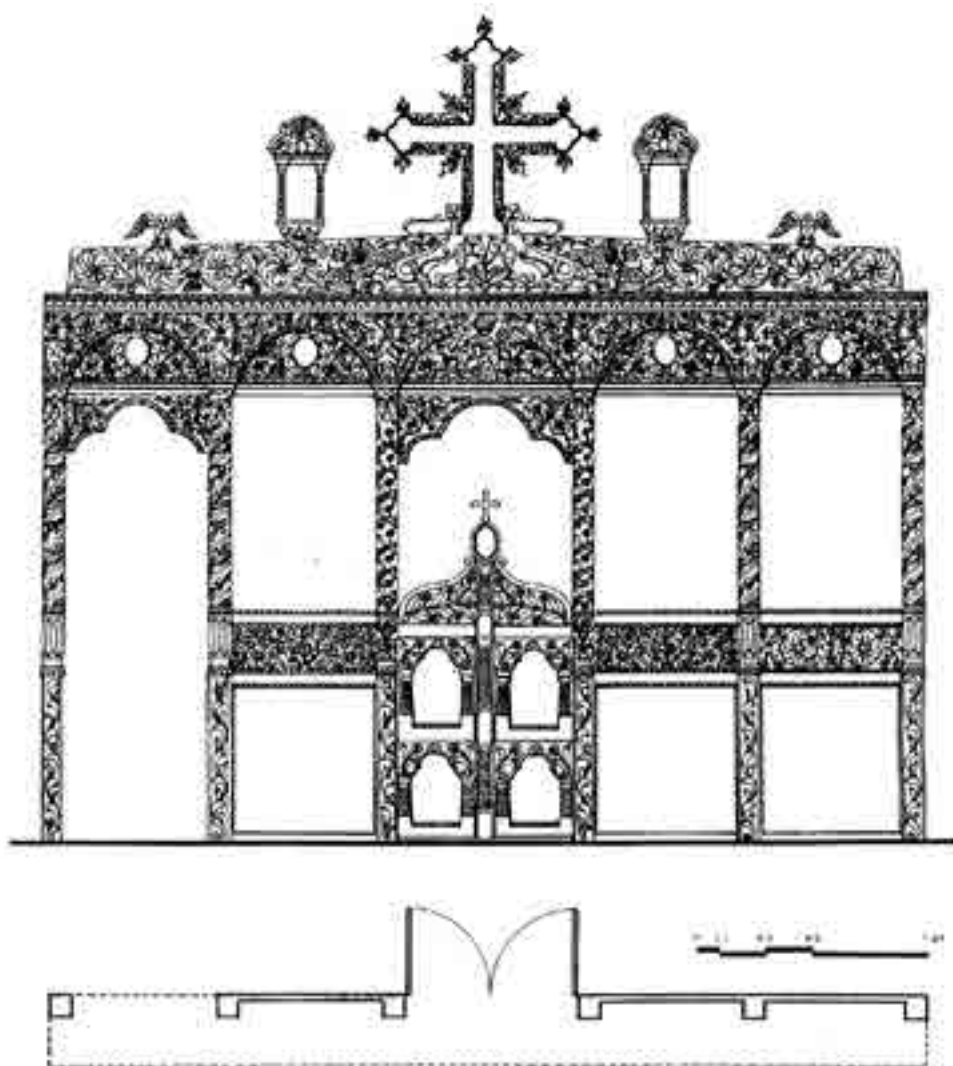

Δ. (1855)

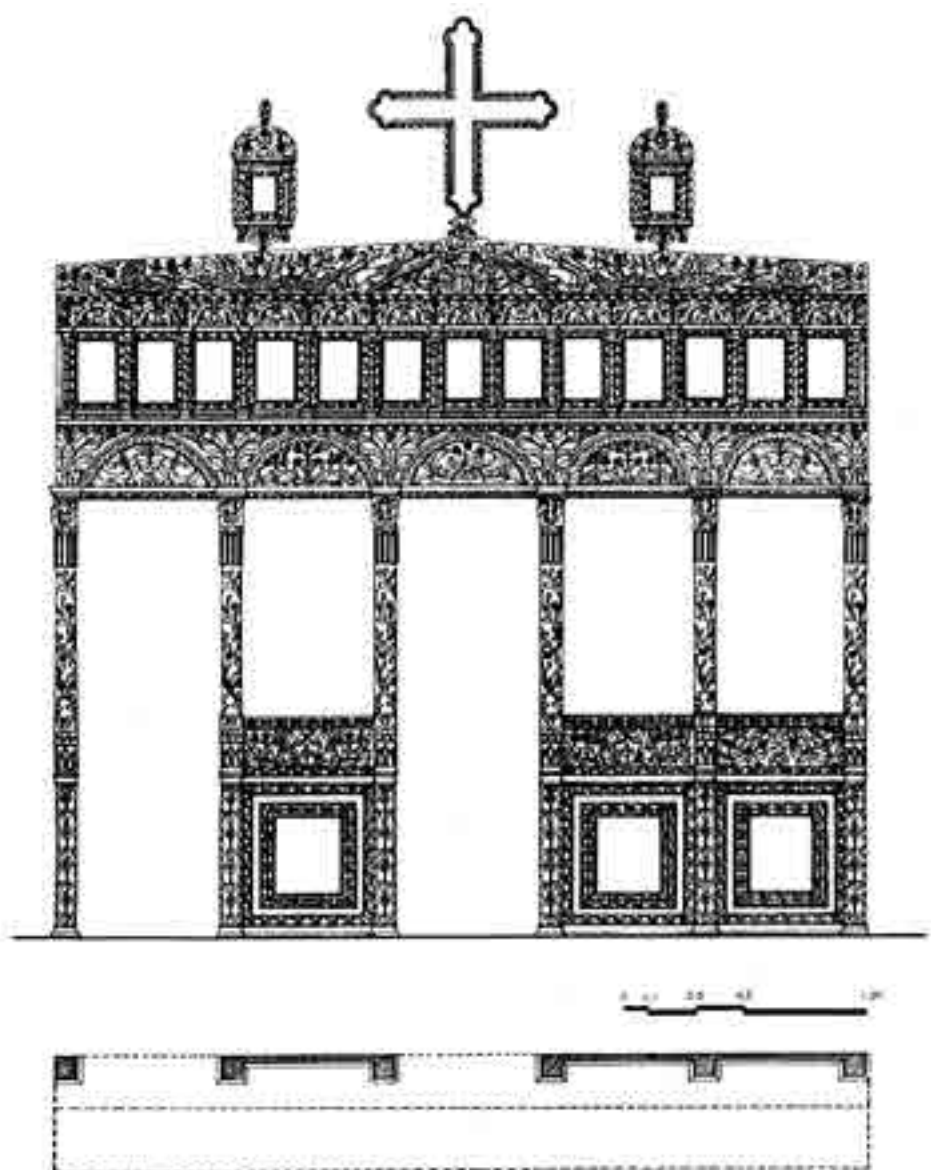

Ε. (1925)

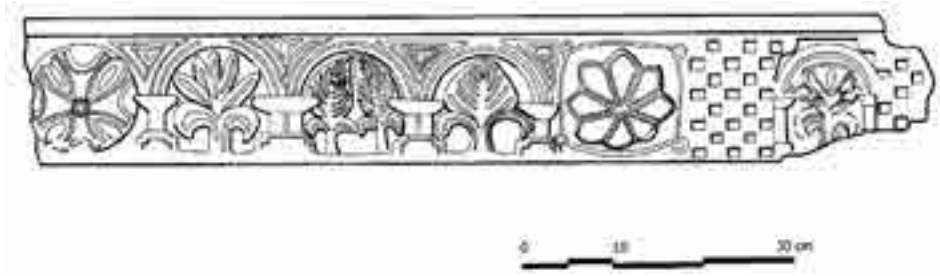
Σχέδιο 191. Τύποι εικονοστασίων της Ρόδου, πού αντιστοιχούν καί βρίσκονται στους πύο κάτω Ναούς: Α. Παναγίας Τσαμπίκας τῆς Ψηλῆς, Β. Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στό Νιοχώρι, Γ. Ταξιάρχη Μιχαήλ στόν Ἀρχάγγελο, Δ. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στίς Φάνες, Ε. Ἀγίου Νικολάου Παστίδας.

Σχέδιο 192. Εικονοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα
στή Μεσαιωνική Πόλη (1850).

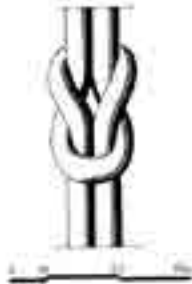
Σχέδιο 193. Εικόνοστάσι στόν Ναό τοῦ Ἁγίου Φανουρίου
στή Μεσαιωνική Πόλη (1850-1875).

Σχέδιο 194. Μαρμάρινο ἐπιστύλιο στη Μονή Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Καμειρί, Μάσσαρι (1050-1100).

Σχέδιο 195. Θωράκιο έντοιχισμένο στον μαντρότοιχο του τεμένους του Ίμπραήμ. Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου (12ος αί.).

Σχέδιο 196. Τμήμα κίονα τέμπλου από πωρόλιθο, στην έκθεση της Παναγιάς του Κάστρου. Μεσαιωνική Πόλη της Ρόδου (16ος αί.).

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Έφορος Αρχαιοτήτων Ε.Τ.

ΣΑΡΑΝΤΑΠΕΝΤΕ ΕΓΓΡΑΦΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ
ΤΗΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ (1805-1852)

*Αφιερώνεται εις τήν μνήμην
τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου Ἀντ. Τερομνήμονος
ἡ Ζαμπέτογλου (1795-1863),
Ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου (1822-1855)*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Σύντομη ιστορική ἐπισκόπηση

Ἡ Νίσυρος εἶναι ἓνα ἀπό τά νησιά τῆς Δωδεκανήσου ἢ τῶν ἀρ-
χαίων Νοτίων Σποράδων (ἐκταση 41,40 τ. χλμ., ὑψόμ. 698 μ.)
καί κεῖται 8 μίλια ΒΔ τῆς Τήλου, 10 μίλια νότια τῆς Κῶ καί 9 μίλια
δυτικά ἀπό τό ἀκρωτήρι Ντάτσα (ἐλληνικά Σταδία, ἡ) τῆς Μικρᾶς
Ἀσίας ἢ Ἀνατολίας (σημερινῆς Τουρκίας). Τό ὄνομα τῆς Νισύρου,
ὅπως καί τῶν περισσοτέρων νησιῶν τῆς Ἑλλάδος, εἶναι προελλη-
νικό καί ἀναφέρεται ἀπό τόν Ὅμηρο στήν Ἰλιάδα¹.

1. Ὅμηρος, Ἰλιάς Β, 676-677: «Οἱ δ' ἄρα Νίσυρόν τ' εἶχον Κράπαθόν τε Κάσον
τε καί Κῶν Εὐρυπύλοιο πόλιν νήσους τε Καλύδνας».

Κατά μία άποψη, τό όνομα Νίσυρος σχετίζεται πρός τό σημιτικό «nistr», τό όποίο σημαίνει άετός². Συνεπώς «Νίσυρος» θά μπορούσε νά σημαίνει «ή νήσος τών άετών». Επίσης στην άρχαία Άσσυρία έλατρεύετο ό θεός Nisroch, σύμβολο του όποιου άποτελούσε ό άετός³.

Όλόκληρος ή νήσος εΐναι δημιούργημα τών κατά τό άπώτατο παρελθόν έκρήξεων του ήφαιστείου της Νισύρου του «Πολυβώτη», τό όποίο εΐναι ένεργό μέχρι σήμερα. Τελευταία φορά έξερράγη κατά τό έτος 1888. Έκτοτε ή δραστηριότητά του περιορίζεται στην έξοδο άτμίδων διοξειδίου του άνθρακα, ύδροθείου και άτμών, επίσης στην άπόθεση θείου, καθώς και στην εμφάνιση θερμών ίαματικών πηγών (θερμοκρασία ύδατος 30°-60°C), πού εΐναι έκμεταλλεύσιμες. Ό κρατήρας του ήφαιστείου όνομάζεται «Στέφανος» (διάμετρος περίπου 300 μ.)⁴.

Η Νίσυρος κατοικείται άπό την Προϊστορική Έποχή συνεχώς μέχρι σήμερα. Κατά την άρχαιότητα και ειδικότερα κατά τούς κλασσικούς χρόνους και την έλληνορρωμαϊκή έποχή έγνώρισε ιδιαίτερη άκμή, όπως μαρτυρείται άπό τά άρχαιολογικά κατάλοιπα, τά όποια διατηρούνται στη νήσο⁵.

2. L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie* 1974, σ. 113.

3. L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie* 1974, σ. 113.

4. Έγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 19 (Άθήνα, άν. χρ. έκδ.), σ. 332.

5. Έπιθυμώ νά έκφράσω και άπό τή θέση αυτή τις θερμές μου εύχαριστίες πρός όλους εκείνους, οι όποιοι καθ' οιονδήποτε τρόπον συνέδραμαν ή έστήριξαν τόν γράφοντα και συνέβαλαν ουσιαστικά στην ολοκλήρωση της παρούσης μελέτης. Ειδικότερα εύχαριστώ τούς εξής: 1) Τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Κύριλλον, ό όποιος συμπεριέλαβε τή μελέτη αυτή στο περιοδικό «ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ», τό όποίο έκδίδεται υπό τών Έρών Μητροπόλεων της Έκκλησίας της Δωδεκανήσου, 2) τόν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Κώου και Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ, για την εύλογία, τή στήριξη και βοήθειά του, 3) τόν Πανοσιώτατον Έγούμενον της Έρας Μονής της Παναγίας Σπηλιανής, Αρχιμανδρίτην κ. Στέφανο Καλλιστή, για τις πληροφορίες, τή φιλόφρονα ύποδοχή, τή φιλοξενία και τή βοήθειά του, 4) τούς κατά καιρούς Φύλακες Αρχαιοτήτων της Νισύρου για τή βοήθειά των, 5) τόν φιλόξενο και φιλοπρόοδο λαό της Νισύρου, για την φιλόφρονα ύποδοχή, τις πληροφορίες και τή βοήθειά του, 6) τόν άκούραστο συνοδοιπόρο στίς κατά καιρούς περιηγήσεις τών μνημείων της Νισύρου και άγαπητό φίλο Γεώργιο Σακελλαρίδη, φιλάρχαιο και φιλόστορα, για την πολύτιμη βοήθειά του, 7) τή σύζυγό μου και συνεργάτιδα, φιλότεχνο, φιλόστορα και φιλόμουσο Δρ. Μαρία Gehlhoff-Βολανάκη, Έατρό, τά παιδιά μας Ήλία και Χριστίνα και τις έγγονές μας Αντιγόνη και Νεφέλη Θ. Άρβανίτη, για την ήθική συμπαράσταση, κατανόηση και βοήθειά των.

Ὁ Χριστιανισμός διεδόθη νωρίς στά Δωδεκάνησα καί κατά τήν παλαιοχριστιανική περίοδο (4ος-6ος αἰ. μ.Χ.) στή Νίσυρο ἀνηγέρθη ἱκανός ἀριθμός χριστιανικῶν ναῶν, τά λείψανα τῶν ὁποίων διατηροῦνται μέχρι σήμερα⁶. Πρόκειται κατά κανόνα γιά ἱκανῶν διαστάσεων οἰκοδομήματα, τά ὁποῖα ἀνήκουν στόν τύπο τῆς τρίκλιτης, ξυλόστεγης ἐλληνιστικῆς βασιλικῆς⁷.

Κατά τή Βυζαντινή καί Μεταβυζαντινή Ἑποχή ἀνεγείρονται πολυάριθμοι χριστιανικοί ναοί, πολλοί ἀπό τοὺς ὁποίους κοσμοῦνται μέ τοιχογραφίες ἐνῶ ὀρισμένοι διατηροῦνται μέχρι σήμερα⁸.

Τά Δωδεκάνησα, ὡς γνωστόν, κατελήφθησαν κατά τό ἔτος 1310 μ.Χ. ἀπό τοὺς Ἱππότες τοῦ Τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι τά ἐκράτησαν ὑπό τήν ἐξουσία των ἕως τό 1522, ὁπότε τά κατέλαβαν οἱ Ὄθωμανοί Τοῦρκοι. Ἡ Τουρκοκρατία διήρκεσε ἕως τό ἔτος 1912, ὁπότε τά Δωδεκάνησα κατελήφθησαν ἀπό τοὺς Ἰταλούς καί παρέμειναν ὑπό τήν ἐξουσία των ἕως τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1940-1944). Μετά τή λήξη τοῦ πολέμου αὐτοῦ ἐτέθησαν ὑπό τήν Ἀγγλική Στρατιωτική Διοίκηση καί τό 1947 ἐνώθησαν μέ τήν Ἑλλάδα.

Ἡ Νίσυρος, τό ἔτος 1950, ἀριθμοῦσε 2.516 κατοίκους. Γιά πολλούς καί διαφόρους λόγους στή συνέχεια πολλοί κάτοικοι ἔφυγαν ἀπό τή Νίσυρο καί μετοίκησαν σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ καί σήμερα ὁ πληθυσμός αὐτῆς ἀνέρχεται στοὺς 987 κατοίκους (ἀπογραφή 2011). Οἱ οἰκισμοί τῆς Νισύρου σήμερα εἶναι οἱ ἑξῆς: τό Μανδράκι, πού ἀποτελεῖ καί τήν πρωτεύουσα τῆς νήσου, τά Νικεῖα, οἱ Πάλιοι καί τό Ἐμπορεῖο.

2. Ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς καί τὰ Χειρόγραφα αὐτῆς

Στό Μανδράκι τῆς Νισύρου, στό ΝΔ τμήμα αὐτοῦ καί ἐπάνω σέ φυσικό ὕψωμα, σέ θέση πού δεσπόζει στήν περιοχή, κεῖται ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, ἡ ὕπαρξη τῆς ὁποίας συνδέεται ἄμεσα μέ τή ζωή καί τήν ἱστορία τῆς Νισύρου τουλάχιστον κατά

6. Ἱ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Δωδεκανήσου* 1988, σ. 323-325 καί *Χριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1993, σ. 310-312.

7. Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942, σ. 162 κ.ἑ. Ἀν. Ὁρλάνδος, *Βασιλική* 1, 1952, σ. 26 κ.ἑ. Ἱ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1994, σ. 143-164.

8. Ἱ. Βολανάκης, *Τοιχογραφημένοι ναοί τῆς Δωδεκανήσου*, Β΄ 1914, σ. 71-83.

τό διάστημα τῶν τελευταίων ἑξὶ περίπου αἰώνων (1400 μ.Χ. – σήμερα)⁹.

Γιὰ τοὺς Νισυρίους, τόσο ἐκείνους, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν μόνιμα στὸ νησί αὐτό, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς Οἰκουμένης ζῶντες, ἡ Παναγία ἡ Σπηλιανή ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς αὐτῶν. Κάθε χρόνο, κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου), τελεῖται μεγαλοπρεπὴς πανήγυρη στὴν Παναγία τὴ Σπηλιανή, μέ συμμετοχὴ μεγάλου ἀριθμοῦ Νισυρίων καὶ ἄλλων πιστῶν Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι συρρέουν στὴ Νίσυρο, προερχόμενοι ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης, γιὰ νὰ τιμήσουν τὴν Παναγία τὴ Σπηλιανή, ἡ ὁποία, ὅπως πιστεύουν, ἀποτελεῖ γι' αὐτοὺς τὴ σκέπη καὶ προστασία των. Μάλιστα οἱ σχετικὲς ἐόρτιες ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες τελοῦνται καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ δεκαπενθήμερου (1-15 Αὐγούστου), σχετίζονται μέ ὀρισμένα καθαρῶς τοπικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τυπικοὺς χειρισμοὺς, πού ἔχουν μακρὰ παράδοση.

Ὡς Καθολικὸ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς χρησιμεύει ἓνας σπηλαιώδης ναός –ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλαβε καὶ τὴν ὀνομασίαν «Παναγία Σπηλιανή»– ἐν μέρει φυσικὸς καὶ ἐν μέρει τεχνητός, εὕρισκόμενος μέσα στὸ φυσικὸ, ἡφαιστειογενὲς πέτρωμα. Ὁ ναός ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μικρῶν διαστάσεων χώρο, ὁ ὁποῖος χωρίζεται μέ παλαιό, ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσιο (τέμπλο) σὲ Ἱερό Βῆμα καὶ κυρίως ναόν καὶ πρό αὐτοῦ ὑπάρχει εὐρύχωρος νάρθηκας. Ὁ ναός εἶναι ἀφιερωμένος στὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου).

Πιθανῶς κατὰ τὴν προχριστιανικὴ περίοδο τὸ σπήλαιο αὐτό ἀποτελοῦσε Ἱερόν, ἀφιερωμένο στὴ Μητέρα Γῆ ἢ τὴ Μεγάλῃ Μητέρα, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένη, τόσο στοὺς λαοὺς τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, ὅσο καὶ στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Μέ τὴ διάδοση καὶ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ, τὴν ἀρχαία λατρεία ἀντικατέστησε ἡ τιμὴ τῆς Θεοτόκου, τῆς

9. Κατὰ τὸ ἔτος 2001 ἐορτάσθησαν μέ μεγάλη ἐπισημότητα τὰ ἑξακόσια (600) ἔτη ἀπὸ τὴν ἱδρυση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, τοῦ τότε Μητροπολίτου Ρόδου Ἀπόστολου Διμέλη καὶ πολλῶν ἄλλων Μητροπολιτῶν, ἐκπροσώπων τῆς Κυβερνήσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ πολυαρίθμων πιστῶν.

μητέρας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ὅλων τῶν Χριστιανῶν καί αὐτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Ἐντός τοῦ Καθολικοῦ, ἀλλά καί σέ προσκτίσματα τῆς Μονῆς αὐτῆς, διατηροῦνται μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη παλαιοχριστιανικῶν χρόνων (4ος-6ος αἰ. μ.Χ.) σέ δεύτερη χρήση (Spolia), ἡ ὕπαρξη τῶν ὁποίων ὑποδηλοῖ, ὅτι ἤδη ἀπό τήν ἐποχή αὐτή ἡ χριστιανική λατρεία εἶχε ἀντικαταστήσει τήν προχριστιανική καί συνεχίσθηκε ἀνελλιπῶς καί κατὰ τούς ἐπόμενους αἰῶνες φθάνοντας μέχρι καί σήμερα.

Σύμφωνα μέ ὑπάρχουσα παράδοση, ἡ Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς ἰδρύθηκε περί τό ἔτος 1400 μ.Χ. καί ἐπὶ αἰῶνες ἡ Μονή ἐγνώρισε μεγάλη ἀκμή, ἀποτελοῦσα τό θρησκευτικό, πνευματικό, καλλιτεχνικό καί πολιτιστικό κέντρο τῆς Νισύρου καί τῶν ἀπανταχοῦ Νισυρίων. Ὁ ἐκάστοτε Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς ἦταν καί ὁ Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος Νισύρου, ἦτοι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, στόν ὁποῖο ὑπήγετο μέχρι τό ἔτος 2004 καί ἡ Νίσυρος καί ἀποτελοῦσε τόν ἀνώτατο θρησκευτικό καί πνευματικό ἀρχηγό ὁλοκλήρου τῆς νήσου.

Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς εἶχε καί ἔχει Βιβλιοθήκη, στή ὁποία διατηρεῖται καί μεγάλος ἀριθμός διαφόρων πρωτοτύπων ἐγγράφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί τὰ ἀκόλουθα: πατριαρχικά σιγίλλια, ἐγκύκλιοι καί ἐπιστολές διαφόρων Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου, ἐπιστολές τῶν Ἡγουμένων τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, Προικοσύμφωνα, συμβόλαια ἀγοραπωλησίας, συμφωνητικά, ἀποδείξεις κ.λπ. Οἱ πληροφορίες πού περιέχονται σέ αὐτά ἀντικατοπτρίζουν κατὰ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο τήν ὕλική, οἰκονομική, κοινωνική, πνευματική, θρησκευτική καί ἠθική πλευρά τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου κατὰ τούς τελευταίους τέσσερις καί πλέον αἰῶνες.

Ἡ Ἑταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, ἡ ὁποία ἐδρεύει στήν Ἀθήνα, προέβη στή φωτογράφιση καί στήν ἔκδοση σέ δύο τόμους τῶν παλαιῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα διασώζονται στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς¹⁰ καί ἔτσι εἶναι σχετικά εὐκολη στοὺς ἐρευνητές ἡ πρόσβαση σέ αὐτά. Εἶναι εὐκαταῖον, νά γίνει μεταγραφή καί ἔκδοση τοῦ συνόλου τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, διότι ὅπως ἔχουν σήμερα εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατον, στόν μὴ εἰδικό, νά τὰ ἀναγνώσει καί νά ἀντλήσει τίς πληροφορίες πού τυχόν τόν ἐνδιαφέρουν καί περιέχονται σέ αὐτά.

10. Σ. Α., τ. Α'-Β' (Ἀθήνα 1999).

Ὁ γράφων ἐπισκέπτεται τὴν Παναγία τὴ Σπηλιανή ἀπὸ τὸ ἔτος 1977 ἕως σήμερα καὶ ἔχει ἐπανειλημμένως ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἀρχαιο-
λογία, τὴν ἱστορία καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς Μονῆς καὶ ἔχει δημο-
σιεύσει σχετικές ἐργασίες. Ἐπίσης, ὅσον ἀφορᾷ στὰ ἔγγραφα τῆς
Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴ μεταγρα-
φὴ αὐτῶν καὶ ἔχει προβεῖ στὴ μεταγραφή καὶ δημοσίευση ὁρισμένων
ἀπὸ αὐτά¹¹.

Στὴ μετὰ χεῖρας ἐργασία μεταγράφονται, σχολιάζονται καὶ δη-
μοσιεύονται σαράντα πέντε ἔγγραφα τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς
Σπηλιανῆς (1805-1852)¹².

3. Κατάλογος Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου τῶν τελευταίων αἰώνων, σύμφωνα μὲ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου (1752-1950)

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρόδου, ὡς γνωστόν, θεωρεῖται ἀποστολική καὶ
εἰδικότερα «παύλειος», ἥτοι ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν
Παῦλο¹³, τὸν «πρῶτον μετὰ τὸν Ἑνᾶ». Ὑπάρχει κατάλογος τῶν
Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἐποίμαναν τὴν Ἐκκλησία
τῆς Ρόδου ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της ἕως σήμερα, μὲ σχετικές ἐλλείψεις
καὶ ὁρισμένα κενά.

11. Ἱ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2005, σ. 257-288 καὶ *Ἐγγραφα Σπη-
λιανῆς* 2007, σ. 90-150.

12. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας πολυγράφος, ἱστορικός καὶ φιλόσοφος Ξενοφῶν ὁ
Ἀθηναῖος (*Ἀθήνα περίπου 430 π.Χ. ± Κόρινθος 354 π.Χ.) στὰ «Ἀπομνημονεύ-
ματά» του, μεταξύ ἄλλων γράφει καὶ τὸ ἐξῆς ἄξιον προσοχῆς: «Χαλεπὸν γὰρ
οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαν-
τας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν». Ξενοφῶν, *Ἀπομνημονεύματα*, βιβλίον II, κεφ.
VIII, §5. Ἔκδοσις W. Gilbert, Lipsiae 1907, σ. 67.

Ὁ γράφων ἔχοντας ὑπόψη τοῦ τὰ παραπάνω, ζητεῖ ἐκ τῶν προτέρων τὴν
ἐπιείκεια τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ γιὰ τίς σχετικές παραλείψεις ἢ σφάλματα, πού
πιθανῶς νὰ διαπιστώσουν στὴν παροῦσα ἐργασία. Ὅμως πιστεύει, ὅτι ἡ μελέτη
καὶ ἡ δημοσίευση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν, παρά τὰ τυχόν λάθη καὶ τίς ἐλλείψεις,
θὰ συμβάλλει στὴν περαιτέρω προώθηση τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας καὶ φωτίζει
πολλές πλευρές τῆς Ἱστορίας τῆς περιοχῆς.

13. Στὸν μικρὸ λιμένα τῆς Λίνδου τῆς νήσου Ρόδου ὑψώνεται σήμερα ἕνα
νεότερο ναῦδριο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, κτισμένο στὴ θέση παλαιότερου, τὸ
ὁποῖο διατηρεῖ ζωντανή τὴν ἀνάμνηση τῆς διελεύσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου
ἀπὸ τῆς Ρόδου καὶ τὰ Δωδεκάνησα.

Ἡ μελέτη τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου προσφέρει καί στὸν τομέα αὐτὸν πολὺτιμες ὑπηρεσίες. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες καί εἰδικότερα κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο 1752-1950 τεκμηριώνεται ἡ παρουσία ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Μητροπολιτῶν στὴν Ἱερά Μητρόπολη τῆς Ρόδου, γνωστῶν καί ἀπὸ ἄλλες πηγές καί φωτίζονται πολλές πλευρές τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρόδου καί τῶν γύρω ἀπὸ αὐτὴν νήσων.

Στά ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς μνημονεύονται μεταξύ ἄλλων καί οἱ ἐπόμενοι Μητροπολίτες τῆς Ρόδου, ἦτοι:

- 1) Καλλίνικος: 1-12-1752
- 2) Γρηγόριος: 25-09-1767
- 3) Ἀγάπιος: 26-03-1821
- 4) Παῖσιος: Ἀπὸ 28-09-1829 ἕως 28-10-1829
- 5) Μ(ακάριος;): 23-03-1832
- 6) Παῖσιος, τό δεύτερον 3-07-1835
- 7) Καλλίνικος: Ἀπὸ 13-08-1837 ἕως 28-08-1837
- 8) Ἰάκωβος ὁ Πάτριος: Ἀπὸ 1-04-1840 ἕως 11-03-1855
- 9) Ἰγνάτιος (Βασιλειάδης): Ἀπὸ 7-09-1856 ἕως 12-09-1862
- 10) Δωρόθεος: Ἀπὸ 12-09-1862 ἕως 15-10-1863
- 11) Συνέσιος: 1-05-1868
- 12) Γεράσιμος: Ἀπὸ 22-03-1865 ἕως 22-07-1874
- 13) Γερμανός: Ἀπὸ 3-03-1875 ἕως 4-05-1887
- 14) Γρηγόριος: Ἀπὸ 12-05-1888 ἕως 9-09-1893
- 15) Κωνσταντῖνος: Ἐκλογή, στίς 27-06-1893 ἕως 1901
- 16) Ἰωακείμ: Ἀπὸ 20-04-1901 ἕως 12-02-1910
- 17) Γεράσιμος: Ἀπὸ 24-07-1910 ἕως 30-01-1912
- 18) Βενιαμίν: Ἀπὸ 9-06-1912 ἕως 3-05-1913
- 19) Ἀπόστολος Τρύφωνος: Ἀπὸ 11-07-1913 ἕως 39-08-1941
- 20) Παντελεήμων, Μητροπολίτης Ἐδέσσης καί Πέλλης, Πατριαρχικός Ἐξαρχος Δωδεκανήσου: 3-09-1946
- 21) Τιμόθεος: Ἀπὸ 23-09-1947 ἕως 19-02-1949.

Καί ἀκολουθοῦν οἱ Μητροπολίτες:

- 22) Σπυρίδων Συνοδινός: 22 Ἀπριλίου 1951 ἕως 29 Ἀπριλίου 1988
- 23) Ἀπόστολος Διμέλης: 29 Μαΐου 1988 ἕως Ἀπρίλιο 2004
- 24) Κύριλλος (Κογεράκης): 25-04-2004 ἕως σήμερον.

4. Κατάλογος Ἡγουμένων τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου, βάσει τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς αὐτῆς

- 1) Μακάριος: 25-09-1767
- 2) Μεθόδιος: 9-10-1783
- 3) Νικόδημος: 30-01-1805
- 4) Νεόφυτος, Ἱερομνήμων ἢ Ζαμπέτογλου, υἱός παπαῖ Ἀντωνίου
Ἀπό 25-01-1822 ἕως 2-10-1855
- 5) Μακάριος: Ἀπό 7-09-1856 ἕως 27-06-1878
- 6) Κύριλλος: Ἀπό 5-08-1879 ἕως 22-10-1921
- 7) Ἐμμανουὴλ Καρπάθιος: Ἀπό 6-02-1922 ἕως 27-03-1946
- 8) Κύριλλος Ρωμάνος, ἐκ Κεφαλληνίας: Ἀπό 8-08-1929 ἕως 27-03-
1946
- 9) Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης: Ἀπό 16-10-1950 ἕως 8-12-1950.

Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (ἀπὸ τό ἔτος 2005 κ.έ.) ὑπηρετεῖ ὡς Ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς ὁ φιλοπρόοδος, ἀκάματος, δραστήριος καὶ δημιουργικὸς Ἀρχιμανδρίτης Στέφανος Καλλιστής, μέ καταγωγή ἀπὸ τῆ νῆσο Ρόδο. Μὲ τίς εὐλογίες, τὴν καθοδήγηση καὶ τὴ στήριξη τοῦ Μητροπολίτου Κώου καὶ Νισύρου Ναθαναήλ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἀπὸ τοῦ ἔτους 2004 ὑπάγεται ἡ Νίσυρος –προηγούμενως ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου– συνεχίζει τὴ μακραίωνα παράδοση τῶν δραστηρίων καὶ δημιουργικῶν Ἡγουμένων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Ι. ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ ΓΡΟΣΙΩΝ: 30-01-1850¹⁴

1) Περίληψη

Ἡ Εἰρήνη τοῦ Λαδεροῦ, κάτοικος τῆς Νισύρου, ἀπό κοινοῦ μέ τον ἄνδρα της καί τά παιδιά των, ἀναλαμβάνουν τήν ὑποχρέωση νά ἐξοφλήσουν δάνειο, ἀνερχόμενο σέ δεκαπέντε γρόσια, πού ἔλαβαν ἀπό τον Ἡγούμενο τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νικόδημον, γιά νά καλύψουν βασικές των ἀνάγκες. Τό δάνειο θά ἐπιστρέψουν καί ὑποχρεοῦνται στήν καταβολή τόκου 10% ἐτησίως.

2) Κείμενο

«1/1805, μηνί Γεναρίου, 30.

2/† Διά τῆς παρουσίας μου Ὁμολογίας καί Καθολικῆς 3/Ἀποδείξεως, ὁμολογῶ καί φανερώνω, ἐγώ, ἡ Εἰρήνη 4/τοῦ Λαδεροῦ¹⁵ καί ὁ ἄνδρας μου καί τά παι5/διά μας, ὅτι πῶς ἐλάβαμεν διά χρεῖαν καί 6/πολλήν ἀνάγκη μου καί διά τά βασικά μας 7/δοσίματα, ἀπό τον Ἡγούμενον τῆς Παναγίας [τῆς Σπηλιανῆς] ὀνό8/ματι Νικόδημον, γρ(όσια) τον ἀριθμόν 15, 9/ῆγουν δεκαπέντε, μέ τό διάφορον τως τά 10/δέκα ἔντεκα¹⁶.

14. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 235.

15. Τό ἐπώνυμο Λαδερός ἀπαντᾷ καί στό ἔγγραφο ἀρ. XLV τῆς μετά χεῖρας μελέτης. Εἰδικότερα ἀναφέρεται σέ αὐτό ὁ Νικόλαος Λαδερός, ἀνεψιός τῆς πρεσβυτέρας Μαρίας, μητέρας τοῦ παπᾶ Μιχάλη καί ἐξάδελφος αὐτοῦ. Μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν ὑπάρχει ἀντιδικία κληρονομικῆς φύσεως.

16. Τά δέκα ἔντεκα: Πρόκειται γιά ἐτήσιο ἐπιτόκιο 10%. Τό ἐπιτόκιο αὐτό φαίνεται λογικό. Σημειωτέον, ὅτι σέ ὁρεινά χωριά τῆς Κρήτης μέχρι τά τέλη τοῦ 19ου καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ., συνέβαινε συχνά οἰκογένειες πολυμεεῖς καί πτωχές, τῶν ὁποίων τελείωνε τό ἐλαιολάδο πρὶν τή νέα συγκομιδῇ τοῦ ἐλαιοκάρπου, δανείζοντο ποσότητες ἐλαιολάδου ἀπό πλούσιες οἰκογένειες «τρικούρουπο», ἧτοι λάμβαναν δύο δοχεῖα ἐλαιολάδου τό θέρος καί τό φθινόπωρο ἐπέστρεφαν στόν δανειστή των τρία κουρούπια ἐλαιολάδου. Πρόκειται γιά τόκο 50% καί ὄχι ἐτήσιο, ἀλλά γιά δάνειο διαρκείας μόλις ὀλίγων μηνῶν.

“Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ καμ11/μίαν ἀσφάλειαν, κατ’ ἔμπροσθεν τῶν
εὐρε12/θέντων μαρτύρων.

13/Διακο-Νικολός, μάρτυς.

14/»

15/Π(α)π(ᾱ) Ἰωάννης γράφω καὶ μαρτυρῶ».

3) Παρατηρήσεις

Ἀπὸ τὴν Ὁμολογία αὐτὴ συνάγεται, ὅτι ἡ Μονὴ τῆς Παναγίας
τῆς Σπηλιανῆς μεταξὺ ἄλλων λειτουργοῦσε καὶ ὡς Πιστωτικὸν
Ἰδρυμα. Διευκόλυνε κατοίκους τῆς Νισύρου, δανεῖζοντας αὐτοὺς
μικρότερα ἢ μεγαλύτερα ποσά, οἱ ὅποιοι ὑποχρεοῦντο στὴν κατα-
βολὴ τόκου 10% ἑτησίως.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι στὴν Ὁμολογία δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνο-
μα τοῦ συζύγου, ἀλλὰ τῆς συζύγου Εἰρήνης Λαδεροῦ, γεγονός, τὸ
ὅποιο μεταξὺ ἄλλων ὑποδηλώνει, ὅτι ἡ θέση τῆς γυναίκας στὴν
τότε κοινωνία τῆς Νισύρου ἔκειτο πολὺ ψηλά. Γραφέας τῆς Ὁμο-
λογίας αὐτῆς εἶναι ὁ παπᾶ Ἰωάννης καὶ μάρτυρας ὁ Διακο-Νικολός.

II. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΠΑΪΣΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΓΚΕΛΛΟΝ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 1-10-1829¹⁷

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Παῖσιος¹⁸ δέχεται ἀποστολὴ ἀπὸ τὴ
Νίσυρο, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο Ἱερεῖς καὶ ἀπὸ τοὺς Προ-
εστῶτες τῆς Νισύρου. Ἐκεῖνοι ἤλθαν στὴ Ρόδο καὶ τὸν παρεκάλε-
σαν, ὅπως ἐπιτρέψει, ὥστε οἱ Ἱερεῖς τῆς Νισύρου, νά δύνανται νά
τελοῦν τίς διάφορες ἱεροπραξίες καὶ στό Μανδράκι.

Ὁ Μητροπολίτης Παῖσιος, ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως, μέ
εὐρύτητα πνεύματος, ἐπεικῆς καὶ καλοπροαίρετος, ἀπαντᾷ θετικά
στό ὑποβληθέν αἶτημα καὶ παρέχει τὴν ἄδεια στοὺς Ἱερεῖς τῆς Νι-
σύρου, νά μποροῦν νά τελοῦν τίς διάφορες Ἱεροπραξίες σέ ὁλόκλη-
ρῇ τῇ Νίσυρο.

17. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 79.

18. Παῖσιος Μητροπολίτης Ρόδου: α') 1827 Μάρτιος – 1829 Ἀπρίλιος. β') Δια-
φορετικός: 1829-1831 Μάιος. γ'): Ὁ ἴδιος προηγούμενος: 1832 Μάιος – 1836
Μάρτιος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1479.

2) *Κείμενο*

«1/† Ἡμέτερε Σύγκελλε καὶ Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε¹⁹, ἐν Κυρίῳ εὐχόμεθ' 2/σας. Ἦλθον πρὸς ἡμᾶς ἀπὸ Μανδράκι οἱ ἀπεσταλμένοι, δύο 3/Ἱερεῖς καὶ οἱ Προεστῶτες, τοὺς ὁποίους ἐδέχθημεν εὐγνωμό-
ως καὶ 4/τοὺς εὐχήθημεν διὰ τὸ χριστιανικὸν προτέρημά των. Μᾶς ἐπαρε5/κάλεσαν, ὅπου νὰ δοθῇ ἡ ἀρχιερατικὴ ἡμῶν ἄδεια εἰς τοὺς Ἱερεῖς 6/των, νὰ ἱεροπραγῶσι εἰς Μανδράκι.

Ὅθεν ἡμεῖς, κατὰ τὸ 7/φυσικὸν ἡμῶν ἰδίωμα, ὅπου ποτέ δέν ἀγα-
νακτοῦμεν, οὔτε κατα8/ρώμεθα, ἀλλὰ ἀείποτε εὐχόμεθα καὶ εἰς τοὺς
πταίνοντας δεχόμεθα 9/καὶ συγχωροῦμεν καὶ εὐλογοῦμεν καὶ δεχό-
με10/θα πάντας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ 11/
παιδιά. Καὶ νὰ εἶναι ἡ εὐχή ἡμῶν εἰς τὰ εὐλογημένα ὀσπήτιά 12/των,
νὰ αὐξάνῃ ὁ Θεὸς τὰ ἔργα των, καθὼς Ἀβραάμ καὶ 13/Ἰσαάκ καὶ
Ἰακώβ καὶ νὰ ἔχουν τὴν ἀρχιερατικὴν ἡμῶν ἁ14/δειαν οἱ Ἱερεῖς, νὰ
ἐκτελῶσι κάθε ἱεροπραξίαν εἰς ὅλην τὴν χώ15/ραν. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ
χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη πᾶσιν ὑμῖν.

16/1829, Ὁκτωβρίου α'.

17/† Ὁ Ρόδου Παῖσιος καὶ ἐν Χ(ριστῷ) ὑμῶν εὐχέτης».

3) *Παρατηρήσεις*

Στὴ Νίσυρο καὶ ὄχι μόνο, ὑπῆρχαν κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ πολυ-
ἀριθμοὶ Ἱερεῖς, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχε ἓναν ναό, συνήθως ἰδιω-
τικό, ὅπου ἐτελοῦσε τίς διάφορες Ἱεροπραξίες καὶ εἰσέπραττε τὰ
ἀνάλογα δικαιώματα.

Ἀργότερα ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος (1836-1839), ὁ
ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν Κρήτη, φρόντισε νὰ ἀνεγερθεῖ ὁ ναὸς
τῆς Παναγίας Ποταμίτισσας²⁰ στό Μανδράκι τῆς Νισύρου, τὸν
ὁποῖον ὀνόμασε «Κοινοτικόν», ἥτοι ἀνῆκε σέ ὅλη τὴν Κοινότητα.
Ἐκεῖνος ὄρισε, ὅτι ἐκεῖ ὀφείλαν νὰ ἱεουργοῦν ἕκτοτε οἱ Ἱερεῖς τοῦ

19. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, Ἱερομνήμων ἢ Ζαμπέτογλου, υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου (*Νίσυρος 1795 ± Νίσυρος 1863, μετὰ τὸν Ὀκτώβριο), διετέλεσε ἐπὶ σειρά ἐτῶν Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου καὶ Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου. Ἡγούμενος διετέλεσε κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο περίπου 1822-1855. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 50, 90, 1473.

20. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ποταμίτισσας προϋπήρχε, ὅμως ὡς μικρὸ ναῦδριο. Κατὰ τὸ ἔτος 1837 ἀνοικοδομήθη καὶ εὐπρεπίσθη καὶ ἀπετέλεσε τὸν καθεδρικό ναὸ τοῦ Μανδρακίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 89-90.

Μανδρακίου éναλλάξ, νά ἔχουν κοινόν ταμεῖον καί νά μοιράζονται μεταξύ των τά ἔσοδα.

Ἀπό τούς ἑπτά ἱερεῖς τοῦ Μανδρακίου αὐτό ἔγινε ἀποδεκτόν μόνον ἀπό τούς τέσσερεις, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς συνέχισαν τήν παλαιά παράδοση, ἥτοι νά ἱεουργοῦν στά ἰδιωτικά ναῦδρια, ἡ ὁποία συνεχίσθηκε τουλάχιστον μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.²¹

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Παῖσιος Καμπάνης²², ἄνθρωπος ἡπίου χαρακτήρα καί γενναιόδωρος, ἀπεδέχθη τό σχετικό αἶτημα τοῦ κλήρου καί τῶν Προεστώτων τῆς Νισύρου καί ἐπέτρεψε στούς ἱερεῖς τῆς νήσου νά συνεχίσουν νά ἱεουργοῦν κεχωρισμένως στούς ναούς καί πρός ἴδιον ὄφελος, πρᾶγμα πού συνεχίσθηκε μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ.

III. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 27-09-1830²³

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης Σταυριανός καί ἡ σύζυγός του Μαρία ἔχουν μίαν κόρη τήν Εἰρήνη, τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγον στόν Κωνσταντῖνον, υἱόν τοῦ Ἰωάννου Κλέα καί τήν προικίζουν μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνον²⁴ αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

21. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 89-91.

22. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972, σ. 483.

23. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 81.

24. Προικοσύμφωνον: Τό Προικοσύμφωνο ἀποτελεῖ κατά κανόνα διμερές δικαιοπρακτικό ἔγγραφο. Συνάπτεται συνήθως μία ἐβδομάδα πρὶν ἀπό τόν γάμο, ἀφοῦ ὅλα ἔχουν συμφωνηθεῖ, μεταξύ τῶν γονέων τῆς νύμφης καί τοῦ μέλλοντος συζύγου αὐτῆς. Περιλαμβάνει ὅσα κινητά καί ἀκίνητα προικοδοτοῦν οἱ γονεῖς καί γενικά ἡ οἰκογένεια τῆς νύμφης στούς μελλονύμφους. Γράφεται συνήθως ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς, ἀπό τόν Γραφέα τῆς Κοινότητος, ἀπό κάποιον ἄλλο ἐγγράμματο καί τέλος ὑπογράφεται ἀπό τούς μάρτυρες πού παρίστανται κατά τή σύνταξη αὐτοῦ.

Ὅμως σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τό Προικοσύμφωνο μπορεῖ νά ἀποτελεῖ καί μονομερές δικαιοπρακτικό ἔγγραφο, ἥτοι συντάσσεται ἀπό τούς γονεῖς τῆς κόρης, πρὶν ἀκόμη εὐρεθεῖ ὁ γαμβρός. Καί τότε περιλαμβάνει τά περιουσιακά στοιχεία –κινητά καί ἀκίνητα– μέ τά ὁποῖα οἱ γονεῖς προικίζουν τή θυγατέρα των καί μέλλουσα νύμφη.

Τό Προικοσύμφωνο ἀποτελεῖ ἐπίσημο δικαιοπρακτικό ἔγγραφο καί ἀντίγραφο αὐτοῦ κατατίθεται στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, ὅπου καί φυλάσσεται γιά ἀσφάλεια.

2) *Κείμενο*

«1/† Ἐν Νισύρῳ, 1830, Σεπτεμβρίου 27.

2/† Ὁ μὲν Θεὸς κατ' ἀρχὰς πλάσας τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν πρὸς 3/τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό Πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, 4/«αὐξάνεσθε δὲ καὶ πληθύνεσθε»²⁵ ὡς οἶος αὐτοὺς ἐνετείλατο.

Τούτου ἔνεκα καὶ ἐγώ, 5/ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ σύζυγός μου Μαρία, ἔχων νόμιμον θυγατέρα, ὀνόμα6/τι Εἰρήνην, ἔγνωκα ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς. «Τίμιος γάρ, φησὶν, 7/ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμείαντος»²⁶, τὸν Κωνσταντῆν, Ἰωάννου Κλέα.

Καὶ δὴ, 8/πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχὴν, εἴτα προικοδοτοῦμεν 9/αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεὸς ἐδωρίσατο, ἀμπέλια καὶ χωράφια, γονικά μου καὶ μη10/τρικά μου, ὅλα τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης.

Πλὴν κρατίζω παντελῶς εἰς τίς 11/Μηλές τό κομματί, κρατίζω καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν τό ραχίν²⁷ γεροντομοίρι²⁸ 12/καὶ ἀποθανώντας

Σπάνια μπορούσε νά συμβεῖ νά ἀκυρωθεῖ τό Προικοσύμφωνο γιά διαφόρους λόγους καὶ νά μὴν τελεσθεῖ ὁ προγραμματισμένος γάμος.

25. Γέν. Α', 27-28: «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς λέγων: αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς».

26. Ἐβρ. ιγ', 4: «Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν καὶ ἡ κοίτη ἀμείαντος». Βλ. καί: Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 249: «Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος: «Τίμιον αὐτοῖς τὸν γάμον ἀνάδειξον, ἀμείαντον αὐτῶν τὴν κοίτην διατήρησον»».

27. Ραχί, τό: Ἀκαλλιέργητο ἢ χέρσο χωράφι, γενικά ὑποβαθμισμένο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 159.

28. Γεροντομοίρι, τό: Νομικός, λαϊκὸς ὄρος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα καὶ σήμερα, τόσο στὰ Δωδεκάνησα, ὅσο καὶ στὴν Κρήτη καὶ δηλώνει τὰ ἐλάχιστα περιουσιακὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κρατοῦν γιά λογαριασμόν των οἱ γονεῖς, προκειμένου νά ἐξασφαλίσουν τὴ στοιχειώδη ἐπιβίωσή των, μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν παιδιῶν των. Ἀναφορικά μέ τὴ σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει τό «Γεροντομοίρι», κρίνεται σκόπιμο, νά παρατεθεῖ ἡ παρακάτω ἀνεκδοτολογικοῦ χαρακτήρα διήγηση, ἡ ὁποία κυκλοφορεῖ εὐρέως καὶ σήμερα στὰ χωριά τῆς Κρήτης καὶ ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Σέ ἓνα χωριό τῆς Κρήτης μία οἰκογένεια εἶχε 12 παιδιά. Τὰ παιδιά αὐτὰ ἐμεγάλωσαν, ἀπέκτησαν δικές των οἰκογένειες καὶ ἔμειναν οἱ γονεῖς μόνοι. Ἀργότερα ἡ μητέρα των ἀπεβίωσε καὶ ὁ πατέρας ἔμεινε μόνος, μέ τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὰ παιδιά του ἢ κάποια ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἐνδιαφέροντο καὶ θὰ ἐφρόντιζαν γιά τὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀπαραιτήτων ὑλικῶν προϋποθέσεων γιά τὴν ἐπιβίωσή του. Ὅμως ἀνέμενε ματαίως, ἐπεὶδὴ τὰ παιδιά του ἡσχολοῦντο μέ τίς οἰκογένειές των καὶ

μου, πάλιν τῆς κόρης μου, κρατίζομεν καί εἰς τοῖς Λαζάρους τό κά13/τω κομμάτι, χάριταν τοῦ υἱοῦ μας²⁹, ἀκόμη τῆς δίνομεν τά σπίτια μας εἰς τοῦ 14/Λαπαρδῆ, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, κρεββατοστρώσιν³⁰ ἕνα, στρώμα ἕναν, μαζε15/λάρια τέσσαρα, σεντόνια πέντε, πάπλωμα ἕνα, ἀσημικόν – μαλαμαतिकόν³¹, 16/ὅσα μᾶς βρίσκεται, εἰκονίσματα δύο, ἡ γιστέρνα³² εἰς τά σπίτια, πλὴν νά δίνωμεν 17/καί τά δύο μέρη, ἕως νά ζοῦμεν καί πάλιν τῆς κόρης μου, σκάφη μία, μύλοι 18/ζευγάρια δύο³³, ἄξινης δύο, τέξερον ἕνα, ταβάν³⁴ ἕνα, γουρούνη ἕνα θῆλυ, 19/στάμνες δύο, κῆπον ἕνα, τῆς Κοσκινούδαινας.

δέν τοὺς ἔμενε καιρός νά ἀσχοληθοῦν μέ τόν πατέρα των. Τότε ὁ πατέρας ἐσοφίσθηκε τό ἐξῆς: Ἐκάλεσε ὅλα τά παιδιά του, προκειμένου δῆθεν νά τοὺς ἀνακοινώσῃ ἕνα σπουδαῖο μυστικό. Τοὺς ἐγνώρισε, ὅτι στό ὑπόγειο τῆς πατρικῆς οἰκίας ὑπῆρχε ἕνα πῆλινο κουρουπάκι γεμάτο χρυσές λίρες καί ὅτι μετά τόν θάνατόν του, θά ἔπρεπε νά ἐνδιαφεροῦν καί νά τίς μοιράσουν μεταξύ των. Ἀμέσως μετά, τά παιδιά του ἄρχισαν νά ἐνδιαφέρονται γιά τόν πατέρα των, νά τόν φροντίζουν καί νά τόν περιποιοῦνται, προκειμένου νά ἔχει ὅλα ἐκεῖνα, τά ὁποῖα τοῦ ἦσαν ἀπαραίτητα, μέ τήν προσδοκία νά φυλάξῃ τόν θησαυρό ἀκέραιο καί νά τόν κληρονομήσουν ἐκεῖνοι μετά τόν θάνατόν του. Ἔτσι ὁ πατέρας ἐξῆσε πάρα πολύ καλά μέχρι τό τέλος τῆς ζωῆς του.

Μετά τόν θάνατόν του τά παιδιά του ἦλθαν στήν πατρική οἰκία, βρῆκαν πράγματι τό κουρουπάκι σκεπασμένο μέ μία λίθινη πλάκα, τό ἄνοιξαν καί μέσα ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο σφυρί καί ἕνα σημεῖωμα, μέ τό ἔμμετρο κείμενον:

“Ἀπόυ μοιράσει τῶν παιδιῶν καί δέν ἀφήσει πρά(γ)μα,
θέλει μέ τοῦτο τό σφυρί ἡ κεφαλή του σπά(σ)μα!”»

Πρόκειται γιά τό πλέον πειστικό ἐπιχείρημα ὑπέρ τοῦ νά κρατοῦν οἱ γονεῖς μέρος τῆς ἀκίνητης περιουσίας των ὡς γεροντομοίρι, προκειμένου νά εἶναι ἐξασφαλισμένη ἡ ἐπιβίωσή των κατά τά γεράματα.

29. Πρός χάριν τοῦ υἱοῦ μας.

30. Κρεββατοστρώσι(ον), τό ἡ κρεββατόστρωσις, ἡ: Κάθε τι, τό ὁποῖο ἀφορᾷ στή συζυγική κλίνη, ὡς θεσμός καί νομικό ἔθιμο.

31. Ἀσημικόν – μαλαμαतिकόν: Μέ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἐννοοῦνται περιληπτικά, ὅσα ἀντικείμενα ἀποτελοῦνται ἀπό ἀσήμι καί χρυσάφι (κοσμήματα, σερβίτσια κ.λπ.), τά ὁποῖα ὑπάρχουν στήν οἰκογένεια καί δωρίζονται στήν κόρη καί μέλλουσα νύφη. Ἡ ἔκφραση αὕτη εἶναι συνήθης στά Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου τοῦ 19ου αἰ.

32. Γιστέρνα, ἡ: Ἀπό τή λατινική λέξη Cisterna, -ae = δεξαμενή νεροῦ.

33. Μύλος, ὁ: Πρόκειται γιά τὸ χειροκίνητο λίθινο μύλο ἢ χειρόμυλο, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κυκλικῶς σχήματος ἡφαιστειογενεοῦς προελεύσεως πωρολίθους, οἱ ὁποῖοι χρησίμευαν παλαιότερα καί ἐν μέρει χρησιμοποιοῦνται μέχρι καί σήμερα στά χωριά τῆς ἐλληνικῆς ὑπαίθρου, γιά τό ἄλεσμα δημητριακῶν, ὀσπρίων, ἁλατιοῦ κ.λπ.

34. Ταβάς, ὁ: Ἀβαθές ταψί.

20/Δίνω καί ἐγώ, ὁ Σταυριανός, ὁ πατέρας τῆς κόρης μου τῆς Ρήνας, εἰς τοὺς Λαζάρους τό λαγκάκι, 21/σύνδενδρον³⁵, ὡς καθὼς εὐρίσκεται καί εἰς τὰ Βαθεῖα τό ἀμπέλιν καί εἰς τόν 22/Μασουρωτόν³⁶ τῆς Κοσκινούδαινας τό λάκκωμα καί εἰς τὴν Ἑμπασιν τό χωράφιν καί 23/τό κελλάριν μου εἰς τό Κάστρον, μέ στάμνες δύο καί κρούπια³⁷, ὅσα βρίσκονται.

Καί εἰ 24/μέν τὰ προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός, πλουσιόδωρος ὢν, χαρισάτω αὐτοῖς ζωὴν 25/εὐθηνον, ὑγείαν ἀτάραχον καί εἴδοιεν τέκνα τέκνων³⁸, προσεπιχορηγῶν αὐτοὺς 26/καί ζωὴν τὴν αἰώνιον.

27/Ὁ Καθηγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Σύγκελλος, Ἐπίτροπος τοῦ Ἀγίου Ρόδου, 28/ἔγραψα³⁹.

29/Διακο-Νικόλας, Πρωτόγερος τῶν Νικειῶν, βεβαιῶ.

30/»

31/»

32/»

33/»

34/»⁴⁰

35/Μιχαήλ Πετροῦτζος, βεβαιῶ.

36/Κάνω καί ἐγώ, ὁ γαμπρός, τοῦ πεθεροῦ μου χάριν, διὰ τὰ πράγματα, ὁποῦ μοι ἔδωσεν, γρ(όσια) 500».

35. Σύνδενδρον: Τό χωράφι μέ τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν σέ αὐτό. Σέ ὁρισμένες περιπτώσεις συνηθίζετο σέ ἄλλους νά ἀνήκει τό χωράφι καί σέ ἄλλους τὰ δένδρα. Αὐτό συμβαίνει μέχρι καί σήμερα σέ ὀρεινά χωριά τῆς Κρήτης. Συνήθως πρόκειται γιά ἐλαιόδενδρα, μουριές κ.λπ. Στήν περίπτωση αὐτή, ὅπου ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ εἶναι ἄλλος καί ἄλλος ὁ ἰδιοκτήτης τῶν δένδρων πού φύονται σέ αὐτόν, τότε τὰ δένδρα ὀνομάζονται στήν κρητική διάλεκτο: «σηκω-ματάρικα, τὰ».

36. Μασουρωτόν, τό: Ἀπό τήν τουρκική λέξη «masura=Μασούρι, τό» = μα-καράς, τροχαλία.

37. Κρούπια, τὰ: καί κουρούπια. Ἡ ὀνομασία εἶναι ἀρχαιοτάτη. Ἀπαντᾷ ἤδη στίς πηλίνες πινακίδες τῆς Μινωϊκῆς Κρήτης (Γραμμική γραφή Β, τέλη δεύτερης χιλιετηρίδος π.Χ.), ὡς «κου-ρου-πο» καί δηλοῖ ὅτι καί σήμερα, ἤτοι μικρό πήλινο δοχεῖο, γιά ἀποθήκευση διαφόρων προϊόντων, ὑγρῶν ἢ στερεῶν.

38. *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 246: «Καί ἴδωσιν υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτῶν, ὡς νεόφυτα ἐλαίων κύκλω τῆς τραπέζης αὐτῶν».

39. Γραφείας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμονος ἡ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου.

40. Τὰ ὑπάρχοντα κενά, φαίνεται ὅτι ἀφέθησαν σκόπιμα, προκειμένου νά συμπληρωθοῦν μέ τίς ὑπογραφές καί ἄλλων μαρτύρων, πού ὅμως τελικά δέν ἔγινε.

3) Παρατηρήσεις

Οί γονεῖς τῆς νύμφης εἶναι εὐκατάστατοι καὶ προικοδοτοῦν τὴν κόρην των Εἰρήνην πλουσιοπάροχα. Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου ἀναφέρεται ὁ Καθηγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς καὶ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, προφανῶς ὁ Νεόφυτος, ἃν καὶ δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του.

Ὡς πρῶτος μάρτυς ὑπογράφει ὁ Πρωτόγερος τῶν Νικειῶν Διακο-Νικόλας. Στὴ συνέχεια ἀφήνονται πέντε στίχοι κενοὶ (στ. 30-34), προκειμένου νὰ τεθοῦν οἱ ὑπογραφές καὶ ἄλλων μαρτύρων, πού τελικά δὲν συνέβη. Τελευταῖος μάρτυς ὑπογράφει ὁ Μιχαὴλ Πετροῦτζος⁴¹.

IV. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ ΠΑΡΟΥ: 23-10-1835⁴²

1) Περίληψη

Τὸ Ἀποδεικτικό αὐτό τῆς Δημογεροντίας Πάρου ἀναφέρεται στό ἐξῆς θέμα: Κατά τὸ ἔτος 1823 ὁ Ἀναστάσιος Ν. Ἀσωνίτης, κάτοικος Πάρου, ἔλαβε ὡς σύζυγο τὴν Ἄννα, μετὰ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε τρία τέκνα. Ὁ σύζυγος ἀργότερα ἐγκατέλειψε τὴ συζυγικὴ ἐστία, ἦλθε στὴ Νίσυρο, ὅπου καὶ ἔλαβε ἄλλη γυναῖκα ὡς σύζυγο.

Ἡ Ἄννα, ἀναγκασμένη ἀπὸ ἔσχατη πενία, προκειμένου νὰ ἐπιβιώσει αὐτὴ καὶ τὰ τρία ἀνήλικα τέκνα της, ἐμοιχεύετο. Τελικά οἱ δανειστές της λόγω ὀφειλῶν τὴν ἀπέβαλαν καὶ ἀπὸ τὴν οἰκία, ὅπου διέμενε. Στὴ συνέχεια ἡ Ἄννα ἔλαβε μαζί της τὰ τρία ἀνήλικα καὶ ἄπορα τέκνα της, προκειμένου νὰ ταξιδεύσει καὶ νὰ ἔλθει στὴ Νίσυρο, πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἀνεύρεσιν τοῦ συζύγου αὐτῆς.

2) Κείμενο

«1/Ἀριθ(μός) 628: Ἐξερ(χόμενον).

2/Τὴν 23. Ὀκτωβρίου 1835:

3/Παροικία τῆς Πάρου

4/Ἡ κυρία Ἄννα, ἱθαγενῆς Παρία καὶ σύζυγος τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Ν. Ἀσωνίτου, ἱθαγενῆ Πατρίου, νυμφευθεῖσα ἀπὸ τὸ 1823

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος
καὶ Τοπικὴ Δημογεροντία
Πάρου

Δηλοποιεῖ, ὅτι:

41. Τὸ ἐπώνυμον αὐτὸ διατηρεῖται στὴ Νίσυρο μέχρι καὶ σήμερα, ὡς «Πετροῦττος» καὶ πιθανῶς προέρχεται ἀπὸ τὸ πατρώνυμον «Πέτρος».

42. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 94.

ἔτος, πληροφορη7/θεῖσα, ὅτι ὁ μνησθεὶς σύζυγός της διαμένει εἰς τὴν 8/νῆσον Νίσυρον, ἐνυμφεύθη ἐκεῖθεν μετὰ Νι9/συρίας, μεταβαίνει σήμερον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ 10/συζύγου της, μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ γνησίων τέκνων 11/εἰς τὸν ἀριθμὸν τρία (3).

12/Ἡ Ἄννα αὕτη ἐμοιχεύετο ἐκ πολλῆς πενίας, 13/ἀπεβλήθη καὶ τῆς ὁποίας κατώκει οἰκίας ἐκ τῶν δανει14/στῶν της. Αὐτὸς οὗτος μετὰ τὴν σύξευσιν των τῆς ἐπώλησε 15/καὶ μίαν γονικὴν οἰκίαν, ἐντὸς τῆς πόλεως Πάρου.

16/Διὸ δίδεται αὕτῃ τὸ παρὸν ἐπίσημον ἀπο17/δεικτικὸν τῆς Τοπικῆς Δημογεροντίας, διὰ νὰ τῆς 18/χρησιμεύσῃ, ὅπου δεῖ.

19/Οἱ τοπικοὶ Δημογέροντες

20/Βασίλειος Μαυρομμάτης

21/Π(απᾶ) Καμπάνης

22/Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

23/Τὸ Εἰρηνοδικεῖον Πάρου καὶ Ἀντιπάρου.

24/Ἐπικυροῦται τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς 25/τῶν κυρίων Δημογερόντων Πάρου 26/καὶ τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα.

27/Ὁ Εἰρηνοδίκης

28/Κ(ωνσταντῖνος) Κονδύλης

[Στρογγυλὴ σφραγίδα]

29/ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 30/ΕΠΑΡΧ(ΙΑ) 31/ΕΙΡΗΝΟΔΙ-
(ΚΕΙΟΥ) 32/ΠΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝ33/ΤΙΠΑΡΟΥ».

3) Παρατηρήσεις

Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀναφέρεται στό ἱστορικὸ μίας οἰκογένειας μέ τρία ἀνήλικα τέκνα, τὴν ὁποία ἐγκατέλειψε ὁ πατέρας, κατέφυγε στὴ Νίσυρο καὶ συνῆψε δεῦτερο γάμο, χωρὶς νὰ ἔχει διαλυθεῖ ὁ πρῶτος. Μεταξὺ ἄλλων φανερώνει τίς τότε ὑπάρχουσες κοινωνικὲς ἀνισότητες καὶ τὰ προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν ὀρισμένες οἰκογένειες.

Τὸ ἔγγραφο αὐτό, μέ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάστηκε ἡ Ἄννα, νόμιμη σύζυγος τοῦ Ἀναστασίου Ν. Ἀσωνίτου, ἀπὸ τὴν τότε Δημογεροντία τῆς Πάρου, εἶναι συντεταγμένο βάσει τῶν κανόνων τῆς ἐπίσημης γραφειοκρατίας, ἡ ὁποία ἴσχυε τότε (1835) στό νεοσύστατο Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος.

V. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 27-10-1846⁴³

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Περούλης⁴⁴, κάτοικος Νισύρου, ἀποφασίζει νά δώσει τή θυγατέρα του Καλή (Καλλιόπη) ὡς σύζυγο στόν Μανουήλον⁴⁵, υἱό τοῦ Ἰωάννη Ἀντωνᾶ καί τήν προικοδοτεῖ μέ ὅσα κινητά καί ἀκίνητα ἀναφέρονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν 2/καί θῆλυ ἐποίησε πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δο3/ξάζεται τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, «αὐξάνεσθε δὲ καί πληθύνε4/σθε»⁴⁶, ὡς οἶος αὐτούς ἐνετείλατο, τούτου ἕνεκα καί ἐγώ, ὁ πα(πᾶς) 5/Ἰωάννης Περούλης⁴⁷, ἔχων νόμιμον θυγατέρα, ὀνόματι Καλήν⁴⁸ καί 6/ἔγνωκα ἀνδρί νομίμω ἐκδοῦναι αὐτῆς. («Τίμιος γάρ φησὶν ὁ γά7/μος καί ἡ κοίτη ἀμίαντος»)⁴⁹. Τόν Μανουήλον, υἱόν τοῦ Ἰωάννη Ἀντω8/νᾶ⁵⁰.

43. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 178-180.

44. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 90, 512.

45. Ἐμμανουήλ ἢ Μανουήλος ἢ Μανόλης τοῦ Ἰωάννου Ἀντωνᾶ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 731, 866, 867.

46. Γέν. Α', 27-28.

47. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ παπᾶ Ἰωάννης Περούλης ἀναφέρεται τόσο μέ τό βαπτιστικό του ὄνομα, ὅσο καί μέ τό ἐπώνυμό του. Θεωρεῖται ἀμφίβολο, ἐάν ἤδη κατά τήν ἐποχή αὐτή (μέσα 19ου αἰ.) εἶχε καθιερωθεῖ ὡς γενική ὑποχρέωση, τό νά φέρεי ἕκαστος καί ἐπώνυμο. Ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἀντὶ ἐπωνύμου τῶν παιδιῶν, ἀνεφέρετο τό βαπτιστικό ὄνομα τοῦ πατέρα αὐτῶν. Αὐτό συνηθίζετο μέχρι πρότινος καί στή νῆσο Κύπρο. Ἔτσι πολλά ἐπώνυμα προῆλθαν ἀπό τό ἀρχικό πατρώνυμο ἢ ἀπό τό ὄνομα τῆς μητέρας. Ἐπίσης ὀρισμένα ἐπώνυμα προῆλθαν ἀπό παρωνύμια. Καί σήμερα σέ μικρές κοινωνίες –π.χ. σέ πολλά χωριά τῆς νήσου Κρήτης– συνηθίζεται τά παιδιά νά ἀναφέρονται στήν καθημερινή ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων μέ τό βαπτιστικό τῶν ὄνομα καί τό ὄνομα τοῦ πατέρα ἢ τῆς μητέρας τῶν, π.χ.: «Ὁ Νίκος τοῦ Ἡλία, ὁ Γιάννης τῆς Ἀθηνᾶς», ἀντὶ νά χρησιμοποιοῖται τό ὑπάρχον ἐπίσημο ἐπώνυμο. Τό ἴδιο συνέβαινε καί στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, π.χ.: «Σωκράτης Σωφρονίσκου» κ.λπ.

48. Καλή, ἢ: Ὑποκοριστικό τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος «Καλλιόπη, ἢ». Ὡς «Καλή» ἀπαντᾷ συχνά καί στήν Κρήτη, τόσο σέ ἐπιγραφές (κτητορικές, ἀφιερωματικές), ὅσο καί σέ ἔγγραφα.

49. Ἐβρ. ιγ', 4: «Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσιν καί ἡ κοίτη ἀμίαντος». Βλ. καί: Εὐχολόγιον τό Μέγα 1980, σ. 249: «Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος: «Τίμιον αὐτοῖς τὸν γάμον ἀνάδειξον, ἀμίαντον αὐτῶν τήν κοίτην διατήρησον»».

50. Τό Προικοσύμφωνο ἀποτελεῖ κατὰ κανόνα διμερῆ δικαιοπραξία. Ὑπάρ-

Καί δὴ πρῶτον δίδωμεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν⁵¹, εἶτα 9/ προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο. Πρῶτον δίδω τῆς 10/κόρης μου τῆς Καλῆς, ἀμπέλια, χωράφια, ὅλα τῆς κόρης μου τῆς 11/Καλῆς, πλὴν κρατίζομεν παντελῶς εἰς τὴν Εὐαγγελίστριαν τό ἀμπέλι⁵² 12/λι, ὡς εὐρίσκεται, χάριτα τοῦ υἱοῦ μας. Κρατίζω καὶ γεροντομοῖριν⁵² 13/εἰς ταῖς Μέσες τὴν ταύλα⁵³ μέ τὴν ἀποστροφὴν⁵⁴, ὡς καθὼς εὐρίσκεται. Καί 14/ἀποθανόντας μου, τῆς κόρης μου τῆς Καλῆς.

Κρατίζω εἰς τὸν Πλατύν τό 15/χωράφι, ὡς εὐρίσκεται καὶ νά μοῦ δίνη καὶ ἀπὸ τό Ἄργος, 16/ὁπόταν εἶναι κριθαριά⁵⁵, τέσσερα κοιλά⁵⁶ κριθάριν. Ἀπὸ τὸν Κοκκινομάτην 17/κρατίζω καὶ εἰς τό Λακκί τό

χουν καὶ περιπτώσεις πού ἀποτελεῖ μονομερὴ δικαιοπραξία. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 33.

51. Ἡ εὐχή τῶν γεννητόρων, δηλαδὴ τῶν γονέων: Βλ. τὸ λαϊκὸ κρητικὸ δί-στιχο: «Εὐκὴ γονιοῦ σου ἀγόραζε καὶ τὰ βουνά πορπάτιε / καὶ τὰ βουνά νά συ-χαλοῦν καὶ ἐσύ νά μὴ φοβᾶσαι».

52. Γεροντομοῖρι, τό: Τεχνικὸς καὶ νομικὸς ὅρος σέ χρῆση καὶ σήμερα. Ὀνο-μάζεται ἔτσι ἀκίνητο, οἰκία ἢ χωράφι, τό ὁποῖο κρατοῦν οἱ γονεῖς γιὰ τὰ γερά-ματά των καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν τό κληρονομοῦν τὰ παιδιά των.

53. Τάβλα, ἢ: Καλλιεργῆσιμη λωρίδα γῆς σέ ἐπικλινές ἔδαφος, ἡ ὁποία ὑπο-στηρίζεται μέ ἀναλημματικὸ, ξηρολιθικὸ τοῖχο. Στὴ Δωδεκάνησο ὁ τοῖχος αὐτός ὀνομάζεται «ἀβασταός, ὅ», ἥτοι αὐτός πού βαστάζει καὶ συγκρατεῖ τό χῶμα.

Στὴν Κρήτη ἡ τάβλα λέγεται «πεζούλα, ἢ» ἢ «πεζούλι, τό». Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος ὀνομάζεται «τράφος, ὅ», ἀπὸ τό «τάφος, ἢ».

54. Ἀποστροφή, ἢ: Ἐξοχικὸς οἰκίσκος, καταφύγιο τοῦ γεωργοῦ.

55. Κριθαριά, ἢ: Ὅταν τό χωράφι θά σπείρεται μέ κριθάρι. Σημειωτέον, ὅτι τότε κατὰ κανόνα τό ψωμί, πού κατανάλωναν καθημερινά οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀπὸ κριθά-ρι. Κατὰ τίς μεγάλες ἐορτές καὶ τίς ἐπίσημες ἡμέρες ἐφρόντιζαν νά εἶναι ἀπὸ σιτάρι. Ἐπίσης συχνά τό ψωμί παρεσκευάζετο ἀπὸ μείγμα σιταριοῦ καὶ κριθαριοῦ (μειγάδι). Στὶς ὀρεινὲς περιοχὲς τῆς Κρήτης καὶ πιθανῶς καὶ στὰ περισσότερα χωριά τῆς Ἑλλά-δος, αὐτό συνέβαινε μέχρι περίπου καὶ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἀντιθέτως σήμερα οἱ κάτοικοι ἰδίᾳ τῶν πόλεων ἔχουν τὴν τάση νά ἐπιζητοῦν ψωμί ἢ παξιμάδι ἀπὸ κριθάρι, ὡς καταλλήλοτερο γιὰ τὴν ὑγεία καὶ τὴν εὐεξία τοῦ σώματος.

56. Κοιλόν Κωνσταντινουπόλεως: Ὡς μονάδα ζύγισης καὶ ὡς μέτρο καλλιερ-γῆσιμης ἔκτασης. 1 κοιλὸ = 24 ὀκάδες = 8 καφίζια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1446. Ἡ ὀκά, ὡς μέτρο μέτρησης μάζας καὶ βάρους ἦταν σέ χρῆση κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ, μέχρι τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα. 1 ὀκά = 400 δράμια καὶ 1 καντάρι = 44 ὀκάδες = 56,4476 χιλιόγραμμα. Στὴν Ἑλλάδα: 1 ὀκά = 1282 χιλιόγραμμα, 1 δράμι = 3,205 χιλιόγραμμα. Ἡ ὀκά στὴν Ἑλλάδα ἐχρη-σιμοποιεῖτο ἐπίσημα μέχρι 30-06-1959. Ἀπὸ 1-07-1959 αὐτὴ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τό χιλιόγραμμο ἢ κιλό. Ὅμως ἀνεπίσημα ἐχρησιμοποιεῖτο σέ ὀρισμένες πε-ριπτώσεις μέχρι περίπου τῆ δεκαετίας τοῦ 1990, εἰδικότερα σέ τυποποίηση τσί-πουρου, οὔζου, κρασιοῦ, γάλακτος κ.λπ.

ραχί⁵⁷ τό απέξω, παντελῶς, πλησίον τῆς [-----] 18/τοῦ Κοτάκη καί εἰς τήν Γαδαροπλαγιά⁵⁸ τό ραχί ἀπό τό κρεμάριν⁵⁹ καί 19/πάνω. Καί ἀπό κάτω ἀπό τό κρεμάριν μίας ταύλας λογαριασμόν καί αὐτό 20/τό κρατίζω παντελῶς.

Εἰς τήν Γλάστραν, στέρνα⁶⁰ μίαν κρατίζω καί εἰς ταῖς Βάσσεσ 21/τήν κρεπτή⁶¹ παντελῶς καί δίδω του εἰς ταῖς Βάσσεσ κρεπτήν μίαν μέ ἓν 22/ἀγγεῖον κρασερόν, ἔτι ἓν ἀγγεῖον ρακερόν, τό σπίτι εἰς Τροῦλλον, ὡς 23/εὐρίσκεται, ἓν ζευγάρι μύλους, πάγκον ἓν⁶², ζευγάριν ἓν⁶³,

57. Ραχί, τό: Δηλαδή ἡ ράχη.

58. Γαδαροπλαγιά ἢ γαιῖδαροπλαγιά, ἡ: τοπ. πρβλ. στήν Κρήτη: «Γαῖδουρο-νῆσι, τό» (ἀρχαία Χρυσή), νησί νότια τῆς Ἱεράπετρας Λασιθίου.

59. Κρεμάρι, τό: Ἀπόκρημνο μέρος τοῦ ἐδάφους, ἔδαφος μέ μεγάλη κλίση. Πρβλ. κρημνός, γκρεμός κ.λπ.

60. Στέρνα, ἡ: κατασκευή γιά τή συλλογή τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Σέ ἓνα νησί, ὅπως ἡ Νίσυρος, ὅπου –λόγω τῆς ἡφαιστειογενοῦς συστάσεως τοῦ ἐδάφους– οἱ φυσικές πηγές νεροῦ σπανίζουν ἢ εἶναι ἀνύπαρκτες, οἱ κάτοικοι φρόντιζαν καί φροντίζουν, νά ἀποταμιεύουν τά ὀμβρία ὕδατα καί νά τά χρησιμοποιοῦν, ἐξυπη-ρετώντας τίς διάφορες ἀνάγκες των.

61. Κρεπτή, ἡ ἢ κρεφτή, ἡ: Πρόκειται γιά ἡμιυπόγεια κατασκευή, ἡ βάση τῆς ὁποίας σχηματίζει κυκλικοῦ σχήματος κάτοψη. Ἡ κρεφτή εἶναι κατασκευασμένη κατά τό λεγόμενο ἐκφορικό σύστημα (πρβλ. θολωτοῦς τάφους τῆς μινωϊκῆς καί μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, β' χιλιετηρίδα π.Χ.) καί ἐκαλύπτετο μέ εἶδος θόλου. Ἐξωτε-ρικά ἔφερε στῶμα ἀπό ἄργιλο ἢ πατελιά (στήν Κρήτη τό ὑλικό αὐτό ὀνομάζεται «λεπίδα, ἡ», ἀντίστοιχο τοῦ «πατελιά, ἡ», ἀπό τό «πεταλίς, ἡ»), πού ἦταν ὑδα-τοστεγές. Ἔτσι ἡ κρεφτή ἦταν προστατευμένη καί δροσερή καί χρησίμευε γιά νά ἀποθηκεύονται σέ αὐτήν, μεταξύ ἄλλων καί τά ἐξῆς: δοχεῖα μέ κρασί, τά ἀναφε-ρόμενα στά Προικοσύμφωνα ὡς «ἀγγεῖα κρασικά», μέ ρακή, στάμνες, κιούπια, τυρί, λάδι, ἐλιές κ.λπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 172-174.

62. Πάγκος, ὁ: Ἀποτελοῦσε ἀπαραίτητο ἔπιπλο τῆς οἰκίας, κυρίως γιά τή φύλαξη διαφόρων προϊόντων. Ἐκεῖτο στήν κρεβατοκάμαρα καί δίπλα ἀπό τό συζυγικό κρεβάτι τοῦ ζεύγους. Μόνιμη – ἀκίνητη, μακρόστενη, ξύλινη κατασκευή, μέ ἐσωτερικά χωρίσματα. Χρησίμευε γιά τήν ἀποθήκευση συνήθως δημητριακῶν ἢ ἄλλων ξηρῶν καρπῶν. Ἐπίσης χρησίμευε καί ὡς καναπές. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 236. Στό παραδοσιακό κρητικό σπίτι ὑπῆρχε ἐπίσης παρόμοιο ἔπιπλο, τό ὁποῖο ἐλέγετο πάγκος ἢ «γούβα, ἡ».

63. Ζευγάρι, τό: Ἐννοεῖται ἓνα ζευγάρι βόδια, τά ὁποῖα προορίζονται γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν καί τό ἀλώνισμα τῶν δημητριακῶν καί ὀσπρίων. Στήν Κρήτη μέχρι καί σήμερα ὁ ὅρος «τό ζευγάρι», χωρίς ἕτερο προσδιορισμό, ὑποδη-λώνει «ἓνα ζευγάρι βόδια».

ἄξινης⁶⁴ δύο, καί 24/έν λούρα⁶⁵, ζυγήν μίαν⁶⁶, ἄρεστόν⁶⁷ ἓνα θῆλυ, (ὕ) ποκάμισα γυναικεία ἔξι⁶⁸, 25/σεντόνια δύο, μαξελάριν ἓν, σκέπες⁶⁹ δύο, πεσκέτα⁷⁰ μία, κελλαρότοπον ἓν καί 26/ταβάν ἓνα, μία στάμνα, χοίρους δύο – ἄρσεν καί θῆλυ.

27/Δίδω καί ἐγώ, ὁ γαμβρός του, Διακομανώλης⁷¹, δύο κρούπια, 28/μίαν ἄξινην, (ὕ)νιον ἓν.

64. Ἀξίνη, ἡ: Βασικό ἐργαλεῖο τοῦ γεωργοῦ ἀπό τήν προϊστορική ἐποχή μέχρι καί σήμερα.

65. Λούρα, τά: Μετάλλιοι σύνδεσμοι, πού συνδέουν τόν ξύλινο ζυγό τοῦ ζεύγους τῶν βοδιῶν μέ τό ἄροτρο, τό ὁποῖο μέχρι πρίν λίγα χρόνια ἦταν ξύλινο (ξυλάλετρο ἢ «ἡσιόδειον ἄροτρον») καί ἀργότερα ἔγινε σιδερένιο. Στήν Κρήτη ἡ ἀλλαγὴ αὐτή, ἀπό τό «ἡσιόδειον ἄροτρον» στό σιδερένιο ἔγινε μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1940-1944).

66. Ζυγή, ἡ: Τό ζευγάρι.

67. Ἀρεστόν, τό = ἡ ἀγελάδα. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἡ ἀγελάδα ὀνομάζεται «ἄρεστόν, τό», ἥτοι κάτι πού ἀρέσει καί προκαλεῖ εὐχαρίστηση.

68. Ὑποκάμισα γυναικεία, τά: Τό γυναικεῖο ὑποκάμισο ἀποτελοῦσε τό σημαντικότερο ἔνδυμα ἀπό τή γυναικεία φορεσιά. Ἐπρόκειτο γιά ὑφαντό, βαμβακερό, λευκόχρωμο, ποδήρη, χειριδωτό χιτῶνα, πού ἐφέρετο ἀπό τίς γυναῖκες. Διεκρίνετο στό ὑποκάμισο γιά καθημερινή χρήση καί γιά τίς ἐπίσημες περιστάσεις. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 265.

Στήν παραδοσιακή στολή τῆς Ὀλύμπου τῆς Καρπάθου διατηρεῖται μέχρι σήμερα καί φέρεται ἀπό τίς γυναῖκες τῆς περιοχῆς. Στήν Κρήτη διατηρεῖτο μέχρι πρίν λίγες δεκαετίες καί ὀνομάζετο «ποκαμίσα, ἡ».

69. Σκέπη καί σκεπή, ἡ: Ὁρθογωνίου σχήματος ὕφασμα ἀπό μετάξι, συνήθως χρώματος ἐρυθροῦ ἢ κίτρινου, τό ὁποῖο ἐτίθετο στό κεφάλι καί πάνω ἀπό τή νυφική σκούφια. Αὐτό ἐκάλυπτε τό πίσω τμήμα τοῦ κεφαλιοῦ καί τήν πλάτη. Ἡ σκεπή ἀνῆκε στήν ἐπίσημη γαμήλια στολή.

70. Πεσκέτα, ἡ: Ἡ πετσέτα, τό προσόψιον, τό χειρόμακτρον, ἀπό τό ἰταλικό pezzetta. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 234.

71. Διάκο-: Συχνότατα ἀπαντᾷ πρίν τό βαπτιστικό ὄνομα ἢ ὡς πρῶτο συνθετικό τοῦ ἐπωνύμου ὁ ὅρος «Διάκο-----». π.χ. «Διακο-Γιάννης, Διακο-Γιώργης, Διακο-Δημήτρης, Διακο-Μανώλης, Διακο-Μιχάλης, Διακο-Σάββας, Διακο-Φώτης κ.λπ. Ἡ προέλευση αὐτοῦ τοῦ τύπου ὀνομάτων καί ἀργότερα ἐπωνύμων ἐξηγεῖται ὡς ἑξῆς: Κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας στά Δωδεκάνησα (1522-1912), ἀλλά καί στίς ἄλλες περιοχές τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, δέν λειτουργοῦσαν δημόσια ἑλληνικά Σχολεῖα. Συνήθως ὑπῆρχαν Κοινοτικά Σχολεῖα ἢ Σχολεῖα, ὑπό τή φροντίδα τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ Μονῶν κ.λπ. Ἡ συντριπτική πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ καί ἰδίως οἱ γυναῖκες, δέν γνώριζαν γραφή.

Στή Νίσυρο τό πρῶτο Κοινοτικό Σχολεῖο ἰδρύθηκε τό ἔτος 1865. Ἄν καί ὀρισμένοι Πατριάρχες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἄλλοι φωτισμένοι ἄνθρωποι, π.Χ. ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος (*Νίσυρος 1801/02 ± Νίσυρος 1882/83) προέτρεπαν τούς ἰθύνοντες γιά τήν ἴδρυση Σχολείων, ὅμως ἐκεῖνοι, ἄνθρωποι

29/Δίδω της καί ἐγώ, ἡ θεία της, ἡ Εἰρήνη, μίαν στάμναν.

30/Δίδω της καί ἐγώ, ἡ θεία της, ἡ Καλή, ἔν ἀγγεῖον.

31/Δίδω καί ἐγώ, ὁ ἀδελφός της, ὁ Σταμάτης, ἔν πάπλωμα

32/Δίδω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Μανώλη, (ὕ)ποκά-
μισα 33/τρία, βράκα⁷² μία, σεντόνιν ἔν, μαξελάριν ἔν.

34/Δίδω καί ἐγώ, ὁ πατέρας, τοῦ υἱοῦ μου, εἰς τό Λακκί τό ἄμ35/
πέλιν, ὡς καθώς εὐρίσκεται καί εἰς τό Κομμάτι τήν μίαν ταύλαν, τοῦ
36/Στρίγλου τό κάτω μέρος καί ἔν τουφέκιν, μίαν ἀξίνην, ἔνα (ὕ)-
νιον, 37/μίαν στάμναν, ἔν σκεπάρνι καί νά μέ δίνη ὁ υἱός μου κρασίν
κατ' 38/ἔτος βαρέλα μίαν.

39/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός 40/πλου-
σιόδωρος ὢν, ἐχαρίσατο αὐτούς ζωήν εὐθνην⁷³, ὑγείαν ἀτάραχον
41/καί εἶδοιεν τέκνα τέκνων κύκλω τῆς τραπέζης αὐτῶν, προσεπι-
χορη42/γών αὐτούς καί ζωήν τήν αἰώνιον.

[Προσθήκη: Στό περιθώριο τῆς πρώτης σελίδας τοῦ ἐγγράφου:]

43/Ἐν εἰκόνισμα μέγαλον, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

[σ. 180: Τέλος ἐγγράφου, ὑπογραφές:]

44/Διακομανώλης Σακλαράκης⁷⁴, θεῖος της, παρών.

45/Διακαντώνης, θεῖος της, παρών.

46/Παῦλος Γεωργιάδης, παρών.

κατά κανόνα ἀγράμματοι ἢ ὀλιγογράμματοι καί συντηρητικοί, ἦσαν τῆς γνώμης, ὅτι τά γράμματα καί γενικά ἡ γνώση μᾶλλον βλάπτει, παρά ὠφελεῖ, διότι ὀδηγεῖ στόν ὀρθολογισμό καί στήν ἀπομάκρυνση ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τά παραδεδομένα. Τά παιδιά ἐκεῖνα τῶν Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν, τά ὁποῖα, εἴτε φοιτοῦσαν σέ Σχολεῖα, εἴτε πλησίον ιδιωτῶν Διδασκάλων μάθαιναν ἀνάγνωση καί γραφή, συνήθως χειροθετοῦντο Ὑποδιάκονοι καί Ἀναγνώστες καί ἔκτοτε ἔφεραν τόν ὅλως τιμητικό τίτλο τοῦ «Διάκο-.....». Ἔτσι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου τό ἀρχικό βαπτιστικό ὄνομα, μέ τήν πρόταξη αὐτοῦ τοῦ «Διάκο-», ἀπέβη ἐπώνυμο.

72. Βράκα, ἡ: Πρόκειται γιά τή νησιώτικη βράκα. Ἀνδρικό ἔνδυμα ἀπό ὕφασμα χρώματος μαύρου ἢ κυανοῦ, πού κάλυπτε τό σῶμα ἀπό τή μέση καί κάτω μέχρι τά γόνατα. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 281-285. Στήν Κρήτη καί ἰδιαίτερα σέ ὀρισμένες ὀρεινές περιοχές, ἡ βράκα ἐφέρετο ἀπό ἡλικιωμένους ἄνδρες μέχρι περίπου τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ. Σημειωτέον, ὅτι οἱ πρῶτοι κρητικοί, οἱ ὁποῖοι φόρεσαν εὐρωπαϊκά ἐνδύματα καί ἰδιαίτερα τό παντελόνι, ὀνομάσθησαν εἰρωνικά «ψαλιδόκωλοι, οἱ».

73. Βλ. Ἀκάθιστος Ὑμνος, Στάσις Α': «Χαῖρε, ἄρουρα βλαστάνουσα εὐφορίαν οἰκτιρμῶν. Χαῖρε, τράπεζα βαστάζουσα εὐθηνίαν ἰλασμών». Ἱερά Σύνοψις 1988, σ. 264.

74. Σακλαράκης: Προφανῶς ἀπό τό Σακελλαράκης.

47/Λάζαρος Γ(εωργίου), παρών.

48/Διά τόν Ἰω(άννην) Σακελλάρην ὑπογράφω, ὁ Λάζαρος.

49/Εγώ, πατέρας της, μέ τήν εὐκὴν μου.

50/Ὁ τοῦ Ἀγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτης) Ν(εόφυτος)».

3) Παρατηρήσεις

Συντάκτης καὶ γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου καὶ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος⁷⁵.

VI. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 8-11-1846⁷⁶

1) Περίληψη

Ὁ Μιχαὴλ Μαυρουδῆς καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία ἔχουν μία θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Εἰρήνη, τὴν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγο στὸν Δημήτριο Οἰκονομάκη καὶ τὴν προικοδοτοῦν μέ τὰ ἀναφερόμενα στὸ Προικοσύμφωνο κινήτῶ καὶ ἀκίνητῶ⁷⁷.

2) Κείμενο

«1/Ὁ μὲν Θεὸς κατ' ἀρχὰς πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἄρσεν καὶ 2/ θῆλυ ἐποίησεν πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό πανάγιον 3/αὐτοῦ ὄνομα, αὐξάνεσθε δέ καὶ πληθύνεσθε, ὡς οἶος αὐτοῦς ἐνετείλατο⁷⁸. Τού4/του ἔνεκα καὶ ἐγώ, ὁ Μιχάλης Μαυρουδῆς⁷⁹ καὶ ἡ σύζυγός μου Μαρία, ἔχο5/μεν νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνην, ἔγνωμεν ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι 6/αὐτῆς, («Τίμιος γὰρ φησὶν ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»), τὸν Δημήτριον 7/(Οἰ)κονομάκη⁸⁰.

75. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος (*1795±1863), υἱὸς τοῦ παπᾶ Ἀντώνη, διετέλεσε Ἀρχιερατικός Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, στὸν ὁποῖο ὑπῆγετο τότε καὶ μέχρι τό ἔτος 2004 ἡ Νίσυρος καὶ Ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 50, 90 κ.έ.

76. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 181.

77. Πρόκειται γιὰ διμερὴ δικαιοπραξία.

78. Γέν. Α', 27-28.

79. Οἰκογένεια Μαυρουδῆ: Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἀναφέρεται καὶ σέ ἄλλα Προικοσύμφωνα τῆς Νίσυρου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 173, 691.

80. Οἰκογένεια Οἰκονομάκη. Τσιρπανλῆς 2028, σ. 690.

Καί δῆ, πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, 8/εἴτα προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο:

Πρῶτον τῆς δίδομεν τήν 9/πλαγιάν εἰς τό Λιμενάρι, εἰς τοὺς Λάκκους τὰ κομμάτια, εἰς τό Ἀνεράζι⁸¹ πέντε 10/ταύλες, ταῖς κάτω, τόν κῆπον εἰς τόν Ἅγιον Σάββα, τόν μισόν, τό πίσω μέρος, τό σπίτι 11/εἰς τό Πηγαδιούλη, ὡς καθὼς εὐρίσκεται, τήν κρεββατόστρωσιν ἔν, στρῶμα ἔν, 12/σεντόνια τέσσερα, μαξιλάρια τρία, μαξιλάρα μία, σκέπες τέσσερεις, μουστούχα⁸² μίαν, 13/πάγκον ἕνα, σεντούκια⁸³ δύο, μίαν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πεσκέ¹⁴/τες τέσσερεις. Σκούφιες⁸⁴ δύο, πλεκτά⁸⁵ πέντε, τζανάκια⁸⁶ τριάκοντα, μύλον ζευγάριν 15/ἔν⁸⁷, σκάφην μίαν, ταβάν ἕνα, δύο στάμνες, κρούπια δύο, διπλῆν⁸⁸ 16/μίαν, ποκάμισα γυναικεῖα⁸⁹ ἑννέα, φουστάνια δύο, μανδήλια πέντε, σαλονικόν (μανδήλιον)⁹⁰ 17/ἔν, μίαν σκρόφαν⁹¹ καί ὁπόταν γεννήσῃ,

81. Ἀνεράζι(ον) = Νεράζιον, τοπωνύμιον. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 192, 202, 596.

82. Μουστούχα, ἡ: Γυναικεῖα μαντήλα. Διαφέρει ἀπὸ τό μουστούχι, τό: Εἶδος φίμωτρου, ἀπὸ χόρτο, βρούλα ἢ σύρμα (Κρήτη). Τίθεται στό στόμα τοῦ ζώου (βοδιοῦ, αἴγας, προβάτου κ.λπ.), στερεούμενον μέ κορδόνι, προκειμένου τό ζῶον νά μήν μπορεῖ νά φάει, εἴτε τὰ στάχυα στό ἀλώνι, εἴτε, ὅταν δέν εἶναι δεμένο, χόρτα ἀπὸ ξένο χωράφι. Τσιρπανλῆς 2028, σ. 261. Στήν Κρήτη σήμερα ἀπαντᾷ καί ὡς: «μουστρουχίνα, ἡ» ἢ «μουστρουχί, τό» ἢ «στουμούχι, τό».

83. Σεντούκι, τό: Ἀπὸ τήν τουρκικὴ λέξι sandık - sanduk = ἱματιοθήκη. Ταυτίζεται ἄλλοτε μέ τό μπαούλο καί ἄλλοτε μέ τήν κασέλα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 234, 237.

84. Σκούφια, ἡ: Κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ἀπὸ τό ἰταλικό: scuffia.

85. Πλεκτά ἢ μπλεκτά, τά: Ἐνδυμα ἢ ὕφασμα γενικῶς, τό ὁποῖο ἐγίνε μέ πλέξιμο. Ἐπίσης ὀνομάζονται πλεκτά καί διάφορα κοσμήματα, τά ὁποῖα ἐπίσης ἐγιναν μέ τό πλέξιμο.

86. Τζανάκι, τό: Ἀπαντᾷ «ἡ τσανάκα ἢ τζανάκα», ἀπὸ τήν τουρκικὴ λέξι çanak (βλ. καί Çanakkale, πόλη τῆς ΒΔ Τουρκίας, πλησίον τῆς Τροίας) = μεγάλο πήλινο πιάτο. «Τζανάκι, τό» = μικρό πήλινο πιάτο. Ὁ ὅρος «τσανάκα, ἡ», μέ τήν ἔννοια «μεγάλο πήλινο πιάτο», ἀπαντᾷ καί ὡς «μουρχούτα, ἡ» καί εἶναι σέ εὐρεία χρῆσις μέχρι σήμερα στά ὀρεινά χωριά τῆς Κρήτης. Πρβλ. καί τό μέ ἀρνητικὴ σημασία ἐπιθετο: «Τσανακογλύφτης, ὁ» = ὁ ἰδιοτελῶς κολακεύων τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας.

87. Μύλος, ὁ: Ὁ λίθινος χειρόμυλος.

88. Διπλή, ἡ: Κλινοσκέπασμα, μπατανία (Κρήτη: πατανία) ἢ σεντόνι, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο φύλλα.

89. Ποκάμισο γυναικεῖο, τό: Ποδήρης χιτῶνας λευκός, ὕφαντός.

90. Σαλονικόν μανδήλιον, τό: Μανδήλιον, προερχόμενον ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης.

91. Σκρόφα, ἡ: Ἡ θηλυκὴ γουρούνα, πού γεννᾷ.

νά μοῦ δώση ἓν θηλυκόν βρουλί⁹², λαιμόν⁹³ 18/έναν. 19/Γράφω καί ἐγώ, ὁ Ἀντώνης, τῆς ἀδελφῆς μου, νά τῆς κάμω ἓν τεξεράκιν⁹⁴ 20/ καί ἓν κόσκινον. 21/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιόδωρος 22/ὦν, ἐχαρίσατο αὐτοὺς ζωὴν εὐθηνον, ὑγιείαν ἀτάραχον καί ἴδοιεν τέκνα τέ23/κνων κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν⁹⁵, προσεπιχορηγῶν αὐτοὺς καί ζωὴν τὴν αἰώνιον.

24/Διακαντώνης, θεῖος της, παρῶν.

25/Μανώλης Γαστρωμένος (;), θεῖος της, παρῶν.

26/Διακομανώλης, παρῶν. Καί ἐγώ, ὁ πατέρας της, παρῶν.

27/Καί ἐγώ, ὁ Νικόλαος Μαυρουδῆς, παρῶν. Γεώργιος Φραζῆς παρῶν.

28/Κωνσταντῆς Κατελοῦνος, παρῶν. Κωνσταντῆς Φραζῆς, παρῶν».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ σχετικά μεγάλος ἀριθμός τῶν παρισταμένων καί ὑπογραφόντων τὸ Προικοσύμφωνο αὐτὸ μαρτύρων, φανερώνει, ὅτι ἐπιθυμοῦσαν νά δώσουν μεγαλύτερη ἀξία καί κύρος, τόσο σέ αὐτό, ὅσο καί κυρίως στή σημασία τῆς τελέσεως τοῦ ἐπικείμενου γάμου. Δέν ἀναφέρεται ποῖος εἶναι ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

VII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 26-12-1846⁹⁶

1) Περίληψη

Ἡ Καλή (Καλλιόπη), χήρα τοῦ παπᾶ Γεωργίου Πρωτόπαπα, ἔχει θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνη καί τή δίδει ὡς σύζυγο στὸν Φραζῆ, υἱὸν τοῦ Μαστρομανώλη καί τὴν προικίζει μέ ὅσα ἀναγράφονται στό παρόν Προικοσύμφωνο, κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

[Κυκλική σφραγίδα Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς].

«1/1846, Δεκεμβρίου 26.

92. Βρουλί, τό: Τό νεογέννητο γουρουνάκι.

93. Λαιμός, ὁ: Περιδέραιο τῆς νύμφης, ἀργυρόχρυσο ἢ χρυσό, μέ φλουριά, τό ὁποῖο ἐφέρετο γύρω ἀπὸ τὸν λαιμό.

94. Τέξερης, ὁ: Λέγεται καί τέντζερης, χάλκινο μαγειρικό σκεῦος μέ ἢ χωρὶς κάλυμμα. Ἀπὸ τὸ τουρκικὸ *tencere*.

95. *Εὐχολόγιον* τό *Μέγα* 1980, σ. 246.

96. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 182.

2/Ο μὲν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τὸν ἄνθρωπον, ἄρσεν 3/καὶ θῆλυ ἐποίησε πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου, δοξάζε4/ται τὸ πανάγιον αὐτοῦ ὄνομα. Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, ὡς 5/οἶος αὐτοῦ ἐνετείλατο. Τούτου ἕνεκα ἡ Καλή, τοῦ παπᾶ 6/Γεωργίου, Πρωτόπαπα, ἔχων νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνην, 7/ἔγνωκα ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς («*Τίμιος γὰρ φησὶν, ὁ 8/γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*»), τὸν Φραζῆ, υἱὸν τοῦ Μαστρομανώ9/λη.

Καὶ δὴ, πρῶτον δίδομεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν, εἰ10/τα προικοδοτοῦμεν αὐτοὺς, εἰ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο. 11/Γράφω της, κατὰ τὴν Διαθήκην τοῦ πατρὸς της, τὰ ὅσα πράγ12/ματα τῆς ἔχει, κινητὰ τε καὶ ἀκίνητα, ἀμπέλια καὶ χωράφια, 13/ὅλα τῆς κόρης μας, τῆς Εἰρήνης, κατὰ τὸ ἀνά χεῖρας ἔγγραφον.

14/Δίνω τις βέργες μαργαριταρένιες ζευγάρια δύο, σκλέτενες⁹⁷ ζευγάρια 15/ἔξι, ἄλεσιν μέ μύλον μίαν, βελόνα μεγάλην⁹⁸ μία, λαϊμόν ἕνα, κο(υ)16/μπία⁹⁹ ζευγάριν ἕν, σκολαρίκια ζευγάριν ἕν, ἄλεσίδια δύο, 17/καμουχάν¹⁰⁰ ἕνα, κρεπτήν, εἰς τὸ Κοντοσκάλι, μία, μέ ἀγγεῖα τρία, 18/εἰς ταῖς Βάσσεις τὴν κρεπτήν μέ ἀγγεῖα τρία, πλήν νά τὴν ἔχη ἡ 19/μάννα της γεροντομοίρι καὶ ἀποθανόντας της νά εἶναι πάλιν τῆς 20/Εἰρήνης. Ἀκόμα τῆς γράφω εἰς τὰ Παλίσια στέρνα μία, εἰς τὸ Μυλο21/κράτι στέρνα μία καὶ στάμνες δύο, ἕν κελλαρότοπον, εἰς τῆς Σκευο22/φυλάκαινας τὸ ἀνώϊ, τὰ σπίτια εἰς τὰ Ἀλώνια, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, 23/ἡ μεγάλη κατοικία, κῆπον ἕνα, τὸν πίσω καὶ ἕνα πάγκον, ζευγά24/ριν¹⁰¹ ἕνα, ἀξίνες δύο, λούρα ζυγὴν μίαν, (ὕ)νία δύο.

25/Δίδω καὶ ἐγώ, ἡ μητέρα, τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, ποκά26/μισα γυναικεῖα δεκατρία, σεντόνια τέσσερα, μαξελάρια τρία, 27/σκεπές τρεῖς, μουστουχία μία, εἰκονίσματα τέσσερα, στρώμα ἕν, 28/ἕνα

97. Σκλέτενες, οἱ: Πρόκειται γιὰ παρεφθαρμένη ἀπόδοση τῆς ἰταλικῆς λέξεως *schietto* = ἀπλός, σκέτος, ἀδιακόσμητος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 725.

98. Βελόνα μεγάλη: Καρφίτσα, ἡ ὁποία συνήθως χρησιμεύει γιὰ νά στερεώνει τὰ ἐνδύματα τῆς γυναίκας καὶ πρὸς διάκοσμο.

99. Κουμπία, τὰ: Μικρά ἀργυρόχρυσα ἢ μεταλλικὰ σφαιρίδια ἐπιχρυσωμένα μέ καπλαμᾶ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 257, 274.

100. Καμουχᾶς, ὁ: Ἐπρόκειτο γιὰ ἐρυθρό, μεταξωτό, βαρύτιμο ὕφασμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατεσκευάζετο τὸ φόρεμα τῆς νύμφης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 266, 268, 280. Κατὰ μία ἀποψη, ὁ ναός τῆς Παναγίας τῆς Καπνικαρέας ἢ Καμουχαρέας, ἔλαβε τὴν ὀνομασία αὐτή, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὑφάσματος αὐτοῦ, τοῦ Καμουχᾶ.

101. Ζευγάριν, τό: Ἦτοι ζευγάρι βόδια ἢ γελάδες, κατάλληλα γιὰ καλλιέργεια.

τζουμάδι¹⁰², μίαν σκρόφα, στάμνα μία, πούλαρον ένα, πεσκέτες 5. 29/Δίδω της καί ἐγώ, ἡ νουνά της, ἡ Μαρία, τέξερην μεγάλην μίαν καί ἓν ζευγάρι φουσκιὰ¹⁰³ καλά».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό φαίνεται νά εἶναι κολοβό. Λείπει τό τέλος αὐτοῦ, μέ τίς ὑπογραφές τῶν προικιζόντων καί τῶν παρισταμένων μαρτύρων. Ἔτσι ἀγνοοῦμε τοὺς μάρτυρες, τόν συντάκτη καί γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

Ἡ μητέρα τῆς νύμφης Καλή, χήρα τοῦ ἀποθανόντος παπᾶ Γεωργίου Πρωτόπαπα, προικίζει τήν κόρη της Εἰρήνην, σύμφωνα μέ ὅσα περιέχονται στή Διαθήκη τοῦ ἀποθανόντος πρώην συζύγου αὐτῆς καί πατέρα τῆς νύμφης.

VIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 1-01-1847¹⁰⁴

1) Περίληψη

Ὁ Διακο-Νικόλας Νικήτα Βεζίρογλου καί ἡ σύζυγός του Ἀνθοῦσα Γεωργίου Σακελλαρίου, ἔχουν μία κόρη τήν Εἰρήνην, ἡ ὁποία πρόκειται νά ἔλθει εἰς γάμου κοινωνία μέ ἄνδρα¹⁰⁵ καί τήν ὁποία προικίζουν μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/Ὁ παρών, ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Διακονικόλας Βεζήρογλος¹⁰⁶, ὁμοῦ καί 2/ἡ συμβία μου Ἀ(ν)θοῦσα, διά νά προικίσωμεν τήν κόρην μας Εἰρήνην.

Δίνω ἐγώ, ὁ πα3/τέρας, τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, εἰς τοὺς Λάκκους τό χωράφι καί τήν πλα4/γιά εἰς τόν Ἅγιον Γληγόρη τοῦ Κόπουλλα καί τήν βηστέρνα, εἰς τό 5/Σκόπι(ον) τό ἀμπέλι καί τό ἀμπέλι εἰς τήν Πυργιά¹⁰⁷, μέ τήν ἐλαίαν 6/καί εἰς τόν Ἅγιον Ἀντώνι-

102. Ἀτζουμάδι, τό: Θηλυκό χρονιάρικο δαμάλι.

103. Φουσκί, τό: Σκουλαρίκια ἀπό κυκλικά, φουσκωτά στοιχεῖα.

104. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 183-184.

105. Πρόκειται γιά τόν Νικόλαο Γιαλλούρη, ὁ ὁποῖος ἀργότερα χειροτονεῖται παπᾶς. Ἀπό ἄλλα Προικοσύμφωνα συνάγεται, ὅτι ὁ Νικόλαος Γιαλλούρης καί ἡ Εἰρήνην ἀπέκτησαν τὰ ἐξῆς παιδιά: 1) Ἀνθοῦσα, 2) Ἄννα, 3) Μαρία καί 4) Ἰωάννης. Ἡ Εἰρήνην ἀπεβίωσε τήν 13-01-1880. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 931, 934.

106. Νικόλαος Νικήτα Βεζίρογλου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 531-532, 641.

107. Πυργιά ἢ Πυριά ἢ Ἀπυργιά, ἡ: τοπ. στό Ἄργος.

ον τό χωράφι. Πουκάμισα γυναικεῖα τέσσερα, 7/λευκόν ἓνα καί γυναικεῖα πουκάμισα ἑπτὰ, σεντόνια δύο, 8/μανδηλές ὀκτώ, σκέπες τρεῖς, μουστρουχία μία, ζευγάρι ἓνα, ἄρεστόν 9/ἓνα θηλυκόν, ὄνον ἓνα ἄρσεν, γουρούνια δύο θῆλυ, ἀξίνες τέσσερεις, 10/(ὕ)νία δύο, λούρα ζεύγη δύο, μύλοι ζεύγος ἓν, στρώμα ἓν, πατανία μία, 11/πλεχτά τρία, σκούφιες δύο, μπάγκο ἓνα, ἀγγείο μέγαλον ἓνα.

12/Κρατίζω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, ἀμυγδαλιά μία καί τήν συκαμιάν γεροντομοί13/ρι.

14/Γράφω καί ἐγώ, ὁ πατέρας, τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, κατά τήν Ἑγκλαβή¹⁰⁸ 15/τῆς μητέρας μου, εἰς τὰ Κανάφια τό χωράφι, ὡς εὐρίσκεται καί τό κο16/μμάτι εἰς τό Καστρί, εἰς τήν Ἀγίαν Μαρίνα, τό κάτω χωράφι, ὡς εὐρίσ17/κεται καί εἰς τό Μακρύ Κομμάτι τό χωράφι, ὡς καθὼς εὐρίσκεται, 18/εἰς τόν Ἅγιον Γληγόρη τίς συκές, τοῦ Μαρμαρῆ τήν ἀποστροφή 19/τό χωράφι, ὡς καθὼς εὐρίσκεται καί τόν Ἅγιον Ἰωάννη, τό Λάκκωμα, 20/ὡς καθὼς εὐρίσκεται, εἰς τόν Ἅη Τρούφουνα¹⁰⁹ τό κομμάτι, εἰς τοῦ 21/Ἀρχῆ τήν ταῦλα, εἰς τήν Κηππερή τό χωράφι, ὡς καθὼς εὐρίσ22/κεται, εἰς τό Δαφνί τό ἀμπέλι καί τό χωράφι, εἰς τήν Λουμπουνή 23/τήν ἀποστροφή, ὡς καθὼς εὐρίσκεται καί τό κάτω χωράφι εἰς τοῦ 24/Σκουλοπιάτη¹¹⁰, ὡς καθὼς εὐρίσκεται, τοῦ Μουλούδη¹¹¹ τό ἀμπέλι, εἰς τόν 25/Θόλον τό ἀμπέλι καί τό ραχί καί εἰς τό Λακκί τό χωράφι, εἰς 26/τοῦ Καραμιχάλη Κοντοῦ τό λάκκωμά τζη εἰς τήν γωνιά καί τήν 27/ταύλαν μέ τήν ἀποστροφή καί εἰς τό Βηστερνί τό χωράφι μέ τήν 28/βηστέρνα καί τήν πλάκα τό χωράφι καί τό χωράφι εἰς τό Ἄργος, 29/εἰς τὰ Λαγκαδία, εἰς τό ἴδιον μέρος ἡ ταῦλα μέ τήν ἀποστροφή 30/καί τό Λαγκαδάκι καί εἰς τό Παραπόρτι τό χωράφι,

//σελ. 184:

[κρατίζομεν] 31/γεροντομοίρι, ἕως νά ζοῦμε καί τὰ δύο μέλη, 32/τό ἴδιο καί τὰ σπίτια τοῦ Ποταμοῦ, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, ἔνθεν τῶν Πατρίκη¹¹². 33/Μαξελάρια τέσσερα, σκέπες δύο, βέργες¹¹³ ζευγά-

108. Ἑγκλαβή, ἡ = Προικοσύμφωνο.

109. Ἅη Τρούφουνας: τοπ., ἀπό τό Ἅγιος Τρύφωνας, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ προστατῆς τῶν κήπων καί τῶν κηπουρῶν καί ἐορτάζει τήν 1η Φεβρουαρίου. Διονύσιος, *Ερμηνεία* 1909, σ. 162, 199, 270.

110. Σκουλοπιάτη, στοῦ: τοπ. Τσιρπανλῆς 2028, σ. 159, 189.

111. Μουλούδη, στοῦ: τοπ.

112. Λέξη ἡμιεξίτηλος.

113. Βέργες, οἱ: Μαργαριταρένιες, χρυσές ἢ ἀργυρόχρυσες, ὅπως τὰ σκουλα-

ρια μαργαριταρένια τέσσερα³⁴/ερα, κλείτενες ζευγάρια έπτά, βελόνες μεγάλες τέσσερεις, σκολα³⁵/ρίκια ζευγάρι ένα, μεγάλα, κουμπία ζευγάρια έξι, άλεση¹¹⁴ 36/μία, λαιμόν ένα, μύλον ένα, στενόπλατα¹¹⁵ δύο, φιδωτόν¹¹⁶ ένα, 37/σκάλα μία, έτερα δύο άλεσίδα άρματωμένα, σεντούκα μίαν, 38/τέντζερα δύο μεγάλα, 39/(εί)κονίσματα πέντε, πιάτα είκοσι καί τό φουρναριόν εις τό Πια⁴⁰/τούλι, όμοϋ μέ τήν κατοικίαν καί τόν κελλαρότοπον, τό έν εις τοϋ Ίγνατίου καί τόν κή⁴¹/πον εις τό Περιβόλι, στούς Άγίους Άναργύρους τόν σπιτότοπον, τήν κρε⁴²/φθή εις τίς Βάσσεσ, μέ άγγεία δύο καί άγγεία κρασικά δύο καί 43/στάμνες τέσσερεις καί εις τό σπίτι άγγεία δύο καί ένα κρασικόν καί τρι⁴⁴/α εις τό Άργος καί τό Χέρσο τό ραχί.

45/Άπό τά άνωθεν, όπου γράφομεν τής κόρης μας, κρατίζομεν 46/γεροντομοίριν εις τόν Άγιον Ίωάννη τό κομμάτι καί εις τήν 47/Λουμπουνιά τό κομμάτι, μέ τήν άμυγδαλιάν καί εις τό 48/Καμπί τό κομμάτι. Άκόμα κρατίζομεν τό άμπέλι εις τήν 49/Πυργιά καί εις τούς Λάκκους τό κάτω χωράφι, τά κομμάτια εις 50/τόν Άγιον Άντώνη.

Αυτά, τά άνωθεν, κρατίζομεν καί τά δύο μέλη, 51/ νά τά τρώμεν, έως νά ζοϋμεν καί άποθανώντας, νά είναι πάλιν τής 52/κόρης μας τής Ειρήνης, νά μάς διδη κριθάρι κοιλά δύο, ώσότου ζοϋμε.

53/Καί έγώ, ό Διακονικόλας καί ή συμβία μου Ά(ν)θοϋσα, διά τήν 54/[άγραμματείαν] μας, ύπογράφω, ίδιος.

55/Τῇ α΄ Ίανουαρίου 1847.

56/Διακο-Άντώνης [-----] τοϋ Κωσταντή, παρών.

57/Ο Δήμαρχος Χ(ατζη)γεώργιος Κονταρής, παρών.

58/Δίδω καί έγώ, ό Διακονικόλας, ό (Έκ)κλησιάρχης τοϋ βαπτιστικοϋ μου 59/τό χωράφι εις τό Άργος, εις τό χωρίον».

3) Παρατηρήσεις

Μεταξύ τών παρισταμένων μαρτύρων, οί όποιοι καί ύπογράφουν στο τέλος τοϋ έγγράφου, συγκαταλέγεται καί ό τότε Δήμαρχος Νισύρου Χατζηγεωργίου Κονταρής. Είναι άξιοσημείωτο, ότι δέν άνα-

ρίκια. Μικροί βώλοι – κουμπία χρυσά, πού στηρίζονταν μέ γάντζο στο κάθε αυτί. Τσιρπανλής 2018, σ. 256, 257.

114. Άλεση, ή = Άλυση, άλυσίδα, κόσμημα.

115. Στενόπλατα, τά: Στενόπλατα (άλυσίδα). Τσιρπανλής, 2018, σ. 276.

116. Φιδωτόν, τό: Φιδωτόν (άλυσίδιον).

γράφεται τό ὄνομα καί τό ἐπώνυμο τοῦ γαμβροῦ, καθώς καί τό ὄνομα τοῦ συντάκτη καί τοῦ γραφέως τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

ΙΧ. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 11-01-1847¹¹⁷

1) Περίληψη

Ὁ Χατζηδημήτρης καί ἡ συμβία αὐτοῦ Μαρία ἔχουν μίαν κόρην, τήν Καλὴν (Καλλιόπην), τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγο στόν Γεώργιον, υἱόν τοῦ παπᾶ Ἰωάννου τῆς Μαντοῦς (Μαντώ) καί τήν προικίζουν μέ τὰ ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα. Ἐπίσης ὁ παπᾶ Ἰωάννης, ὁ πατέρας τοῦ γαμβροῦ καί ἡ μητέρα αὐτοῦ, προικίζουν τόν υἱόν τους Γεώργιο, μέ ὁρισμένα κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/1847, Ἰανουαρίου 11.

2/Τήν σήμερον ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Χατζηδημήτρης, ὁμοῦ καί ἡ συμβία μου 3/Μαρία, νά προικίσωμεν τήν κόρην μας Καλὴν, μετά τόν Γεώργιον, υἱόν τοῦ Ἰωάννου τῆς 4/Μαντοῦς¹¹⁸. Καί δὴ πρῶτον τοῦ δίδωμεν εἰς τό νησί τῆς Νισύρου, ὅτι ἤθελε μᾶς φωτίσει ὁ 5/Θεός.

Δίδω ἐγώ, ὁ πατέρας, τῆς κόρης μου τῆς Καλῆς, εἰς τόν Ἀητόν τό ἀμπέλι μέ τούς 6/κηπούλους καί μέ τήν κρεπτήν, ὡς καθώς εὐρίσκεται καί μέ τέσσερα ἀγγεῖα καί εἰς τόν 7/Κάτω Λάκκον τό ἀμπέλι καί εἰς τό Καμπίν ἡ ταῦλα μέ ταῖς συκαῖς, εἰς τό Ἄργος, εἰς τήν 8/Γλάστρα τό χωράφι μέ τήν ἀποστροφὴν καί μέ τήν στέρναν, ὡς εὐρίσκεται, εἰς τήν 9/Ἀχλάδα τοῦ Καραντώνη, ἔτι ἡ ταῦλα εἰς τήν Ἀχλάδα, τό χωράφι εἰς τήν Χαρου10/πιάν, εἰς τήν Γλάστρα, εἰς τό Λακκί τό ἀμπέλι τῆς θείας μου τό μερίδιον, τὰ σπίτια εἰς τό 11/Λαγκάδι, ὡς εὐρίσκονται, κρεβατοστρώσιν ἓν, στρῶμα ἓν, σεντόνια πέντε, μαξιλάρια ἕξ, 12/πάγκον ἓνα, σεντούκι ἓν, ἀσημικόν, μαλαματικόν, βέργες μαργαριταρένιες, ζευγάρια δύο, 13/καί σκλέτενες ζευγάρια τρία, ἄλεσιν μίαν, βελόνα μεγάλη μία, σκολαρίκια ζευγάριν ἓν, 14/λαιμόν ἓνα, σκέπες πέντε, εἰκονίσματα τρία, σουφράν ἓνα, μύλοι ζευγάριν ἓν, 15/σκάφη μία, πάπλωμα ἓν, ζευγάριν ἓν, ἀρεστόν ἓνα

117. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 185-186.

118. Τῆς Μαντοῦς: Ἐπώνυμο μητρωνυμικό. Ὁ παπᾶ Ἰωάννης τῆς Μαντοῦς ὑπογράφει στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ ὡς μάρτυρας καί ἀναφέρεται ἐπίσης ὡς Οἰκονόμος, ὁφφίκιον ἐκκλησιαστικό.

θῆλυ, ὄνον ἓνα θῆλυ, χοίρους 16/δύο, ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἀξίνες τρεῖς, (ὕ)νία δύο, λούρα ζυγὴν μίαν, τέρζερον ἓν, ταβάν 17/ἓνα, τὴν μισὴν στέρνα εἰς τοῦ Σκευοφύλακα, τὸν κῆπον εἰς τὸν Ἅγιον Σάββαν, πλησίον 18/εἰς τοῦ Γεώργη τοῦ Κουμπῆ, κελλάριν εἰς τὸ Κάστρο, τὸ ἀνωτὶ τῆς κόρης 19/μας τῆς Ἀνθούσας καὶ ἓνα καπράνζι¹¹⁹.

Δίδω της καὶ ἐγώ, ἡ μητέρα της, εἰς τὸν Βαθὺ 20/Ποταμόν τίς Πάνω Πλα(γ)οῦλεις, ὡς εὐρίσκονται, ὑποκάμισα γυναικεῖα δεκατέσσερα, 21/καμουχάν ἓνα, ἀκόμα τοῦ γράφω καὶ μίαν ἱερατικὴν στολήν¹²⁰, πεσκέτες πέντε, 22/γρόσια μετρητά χίλια πεντακόσια, ἀριθ(μός): 1.500, ὁμοῦ μέ ἐκεῖνα, ὅπου τῆς ἔχει 23/ἐμπρός της. Τὰ ἄνωθεν τῶν τὰ γράφομεν μέ τὴν εὐχήν μας, πλήν κρατίζομεν γεροντομοῖριν 24/εἰς τὸ Καμπί, ἀπὸ τὴν Σαραντάρικην καὶ πάνω ταῖς τρεῖς συκαῖς, ταῖς Χαρτοφυλάκιες, δύο 25/στάμνες καὶ κ(ου)ρούπιν ἓν.

26/Γράφω καὶ ἐγώ, ὁ πατέρας, τοῦ υἱοῦ μου, τοῦ Γεώργη, τὸ χωράφιν εἰς τοὺς 27/Λάκκους, τὸ χωράφιν εἰς τὰ Φουρνιά, εἰς τὴν Ἀγίαν Μαρίναν τὸ σπηλάδι καὶ 28/Ἀπάνω τὸ Λαγκάδι καὶ ἀντίπερα τὰ κομμάτια εἰς τὸ Καμπί, τὴν Σποριά, τὸ ἀμ29/μπέλιν εἰς τὸν Μυλοκράτην, εἰς Ἀπελάτη τὸ πάνω χωράφι μέ τὸ ραχί, εἰς τὸ Λακ30/κί τὸν κάμπον, εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον τὸ χωράφι, εἰς τὴν Γεμούρα τὸ κομμάτι 31/καὶ εἰς ταῖς Βάσσεις τὴν κρεπτήν, μέ ἀγγεῖα δύο κρασικά, τὸ κελλάρι εἰς 32/τὸ Κάστρον μέ μίαν στάμνα, τὸν κῆπον εἰς τὸ Χῶμα, εἰκονίσματα τρία, καθρέπτῃν 33/ἓνα, σεντούκιν ἓν, κασέλλα μίαν, τέξερην μίαν, ταβάν ἓνα, ἀξίνες τρεῖς, μπαλ34/τάν ἓνα, σκεπάρνι ἓν, εἰς τὸν Τροῦλλον τὸ σπίτι, ὡς εὐρίσκεται, μέ τὸ μισόν35/Πλάγιον, βέργες μαργαριταρένιες ζευγάριν ἓν, καὶ σκλέτενες ζευγάρια τέσσερα,

//σελ. 186:

36/καμουχάν ἓνα, σκέπην μίαν, βελόνα μεγάλη μία, πλεκτόν ἓν, ποκάμισα 37/γυναικεῖα τρία, σεντόνιν μεγάλον ἓν, μαξελάρια μεγάλα δύο καὶ ἡ εὐχή μου.

38/Δίδω καὶ ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Γεώργη, εἰς τὸ Σκόπιν τὸ ἀμ39/πέλι, εἰς τὸ Λακκίτην σποριάν, εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὸν

119. Καπράντζι, τό: Καπράτζι(ον), τό = ὁ κουβάς μέ τὸν ὁποῖο ἔβγαζαν νερό ἀπὸ τῆ στέρνα. Ἀπὸ τὸ τουρκικὸ bakrac. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1438.

120. Ὁ γαμβρός Γεώργιος, υἱός Ἰωάννου τῆς Μαντοῦς, ἀργότερα χειροτονήθηκε ἱερεὺς καὶ ἔλαβε τὸ ὀφφίκιον τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 495 καὶ 822 ἀρ. Προικοσυμφώνου 45 (21-10-1862).

Μισόπυργον τό χωράφι, εἰς τό 40/Παλιόκαστρον τήν ταύλα, ὑποκάμισα γυναικεῖα τέσσερα, ὑποκάμισα ἀνδρῖσα 41/δεκατέσσερα, βρακία δύο, εἰκόνισμα ἓν καί τόν κῆπον τόν μισόν εἰς τήν Ἐξω Μερέαν, 42/πλήν νά τόν ἔχω γεροντομοῖριν, ἕως νά ζῶ, μύλους ζευγάριν ἓν, ἓν ζευγάρι φου43/σκιά μεγάλα, λαιμόν ἓνα, ἀγγεῖον ἓν, εἰς ταῖς Βάσσεις καί ἓνα γανίτην¹²¹ εἰς τόν Κέντην, 44/στρώμα ἓν, πεσκέτες τρεῖς.

45/Ἀπό τά ἄνωθεν τά γράφομεν μέ τήν εὐχήν μας, ὡς εὐρίσκονται, πλήν 46/κρατίζομεν γεροντομοῖριν, εἰς τούς Λάκκους τίς τρεῖς ταύλες, ταῖς κάτω καί τήν 47/σποριάν εἰς τό Καμπί καί εἰς τό Σκόπι τό ἀμπέλι. Αὐτά τά κρατίζομεν γερον48/τομοῖριν, ἕως νά ζοῦμεν καί πάλιν τοῦ υἱοῦ μας.

49/Χ(ατζη)δημήτρης δίδω τά ἄνωθεν μέ τήν εὐχήν μου.

50/Οἰκονόμος παπᾶ 51/Ἰωάννης Μαντούς, μέ εὐχαρίστησίν μου ἔγραψα.

52/Ο Δήμαρχος Χ(ατζη)γεώργιος Κονταρῆς¹²², παρών.

53/Ἰάκωβος ἀδελφός τους, παρών.

54/Χ(ατζη)μ(ιχάλης) Λογοθέτης, παρών.

55/Διακομηνᾶς Παπανικολάου, παρών.

56/Χ(ατζη)μιχαήλ Γερασίμου, παρών.

57/Παπᾶ Γεώργιος Ἀναγνώστης, Σακελλάριος, παρών.

58/Παπᾶ Κωνσταντῖνος, τοῦ παπᾶ Γεωργίου ἀδελφός, γράφω καί

59/(ὁ)μολογῶ, ὅσα μέ εὐχαρίστησιν [τῶν] γονέων μας, μέ θέλησιν 60/τως.

61/Ο τῆς Κοινότητος Γραμματεὺς Ν(ικόλαος) Ξένος¹²³.

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι δέν ἀναφέρεται, οὔτε τό ἐπώνυμο τοῦ Χατζηδημήτρη, πατέρα τῆς νύμφης, οὔτε τό πατρώνυμο τοῦ Ἰω-

121. Γανίτης ὁ: Πήλινο πιθάρι.

122. Χατζη-Γεώργιος Κονταρῆς ἢ Γενᾶς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 514-515.

123. Νικόλαος Ξένος: Πρόκειται γιά τόν Νικόλαο Σακελλαρίδη ἢ Σακελλάρη, υἱό τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη, πού ἀπό τό ἔτος 1839 ὑπογράφει ὡς «Ξένος», ἐπηρεασμένος πιθανῶς ἀπό τόν ἀδελφό του Κωνσταντῖνο Ξένο, περί τοῦ ὁποίου γίνεται λεπτομερέστερος λόγος κατωτέρω. Στά ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Σπηλιανῆς τῶν ἐτῶν 1846-1849 ὑπογράφει ὡς Νικόλαος Ξένος, «ὁ τῆς Κοινότητος Γραμματεὺς». Ὁ Νικόλαος Ἰω. Σακελλαρίδης ἢ Ξένος εἶναι ὁ δημιουργός τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ Κώδικα τῆς Νισύρου τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰ. (24-01-1857 ἕως 17-06-1884) καί ὑπογράφει ὡς «Νοτάριος». Τσιρπανλῆς 2018, 35, 37-42.

άννου τῆς Μαντοῦς, πατέρα τοῦ γαμβροῦ. Μεταξύ τῶν μαρτύρων εἶναι παρόντες καί οἱ ἐξῆς:

α) Ὁ Δήμαρχος τῆς Νισύρου Χατζηγεώργιος Κονταρῆς.

β) Ὁ Οἰκονόμος παπᾶ Ἰωάννης τῆς Μαντοῦς, πατέρας τοῦ γαμβροῦ.

γ) Ὁ παπᾶ Γεώργιος Ἀναγνώστης καί Σακελλάριος.

Ὡς συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου ἀναφέρεται ὁ Γραμματέας τῆς Κοινότητος Νικόλαος Ξένος.

Ὅσον ἀφορᾷ στήν προέλευση τοῦ ἐπωνύμου «Ξένος» σημειωτέα τά ἐξῆς: Στή Νίσυρο ἐγεννήθη κατὰ τό ἔτος 1801/02 ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίου ἢ Σακελλαρίδης¹²⁴, υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίου ἢ Σακελλαρίδη (*περίπου 1765±1850). Ὁ Κωνσταντῖνος ἔμαθε τά πρῶτα του γράμματα στή Νίσυρο καί στή συνέχεια ἐφοίτησε στό Γυμνάσιο τῆς Σύρου, ἀπό τό ὁποῖο καί ἀπεφοίτησε. Ἦταν ὁ πρῶτος Νισύριος ἀπόφοιτος Γυμνασίου. Στή συνέχεια ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου ἄρχισε νά διδάσκει στήν οἰκία του, ἐπειδή ἡ Κοινότητα καί ἡ Ἐκκλησία ἀρνήθηκαν νά ιδρύσουν Σχολεῖο. Ὁ Κ. Σακελλαρίδης ἦταν προικισμένος ἀπό τή φύση καί ἦταν ἀπό τοὺς πλέον μορφωμένους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἔγινε ἐπίσης μαθητής τοῦ Θεοφίλου Καΐρη (*Ἄνδρος 1784±Σύρος 1853)¹²⁵ καί ἀπεφοίτησε ἀπό τό Ὅρφανοτροφεῖο τῆς Ἄνδρου τό 1838.

Ὁ Θεόφιλος Καΐρης ἔμαθε τά πρῶτα του γράμματα στήν Ἄνδρο καί στή συνέχεια ἐφοίτησε στίς Κυδωνίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί ἀκολούθως στό Παρίσι καί διέθετε ὑψηλό ἥθος καί εὐρύτατη φιλολογική καί φιλοσοφική παιδεία. Ἦταν ἀπό τίς μεγαλύτερες πνευματικές προσωπικότητες τῆς Ἑλλάδος κατὰ τόν 19ον αἰ. Ἐξοῦσε γιά τίς ιδέες του καί ὄχι ἀπό τίς ιδέες του. Συγκέντρωσε χρήματα ἀπό ἐράνους καί ἵδρυσε ἓνα Ὅρφανοτροφεῖο στήν Ἄνδρο τό ἔτος 1835, προορισμένο γιά νά διατρέφονται καί νά μαθαίνουν γράμματα τά ὀρφανά τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Τό Ὅρφανοτροφεῖο αὐτό ἀπέβη ἀνώτερο Ἐκπαιδευτικό Ἰδρυμα, ὅπου προσέτρεχαν μαθητές ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα καί ἔφθασε ὁ ἀριθμός των στοὺς ἑξακοσίους. Σέ αὐτό ἐδίδασκε φιλολογία, φιλοσοφία, μαθηματικά καί ἀστρονομία.

124. Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010, σ. 120-140.

125. Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010, σ. 120-140.

Από τοῦ ἔτους 1839 ἄρχισαν νά διαδίδονται οἱ φήμες, ὅτι ὁ Θεόφιλος Καΐρης ἐπιχειροῦσε νά εἰσαγάγει στήν Ἑλλάδα μία νέα θρησκεία, τόν Θεοσεβισμό, ἐπηρεασμένος ἀπό τίς ιδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης (1789) καί τόν Διαφωτισμό (Deismus). Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐζήτησε νά δώσει ἐξηγήσεις, ἀλλά αὐτός ἀδιαφόρησε. Τελικά ὁδηγήθηκε ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶ Συνόδου, ὑπεστήριξε ὅτι διδάσκει Φιλοσοφία καί ὄχι Δογματική καί ἐπικαλούμενος τό δικαίωμα τῆς ἀνεξιθρησκείας ἀρνήθηκε νά υπογράψει Ὁμολογία πίστεως.

Ὁ Θ. Καΐρης τελικά κατεδικάσθη ὡς αἰρετικός, ἐκλείσθηκε στίς φυλακές τῆς Σύρου καί λίγες ἡμέρες ἀργότερα, γέρων καί ἄρρωστος ἀπεβίωσε. Ὑστερα ἀπό τρεῖς-τέσσερις ἡμέρες ὁ Ἄρειος Πάγος ἀκύρωσε τήν καταδίκη του.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης εὕρισκόμενος στή Νίσυρο καί ἔχοντας ιδρύσει Σχολεῖο, ὅπου ἐδίδασκε τοὺς μαθητές του, κατηγορήθηκε ὡς «Καίριστής» καί ἀναγκάσθηκε ἀργότερα νά φύγει ἀπό τή Νίσυρο καί νά ἐργασθεῖ ἄλλοῦ (Σμύρνη – Μεγίστη/Καστελλόριζο, Καρδάμaina/Κώ κ.λπ.) ὡς διδάσκαλος, ὅπου πολύ ἐξετιμᾶτο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἦλθε σέ ὀξεία διαμάχη καί ρήξη μέ τόν λίαν συντηρητικό πατέρα του παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίδη καί ὁ πατέρας του ἐζήτησε ἀπό ἐκεῖνον, νά τοῦ ἐπιστρέψει τὰ χρήματα, πού ἐκεῖνος ἐξόδευσε γιά τήν ἀνατροφή καί τήν ἐκπαίδευση τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἀπήντησε, ὅτι ἦταν ὑποχρέωση τοῦ πατέρα νά τόν ἀναθρέψει καί νά φροντίσει γιά τή μόρφωσή του καί συνεπῶς δέν τοῦ ὀφείλει τίποτα.

Ὁ πατέρας του παπᾶ Ἰωάννης ἐπέμενε καί ὁ υἱός Κωνσταντῖνος συνέταξε ἕνα Ὁμολόγο (Γραμμάτιο), τό ὑπέγραψε ὡς «Κωνσταντῖνος Ξένος» καί τό ἔδωσε στόν πατέρα του, λέγοντάς του, ὅτι: «Ἐφόσον μέ ἀποξενώνεις καί δέν μέ θεωρεῖς πλέον υἱό σου, ἐγώ ἀπό τοῦδε καί στό ἐξῆς δέν θά ὀνομάζομαι Σακελλαρίδης, ἀλλά Ξένος».

Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος συνεζεύχθη τό 1839 τήν Ἄννα Κουλάκη, τοῦ Ἰωάννου καί τῆς Καλῆς¹²⁶ καί ἀπέκτησαν ἕναν υἱόν τόν Δημόκριτο (*περί τό 1840±περί τό 1920), ὁ ὁποῖος ἐσπούδασε Ἱατρική στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καί ἀφοῦ ἐπεράτωσε τίς σπουδές του ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου ἐξήσκησε τό λειτούργημα του μέ εὐσυνειδησία καί ὑπευθυνότητα, τιμώμενος ὑπό πάν-

126. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 424, 483-485.

των. Ήταν ο πρώτος Ιατρός της Νισύρου, πού είχε σπουδάσει Ιατρική σέ Πανεπιστήμιο.

Ο γάμος του Κωνσταντίνου Ξένου καί της Άννας Κουλάκη δέν διήρκεσε πολύ, ἀλλά έναυάγησε. Ο Κωνσταντίνος Σακελλαρίδης ἡ Ξένος εὐρίσκετο τό 1881/1882 στήν Καρδάμαινα τῆς νήσου Κῶ, ὅπου ἐργαζόταν ὡς Διδάσκαλος, προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τά ἀναγκαῖα γιά τή ζωή του. Ἀσθένησε, ἐπέστρεψε στή Νίσυρο καί ἀπεβίωσε τό 1883, σέ ἡλικία περίπου 82 ἐτῶν.

X. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 1-03-1847¹²⁷

1) Περίληψη

Ο Μητροπολίτης Ρόδου Ιάκωβος ο Πάτμιος (1839-1856)¹²⁸ γράφει πρὸς τόν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο. Μεταξύ ἄλλων ὁ Ἰάκωβος πληροφορεῖ τόν Νεόφυτο, ὅτι ἔλαβε τήν ἀπό 2-02-1847 ἐπιστολή του καί ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐκκρεμοῦσα ὑπόθεση τοῦ Διακο-Ἀνέστη καί ἐκείνη τοῦ Διακο-Ἰωάννου¹²⁹ Σακελλίου, πρόκειται νά ἐπιληφθεῖ ὁ ἴδιος προσωπικῶς, ἐπειδή προγραμματίζει, μετά τίς ἐορτές τοῦ Πάσχα, νά ἐπισκεφθεῖ ἀρχικά τή Σύμη καί στή συνέχεια τή Νίσυρο. Ἐπίσης ὁ Ἰάκωβος εὐχαριστεῖ τόν Νεόφυτον γιά τό ἀποσταλén βαρελάκι μέ τό κρασί καί τοῦ τό ἐπιστρέφει ἄδειο. Ἡ ἐπιστολή περατοῦται μέ τίς πασχάλιες εὐχές τοῦ Ἀγίου Ρόδου πρὸς τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν, 2/έν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, εὐχόμεθά σοι πατρικῶς, δημοποιοῦντές σοι, ὅτι ἐλάβομεν κατ' 3/αὐτάς τό ἀπό τάς 2 τοῦ ἤδη ἀρξαμένου περιπόθητον ἡμῖν γράμμα σου καί ἐχάρην 4/τά τῆς ἀγαθῆς υἱείας σου.

Ἐπομένως εἶδομεν τά γραφόμενά σου, τά τήν ὑπόθεσιν 5/τοῦ

127. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 187.

128. Ἐμμ. Ἰ. Κωνσταντινίδης, «Ρόδου Μητρόπολις», *ΘΗΕ*, τ. 10 (1967), σσ. 817-820. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ιστορία Ρόδου* 1972, σ. 484.

129. Διακο-Ἰωάννης, *Γραμματικός τοῦ Κοινοῦ*. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 389.

Διακο-Ἀνέστη, καθώς καί ἐκείνην τοῦ Διακο-Ἰωάννου Σακκελί(ου) καί ἐπειδὴ δέν ἐσυμ6/βιβάσθησαν, καθώς σοι ἐπεριμένομεν καί μείνωσιν ἕως εἰς τόν καιρόν τοῦ ἐρχομοῦ μας, 7/διότι Θεοῦ εὐδοκούντος, ἔχομεν σταθεράν ἀπόφασιν, μετά τό Ἅγιον Πάσχα, νά ἀπέλθω8/μεν εἰς Σύμην, πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν μας, ὅπου μέλλει νά διατρί9/ψωμεν ἱκανάς ἡμέρας καί ἐκεῖθεν, σύν Θεῷ, θέλει μεταβῶμεν εἰς τὰ αὐτοῦ καί 10/τότε πλέον ἐπισκεπτόμεθα ὁ ἴδιος τὰς εἰρημένας ὑποθέσεις.

Ἐλάβομεν 11/δέ καί τό βαρελάκι μέ κρασί καί σᾶς εὐχαριστοῦμεν, τό ὁποῖον καί σοί ἀντεπιστρέφο12/μεν μέ τόν παρόντα κομιστήν, νεοφώτιστον παπᾶ Μανώλην. Ἐν τούτῳ 13/εὐχόμεθά σοι πατρικῶς, μετά πάντων τῶν αὐτοῦ Χριστιανῶν, τῶν πνευματικῶν μας 14/τέκνων, ὅπως καταξιωθῇτε προσκυνῆσαι ἀγνοπρεπῶς τὰ φρικτά Πάθη τοῦ Κυρίου 15/ἡμῶν Ἰησοῦ Χ(ριστ)οῦ καί πανηγυρίσετε φαιδρῶς τήν λαμπροτέραν Αὐτοῦ Ἁγίαν Ἀνάστα16/σιν, ἐν ὑγιείᾳ καί ἔτη πολλᾷ, α ω μ ζ, τήν 1ην Μαρτίου, ἐν Ρόδῳ.

17/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἁγίου Ρόδου εἶναι γραμμένη μέ περισσὴ ἐπιμέλεια, δέν ἐμφανίζει ὀρθογραφικά ἢ συντακτικά σφάλματα καί μεταξὺ ἄλλων φανερώνει, ὅτι ὁ Ἅγιος Ρόδου Ἰάκωβος ἐνδιαφέρεται πατρικῶς γιὰ τό ποιμνιόν του καί διατηρεῖ ἀγαθές σχέσεις μέ τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Νισύρου.

XI. ΣΙΓΙΛΛΙΩΔΕΣ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΥ ΣΤ', ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΝ: 9-3-1847¹³⁰

1) Περίληψη

Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθιμος ὁ ΣΤ' (1845-1848)¹³¹ ἀπευθύνει Σιγίλλιδες Γράμμα πρὸς τόν Μητροπο-

130. Σ. Α. , τ. Α' (1999), σ. 188-189.

131. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθιμος ὁ ΣΤ' (*περίπου τό 1782, στό χωρίον Κούταλη τῆς Προποντίδος, γι' αὐτό καί φέρεται καί ὡς Κουταλιανός, ἐνῶ τό ἐπώνυμόν του ἦταν Ἰωαννίδης, †7-12-1877, σέ ἡλικία περίπου 95 ἐτῶν ἢ καί περισσοτέρων). Διετέλεσε τρεῖς φορές Οἰκουμενικός Πατριάρχης, ἦτοι: α) 4-12-1845 ἕως 18-12-1848, β) Σεπτέμβριος 1853 ἕως Σεπτέμ-

λίτην Ρόδου Ἰάκωβον τόν Πάτριον (1839-1856)¹³², στό ὁποῖο παραγγέλλει καί ἐφιστᾷ τήν προσοχή του, ὅπως γενικῶς φροντίζει, νά τηροῦνται οἱ νόμοι καί οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας γενικῶς καί ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ στό ἐξῆς θέμα: Νά ἀνατίθενται ἀξιώματα καί εὐθύνες σχετικές μέ ἐκκλησιαστικά θέματα καί ἐκκλησιαστικές ὑπηρεσίες, μόνο σέ κληρικούς καί ποτέ σέ λαϊκοὺς, ἀκόμη καί γιά θέματα ἐκπροσώπησης ἢ οἰκονομικά (συλλογή κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἐπισκόπου κ.λπ.), διότι αὐτό ἀντιβαίνει στήν ἀπό μακροῦ χρόνου κρατοῦσα ἐκκλησιαστική πράξη καί διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δημιουργοῦνται προβλήματα.

2) *Κείμενο*

«1/Ἐρώτατε Μητροπολίτα Ρόδου, ὑπέρτιμε καί ἑξαρχε πασῶν τῶν Κυκλάδων 2/νήσων, ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητέ ἀδελφέ καί συλλειτουργέ τῆς ἡμῶν μετριότη3/τος κ(ύριε) Ἰάκωβε, χάρις εἴη τῇ Ἐροότητί σου καί εἰρήνη παρά Θεοῦ.

4/Περί πολλῶν μέν καί ἄλλων ἀρχιερατικῶν καί πνευματικῶν καθ5/κόντων κατὰ καιρούς ἡ Ἐκκλησία διαταγὰς αὐτῆς προσφόρους καί σω6/τηριώδεις καί δι' ἐγκυκλίων αὐτῆς γραμμάτων ἐπέτεινε τήν ἐπαγρύπνησιν τῶν κατὰ 7/τόπους ἀρχιερατικῶν προϊσταμένων εἰς ὅσα, συμφώνως τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἔκρινε συμ8/βάλλοντα, εἴτε πρὸς ψυχικήν καί ἡθικήν ὠφέλειαν τῶν ὑπ' αὐτῶν ποιμενομένων εὐ9/σεβῶν, εἴτε πρὸς ἰδίαν αὐτῶν συγκρότησιν καί ἀκαταιτίαν ποιμαντορίαν, προνοοῦσα 10/ἀξιοχρέως, ἵνα πάντα εὐφήμως καί κανονικῶς διεξάγονται ἐν τῷ χριστωνύμῳ πλη11/ρώματι καί πάντα εὐσημῶνως καί κατὰ τάξιν γίνωνται, κατὰ τόν θεῖον Ἀπόστολον, 12/οὐχ ἥττον διακοινώσασα ἐπὶ τῶν παναγιωτάτων προκατόχων ἡμῶν ὑπαγορεύσει 13/καί τήν εὐπραξίαν καί παρείσφρυσιν λαϊκῶν προσώπων εἰς πνευματικές καί ἀρχιερατικές 14/ὑποθέσεις ἐντεταλμένη ἐκάστῳ τῶν ἁγίων Ἀρχιερέων μὴ χρῆσθαι ἐπιτρόποις αὐτῶν κοσ15/μικοῖς, μηδὲ ἐπιτιθέσθαι ἐπιστάσιαν καί διοίκησιν πνευματικῶν καί ἀρχιερατικῶν 16/ὑποθέσεων καί πραγμάτων τοῖς μὴ οὖσιν ἱερωμένοις.

Πρῶτον μέν γάρ ἀπειρήται 17/παρά τῶν ἱερῶν κανόνων τοῖς λαϊ-

βριος 1855 καί γ) Σεπτέμβριος 1871-Σεπτέμβριος 1873. Βλ. Γερμανός, Μητροπολίτης Σάρδεων, *Πατριαρχικοί Κατάλογοι*, τ. Β', σ. 198-203. Τ. Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Ἄνθιμος ὁ ΣΤ', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», *ΘΗΕ*, τ. 2 (1963), στ. 766.

132. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου 1872*, σ. 484.

κοῖς ὑπερβαίνειν τὰ μέτρα τῆς κοσμικῆς καταστά18/σεως καί κατα-
τολμᾶν καί ἐμπλέκεσθαι εἰς ἐκκλησιαστικές ὑποθέσεις, αἵτινές εἰσιν
ἀφο19/ρισμένοι μόνοις τοῖς Λειτουργοῖς τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ. Ἐπειτα
δέ πρὸς τῷ ἐπιγινωμένῳ σκαν20/δάλῳ τοῖς λαϊκοῖς τῶν Χριστιανῶν
καί πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, τοὺς τὰ ἱερά καί 21/πνευματικά ἀνα-
λαμβάνοντας κοσμικοὺς, καθίσταται ψυχικῆς βλάβης παραίτιος, ἡ
22/παρὰ τοὺς ἱερούς κανόνας παρείσδυσις αὐτῶν. Ἐῷμεν λέγει, ὅτι
καί νομικαὶ παραλείψεις 23/καί ἄλλαι ἐφάμαρτοι καταχρήσεις προ-
κύπτουσιν ἐνδεχομένως ἐκ τῆς διαχειρίσεως τῶν 24/πνευματικῶν
ὑπὸ προσώπων λαϊκῶν, καθὼς ταῦτα πάντα εὐδηλα καί τῇ ἀρχιε-
ρωσύνῃ 25/σου.

Εὐθῆτοι καί ἡμεῖς τῆς διατηρήσεως τῶν ἱερῶν νόμων καί τῆς
λοιπῆς ἐκκλησιαστικῆς26/κῆς εὐκοσμίας καί εὐταξίας καί ἐπὶ τοῦ ἀντι-
κειμένου τούτου κηδόμενοι καί ἐφιε27/μενοι, κοινῇ συνοδικῇ διασκέ-
ψει ἔγνωμεν ἀνανεώσασθαι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην 28/ὀροθεσί-
αν καί τὴν μέχρι κεραίας ἀπαράτρεπτον αὐτῆς φυλακὴν, ἐνσχύσαι
καί ἐπι29/συστῆσαι τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἐν Χριστῷ
ἀδελφοῖς ἀγίοις Ἀρχιερεῦσι, οἷς ἐ30/πίτηδες ἐγκυκλίων ἐν τύποις
ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν ἐπιστολῶν. Ὅν τρόπον γράφοντες καί 31/
πρὸς τὴν ἀρχιερωσύνῃ σου ἐντελλόμεθα καί ἐντόνως παραγγέλο-
μεν, ὅπως πληροφορημέ32/νος καλῶς τὴν διὰ κοινῆς συνοδικῆς
ἡμῶν ἀποφάσεως ἀνανέωσιν καί ἐμπέδωσιν τῆς 33/κανονικῆς ταύ-
της διατάξεως καί ὀροθεσίας, συμφώνου μὲν τοῖς ἱεροῖς νόμοις, ἀφο-
ρώσης 34/δέ τὴν εὐφημον καί ἐν πᾶσιν ἀνεπίληπτον πνευματικὴν
διοίκησιν καί διεξαγωγὴν 35/καί τῶν αὐτόθι εὐλογημένων Χρι-
στιανῶν ἐπαρχιωτῶν σου πρὸς ἀποφυγὴν πάσης μέμψε36/ως καί
σκανδάλου καί καταχρήσεως ἐνδεχομένης, ἔχης διὰ σκοπὸν διορι-
σμένοις ἐν 37/ἐκάστῳ μέρει τῆς ἐπαρχίας σου ἀρχιερατικούς σου
ἐπιτρόπους ἱερωμένα πρόσωπα, δι' 38/αὐτῶν θέλεις ἐνεργῇ τὴν
πνευματικὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας σου ὁλοσχερῶς καί παρακει39/
μένοις αὐτοῖς θέλεις ἀνατίθεσθαι οἰανδήποτε ὑπόθεσιν, ἰδίαν τε ἀρχι-
ερατικὴν σου, 40/καί κοινὴν ἢ μερικὴν τῶν Χριστιανῶν σου, δι' ἱε-
ρωμένων θέλη γίνεται ἡ τακτικὴ πε41/ριήγησις τῆς ἐπαρχίας σου,
εἴτε ἡ προσωπικὴ σου ἔξοδος ὑπάρχει ἀσυνήθης, ἡ κωλύεται ὑπὸ
42/εὐλόγου τινός αἰτίας καί αὐτὴ ἡ συλλογὴ καί παραλαβὴ τῶν ἀρχι-
ερατικῶν σου εἰσοδημᾶ43/των δὲν θέλει ἐπιτρέπεται, εἰ μὴ εἰς ἱερω-
μένους καί ἐνὶ λόγῳ εἰς πᾶσαν καί παντοῖαν 44/ἀρχιερατικὴν σου

ὑπόθεσιν θέλεις ἔχῃ ἀντιπρόσωπον καὶ ἐπιστάτην σου καὶ ἐπίτροπον πρό45/σωπον ἱερωμένον, χωρὶς ποτέ νά ἐπιτρέψῃς εἰς λαϊκοὺς, ἔστωσαν καὶ οἱ στενωτέροι 46/οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς σου, εἴτε ἐπίτροπον, εἴτε διοίκησιν πνευματικὴν καὶ ἐπιστάσιαν 47/ἐπαρχιακὴν, εἴτε οἰανδήποτε ἄλλην ἀρχιερατικὴν σου ὑπόθεσιν, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς 48/τῶν εἰσοδημάτων σου συλλογῆς καὶ πρόσχες καλῶς, ἵνα διατηρῇται ἀπαραβάτως καὶ 49/ἐκ μέρους σου ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ διάταξις καὶ ἐπικρατὴ καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ σου 50/τό σεμνόν καὶ εὐφημον καὶ ἀκαταιτίαν περί τήν πνευματικὴν διοίκησιν τῶν 51/Χριστιανῶν σου, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ τῶν Λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ 52/καὶ πνευματικῶν πατέρων ἐπίσκεψις καὶ περιθάλψις, ὀφείλουσιν τό σέβας καὶ 53/τὴν χριστιανικὴν αὐτῶν εὐλάβειαν καὶ εὐπείθειαν, καθίσταται τελεσφόρος καὶ κα54/τορθωτικὴ τῆς ψυχικῆς αὐτῶν σωτηρίας, πρὸς ἣν, ὡς εἰς [χρησι]μώτατον τέλος ὀφείλεις 55/καὶ ἡ ἱερότης σου νά διευθύνεται διὰ παντός, κατὰ τό ἐπικείμενόν σοι ἀρχιερα56/τικόν χρέος. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τό ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ἀρ57/χιερωσύνης σου.

58/α ω μ ζ', Μαρτίου η'.

59/† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως [Ἀνθιμος], ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

60/† Ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος † Ὁ Χαλκηδόνος Ἱερόθεος

61/† Ὁ Δέρκων Νεόφυτος † Ὁ Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος

62/† Ὁ Διδυμοτεῖχου Μελέτιος † Ὁ Νεοκαισαρείας Κύριλλος

63/† Ὁ Μελενίκου Διονύσιος † Ὁ Ἀγχιάλου Σωφρόνιος

64/† Ὁ Πρεσλάβας Διονύσιος».

3) Παρατηρήσεις

Τό Σιγίλλιδες αὐτό Γράμμα εἶναι συντεταγμένο στὴν καθιερωμένη τυπικὴ μορφή τῶν πατριαρχικῶν Ἐγκυκλίων καὶ Γραμμάτων καὶ ἀσχολεῖται μέ γενικοῦ χαρακτήρα θέματα, τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ νά ρυθμίσει. Τέλος ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν τότε Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Ἀνθιμον τὸν ΣΤ'¹³³ καὶ ἀπὸ ἑννέα Ἐπισκόπους, μέλη τῆς Ἐνδημούσης Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ Πάπας Ρώμης Πῖος ὁ Θ' (1846-1878) κατὰ τό ἔτος 1848 ἀπέστειλε Ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Χριστιανούς Ὀρθοδόξους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, προτρέποντας αὐτοὺς νά ἐνωθοῦν μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Στὴν Ἐγκύκλιο αὐτὴ ἀπήντησε ὁ

133. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 798.

Οίκουμενικός Πατριάρχης Ἀνθιμος ΣΤ', δι' ἐγγράφου, τό ὁποῖο συνετάχθη ὑπό τοῦ πρώην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου, τοῦ ἀπό Σιναίου¹³⁴.

**ΧΙΙ. ΗΓΕΜΟΝΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΜΟΥΣΣΑ ΦΑΣΒΕΤΗ ΠΑΣΣΑ,
ΜΟΥΣΥΡΗ ΤΩΝ ΝΗΣΩΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ:
7-05-1847¹³⁵**

1) Περίληψη

Ὁ Μουσῶ¹³⁶ Φασβετῆς Πασσᾶς, Μουσύρης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἀπευθύνεται μέ τό Ἡγεμονικό αὐτό Διάταγμα πρὸς τόν Ὑποδιοικητή τῆς Δημογεροντίας Νισύρου καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ὁ Μητροπολίτης τῆς Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος (1839-1856) ἐξέφρασε τά παράπονά του πρὸς ἐκεῖνον, ὅτι ἡ Δημογεροντία τῆς Νισύρου καταχρηστικῶς καί ἀτόπως ἀναμειγνύεται σέ θέματα, γιά τά ὁποῖα τήν ἀποκλειστική ἀρμοδιότητα ἔχουν οἱ Ἐπίσκοποι καί οἱ κληρικοί γενικῶς. Ὁ ἐκδότης καί ἀποστολέας τοῦ ἐγγράφου διατάσσει τόν Ὑποδιοικητή τῆς Δημογεροντίας Νισύρου, νά παύσει ἀπό τοῦδε καί στό ἐξῆς, νά ἐπεμβαίνει καταχρηστικῶς σέ θέματα, γιά τά ὁποῖα ἡ ἀρμοδιότητα ἀνήκει ἀποκλειστικά καί μόνον στοὺς κληρικούς τῆς Ἐκκλησίας.

2) Κείμενο

«1/(Μονόγραμμα]

2/ἕως 5/(Κείμενον στήν τουρκική γλῶσσα, γραμμένο στήν παλαιὰ ἀραβική γραφή)

6/(Σφραγίδα ἐλλειψοειδής). Μουσῶ Φασβετῆ Πασσᾶς, 7/Μουσύρης¹³⁷ τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους.

8/Πρὸς τόν Ὑποδιοικητήν τῆς Δημογεροντίας τῆς Νήσου Νισύρου.

9/Διά τοῦ παρόντος μου ἡγεμονικοῦ Διατάγματος δηλοποιῶ/εἶσθε, ὅτι ἤκουσα μέ ἀπορίαν μου, νά παραπονεῖται ὁ φίλος μας Μητροπολίτης περί τῆς ἀνηκούστου καί ἀθέσμου καταχρήσεώς σας, τό νά ἐπεμβαίνετε 12/καί εἰς τά ἐκκλησιαστικά ἱερά δικαίωματα τῶν ἀνέκαθεν ἀνατεθέν 13/τῶν ἀρχιερέων, ἱερέων κ.τ.λ., ἴσον εἰς

134. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* 1959, σ. 703.

135. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 190.

136. Μουσῶ, ὁ: Προφανῶς ἀπό τό ἐβραϊκόν ὄνομα Μωυσῆς.

137. Μουσύρης ἢ Μουσίρης, ὁ: Ἀπό τό τουρκικό *musir* = ὁ ἐπιμένων, ὁ δυνατός, ὁ ἰσχυρός, ὁ σκληρός, ὁ ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος.

Βακούφια, μοναστηριακάς παρατη14/ρήσεις καί λοιπών, τῶν ὁποίων ἡ φροντίς καί ἡ διεύθυνσις ἐξαρτᾶται ἀπό τούς [κατά] 15/καιρόν Μητροπολίτες ἢ τούς Ἐπιτρόπους των καί εἰς ὑμᾶς μόνον ἐξαρκεῖ νά 16/προστατεύετε τά πολιτικά τοπικά σας χρέη. Ὅθεν διατάττεσθε τοῦ λοιποῦ 17/αὐστηρῶς, ὅτι δέν ἔχετε κανένα δικαίωμα νά προστατεύετε καί νά καταχρᾶσθε 18/τά τοιαῦτα Ἱερά καί νά ἐπεμβαίνετε εἰς αὐτόν τόν ἐκκλησιαστικόν κλάδον 19/καί νά γίνεσθε αἵτιοι ραδιοιουργίας καί ζημιώδους διαφουλκίας πρόξενοι τῶν θρησ20/σκευτικῶν καθηκόντων σας. Ἐξεδόθη εἰς τό Διβάνι μου, εἰς τοῦ α21/διαλέτ τζε-ζαῖρι πάχρι σερίτ.

22/Ρόδος, 7. Μαΐου 1847.

23/[Ὑπογραφή δυσανάγνωστος]».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος (1839-1856) ἀπευθύνεται πρὸς τόν Μουσσᾶ Φασβετῆ, Μουσύρη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καί ἐκφράζει πρὸς αὐτόν τά παράπονά του σέ βάρος τῆς Δημογεροντίας Νισύρου, γιά αὐθαίρετη καί καταχρηστική ἐπέμβαση αὐτῆς σέ θέματα, ἀφορῶντα στήν Ἐκκλησία. Στή συνέχεια ὁ Τοῦρκος ἀξιωματοῦχος ἐκδίδει τό Ἡγεμονικό αὐτό Διάταγμα καί διατάσσει τόν Ὑποδιοικητή τῆς Δημογεροντίας Νισύρου, ἀπό τοῦδε καί στό ἐξῆς, νά παύσει νά ἀναμειγνύεται σέ ἐκκλησιαστικά θέματα.

XIII. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 27-07-1847¹³⁸

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος (1839-1856) ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή του αὐτή πρὸς τόν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ὁ ἐπιφέρων τήν παροῦσα ἐπιστολή Νισύριος Μανώλης Σακελλαράκης, τοῦ ἐδήλωσε, ὅτι ἐπιθυμεῖ νά νυμφευθεῖ προσεχῶς τή Μαρία, θυγατέρα τοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη καί ἐζήτησε τήν ἐκδοση τῆς σχετικῆς ἀδείας γάμου. Ὁ Μητροπολίτης

138. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 191.

συναινεί προς τοῦτο, ἐπειδή δέν ὑπάρχει κανένα κώλυμα, συνιστᾷ δέ στον Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά προβεῖ προηγουμένως στή σύνταξη τοῦ σχετικοῦ Προικοσυμφώνου, ὅπως συνηθίζεται καί μάλιστα, ἐπειδή ὁ πατέρας τῆς νύμφης δυστροπεῖ ὡς πρὸς τόν γάμον.

Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καί μετὰ τίς σχετικές εὐχές, ὁ Μητροπολίτης Ρόδου γνωρίζει στον Νεόφυτο, ὅτι ἐπιθυμεῖ νά λάβει μαζί του ὡς συνοδό κατὰ τίς προσεχεῖς περιοδεῖες του τόν Διάκονο Πορφύριο.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώτατε Ἡγούμενε καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον 2/ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα καί 3/δηλοποιούμεν σοι, ὅτι ἐλάβομεν τά δύο γράμματα τοῦ Ἐξάρχου μας καί Συγ4/κέλλου καί ἐχάρημεν τά τῆς ὑγείας σου. Γίνωσκε δέ, ὅτι ὁ ἐπιφέρων 5/τό παρόν γράμμα, Μανώλης Σακελλαράκης, ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς 6/ἀνήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι θέλη νά συζευχθῇ προσεχῶς τήν Μαρίαν, τοῦ 7/αὐτοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη θυγατέρα, αἰτῶν παρ' ἡμῶν τήν ἄδειαν, 8/τοιούτου στεφανώματος¹³⁹, καθὼς καί δι' αὐτήν τήν αἰτίαν ἐπιστρέφει 9/αὐτοῦ.

Ὅθεν καί σοί λέγομεν, ὅτι ἔχεις τήν ἄδειαν νά τοὺς στεφανώ10/σης εἰς τόν καιρόν, μὴ ἔχοντες οὐδέν τό κωλῶν. Φρόντισε ὁμως 11/νά κάμης τό Προικοσύμφωνόν των κατὰ τήν συνήθειαν καί καθὼς ἢ 12/τάξις ἀπαιτεῖ. Καί ἐπειδή ὁ εἰρημένος Χ(ατζῆ)-Καραμιχάλης δυστροπεῖ πρὸς τελείωσιν 13/εἰς τά πράγματα, ὅπου θέ νά τοῦ δώση καί τήν ἐγκλαβήν, τοῦτο οὔτε εἶναι τάξις, 14/οὔτε συνήθεια, ἀλλὰ καθὼς ἀκολουθοῦσιν ὅλοι κοινῶς καί δέν ἐπιθυμοῦ15/μεν νά ἀκούσωμεν καμμίαν δυσαρέσκειαν ἀπό μέρος τοῦ πενθεροῦ 16/Χ(ατζῆ) Καραμιχάλη, ἀλλὰ τά πράγματα νά γίνωνται μέ τάξιν καί ἀγά17/πην. Ἐλάβομεν δέ καί τά δικαιώματα τοῦ αὐτοῦ στεφανώματος καί πρὸς 18/εἰδήσιν σου.

Ἡμεῖς, χάριτι Θεοῦ, ὑγιαίνομεν, ἀναπαυόμενοι πρὸς τό πα19/ρόν ἐνταῦθα. Ταῦτα ἐν τούτῳ, εὐχετικῶς καί εὐχάς ἐν Κ(υρί)ῳ.

20/α ω μ ζ, τήν κζ' Ιουλί(ου). Ἐν χωρίῳ Τριάντα.

21/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης.

139. Ἀπὸ τήν ἀναφορά αὐτῇ συμπεραίνεται, ὅτι πρὶν τήν τέλεση τοῦ γάμου ἦταν ἀπαραίτητη ἡ ἔκδοση σχετικῆς ἀδείας ἐκ μέρους τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου ἢ τοῦ ἀρμόδιου Ἐπισκόπου τῆς περιοχῆς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 50.

22/Ευχόμεθα δέ πατρικῶς καί τόν 23/ήμετερον Διάκονον Πορφύριον 24/καί κατά τās αποδημίας μας ἀκό25/λουθον ἀπεφασίσαμεν».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος μέ πνεῦμα καταλλαγῆς, συνιστᾷ στόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, πῶς πρέπει νά χειρισθεῖ τό θέμα τῆς τέλεσης τοῦ γάμου τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη, μετά τοῦ Μανώλη Σακελλαράκη, προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν δυσκολίες καί νά μήν προκύψουν προβλήματα, ἐπειδή ὁ πατέρας τῆς νύμφης δυστροπεῖ, σχετικά μέ τήν προικοδότηση τῆς θυγατέρας του Μαρίας.

XIV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 21-10-1847¹⁴⁰

1) Περίληψη

Τό ἔγγραφο αὐτό εἶναι κολοβό, καθότι λείπει ἡ ἀρχή αὐτοῦ, ἡ ὁποία ὅμως μπορεῖ νά ἀποκατασταθεῖ, ἐπειδή ἀσφαλῶς θά περιελάμβανε τά συνηθισμένα τυπικά εἰσαγωγικά στοιχεῖα ὅλων τῶν Προικοσυμφώνων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Δέν διατηροῦνται τά ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ καί τῆς νύμφης, μποροῦν ὅμως ἐν μέρει νά συμπληρωθοῦν ἀπό ἄλλα ἔγγραφα.

Ὅμως ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ προηγουμένου γράμματος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου πρὸς τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο συμπεραίνεται, ὅτι πρόκειται γιά τό Προικοσύμφωνο, τό ὁποῖο ἀφορᾷ στήν τέλεση γάμου μεταξύ τοῦ Μανώλη Σακελλαράκη καί τῆς Μαρίας, θυγατέρας τοῦ Χατζῆ Καραμιχάλη.

Ὁ Χατζῆ Καραμιχάλης δίδει τήν κόρη του Μαρία ὡς σύζυγο στόν Μανώλη Σακελλαράκη καί προικίζει τή θυγατέρα του μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

(Τό ἔγγραφο αὐτό εἶναι κολοβό, ἥτοι λείπει ἡ ἀρχή αὐτοῦ)

«1/[Ὁ Χατζῆ Καραμιχάλης], δίδει εἰς γάμον τήν κόρην του Μαρίαν εἰς τόν Ἐμμανουήλ (Σακελλαράκη) καί τήν προικίζει μέ τά ἐπόμενα κινητά τε καί ἀκίνητα.

2/Προικίζομεν τό ἀμπελάκι εἰς τό Μαντράκι, 3/τό χωραφάκιον εἰς τό(ν) Λαιμό(ν), πλησίον τοῦ Ἐμίρη τά 4/Λακκάκια. Γεροντομοί-

140. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 192-193.

ρι από όσπητία εις τοῦ Ἀγίου 5/Ἰωάννου τὰ κηπουλία, μίαν χορτολάκκαν καί μίαν 6/σπηλιάρα μόνη της εις Ἐπάνω Μερέας.

Ἀπό τό Λακκί, ὅτι 7/εἶναι κριθαριά, πέντε κοιλά κριθάρι καί ὅταν [σπείρουν] 8/[ῥοσπρία] μισόν κοιλόν μαγερειάν. Δίδομεν τῆς θυ9/γατρός μας ζευγάριν ἔν¹⁴¹ καί ἄροτρον ἔν, ὄνους δύο, 10/ἄρσεν καί θῆλυ, πλήν νά μᾶς δώσουν τήν πρώτην 11/γένναν τοῦ ὄνου, χοίρους δύο, ἄρσεν καί θῆλυ, ἀξίνες 12/τρεῖς, ὕνία δύο, λούρα δύο ζεύγη, μίαν κρεπτήν 13/εἰς τοῦ Βετύλου μέ ἀγγ(ε)ῖα κρασικά τρία, στάμνες τρεῖς, 14/καί ἔν γανιτάρι, στέρνα εις τό Λακκί καί γανιτάρια(;) δύο. 15/Εἰς τοῦ Βοτύλ(λ)ου¹⁴² στέρναν μίαν, εις τὰ 16/Καναούκια¹⁴³ στέρναν μίαν.

Τά όσπητιά μας εις 17/τόν Ποταμόν, ὡς εὐρίσκονται, μέ πάγκους δύο, 18/κρεββατοστρώσιον ἔν, στρώματα δύο, μαζελάρια 19/ἔξ καί μίαν ἑτέραν μαζελάραν, σεντόνια ἔξ, 20/σκέπες ἔξ, ὑποκάμισα γυναικεῖα εἴκοσι, 21/σφοδόροστα¹⁴⁴ πέντε, πετζέτες δέκα, ἀσημικόν – 22/μαλαματικόν, ὅσον εὐρίσκεται, ὕλικά στερνοτέζαριν, 23/ἔν ζεύγος κουμπιά πλατεῖα καί μίαν δίπλαν τοῦ ἀλα24/τζίου, καμουχάν ἔνα, εἰκόνας ἑπτὰ, σουφράν 25/ἔνα, τέξερα δύο, ταβάδες δύο, κελλάρια εις τό 26/Κάστρο δύο, πλήν κρατίζομεν τό ἔν, ἀγγεῖα τοῦ 27/κελλαριοῦ τέσσερα καί κρούπια ἔν, κήππον ἔνα.

28/Δίδω καί ἐγώ, ὁ πατήρ τῆς θυγατρὸς μου Μα29/ρίας εις τοὺς Κάτω Τρούλλους, εις τό Λακκί τό ἀμπέ30/λιον, εις τό Ἄργος τήν ἀποστροφήν, εις τό Χαλκιόν 31/τό ἔνα μέρος, εις τό Χαλκιόν τὰ τρία κομμάτια, τὰ ἔξω, 32/κατά νότο, πλήν νά τὰ ἔχω γεροντομοίρι, τό όσπητίον 33/εἰς τοὺς Ἀγίους Ἀναργύρους, ἔν πάπλωμα, ἔν ἀγ34/γεῖον κρασικόν καί ἔν γανιτάλιον καί τήν εὐχήν μου.

35/Δίδω καί ἐγώ, ἡ Καλή Σπαλαρή, τοῦ ἀνεψιοῦ μου 36/Ἐμμανουήλ, τό χωραφάκιόν μου <εἰς> Γυαλι37/σκάρι¹⁴⁵, δύο κιούπια, ὑποκάμισα ἀνδρικά εἰκοσιτρία, 38/καί ἔν ὑποκάμισον γυναικεῖον, ἔν σινδόνιον με39/γάλον, δύο μαξιλάρια μεγάλα, δύο πετζέτες, ἔξι 40/βρακία καί τήν εὐχήν μου.

41/Ἐν Νισύρῳ, τήν 21. Ὁ(κτω)βρίου 1847.

141. Ζευγάριν ἔν = ἔνα ζευγάρι βόδια, κατάλληλα γιὰ τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν.

142. Βοτύλ(λ)ου, στοῦ ἡ Βοτύλ(λ)ους στούς: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, 193, 520, 1364.

143. Καναούκια ἢ Κανάφκια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196.

144. Μέ ἐσωτερική ἐπένδυση, φόδρα, ἥτοι φοδραρισμένα.

145. Γιαλ(λ)ισκάρι, τό: τοπ., περιοχή Λιμενάρι, λίγο μετὰ τὰ Δημοτικά Λουτρά. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 194.

42/Χατζή Μιχαήλ Γερασίμου, διά χειρός τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Γρηγορίου.

43/Γεώργιος Χατζή Μιχαήλ

44/Χ(ατζή) - Γεώργιος Κονταρής

45/Νικόλαος Νικητιάδης

46/Παῦλος Γεωργιόπουλος

47/Γεώργιος Ἀναγνώστης, Σακελλάριος

48/Χατζή Δημήτρης, Χ(ατζή) πα(πᾶ) Ἰακώβου

49/Ἰωάννης Διακοκωνσταντίνου

50/Διακο-Γεώργιος

51/Μανουήλ Κοκκινάκης, παρών

52/Νικόλαος Πάριος¹⁴⁶, Διακο-Κωνσταντῆ, παρών

53/Δ' ἐπιταγῆς τῶν ρηθέντων ὁ Ν(ικόλαος) Ξένος ἔγραψα»¹⁴⁷.

3) Παρατηρήσεις

Προκαλεῖ ἐντύπωση ὁ ἀσυνήθιστα μέγας ἀριθμός τῶν παρευρισκομένων καί ὑπογραφομένων μαρτύρων. Συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Ξένος.

XV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 2-11-1847¹⁴⁸

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Φραζῆς καί ἡ συμβία αὐτοῦ Ἄννα, ἔχουν θυγατέρα ὀνόματι Εἰρήνη, τήν ὁποία δίδουν ὡς σύζυγον στόν Φίλιππο, υἱόν τοῦ ποτέ Δημητρίου Φιλίππου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀποβιώσει.

Οἱ γονεῖς τῆς Εἰρήνης προικίζουν τή θυγατέρα των μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/1847: Νοεμβρίου 2.

2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, ἄρσεν 3/καί θῆλυ ἐποίησεν πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται 4/

146. Πάριος ἢ Παριανός ἢ Μπαριανός: Ὁ καταγόμενος ἀπό τῆ νῆσο Πάρο.

147. Ὁ Νικόλαος Ξένος (= Νικόλαος Σακελλαρίδης), ἦταν υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίδη ἢ Σακελλαρίου, ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδη ἢ Ξένου καί ὑπῆρξε Διδάσκαλος, Γραμματέας τῆς Κοινότητος καί Νοτάριος.

148. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 194-195.

τό πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα, αὐξάνεσθε καί πληθύνεσθε, ὡς 5/οῖος αὐτοῦς ἐνετείλατο.

Τούτου ἔνεκα καί ἐγώ ὁ Γεώργιος Φραζῆς 6/καί ἡ σύζυγός μου Ἄννα, ἔχομεν νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Εἰ7/ρήνην, ἔγνωμεν ἀνδρί νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς («*Τίμιος γὰρ φησὶν 8/ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*»), τόν Φίλιππον, υἱόν τοῦ ποτέ μακα9/ρίτου Δημητρίου Φιλίππου καί δὴ πρῶτον, δίδομεν τῶν γεννητόρων 10/ἡμῶν εὐχὴν.

Προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήστο. 11/Ἀμπέλια καί χωράφια ὅλα τῆς κόρης μας, τῆς Εἰρήνης. Πλήν κρα12/τίζομεν παντελῶς, εἰς τόν Κυπριώτην τὴν πλαγίαν καί εἰς τὴν Γαδαροπλα13/γίαν, εἰς τὴν Καράβαν τὰ κομμάτια, εἰς τόν Ἅγιον Θεολόγον τό κομμά14/τι τό κάτω, εἰς τόν Ἅγιον Σάββαν τόν κήππον, εἰς ταῖς Μέσες τό πάνω 15/χωράφι, ὡς εὐρίσκεται, εἰς τόν Μασουρωτόν τό χωράφι, ὡς εὐρίσκεται, 16/εἰς τόν Ἅγιον Ἡλίαν τό χωράφι. Αὐτά τὰ ἄνωθεν τὰ κρατίζομεν παντελῶς. 17/Κρατίζομεν καί γεροντομοίρι εἰς τὴν Ἀγίαν Μαρίναν ταῖς τέσσερις 18/ταύλες, ταῖς κάτω καί τὴν μεγάλην γυμνίαν καί εἰς τὰ Κρουκελλίδια¹⁴⁹ ὁ ὀλυνθας¹⁵⁰, νά μοιράζω19/μεν μέ

149. Κρουκελλίδια, τὰ = Ἀκροκελλίδια, τὰ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, 191, 585, 1346.

150. Ὀλυνθας, ὁ: Ἀπό τὴν ἀρχαία λέξη «ὀλυνθος, ὁ», ἡ ὁποία θεωρεῖται προ-ελληνική. Πρόκειται γιὰ ὀνομασία τῆς ἀρσενικῆς ἢ ἄγριας ὀνομαζόμενης συκιάς. Πρβλ. καί «Λύθια, τὰ». Ὑπῆρχε καί ἀρχαία ἐλληνική πόλη στὴ Χαλκιδική, ἡ ὁποία ὀνομάζετο «Ὀλυνθος, ἡ». Βλ. MEE, τ. 18 (Ἀθήναι, ἀν. χρον. ἐκδ.), σ. 856.

Σημειωτέον, ὅτι ἡ συκία εἶναι δένδρο δίοικο, ἥτοι ἄλλο ἄτομο εἶναι τό ἀρσενικό καί ἄλλο τό θηλυκό. Τὰ ἄνθη τοῦ ἀρσενικοῦ ἔχουν ἐπίσης τό σχῆμα καί τὴ μορφή σύκου, ὅμως δὲν ὠριμάζουν καί δὲν τρώγονται, μέ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου συρρικνώνονται καί πίπτουν. Ἀπὸ τὰ ἄνθη αὐτά τοῦ ἀρσενικοῦ βγαίνει ἓνα μικρό ὑμενόπτερο ἔντομο, τό ὁποῖο ὀνομάζεται «Βλαστοφάγος ψήν» (Blastophagapse-nes). Τό γονιμοποιημένο θηλυκό ἔντομο τοῦ εἶδους αὐτοῦ πηγαίνει νά ἀποθέσει τὰ αὐγά του μέσα στὰ ἄνθη τῶν ἡμερῶν σύκων καί διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ μετα-φέρει τὴ γύρη καί τὰ γονιμοποιεῖ. Τὰ γονιμοποιημένα ἡμερα σύκα εἶναι αὐτά, τὰ ὁποῖα ὠριμάζουν καί τρώγονται. Στὰ Δωδεκάνησα διατηρεῖται μέχρι σήμερα σέ χρῆση ὁ ὅρος «λύθια, τὰ» = τὰ ἀρσενικά ἢ ἄγρια σύκα καί «σχάδια, τὰ» = τὰ ἀπεξηραμένα σύκα, ἀπὸ τό «ἰσχάς, ἡ» = ἀπεξηραμένο σύκο. Ὁ ἀρχαῖος συγγρα-φέας Ἀθήναιος στό ἔργο του «Δειπνοσοφισταί» ἀναφέρει, ὅτι ἐκλεκτά προϊόντα πού προέρχονται ἀπὸ τὴ Ρόδο, εἶναι μεταξύ ἄλλων καί τὰ ἑξῆς: «ἀσταφίδας καὶ ἰσχάδας ἡδυνεῖρους», ἥτοι: «σταφίδες καί σχάδια (ξηρά σύκα, συκομαῖδες) πού εἶναι γλυκὰ σάν ὄνειρο». Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* Η' (350-352), 42, 45. Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972, σ. 191. Σημειωτέον ἐπίσης, ὅτι ἡ ἐλαία, ἡ ἄμπελος, ἡ συκὴ καί τὰ δημητριακά, ἀπετέλεσαν καί ἐν μέρει ἀποτελοῦν μέχρι σήμερα βασικά στοιχεῖα τῆς διατροφῆς τῶν ἀνθρώπων, πού ζοῦν γύρω ἀπὸ τὴ

τήν κόρην μας τά ὀλίνθια¹⁵¹. Αὐτά τά κρατίζομεν γεροντο20/μοίριν. Πρῶτον δίδομεν τῆς κόρης μας τὸν σπιτότοπον εἰς τοὺς Ἁγίους 21/Ἀναργύρους, πλὴν ἂν ἔλθῃ ὁ Κοντογιώργης καὶ τό ζητήσῃ, νά εἶναι ἐδι22/κόν του, ἂν δέν τό γυρεύσῃ, νά μείνῃ μέσα εἰς τό σπίτι.

Δίδομέν τῆς 23/εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τά σπίτια, ὡς εὐρίσκονται. Πάγκους δύο, σεντού24/κιν ἓνα, στρῶμα ἓν, κρεββατοστρώσιν ἓνα, ποκάμισα γυναικεῖα δέκα, 25/σεντόνια τέσσερα, μαξελάρια τρία, σκέπες δύο, μουστρουχές τέσσερεις, 26/μαντῆλες πέντε, πλεκτά τρία, σκούφιες τρεῖς, εἰκονίσματα τέσσερα, 27/σκάφην μίαν, σουφράν ἓνα, μύλους ζευγάριν ἓνα, τέξερν ἓν, ταβάν 28/ἓνα, (ὕ)νία δύο, ἄξινες τρεῖς, λούρα ζυγὴν μίαν, ζευγάριν ἓν, ἄρε29/στόν ἓνα θῆλυ, τό κελλάριν εἰς τό Κά30/στρον, ὡς εὐρίσκεται, πλὴν κρατίζομεν ἀπὸ μέσα τρία κρούπια, κήππους 31/δύο, εἰς ταῖς Βάσσεες κρεπτή μία, μέ ἄγγεῖα δύο, εἰς τό Καλύβι 32/κρεπτήν μίαν, μέ ἄγγεῖα πέντε, εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν κρεπτή μία, 33/εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν ταῖς δύο ταύλες, ταῖς κάτω παντελῶς καὶ ταῖς δύο γεροντομοίρι, 34/μέ ἄγγεῖον ἓν, στέρνες εἰς τό Καλύβι δύο, ἀσημικόν – μαλαματικόν 35/ὡς εὐρίσκεται, βέργες μαργαριταρένιες ζευγάρια τρία, σκλέτενες ζευγάρια 36/τέσσερα, λαιμοὶ ἓνας, βελόνα μεγάλη μία, κρατίζω ἓν ζευγάρι βέργες καὶ 37/ἓν μύλον καὶ μία βελόνα.

38/Δίδω καὶ ἐγὼ ὁ πατέρας τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης μελίσσια 39/τρία.

40/Κάμνω καὶ ἐγὼ, ὁ γαμβρός, δωρεάν τοῦ πενθεροῦ μου τοὺς κόπους, ὅπου 41/τοῦ ἔκτισα τά σπίτια καὶ νά κτίσω καὶ τό ἀπέξω.

42/Δίδω καὶ ἐγὼ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Φιλίππου εἰς τό 43/Λακκί τὴν σκαλουσιά τοῦ Χαριτάντου, εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Τριάλι 44/τό χωράφι τοῦ πατέρα του, εἰς τὸν Ἀρακλή τό χωράφι τοῦ 45/πατρός του, ὡς εὐρίσκεται, εἰκόνισμα ἓν, κασέλα μίαν, ποκά46/μισα ἀνδρίσα δέκα πέντε, σεντόνιν μεγάλον ἓν, μαξιλά47/ριν ἓνα, πεσκέτες δύο, στάμνα μία.

Μεσόγειο Θάλασσα. Χωρὶς αὐτά, πιθανῶς νά μὴν εἶχαν δημιουργηθεῖ οἱ ἀρχαῖοι ὑψηλοὶ πολιτισμοί, πού ἀνεπτύχθησαν στὶς παραμεσόγειες περιοχές. Ἀκόμη χωρὶς αὐτά ἴσως νά ἦταν δύσκολη ἢ πιθανῶς καὶ ἀδύνατη ἡ ἐπιβίωση τῶν ἀνθρώπων στὶς περιοχές αὐτές. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ προϊόντα των θεωροῦνται ἱερά καὶ ὁ ἱερεὺς στήν Ἐκκλησία κατὰ τὴν εὐλογία τῶν ἄρτων (Ἀρτοκλασία) μεταξύ ἄλλων ἀναφέρει καὶ τὰ ἐπόμενα: «Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, ...εὐλόγησον καὶ τοὺς ἄρτους τούτους, τὸν σίτον, τὸν οἶνον καὶ τὸ ἐλαιον...». Τερατικόν 1981, σ. 25.

151. Ὁ ὅρος ἐπιβιώνει μέχρι σήμερα στὴ Δωδεκάνησο ὡς «λύθια, τά» καὶ σημαίνει τὰ ἀρσενικά σύκα-ἀνθη τῆς «Συκῆς τῆς καρικῆς» (*Ficus carica*).

48/Καί ἡμεῖς τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός, πλουσιό-
δωρος ὢν, ἐχαρίσατο αὐτοῖς ζωὴν εὐθηνον, ὑγείαν ἀτάραχον 50/ καὶ
ἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν προσε51/πιχορηγῶν
αὐτοὺς καὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον.

52/Διὰ τὴν ἀγραμματεῖαν τοῦ Νικολῆ, ἀνταδέλφου μου, τὸν ἐγ-
γράφω ἐγώ, 53/ὁ παπᾶς Χατζῆ Ἀποστόλης καὶ κάνω τό σημεῖον τοῦ
σταυροῦ †

54/Μανώλης Φιλίππου, παρῶν

55/Μανώλης Φραζῆς, παρῶν

56/Μιχάλης Θαρρετοῦ, παρῶν

57/Νικόλαος Φίλιππος, ὁ ἐξάδελφός του, παρῶν

58/Ὁ Δήμαρχος Παῦλος Γεωργιάδης παρῶν

59/Χ(ατζῆ) παπᾶ Ἀποστόλης, παρῶν

60/Ἰω(άννης) Διακοκωνσταντῆ, γαμπρός, παρῶν

61/Ὁ τῆς Κοινότητος Γραμματεὺς, παρῶν».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι ἀρκετά πλούσιο. Φαίνεται, ὅτι ἡ
οἰκογένεια τῶν γονέων τῆς νύμφης, ἤτοι τοῦ Γεωργίου Φραζῆ καὶ
τῆς συμβίας αὐτοῦ Ἄννας, ἦταν εὐκατάστατη καὶ μπορούσε νά
προικίσει τὴ θυγατέρα της Εἰρήνη πλουσιοπάροχα.

Ὁ γαμβρός Φίλιππος, υἱός τοῦ ποτέ Δημητρίου Φιλίππου, εἶναι
ὡς πρὸς τό ἐπάγγελμα οἰκοδόμος. Φαίνεται, ὅτι ὡς ἐπώνυμο τοῦ
γαμβροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατέρα του Δημητρίου, ἐχρησίμευε τό πατρῶ-
νυμο τοῦ Δημητρίου, ὁ πατέρας τοῦ ὁποίου ὀνομάζετο Φίλιππος.

Συντάκτης καὶ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου εἶναι ὁ Γραμμα-
τέας τῆς Κοινότητος, τοῦ ὁποίου ὅμως δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα.

XVI. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 18-12-1847¹⁵²

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος στέλνει τὴν ἐπιστο-
λή αὐτὴ πρὸς τὸν Ἐπίτροπόν του καὶ Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς
Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου, Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ἀπαν-

152. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 196.

τώντας σέ ἐπιστολή του ἀπό 8-10-1847 καί ἀναφερόμενος σέ δύο θέματα ὑπηρεσιακοῦ χαρακτήρα, ἦτοι:

Πρῶτον, ὅτι ὡς Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου στόν οἰκισμό Ἐμπορίο Νισύρου τοποθετήθηκε ὁ ἱερεὺς Οἰκονόμου, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Νεόφυτος θά πρέπει νά συνεργάζεται ἀρμονικά καί δεύτερον, ὅτι ἀναφορικά μέ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τή λύση τοῦ γάμου τοῦ Καρβαῖνη, ἐκεῖνος (ὁ σύζυγος) ὀφείλει νά ἐνδιαφέρεται καί νά φροντίζει γιά τίς ὑλικές ἀνάγκες τῆς πρώην συζύγου του καί τοῦ τέκνου των.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες του πρὸς τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο γιά τὰ ἀποσταλλέντα ἀπὸ τή Νίσυρο δῶρα (βαρελάκι κρασί, ζεμπίλι μέ διάφορα φαγώσιμα εἶδη) καί τοῦ ἐπιστρέφει τό ζεμπίλι, μέ τρεῖς ὀκάδες καπνό, ὡς ἀντίδωρο.

2) *Κείμενο*

«1/† Ὅσιώ(τατε) Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ αὐτόθι Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τῆς Σπηλια2/νῆς καί ἡμέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητόν, τήν 3/Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα. Δηλοποιοῦμέν σοι, ὅτι ἐλάβομεν κατ' αὐτάς τό 4/ἀπό τὰς 8. παρελθόντος Ὀκτωβρίου πρὸς ἡμᾶς ὑῖκόν γράμμα σου καί ἐχάρημεν 5/τά τῆς ἀγαθῆς υἱείας σου.

Ἐπομένως εἶδομεν καί τὰ ἀναφερόμενά σου περί τῆς 6/ἐπιτροπικῆς τοῦ Οἰκονόμου, περί τῆς ὁποίας, μολονότι ἡ Ὅσιότης σου ἐμάκρυνεν 7/πρὸς τό νά μᾶς ἀποτανθῆς, ἡμεῖς ὅμως, καθὼς ἐξ ἀρχῆς, οὕτω καί νῦν ἤδη ἀπεκατε8/στήσαμεν τόν εἰρημένον ἀρχιερατικόν ἡμῶν Ἐπίτροπον καί ἀντιπρόσωπόν μας 9/εἰς τό χωρίον Ἐμπορίον, τόν ὁποῖον ἀναγνωρίζων καί ἡ Ὅσιότης σου ὡς τοιοῦ10/τον, δέν ἀμφιβállωμεν, ὅτι θέλῃ διαφυλάττης τήν πρὸς αὐτόν ἀνήκουσαν τιμὴν 11/καί ἀδελφικὴν ἀγάπην. Ὅψέποτε δέ καί χρείας καλούσης, ἤθελε σέ ἐρωτήσῃ, 12/διὰ καμμίαν σπουδαίαν ὑπόθεσιν, μὴ πάψῃς νά τόν ὀδηγῇς καί συμβουλευῇς εἰς τὰ 13/δεόντα καί ὀρθότερα, ὡς καλὸς συνάδελφος. Ἡ δέ Ὅσιότης σου θέλῃ ἐκτελῇ εἰς ταῦ14/τα τὰ τοῦ Μανδρακίου καθήκοντα, συμβουλευὼν κατὰ χρέος τοὺς αὐτοῦ πατριώτας 15/σου, τὰ πρὸς κοινὴν ἡσυχίαν καί ὁμόνοιαν.

Διὰ δέ τήν ὑπόθεσιν τοῦ Καρβαῖ16/νη, ἡμεῖς ἀπὸ αὐτὰ ἀναγνωρίζομεν, διότι θεωροῦμεν τό τοιοῦτον συνοικέσιον 17/νόμιμον καί τήν γυναῖκα αὐτοῦ νόμιμον σύζυγον, τῆς ὁποίας ἦταν εἰς χρέος ὁ

είρημέ18/νος, νά ἀκολουθῇ ἀφεύκτως, τά ἔξοδα τῆς τροφῆς καί τῶν ἐνδυμάτων, καθώς καί τοῦ παι19/δίου του.

Ἐλάβομεν δέ καί τήν ἐσωκλεισθείσαν πατριαρχικήν ἐπιστολήν, ὡς 20/καί τό βαρελάκι καί <τό> ζεμπίλι, μετά τῶν σταλθέντων καί σοί ἀποστέλλομεν αὐτά.

21/Ταῦτα καί τοῦτον εὐχετικῶς, ὅλοι δέ ὑγιαίνετε ἐν Κ(υρί)ῳ.

22/α ω μ ζ, τήν ιη' Δεκεμβρί(ου), ἐν Ρόδῳ.

23/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης σου.

24/Λάβε τό ζεμπίλι, εἰς τό ὁποῖόν σοι στέλλομεν τρεῖς ὀκάδες καπνόν».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτο, δείχνει μεταξύ ἄλλων, ὅτι ἐπικρατοῦν μεταξύ των ἀγαθές σχέσεις. Ὁ Μητροπολίτης τρέφει πατρικά αἰσθήματα πρὸς τόν Νεόφυτο καί ὁ Νεόφυτος ἐκφράζοντας τήν εὐγνωμοσύνη αὐτοῦ πρὸς τόν Μητροπολίτη, τοῦ στέλνει ἓνα βαρελάκι κρασί καί ἓνα ζεμπίλι μέ διάφορα φαγώσιμα, μεταξύ τῶν ὁποίων προφανῶς καί ἀμύγδαλα.

Ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστώντας ἐπιστρέφει στόν Ἡγούμενο Νεόφυτο τό ζεμπίλι, μαζί μέ τρεῖς ὀκάδες καπνό, ὡς ἀντίδωρο.

XVII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 14-01-1848¹⁵³

1) Περίληψη

Ὁ Μαστραντώνης καί ἡ συμβία αὐτοῦ Μαρία, ἔχουν θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Καλή (Καλλιόπη) καί τή δίδουν ὡς σύζυγο στόν Γεώργιο Τραμπούλη, υἱόν τοῦ Μιχαήλ Τραμπούλη¹⁵⁴, τήν προικίζουν δέ μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμφωνο κινήτα καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/Τήν σήμερον ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Μαστραντώνης, ὁμοῦ 2/καί ἡ σύζυγός μου Μαρία, νά νυμφεύσωμε τήν 3/θυγατέρα μας Καλή, ὁμοῦ μέ τόν Γεώργιον Τραμπού4/λη, υἱόν Μιχαήλ.

Πρῶτον μέν τοῦ δίδομεν τό 5/χωράφι εἰς τά Στενά, εἰς τό Καμπί τόν λάκκον, 6/ὡς εὑρίσκεται, εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον χωράφι, 7/εἰς τήν

153. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 197-198.

154. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1008-1009.

Λαγκάδα τήν ταύλα μέ τήν γιστέρνα, 8/είς τίς Σφιλίες(;) τό χωράφι, εἰς τόν Ἅγιον (Ὁ)νούφρι9/ον τό ἀμπέλι μέ τήν ἀποστροφήν, εἰς τόν Ἅγιον 10/Βασίλειον τό ἀμπέλι, ὡς εὐρίσκεται, εἰς τό Ἄργος, 11/είς τὰ Λαγκάδια τό χωράφι μέ τήν ἀποστροφήν καί 12/ἀπέξω μέ τό ἄλωνι του καί τοὺς κηπουλούς μέ τήν 13/γιστέρνα καί ἀπό κάτω τό Λαγκάδι, ὅπου εἶναι ἡ 14/γρέλα, ἀκόμη πλησίον ἔν κηπουλί, εἰς τόν Ἅγιον15/τόν Λάζαρον, εἰς τόν Μεσόπυργον¹⁵⁵ τό χωράφι, 16/είς τόν Καταβρόν¹⁵⁶ τήν πλαγίαν μέ τό λαγκάδι, πλήν 17/κρατίζομεν καί τὰ δύο κομμάτια παντελῶς, τήν γιστέρνα 18/καί τήν κάτω ταύλα, εἰς τοῦ Ρόποδα τό χωράφι καί 19/ἀπό πέρα ὁ Λάζαρος, εἰς τό Λακκί τό ἀμπέλι, εἰς τήν 20/Γωνιάν τό λάκκωμα μέ τήν σκαλωσιάν¹⁵⁷, ἕτερα τήν 21/ἀποστροφή εἰς τήν Γωνιάν, ὡς εὐρίσκεται ἐρχόμενοι ἐμπρός, 22/είς τῶν Πεύκων τήν πλαγίαν, εἰς τήν Ἁγίαν Κυριακήν 23/τήν πλαγίαν καί τό ἀμπέλι καί ὁ ἀβράμιθας¹⁵⁸, ὅπου εἶναι 24/μέσα εἰς τοῦ παπᾶ Χαρτοφύλη τῆς κόρης, εἰς τό Λιμε25/νάρι τήν πλαγίαν, εἰς τήν Σκάλαν τό κομμάτιν, 26/είς τήν Λουμπουνιάν τό ἀμπέλι μέ τήν κρεπτήν, εἰς 27/τήν Ἁγίαν Τριάδα τήν ταύλα, εἰς τό Σκαλί τό 28/χωράφι καί ταῖς συκές μέ τήν ἀποστροφήν, τό σπίτι 29/είς τόν Ποταμόν, ὡς εὐρίσκεται.

Κρεββατοστρώσι(ον) ἓν, στρώμα 30/ἓν, σεντόνια πέντε, μαξιλάρια πέντε, σκέπες τέσσερις, 31/ὑποκάμισα δώδεκα, βέργες μαργαριταρένιες δύο ζεύγη, 32/κλέτενες τέσσερις, βελόνα μεγάλη μία, ἄλυσιν μία, 33/λαιμόν ἓνα, σκολαρίκια ζευγάρι ἓνα, πάπλωμα ἓνα, 34/πετζέτες ἑπτὰ τοῦ τοίχου.

155. Μεσόπυργος, ὁ: τοπ. στό Ἄργος.

156. Καταβρός, ὁ: τοπ. στό Ἄργος.

157. Σκαλωσιά, ἡ: Κλιμακωτή ταύλα σέ ἐπικλινές ἔδαφος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 142, 152.

158. Ἀβράμιθας, ὁ: Πρόκειται γιά τό δένδρο «Πιστακία ἡ τερέβινθος» (*Pistacia terebinthus*), κοινῶς ἀγραμιθιά, ἡ· ἀδραμιθιά, ἡ· ντραμιθιά, ἡ· κοκκορεβιθιά, ἡ κ.λπ. *Φυτολογία* 1990, σ. 327. Τό δένδρο αὐτό ἀνήκει στήν ἴδια οἰκογένεια μέ τὰ ἐπόμενα φυτά, τὰ ὁποῖα φύονται στήν Ἑλλάδα:

α) Πιστακία ἡ λεντίσκος (*Pistacia lentiscus*), κοινῶς σχίνος, ὁ ἢ σχίνα, τά. *Φυτολογία* 1990, σ. 196, 326.

β) Πιστακία ἡ λεντίσκος, ὑποεῖδος Χία (*Pistacia lentiscus*, var. *Chia*), κοινῶς μαστιχόδένδρο, πού καλλιεργεῖται στήν περιοχή τῆς νότιας Χίου (Μαστιχοχώρια) καί ἀπό τό ὁποῖο παράγεται ἡ μαστίχα τῆς Χίου. *Φυτολογία* 1990, σ. 196. Καί

γ) Πιστακία ἡ τερέβινθος, ὑποεῖδος Αἰγίνης (*Pistacia terebinthus*, var. *Aeginae*), κοινῶς Φυστικιά τῆς Αἰγίνας, ἀπό τήν ὁποία παράγονται τὰ γνωστά φυστίκια Αἰγίνης.

Άκομη τῆς δίδω καί γρόσια διακό35/σια πενήντα, ἀριθ(μός): 250. Πάγκο ἕνα, σεντούκι ἕν, ταβάν 36/ἕνα, μύλοι ζευγάρι ἕν, σκάφη μία, ζευγάρι ἕν, ἀρεστόν¹⁵⁹ 37/ἕν θῆλυ, μουχθερόν¹⁶⁰ ἕν ἄρρεν, εἰς ταῖς Βάσσεσ τήν κρεπτήν 38/μέ ἀγγεῖα κρασικά τρία καί τό κελλάρι τό ἀνώγιον μέ 39/ῶσα ἀγγεῖα εἶναι μέσα καί τόν κῆππον εἰς τά Ἀλώνια, ἀξίνες 40/δύο (ύ)νι ἕν, λούρα ζυγή μίαν, καί τήν εὐχή μου.

41/Γράφω καί ἐγώ, ἡ μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου, [τοῦ Γεωργίου] τοῦ Μιχάλη, εἰς τοὺς 42/Σπάλους¹⁶¹ τίς συκές, ὡς εὐρίσκονται, εἰς τήν Λίμνη τήν σπορίαν, 43/εἰς τόν Ἅγιον Γεώργιον τό χωράφι, εἰς τοὺς Λάκκους τό χωράφι, 44/ὡς εὐρίσκεται, εἰς τήν Ἔσπον¹⁶² τό χωράφι, εἰς τό Ἄργος, εἰς τήν 45/Καππαρήν¹⁶³ τό ἀγοραστό, εἰς τά Λαγκάδια τό χωράφι, τήν πλα46/γίαν, εἰς τοῦ Φρανζῆ, εἰς τά Παλίσια¹⁶⁴ τό χωράφι, στάμνες δύο καί 47/ἕν γανίτι. Ἀξίνες δύο, ζυγή λούρα μία, εἰς τήν Πατέλα τό κομμάτι, 48/πλήν νά εἶναι γεροντομοίρι ἕως νά ζῶ, ὑποκάμισα δέκα 49/πέντε, σεντόνι μεγάλο ἕν, μαξελάρι ἕν, πε-τζίτες τέσσερις, 50/μίαν σκέπη.

Γράφω του καί γρόσια τετρακόσια διά ἕν ρακο51/κάζανον, πλήν νά μοῦ δίδουν ἀπό τοὺς Σπάλους γεροντομοίρι 52/σύκα κοιλά τέσσερα, κριθάριν κοιλά πέντε, φασούλια κοιλά 53/τέσσερα καί τήν εὐχήν μου.

54/Ἐν Νισύρῳ, τήν 14 Ἰανουαρί(ου) 1848.

55/Ἐγώ, ὁ πατέρας, μέ τήν εὐχαρίστησή μου γράφω τά ἄνωθεν,

56/ὡς ἀγράμματος, παρακαλεστικῶς μέ ὑπογράφει ὁ Γραφεύς.

57/Οἰκονόμος, παρών. Χ(ατζῆ) πα(πᾶ) Νικήτας, παρών».

3) Παρατηρήσεις

Φαίνεται ὅτι οἱ γονεῖς τῆς νύμφης Καλῆς εἶναι εὐκατάστατοι καί προικίζουν τήν κόρην των μέ ἄρκετά ἀκίνητα καί κινητά. Ἐπίσης

159. Ἀρεστόν = ἀγελάδα.

160. Μουχθερόν = χοῖρος, γουρούνι.

161. Σπάλους: εἰς Πάλους.

162. Ἔσπος, ἡ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 180, 190.

163. Καππαρή, ἡ: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 159, 173. Ἡ ὀνομασία προέρχεται προφανῶς ἀπό τό φυτό «Κάππαρις ἢ ἀκανθώδης» (*Capparis spinosa*), ἡ ὁποία φύεται στοὺς ἀγρούς καί εἶναι ἐνοχλητικό ζιζάνιο. Ὅμως χρησιμεύει καί ὡς καρύκευμα σέ σαλάτες καί σέ σάλτσες φαγητῶν. *Botanica* 1998, σ. 189. Ἐγκυκλοπαιδεία ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 13 (Ἀθήνα ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 856.

164. Παλίσια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 157, 190.

ή μητέρα τοῦ γαμβροῦ, τῆς ὁποίας δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα, προικίζει τόν υἱόν της μέ ἀκίνητα, κινητά καί μέ χρήματα.

Ὁ πατέρας τῆς νύμφης Μαστραντώνης εἶναι ἀγράμματος καί ἀντί αὐτοῦ ὑπογράφει ὁ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου. Μεταξύ τῶν μαρτύρων, οἱ ὅποιοι ὑπογράφουν στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου, συγκαταλέγεται καί ὁ ἀρχιερατικός ἐπίτροπος τοῦ Ἐμπορίου καί Οἰκονόμος, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει ἀπλῶς ὡς «Οἰκονόμος», ἂν καί ἀρχικά τό «Οἰκονόμος», ὅπως καί τό «Χαρτοφύλαξ», τό «Σκευοφύλαξ» καί τό «Νομικός» ἦσαν τίτλοι ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματῶν, πού μέ τήν πάροδο τῶν χρόνων ἔγιναν βαπτιστικά ὀνόματα ἢ ἐπίθετα.

Δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα τοῦ συντάκτη καί γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

XVIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 16-01-1848¹⁶⁵

1) Περίληψη

Τά ἀδέλφια τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ ἀποθανόντος παπᾶ Παύλου, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἀδελφοῦ της Διακο-Δημήτρη, καθώς καί ἡ μητέρα της, ἀποφασίζουν νά δώσουν τή Μαρία ὡς σύζυγο στόν Ἀντώνη καί τήν προικίζουν μέ ἀκίνητα, κινητά καί χρήματα, τά ὁποῖα καταγράφονται λεπτομερῶς στό παρόν Προικοσύμφωνο.

2) Κείμενο

«1/Τήν σήμερον ἡμέρα ἠθελήσαμεν ἡμεῖς, τά ἀδέλφια 2/της, ἄρσεν καί θῆλυ καί ἐγώ ὁ ἀδελφός της Διακοδημήτρης, νά ὑ3/πανδρέψωμεν τήν ἀδελφήν μας Μαρία καί πρῶτον τῆς δίδω4/μεν τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχὴν, εἴτα προικοδοτοῦμεν 5/αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο.

Πρῶτον μέν τῆς δίδωμεν 6/τό χωράφι εἰς τό Ἄργος μέ τήν ἀποστροφὴν του, καθώς εὐρί7/σκεται καί τό κομμάτι εἰς τὴν Ἀχλάδα, τό ἓνα, τήν κάτω ταῦλα, 8/εἰς ταῖς Μέσαις τό ἀμπέλι μέ τήν κρεπτήν του, καθώς εὐ9/ρίσκεται, μέ δύο ἀγγεῖα κρασικά, ἔξω τά κομμάτια, 10/εἰς τόν Κάμπον τήν σποργιάν, εἰς τοῦ Κυπριανοῦ τό χωρά11/φι καί τό κελλάρι τό μισόν μέ τά κρούπια καί ἓν ζευγάρι 12/βόδια, ἄρσεν καί θῆλυ καί μίαν σκρόφαν, τέξερη μεγάλη 13/μία, ἀξίνες 2, στρῶμα

165. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 199-200.

έν, ένα ζευγάρι μύλους μεγά14/λους, έν σεντούκι, έν εικόνισμα μικρόν, καί έν πάγκον 15/παλαιόν καί μίαν διπλήν, τά όσπίτια εις τοῦ Φάρ16/σου, ώς καθώς εύρίσκονται, πλήν ύποσχόμεθα νά τοῦ κά17/μωμεν τήν σκέπασιν. Τῆς δίδωμεν καί 10 πουκάμισα 18/γυναικεῖα, σεντόνια τέσσερα, μαξελάρι ένα, πετζέτες τρεῖς, 19/σκέπες 6, καί πλεκτά 3 καί τήν ἐλίαν εις τοῦ Μαρμαρᾶ, ὑπό20/σχομαι καί ἐγώ, ό Χ(ατζῆ) Δημήτρης, νά φέρω τρία καϊκια πέ21/τρεις ἀπό μέρους μου.

Τοῦ δίδωμεν διωρίαν τρία ἔτη, νά 22/κάθηται εις τά όσπήτιά μας, ἔως οὔ νά κάμη τά ιδικά 23/του.

24/Γράφω καί ἐγώ ή μητέρα, τοῦ υἱοῦ μου τοῦ Ἀντώνη, τό χωράφι 25/εις τό Ἄργος, τό κάτω μέρος, εις τό Λακκί τήν σκαλουσιάν, δί26/δω του καί τό μερίδιον τοῦ Κωνσταντῆ εις τό Ἄργος, τοῦ Οἰκονόμου 27/του τό πάνω μέρος, εις τό Λακκί τήν ταύλαν καί τόν κήπουλαν μέ 28/τήν ἀποστροφήν καί νά μήν ἔχη κανένα μου παιδί τήν ἄδει29/αν νά ἐνοχλήση τόν Ἀντώνη, διά τό χρέος τό μερίδιον τοῦ 30/Κωνσταντῆ, καί νά μοῦ δίδῃ ό Ἀντώνης μου, ὅταν εἶναι κριθα31/ριά τό Λακκί, 3 κοιλά κριθάρι.

Ἀκόμη τοῦ γράφω 6 πουκά32/μισα ἀνδρεία καί έν βρακί.

Δίδω καί ἐγώ ό Μιχάλης τοῦ ἀδελ33/φοῦ μου τήν ταύλαν εις τήν Καράβαν καί νά τήν ἔχει γεροντο34/μοίριν ή μητέρα μου, ἔως οὔ νά ζῇ. Τοῦ δίδω καί 1500 γρ(όσια) 35/σίγουρα, πρὸς διωρίαν διά 2 ἔτη. Τοῦ δίδωμεν ἀκόμη μίαν 36/στάμναν κρασί, ἀκόμη τήν γιστέρνα καί νά ἔχη ἔως οὔ 37/νά ζῇ ή μητέρα μας [καί ἀποθανώντας ή μάννα μας νά μήν 38/ἔχει ἄλλος ἐξουσίαν νά λάβῃ τίποτα]¹⁶⁶.

39/Ταῦτα καί ή εὐχή μας. 1848, Ἰανουαρίου 16.

40/Ἐγώ, ό Δημήτρης(ς), αὐτάδελφός της, ὑποφαίνομαι εις τά ἄνωθεν.

41/Ἐγώ, ή μητέρα, πα(πᾶ) Παυλῆ γυναίκα, διό ἀγράμματη μέ <τήν> εὐχήν μου, 42/μέ ὑπογράφει, ό ἀνεψιός μου Γεώργιος Μπογιατζῆ(ς)

43/Ἐγώ, ό ἀδελφός του Γεώργιος παρών καί διά τήν ἀγραμα44/τίαν του παρακαλεστικῶς γράφω ἐγώ ό Ἰάκωβος 45/Χ(ατζῆ) Δημητρίου.

46/Χ(ατζῆ) Ν(ικόλαος) Λογοθέτης, παρών

47/Χ(ατζῆ) Δημήτρης, Χ(ατζῆ) Ἰάκωβος, παρών».

166. Ἡ ἐντός τῶν ὀρθίων ἀγκυλῶν φράση ἔχει διαγραφεῖ ἀπό τόν γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου, πιθανῶς ὡς περιττή ταυτολογία.

3) Παρατηρήσεις

Ἡ Μαρία, εἶναι κόρη τοῦ παπᾶ Παύλου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀποβιώσει καί τὰ ἀδελφία της, μαζί μέ τή μητέρα των, φροντίζουν νά ἀποκαταστήσουν τήν ἀδελφήν των καί τή δίδουν ὡς σύζυγο στόν Ἀντώνη, τοῦ ὁποῖου δέν ἀναφέρεται τό ἐπίθετο. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται τό ὄνομα καί τό ἐπώνυμο τοῦ συντάκτη καί γραφέα τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

XIX. ΔΙΑΝΕΜΗΤΗΡΙΟΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΑΙΝΑΣ: 24-02-1848¹⁶⁷

1) Περίληψη

Τά τέσσερα τέκνα τῆς Παπαμιχάλαινας, ἥτοι: Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Νικόλαος καί ὁ Γεώργιος καί ἡ μητέρα των, ἀποφασίζουν ἀπό κοινοῦ, νά διανείμουν τά περιουσιακά των στοιχεῖα καί μένουν ὅλοι εὐχαριστημένοι. Τά μεταξύ των συμφωνηθέντα περιλαμβάνονται στό ἔγγραφο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Διά τά ὅσα πράγματα ἐμοιράσαμεν ἡμεῖς, 2/τῆς Πα(πα)μιχάλαινας¹⁶⁸ τά παιδιά καί ἐμείναμεν ὅλοι εὐ3/χαριστημένοι.

4/Πρῶτον, τοῦ Κωνσταντῆ, εἰς ταῖς Κηπούλες τό χωράφι, 5/εἰς τό Τριάλλι¹⁶⁹ τό χωράφι, εἰς τήν Πλατείαν τό χω6/ράφι καί νά δίδῃ τῆς μητέρας του κατ' ἔτος γρό7/σια πενήντα, ἀριθ(μός): 50.

8/Δεύτερον, τοῦ Ἰακώβου εἰς τοῦ Σκουλουπιάτη¹⁷⁰ τό χω9/ράφι, εἰς τόν Ἀρακλῆν τό χωράφι καί νά δίδῃ 10/τῆς μητέρας του κατ' ἔτος ἓν κοιλόν κριθάριν, δύο 11/καφίζια μαγεργιῶ(ν)¹⁷¹ καί γρόσια εἴκοσι, ἀριθ(μός): 20 καί 12/νά τρώγει καί τήν συκίαν καί τήν κληματούραν 13/εἰς τόν Ἀρακλῆ.

14/Τρίτον τοῦ Νικολάου εἰς τό Λακκί ἡ πλαγιά, εἰς 15/τοῦ Μου-

167. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 201.

168. Παπαμιχάλαινα: Ἡ πρεσβυτέρα τοῦ παπᾶ Μιχάλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 500, 1128.

169. Τριάλλι(ον), στό: Τριάλλι(ον) ἢ Τρι(γ)ιάλι(ον) = μέ τρεῖς γιαλούς (αἰγιαλούς), τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 159, 162.

170. Σκουλουπιάτη, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 123, 189.

171. Μαγεριά, τά: Γενικῶς τά ὄσπρια.

λούδη¹⁷² τό χωράφι καί νά δίδη καί τῆς μη16/τέρας του κατ' ἔτος γρόσια σαράντα, ἀριθ(μός): 40.

17/Τέταρτον τοῦ Γεώργη εἰς τὰ Διαπόργια τό χωρά18/φι καί εἰς τήν Ἀγίαν Μαρίνα τό χωράφι καί 19/ νά δίδη τῆς μητέρας του κατ' ἔτος μισόν κοιλόν 20/σύκα καί γρόσια τριάκοντα, ἀριθ(μός): 30. 21/1848, Φεβρουαρίου 24.

22/Ὁ τοῦ Ἀγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς 23/Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος), μέ εὐχαρίστησιν των ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Συντάκτης καί γραφέας τοῦ διανεμητηρίου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου (1839-1856) καί Ἡγούμενος τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Νεόφυτος (1795-1863).

XX. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 1-03-1848¹⁷³

1) Περίληψη

Πρόκειται γιά «Ἐξοφλητικόν Γράμμα», ἥτοι ἔγγραφο, τό ὁποῖον συνετάγη, ὕστερα ἀπό ἐκφρασθεῖσα ἐπιθυμία τοῦ Νικολάου Νικήτα καί τοῦ Νικολάου Μισιριώτη, διά τοῦ ὁποῖου δηλοῦται, ὅτι οἱ μεταξύ των ὑπάρχουσες κληρονομικές καί οἰκονομικές διαφορές ἐτακτοποιήθησαν καί δέν ὑπάρχει πλέον καμμία ὀφειλή καί καμμία οἰκονομική ἢ ἄλλη ὑποχρέωση ἀπό κανένα. Τό ἔγγραφο αὐτό κατατίθεται γιά ἀσφάλεια στό Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Ἐξοφλητικοῦ Γράμματος, γίνεται δῆλον, ὅτι 2/εἴχαμεν ἡμεῖς, ὃ τε Νικόλαος Νικήτα καί Νικόλαος Μι3/σιριώτης¹⁷⁴, μέ τὰ ἀδέλφια μας, ἐπειδή εἴχαμεν ἀναμε4/ταξύ μας ἀπό πατρικάς μας καί ἐδικάς μας ὑποθέσεις καί τὰ 5/ὁποῖα ἐδώσαμεν καί ἐπήραμεν καί ἐξοφλήσαμεν καί 6/δέν ἔχομεν εἰς τό ἐξῆς ὁ εἰς ὑπέρ τοῦ ἄλλου νά ζητῇ, 7/οὔτε ὀβολόν, ὅθεν ἐγένετο τό παρόν, διά νά

172. Μουλούδη, στοῦ ἡ στό Μουλούδι.

173. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 202.

174. Μισιριώτης: Ἡ Αἴγυπτος ἐλέγετο «Μισίρι, τό». Συνεπῶς Μισιριώτης = ὁ ἐξ Αἰγύπτου καταγόμενος, ὁ Αἰγυπτιώτης. Πρβλ. «Μισιριωτάκια», τὰ λιανοκούκια ὀνομάζονται ἔτσι καί σήμερα στήν Κρήτη.

εὐρί8/σκειται εἰς τήν παρακαταθήκην τῆς Παναγίας πρὸς ἡσυ9/χίαν των, τό ὁποῖον ἐγγράπτην ἔμπροσθεν τῶν 10/εὐρεθέντων μαρτύρων.

11/1848, Μαρτίου 1.

12/Νικόλας Νικήτα, ὑποφαίνομαι.

13/Νικόλας Μισιριώτης, παρακαλεστικά τοῦ Σακελλάριου 14/ ὑποφαίνομαι.

15/Σακελλάριος Μαραμπούτης¹⁷⁵.

16/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτης) Ν(εόφυτος)

17/μέ τήν εὐχαρίστησίν των, ἔγραψα».

3) Παρατηρήσεις

Συντάκτης τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου καί Ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.

XXI. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 28-04-1848¹⁷⁶

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856) ἀπευθύνεται μέ τό γράμμα αὐτό πρὸς τόν Ἐπίτροπον αὐτοῦ καί Ἡγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ γνωρίζει τά ἐξῆς:

1) Ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου προσέφυγε στό Δικαστήριο καί ζητεῖ ἔλεγχο καί ἐπίσημη ἐνημέρωση γιά τήν περιουσιακή κατάσταση τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, καθὼς καί ἔλεγχο ἐσόδων καί ἐξόδων αὐτῆς, ἀπό τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἡγουμενίας τοῦ Νεοφύτου ἕως καί σήμερα.

2) Ἐπειδή θά πρέπει ὁ Νεόφυτος νά μεταβεῖ στή Ρόδο, προκειμένου νά χειρισθεῖ ἀπό κοινοῦ μετά τοῦ Μητροπολίτου τήν ὑπόθεση αὐτή, ὁ Μητροπολίτης διορίζει τέσσερα εὐυπόληπτα πρόσωπα τῆς Νισύρου ὡς προσωρινούς Ἐφόρους τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς,

175. Μαραμπούτης = ἀργός, ἀργοκίνητος, ὄχι δραστήριος. Μαραμπού, τό: Ἐξωτικό πτηνό, συγγενές πρὸς τόν πελαργό. Ἑτυμολογία: Γαλλικά, Marabout = ἀσκητής, ἐρημίτης, ἀργοκίνητος.

176. Σ. Α., τ. Α', (1999), σ. 203.

πού θά ἀντικαθιστοῦν τόν Ἑγούμενον κατά τό διάστημα τῆς ἀπουσίας του ἀπό τή Νίσυρο.

3) Προτοῦ ἀναχωρήσει ἀπό τή Νίσυρο γιά τή Ρόδο, ὁ Νεόφυτος καί οἱ προσωρινοί Ἐφοροί, θά πρέπει νά προβοῦν σέ ἐπίσημη καταγραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, καθώς καί τῶν ἐσόδων καί ἐξόδων αὐτῆς, ἀπό τῆς ἀρχῆς τῆς Ἑγουμενίας τοῦ Νεοφύτου ἕως τῆς σήμερον.

4) Ὁ Νεόφυτος θά πάρει μαζί του τόν ἐπίσημο αὐτό Κατάλογο καί θά ἔλθει στή Ρόδο, πρὸς ἐνημέρωση τοῦ Μητροπολίτου καί περαιτέρω χειρισμόν τοῦ ζητήματος.

5) Τέλος ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστεῖ τόν Ἑγούμενο Νεόφυτο γιά τὰ ἀποσταλέντα πρὸς ἐκεῖνον δῶρα ἀπό τή Νίσυρο, ἦτοι: ἓνα βαρελάκι κρασί καί ἓνα ζεμπίλι μέ ἀμύγδαλα, τὰ ὁποῖα ἔλαβε καί ἐπιστρέφει αὐτά κενά.

2) Κείμενο

«1/† Ὅσιώ(τατε) Ἀρχιμανδρίτα, Ἑγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου(ου) τῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέτερε Ἐπί2/τροπε, Κύρ Νεόφυτε. Τήν Ὅσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα.

Δηλοῦμέν σοι, ὅτι κατ' αὐτάς ἐλά3/βομεν τό πρὸς ἡμᾶς γράμμα σου, σημειωμένον εἰς τήν κ' τοῦ ἡδὴ λήγοντος (μηνός)¹⁷⁷ καί ἐχάρημεν τὰ τῆς 4/ἀγαθῆς ὑγείας σου. Ἐπομένως εἶδομεν τὰ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενά σου, δι' ὅσα ἐστάθησαν αὐ5/τοῦ. Καί ἐπεὶ ζητεῖται ἀπὸ τήν αὐτοῦ Κοινότητα, διὰ νά παραστήσης Λογαριασμόν τοῦ Δικα6/στηρίου καί ὡς ἐκ τούτου θεωροῦντες, ὅτι τό τοιοῦτον ἡμπορεῖ νά προξενήσῃ περισσοτέραν ταραχήν 7/ἢ καί ἄλλο ἀπευκταῖον, τό ὁποῖον ἐνδέχεται νά προσβάλλῃ εἰς τόν ἀρχιερατικόν ἡμῶν χαρακτηριστή8/ρα, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον τόν εἰς τὰ ἐδῶ ἐρχομόν σου, διότι ἡμεῖς δέν συγχωρούμεθα 9/δι' ἄλλας κατεπειγούσας αἰτίας, νά μεταβῶμεν εἰς τὰ αὐτόθι.

Καί οὕτω διὰ τό ἥσυχον καί εἰ10/ρηνικόν, πρὸς τό παρόν διορίζομεν προσωρινούς Ἐφόρους καί ὑπηρέτας τοῦ αὐτοῦ Μοναστη11/ρίου, διὰ νά μὴ μείνῃ αὐτό ἀπροστάτευτον εἰς τήν ἀπουσίαν σου, τόν Αἰδεσιμώτατον Οἰκονόμον 12/παπᾶ Νικόλαον, τόν Χ(ατζῆ) Λογοθέτην, Χ(ατζῆ) Γεώργιον Κονταρῆ καί Χ(ατζῆ) Νικόλαον Χ(ατζῆ) γιαννά13/κη, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ὅσιότης σου θέλῃ παραδώσῃ, μέ

177. Ἦτοι: 20-04-1848.

καθάραν καί ἀκριβή ἀπογραφὴν 14/ὅλα τὰ ἀσημικά καί μαλαματικά τοῦ Μοναστηρίου, ζυγίζωντάς τα κατὰ μέρος, ὁμοίως καί ὅλα 15/τὰ ἱερά σκεύη καί ἄμφια τοῦ αὐτοῦ, διὰ νὰ μείνουν καλῶς φυλαγμένα μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς 16/σου.

Ὁ κατάλογος τῆς εἰρημένης καταγραφῆς θέλη μείνῃ εἰς δύο ἔγγραφα, ὑπογεγραμμένα 17/ἀπὸ τὴν ὁσιότητά σου καί μαρτυρημένα ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους καί ἐσφραγισμένα μὲ τὴν σφραγίδα 18/τῆς Κοινοτήτος. Καί τό μὲν ἐν ἔγγραφον θέλη παραλάβουσιν οἱ Ἐφοροί, τό δέ ἄλλο θέλη κρατήσης 19/ὁ ἴδιος, νὰ τό φέρῃς πρὸς ἡμᾶς, διὰ νὰ γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἀφοῦ δέ τελειώσης τὰ ρηθέν20/τα, τότε ἡ ὁσιότης σου σπούδασον, ἄνευ δισταγμοῦ, νὰ κατέλθῃς εἰς τὰ ἐνταῦθα, ὅπου μέλλῃ νὰ 21/θεωρηθῇ ὁ Λογαριασμός τοῦ Μοναστηρίου(ου), κατὰ τὸν ἀνήκοντα τρόπον, φέρων μαζί σου καί 22/τόν παλαιόν κώδικα, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι καταγεγραμμένη ἡ παράδοσις τοῦ προκατόχου σου. 23/Ὅμοιως καί τό Κατάστιχον ἐσόδων καί ἐξόδων τοῦ αὐτοῦ Μοναστηρίου(ου), ὅπως ἐστάθησαν εἰς τὰς ἡμέ24/ρας σου, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἡγουμενίας σου, ἄχρι τῆς σήμερον. Οὕτω τό νῦν ποιήσον, 25/καθὰ σοὶ ἀνωτέρω πατρικῶς ἐντελλόμεθα καί ὑγίαινε ἐν Κ(υρί)ῳ.

26/ α ω μ η', τὴν κη' Ἀπριλί(ου). Ἐν Ρόδῳ

27/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χριστῷ, εὐχέτης σου.

28/Ἐλάβαμεν τό ζεμπιλάκι μὲ τὰ ἀμύγδαλα, ὅπως 29/καί τό βαρελάκι μὲ κρασί καί σοὶ εὐχαριστοῦμεν, τὰ ὁποῖα 30/σοὶ ἐπιστρέφονται καί λάβε τα».

3) Παρατηρήσεις

Ἀπὸ τό περιεχόμενο τοῦ Γράμματος αὐτοῦ προκύπτει, ὅτι ἡ Κοινότητα τῆς Νισύρου ἐγκαλεῖ τὸν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο γιὰ κακοδιαχείριση καί ζητεῖ νὰ γίνῃ ἀπὸ τό Δικαστήριο λεπτομερὲς ἔλεγχος τῶν περιουσιακῶν στοιχείων καί τῶν ἐσόδων καί ἐξόδων τῆς Μονῆς, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἡγουμενίας τοῦ Νεοφύτου ἕως σήμερον.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ὁ Πάτριος διορίζει τὰ ἐξῆς τέσσαρα πρόσωπα ὡς προσωρινούς Ἐφόρους τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, πού κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Ἡγουμένου Νεοφύτου, θὰ φέρουν τὴν εὐθύνῃ σχετικὰ μὲ αὐτήν.

α) Παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος

β) Χατζή Λογοθέτης¹⁷⁸

γ) Χατζή Γεώργιος Κονταρής¹⁷⁹ καί

δ) Χατζή Νικόλαος Χατζηγιαννάκης¹⁸⁰.

Ὁ Μητροπολίτης, προκειμένου νά ἀποτρέψει τά χειρότερα, ζητεῖ ἀπό τόν Ἡγούμενο, ὅπως σέ συνεργασία μέ τούς διορισθέντες Ἐφόρους προβεῖ σέ ἐπίσημη ἀπογραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς καί κατόπιν μεταβεῖ προσωπικά στή Ρόδο, γιά λεπτομερή ἐνημέρωση τοῦ Μητροπολίτη καί γιά περαιτέρω χειρισμό τοῦ θέματος, τό ὁποῖο ἔχει προκύψει.

XXII. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΓΡΟΣΙΩΝ: 6-05-1848¹⁸¹

1) Περίληψη

Ὁ Ποθητός Κεφαλιανός ἐζήτησε καί ἔλαβε ἐκ μέρους τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς δάνειο τριάντα γροσίων, τά ὁποῖα ὑπόσχεται νά ἐξοφλήσει, ὅποτε τοῦ ἤθελαν ζητηθεῖ.

2) Κείμενο

«1/Ἐλαβον ὁ κάτωθι σημειούμενος, παρά τοῦ Καθηγουμένου παπᾶ Κύρ 2/Νεοφύτου, διά ἀνάγκην μου, γρόσια τριάντα, λέγω: 30, τά ὁποῖα ὑ3/π[όσχομαι], νά πληρώσω εἰς τήν Πανοσιότητά του, ὁπότε τά ἀποζητήση, χωρίς καμμί4/α ἐναντιότητα καί ὅποιος ἤθελε παραστήση τό γράμμα μου, χωρίς λόγου προφανεί5/ας καί ἀντιλογίας. Καί διά τό βέβαιον τῆς ἀληθείας ἔδωσα τό παρόν μου ἐχέγγυον 6/καί εἶμαι ἐξῆς ὑπόχρεος [νά προσφέρω λιβάνι, ὡς] εἶπα καί κερί.

7/Τῇ 6ῃ Μαΐ(ου) 1848. Νίσυρος

8/Ποθητός Κεφαλιανός¹⁸² ἔλαβα τά ἄνωθεν καί ὑπόσχομαι».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς εἶχε τή δυνατότητα, νά δανείζει σέ διαφόρους ιδιώτες, πού εἶχαν ἀνάγκη, χρήματα, τά ὁποῖα θά ἐπέστρεφαν ἐν καιρῷ καί ὅταν τά ἀπαιτοῦσε ἡ Μονή. Δέν ἀνα-

178. Χατζή-Λογοθέτης = Λογοθέτης, Χατζή-Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 516. 517, 541.

179. Χατζή-Γεώργιος Κονταρής. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 339, 514, 540.

180. Χατζηγιαννάκης, ὡς ἐπώνυμο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 517.

181. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 204.

182. Κεφαλιανός: Ἐπώνυμο, τό ὁποῖο ὑποδηλοῖ ὅτι προῆλθε ἀπό τήν καταγωγή τοῦ φέροντος, αὐτοῦ ἢ κάποιου προγόνου του, ἀπό τήν Κέφαλο τῆς Κῶ.

φέρεται ότι ἐζητεῖτο τόκος ἐκ μέρους τοῦ δανειζομένου. Πιθανῶς ὁ δανειζόμενος, σέ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴ Μονή, προσέφερε ἐλευθεροβούλως, ὡς δῶρα, λιβάνι καὶ κερί σέ αὐτήν.

XXIII. ΕΞΟΦΛΗΤΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΑ: 25-05-1848¹⁸³

1) Περίληψη

Ὁ παπᾶ Μιχάλης, ἐφημέριος σέ Ἑνορία τῆς Νισύρου, ἀπεβίωσε καὶ ἄφησε τὴν πρεσβυτέρα του χήρα Παπαμιχάλαϊνα καὶ τέσσερεις υἱούς, ἦτοι: τόν Ἰάκωβο, τόν Κωνσταντῖνο, τόν Νικόλαο καὶ τόν Γεώργιο. Ἐκεῖνοι τακτοποίησαν εἰρηνικά τὰ θέματα τῆς διανομῆς τῆς πατρικῆς περιουσίας καὶ ἀνέλαβαν ἐπίσης νά ἐξοφλήσουν παλαιό χρέος τοῦ πατέρα των πρὸς τόν Ἑμπορο Φανουράκη.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω συνετάχθη τό παρόν ἐγγραφον, προκειμένου νά ἔχουν ὅλοι τὴν ἡσυχία των.

2) Κείμενο

«1/Διά τοῦ παρόντος Ἐξοφλητικοῦ Γράμματος 2/γίνεται δῆλον, ὅτι ἡμεῖς, τὰ παιδιά τῆς Πα(πα)μιχάλαϊνας¹⁸⁴, 3/Ἰάκωβος, Κωνσταντῖνος, Νικόλαος καὶ Γεώργιος, περὶ τὰ πα4/τρικά μας πράγματα καὶ χρέη, ἐδώσαμεν καὶ ἐπῆρα5/μεν καὶ ἐξοφλήσαμεν καταλεπτῶς, ὁ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἄλλου 6/καὶ νά μὴν ἔχη κανεῖς τὴν ἄδειαν, νά ἐνοχλήσῃ κανέ7/να ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

8/Ὅθεν ἔγινε τό παρόν ἐνυπόγραφον ἐξοφλητικόν πρὸς 9/ἀσφάλειαν τῶν ἄνωθεν.

10/Διά τὰ γρόσια τοῦ Φανουράκη, ὅπου εὐρέθη11/καν εἰς τό δευτέρι του, ἀπὸ αὐτὰ ἐπῆρεν ὁ Γεώργιος εἰς τό 12/μερίδιόν του γρόσια διακόσια, διὰ νά τὰ πληρώσῃ μέ 13/τό διάφορόν τους καὶ νά δώσῃ ἔτι καὶ σαράντα ἐπτὰ γρόσια.

14/Ὁ Δήμαρχος Χ(ατζῆ)-Ἀντώνιος¹⁸⁵, ὑποφαίνομαι.

15/Ὁ Σύμβουλος Κώνστας Γεωργιάδης¹⁸⁶, ὑποφαίνομαι

16/Ὁ τοῦ Ἀγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς

17/Ἀρ(χιμανδρίτης) Νεόφυτος».

183. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 205.

184. Παπᾶ-Μιχάλαϊνα, πρεσβυτέρα τοῦ παπᾶ Μιχάλη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 500, 1128.

185. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1020-1022.

186. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 341: Γραφεὺς Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης.

3) Παρατηρήσεις

Τά παιδιά τοῦ ἀποβιώσαντος παπᾶ Μιχάλη τακτοποιοῦν εἰρηνικά τὰ θέματα κληρονομίας, ἀλλά καί τῆς ἐξόφλησης παλαιοῦ χρέους τοῦ πατέρα των καί συντάσσεται τό παρόν ἔγγραφο πρὸς ἀσφάλειάν των.

XXIV. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 3-07-1848¹⁸⁷

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος γράφει πρὸς τὸν Ἐπίτροπόν του καί Ἡγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί κατ' ἀρχὴν τὸν ἐπιτιμᾷ, διότι ἂν καί ἀπὸ 28-04-1848 τοῦ ἔχει παραγγεῖλει μέ ἐπιστολήν του καί προφορικῶς, νά προβεῖ σέ καταγραφή τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς καί νά ἔλθει στή Ρόδο, γιά νά ἐνημερώσει τὸν Μητροπολίτη, μέχρι τώρα δέν τό ἔχει πράξει.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος στή συνέχεια γνωρίζει στὸν Νεόφυτο, ὅτι προσεχῶς θά ἐπισκεφθεῖ τή Νίσυρο ὁ Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος, ὡς ἀπεσταλμένος καί ἐκπρόσωπός του καί ὁ Νεόφυτος ὀφείλει νά τὸν ὑποδεχθεῖ μέ τὸν ἐμπρέποντα σεβασμόν καί νά συσκεφθεῖ μαζί του γιά ὅλα τὰ ζητήματα.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ἐντέλλεται τὸν Νεόφυτο, νά φροντίσει γιά τή συλλογὴ τῶν κανονικῶν δικαιωμάτων τοῦ Μητροπολίτου καί νά τοῦ τὰ στείλει. Τέλος συνιστᾷ στὸν Νεόφυτο, νά ἐνημερώσει τοὺς Προκρίτους τῆς Νισύρου γιά τὴν ἄφιξη στή Ρόδο τοῦ Μεχμέτ Ἐφέντη, ἀνώτερου ἀξιωματοῦχου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὁ ὁποῖος πρόκειται προσεχῶς νά περιοδεύσει στὰ νησιά τῶν Νοτίων Σποράδων καί ὀφείλουν Πρόκριτοι καί λαός νά τὸν ὑποδεχθοῦν μέ τίς ἀρμόζουσες τιμές.

2) Κείμενο

«1/† Ὁσιώ(τατε) Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέτερε 2/Ἐπίτροπε, Κύρ Νεόφυτε, τὴν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα.

187. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 206.

Δηλοποιουμέν σοι, ὅτι 3/μέ ὅλον, ὁποῦ σοῦ ἐγράψαμεν πρό πολλοῦ¹⁸⁸ καί ἕτερόν μας, ἀλλά μέχρι ὥρας δέν ἔχομεν ἐδῶ 4/μίαν ἀπάντησίν σου εἰς τά προγεγραμμένα μας, καθὼς ἀκολούθως καί μέ τήν ἐπιστροφὴν τοῦ 5/παπᾶ Χ(ατζῆ) Ἀποστόλη¹⁸⁹ σοί ἐπαρραγγείλαμεν προφορικῶς, νά ἀκολουθήσης τήν εἰς τά ἐδῶ κατάβα6/σή σου καί ἀγνοοῦμεν τό αἴτιον τῆς σιωπῆς σου, καθὼς καί τά πρακτέα μετὰ τῆς αὐτοῦ Κοι7/νότητος.

Ἦδη ὁμως ἐκ νέου ἐπαρραγγείλαμεν τόν ἡμέτερον θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Μυρέων, 8/νά συσκεφθῇ αὐτήν τήν ὑπόθεσιν τακτικῶς πρὸς κοινήν ἡσυχίαν. Ἐπειδὴ δέ καί ἔφθασεν 9/ή προθεσμία τῆς ἐτησίας ἡμῶν περιόδου εἰς τὰς νήσους καί ἡμεῖς δέν δυνάμεθα δι' ἄλλας ἐνταῦ10/θα κατεπειγούσας ἀνάγκας, νά μεταβῶμεν εἰς τά αὐτόθι, ἀνθ' ἡμῶν ἐξαποστέλλομεν τόν εἰρημένον 11/θεοφιλέστ(ατον) Ἐπίσκοπον Μυρέων κύρ Ἀγάπιον¹⁹⁰, περὶ τοῦ ὁποίου δέν λείπομεν νά παρραγγείλωμεν καί 12/τήν Ὁσιότητά σου, νά τόν ὑποδεχθῇς, ὅχι μόνον ὡς νέον Ἀρχιερέα, ἀλλὰ καί ὡς ἡμέτερον ἀντι13/πρόσωπον, προσφέρων εἰς τήν θεοφιλίαν του τήν ἀνήκουσαν ὑποδοχὴν καί τό προσῆκον σέβας, 14/ὅστις ὀφείλει, νά ἐκτελέσῃ καί ὅλα τά συνήθη ἡμέτερα ἀρχιερατικά χρέη, εὐλογῶν καί ἀγιάζων ἀρχιερα15/τικῶς τοὺς αὐτοῦ Χριστιανοὺς μας.

Ὅθεν καί ἡ Ὁσιότης σου σκεπτόμενος κατὰ πάντα μετὰ τοῦ θεοφιλεστά16/του, θέλῃ παρασταθῇ εἰς ὅλα τά ἀναγκαῖα, προτρέπων ὁμοῦ καί κοινῶς ὅλους τοὺς αὐτοῦ Χριστιανοὺς, μι17/κρούς καί μεγάλους, νά ὑποδεχθῶσιν εἰς τοὺς οἴκους των τήν θεοφιλίαν του μέ εὐλάβειαν καί προθυμίαν διὰ 18/νά ψάλλῃ τοὺς κεκανονισμένους Ἀγιασμούς, κάμνωντας ἀρχὴν ἀπὸ τό Ἱερόν ἡμῶν Μοναστήριον, τοὺς ὁποίους 19/γνωρίζῃ καί ἡ ὀσιότης σου, ὅτι εἶναι παλαιόν προνόμιον, διδόμενον εἰς τοὺς νέους Ἀρχιερεῖς ἀπὸ τήν μεγά20/λην Ἐκκλησίαν καί ἡμεῖς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀρχιερατείας ἡμῶν δέν ἐσυγχωρήθημεν νά βάλωμεν εἰς πρᾶξιν 21/τό τοιοῦτον, ἐξ αἰτίας τῶν ὧδε καιρικῶν περιστάσεων.

188. Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ὁ Πάτριος ἀναφέρεται στήν ἀπὸ 28-04-1848 ἐπιστολὴν του πρὸς τόν Νεόφυτον.

189. Χατζῆ-Αποστόλης: Ἀπόστολος Φασουλαρῆς, υἱὸς τοῦ παπᾶ Γεωργίου καί πατέρας τοῦ Νικολάου Ἀποστολίδη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 502, 504, 1155.

190. Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος (*περίπου 1795±1866). Τσιρπανλῆς 2018, σ. 464. Συμπεραίνεται, ὅτι τότε ὁ Μυρέων Ἀγάπιος ὑπῆγετο ὑπὸ τόν Μητροπολίτην Ρόδου.

Ἦδη δέ παραγγέλωμεν τὴν θεοφιλίαν του, 22/νά τό διευθετήση, ὡς ἀρχαῖον κανονικόν καί ἐλπίζομεν, ὅτι καί οἱ Χριστιανοί, νά μὴ λάβωσι καμμίαν 23/δυσαρέσκειαν, πληροφορούμενοι, ὅτι αὐτό εἶναι δικαιοματικόν προνόμιον, ἀπό τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. Μὴ λείψης δέ νά ἐπιστατήσης εἰς τὴν σύναξιν τῶν κανονικῶν μας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς προϊόντων, ἀλλὰ 25/νά ἀκολουθήσωσι τό χρέος των μετὰ προθυμίας καί ἕως τέλους θέλῃ παραδώσεις εἰς τὴν θεοφιλίαν του καί ὁ 26/λον τόν Λογαριασμόν τῶν κανονικῶν καί τυχηρῶν μας δικαιοματίων, συνοδεύωντάς τον καί ἕως τόν λιμέν 27/αν Ἐμπορίου.

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἔφθασεν ἐδῶ καί ἓνας ἀπεσταλμένος σημαντικός ἄνθρωπος, 28/τῆς Πόρτας, Μεχμέτ Ἐφέντης, ὁ ὁποῖος μέλλει νά περιέλθῃ <καί> νά ἐπισκεφθῇ τὰς νήσους. Διὰ τοῦτο εἶδο 29/ποίησε τοὺς αὐτοῦ Προκρίτους, τοὺς ὁποῖους καί εὐχόμεθα ἀπὸ ψυχῆς, νά φερθῶσι πρὸς τὴν ἐνδοξότητά του 30/μετὰ φρονήσεως, μέ τόν ἀνάλογον καί ἀπαραίτητον τρόπον τοῦ ραγιαλιῶς¹⁹¹ οὕτων, ὡς χρέος ἔστιν οἱ 31/πτωχοὶ ραγιαῖδες¹⁹² τῆς κραταιᾶς βασιλείας. Ταῦτα ἐν τούτῳ εὐχετικῶς. Ὑγίαινε δέ ἐν Κ(υρί)ῳ.

32/α ω μ ἡ, τὴν γ' Ἰουλίου. Ἐν Ρόδῳ.

33/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα ἐγγραφα, μέχρι τώρα ὑπῆρχε ἄριστη σχέση καί συνεργασία μεταξύ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου, Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ ὡς ἄνω Μητροπολίτου στή Νίσυρο καί Ἡγουμένου τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς.

Ἀπὸ τό περιεχόμενο ὁμως τοῦ Γράμματος αὐτοῦ συνάγεται, ὅτι δημιουργήθηκε κάποια δυσαρέσκεια ἐκ μέρους τοῦ Μητροπολίτου σέ βάρος τοῦ Νεοφύτου, ἐξ αἰτίας τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ τελευταίου, ὁ ὁποῖος, παρά τίς ἐπανειλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Μητροπολίτου, γραπτές καί προφορικές, ὅπως μεταβεῖ στή Ρόδο, γιά νά τόν ἐνημερώσει σχετικά μέ τὴν περιουσιακὴ κατάσταση καί τὰ οἰκονομικά

191. Ραγιαλιῶς: Ἀρχιερατικὴ ἐπιχορήγηση πρὸς τόν Μητροπολίτην Ρόδου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 370.

192. Ραγιαῖδες: Μὴ μουσουλμάνοι ὑπῆκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὑπόδουλοι.

τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς, λόγω τοῦ ὅτι ἡ Κοινότητα Νισύρου ἐξέφρασε ὀρισμένες ἀμφιβολίες καί παράπονα σχετικά μέ αὐτά, ὁ Νεόφυτος ἀρνεῖται νά ὑπακούσει.

Τελικά ὁ Μητροπολίτης Ρόδου, ὁ ὁποῖος ἀδυνατεῖ νά μεταβεῖ ὁ ἴδιος στή Νίσυρο, λόγω ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων, στέλνει στή Νίσυρο τόν Ἐπίσκοπο Μυρέων Ἀγάπιο (†1866) ὡς ἐκπρόσωπό του, προκειμένου νά ἐρευνήσῃ ἐπὶ τόπου τό σχετικό θέμα καί νά τό διευθετήσῃ ἀναλόγως.

**XXV. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ:
25-08-1848¹⁹³**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ἀπευθύνεται πρὸς τόν λαόν τῆς Νισύρου καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι διορίζει καί πάλιν τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο –ὕστερα ἀπὸ τόν διορισμό γιά σύντομο χρονικό διάστημα προσωρινῶν Ἐφόρων– ὡς Ἀρχιερατικόν Ἐπίτροπόν του στή Νίσυρο καί ὡς Ἡγούμενον στή Μονή τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς. Ὡς ἐκ τούτου οἱ κάτοικοι τῆς νήσου αὐτῆς ὀφείλουν νά ἐπιδεικνύουν πρὸς τόν Νεόφυτο τόν πρέποντα σεβασμό καί νά παραδίδουν σέ ἐκεῖνον τά προβλεπόμενα σχετικά κανονικά δοσίματα γιά τόν Μητροπολίτη. Ὁ Νεόφυτος θά τά συλλέγῃ καί θά τά ἀποδίδῃ στόν Μητροπολίτη.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἀναφέρει, ὅτι ἀναμένονται δύο νέοι ἀξιωματοῦχοι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης στή Ρόδο καί ὁ ἴδιος εἶναι ὑποχρεωμένος νά παραμένῃ στήν ἔδρα του, γιά νά τοὺς ὑποδεχθεῖ καί αὐτός εἶναι ὁ κύριος λόγος, πού ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νά ἐπισκεφθεῖ πρὸς τό παρόν τή Νίσυρο.

2) Κείμενο

«1/† Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, ἐντιμότατοι Προεστῶτες καί Πρόκριτοι τῆς νήσου Νισύρου καί λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοί, τέκνα ἡμῶν ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητά καί περιπόθητα, χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασι καί εἰρήνη ἀπὸ 3/Θεοῦ, παρ' ἡμῶν δέ εἴη εὐλογία καί συγχώρησις.

193. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 207.

Διά τοῦ παρόντος ἡμετέρου σχετικοῦ Γράμματος δηλοποιοῦμεν 4/ ὑμῖν, ὅτι μ' ὅλον, ὅπου καθὼς καὶ ἄλλοτε εἶχομεν πολλήν τὴν ἐπιθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἐκπληρώσωμεν τὸ πρὸς ὑμᾶς πατρικόν 5/χρέος καὶ νὰ μεταβῶμεν προσωπικῶς εἰς τὴν νῆσον σας, διὰ νὰ σᾶς ἀπευθύνωμεν τὰς ἀμέσους πατρικὰς ἡμῶν εὐχὰς καὶ 6/νὰ σᾶς ἐπισκεφθῶμεν πνευματικῶς. Ἐξ ἐναντίας ὁμως θεωροῦμεν μέ λύπην μας, ὅπου καὶ τὰ νῦν ἐπικείμενα περιστατικά, ἐναν7/τίον τῆς ἐπιθυμίας μας, δέν μᾶς συγχωρῶσι νὰ βάλλωμεν εἰς πρᾶξιν τὴν εἰς τὰ ἄνωθι μετάβασίν μας.

Ἐπειδὴ κατ' αὐτάς ἀπε8/στάλη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐδιωρίσθη νέος ἐνταῦθα Διοικητής, ὁ Ἱπποκόμης τοῦ κραταιοτάτου καὶ πολυχρονίου Σουλτάνου Ἀβδούλ Με9/τζιτ¹⁹⁴ Ἐφέντη μας, ὁ ὁποῖος ἐπεριμένετο ἀπὸ καιρόν εἰς καιρόν καὶ ἐν ταυτῷ ἦταν νὰ ἐξέλθῃ καὶ ὁ ὑψηλότατος ἀρχι10/ναύαρχος Καπετάν Πασσᾶς, διὰ νὰ περιέλθῃ τὰ ἔξω μέρη καὶ νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὰ ἐδῶ. Καὶ ἔνεκα τούτων ἐξ ἀνάγκης 11/πιεζόμενοι, νὰ περιμένομεν, διὰ νὰ μὴν προσκρούσωμεν εἰς τὰ καθήκοντά μας, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ρηθέντες δέν ἔφθα12/σαν ἄχρι τῆς ὥρας, βλέποντες, ὅπου ὁ καιρὸς πλέον ἐπέρασε, κατ' οὐδέν συγχωρούμεθα νὰ μεταβῶμεν εἰς τὰ αὐτοῦ διὰ τὰς κατε13/πειγούσας ἀνάγκας καὶ χρεῖας μας, διότι τούς περιμένομεν ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ, ἀποκαθιστῶμεν ἤδη ἀντιπρόσωπόν μας τὸν ἐπιφε14/ροντα τὸ παρόν, ἡμῶν κοινόν εὐχέτην, ὁσιώτατον ἡμῶν Ἀρχιμανδρίτην, Ἡγούμενον τοῦ αὐτοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου τῆς 15/Σπηλιανῆς καὶ ἡμέτερον Ἐπίτροπον κύρ Νεόφυτον.

194. Σουλτᾶνος Ἀβδούλ Μετζιτ Α': Τριακοστός πρῶτος Σουλτᾶνος τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐγεννήθη τὴν 28-04-1823 καὶ ἀπεβίωσε τὴν 25-06-1861. Πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1785-1839), διεδέχθη τὸν πατέρα του τὴν 2-07-1839 σέ ἡλικία δεκαπέντε (15) ἐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἀντιμετώπιζε πολλὰ σοβαρὰ προβλήματα. Ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν νεωτεριστὴ Ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Ρεσὴτ Πασᾶ, ὁ Ἀβδούλ Μετζιτ ἐπέδόθη στὴν ἀνασύνταξη τοῦ Κράτους καὶ τὴν εἰσαγωγὴ μεταρρυθμίσεων στὴ Διοίκησιν αὐτοῦ. Μεταξὺ ἄλλων προέβη καὶ στὰ ἑξῆς: α) Τὴν 3-11-1839 ἐξέδωσε τὸ περίφημο Διάταγμα Χάττ-ι-σερίφ τοῦ Γκιουλχανέ, διὰ τοῦ ὁποῖου εἰσήγοντο διαφορὲς μεταρρυθμίσεις στὴ Διοίκησιν τοῦ Κράτους. β) Τὴν 18-02-1856 ἐξέδωσε τὸ Διάταγμα Χάττ-ι-χουμαγιούν (=Λαμπρά Γραφή), διὰ τοῦ ὁποῖου ἐβελτιώνετο ἡ θέσις τῶν Χριστιανῶν τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἀβδούλ Μετζιτ ἀπεβίωσε τὴν 25-06-1861 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του Ἀβδούλ Ἀζίζ. Ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ (*1830±1876) ἦταν δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Β'. Ἀνέβηκε στὸν θρόνον τὸ 1861 καὶ παρέμεινε ἕως τὸ 1876, ὅποτε ἀπεβίωσε ἢ σύμφωνα μὲ ἄλλη ἐκδοχὴ δολοφονήθηκε. Ἐγκυκλοπαιδεῖα ΝΕΑ ΔΟΜΗ, τ. 1 (Ἀθήνα ἄν. χρ. ἐκδ.), σ. 29.

Τοῦτο μὲν καὶ ὡς ὑμέτερον πατέρα, τόδε καὶ ὡς [πνευματικόν], ἵνα ἀνα16/πληρώσῃ τὴν ἡμετέραν ἔλλειψιν. Τὸν ὅποιον, ἀναγνωρίσαντες ὡς τοιοῦτον, καθὼς δὲν ἀμφιβάλλωμεν νὰ ἔχητε τὴν θέλησίν μας, 17/νὰ προσφέρετε εἰς τὴν αὐτοῦ Ὁσιότητα, τὴν ἀνήκουσαν τιμὴν καὶ σέβας, τὰ ὅποια βεβαιωθῆτε, ὅτι ἀπονέμετε πρὸς ἡμᾶς τοὺς 18/ιδίους. Ὡσαύτως θέλετε ἀποδώσῃ εἰς τὸν εἰρημένον μετὰ προθυμίας καὶ ἰλαρότητος τὰ συνήθη ποσὰ καὶ τυχερά δι19/καιώματά μας. Ἡ δὲ Ὁσιότης του ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τὰς συνήθεις κοινὰς Ἱεράς Λειτουργίας, διὰ νὰ σᾶς εὐλογήσῃ καὶ νὰ 20/ἀγιάσῃ τοὺς εὐλογημένους κόπους σας.

Διατάττονται δὲ καὶ οἱ αὐτοῦ ἡμέτεροι αἰδεσιμώτατοι Ἱερεῖς, <ὅπως> ἀναγνωρίσωσι 21/αὐτόν ὡς ἄνωθεν, τὸν ρηθέντα, ἵνα ἀποτίσωσιν εἰς αὐτόν τὴν ἀπαιτουμένην τιμὴν καὶ σεβασμόν, τὰ ὅποια καὶ ὀφείλουσι πρὸς ἡ22/μᾶς καὶ ἐν ταυτῷ νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν ἴδιον καὶ τὰ ὀφειλόμενα κανονικὰ μας¹⁹⁵, μὲ κάθε προθυμίαν καὶ ἄνευ γογγυσμοῦ.

23/Οὕτω νῦν ποιήσετε, ὡς τέκνα ὑπακοῆς, ἡμεῖς δὲ ἀντὶ τούτων θέλομεν εὐχόμεθα παρὰ Κυρίου, νὰ εὐλογῇ τὰ ἔργα τῶν 24/χειρῶν σας, νὰ ἐπαυξάνῃ τὰ ὑπάρχοντά σας, νὰ σᾶς χαρίζῃ ὑγιείαν καὶ μακροημέρευσιν, χαριζόμενος ὑμῖν τὴν ἀγίαν 25/Αὐτοῦ εὐλογίαν. Τοῦτου ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος, σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ καὶ εὐλογίᾳ, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν.

Ἐν ,α ω μ η', τῇ κε' Αὐγούστου. Ἐν Ρόδῳ.

26/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐχέτης Ὑμῶν».

3) Παρατηρήσεις

Φαίνεται ὅτι τελικὰ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, παρὰ τοὺς ἀρχικούς ἐνδοιασμούς του, ὑπήκουσε στίς ἐκκλήσεις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου καὶ μετέβη στὴ Ρόδο. Ἐκεῖ τὸν ἐνημέρωσε προσωπικῶς γιὰ τὰ δημιουργηθέντα προβλήματα μεταξύ τῆς Κοινότητος τῆς Νισύρου καὶ τῆς Μονῆς τῆς Σπηλιανῆς καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς κατάλληλους χειρισμούς τὸ θέμα ἐθεωρήθη λήξαν.

Ὁ Μητροπολίτης διόρισε καὶ πάλιν τὸν Νεόφυτο ὡς Ἀρχιερατι-

195. Κανονικά, τὰ: Τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια εἰσέπραττε ὁ Μητροπολίτης ἢ οἱ ἱερεῖς, πρὸς χάριν αὐτοῦ, ὅπως δικαιώματα ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ ἀδειῶν Γάμου, ἐπιχορηγήσεις κ.λπ. Μεταξύ ἄλλων ἦταν καὶ τὸ λεγόμενον «ραγιαλίκιον, τό», ἥτοι ἀρχιερατικὴ ἐπιχορήγηση πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 370.

κόν του Ἐπίτροπον στή Νίσυρο καί ὡς Ἑγούμενον στή Μονή τῆς Σπηλιανῆς, τόν ἐφοδίασε μέ τό παρόν του Γράμμα καί ὁ Νεόφυτος φέροντας αὐτό ἐπέστρεψε στή Νίσυρο, ὅπου συνέχισε νά ἀσκεῖ ὅπως καί προηγουμένως τά καθήκοντά του.

XXVI. ΔΩΡΗΤΗΡΙΟΝ ΑΜΠΕΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑΝ ΣΠΗΛΙΑΝΗΝ: 19-09-1848¹⁹⁶

1) Περίληψη

Ἡ Εἰρήνη Χατζηκονταρῇ καί ὁ σύζυγός της Διακοκωνσταντῖνος-Κορδιστός, κάτοικοι Νισύρου, μέ δικήν των θέληση δωρίζουν ἕνα ἀμπέ-λι στή Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, διά ψυχικήν των σωτηρίαν καί πρὸς πίστωση αὐτῆς τῆς δωρεᾶς συντάσσεται τό ἔγγραφο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ἡ κάτ[ωθι] ὑποφαινομένη Εἰρήνη 2/Χ(ατζη)κονταρῇ¹⁹⁷, μετά τοῦ συζύγου μου 3/Δι(ακο)κωνσταντίνου Κορδιστοῦ, δηλοποιοῦμεν 4/διά τοῦ παρόντος μας, ὅτι ἀφιερώνο5/μεν εἰς τήν ἐν Μανδρακίῳ Πανα6/γίαν Σπηλιανήν, διά ψυχικήν μας σω7/τηρίαν τό ἀμπέλιόν μας εἰς τοῦ Ρούκ8/κη¹⁹⁸, κείμενον μεταξύ πα(πᾶ) Νικόλ(α) 9/Καμαρινοῦ¹⁹⁹ καί Χ(ατζη)νικόλα Χ(ατζη)γιαννά10/κη²⁰⁰, τό ὁποῖον, ὡς ψυχικόν μας ἀφιέ11/ρωμα, δέν θέλει ἔχειν τό δικαίωμα 12/κανεῖς τῶν κληρονόμων μας, νά τό 13/ἀποσπάσῃ ἀπό τήν Παναγίαν Σπηλια14/νήν.

Ὅθεν δέδοται παρ' ἡμῶν τό πα15/ρόν ἐνυπόγραφον, εἰς τήν πα-ρακαταθή16/κην τῆς Παναγίας, δι' ἐνδειξιν καί ἀσφάλ17/ειαν.

18/Ἐν Νισύρῳ, τήν 19. Σεπτεμ)βρίου 1848.

19/Κω<ν>σταντῆς Κορδιστός καί ἡ συ<μ>βία μου, μέ θέλησίν μας.

20/Ὁ τοῦ παρόντος Γραφεύς Ν(ικόλαος) Ξένος²⁰¹.

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι πρώτη στό ἔγγραφο αὐτό ἀναφέρεται καί μάλιστα μέ τό πατρικό της ἐπώνυμο, ἡ Εἰρήνη Χατζηκονταρῇ,

196. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 208.

197. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 489, 515.

198. Ρούκκη, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 191, 192, 1319.

199. Παπᾶ-Νικόλας Καμαρινός. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 73, 90.

200. Χατζῆ-Γιαννάκης: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 421, 428, 673.

201. Νικόλαος Ξένος (= Νικόλαος Σακελλαρίδης), υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Σακελλαρίου ἢ Σακελλαρίδη, Νοτάριος.

ή όποία φαίνεται νά είχε καί τήν πρωτοβουλία στή σχετική δωρεά. Αυτό μεταξύ άλλων φανερώνει, ότι ή θέση τής γυναίκας στήν τότε κοινωνία τής Νισύρου ήταν σχεδόν ισότιμη μέ εκείνη τοῦ άνδρα ή καί σέ όρισμένες περιπτώσεις άνώτερη άπό εκείνη τοῦ άνδρα.

XXVII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 3-10-1848²⁰²

1) Περίληψη

Ό Χατζηνικόλας καί ή συμβία αὐτοῦ Μαρία άπεφάσισαν νά δώσουν τήν κόρην των Άννα ως σύζυγον στόν Ίωάννη Οικονόμου καί τήν προικοδοτοῦν μέ τά κινητά καί άκίνητα, τά όποια περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Σήμερον ήθελήσαμεν ήμείς, <έγώ, ό> Χ(ατζη)νικόλας, μετά τής συζύγου 2/μου Μαρίας, διά νά νυμφεύσωμεν τήν θυγατέρα μας Άνναν, 3/μετά τοῦ Ίω(άννου) Οικονόμου καί δή πρῶτον τούς δίδομεν τῶν γεννητόρων 4/ήμῶν εὐχήν. Εἴτα προικοδοτοῦμεν αὐτούς, εἴ τί μοι ό Θεός έδω5/ρήσατο, άμπέλια καί χωράφια, όλα τής κόρης μας τής Άννας.

6/Πλήν κρατίζομεν παντελῶς τά κομμάτια εἰς τό Άργος, εἰς τά Λαμπά7/δια καί τό λάκκωμά τζη εἰς τό Πορτί, εἰς τόν Λάκκον τό ραχίν καί εἰς τόν 8/Βασουλᾶ²⁰³ τό ραχίν καί εἰς τήν Άγίαν Μαρίναν έν κομμάτι καί 9/εἰς τούς Λάκκους τά κομμάτια καί εἰς τό Κουνάρι τά κομμάτια καί εἰς τόν 10/Κόλονα²⁰⁴ τό άμπέλι, διά χάριταν τοῦ υἱοῦ μας.

Καί άκόμα κρατίζομεν 11/εἰς τό Καλύβι τήν τάβλαν, άκόμα κρατίζομεν εἰς τόν Σταυρόν τό 12/άμπέλιον, άκόμα κρατίζομεν γεροντομοίρι εἰς τόν Άγιον Γε13/ώργιον τά κομμάτια μέ ταῖς συκαῖς καί εἰς τό Λακκί τό άμπέ14/λι ταῖς άρουδάφναις²⁰⁵. Αὐτά τά δύο πράγματα τά κρατίζομεν έως 15/νά ζοῦμεν καί τά δύο μέρη καί μετά θάνατόν μας, νά τά παίρνη 16/πάλιν ή κόρη μας ή Άννα.

202. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 209-210.

203. Βασουλᾶς, ό = Φασουλᾶς, τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1048.

204. Κόλονας, ό: τοπ.

205. Άρουδάφνη, ή: Πρόκειται προφανῶς γιά τόν θάμνο «Ροδοδάφνη, ή», ή επίσημος έπιστημονική βοτανολογική όνομασία τής όποίας εἶναι «Νήριον τό όλέ-αδρον, τό» (Nerium oleander), κοινῶς πικροδάφνη, σφάκα καί φυλλάδα (Κρήτη).

Ἀκόμα τῆς γράφομεν εἰς ταῖς Βάσαις 17/κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα τρία καί εἰς τόν Καντηλαναύτην²⁰⁶ περικάλυμ18/μα δύο ἀγγεῖα καί στάμναν μίαν, εἰς τό Λακκί, εἰς τοῦ Παλάμου²⁰⁷ στέρναν 19/μίαν, εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Τριάλλι, στέρναν μίαν καί νά πίνη καί ἡ Καλή, 20/ἕως νά ζῇ καί ἔπειτα πάλιν τῆς κόρης μας τῆς Ἄννας. Καί εἰς 21/τήν Γλάστραν ἡ στέρνα καί ἕτερη ἡ μισή ὅπου ἔχομεν εἰς τοῦ Στα22/μάτην καί αὐταῖς τῆς Ἄννας. Καί εἰς τόν Κουτσουάδην²⁰⁸ ἡ στέρνα.

23/Τά σπίτια εἰς τό Λαγκάδι, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, πλήν κρα-
τίζο24/μεν τό ἀπέξω σπιτάκι παντελῶς μέ τήν στέρναν καί νά
πίνη25/καί ἡ κόρη μας Ἄννα, ἕως νά ἔχη κάτω. Ἀκόμα τῆς γράφομεν
κρεβ26/βατοστρώσιν ἕνα, στρῶμα ἕνα, σεντόνια τέσσερα, τρία μα-
ξελάρια 27/καί δύο φουστάνια, πλεκτά τέσσερα, σκέπες τέσσαρες,
μουστουχίαν²⁰⁹ μίαν, 28/ἀσημικόν – μαλαματικόν ὡς εὐρίσκεται,
πλήν κρατίζομεν ἕνα ἄλυ29/σίδι καί μίαν βελόναν μικράν καί δύο
σκούφιε, τρία εἰκονίσματα, 30/πάγκον ἕνα, μύλους δύο, ζευγάρι ἕνα,
καί ἀγελάδα μίαν, 31/καί τό πρῶτον δαμάλι δικόν μας καί δύο σκρο-
φαντίδες²¹⁰, ἀξίνες δύο, λούρα 32/ζυγὴ μία καί (ὕ)νία δύο, τό κελλά-
ρι εἰς τό Κάστρον μέ ἀγγεῖα τέσσερα, 33/τόν κῆπον μας καί κρατί-
ζομεν γεροντομοῖρι τόν μισόν, τοῦ δρόμου 34/τό μέρος.

35/Γράφω καί ἐγώ, ὁ Χ(ατζη)νικόλας τῆς θυγατέρας μας τῆς
Ἄννας, με36/λίσσια τρία²¹¹ καί μίαν βελόναν μεγάλην καί ἕνα ἀγγεῖον
εἰς ταῖς 37/Βάσαις καί τήν εὐχὴν μας.

38/Δίνω καί ἐγώ, ἡ θεία του ἡ Καλή, τοῦ ἀνεψιοῦ μου τοῦ Ἰωάν-
νου 39/τό σπίτι μας εἰς τόν Κόλονα, ὡς ἔχει, νά καθούμεθα μέσα ἕως
νά ζοῦμε, 40/ὑποκάμισα ἀνδρικά 24 καί πετζέτες 2, ἕνα [-----],
41/μαξελάρι ἕνα, καμουχάν ἕνα.

42/Τῇ 3ῃ Ὁ(κτω)βρίου 1848.

43/Ὁ Δήμαρχος Χ(ατζῆ)-Ἀντωνίου

206. Καντηλαναύτην, στόν: Τοπωνύμιο (;).

207. Παλάμου, στοῦ: Τοπωνύμιο.

208. Κουτσουάντος ἢ κουτσουάτος, ὁ = Ἡ ἀρσενικὴ πέρδικα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1231.

209. Μουστουχία, ἡ: Γυναικεῖα μαντήλα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 261, 262, 700.

210. Σκροφαντίδα, ἡ = Θηλυκὸ γουρούι.

211. Συχνά ἀναφέρεται στὰ Προικοσύμφωνα τῆς Νισύρου, ὅτι ἡ νόμφη προι-
κοδοτεῖται καί μέ μελίσσια. Ἡ μελισσοκομία ἡσκεῖτο καί κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς
Τουρκοκρατίας, τόσο στὴ Νίσυρο, ὅσο καί στὰ ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου Πελά-
γους. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 329-330.

- 44/Σακελλάριος
 45/Νικόλαος Νικολόπουλος
 46/Διακονικόλαος Βασουλαρής²¹², παρών
 47/Γεώργιος Παρθένης²¹³, παρών
 48/Χ(ατζή)-Γεώργιος Σαμιώτης, παρών
 49/Πα(πᾶ) Νικολής Σακελλάρης, παρών
 50/Κωνσταντῖνος Φουκάς, παρών
 [Υποσημείωση]:
 51/Ίσον 52/Εγκλαβή, τοῦ Ἰωάννου 53/Οἰκονόμου^{214/1848}».

3) Παρατηρήσεις

Καί τό Προικοσύμφωνο αὐτό ἀκολουθεῖ τόν καθιερωμένο τύπο συντάξεως Προικοσυμφώνων στή Νίσυρο. Οἱ γονεῖς τῆς νύμφης εἶναι εὐκατάστατοι καί προικίζουν τήν κόρην των Ἄννα μέ πολυάριθμα κινητά καί ἀκίνητα. Δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ.

XXVIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 17-10-1848²¹⁵

1) Περίληψη

Ἡ πρεσβυτέρα Διακοαντωνίου, τῆς ὁποίας δέν ἀναφέρεται τό βαπτιστικό ὄνομα καί πού εἶναι χήρα, ἀποφασίζει νά ὑπανδρεύσει τήν κόρη της Καλή. Δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ γαμβροῦ. Ἡ μητέρα προικίζει τή θυγατέρα της μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὅποια καταγράφονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Ἀποφάσισα ἐγώ, ἡ παπαδιά Διακοαντωνίου²¹⁶, διά 2/νά κάνω γάμον τῆς θυγατρός μου Καλῆς καί 3/δίδω μέ εὐχαρίστησίν μου, τό ὅτι μέ ἤθελε 4/φωτίση ὁ Πανάγαθος Θεός καί ἡ εὐχή τῶν 5/γονέων μου: Ἀμπέλια, χωράφια ἀργά²¹⁷ καί 6/καματερά²¹⁸, πλήν κρατίζω παντε-

212. Διακονικόλας Βασουλαρῆς = Διακονικόλας Φασουλαρῆς. Νικόλαος Φασουλαρῆς, υἱός τοῦ παπᾶ Κωνσταντίνου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 735, 779.

213. Γεώργιος Παρθένης τοῦ Ἐμμανουήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 421, 460.

214. Ἰωάννης Οἰκονόμου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 758, 824, 884.

215. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 211-212.

216. Παπᾶ Νικόλαος Διακαντώνης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 482.

217. Ἀργά: Μή καλλιεργημένα.

218. Καματερά: Καλλιεργημένα.

λῶς εἰς τόν Κόλονα 7/δύο κομμάτια διὰ χάριταν τοῦ Ἡγουμένου, κρατίζω 8/καί εἰς τήν Κοφθάκαν²¹⁹ τὰ κάτω κομμάτια γερον9/τομοίριν καί Τεσ(σ)άρου²²⁰ κρατίζω λύτια γερον10/τομοίρι καί δύο κοιλὰ κριθάρι νά μέ δίδουν 11/τόν καθέκαστον χρόνον καί εἰς τήν Ράχην 12/τόν ἀγράμιθα γεροντομοίριν. Κρατίζω καί εἰς τὰ Κόρακος 13/Κομμάτια²²¹ τόν ἀγράμιθα, εἰς τό ἁλῶνι ἀπό πάνω, 14/γεροντομοίριν.

Ὑπόσχομαι καί ἐγώ, ὁ γαμπρός, 15/νά βάνω τίς καζανιές τῆς πεθεράς μου 16/ὥς νά ζῇ.

Στίς Βάσσεσ κρεπτή μία, μέ ἀγγεῖον 17/ἕνα γανίτην, στήν Ράχη κρεπτή μία, μέ 18/ἀγγεῖον κρασικόν ἕνα, ρακερά δύο, στήν Κο19/φτάκα, γιστέρνα μία, στήν Ράχην, γιστέρνα μία, [εἰς τὰ] 20/Λαγκάδια, γιστέρνα μία. Τό κελλάρι εἰς τό Κάστρο 21/μέ στάμνες 2, τὰ σπίτια εἰς τήν Καθολικήν, ὡς 22/εὐρίσκονται, κρεββατόστρωσιν μία, στρῶμα ἕνα, 23/σεντόνια τρία καί ἕν πανωσέντονο, μαξελάρια 24/τέσσερα, σκέπεσ τρεῖς, μεγάλη μία καί δύο μικρές, 25/[ἀσημικόν – μαλαματικόν ὡς εὐρίσκεται].

26/βέργες σκλέτενες ζευγάρια 6, 6 μαργαριταρένιες 27/ζευγάρια 2, βελόνα μεγάλη 1, ἄλεση μέ τό μαλα28/ματι(κόν) ἕνα, ποκάμισα γυναικεῖα 12, τηγάνι ἕνα, 29/μύλους ζευγάριν ἕνα, ζευγάρι ἕνα²²², ἀρεστόν 30/ἕν θῆλυ, ὄνον ἕν(α), μouxθερά δύο θῆλη, (ὕ)νιά δύο, 31/λούρα ζευγάρι ἕν, ἀξίνες τρεῖς, πλεκτά 3, μεγάλες 32/σκούφιες 2, εἰκόνισμα 1, τόν Ἅγιον Γεώργιον 33/καί ἕνα μπάγκον καί τὰ σπίτια εἰς τό Κομμάτι 34/καί δύο φλουρία, εἰκοσάρια νέα, γρόσια 40, 35/κατά τήν Διαθήκην τοῦ πατέρα της. Τό χωράφι εἰς τό 36/Ἄργος, εἰς τήν Ἀκρωτήραν²²³, εἰς τό Λακκίν τό χωράφι, εἰς τήν 37/Ποταμίαν καί εἰς τήν Μπυργά²²⁴ τό κάτω χωράφιν.

38/Φουστάνιν ἕν.

Ταῦτα καί ἡ εὐχή μου.

39/Ἔτος 1848. Ὀκτωβρίου 17.

40/Χ(ατζῆ)-Δημήτρης, παρῶν

219. Κοφθάκ ἢ Κοφτάκα, ἡ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 190, 192, 1362.

220. Τεσσάρου, στοῦ: Τοπωνύμιο.

221. Κόρακος Κομμάτια, στά: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 190, 192, 198, 212, 678, 884.

222. Ζευγάρι ἕν = ἕνα ζευγάρι βόδια γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν.

223. Ἀκρωτήραν, στήν: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 102, 182, 1343.

224. Εἰς τήν Μπυργά: Προφανῶς στήν Πυργά ἢ ὀρθότερα «εἰς τὰ Πυργά».

- 41/X(ατζή)-παπᾶ Νικήτας²²⁵, παρών
 42/X(ατζή)-Μιχάλης Λογοθέτης, παρών
 43/Βασίλειος Δημητρίου, παρών
 44/Κων(σταντί)νος, παρών
 45/Διά τόν ἀγράμματον Ἰάκωβον, αὐτάδελφόν της, τοῦ 46/ὑπο-
 γράφω ἐγώ, ὁ Νικόλαος Μιχαήλ Κλέας²²⁶.
 47/Ὁ γράψας Γεώργιος Μαντοῦς²²⁷ καί κατά τήν [-----]»²²⁸.

3) Παρατηρήσεις

Τό κείμενο εἶναι σχετικά σύντομο, σέ σχέση μέ ἄλλα Προικοσύμ-
 φωνα τῆς Νισύρου. Δέν ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ γαμβροῦ. Γρα-
 φέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Γεώργιος Μαντοῦς.

XXIX. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 1-01-1849²²⁹

1) Περίληψη

Ὁ Κωνσταντῆς (Καμπανῆς) τοῦ Μιχάλη καί ἡ σύζυγός του Καλή,
 ἀπεφάσισαν νά ὑπανδρεύσουν τή θυγατέρα των Εἰρήνη καί τήν
 προικίζουν μέ κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό
 Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/[Προικο]σύμφωνον τοῦ Κωσταντῆ [Καμπανῆ]²³⁰ τοῦ Μιχάλη
 καί <τῆς> συζύγου αὐτοῦ Καλῆς, 2/τοῦ Καμπανῆ, ὅτι ἠθελήσαμεν
 νά παντρέψομεν τήν 3/θυγατέραν μας Εἰρήνην, <καί> μέ εὐχαρίστη-
 σίν μας, νά τήν 4/προικίσωμεν.

Δίδω της <εἰς> τοῦ Δαμαλᾶ²³¹ τρεῖς ταύλες, εἰς τό 5/Παραδείσιν

225. Χατζή-παπᾶ-Νικήτας: Σέ Προικοσύμφωνο τῆς 4-10-1857 ὑπογράφει ὡς
 μάρτυς: «Χατζή-παπᾶ-Νικήτας Σακέλιως παρόν». Τσιρπανλῆς 2018, σ. 728.

226. Παπᾶ Νικόλαος Μιχαήλ Κλέας. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 501, 508.

227. Γεώργιος Μαντοῦς: Θεῖος τῆς Μαρίας Νικολάου Ἀνδρουλῆ. Τσιρπανλῆς
 2018, σ. 338, 792. Βλ. ἐπίσης: Παπᾶ Γεώργιος Ἰωάννου Μαντοῦς, πρωτοπρεσβύ-
 τερος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 495.

228. Ἐλλείπει τουλάχιστον μία σειρά. Ἔχει ἀποκοπεῖ κατά τή φωτογράφιση
 τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ.

229. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 213.

230. Κωνσταντῖνος Μιχαήλ Καμπανῆς: Οἰκογένεια Καμπανῆ. Τσιρπανλῆς
 2018, σ. 690.

231. Δαμαλᾶ, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 194, 210.

τό κάτω ἀμπέλι, εἰς τόν Ἅγιον Γρηγόριον 6/τό χωράφιν μέ τήν ἐλίαν καί εἰς τήν Κοφτάκα²³² τό χω7/ράφιν, εἰς τό Ἄργος τόν καταγρόν, εἰς τό Μισόπυργον 8/τό λάκκωμα, τήν ἄκραν τά κομμάτια, εἰς τήν Κα9/μάραν δύο ταύλες, εἰς τόν Ἀκρεμνόν τό λάκκωμα, 10/εἰς τόν Κοκκινόματον²³³ τό χωράφιν μέ τήν 11/ἀποστροφήν καί εἰς τό Λιμενάριν ταῖς συκές.

12/Δίδω τους τόν κῆπο, τήν μίαν μεριάν καί τό σπίτιν, 13/ὥς καθώς εὐρίσκεται καί τόν πάγκον καί ἕνα 14/ζευγάρι βόδια. Δίδω τους καί ἕνα ζευγάρι βέργες 15/καί ἕναν λαιμόν καί ἕνα ζευγάρι φουσκιά 16/καί δύο ἀγγεῖα εἰς τό Δαφνί. Μουχτερά δύο, ἄρσεν 17/καί θῆλυ καί μίαν ἀξίνην καί μίαν ζυγιάν 18/λούρα καί δύο (ὑ)νία, σεντόνια τέσσερα, μαζελάρι 19/α πέντε, σκούφιος δύο, μπλεχτά δύο, σκέπες δύο, 20/μουστουχές πέντε, πουκάμισα ἔντεκα, πεσκίρια 21/πέντε, μύλους ζευγάρια δύο καί μίαν τέζερην.

22/Πλήν κρατίζω τό μικρόν σπίτιν τῆς Ἄννας, 23/ἄν παντρεφθῇ δικόν της καί ἄν δέν παντρεφθῇ, νά 24/τό ἐξουσιάζει ἡ κόρη μου ἡ Εἰρήνη. Ἀκόμα κρατίζω καί 25/τρία ἀγγεῖα, κρούπια μικρά, ἀκόμα κρατίζω 26/νά πίνω νερόν ἀπό τήν γιστέρναν μου, ὅσον ζῶ.

27/1849, Ἰ(α)νουαρίου 1.

28/Πα(πᾶ) Χαζῆς Φωτιάδης²³⁴, παρών

29/Μιχάλης τοῦ Δημητρίου, παρών

30/Ὅχι ἄλλον καί ἡ εὐχή μας καί πάντων 31/τῶν Ἀγίων. Ἀμήν.

32/Γεώργιος ἀδερφός της, παρών».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό παραλλάσσει τῶν ἄλλων γνωστῶν Προικοσυμφώνων τῆς Νισύρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (μέσων 19ου αἰ.) καί χαρακτηρίζεται ἀπό συντομία καί λιτότητα. Δέν ἀναγράφονται στήν ἀρχή τοῦ ἐγγράφου τά τυπικά, τά ὅποια ἀναφέρονται κατὰ κανόνα στά περισσότερα Προικοσύμφωνα καί ἀπουσιάζουν τό ὄνομα καί τό ἐπώνυμο τοῦ γαμβροῦ. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται ὁ συντάκτης καί γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ.

232. Κοφτάκα, στήν: τοπ., Κοφτάκα Ἐπάνω καί Κοφτάκα Κάτω. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1251.

233. Κοκκινόματον, στόν: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 187, 192-194.

234. Παπᾶ Χαζῆ Φωτιάδης: Οἰκογένεια Φωτιάδη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 46, 427.

XXX. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 10-01-1849²³⁵**1) Περίληψη**

Ὁ Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλαρίου καί ἡ σύζυγός του Ἄννα, ἔχουν μίαν θυγατέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ἀνθοῦσα καί τήν ὁποίαν ἀπεφάσισαν νά ὑπανδρεύσουν μέ τόν Νικόλαον, υἱόν τοῦ Νικήτα Βεζίρογλου καί τήν προικοδοτοῦν, δίδοντάς της τά κινητά καί ἀκίνητα, τά ὁποῖα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

«1/Τήν 10. Ἰανουαρίου 1849.

2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄν(θρωπ)ον, ἄρσεν καί θήλυ ἐποί3/ησε πρὸς τεκνογονίαν, ὅπως δοξαζομένου, δοξάζεται 4/τό πα-νάγιον Αὐτοῦ ὄνομα. Αὐξάνεσθε δέ καί πληθύνεσθε. 5/Τούτου ἕνεκα καί ἐγώ, <ὁ> Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάριος²³⁶, ἔχων 6/νόμιμον θυγατέρα ὀνόματι Ἀνθοῦσαν²³⁷, ἔγνωκα δοῦναι ἀνδρὶ, 7/ὀνόματι Νικόλαον Νικήτα Βεζίρογλου²³⁸. Εἴτα προικοδοτοῦ8/μεν αὐτούς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρήσατο, πατρικόν καί μητρικόν, 9/εἴτα γράφομεν κατ' ὄνομα: Εἰς τά Παλαιά Μαντριά τό λαγκα10/δάκι, εἰς τό Παλιό-καστρον τό ἀμπέλι, εἰς τήν Ἀγία Τριάδα τά ἔξω 11/κομμάτια, εἰς τόν Ἀγρόν τά κομμάτια, εἰς τήν Ἑμπαση τό κάτω μερίδιον τῆς Σοφίας 12/τοῦ Πασχάλη²³⁹, εἰς τήν Ἀγίαν Μαρίναν δέκα ταύλες, εἰς τόν Ἀρμάν 13/ἐν ἀμπέλιον.

Τά σπίτια εἰς τήν Καμάραν, ὡς καθὼς εὐρίσκ14/ονται. κρεββατο-

235. Σ. Α., τ. Α' (1949), σ. 214.

236. Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάριος: Ὁ Γεώργιος Ἰωάννου Σακελλάριος ἢ Σακελλαρίου εἶναι ὁ πατέρας τῆς Ἀνθοῦσας. Τό Ἀναγνώστης ἢ Ἀνεγνώστης ἀποτελεῖ ἐκκλησιαστικό τίτλο, ὁ ὁποῖος δίδεται ἀπὸ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου κατόπιν χειροθεσίας σέ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὕστερα ἀπὸ αὐτό ἔχουν τό δικαίωμα νά ἀναγινώσκουν τά διάφορα ἀναγνώσματα στόν ναό κατὰ τή διάρκεια τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν καί τῇ Θεῇ Λειτουργίᾳ καί νά ψάλλουν.

237. Ἀνθοῦσα Γεωργίου Σακελλαρίου, Τσιρπανλῆς 2018, σ. 531, 641, 116-1119, 1225.

238. Νικόλαος Νικήτα Βεζίρογλου, Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 531, 532, 1044, 1118-1119. Βεζίρης, ὁ: Προέρχεται ἀπὸ τά τουρκικά καί τά ἀραβικά = Ἀνώτατος διοικητικός καί πολιτικός ἀρχοντας τῶν μουσουλμανικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, μέ ποικίλες ἀρμοδιότητες ἀνά χώρα καί ἐποχή. Μέγας Βεζίρης = Μέ ἀυξημένες ἀρμοδιότητες σέ διοικητικό, στρατιωτικό καί νομοθετικό ἐπίπεδο, κάτι ἀντίστοιχο πρὸς τό ἀξίωμα τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

239. Πασχάλη ἢ Πασκαλῆ ἢ Πασχάλη: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς, 2018, σ. 690.

στρώσι ἓν, καί σεντόνια πέντε, στρώμα ἓνα, μαξε15/λάρια πέντε, σκέπες τέσσερες, μουστουχές δύο, ὑποκά16/μισα γυναικεῖα δεκαπέντε, πεσκέτες πέντε, στρώματα 17/τέσσαρα, πάγκον ἓνα, σενδούκιον ἓν, δύο εἰκόνισματα, 18/μία τέξερη, ἓνας ταβάς, βέργες ζευγάρια δύο, μαργαριταρένιες, 19/τέσσαρες σκλέτενες, μία βελόνα, ἀλυσίδα μίαν, λαιμόν ἓνα, 20/ἓν ζευγος κουμπιά, ἄξινης τρεῖς, λούρα ζυγιάν μίαν, ὕνιον ἓνα, 21/τρεῖς στάμνες, δύο κρασερές καί μία ρακιακή, κήπον ἓν, ἓν κελλάριν, 22/ὡς καθώς εὐρίσκεται, ἓνας μύλος καί χίλια ἑκατόν γρόσια καί ἡ εὐχή 23/μας.

24/Γεώργιος Ἀνεγνώστης Σακελλάριος, γράφω μέ τήν εὐχή μου τά ἄνωθεν.

25/Νικόλαος αὐτάδελφός του²⁴⁰

26/Χ(ατζή) Μιχαήλ Γερασίμου

27/Ἀντώνιος Λιβιτζῆς²⁴¹, παρών

28/Διακονικόλαος Γρηγορίου

29/Φραζῆς».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο διατηρεῖ τόν συνηθισμένο τύπο ἐγγράφων τοῦ εἴδους αὐτοῦ καί διακρίνεται γιά συντομία καί λιτότητα. Τά κινητά καί ἀκίνητα, μέ τά ὅποια οἱ γονεῖς προικοδοτοῦν τήν κόρη των εἶναι σχετικά περιορισμένα. Δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας αὐτοῦ.

XXXI. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 10-01-1849²⁴²

1) Περίληψη

Ὁ Διακο-Γεώργιος Ἰωάννου Σακελλάριος ἢ Σακελλαρίου καί ἡ σύζυγός του Ἄννα, ἀπεφάσισαν νά ὑπανδρέψουν τήν κόρην των

240. Νικόλαος Ἰωάννου Σακελλάριος ἢ Σακελλαρίου.

241. Τό ἐπώνυμο «Λιβιτζῆς» ὑποδηλοῖ προφανῶς καταγωγή ἀπό τό Λοιβήσιον ἢ Λοιβήσι, οἰκισμό τῆς ΝΔ Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ ὁποῖος κεῖται πλησίον τῆς Μάκρης (σημερινοῦ Fethiye). Μέχρι καί τό 1922 τό Λοιβήσι κατοικεῖτο ἀποκλειστικά ἀπό περισσότερες χιλιάδες Ἑλληνες Χριστιανούς Ὁρθόδοξους. Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ, συνεπεία τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς καί λόγω τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας (1922-1924) ἐγκατέλειψαν τόν οἰκισμό καί ἤλθαν ὡς πρόσφυγες στήν Ἑλλάδα. Τό Λοιβήσι ἔκτοτε παραμένει ἀκατοίκητο, ὅμως διατηρεῖται σέ καλή σχετικῶς κατάσταση καί εἶναι ἐπισκέψιμο. Ἰ. Βολανάκης, *Ἀρχαιότητες Μικρᾶς Ἀσίας* 2020, σ. 439-444.

242. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 215.

Ἀνθοῦσαν μέ τόν Νικόλαο, υἱό τοῦ Νικήτα Βεζίρογλου καί τήν προικοδοτοῦν μέ τά κινητά καί ἀκίνητα, τά ὅποια περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

2) Κείμενο

[Ἔχει τεθεῖ κυκλική σφραγίδα τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς]
«1/Ἐν Νισύρῳ, τῇ 10. Ἰανουαρίου 1849.

«2/Ὁ μέν Θεός κατ' ἀρχάς πλάσας τόν ἄνθρωπον, «ἄρσεν καί θῆλυ ἐποίησε»²⁴³ πρὸς τεκνο3/γονίαν, ὅπως διασωζομένου δοξάζεται τό Πανάγιον Αὐτοῦ ὄνομα. «Αὐξάνεσθε 4/καί πληθύνεσθε»²⁴⁴, ὡς οἶος αὐτοὺς ἐνετείλατο.

Τούτου ἔνεκα καί ἐγώ, ὁ Διακο-Γεώργιος Σα5/κελλάρης καί ἡ σύζυγός μου Ἄννα, ἔχομεν κόρη, νόμιμον θυγατέρα, ὀνόματι Ἀνθοῦσα, 6/ἔγνωμεν ἀνδρὶ νομίμῳ ἐκδοῦναι αὐτῆς, «Τίμιος γὰρ φησὶν ὁ γάμος καί ἡ κοίτη 7/ἀμίαντος»²⁴⁵, τόν Νικόλαον, υἱόν τοῦ ποτέ Νικήτα Βεζίρογλου.

Καί δὴ πρῶτον δίδομεν 8/τῶν γεννητόρων ἡμῶν εὐχήν. Εἴτα προικοδοτοῦμεν αὐτοὺς, εἴ τί μοι ὁ Θεός ἐδωρή9/σατο, πατρικά καί μητρικά μας: Εἰς τά Παλαιὰ Μαῖμαῖνδριά τό λαγκαδάκιν, εἰς τό 10/Παλαιόκαστρον τό ἀμπέλιν, εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα τά ἔξω κομμάτια, εἰς τόν Ἀγρόν 11/τά κομμάτια, εἰς τὴν Ἑμπασιν τό κάτω χωράφιν, τῆς Σοφίας τοῦ Πασκαλῆ, εἰς τὴν 12/Ἀγίαν Μαρίνα δέκα ταύλες, τὴν κάτω μερέαν καί εἰς τόν Ἀρμάν τό ἀμπέλιν, τά σπ13/τια εἰς τὴν Καμάραν, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, κρεββατοστρώσιν ἓνα, σεντόνια πέντε, 14/στρώμαν ἓνα, μαξελάρια πέντε, σκέπες τέσσερεις, μουστούχες δύο, ὑποκάμισα γυναικεῖα 15/δεκαπέντε, πετζέτες πέντε, μπλεχτά τέσσερα, πάγκον ἓνα, σεντούκιν ἓνα, εἰκονί16/σματα δύο, τέξερον ἓνα, ταβάν ἓνα, βέργες μαργαριταρένιες ζευγάρια δύο, κλέτενες 17/ζευγάρια τέσσερα, σκουλαρίκια ζευγάριν ἓνα, βελόνα μία, ἄλυσιν μίαν, λαιμόν ἓνα, 18/κουμπία ζευγάριν ἓνα, ἀξίνες τρεῖς, λούρα ζευγάριν ἓνα, (ὕ)νιν ἓνα, στάμνες τρεῖς, κῆ19/πον ἓνα, κελλάριν εἰς τό Κάστρον ἓνα, ὡς καθὼς εὐρίσκεται, μύλον ζευγάριν ἓνα καί 20/γρ(όσια) χίλια ἑκατόν Ν(οῦμερο): 1.100, εἰς ἰδ(ίας) χεῖρας.

243. Γέν. Α', 27.

244. Γέν. Α', 28.

245. *Εὐχολόγιον τό Μέγα* 1980, σ. 246: «Ἀκολουθία τοῦ Στεφανώματος: «Καὶ ἰδωσιν υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτῶν, ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης αὐτῶν»».

21/Καί ἡμεῖς μέν τά προσόντα ἡμῶν ταῦτα, ὁ δέ Θεός πλουσιό-
δωρος ὦν, χάρισατο αὐτοῖς 22/ζωήν εὐθηνον, ὑγιάν ἀτάραχον καί
ἴδοιεν τέκνα τέκνων κύκλῳ τῆς τραπέζης 23/αὐτῶν, προσεπιχορη-
γῶν αὐτοὺς καί ζωὴν τήν αἰώνιον.

24/Ὁ τοῦ Ἁγίου Ρόδου Ἐπίτροπος, Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς
Ἀρ(χιμανδρίτης) Ν(εόφυτος), γράφω».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι περίπου
τό ἴδιο μέ τό προηγούμενο, μέ ἐλάχιστες διαφορές ὡς πρός τή
γλωσσική διατύπωση καί τήν ὀρθογραφία. Ἐπίσης ἀπό τό τέλος
τοῦ παρόντος Προικοσυμφώνου ἐλλείπουν οἱ συνήθεις ὑπογραφές
τῶν παρισταμένων μαρτύρων.

Ἀπό τά παραπάνω ἐξάγεται τό συμπέρασμα, ὅτι τό Προικοσύμ-
φωνο αὐτό ἀποτελεῖ πιθανῶς σχέδιο, βάσει τοῦ ὁποίου συντάχθηκε
τό προηγούμενο ἐπίσημο καί τελικό Προικοσύμφωνο.

XXXII. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 14-01-1849²⁴⁶

1. Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἀποστέλλει τήν
ἐπιστολή αὐτή πρός τόν Ἐπίτροπόν του στό Μανδράκι τῆς Νισύ-
ρου καί Ἡγούμενον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχι-
μανδρίτη Νεόφυτο, πρός τόν ὁποῖο ἐκφράζει τή συμπάθειά του,
ἐπειδή, ὅπως ἐπληροφορήθηκε ἀπό ἐπιστολή τοῦ Νεοφύτου πρός
ἐκεῖνον, ἀπό 30-12-1848, ὁ Νεόφυτος ἀσθενεῖ. Ὁ Μητροπολίτης
τοῦ εὐχεται τελεία ἀνάρρωση καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι καί ὁ ἴδιος συ-
νεχῶς ἀντιμετωπίζει προβλήματα υγείας καί ὅτι ὑποφέρει.

Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης ἀναφέρεται στό θέμα τῆς Μαρίας, κό-
ρης τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, ἡλικίας μόλις δώδεκα (12)
ἐτῶν, ἀναδεκτῆς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Χατζῆ-Μανώλη, τῆς Κοκκινά-
καινας καί υἱοθετηθείσης ὑπ' αὐτῆς. Ἡ νουνά, θεία καί θετή μητέρα
Κοκκινάκαινα ἐδῶρθε ὁλόκληρη τήν περιουσία της στήν ἀναδεκτή
τῆς Μαρίας, ὁ δέ πατέρας τῆς Μαρίας καί ἀδελφός τῆς Κοκκινάκαι-

246. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 216.

νας Χατζή-Μανώλης, ανέλαβε νά παρέχει στην αδελφή του ως αντάλλαγμα, τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τὴ διατροφή της ἐφ' ὅρου ζωῆς.

Ἡ Κοκκινάκαινα φαίνεται νά εἶναι ἄγαμη ἢ χήρα, χωρίς τέκνα καί υἱοθέτησε ἢ ἔλαβε κατὰ κάποιον τρόπον τὴν ἀνεψιά καί ἀναδεκτή της Μαρία ὡς «ψυχοκόρη», ὡς συνήθως λέγεται. Ὅμως ἡ ἴδια δέν ἔχει τὸ δικαίωμα νά ὑπανδρεύσει τὴν ἀναδεκτή καί ἀνεψιά της Μαρία, κόρη τοῦ Χατζή-Μανώλη, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνηλικίωσή της καί χωρίς τὴν ἄδεια τοῦ πατέρα της.

Ἡ Κοκκινάκαινα ὅμως ἔχει ἤδη ἀρραβωνιάσει τὴν ἀνήλικη Μαρία μέ ἄνδρα πολὺ μεγαλύτερης ἡλικίας καί ἐπιθυμεῖ νά τελέσει τὸν σχετικὸ γάμο. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος παρατηρεῖ, ὅτι αὐτὸ εἶναι παράνομο καί ἡ Ἐκκλησία τοιοῦτου εἶδους ἀρραβῶνες τοὺς θεωρεῖ ἐπίσης παράνομους καί ἀνυπόστατους. Μόνον ἀφοῦ ἡ Μαρία θά ἐνηλικιωθεῖ καί ὕστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ πατέρα της, εἶναι δυνατόν νά ἀποφασισθεῖ ὁ γάμος μέ ἄνδρα κατάλληλο ὡς πρὸς τὴν ἡλικία καί νά εὐλογηθεῖ ὁ γάμος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Ὁ Μητροπολίτης ἀναφέρεται ἐπίσης στό θέμα τῆς ἀναμειξέως ἱερέων τῆς Νισύρου στὰ πολιτικά πράγματα καί παρατηρεῖ, ὅτι αὐτὸ μέν εἶναι ἀνθρώπινο, ὅμως τοῦτο ἀπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνες. Ἐπιπλέον, οἱ κληρικοὶ δέν πρέπει νά ἀσχολοῦνται μέ τὰ πολιτικά, διότι τότε εἶναι δυνατόν, νά παράσχουν αἰτία σέ ὀρισμένους, προκειμένου νά τοὺς κατηγορήσουν καί ἔτσι νά τοὺς ἐκθέσουν.

Τέλος, ὁ Μητροπολίτης ἐκφράζει τίς εὐχαριστίες του, ἀφ' ἑνός μέν πρὸς τὸν Νεόφυτο, γιὰ τὸ ἀποσταλὲν ζεμπιλάκι μέ τὰ ἀμύγδαλα καί ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὸν Χατζή-Μανώλη Κοκκινάκη γιὰ τὴν ἀποσταλεῖσα μπουκάλα μέ τὸ κρασί. Τὸ ζεμπιλάκι καί ἡ μπουκάλα ἐπιστρέφονται κενὰ στοὺς ἀποστολεῖς των.

2. Κείμενο

«1/† Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα, Ἠγούμενε τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου(ου) τῆς Σπηλιανῆς καί ἡμέ2/τερε Ἐπίτροπε κύρ Νεόφυτε, τέκνον ἡμῶν ἐν Κ(υρίῳ) ἀγαπητόν, τὴν Ὁσιότητά σου πατρι3/κῶς εὐχόμεθα. Τὸ ἀπὸ 30. τοῦ περασμένου Δεκεμβρίου(ου)²⁴⁷ πρὸς ἡμᾶς γράμμα σου 4/ἐλάβομεν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον παρατηροῦμεν μέ λύπην

247. *Ἦτοι: τὴν 30-12-1848.

μας, ὅτι ἀσθενῆς καί σοί εὐχόμεθα 5/τὴν τελείαν ἀνάρρῳσιν, ἀλλὰ καί ἡμεῖς συνεχῶς ἀσθενοῦμεν καί ἕως ὥρας πάσχομεν.

6/Ἐπομένως εἶδομεν καί ὅσα μᾶς ἀνεφέρθη διὰ τὴν βαπτιστικὴν τῆς Κοκκινάκαινας²⁴⁸ 7/Μαρίαν²⁴⁹, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Χ(α-τζῆ)-Μανώλη, εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸ ἐγγραφόν σας, 8/ἔδωσε τὸ πρᾶγμα τῆς, διὰ νὰ τῆς δίδῃ ἀπὸ τὴν ζωτροφίαν τῆς, δίδοντάς το ὁ ἀδελφός 9/τῆς Χ(ατζῆ)-Μανώλης²⁵⁰. Δέν ἔχει ὅμως αὐτὴ (ἡ Κοκκινάκαινα) καί τὴν ἄδειαν, χωρὶς τὴν γνώμην καί θέλησιν τοῦ πατρὸς 10/τῆς, νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ ὁπότεν θέλῃ, ἀλλ' ὅταν φθάσῃ εἰς νόμιμον ἡλικίαν, διότι 11/αὐτὴ μὲν εἶναι δώδεκα χρόνων καί ἐκεῖνη ζητεῖ νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ μέ ἄνδρα πολλὰ ἡλικίᾱ 12/ωμένον, τὸ ὁποῖον εἶναι παράνομον καί ἐάν ὑπάρχῃ ἀρραβωνιασμένον, ἐπειδὴ 13/τόν τοιοῦτον ἀρραβῶνα ἡ Ἐκκλησία τὸν θεωρεῖ παράνομον.

Διὰ τοῦτο χρεωστεῖς καί ἡ Ὀσιότης 14/σου, νὰ τὸν διαλύσεις, ἕως τοῦ νὰ φθάσῃ ἡ κόρη εἰς νόμιμον ἡλικίαν καί τότε ἐκ συμφώνου 15/καί ἡ Κοκκινάκαινα καί ὁ πατήρ τῆς κόρης, νὰ εὐρωσι ἕναν νέον κατάλληλον εἰς τὴν ἡλικίαν, 16/νὰ τὴν ὑπανδρεύσωσι, ἀλλέως πὼς δέν τῆς εἶναι συγχωρημένον καί οὕτω θέλῃ ἐξακολουθήσῃς.

17/Ἀπὸ τὸν Διάκο Μπογιατζῆ²⁵¹ ἐμάθαμεν, ὅτι οἱ αὐτοῦ Ἱερεῖς ἀνακατεῦνται εἰς τὰ πολιτικά²⁵², διὰ 18/τοῦτο σοί λέγομεν, ὅτι μολονότι ἀνθρώπινον, κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ὅμως κανόνας δέν 19/εἶναι συγχωρημένον, νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ θέλῃ τους παρακαλῆς, νὰ εἶναι 20/περιορισμένοι εἰς τὰ θρησκευτικά των χρέη, διὰ νὰ μὴν δίδωσιν αἰτίαν εἰς θέλοντας αἰτίαν 21/κατηγορίας καί τὰ λοιπά.

Ἐλάβομεν δέ καί τὸ ζεμπιλάκι μέ τὰ (ἀ)μύγδαλα, τὸ ὁποῖον καί 22/σοί ἀντεπιστρέφομεν. Ἐπίσης καί μία μπουκάλα κρασί καί εὐχα-

248. Κοκκινάκαινα: Μαρία, ἀδελφὴ τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, νουνὰ καί θετὴ μητέρα τῆς ἀνεψιᾶς τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 593, 776.

249. Μαρία Κοκκινάκη, κόρη τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 515, 573, 1252, 1254.

250. Χατζῆ-Μανώλης Κοκκινάκης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 515, 677, 776, 1312.

251. Διακο-Μπογιατζῆς: Οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 690.

252. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου δέν εἶναι σαφής. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἐνασχόληση ὀρισμένων κληρικῶν τῆς Νισύρου μέ τὰ πολιτικά, ἀλλὰ τί ἀκριβῶς ἔκαναν δέν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο. Ἵσυχολοῦντο μέ τὰ πολιτικά σέ ἐπίπεδο Κοινοτικῆς Διοικήσεως ἢ σέ ἐπίπεδο Ὁθωμανικῆς Διοικήσεως; Ὁ Μητροπολίτης, ἄνθρωπος συντηρητικῶν ἀρχῶν, ψέγει ὅπωςδήποτε αὐτὴ τὴ στάση τῶν ἱερέων καί προσπαθεῖ νὰ τὴν περιστείλῃ.

ριστοῦμεν. Ταῦτα καί ἐν 23/τούτῳ εὐχετικῶς, εἷς δέ ὑγιαίνων ἐν Κ(υρί)ῳ. , α ω μ θ', τήν 14. Ιανουαρί(ου). Ἐν Ρόδῳ.

24/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης.

25/Ἡ μπουκάλα τό κρασί μᾶς ἐδόθη ἀπό μέρος 26/τοῦ Χ(ατζή)-Μανώλη Κοκκινάκη καί εἶπετέ του, 27/νά τό ἡξέρει».

3) Παρατηρήσεις

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος θίγει στήν ἐπιστολή του αὐτή δύο βασικά θέματα, τά ὁποῖα ἄπτονται τῆς ἀρμοδιότητάς του, ἥτοι:

α) Τό θέμα τῆς ἀπαγορεύσεως συνάψεως γάμου ἀνηλίκων. Σύναψη ἀρραβῶνων πρό τοῦ γάμου καί μάλιστα ὅταν τό ἕνα μέλος –συνήθως ἡ κόρη– εἶναι ἀνήλικο, εἶναι παράνομος καί δέν ἀναγνωρίζεται ἀπό τήν Ἐκκλησία. Ὁ γάμος ἐπιτρέπεται μετά τήν ἐνηλικίωση τῶν τέκνων καί ὕστερα ἀπό τή σύμφωνη γνώμη τῶν γονέων των. Φαίνεται, ὅτι παλαιότερα συνηθίζετο ἡ σύναψη ἀρραβῶνος πρό τοῦ γάμου καί αὐτός ἐθεωρεῖτο δεσμευτικός, ὅταν μάλιστα εἶχε ἱερολογηθεῖ. Ἐνεκα τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀργότερα ἡ Ἐκκλησία ἀπηγόρευσε τήν ἱερολογία τοῦ ἀρραβῶνος καί αὐτό ἰσχύει καί σήμερα. Ὁ ἀρραβῶνας θεωρεῖται περίοδος δοκιμασίας καί γιά τούς δύο ὑποψηφίους –γαμβρό καί νύμφη–. Εὐκταῖον εἶναι νά ὁλοκληρωθεῖ ἡ σχέση καί νά εὐλογηθεῖ μέ τήν τέλεση τοῦ γάμου, ὅμως ὁ ἀρραβῶνας μπορεῖ καί νά διαλυθεῖ.

β) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος συνιστᾷ στόν Ἐπίτροπον αὐτοῦ καί Ἠγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά προτρέπει τούς κληρικούς τῆς Νισύρου νά μή ἀσχολοῦνται μέ πολιτικές συζητήσεις καί νά μήν ἀναμειγνύονται στά πολιτικά πράγματα, διότι τότε παρέχουν αἰτίας σέ ὀρισμένους, οἱ ὁποῖοι ἀναζητοῦν αἰτίες, νά τούς κατηγορήσουν καί νά τούς ἐκθέσουν.

XXXIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 28-01-1849²⁵³

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Μηλᾶς, υἱός τοῦ παπᾶ Γεωργίου, ἐπιθυμεῖ νά ὑπανδρεύσει τήν κόρη του Καλή Μηλᾶ, μέ τόν Μιχαήλ Μελήνη, υἱόν τῆς Ἄννης Διακο-Νικήτα.

Ὁ ἴδιος, ὁ Νικόλαος Μηλᾶς, τοῦ παπᾶ Γεωργίου, μαζί μέ τή σύμ-

253. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 217-220.

φωνη γνώμη τῶν παιδιῶν του, προικίζει τήν κόρη του Καλή, δίδοντας της ὅλα τὰ ἀκίνητα, πού εὐρίσκονται στό νησί τῆς Νισύρου καί τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἰδιοκτησία τῆς συζύγου του καί τὰ ὅποια ἀναγράφονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

Ἐπίσης ἀπό τήν πλευρά τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ καί τῶν συγγενῶν του, τό νέο ζευγάρι προικίζεται πλουσιοπάροχα.

2) *Κείμενο*

«1/Σύμφωνον Νικολῆ [Μηλᾶ, υἱοῦ τοῦ παπᾶ-Γεωργίου].

2/Στήν σήμερον, ἐγώ, ὁ Νικόλαος [Μηλᾶς], πα(πᾶ)-Γεωργίου υἱός, 3/θέλω νά νυμφεύσω τήν θυγάτηρ²⁵⁴ μου Καλή²⁵⁵, 4/μέ τόν υἱόν τῆς Ἄννης Διακο-Νικήτα, ἐπ' 5/ὀνόματι Μιχαήλ²⁵⁶.

Αὐτοπροαιρέτως ἐγώ δέ καί <τά> 6/παιδιά μου, σύμφωνοι δίδωμεν τό ὅσο πρᾶγμα 7/καί ἄν εὐρίσκεται τῆς γυναικός μου²⁵⁷, ἀπάνω εἰς τό νησί 8/τῆς Νισύρου, κινητόν τε καί ἀκίνητον, ὅλα τῆς κόρης 9/μου τῆς Καλῆς.

Πλήν κρατίζω εἰς τὰ Βιγλιά τό λάκκω10/μα, διά χάριταν τοῦ υἱοῦ μου Γεωργίου, τό κομμά11/τι εἰς τήν Ληνούρα²⁵⁸ παντελῶς καί τήν ταύλαν εἰς τοῦ 12/Καπριάνου²⁵⁹ καί αὐτήν παντελῶς, εἰς τόν Ἅγιον Σάβ13/βαν τήν κάτω ταύλαν, τήν ἡμίση διά κῆπον 14/καί τόν σπιτότοπον εἰς τοῦ Λαμπαρδῆ καί αὐτόν παντελῶς, 15/αὐτά ὅμως κρατίζω μέ εὐχαρίστησίν μου, ὅπου διαλαμβά16/νω ἐγγράφως, πλήν κρατίζω καί διά γεροντομοίρι μου 17/εἰς τόν Τροῦλλον ἀπό τό ἀλῶνι καί κάτω καί εἰς τόν Σταυρόν 18/τίς κάτω ταύλες, τίς τέσσερες καί μίαν συκιάν εἰς 19/τά Καναύχια²⁶⁰, εἰς τήν ἀκρην, τήν Χαρτοφυλάκιν.

20/Δίδω του στέρνες εἰς τό Ἄργος, εἰς τό Ρυμί²⁶¹ 2 καί μίαν περαιτέρω, 21/εἰς τὰ Λαγκάδια στέρνα μία. Εἰς τόν Τροῦλλον 1 στέρνα,

254. «Τήν θυγάτηρ μου»: Ἀντί τοῦ ὀρθοῦ «τήν θυγατέρα μου».

255. Καλή (Καλλιόπη) Μηλᾶ.

256. Μιχαήλ Μελίνης, υἱός τῆς Ἄννης Διακονικήτα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 598, 826, 964, 1014, 1016, 1040.

257. Ἡ οἰκογένεια Νικολάου Μηλᾶ προικίζει τή θυγατέρα της Καλή μέ ὅλη τήν περιουσία τῆς μητέρας της.

258. Ληνούρα, τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 199, 201, 1015.

259. Καπριάνου, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 74, 189, 1014-1017.

260. Καναύχια ἢ Καναύκια ἢ Κανάφχια, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196, 518.

261. Ρυμί, στό: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 92, 520, 1015.

22/εις την Ληνούρα την αποστροφή και την στέρνα <καί> την συκιά, 23/εις τον Τρουλλον ή κατοικία, ως εύρίσκεται και την στέρ24/να, πλήν νά πίνω νερό έως νά ζώ, εις ταίς Βάσσεσ 25/την κρεπτήν, εις τον Κυπριώτην την κρεπτήν, 26/μέ άγγεϊα κρασικά 2, εις την Ληνούραν την κρεπτήν 27/μέ άγγεϊα τρία ιδικά μου, τό κελλάρι εις τό Κάστρο, 28/πλησίον του Τραμπούλη, μέ κρούπια δύο και μίαν στάμναν και έν 29/βαρέλι, βόδια ζευγάρι έν, άρεστόν έν, χοίρους δύο 30/άρσεν και θήλυ, άξίνες τέσσερεις, λούρα ζυγές δύο, ύνία τρία,

//σ. 219:

31/ένα κήπον εις τον Άγιον Ίω(άννην), τον Χωστόν²⁶² και ένα πάπλωμα, 32/μύλους ζευγάρια δύο, σκάφην μίαν, τέξερη μίαν, 33/ταβάν έν(α), άσημικόν – μαλαματικόν, ως εύρίσκεται, ύπο34/κάμισα γυναικεϊα 15, μαξελάρια 4, σεντόνια τέσσερα, 35/στρώματα 4, σκούφιες 2, σκέπες 4. Γράφω και έγώ, 36/ό πατέρας²⁶³, τής κόρης μου, τίς ταύλες εις τό Άργος, εις την 37/Καμάραν, μέ την αποστροφήν και έν στρώμα και γρόσια έκα38/τόν.

Δίδω και έγώ, ό γαμβρός, του πεθερου μου διά χάριν, 39/γρ(όσια) 600, λέγω έξακόσια.

Αυτά δέ όπου ειχα έγγραφον 40/τής κόρης μου και ή εύχή μου.

41/Δίδω και έγώ, ή μητέρα²⁶⁴, του υιού μου του Μιχάλη, ότι μοι 42/εύρίσκεται: Εις τό Λακκί τό πρᾶγμα, ως εύρίσκεται εις την 43/άποστροφήν και απέξω, τά κομμάτια εις τό Ραχί και την ταύλα 44/εις την Γωνιάν, εις τον Πεύκον τίς κάτω ταύλες, τίς τέσσερεις, 45/εις ταίς Κισίλες²⁶⁵ την ταύλαν, εις τον Άρακλήν τό χωράφι, 46/εις τους Λάκκους τό χωράφιν μέ την αποστροφήν, ως 47/εύρίσκεται, εις τό Καμπί τά κομμάτια και τον κήπον 48/τόν μισόν εις την Τράπεζαν.

Πλήν, κρατίζω διά γεροντομοί49/ρι, τό Καμπί και την ταύλαν εις τό Λακκί τής Γωνιάς και τον 50/Άρακλή.

Γράφω του και τά σπίτια εις τον Τρουλλον, ως εύρίσκον51/ται, μέ πάγκους δύο, πλήν νά είναι γεροντομοίρι μου, έως 52/νά ζούμεν και τά δύο μέρη, ύποκάμισα γυναικεϊα 3, 53/σκέπες 2, μουστουχές 3, τίς βέργες μου, ως εύρίσκονται, 54/ζευγάριν μαργαριταρένιον έν και

262. Άγιος Ίωάννης ό Χωστός: τοπ., ναύδριο στους Κήπους. Τσιρπανλής 2018, σ. 95, 124-126.

263. Ό Νικόλαος Μηλᾶς, υιός παπᾶ-Γεωργίου.

264. Η Άννα Διακονικήτα.

265. Κισίλες, στίς: τοπ., Τσιρπανλής 2018, σ. 194, 198, 1326.

κλέτενες όχτώ ζευγάρια 55/καί ένα λαιμόν, τήν στέρναν εις τόν Τροϋλλον, όπου είναι μέσα καί τό 56/σπίτι εις τόν Άρακλή {μία}, εις τούς Λάκκους μία, εις τό Λακκί ήμισί(α), 57/έπειδή είναι συμισιάρικη²⁶⁶, μύλους ζευγάριν έν, βόδια ζευγά58/ρι έν καί μίαν ζυγή λούρα, (ύ)νία δύο, άξινες δύο καί μίαν σκρό59/φαν, σεντόνι έν μεγάλον, μαξελάρι έν, μαντίλες 2, 60/ύποκάμισα άντρίκια 11, τόν άέρα εις τό Κάστρο διά κελ61/λάρι²⁶⁷ καί μίαν στάμναν καί έν άγγεϊον κρασικό από ταίς Βάσσαις, 62/καί έν κρούπιον.

Δίδω του καί όσα είναι γνωστά του πατέρα του, 63/όπου θέλη παρουσιαστούν άπάνω εις τό νησί της νήσου 64/Νισύρου, από μαγαζιάν, καζάνι, ύποκάμισα, είκονίσματα, [κορν]65/νίζες, πράγματα, σεντούκια, όλα, όσα όπου ήθελαν παρ[ουσιαστή] 66/καί τήν ευχή του πατέρα καί έμέ, της μητέρας του, ζών67/τας προικίζω.

68/Δίδω καί έγώ, ό θεϊός του Γεώργιος, ένα μέρος μου 69/μέ τήν ευχαρίστησίν μου, μία πουλαρίνα καί έν 70/πάγκο καί έν κατζάνιον καί έν πάπλωμα καί ή ευχή 71/μου.

Διά τουτο γέγραπται τό παρόν έγγραφον καί 72/δίδεται εις τόν Έπίτροπον του Άρχιερέως²⁶⁸, διά νά 73/άντιγραφθή μέ σειράν καί διά νά ασφαλιστή μέ 74/τάς ύπογραφάς καί τήν σφραγίδα.

75/Έν Νισύρω, τη 28. Ιανουαρίου 1849.

76/Διά τήν άγραμματεϊάν του πατέρα μου, γράφω 77/έγώ, ό υϊός του καί ύποφαίνομαι μέ ευχαρίστησιν.

78/Γράφω καί έγώ, ό υϊός του καί ύποφαίνομαι.

79/Καί έγώ, ή μητέρα του, μή ήξεύρω νά γράφω, 80/μέ ύπογράφει ό Παναγιώτης Καρ(α)γιάννης, 81/καί ή ευχή μου.

82/<Ό> θεϊός του Παναγιώτης (Καραγιάννης), μέ ευχαρίστησή μου, ύποφαίνομαι.

83/Διά τήν άγραμματεϊάν, τόν ύπογράφω έγώ, ό Νικόλαος,

84/X(ατζή) Πα(πᾶ) Άποστολίδης.

266. Συμισιάρικη: "Ητοι άνήκει κατά τό ήμισυ σέ δύο ιδιοκτήτες (σύν + ήμισυ). Σήμερα στην Κρήτη χρησιμοποιείται στην περίπτωση αυτή ό όρος «συμισιακός» ή «μισιακός».

267. Τόν άέρα εις τό Κάστρο: Έννοείται, ότι ύπάρχει ισόγειο οικόδομημα καί ό άέρας, ήτοι ό χώρος άνωθεν του ισογείου αυτού, δίδεται στό νέο ζευγάρι, προκειμένου νά μποροϋν μελλοντικά νά κατασκευάσουν εκεί ένα κελλάρι.

268. Έπίτροπος του Μητροπολίτου Ρόδου ήταν τότε ό Ήγουμένος της Σπηλιανής Άρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ζαμπέτογλου ή Ίερομνήμων, υϊός του παπᾶ Αντωνίου.

- 85/Νικόλαος Χ(ατζή)παπᾶ, παρών.
 86/Ιωάννης Μαντᾶς, παρών.
 87/Αντώνης Μαντᾶς, παρών.
 88/[-----] μάρτυς καὶ ἡ εὐχή μου.
 89/Παναγιώτης Καραγιάννης μάρτυς, παρών.
 90/Ὁ Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος γράφω, ὅσα μέ τὴν 91/εὐχα-
 ριστήσιν των ἐδιόρησαν ἔγραψα. Ἐμ(μανουήλ) Φωτιάδης²⁶⁹.
 92/Ἴσον.
 93/Ἐγκλαβὴ τοῦ Μιχά94/λη Μελήνη, 95/1849».

3) Παρατηρήσεις

Πρόκειται γιὰ ἓνα μακροσκελές Προικοσύμφωνο, βάσει τοῦ ὁποί-
 ου τό νέο ἀνδρόγυνο προικίζεται πλουσιοπάροχα. Οἱ παριστάμενοι
 καὶ ὑπογράφοντες ὡς μάρτυρες εἶναι πολυάριθμοι. Συντάκτης τοῦ
 Προικοσυμφώνου εἶναι ὁ Γραμματέας τῆς Κοινότητος Ἐμμανουήλ
 Φωτιάδης, ὁ ὁποῖος γνωρίζει μὲν ἄρκετά καλὰ ἑλληνικά, ὅμως πα-
 ρατηροῦνται ἱκανὰ ὀρθογραφικά κυρίως σφάλματα.

Στό τέλος τοῦ Προικοσυμφώνου ἀναφέρεται, ὅτι τό ἔγγραφο
 αὐτό μετὰ τή σύνταξή του παρεδίδοτο στόν Ἀρχιερατικόν Ἐπίτρο-
 πον τῆς Νισύρου καί Ἠγούμενον τῆς Σπηλιανῆς, προκειμένου νά
 καταγραφεῖ, νά ὑπογραφεῖ καί νά σφραγισθεῖ καί στή συνέχεια νά
 κατατεθεῖ στό Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ διεσφα-
 λίζετο ἡ ἐγκυρότητα καί ἡ διατήρηση τούτου.

XXXIV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 28-01-1849²⁷⁰

1) Περίληψη

Ὁ Γεώργιος Λέος, υἱός τοῦ ποτέ Ἰωάννου Λέου, ἠθέλησε νά δώ-
 σει τήν αὐταδέλφη του Ἀρχοντοῦ ὡς σύζυγο στόν Μανουήλ Χ(α-
 τζή)-Ἰωάννου καί προικίζει αὐτούς, ἐκπροσωπώντας τόν πατέρα
 καί τή μητέρα τῆς νύμφης, μέ τά ἀναγραφόμενα στό Προικοσύμ-
 φωνο κινητά καί ἀκίνητα.

Ἐπίσης τό νέο ἀνδρόγυνο προικοδοτεῖται ἀπό τή μητέρα τοῦ
 γαμβροῦ, τή Χατζήδαινα καί ἀπό τά ἀδέλφια αὐτοῦ μέ διάφορα
 κινητά καί ἀκίνητα πράγματα.

269. Ἐμμανουήλ Φωτιάδης: Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος.

270. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 221-223.

2) *Κείμενο*

«1/Τήν σήμερον ἡμέραν ἠθέλησα ἐγώ, ὁ Γεώργιος, 2/τοῦ ποτέ Ἰωάννου Λέου²⁷¹ υἱός, διὰ νά κάμω εἰς τήν αὐτά3/δέλφην²⁷² μου Ἀρχοντοῦ²⁷³, σύζυγον αὐτῆς τοῦ Χ(ατζῆ) Ἰωάννου 4/τόν υἱόν, ὀνόματι Μανουήλ²⁷⁴.

Καί προικίζω αὐτούς ὡς 5/πατέρα καί μητέρα καί δίδω της τά μητρικά μας πράγ6/ματα²⁷⁵, ὡς καθὼς εὐρίσκονται, κινητά καί ἀκίνητα.

Δίνο7/μέν της, εἰς τά Βαθιά²⁷⁶ <τό χωράφι> μέ βιστέρνες δύο, κρεπτήν μία, στά8/μνα μία καί γανίτες δύο, εἰς τήν Μπυριάν (Πυργιάν)²⁷⁷ κρεπτήν μία καί 9/μέ ἀγγεῖα 2, εἰς ταῖς Βάσσες κρεπτήν μία μέ ἀγγεῖα κρ10/ασικά 4, εἰς τό Ἀριάνι²⁷⁸ γιστέρνα μία, εἰς τό Κομμάτι²⁷⁹ 11/γιστέρνα ἡμισή, εἰς τοῦ Σκαντουδιάτη²⁸⁰ γιστέρνα μία, μέ 12/τό λάκκωμά τζη.

Εἰς τόν Ποταμόν τά σπίτια, ὡς καθὼς 13/εὐρίσκονται, κελλάριν ἓνα, κῆπον ἓνα, 14/μέ γιστέρνα μία, εἰς τόν Χριστόν κελλάριν 1, κρεββατοστρῶ15/σιν ἓνα, σεντόνια 3, μαζελάρια 5, σκέπες 2, εἰκονίσματα 16/4, πιάτα ἐγγλέζικα 2, ταβάν ἓνα, καπράτζιν²⁸¹ ἓνα, σκάφην

271. Γεώργιος Ἰωάννου Λέου ἢ Ἡλιοῦ ἢ Ἡλιάδης: Ὁ πατέρας του ἔχει ἀποβιώσει καί ὡς ἐκ τούτου αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νά φροντίσει γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς ἀδελφῆς του Ἀρχοντοῦ.

272. Αὐταδέλφη: Ἀπό τόν ἴδιο πατέρα καί τήν ἴδια μητέρα μέ ἐμέ. Πρβλ. Σοφοκλέους, *Ἀντιγόνη* 1: «Ἦ κοινὸν αὐτάδελφον Ἰσμήνης κάρα».

273. Ἀρχοντοῦ: Προφανῶς ὑποκοριστικό τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος τῆς νύμφης «Ἀρχοντική» ἢ «Ἀρχοντούλα», τό ὁποῖο ἀπαντᾷ καί σήμερα στά Δωδεκάνησα καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος. Μέλλουσα σύζυγος τοῦ Ἐμμανουήλ Χατζῆ-Ἰωάννου ἢ Χατζηγιαννάκη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 549-550.

274. Μανουήλ ἢ Ἐμμανουήλ, υἱός τοῦ Χατζῆ-Ἰωάννου.

275. Ἡ Ἀρχοντοῦ λαμβάνει ὡς προῖκα ὅλη τήν περιουσία, ἡ ὁποία ἀνῆκε στήν μητέρα της.

276. Βαθιά, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 193-195, 1353.

277. Πυργιάν, στήν: Πυργιά ἢ Πυριά ἢ Ἀπυργιά, ἡ: τοπ. στό Ἄργος.

278. Ἀριάνι, τό = Ριγάνι, τοπ. Ἀπό τό ἀρωματικό φυτόν Ὀρίγανον τό κοινόν (*Origanum communis*), κοινῶς Ρίγανη ἢ Ἀρίγανη, ἡ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 191, 1362-1364.

279. Κομμάτι(ον), τό: τοπ. στήν Πλατεία Λαγκαδιοῦ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 67, 73-76, 1363.

280. Σκαντουδιάτη, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 206, 540, 1104, 1105.

281. Καπράτζι(ον), τό = ὁ κουβάς, μέ τόν ὁποῖον βγάζουν τό νερό ἀπό τή στέρνα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 250, 252, 1310, 1345.

17/μία, μύλοι ζευγάρια 2, ζευγάριν²⁸² ένα, όνους δύο, θήλυ και 18/άρσεν, άξινες 4, 19/λούρα ζυγή μία, (ύ)νία δύο.

Πλήν κρατίζομεν τό θηλυκό 20/άδελφι από τό μητρικό μας πράγμα, εις τά Καναύχια 21/τά κάτω κομμάτια, τά τρία παντελώς, κρατίζω και τό χω22/ράφι εις τήν Γωνιάν²⁸³ παντελώς.

Δίνω και έγώ, ό Γεώργιος, από 23/τό πατρικόν μας εις τό Άργος, τίς 2 ταύλες, τήν κάτω μέ τήν 24/μάντραν, τήν ριζοκρεμνιά, δίνω της και εις τό Κρανί²⁸⁴ 25/τό χωραφάκι και ένα πάγκον και ένα [---
-----]

//σ. 222:

26/Άκόμη άσημικόν – μαλαματικόν, ρουχικόν τής μητρός 27/μας, μαργαριταρένιες βέργες 3, κλέτενες ζευγάρια 28/10, βελόνα μεγάλην μία, κουμπία ζευγάριν 1, σκου29/λαρίκια ζευγάριν ένα, άλυσιν μία, λαιμόν ένα, ρούχα 30/11, μπλεχτά 2, μαντήλες 7, μουστουχές 2, 31/[-----] 2, καμουχάν ένα, σκούφες 2.

Άκόμα κρα32/τίζομεν διά τό θηλυκόν μας, άδελφή, τό γεροντομοίρι εις τά Βαθειά, 33/νά τό τρώει 10 χρόνια και πάλιν του σπιτιού, νά τρώει και στόν 34/Μεγάλον Έληττα²⁸⁵ τό σπίτι.

Δίνω και έγώ, ό Γεώργιος, τής άδελφής μου σεντούκιν ένα.

35/Δίνω και έγώ ή Χα(τ)ζή(δ)αινα²⁸⁶ του υιού μου Μανουήλ, 36/εις τόν Καπηρόν²⁸⁷ άμπέλια 1, εις τό Παλαιόκαστρο χωρά37/φιν ένα, μέ γιστέρναν μία, στόν Μαρμαρά²⁸⁸ τό κομμά38/τι. Δίνω και του Νικολού²⁸⁹ τήν κάτω μεριάν, όπου μου 39/θέλη ό άνήρ μου Χα(τζής). Δίνω και τόν κήπον και του 40/Κατάγιαλου²⁹⁰ τό άγοραστό. Δίνω

282. Ζευγάριν = Ζευγάρι βοδιών για καλλιέργειες γεωργικές.

283. Γωνιά, ή ή Γωνιές, οι: τοπ. στό Λακκλί. Τσιρπανλής 2018, σ. 187, 823, 1350.

284. Κρανί(ον), τό: τοπ., Τσιρπανλής 2018, σ. 126-129, 1312.

285. Μεγάλος Έλυττας, ό: τοπ., Έλυττας ή έλλυθας, από τό όλυνθος, ή = άρσενική συκιά, άγριοσυκιά. Τσιρπανλής 2018, σ. 153, 166, 218, 1230.

286. Χατζήδαινα: Έκείνη, ή όποία έχει μεταβεί για προσκύνημα στους Άγίους τόπους του Χριστιανισμού, ήτοι τήν Παλαιστίνη και έχει βαπτισθεί στόν Έορδάνη ποταμό, ήτοι ή ιεραπόδημος ή ή προσκυνήτρια. Πρόκειται για τή χήρα του Χατζή-Ιωάννου, μητέρα του γαμβρού Έμμανουήλ Χατζή-Ιωάννου.

287. Καπυρός Λακκίου, ό: τοπ., Τσιρπανλής 2018, σ. 197, 200, 1060, 1153. Καπυρός = Ξηρός κόκκινος. Τσιρπανλής 2018, σ. 1066, 1438.

288. Μαρμαράς, ό: τοπ., Τσιρπανλής 2018, σ. 153, 161, 1368.

289. Νικολού, στού: τοπ.

290. Κατάγιαλον = Κατάγυαλος, ό: τοπ., Τσιρπανλής 2018, σ. 782, 1205, 1364.

καί τό κελλάρι <εἰς τήν> Ἑβραϊ41/κήν²⁹¹, μέ ἀγγεῖα μικρά – μεγάλα 6, καί 2 τέξερα, ἕναν 42/ταβάν, στρώμα 1, σεντόνια 2, μαξελάρια 2, πετσέτες 43/3, πάπλωμα 1, διπλήν μία, γυναικεῖα ροῦχα 3, ἀνδρίσια 44/πουκάμισα 17, ἀλεσίδια 2, βελονάκια 2.

Ἀκόμα 45/τοῦ γράφω, κατά τήν Διαθήκην τοῦ πατέρα του, εἰς τήν 46/Ληνούραν πλαγιάν μίαν, μέ κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα 3, 47/εἰς τόν Κυπριώτην ταύλαν μίαν, εἰς Χοχλάκους χωράφιν 1, 48/εἰς τοῦ Νικολοῦ, στόν Μηλοκράτην²⁹², τό ἀμπέλι.

Ἀκόμα γρά49/φω βαργιόν²⁹³ ἕναν, κασμάν ἕνα, λούρα ζυγὴν μίαν, 50/(ὕ)νία δύο, μπαρικών²⁹⁴ ἕνα καί γρόσια 1.500. Δίνω καί τήν εἰκό51/ναν τῆς Ἱερουσαλήμ καί σεντούκιν 1. Ταῦτα καί ἡ εὐχή μας 52/εἶη.

Τοῦ γράφω καί ἕνα γανίτι λαδερό.

//σελ. 223:

53/Κάνω καί ἐγώ, τοῦ γυναικαδέλφου μου, γρόσια ἑκατόν,

54/«100», χάριν.

55/Ἀντώνης Καλυβίτης, ὑποφαίνομαι.

56/Χ(ατζή)-Μιχαήλ, Λογοθέτης.

57/Διακο-Ἀντώνης, παρών.

58/Πα(πᾶ) Ἰωάννης, παρών.

59/Πα(πᾶ) Μανώλης, παρών²⁹⁵.

60/Γεώργιος ἀδελφός του, παρών

61/†Διά τήν ἀμάθειάν μου, ἕκαμα τόν σταυρόν, Μιχαήλ 62/Μανώλης.

63/Γεώργιος Λέος, ἀδελφός, 64/ἔγραψα μέ ἴδιόν μου θέλημα».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό εἶναι μακροσκελές. Ὁ πατέρας τῆς νύμφης Ἰωάννης Λέος ἔχει ἀποβιώσει καί ὁ ἀδελφός αὐτῆς Γεώργιος Λέος, ἀναπληρώνοντας τόν πατέρα αὐτῆς, φροντίζει γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς αὐταδέλφης του καί τήν προικοδότηση αὐτῆς.

Ὁ γαμβρός ὀνομάζεται Ἐμμανουήλ Χατζή-Ἰωάννου καί ἡ μητέρα αὐτοῦ ἀποκαλεῖται «Χατζήδαινα». Φαίνεται ὅτι καί οἱ δύο οἰκογένειες,

291. Ἑβραϊκή, ἡ: τοπ. στό Μανδράκι. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 84, 663, 1352.

292. Μηλοκράτης, ὁ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 156, 198, 1358.

293. Βαργιόν, τό: Τσιρπανλῆς 2018, 260, 1288, 1293.

294. Μπαρικών, τοπ: Πρβλ. Μπάρα, ἡ.

295. Παπᾶ Μανώλης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 510.

τόσο τοῦ γαμβροῦ, ὅσο καί τῆς νύμφης εἶναι ἀρκετά εὐκατάστατες καί προικοδοτοῦν τό νέο ζευγάρι μέ ἀρκετά κινητά καί ἀκίνητα. Οἱ παρευρισκόμενοι καί ὑπογράφοντες ὡς μάρτυρες εἶναι ἐπίσης πολυ-
 ἀριθμοί καί μέ τήν παρουσία των προσδίδουν κύρος στό γεγονός τῆς
 συντάξεως τοῦ Προικοσυμφώνου καί στὸν ἐπικείμενο γάμο.

XXXV. ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΚΛΕΑ: 22-05-1849²⁹⁶

1) Περίληψη

Πρόκειται γιά Πρακτικόν καταγραφῆς τῶν περιουσιακῶν στοι-
 χείων τοῦ Μιχαήλ Κλέα, περιλαμβάνον ὁμολογίες, ἐνδύματα, ἐργα-
 λεῖα, οἰκοσκευὴ κ.λπ. Δέν ἀναγράφονται οἱ λόγοι τῆς συντάξεως
 τοῦ Πρακτικοῦ αὐτοῦ, ὅμως ἀπὸ τό περιεχόμενόν του εἶναι δυνατόν
 νά ἐξαχθοῦν τὰ ἐπόμενα συμπεράσματα:

Ὁ Μιχαήλ Κλέας, μόνιμος κάτοικος Νισύρου καί ξυλουργός τό
 ἐπάγγελμα, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὸν κατάλογο τῆς καταγρα-
 φῆς τῶν ἐργαλείων αὐτοῦ, ἀπεβίωσε, πιθανῶς χωρὶς νά ἔχει ἀφήσει
 σύζυγον ἢ τέκνα ἢ ἄλλους στενοὺς συγγενεῖς. Ὡς ἐκ τούτου συν-
 τάσσεται τό Πρακτικόν αὐτό, στό ὁποῖο περιλαμβάνονται ὅλα τὰ
 περιουσιακά στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἄφησε ὁ ἀποβιώσας, ὅπως: Ὁμο-
 λογίες, ἐργαλεῖα, ἐνδύματα, εἶδη οἰκοσκευῆς κ.λπ.

Πιθανῶς τό Πρακτικόν αὐτό συνετάχθη, εἴτε γιά νά διανεμηθοῦν
 τὰ περιουσιακά στοιχεῖα τοῦ ἀποβιώσαντος Μιχαήλ Κλέου στὸν
 εὐρύτερο κύκλο τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν του καί κληρονόμων του,
 εἴτε ἐν ἀπουσίᾳ αὐτῶν, νά ἐκποιηθοῦν καί τὰ ἔσοδα νά περιέλθουν
 στό Ὀθωμανικὸ Κράτος, στήν Κοινότητα ἢ στήν Ἐκκλησία.

Εἶναι ἐπίσης πιθανόν ὁ ἀποβιώσας, διὰ Διαθήκης αὐτοῦ, νά ἄφη-
 σε τὰ περιουσιακά του στοιχεῖα σέ κάποιο δημόσιο φορέα ἢ Ἰδρυ-
 μα καί ἐκρίθη πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητη ἡ λεπτομερὴς καταγραφή
 αὐτῶν.

2) Κείμενο

«1/Καταγραφή τῆς οὐσίας 2/Μιχαήλ Κλέα²⁹⁷, ὡς ὁμολογητι3/κά,
 καθὼς φορέματα καί 4/λοιπά...
 5/Τὴν 22. Μαΐου 1849.

296. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 224-225.

297. Μιχαήλ Κλέας, χωρὶς πατρώνυμο: Πιθανῶς πρόκειται γιά τὸν Μιχαήλ

[Ὁμολογίαι]

6/Μία Ὁμολογία τοῦ Ν(ικολάου) Νικήτα Χαρ7/τοφύλη²⁹⁸: τετρα-
κόσια ὀγδόντα γρ(όσια): 480.

8/Τοῦ Μι(χαήλ) Κωνταντίνου Βροντόλαλου²⁹⁹, Ὁμολογ(ία): γρ(ο-
σίων) διακοσίων: γρ(όσια): 200.

9/Τοῦ Μιχα(ήλ) Πα(πα)δημητρίου³⁰⁰, Ὁμολογία γρ(οσίων) τρια-
κοσίων σαράντα τριῶν: 343.

10/Τοῦ Νικολάου Λογοθέτη³⁰¹, Ὁμολογία γρ(όσια): διακόσια εἴ-
κοσι: 220.

11/Τοῦ ἰδίου Ὁμολογία γρ(οσίων) χιλίων ἑξακοσίων ἑβδομήντα
ἑπτά: γρ(όσια) 1677.

12/Τοῦ αὐτοῦ Ὁμολογία ἔχει ἐμβασμένη χίλια ἑκατόν ἑξήντα πέ-
ντε γρ(όσια): 1165.

13/Τοῦ Γεωργίου Ἰγνατίου³⁰², Ὁμολογία γρ(όσια) πενήντα: γρ(ό-
σια): 50.

14/Τοῦ Ἐμμ(ανουήλ) Σακλάρη³⁰³, Ὁμολογία γρ(οσίων) τριακοσί-
ων πενήντα: γρ(όσια): 350.

15/Τοῦ Ἐμμ(ανουήλ) Πα(πα)χατζάκη³⁰⁴, Ὁμολογία γρ(όσια) πε-
νήντα: γρ(όσια): 50.

16/Τοῦ Παντελῆ Ἰω(άννου) Μουλοῦ³⁰⁵, ἄνευ Ὁμολογίας, γρ(όσια)
πενήντα: γρ(όσια): 50.

Κωνσταντίνου Κλέα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σύζυγος τῆς Ἄννας παπᾶ Νικολάου Σαρ-
ρῆ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1223-1225.

298. Νικόλαος Νικήτα Χαρτοφύλης. Νικόλαος Χαρτοφύλης τοῦ Νικήτα ἢ
Διακο-Νικήτα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 577, 641, 760-762.

299. Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Νικολάου Βροντόλαλου ἀναφέρεται κατὰ τό ἔτος
1850. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 964.

300. Μιχαήλ Παπαδημητρίου: παπᾶ Μιχαήλ Παπαδημητρίου. Τσιρπανλῆς
2018, σ. 497, 510, 1080.

301. Νικόλαος Λογοθέτης τοῦ Χατζῆ-Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 735, 1016.

302. Γεώργιος Ἰγνατίου: Ἰγνατίου ὡς ἐπίθετο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 550, 806,
807.

303. Ἐμμανουήλ Σακλαρῆς: Ἀνεψιός τῆς Καλῆς Σακλαρῆ [1847]. Τσιρπανλῆς
2018, σ. 678, 995, 1013, 1014.

304. Ἐμμανουήλ Παπαχατζάκης: Παπαχατζάκης, ὡς ἐπίθετο. Τσιρπανλῆς
2018, σ. 1032.

305. Παντελῆς Ἰωάννου Μουλλοῦ: Οἰκογένεια Μουλλοῦ. Τσιρπανλῆς 2018,
σ. 340, 512, 892.

17/Συνάθροισις τοῦ Δευτερίου του³⁰⁶, γρ(όσια) χίλια τριάντα ἑπτά: γρ(όσια) 1037.

18/Φορέματα.

19/Ὑποκάμισα δεκαεπτὰ, νεσώρινα³⁰⁷ καὶ ξενικά, ἀρ(ι)θ(μός): 17.

20/Σαλβάριον³⁰⁸ ἓν καινούργιον καὶ ἓν παλαιόν, ἀρ(ι)θ(μός): 2.

21/Γελέκια τζοχίτικα τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.

22/Σανταμάρικα³⁰⁹ τζοχίτικα δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2.

23/Κοντογούνιον τζοχίτικον ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

24/Φέσια τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.

25/Βρακίον ἀπὸ σαντέ ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

26/Βρακίον ἕτερον παλαιόν, ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

27/Ἐσώβρακα καινούργια δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2

28/Ζωνάρια τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.

29/Μανδήλια τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.

30/Κάλτσες ζευγάρια τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.

31/Ἀμπαν³¹⁰ ἓνα παλαιόν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

32/Ἀμπάδια καινούργια ἑξί, ἀρ(ι)θ(μός): 6.

33/Πετζέταν μεταξωτὴν μία, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

34/Καπότα ἀμπαδένια δύο, ἀρ(ι)θ(μός): 2.

35/Καπλάτισμα παπλώματος ἀπὸ Ἀμερικὴν ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

36/Δακτυλίδιον ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

37/Τὰ σύνεργα τῆς τέχνης του.

38/Πάνεστρα³¹¹ τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.

39/Ρουκάνιον ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.

40/Λίμες τρεῖς, ἀρ(ι)θ(μός): 3.

41/Σκούλον³¹² ἓν, ἀριθμός: 1.

306. Τό Δευτέριον: Κοινῶς «Τεφτέρι, τό», ἥτοι σημειωματάριον, ἀπὸ τό ἑλληνικόν «Διφθέρα, ἦ».

307. Νεσώρινα: Ἐντόπια (;).

308. Σαλβάριον ἢ σαλβάρι ἢ σαλιβάρι: Πολυτελής βράκα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 272, 282, 284. Βλ. καὶ Δανιήλ Γ', 21: «Τότε οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι (οἱ τρεῖς Ἑβραῖοι παῖδες στήν Βαβυλώνα, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ναβουχοδονόσορος Ἀνανίας, Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ) ἐπεδήθησαν σὺν τοῖς σαραβάροις αὐτῶν...» Ὁ ὅρος ὑπῆρχε ἤδη ἀπὸ πολὺ παλαιά. Σαραβάροις = Σαλβάρια.

309. Σανταμάρικα: Εἶδος ἐνδυμάτων.

310. Ἀμπάς, ὁ: Χονδρὸ μάλλινο ὕφασμα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 286, 1401.

311. Πάνεστρα, τά: Πιθανῶς πλάνιες.

312. Σκούλον, τό: Εἶδος μικροῦ μαχαιριοῦ.

- 42/Τρυπάνια τέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 4.
43/Πιρίονια δύο καὶ ἓνα ὄβηνα³¹³, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
44/Γωνίαν μίαν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
45/Πιάτα δεκατέσσαρα, ἀρ(ι)θ(μός): 14.
46/Τουφέκιον ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
47/Τεζαράκιον ἓν καὶ δύο παχάνια, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
48/Σεντούκια τρία, ἀρ(ι)θ(μός): 3.
49/Τραπεζία δύο, ἓν μέγαλον καὶ ἓν μικρόν, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
50/Σκάφην μίαν μεγάλην καὶ ἓν μικράν, ἀρ(ι)θ(μός): 2.
51/Εἰκόνα μίαν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
52/Οκτώηχο, Ψαλτήριον ἓν, ἀρ(ι)θ(μός): 1.
[Υπογραφές μαρτύρων]:
53/Ὁ Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ, παρών.
54/Ὁ Σύ(μ)βουλος Διακο-Ἀντώνης, παρών.
55/Ὁ Νικόλαος Νικητόπουλος, σύμβουλος.
56/Χατζῆ-Νικόλαος Χ(ατζη)γιαννάκης, σύμβουλος.
57/Χ(ρῆστος) Μ(ιχαήλ) Λογοθέτης.
38/Οἰκονόμος³¹⁴.
59/Ὁ τῆς Κοινότητος Γραμμ(ατεύς) Ν(ικόλαος) Ξένος³¹⁵.

3) Παρατηρήσεις

Τό Πρακτικόν αὐτό συντάσσεται μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ Κλέου, ξυλουργοῦ στοῦ ἐπάγγελμα, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι δέν ἄφησε οἰκογένεια καὶ στενοὺς συγγενεῖς ὡς κληρονόμους, γιὰ νὰ ἐνδιαφερθοῦν γιὰ τὰ περιουσιακά του στοιχεῖα.

Ἡ ἀξία τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ εἶναι μεγάλη, διότι μεταξύ ἄλλων γίνεται λεπτομερὴς περιγραφή, ἀφ' ἐνός μὲν τῶν ἐργαλείων ἐνός ξυλουργοῦ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., ἀφ' ἐτέρου δέ μίας πλήρους οἰκοσκευῆς ἐνός εὐκατάστατου ἀτόμου τῆς Νισύρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ὡς γραφέας τοῦ Πρακτικοῦ αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Νικόλαος Ξένος.

313. Ὁβήνας, ὁ: Πρόκειται προφανῶς γιὰ ἐργαλεῖο ξυλουργοῦ. Πρβλ. «Ὁβήνη, ἡ»: Ἀρχαία πόλη τῆς νήσου Κρήτης. Πιθανῶς πρόκειται γιὰ τὴν πόλη «Βήνη, ἡ». ΜΕΕ, τ. 18 (Ἀθῆναι ἀν. χρ. ἐκδ.), σ. 674.

314. Οἰκονόμος: Οἰκογένεια Οἰκονόμου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 155, 427, 512.

315. Νικόλαος τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδης ἢ Ξένος (*1805±1885), Γραμματεὺς τῆς Κοινότητος καὶ Νοτάριος. Ἀδελφός τοῦ Κωνσταντίνου παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη ἢ Ξένου, μαθητοῦ τοῦ Θεοφίλου Καίρη.

XXXVI. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΔΙΩΤΟΥ, ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΦΥΣΙΚΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΝΙΣΥΡΙΟΥ: 2-06-1849³¹⁶

1) Περίληψη

Είναι έπιστολή, τήν όποία έγραψε ό μόνιμος κάτοικος τής Νισύρου Γεώργιος Άντωνίου Μπογιατζής ή Βογιατζής³¹⁷. Αύτή άπευθύνεται πρός τόν γυναικάδελφόν του, ό όποϊος ζεί έκτός τής Νισύρου, προκειμένου νά τόν ενημερώσει καί νά τοῦ γνωρίσει μέ κάθε λεπτομέρεια, τά άφορῶντα στόν θάνατο τοῦ άδελφοῦ τοῦ παραλήπτη τής έπιστολῆς αὐτῆς.

Παράλληλα τό έγγραφο αὐτό εἶναι ένα εἶδος έπίσημης κατάθεσης μάρτυρα καί γνώστη τῶν συνθηκῶν τοῦ θανάτου τοῦ άποβιώσαντος. Αὐτός εἶναι πιθανῶς καί ό κύριος λόγος πού άντίγραφόν του κατετέθη καί διετηρήθη στό Άρχεῖο τής Μονῆς τής Παναγίας Σπηλιανῆς τής Νισύρου.

2) Κείμενο

«1/Ίσον, άπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου.

2/Τά διηγούμενα εἰς <τόν> θάνατον τοῦ άδελφοῦ σας, <όπως> γνωρίσετε 3/καταλεπτῶς πᾶσαν <τήν> ἀλήθειαν.

4/Σύντομα σᾶς λέγω³¹⁸, άφοῦ έφύγετε άπό <τήν> Νίσυρον, εἶναι γνωστόν σας, 5/εἰς ποίαν κατάστασιν μᾶς άφήσετε. Έσηκώθην ή γενεά αὐτή, όπου 6/έπασκεν άπό άρχῆς τής φατρίας καί μέ έδιωξαν άπό τήν θέσιν μου 7/καί έγώ αὐτόν έζητοῦσα καί έβάνω τόν Γεώργιον Διακο-Μιχάλη³¹⁹, 8/δέν (έ)βοήθησεν αὐτῷ, αλλά εἶχαν καί άπόφασιν διά θάνατον.

9/Ένας φίλος άπό τήν σκέψιν του, ό Μιχαήλ Τζουγάνης, μοῦ λέγει: φυ10/λάγου καλῶς τήν νύκταν. Έφύλαγα λοιπόν καί έγώ έως νά εἰδῶ τό 11/τέλος.

Μετά εἴκοσι ήμέρας άπό τόν λόγον αὐτόν έφθασεν ή Λα12/μπρή.

316. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 226-228.

317. Γεώργιος Άντωνίου Βογιατζής ή Μπογιατζής: Τσιρπανλής 2018, σ. 873, 874, 1017.

318. Συντάκτης καί άποστολέας τής έπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ό Γεώργιος Άντωνίου Μπογιατζής ή Βογιατζής, τήν όποία άποστέλλει άπό τή Νίσυρο πρός τόν έκτός Νισύρου διαμένοντα γυναικάδελφό του, προκειμένου γιά νά τόν ενημερώσει γιά τόν άφύσικο θάνατο τοῦ άδελφοῦ αὐτοῦ (άδελφοῦ τοῦ γυναικαδέλφου του).

319. Οίκογένεια Διάκο-Μιχάλη: Τσιρπανλής 2018, σ. 82.

Τὴν Τρίτην ἡμέραν [τῆς Διακαινησίμου] ἐπῆγαν καὶ τὰ εἰκονίσματα. Ἐτυχεν 13/καὶ ὁ ἀδελφός σας μαζὶν μέ αὐτοὺς εἰς τό τσίχην³²⁰, εἰς τοῦ Σακελλάρη 14/τὴν φαμίλιαν. Πρέπει νά ὁμίλησαν λόγους ἐναντίους. Καὶ αὐ15/τός, ὡς τὸν γνωρίζετε, ἦλθεν εἰς τὸν Γιαλὸν χωρὶς νά τοῦ εἶπουν 16/κανένα λόγον. Μοῦ ἐζητοῦσεν αἰτίας καυγά, ὡς ὁ ἀνεψιός σας Διά17/κος παρών. Ἐγὼ δέ διὰ ἐσᾶς ἐσιώπησα. Τὴν νύκταν εἰς τὰς τρεῖς 18/ῶρας, βγαίνει εἰς τό σπίτι μου καὶ ἐγὼ ἐπλάγιαζα εἰς τό μικρόν 19/σπίτιν, ἡ γυναῖκα μου μόνη της. Αὐτός τῆς λέγει: πού (εἶ)ν(αι) ὁ ἄνδρας σου;

20/Ἀγροίκησα αὐτῆς, τὸν ἔπιασα ἀπὸ τό χέριν. Τοῦ λέγω: Μπρέ συμπέθε21/ρε, τί; Τότε αὐτός μοῦ ἀποκρίνεται: Μάρση³²¹ ζητῶ καὶ εἶναι καὶ 22/ἀπόφασις, διὰ νά θανατωθεῖτε, ἐσύ καὶ ἀκόμα ἄλλοι δύο. Τοῦ 23/παί(ρ)νω τό μαχαίριν. Τοῦ λέγω: Ἐλα, νά σέ πάρω εἰς τό σπίτι σου. Καὶ μοῦ 24/λέγει: Ἐγὼ πάγω μόνος μου.

Εἰς ὀλίγον καιρόν ἦλθεν πάλιν ἀπέ25/ξω καὶ μοῦ λέγει: Δός μου τό μαχαίριν. Διατί ἀντί μοῦ λέγουν καὶ μέ 26/ἔστειλαν. Τότε ἐβεβαιώθην, ὅτι βέβαια τὸν ἔχουν (οἱ ἄλλοι) βαλμένον. Ἐπαρ27/ρησίασα τὰ τρέχοντα τῆς Δημαρχίας. Καὶ τῶν λέγω: Δῶστε μου ἐγ28/γράφως, νά πάγω εἰς τό(ν) ἀνώτερον, νά ἐξετασθεῖ αὐτός ὁ ἄνθρωπος.

29/Αὐτοὶ βέβαια ἐφοβοῦντο, μὴν τοὺς βγάλω εἰς τό φανερόν.
//σελ. 227:

30/Ὁ ἀδελφός μου Νικόλαος³²² μοῦ ἔλεγεν καὶ μέ ἀπαντοῦσεν, διὰ νά μὴν 31/ἀναφερτῶ. Καὶ ἐγὼ αὐτόν φανεροῦ(ν)τας, ὅτι αἰτίας τῶν Ἰατρῶν, ὅπου 32/τόν ἔβανα, θά μπερδεύσῃ καὶ ὁ Μιχάλης καὶ εἶναι ντροπῆς εἰς τὸν γα33/μβρόν μας, ἂν (καὶ) ἦτον ξένος, ἡμεῖς τοῦ ἐκάναμεν τό πρέπον. Εἶχεν 34/ὁ Νικόλας βουβαλιές³²³ καὶ ἀντένες³²⁴ καὶ ἐμπαρκάραμεν διὰ Σύμην, Ρό35/δον καὶ Μάκρην³²⁵ νά πουλήσωμεν. Αὐτοὶ δὲν ἄφησαν τὸν ἄνθρω36/πον νά ἡσυχάσῃ. Καὶ αὐτόν ἐζητοῦσα(ν) τότες καὶ τὸν ἔστειλαν εἰς 37/Ρόδον, ἀλλὰ ἀφοῦ

320. Εἰς τό τσίχην: Ἐκείνη ἀκριβῶς τῇ στιγμῇ.

321. Μάρση, ἢ: Ἐκδίκηση (:).

322. Νικόλαος Ἀντωνίου Μπογιαζῆς ἢ Βογιαζῆς = Νικόλαος Ἀντωνιάδης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 874, 1279.

323. Βουβαλιές: Βούβαλοι διετρέφοντο κατὰ τὸν 19ον αἰ. στή Νίσυρο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 323.

324. Ἀντένες: α) Ἀκτίνες τοῦ ἀνεμοτροχοῦ. β) ἀκτίνες τῶν ιστίων τοῦ πλοίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 121, 221, 333, 1237.

325. Μάκρη, ἢ: Πρόκειται γιὰ τό σημερινό Fethiye.

ἔφυγα(ν), τόν ἐμπάρκαραν μαζί τους, ὅπου καί ἄλλοι 38/πολλοί διά Ρόδον, διά νά ἐκδικηθοῦν τά πάθη τους.

Ἄλλοι τοῦ ἔλεγαν: 39/Ἄν ἀναφερτῇ ὁ Μπογιατζῆς³²⁶ διά ἐσέν, πές ὅτι εἶναι κακός ἄνθρωπος 40/πος καί ἀποφάσισα νά τόν ἐσκοτώσω, διά νά γλυτώσει ὁ κόσμος. Ἡ 41/τον μαζί ὁ Δήμαρχος μέ τό καῖκι, ὁ Διακο-Ἀντώνιος, ὁ Παῦλος 42/καί ἄλλοι τῶν χωρίων ἄνθρωποι καί ὁ ἀδελφός σας. Ἔτερον καῖκιν 43/ὁ Ἡγούμενος, ὁ (Οἰ)κονόμος, ὁ παπᾶ Μανώλης, ὁ παπᾶ Νικήτας. Αὐτοί ὅλοι 44/ἐπήγαινα(ν) κατ' ἐμοῦ, διά χαλασμόν μου. Εἰς τόν δρόμον ἔπεσεν ὁ ἀδελφός σας εἰς τήν θάλασσα(ν) ἀπ' τό καῖκιν τοῦ Δημάρχου, διατί 46/μέ ἄλλον καῖκιν ἐπήγαιναν οἱ παπάδες. Δέν ἐγνωρίζομεν γῆ (ή) 47/ἦτον ἔρημον, γῆ (ή) μόνος του ἐπῆγεν καί ἀπό τόν φόβον τους ἔμειναν 48/ἄπρακτοι. Ἐγέλασαν καί τόν Πασᾶν, ὅπου δέν τοῦ εἶπαν τήν ἀλήθειαν³²⁷, διατί ἐφοβοῦντο τήν κεφαλὴν τος. Ἄν ἦτον κακός, ἄς τόν 50/ἐπρόσεχαν, ἄν ἦτον καλός, τί τόν ἔπαιρνα(ν); Μόλον τοῦτο ἐσεῖς λείψατε, ἐγὼ σιωπῶ. Αὐτά εἶναι τά περιστατικά καί ὄχι ἄλλον.

52/Ὁ γυναικαδελφός σας Γεώργιος, σᾶς χαιρετᾶ 53/καί ἄν ἀκούσετε τά μέν καί τά δέ, ἀναγνώσετε καί καταλάβαιτε.

54/Σᾶς γράφω συντόμως ὀλίγα καί νοήσετε πολλά, ὅπως ἐχάθη 55/ὁ ἀδελφός σας. Ἐγὼ ἔφυγα μέ τόν Νικόλαν³²⁸ εἰς τήν δουλειάν 56/μας. Αὐτοί, οἱ Δήμαρχοι, ἔκαμαν τά τέλη τους, μέ κακῶς ἀνοησίας καί εἶναι ὅλη ἡ αἰτία τοῦ Κωνσταντίνου καί Ἡγουμένου³²⁹.

58/1849, Ἰουνίου 2».

3) Παρατηρήσεις

Τό ἐγγράφον αὐτό κέκτηται ιδιαίτερη σπουδαιότητα, πρῶτον ἀπό γλωσσικῆς ἐπόψεως ἐξεταζόμενο καί δεύτερον ἀπό πλευρᾶς περιεχομένου. Ἀπό γλωσσικῆς πλευρᾶς θεωρούμενο εἶναι ἓνα κείμενο, τό ὁποῖο μέ χαρακτηριστικό τρόπο ἀποδίδει στή γλῶσσα τῶν

326. Γεώργιος Ἀντωνίου Βογιαζῆς ἢ Μπογιατζῆς.

327. Ἀπό αὐτά συνάγεται, ὅτι ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανικῶν Ἀρχῶν ἔγιναν ἔρευνες καί ἀνακρίσεις, προκειμένου νά διευκρινισθοῦν οἱ ἀκριβεῖς συνθήκες τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ παραλήπτου τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ὅμως οἱ γνωρίζοντες ἀπέκρυψαν τήν ἀλήθεια καί ἔτσι ξεγέλασαν τίς Ὀθωμανικές Ἀρχές.

328. Νικόλας: Νικόλαος Ἀντωνίου Μπογιατζῆς ἢ Ἀντωνιάδης, ἀδελφός τοῦ Γεωργίου Μπογιατζῆ, ἀποστολέα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

329. Ἡγούμενος: Προφανῶς ὁ Ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμων ἢ Ζαμπέτογλου, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου.

ἀπλῶν ἀνθρώπων τῆς Νισύρου τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., τόν τρόπο πού ἐπικοινωνοῦσαν οἱ ἄνθρωποι μεταξύ των, μέ τή χρήση τῆς δημοτικῆς, χωρίς προσπάθειες ἀπομίμησης τῆς καθαρεύουσας ἢ τῆς γλώσσας τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς.

Ἀπό πλευρᾶς περιεχομένου εἶναι ἐπίσης σημαντικό, διότι φανερώνει μεταξύ ἄλλων τούς ἀγῶνες, τίς ἀγωνίες, τίς ἔριδες, τά πάθη καί τά παθήματα τῶν ἀνθρώπων τῆς τότε ἐποχῆς, χωρίς ἀφαιρέσεις καί ἐξιδανικεύσεις. Πάθη καί μίση, πού ἀποσκοποῦσαν στήν ἐξουθένωση καί στόν θάνατο συνανθρώπων, μελῶν τῆς τότε κοινωνίας τῆς Νισύρου. Ὑποπτες συμπεριφορές, ψεύδη, σκόπιμη διαστρέβλωση γεγονότων καί ἀπόκρυψη τῆς ἀλήθειας, γιά ἀποποίηση εὐθυνῶν καί ἰδιοτελῆ συμφέροντα.

Στό τέλος ὅλων αὐτῶν τῶν βλαπτικῶν καί ἀπαράδεκτων συμπεριφορῶν ἕνας ἄνδρας, ἀδελφός τοῦ παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, χάνει τή ζωή του κατά τρόπο ὄχι φυσιολογικό – πίπτει στή θάλασσα, μόνος του ἢ ρίπτεται ἀπό ἄλλους, χωρίς ποτέ νά διευκρινισθοῦν οἱ ἀκριβεῖς συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ἐκεῖνος ἔχασε τή ζωή του.

Ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, γνώστης τῶν γεγονότων, ἀναλαμβάνει νά ἐνημερώνει δι' αὐτῆς τόν ἐκτός Νισύρου ζῶντα ἀδελφό τοῦ θύματος, γιά τίς ἀκριβεῖς συνθῆκες, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ὁ ἀδελφός του ἔχασε τή ζωή του. Ἀρνητικές κρίσεις ἐκφράζονται σέ βάρος ὀρισμένων προσώπων, ἀλλά καί σέ βάρος τῆς τότε Κοινοτικῆς καί Ἐκκλησιαστικῆς Ἡγεσίας τῆς Νισύρου. Ἀλλά καί οἱ ἀπλοί κάτοικοι τῆς νήσου δέν ἦσαν ἄμοιροι εὐθυνῶν.

Κείμενα τοῦ εἴδους αὐτοῦ σπανίζουν καί ρίπτουν ἄπλετο φῶς στίς συνθῆκες, κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ζοῦσαν οἱ κάτοικοι τῆς Νισύρου κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰ.

XXXVII. ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΜΜΑΡΤΥΡΟΝ ΓΡΑΜΜΑ:

18-08-1849³³⁰

1) Περίληψη

Ἡ Καλή (Καλλιόπη), κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδη ἢ Σακελλαρίου, ἐμφανίσθηκε αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τοῦ Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου καί τοῦ ἐδήλωσε, ὅτι ἀναχω-

330. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 229-230.

ρεῖ προσεχῶς γιά τήν Κωνσταντινούπολη καί τοῦ ἐμπιστεύεται πρὸς φύλαξη χίλια γρόσια σέ μετρητά καί δύο σεντούκια μέ διάφορα πράγματα ἀξίας. Ἐάν παρ' ἐλπίδα, συμβεῖ νά μὴν ἐπιστρέψει λόγω ἐπισυμβάντος θανάτου αὐτῆς, ὀρίζει τί πρέπει νά γίνει σχετικὰ μέ τὰ ἐμπιστευθέντα στὸν Ἡγούμενο χρήματα καί πράγματα.

Πρῶτον, δωρίζει στό Μοναστήρι τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς πεντακόσια γρόσια καί ὀρισμένα πράγματα, γιά ψυχικὴ της σωτηρία. Ἡ Μονὴ ὀφείλει νά τελέσει τὰ μνημόσυνά της καί ὅτι ἄλλο συνηθίζεται.

Δεύτερον, τὰ ὑπόλοιπα πεντακόσια γρόσια καί ὀρισμένα πράγματα, τὰ δωρίζει στὸν βαπτισμιό της Νικόλαο Καραγεώργη, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνήλικος. Ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς ὀφείλει κατ' ἀρχὴν νά κρατήσῃ τὰ πεντακόσια γρόσια καί τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα δωρίζονται στὸν βαπτισμιό της καί νά τοῦ τὰ παραδώσει, ὅταν αὐτὸς ἐνηλικιωθεῖ.

Ὅμως, ἐάν ἡ Καλή, κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδῃ ἢ Σακελλαρίου, ἤθελε ἐπιστρέψει σῶα καί ἀβλαβὴς ἀπὸ τό ταξίδι της στήν Κωνσταντινούπολη, τότε ἐκείνη θά λάβει καί πάλιν ὅλα ὅσα ἔχει καταθέσει πρὸς φύλαξη στὴ Μονὴ τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, τόσο τὰ χρήματα, ὅσο καί τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

2) *Κείμενο*

«1/† Διὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ καί ἐμμαρτύρου Γράμματος φανεροῦται, ὅτι παρρησι2/ασθεῖσα ἡ κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδῃ³³¹ ἔμπροσθεν τῆς ἐμῆς Πανοσιότητος καί τῶν 3/ὑποφαινομένων, τοῦ τε Ἡγουμένου τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Ἀρχ(ιμανδρίτου) Νεοφύτου καί ὁμο4/λόγησεν ἰδίαις χεῖρεσιν, ὅτι ἀναχωρεῖ διὰ Κωνσταντινούπολιν καί ἀφήνει 5/εἰς χεῖρας τοῦ Ἡγουμένου τῆς Π(αναγίας) Σπη(λιανῆς), ὅσα χρήματα ἔχει δοσμένα τοῦ Ἡγουμένου, 6/τὰ ὁποῖα συμποσοῦνται εἰς γρόσια χίλια καί ἓν σεντούκιον μέ ὅτι περιέχει 7/μέσα, κατὰ τὸν κατάλογον, τὸν ὁποῖον ἔχει ἀνά χεῖρας της, καθὼς καί ἕτερα 8/καί ἀπὸ αὐτὰ τὰ ροῦχα, ὁποῦ ἔχει μέσα τό σεντούκιν. Ὁ μὴ γένοιτο, ἂν ἦθε9/λε μοῦ ἀκολουθήσῃ θάνατος, διατάττω, οὕτω πῶς:

Πρῶτον, ἀφιερώνω 10/εἰς τό Μοναστήρι τῆς Παναγί(ας) Σπηλιανῆς τὰ σεντούκια καί τὰ δύο καί δύο 11/φουστάνικια, τὰ καλύτε-

331. Καλή, κόρη τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίδῃ: Ἀναφορικά μέ τήν Εἰρήνη Γ. Σακελλαρίδῃ, βλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 745-748.

ρα καί τά ἕξι μανδήλια τά καλά καί πέντε 12/ὑποκάμισα, δύο πετζέ-
τες, ἕνδεκα πῆχες <ὑφασμα> ἀμερικάνικον καί 13/τριάντα δύο πῆχες
χασές καί ἕν καθρέπτην καί ἕν κοντογούνιν 14/τεϊμένικον³³² καί γρό-
σια πεντακόσια, ἀρ(ιθμός) 500. Αὐτά τά ἀφιε15/ρώνω εἰς τό Μονα-
στήριν διά ψυχικήν μου σωτηρίαν.

Ἔτι διατάττω, 16/τά μένοντα πεντακόσια γρόσια, ἀρ(ιθμός) 500
καί ὅσα ἄλλα πράγ17/ματα μένουν εἰς τά σεντούκια μου, ἐξ ὧν ἀπό
ἐκεῖνα, ὅπου ἀφιε18/ρῶσα εἰς τό Μ(οναστήριν), τά δίδω εἰς τόν βα-
πτιστημιόν μου Νικόλαον, υἱόν 19/τοῦ Καραγεώργη³³³, τά ὅποια
φαίνονται εἰς τόν κατάλογον, τά ὅποια 20/θέλουν στέκονται εἰς
χεῖρας τοῦ Ἡγούμενου, ἕως ὅτου (ἐν)ηλικιωθεῖ 21/ὁ βαπτιστημιός μου
καί τότε θέλει τά λαμβάνη ἀπό τόν Ἡγούμενον.

22/Ταῦτα θέλω καί βούλομαι αὐτοπροαιρέτως, νά μένουν ἀπαρα-
σάλευτα, διά τήν 23/ψυχήν μου, εἰ μέν καί ἤθελέ μου ἀκολουθήσῃ
θάνατος. Εἰ δέ 24/θέλῃ ὁ Θεός καί ἔλθω καλά, θέλω παραλαμβάνη
τά πράγμα25/τά μου σῶα καί ἀνελλιπῇ παρά τοῦ ἄνωθεν ρηθέντος
Ἡγου26/μένου κυρίου Νεοφύτου.

//σελ. 230:

27/Πρός τούτοις ὑπόσχεται ὁ ρηθεῖς Ἡγούμενος, νά ἀκολουθήσῃ
τό Μ(οναστήρι) ὡς χρε28/ος καί ψυχικά καί μνημόσυνα, καθὼς ἔθος
ἔστι τοῖς Ὁρθοδόξοις 29/Χριστιανοῖς.

Ταῦτα καί ὑποσημειοῦται, ὡς ἀγράμματος, παρά τοῦ ἰδίου 30/
Γραφέος, ἵνα ἔχῃ τήν ἰσχύν καί τό κύρος ἐν παντί Κριτηρίῳ.

31/1849, Αὐγούστου 18, ἐν Νισύρῳ.

32/Καλή, τῆς Εἰρήνης Σακελλαρίου, ὑποφαίνομαι διά τοῦ ἰδίου
Γραφέος.

33/Ὁ Ἐπίσκοπος καί ἀντιπρόσωπος Ρόδου Μυρέων Ἀγάπιος³³⁴
34/γράφω.

35/Οἰκονόμος παπᾶ Νικόλαος³³⁵.

36/Χ(ατζῆ) πα(πᾶ) Νικήτας βεβαιῶ.

332. Κοντογούνι τεϊμένικον: Κοντογόνιον ἢ Κοντογούνιον: Εἶδος γυναικείου
γελέκου μέ γούνα στά ἀνοίγματα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 270.

333. Νικόλαος, υἱός Καραγεώργη. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1250.

334. Ὁ Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος (*περίπου 1805±1886) εὐρίσκετο τότε στή
Νίσυρο, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου, ὁ
ὅποιος ἀδυνατοῦσε ἐκ τῶν πραγμάτων νά ἐπισκεφθεῖ τή Νίσυρο καί υπογράφει
ὡς μάρτυρας.

335. Παπᾶ Νικόλαος Οἰκονόμος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 420, 501, 510.

37/Ο Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ, βεβαιῶ.
 38/Διάκο-Βασίλης Χ(ατζη)γεω(ργίου).
 39/Παῦλος».

3) Παρατηρήσεις

Τό ἔγγραφο ἀυτό εἶναι σημαντικό ἀπό πολλές πλευρές θεωρούμενον. Πρῶτον, ὅτι ἡ Μονή τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, δέν ἀποτελοῦσε μόνο τό θρησκευτικό κέντρο τῆς Νισύρου, ἀλλά ἀποτελοῦσε καί ἓνα Ἰδρυμα, στό ὁποῖο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἔτρεφαν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη. Ἐμπιστεύονταν σέ αὐτό τή φύλαξη χρημάτων καί ἀντικειμένων ἀξίας καί σέ περίπτωση θανάτου τῶν, ὀρίζαν, ὅπως ἡ Μονή φροντίσει γιά τή διάθεση αὐτῶν μέρος τῶν ὁποίων ἐδωρίζετο στή Μονή αὐτή.

Ἡ Μονή ἐξουσιοδοτεῖτο, σέ περίπτωση πού κατά τό διάστημα τῆς ἀπουσίας τοῦ ἰδιοκτῆτου τῶν πρὸς φύλαξη κατατεθέντων χρημάτων ἢ διαφόρων εἰδῶν, ἐκεῖνος ἀπέθνησκε, νά φροντίσει γιά τή διάθεση τῶν κατατεθέντων, σύμφωνα μέ τήν ἐκπεφρασμένη θέληση αὐτοῦ. Ἐπίσης ἡ Μονή ἀνελάμβανε νά τελέσει μνημόσυνα καί ὅλα τά σχετικά, στήν περίπτωση τοῦ θανάτου τοῦ ἰδιοκτῆτου τῶν κατατεθέντων.

Ἀνάλογη λειτουργία εἶχαν καί τά μεγάλα Ἱερά στήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Εἶναι γνωστόν ὅτι σέ αὐτά, π.χ. στό Ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς, στό Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου καί ἄλλοῦ, κατετίθεντο πρὸς φύλαξη χρηματικά ποσά καί διάφορα ἀντικείμενα, κατά τρόπον παρόμοιον πρὸς ἐκεῖνον τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου.

XXXVIII. ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΓΡΟΣΙΩΝ:

1-09-1849³³⁶

1) Περίληψη

Ὁ Νικόλαος Μπαριανός Γρηγορόπουλος δανείζεται ἀπό τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο τριακόσια πενήντα (350) γρόσια καί ὑπόσχεται νά τά ἐπιστρέψει σέ 61 ἡμέρες. Ἐάν δέν μπορέσει νά τά ἐπιστρέψει στήν προθεσμία αὐτή, τότε ἐπιβαρύνεται νά καταβάλλει τόκο 10% ἑτησίως.

336. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 231.

2) *Κείμενο*

«1/Ο καί ύποφαινόμενος Νικολῆς 2/Μπαριανός³³⁷ Γληγορόπουλος, ἔλαβον παρά τοῦ 3/Ἡγουμένου τῆς Σπηλιανῆς γρόσια τριακόσια 4/πενήντα, ἀριθ(μός): 350, τὰ ὅποια τὰ 5/ἔλαβα διὰ χρεῖαν μου. Θέλω πληρώσω αὐτά 6/εἰς διάστημα ἡμέρας 61 καί ἂν δέν πλη7/ρώσω εἰς τὴν διορίαν μου, θέλω πληρώνω δέκα 8/τοῖς ἑκατόν τόν χρόνον. Δι' ὅ, δίδω 9/τό παρόν εἰς χεῖρας τοῦ δανειστοῦ μου, διὰ 10/σφάλειάν του.

11/Τὴν α' Σεπτεμβρίου 11/1849.

12/Νικολῆς Γρηγορόπουλος, ὑπόσχομαι 13/τ(ά) ἄνωθεν, διὰ χειρός Ν(ικολάου) Σακελλαρίδου.

14/Διακο-Ἀντώνης, μάρτυς.

15/Ν(ικόλαος) Σακελλαρίδης³³⁸, τῆς Κοινότητος Γραμ16/ματεὺς, μάρτυς.

17/Νικόλαος Χ(ατζη)παπ(ᾶ) Ἰω(άννου) Κέντρη γράφω καί μαρτυρῶ».

3) *Παρατηρήσεις*

Ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς δανεῖζει 350 γρόσια στὸν Νικόλαο Γρηγορόπουλο, ἄνευ τόκου, προκειμένου νὰ τὸν διευκολύνει σέ προσωπική του ἀνάγκη. Ἐκεῖνος ὀφείλει νὰ τὰ ἐπιστρέψει στὴ Μονή ἐντός 61 ἡμερῶν. Ἐάν δέν μπορέσει, τότε ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλει τόκο 10% ἑτησίως.

Συνεπῶς ἡ Μονή τῆς Σπηλιανῆς, ἀφ' ἑνός μὲν διευκολύνει, ὅσους ἀντιμετωπίζουν ἐπείγοντα οἰκονομικά προβλήματα, ἀφ' ἑτέρου δέ, σέ ὀρισμένες περιπτώσεις εἰσπράττει τόκο γιὰ τὰ δανεισθέντα χρήματα.

337. Τό «Μπαριανός», προφανῶς ἀπὸ τό «Παριανός», ἦτοι καταγόμενος ἀπὸ τὴ νῆσο Πάρο τῶν Κυκλάδων.

338. Νικόλαος Σακελλαρίδης: Πρόκειται γιὰ τὸν Νικόλαο Σακελλαρίδη ἢ Ἐένου, υἱό τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίου καὶ ἀδελφὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ἰω. Σακελλαρίδου ἢ Ἐένου. Ὁ Ν. Σακελλαρίδης φέρει τὸν τίτλο τοῦ Γραμματέα τῆς Κοινότητος, ἐνῶ ἀργότερα φέρει τὸν τίτλο τοῦ Νοταρίου. Ποιὸς τοῦ τὸν ἀπένευμε παραμένει ἄγνωστο.

**XXXIX. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΥΡΕΩΝ ΑΓΑΠΙΟΥ,
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 8-12-1849³³⁹**

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος εὐρίσκεται τὴν περίοδο αὐτὴ στὴ νῆσο Σύμη, μαζί μέ τόν Ἐπίσκοπο Μυρέων Ἀγάπιο. Κατ' ἐντολήν τοῦ Ἰακώβου ὁ Ἀγάπιος γράφει καί ἀποστέλλει τὴν ἐπιστολήν αὐτὴν πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς στὴ Νίσυρον, τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ παραγγέλλει μεταξύ ἄλλων καί τὰ ἑξῆς:

α) Νά φωνάξει τόν Οἰκονόμον τοῦ Ἐμπορίου Νισύρου καί νά τόν διατάξει, νά παύσει νά ἀσχολεῖται μέ παράλογα κινήματα, διότι αὐτό δέν τοῦ εἶναι ἐπιτρεπτόν καί νά μὴν στηρίζεται σέ θεσμούς καί πρόσωπα τῆς Νισύρου.

β) Ἀναφορικά μέ τὴν ὑπόθεση τοῦ Νικολάου, γιὰ τὴν ὁποία δέν γίνεται περαιτέρω λόγος, περὶ αὐτῆς ἀναμένεται σχετικὸ μπουγιουρδὶ³⁴⁰, τὸ ὁποῖο ἐξεδόθη ἐκ μέρους τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως.

γ) Στόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο στέλλεται ἓνα βαρελάκι ἄδειο καί παρακαλεῖται, νά φροντίσει ἐκεῖνος νά γεμίσει μέ καλῆς ποιότητος κρασί καί στὴ συνέχεια νά σταλεῖ γιὰ λογαριασμό τοῦ Μητροπολίτου Ἰακώβου στὴ Σύμη ἢ ἂν εἶναι δυνατόν ἀπ' εὐθείας στὴ Ρόδο.

2) Κείμενο

«1/Τὴν πανοσιότητά της πατρικῶς εὐχόμεθα. Ὁ Ἅγιος Γέροντας³⁴¹ 2/παρομοίως, σᾶς εὔχεται πατρικῶς 3/καί κατὰ διαταγὴν τοῦ σᾶς γράφω.

Ἀφοῦ πρῶτον ἐρωτήσωμεν τὰ 4/τῆς ὑγείας σας, ἐπομένως σᾶς λέγω, νά φωνάξετε τόν Οἰκονόμον³⁴², νά 5/τόν διατάξετε, νά παύση

339. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 232.

340. Ἐπίσημο τουρκικὸ ἔγγραφο, διάταγμα, ἀπόφαση, μέ συνήθως δυσάρεστο περιεχόμενο γιὰ τόν παραλήπτη.

341. Ἅγιος Γέροντας: Ἐννοεῖται ὁ τότε Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος (1839-1856).

342. Οἰκόνομος: Οἰκογένεια καί ἐκκλησιαστικὸς τίτλος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 155, 427, 1240. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τόν παπᾶ Νικόλαον Οἰκονόμου, ἐφημέριον Ἐμπορίου Νισύρου.

ἀπό αὐτά τὰ παράλογα κινήματα³⁴³ καί νά 6/μὴν συγχίζεται περὶ ὄνου σκιᾶς, διότι δέν τοῦ εἶναι καί συγχωρη7/μένον καί νά μὴν κρεμίζεται σέ νισυριακά σχοινιά.

Διὰ δέ τοῦ 8/Νικολάου τὴν ὑπόθεσιν³⁴⁴, γνωρίζετε ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἐτούρκισεν³⁴⁵, καθὼς 9/ἔρχεται τό μπουγιουρδίν αὐτοῦ καί θέλετε πληροφορηθῇ παρὰ 10/τοῦ Σακελλαρίου, ἡ πανοσιότης σου, ὅμως εἰς τοῦτο νά σταθῇς ἀδι11/άφορος καί ἐάν σέ φωνάξουν εἰς τό Συμβούλιον, διὰ νά διαβαστῇ τό 12/μπουγιουρδί, τότες πηγαίνης καί ὅπως διατάττη ὁ Πασᾶ Ἀφέντης μας, 13/οὔτω καί θά ἐξακολουθήσουν. Καί ἀφοῦ λάβῃ ὁ Νικόλαος τὰ γρόσια, 14/τότε τόν λέγεις, ὅτι ἄς δώσῃ πρόσθιμον³⁴⁶, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

15/Ἐλάβετε καί ἕνα βαρελάκι μέ σιδερένια τζέρατα³⁴⁷, διὰ νά τό 16/γεμίσετε κρασίν καλόν καψαλιάρην³⁴⁸ τοῦ Γέροντος καί μᾶς τό 17/στελλετε. Εἰ δέ καί εὐκολυθῇτε ἀπό αὐτοῦ, νά τοῦ στείλετε 18/τά ἴσια εἰς Ρόδον, στείλετέ το. Τόν πα(πᾶ) Νικήταν εὐχομαι, τόν 19/Οἰκονόμον, τόν Παῦλον, τὴν Καλογραίαν καί ὅλους τοὺς φίλους.

20/Ταῦτα καί ὑγιαίνετε ἐν Κυρίῳ, κατὰ τόν διπλοῦν ἄνθρωπον.

21/Τῇ ἡ Δεκεμβρίου, α ω μ θ', ἐν Σύμῃ.

22/Τῆς Ὑμετέρας Πανοσιότητος ὅλος πρόθυμος.

23/Ὁ Μυρέων Ἀγάπιος³⁴⁹, ἐν 24/Χριστῷ εὐχέτης σας.

25/Τό βαρελάκι θέλετε 26/τό λάβῃ ἀπό τόν Σακελλάριον».

343. Ποία εἶναι τὰ «παράλογα κινήματα», ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὀφείλει νά ἀπέχει ὁ Οἰκονόμος τοῦ Ἐμπορίου Νισύρου δέν διευκρινίζεται.

344. Ὑπόθεσις τοῦ Νικολάου: Καί περὶ αὐτῆς δέν ἀναφέρονται περισσότερα.

345. Ἐτούρκισεν: Θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ, ὅτι αὐτὴ περιήλθε στὴν ἀρμοδιότητα τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως καί ἐξεδόθη ἢ ἀναμένεται νά ἐκδοθεῖ σχετικό μπουγιουρδί.

346. Πρόσθιμον: Πρόστιμον.

347. Τζέρατα, τὰ: σιδερένια στεφάνια, μέ τὰ ὁποῖα ἐνισχύεται ἡ ἀντοχὴ τοῦ βαρελιοῦ. Λέγονται καί «τσέρκουλα» (Κρήτη).

348. Καψάλια, τὰ: τοπ. στό Ἄργος. «Καψαλιάρης οἶνος»: Προφανῶς ὁ παρασκευαζόμενος ἀπὸ σταφύλια τῆς περιοχῆς Καψάλια καί ἐθεωρεῖτο οἶνος ἀνωτέρας ποιότητος.

349. Ἐπίσκοπος Μυρέων Ἀγάπιος: Περίπου 1805-1886. Φαίνεται ὅτι εἶναι Βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου τοῦ Πατμίου καί ἔρχεται στὴ Νίσυρο ὡς Ἐπίτροπος αὐτοῦ, προκειμένου, σέ συνεργασία μέ τόν Ἡγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά διεκπεραιώσῃ ὀρισμένα ἐκκλησιαστικῆς φύσεως θέματα.

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἐπιστολή αὐτή γράφεται μέν καί ἀποστέλλεται ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Μυρέων Ἀγάπιο, ὁ ὁποῖος τότε ὑπήγετο ὑπό τόν Μητροπολίτη Ρόδου, ὅμως ἐκφράζει ἐντολές τοῦ Ἰακώβου. Ἀναφέρονται θέματα, σχετικά μέ τή Νίσυρο καί δίδονται σχετικές ὁδηγίες καί κατευθύνσεις, ἀναφορικά μέ τόν τρόπο διαχείρισης καί ἀντιμετώπισεως αὐτῶν.

Ὁ Ἀγάπιος γενικά χειρίζεται καλῶς τήν ἑλληνική γλῶσσα, ὅμως διαπιστώνεται καί ἡ ὑπαρξη ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ὀρθογραφικῶν λαθῶν στό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς.

XL. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 25-01-1850³⁵⁰

1) Περίληψη

Ἡ χήρα Εἰρήνη, τό ἐπώνυμο τῆς ὁποίας δέν ἀναφέρεται, ἀποφασίζει νά δώσει τήν κόρη της Μαρία ὡς σύζυγο, στόν Νικόλαο, υἱό τοῦ ποτέ παπαῖ Παντελῆ καί τῆς πρεσβυτέρας αὐτοῦ Ἄννας καί τήν προικίζει μέ τά ἀναφερόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

2) Κείμενο

«1/Δίδω μέ τήν εὐχήν μου εἰς τήν 2/θυγατέρα μου Μαρίαν, τά ἐπόμενα 3/διά νόμιμον γάμον.

4/Τῆς δίδω ὅσα μοῦ εὐρίσκονται μη5/τρικά καί πατρικά μου καί ἐξ ὅλης 6/τῆς περιουσίας μου κρατίζω εἰς τήν παντελῆν 7/ἐξουσίαν μου τά δύο ταύλας εἰς τόν Ἀρμάν, 8/κρατίζω γεροντομοίρι τήν ἐπάνω ταύλαν εἰς 9/τήν Ἀγίαν Κυριακήν.

Τῆς δίδω τήν κρε10/πτῆν εἰς τά Ὀμμάτια, μέ ἀγγεῖα ἐπτά, εἰς τά 11/Σκιάρικα³⁵¹ κρεπτήν μίαν, μέ ἀγγεῖα τρία, καί ἕν 12/κρούπιον, στέρναν εἰς τά Σκιάρικα μίαν. 13/Τήν ἀποστροφὴν εἰς τοῦ Μαρμαρᾶ, μέ τήν 14/στέρναν, τήν κατοικίαν τά ὀσπήτια εἰς τόν 15/Ποταμόν, τά ἔξω, μέ τήν στέρναν, κρεββα16/τοστρώσιν μίαν, στρώμα ἕν, μαζελάρια 17/ἔξι, σκέπες τέσσαρας, μουστουχίες ἔξι, 18/βέργες μαργαριταρένιες ζεύγη δύο καί πέντε 19/ζεύγη κλέτενες, κουμπία

350. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 233-234.

351. Σκιάρικα, τά = Σκάρικα = Ἰσχιάρικα: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 196, 206, 1361.

ζεῦγη δύο, ἔν 20/ζεῦγος σκουλαρίκια, βελόνας δύο, μίαν ἄλυ21/σον, λαιμόν ἕναν, σεντούκιον ἕν, σουφράν 22/ἕνα, μύλοι ζεύγη δύο, τέξερον μέγα ἕν καί ἕν 23/μικρόν, ταβάν ἕνα, εἰκόνας ὀκτώ, ὑποκάμισα 24/γυναικεῖα δεκατέσσαρα, πετζέτες δέκα, σκού25/φιεσ τρεῖς, πάγκους δύο, ζεῦγος βοῶν ἕν, χοίρους 26/δύο, ἀξίνες τέσσαρες, ὑνία δύο, λούρα ζεῦγος 27/ἕν, μπαλτάν ἕνα, κασμάν ἕνα, βαριόν ἕν, 28/κελλάριον ἕν, ὡς εὐρίσκεται, κήπους δύο καί τό χῶ29/μα.

Καί ἐξ αὐτῶν κρατίζω γεροντομοίρι τόν ἕνα μέ

//σελ. 234:

30/συκίδια.

Τῆς δίδω προσέτι τό χωράφιον 31/εἰς τήν Ἀγίαν Αἰκατερίνην τοῦ Ἄργους καί τά 32/ὀσπίτια τά μέσα, κατά τήν εἰς τόν Ἡγού33/μενον γραφεῖσαν ἔννοϊαν τοῦ αὐταδέλφου μου Γεωρ34/γίου, διά τά ἔξοδα, τά ὅποια ὁ γαμβρός μου ἔχει 35/ἐξοδευμένα εἰς τό ὀσπήτιον, γρ(όσια) χίλια διακόσια 36/πενήντα, ἀρ(ι)θ(μός): 1250.

Κρατίζω παντελῶς τόν 37/κῆπον εἰς τόν Ἅγιον Σάββαν καί τό ὀσπήτιον εἰς 38/Λαπαρδᾶ³⁵². Εἰς τό μέσα ὀσπήτιον 39/θέλω κάθηναι ἐλευθέρως ἐν ὅσῳ ζῶ.

40/Προσφέρω καί ἐγώ, ὁ γαμβρός της Νικό41/λαος, δωρεάν πρὸς τήν πενθεράν μου Εἰρήνην, 42/γρ(όσια) τριακόσια ὀγδοήντα, ἀρ(ι)θ(μός): 380.

43/Δίδω καί ἐγώ, ἡ Ἄννα πα(πᾶ) Παντελῆ μέ 44/τήν εὐχήν (μου) εἰς τόν υἱόν μου Νικόλαον, τά εἰς τήν 45/Διαθήκην μου κηπούλια εἰς τό Πουλάδι³⁵³ τοῦ Ἄργους, 46/ἕν γανιτίκιον, ὑποκάμισα ἀνδρικά ὀκτώ, 47/ἕν βρακίον παννίτικον³⁵⁴ καί ἕν μέγα σινδόνιον.

48/Ἐν Νισύρῳ, τήν 25. Ἰανουαρίου 1850.

49/Ὁ Δήμαρχος Γεώργιος Μιχαήλ³⁵⁵. Ἰωάννης Μουλλός³⁵⁶.

50/Γεώργιος Ἀναγνώστης Σακελλάριος. Γεώργιος Χ(ατζη)-Μιχαήλ³⁵⁷.

51/Ὁ Κωσταντῆς ἀδελφός της.

352. Λαπαρδᾶ, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 78, 82, 1353.

353. Πουλάδι(ον), τό ἡ τοῦ Πουλλάδη: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 162, 192, 1351.

354. Πανίτικον = βαμβακερό ὕφασμα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 822.

355. Γεώργιος Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 756, 866.

356. Ἰωάννης Μουλλός. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 743.

357. Γεώργιος Χατζῆ Μιχαήλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 516, 864, 1048.

52/Παῦλος Γεωργίου³⁵⁸.

53/Χ(ατζη)-Μιχαήλ Γερασίμου³⁵⁹. Ἰωάννης Γεωργίου³⁶⁰.

54/Μανώλης Γεωργίου Καλλέργη(ς) Κωνσταντίνος Γεωργίου³⁶¹

55/Ο Γραμμ(ατεύς) Ν(ικόλαος) Σακελλαρίδης.

56/Υπόσχεται ἡ θυγάτηρ μου, νά μοῦ δίδῃ κατ' ἔτος τρία κοιλὰ

57/κριθάρη».

3) Παρατηρήσεις

Γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου αὐτοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης, υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη. Τό κείμενο εἶναι πολύ ἐπιμελημένο, σχεδόν χωρίς ὀρθογραφικά σφάλματα καί εὐανάγνωστο. Ἡ μητέρα τῆς νύμφης, ἡ προφανῶς χήρα Εἰρήνη, εἶναι ἀρκετά εὐκατάστατη καί προικίζει τή θυγατέρα της Μαρία, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶναι μοναχοκόρη, μέ ὁλόκληρη τήν πατρική καί μητρική της περιουσία καί πολλά κινητά πράγματα. Οἱ πολυάριθμοι μάρτυρες, οἱ ὁποῖοι παρίστανται κατά τή σύνταξη τοῦ Προικοσυμφώνου καί στό τέλος τό ὑπογράφουν, δίδουν μεγάλο κύρος στό γεγονός τοῦ ἐπικείμενου γάμου.

ΧΛΙ. ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ – ΕΠΙΤΙΜΙΟΝ (ΑΦΟΡΙΣΜΟΣ) ΤΟΥ ΧΑΤΖΗ-ΜΑΝΩΛΗ ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ: 25-05-1850³⁶²

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰακώβος, ἄνθρωπος καλλιεργημένος, μέ εὐρύτητα ἀντιλήψεως καί συνετός, ἀλλά καί ὑποχρεωμένος νά φροντίζει διά τήν τήρηση τῶν παραδόσεων, τήν ἀποφυγή σκανδάλων καί γιά τή σωτηρία τοῦ ποιμνίου του, ἐκδίδει τό παρόν ἐγγραφον-ἀφορισμόν, σέ βάρος τοῦ Νισυρίου Χατζῆ Μανώλη Κοκκινάκη, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ὁ ρηθείς Χατζῆ-Μανώλης, παρά τίς πατρικές συμβουλές τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Ἰακώβου, ἐγίνε αἷτιος σκανδαλισμοῦ τῶν πιστῶν.

358. Παῦλος Γεωργίου Παύλου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 728, 739, 746.

359. Χατζῆ Μιχαήλ Γερασίμου ἢ Βρούζος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 513, 690.

360. Ἰωάννης Γεωργίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 608.

361. Κωνσταντίνος Γεωργίου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1269, 1270.

362. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 236.

Ειδικότερα, ὁ Χατζῆ-Μανώλης εἶχε μία κόρη, ἡ ὁποία ὀνομάζε-
το Μαρία, τὴν ὁποίαν ἀνεδέχθη στό βάπτισμα ἡ ἀδελφή του Χα-
τζήδαινα, πιθανῶς ἄγαμος ἢ χήρα ἄνευ τέκνων καί ἡ ὁποία ἀκο-
λούθως υἱοθέτησε τὴν ἀνεψιάν καί ἀναδεκτὴ τῆς καί τῆς ἐδώρησε
ὁλόκληρη τὴν κινητὴ καί ἀκίνητη περιουσία τῆς.

Ὁ ἀδελφός τῆς Χατζήδαινας Χατζῆ-Μανώλης Κοκκινάκης καί
ἐνῶ ἦταν ἀκόμη ἡ κόρη του αὐτῆ ἀνήλικη, δωδεκαετῆς, ἐφρόντισε
νά τὴν ἀρραβωνιάσει μέ ἄνδρα κατὰ πολὺ μεγαλύτερό τῆς στὴν
ἡλικία. Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος ἀντέδρασε, θεωρώντας, ὅτι ὁ
ἀρραβῶνας αὐτός ἦταν παράλογος καί παράνομος καί συνεπῶς
ἀνυπόστατος.

Μετά τὴν ἀκύρωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἀρραβώνα, ἀργότερα ὁ
πατέρας τῆς Μαρίας ἐφρόντισε νά συνάψει δεῦτερο ἀρραβῶνα αὐ-
τῆς, μετά τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Παπαγιαννάκη, ὁ ὁποῖος ἤδη
ἦταν πρόσφατα παντρεμένος. Ἐπὶ πλέον ὁ Χατζῆ-Μανώλης, σέ
ἀντίθεση μέ τὴ θέληση καί τὴ Διαθήκη τῆς ἀδελφῆς του Χατζήδαι-
νας καί θετῆς μητέρας τῆς κόρης του αὐτῆς, ἐφρόντισε νά διανείμει
τὴν περιουσία τῆς Χατζήδαινας μεταξύ καί τῶν ὑπολοίπων φυσικῶν
τέκνων του.

Ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος, προκειμένου νά συνετίσει τὸν αἴτιο
σκανδάλων Χατζῆ-Μανώλη καί νά στηλιτεύσει τὴ συμπεριφορὰ του
αὐτῆ καί πρὸς γνώση καί παραδειγματισμὸ τῶν μελῶν τοῦ ποιμνί-
ου του, ἐκδίδει τὸ ἔγγραφο αὐτό, μέ τὸ ὁποῖο ἀφορίζει τὸν Χατζῆ-
Μανώλη Κοκκινάκη γιὰ τὴν ὅλη συμπεριφορὰ του καί καταρᾶται
αὐτόν. Ὁ ἀφορισμὸς ἰσχύει, ἕως ὅτου ὁ ἀφορισθεὶς μετανοήσῃ καί
προσπέσῃ, ζητώντας τὸ ἔλεος τῆς μητέρας Ἐκκλησίας καί ἡ Ἐκκλη-
σία τὸν συγχωρήσῃ.

Ἡ ἐκδοση παρομοίων ἐγγράφων καί ἀφορισμῶν ἀποτελοῦσε τὸ
ἔσχατο μέσον τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο ἐχρησιμοποιεῖτο μέ σύνεση
καί πολὺ σπάνια καί γιὰ πολὺ σοβαρά παραπτώματα ἢ σκάνδαλα.
Σημειωτέον, ὅτι γιὰ τίς κρατοῦσες ἀντιλήψεις τῆς τότε ἐποχῆς, ὁ
ἀφορισμὸς ἀποτελοῦσε μία βαρὺτατη ποινὴ καί οἱ ἐκκλησιαστικῆς
καί ἠθικῆς φύσεως συνέπειες αὐτοῦ, ἦσαν πολὺ σοβαρές γιὰ τοὺς
ἀφοριζομένους.

2) *Κείμενο*

«1/† Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, τιμώτατοι Δη-
μογέροντες καί Πρόκριτοι τῶν χωρίων ἀπάσης 2/τῆς νήσου Νισύρου

καί λοιποί πάντες εύλογημένοι Χριστιανοί, χάρις υμίν καί ειρήνη από Θεοῦ Πατρός.

3/Δηλοποιῶ ἐγώ, ὅτι ἐπειδή καί ἄλλοτε πρό πολλοῦ, δέν ἐλάθομεν νά συμβουλευόμεν πατρικῶς τόν ὁμοχώριόν 4/σας Χατζή-Μανώλην Κοκκινάκη³⁶³, ὅλα τά δέοντα καί λογικά ἀνήκοντα εἰς τόν χριστιανικόν του χαρακτήρα καί ἐν ταυτῷ, 5/νά κάνη εἰς τό ἐξῆς, ἀπό παρομοίας καταχρήσεις τοιούτων ἀρραβῶνων, εἰς ὁποίας διαφέρει [-----] καί μή ταραχάς 6/καί σκάνδαλα μεταξύ τῶν Χριστιανῶν, πιθανῶς δέ νά ἐκφέρωσι καί ἀπεκτός τῆς ἀδελφῆς του, αὐτός ὁμως ἀποστάς τῶν 7/πατρικῶν ἡμῶν συμβουλῶν, χωρίς νά σωφρονισθῇ ὁ ἀσύνητος ἀπό τόν πρῶτον ἀρραβῶνα τῆς θυγατρὸς του³⁶⁴, γιά ὅσα 8/ἐδοκίμασεν, αὐτός καί πάλιν εἰς διάστημα δύο μηνῶν, ἀφοῦ ἐπροσπάθησεν καί δεύτερον ἀρραβῶνα τῆς εἰρημέ9/νης θυγατρὸς του, μετά τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Παπαγιαννάκη³⁶⁵, ὁ ἴδιος ἐσχάτως ἤδη παντρεμένος, 10/συνειδήτως καί ἀναισχύντως τά πράγματα τοῦ αὐτοῦ ἀρραβῶνα διά τās τούτου βλάβας καί ἀτυχεστάτους σκο11/πούς.

Τούτων ἔνεκα, ἐπιθυμοῦντες κατά χρέος πατρικόν, νά παρεμποδίσωμεν τέλος τό ἀναπολόγιτον τούτου καί τό 12/νά παύση εἰς τό ἐξῆς ἀπό τοιαύτας ἀθεμιτο-ἀταξίας καί καταχρήσεις, (μέ) τās ὁποίας ἐπροξένησε οὐκ ὀλίγον σκάνδαλον μεταξύ 13/τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν.

Ἐν ταυτῷ δέ πρός σωφρονισμόν τοῦ ἰδίου, καθὼς καί πρός παράδειγμα εἰς τοὺς λοιπούς 14/καί δὴ γράφοντες τά τοῦ παρόντος ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτιμίου, ἔχομεν τόν εἰρημένον Χ(ατζή)-Μανώλην Κοκκινάκη, 15/ὡς ταραξίαν τῶν καλῶν καί πολλῶν σκανδάλων πρόξενον,

363. Χατζή Μανώλης Κοκκινάκης: Τσιρπανλῆς 2018, σ. 515, 677, 776, 1312. Σύζυγός του ἡ Καλή Χατζή Κονταρή. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1254.

364. Μαρία, κόρη τοῦ Χατζή Μανώλη Κοκκινάκη, ἀναδεκτή τῆς θείας τῆς Χατζήδαινας, ἀδελφῆς τοῦ πατέρα τῆς καί υἱοθετηθεῖσα ἀπό αὐτῇ. Ἡ Μαρία κληρονόμησε ὁλόκληρη τὴν περιουσία τῆς θείας τῆς Χατζήδαινας. Ἀργότερα, ἡ Μαρία Ἐμμανουήλ Κοκκινάκη ἔλαβε ὡς σύζυγο τόν Ἰωάννη Χατζή Μιχαήλ Γερασίου ἢ Μπρούζο καί ἀπέκτησαν μεταξύ ἄλλων καί μία κόρη, τὴν Καλή. Διατηρεῖται τό Προικοσύμφωνο, πού συνετάχθη κατά τόν γάμο τῆς Καλῆς, κόρης τῆς Μαρίας Κοκκινάκη καί τοῦ Ἰωάννου Μπρούζου, μέ ἡμερομηνία: 20-01-1887. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1252-1254.

365. Κωνσταντίνος Ἰω. Παπαγιαννάκης: Παπαγιαννάκη, οἰκογένεια. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1360.

ἀφορισμένον παρά Θεοῦ, κατηραμένον καί ἀσυγχώρητον, 16/αἱ πέτραι καί ὁ σίδηρος λυθείσαν, αὐτός δέ οὐδαμῶς. Εἷη στένων καί τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὁ Κάϊν³⁶⁶, κλη17/ρονομήσειε τὴν λέπραν τοῦ Γιεζῆ³⁶⁷ καί τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα καί προκοπὴν οὐ μὴ ἴδοι πώποτε, πάσας τὰς 18/ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἔχων καί τὰς ἀράς τῶν τριακοσίων δέκα καί ὀκτώ θεοφόρων Πατέρων³⁶⁸ καί πάντων τῶν 19/Ἀγίων τῆς Ἐκκλησί(ας), ἕως οὗ εἰς αἴσθησιν ἐλθὼν, καταπαύσῃ ὀλοτελῶς ἀπὸ τὰς τοιαύτας σκανδαλώδεις κατα20/χρήσεις καί τότε προσπεσὼν τοῦ ἐλέους τῆς Ἐκκλησίας, τεύξεται συγχωρήσεως.

21/α ω ν', τὴν κε' Μαΐου. Ἐν Ρόδῳ.

22/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος, ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης.

23/Καί ἐπειδὴ ὁ Χ(ατζῆ)-Μανώλης Κοκκινάκης μετέρχεται ἀνὸς24/σιον τρόπον, ὥστε νὰ διανείμῃ τὰ πράγματα τῆς ἀδελφῆς του 25/κατὰ τὴν θέλησίν του εἰς τὰ λοιπὰ του παιδιὰ καί διὰ τοῦτο με26/τέρχεται αὐτοὺς τοὺς ρυπαροὺς τρόπους, διὰ τοῦτο ἡ ἀδελφή του, 27/ὡς μήτηρ, νὰ φροντίσῃ, νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν ἀνεψιάν της καί 28/θετὴν αὐτῆς θυγατέρα, προικοδοτοῦσα αὐτὴ κατὰ τὴν 29/πρώτην καί τελευταίαν αὐτῆς Διαθήκην, χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ 30/πλέον τὸν ἀδελφόν της».

3) Παρατηρήσεις

Ἡ ἔκδοσις τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου Ἰάκωβο τὸν Πάτμιο, ὑποδηλώνει, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ καί οἱ πράξεις τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη σκανδάλισαν τὴν τότε κοινωνίαν τῆς Νισύρου καί ἔνεκα τούτου ὁ Μητροπολίτης θεώρησε καθήκον του, νὰ προβεῖ στὴν ἐνέργεια αὐτῇ, πρὸς παραδειγματισμό

366. Γέν. Δ', 11-12: Ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Κάϊν, ὕστερα ἀπὸ τὸν φόνο τοῦ ἀδελφοῦ του Ἄβελ: «Καὶ νῦν ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς... στένων καί τρέμων ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς...»

367. Παραλειπομένων Β', κστ', 21: «Καὶ Οζίας ὁ βασιλεὺς ἦν λεπρὸς ἕως ἡμέρας τῆς τελευταίας αὐτοῦ». Σύμφωνα μέ τὸ ἀνωτέρω κείμενο, ὁ βασιλεὺς Οζίας ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ἠθέλησε νὰ θυμιάσῃ στό θυσιαστήριον, σφετεριζόμενος τὰ δικαιώματα τῶν ἱερέων. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀαρών, ἀδελφοῦ τοῦ Προφῆτου καί Νομοθέτου Μωϋσέως ἀποτελοῦσαν τὴν ἱερατικὴν τάξιν τῶν Ἑβραίων καί εἶχαν ὀρισμένα δικαιώματα καί προνόμια, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ σφετερισθῇ, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς.

368. Πρόκειται γιὰ τοὺς Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον μέρος στὴν Α' Οἰκουμένηκῃ Σύνοδο (Νίκαια Βιθυνίας, 325 μ.Χ.), ἡ ὁποία κατεδίκασε τὸν Ἀρειο καί τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959, σ. 176-182.

καί τῶν ὑπολοίπων, ὥστε νά ἀπέχουν μελλοντικά ἀπό παρόμοιες συμπεριφορές.

ΧΛΠ. ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΜΙΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 25-05-1850³⁶⁹

1) Περίληψη

Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ἀποστέλλει τήν ἐπιστολή αὐτή πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἔλαβε τήν ἀπὸ 22-05-1850 ἐπιστολή του καί ἐνημερώθηκε σχετικά μέ τὰ θέματα πού αὐτή περιλαμβάνει. Ὁ Μητροπολίτης συνιστᾷ στόν Νεόφυτο νά κάνει ὑπομονή καί μέ ψυχραιμία καί πνεῦμα ἀνεξικακίας, νά ἀντιμετωπίζει τίς διάφορες διαβολές καί κατηγορίες, πού στρέφονται ἐναντίον του.

Ἐπίσης τοῦ γνωρίζει, ὅτι ἐκεῖνον, τόν Μητροπολίτην, ἐπισκέφθηκε πρόσφατα ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης, δεῦτερος κατὰ σειράν ἀρραβωνιαστικός τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη καί τόν ἐνημέρωσε λεπτομερῶς γιά τὰ καθέκαστα. Ὁ ἀρραβῶνας αὐτός λύεται καί ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης ὀφείλει νά ἀποζημιωθεῖ ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, γιά τὰ ἔξοδα, τὰ ὁποῖα χρειάσθηκε νά κάνει, κατὰ τόν ἀρραβῶνα αὐτόν.

2) Κείμενο

« 1/† Ὁσιώτατε Ἀρχιμανδρίτα, Ἡγούμενε τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου τῆς Σπηλιανῆς καί ἡ2/μέτερε Ἐπίτροπε, κύρ Νεόφυτε, τήν Ὁσιότητά σου πατρικῶς εὐχόμεθα καί δηλοποιοῦ3/μεν, ὅτι ἐλάβομεν ἀπὸ τούς ἐλθόντας πατριώτας τό πρὸς ἡμᾶς γράμμα σου, τῆς κβ' 4/τοῦ λήγοντος³⁷⁰ καί ἐχάρημεν τὰ τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σου.

Ἐπομένως εἶδομεν καί ὅσα 5/μᾶς ἀναφέρης καί μάλιστα τὰ περί τοῦ Μπογιαζῆ, ὅσα τὰ γνῶριζε καί ἔλεγε ἐναντίον 6/σου. Ἡ Ὁσιότης σου ὅμως κάμνης πολλά φρόνιμα, νά μήν ἀνακατεύῃ διά μηδαμινά 7/καί τοιαῦτα πράγματα, ἀλλά ἀπὸ τοῦδε, νά φέρεσαι ἀπὸ μακράν καί μέ ἀδιαφορίαν καί διά τῆς 8/ὑπομονῆς τὰ πάντα κατορθοῦνται. Καί ἔσω δέ βέβαιος, ὅτι τὰ τέλη τῶν τοιούτων θέλῃ εἶναι πο9/νηρά

369. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 237.

370. Ἦτοι: ἀπὸ 22-05-1850.

καί ὀλέθρια, καθὼς καί παρὰ τῆς θείας θέλη ἀπολαύση τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του.

10/Συγχρόνως ἐπαρρησιάσθη πρὸς ἡμᾶς καί ὁ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης, ὁ δεύτερος 11/ἄρραβωνιστικός τῆς θυγατρὸς τοῦ Χ(ατζῆ)-Μανώλη Κοκκινάκη, ὁ ὁποῖος ἐξήγησε εἰς ἡμᾶς λε12/πτομερῶς καί προφορικῶς τὰ διατρέξαντα εἰς αὐτόν τὸν ἄρραβώνα καί ἐπειδὴ ἡ δῆλωση τοῦ τοιού13/του προέρχεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῆς νέας, διὰ τὴν ἀκαταστασίαν καί τὴν κακοκεφαλίαν των, κα14/θὼς καί ἄλλοτε τὰ αὐτὰ ἔπραξαν, διὰ τοῦτο δικαίως κατὰ νόμους ἔπεται νὰ λάβῃ ὁ Κωνσταν15/τῖνος Ἰωάννου Παπαγιαννάκης, ἐκεῖνο, ὅπου τοῦ ἀνήκει.

Ὅτε ἡ Ὀσιότης σου, λαβὼν τό 16/παρόν μας, φρόντισε νὰ τοὺς προσκαλέσης καί νὰ τοὺς ὁμιλήσης τὰ δέοντα, ὅτι ὁ ἄρραβωνιασ17/τικός πρέπει νὰ λάβῃ διπλοῦν τὸν ἄρραβώνα, δηλ(αδῆ) γρόσια 700, 18/καθὼς καί τὸν τόκον αὐτῶν 4 μηνῶν, γρ(όσια): 20. - Ὁμοίως καί διὰ ἓναν ἄμνόν καί ὅσα 19/ἀκόμα ἐξόδευσε εἰς τό σπίτι του φαγώσιμα, γρ(όσια) 117. Ὅλα ἐξ(οδα): 864. Καί οὕτω θέλῃ διαλυθῇ ὁ ἀρ20/ραβώνας, ἡ δέ Ὀσιότης σου θέλῃ λάβῃ τό ἀνῆκον πρόστιμον τῆς Ἐκκλησί-ας. Καί αὐτοὺς [θέλῃ] 21/συμβουλεύσης πατρικῶς, νὰ παύσωσιν εἰς τό ἐξῆς ἀπὸ τοιαύτας καταχρήσεις καί θεατρι22/νίσματα εἰς τὸν κόσμον.

Ἐπειδὴ ὅμως καί ὁ εἰρημένος Χ(ατζῆ)-Μανώλης Κοκκινάκης, ἀφοῦ ἔφθασεν 23/εἰς τοιαύτην ἡλικίαν, οὔτε συνείδησιν ἔχει, οὔτε ἐντροπὴν τοῦ κόσμου, οὔτε συμβουλὴν δέχε24/ται ὁ κακοκέφαλος, διὰ τοῦτο ἄνωθέν σοι παραγγέλλομεν, τ' ἀφορεστικόν του, τό ὁποῖον ἀφει25/δῶς θέλει ἀναγνώσης ἐπ' Ἐκκλησίας, πρὸς τὸν σωφρονισμόν του καί εἰς τοὺς ἄλλους παράδειγμα.

26/Ἐλάβομεν καί τὴν σταλείσαντα ταμετζάνα³⁷¹ καί σοί εὐχαριστοῦμεν, τὴν ὁποίαν καί σοί ἀπεστείλα27/μεν μέ τὸν ἴδιον. Ταῦτα ἐν τούτῳ εὐχετικῶς. Ὑγίαινε δέ ἐν Κ(υρίῳ).

28/α ω ν', τὴν κε' Μαῖ(ου). Ἐν Ρόδῳ.

29/† Ὁ Ρόδου Ἰάκωβος ἐν Χ(ριστῷ) εὐχέτης.

30/Γνώριζε δέ, ὅτι εἰς τό ἐξῆς ὁ ρηθεὶς Χ(ατζῆ)-Μανώ31/λης, κατὰ νόμους, δέν ἔχει πλέον τὴν τούτου 32/θυγατέρα, ἀλλὰ αὐτὴ θέλει μείνῃ εἰς τό ὁσπῆτιον 33/τῆς θείας τῆς Κοκκινάκαινας καί ἡ ὁποία ἔχει τό δικαίωμα, 34/νὰ ὑπανδρεύσῃ τὴν εἰρημένην ἀνεψίαν, μέ ὁποῖον 35/ἤθελε εὐαρεστηθῇ, προικίζουσά τὴν κατὰ τὴν πρώτην 36/

371. Ταμετζάνα, ἡ: Ὑάλινο σκεῦος, συνήθως μεγάλου μεγέθους, τό ὁποῖο χρησιμποιεῖται γιὰ τὴν ἀποθήκευση ὑγρῶν, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον οἶνου ἢ ρακῆς.

καί τελευταίαν της Διαθήκην, χωρίς νά ἐρωτήση πλέον 37/τόν ἀδελφόν της».

3) Παρατηρήσεις

Ὅπως συνάγεται ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἀλλά καί ἀπό ἄλλα ἔγγραφα, ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτριος (1839-1856) εἶναι ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διαθέτει εὐρεία μόρφωση, ἀνύστακτο ἐνδιαφέρον γιά τά ἀφορῶντα εἰς τήν Ἐκκλησία, φροντίζει πατρικά γιά τό ποιμνίό του καί διακατέχεται ἀπό πνεῦμα ἀνεξικακίας καί συνέσεως. Τά ἴδια ιδεώδη προτρέπει καί συμβουλεύει νά ἔχει καί ὁ Ἡγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος.

Ἐπειδή ὁμως, ὁ Χατζῆ-Μανώλης Κοκκινάκης, κάτοικος Νισύρου, ἂν καί ἐπανειλημμένως ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος προσπάθησε νά τόν συμβουλεύσει καί νά τόν συνετίσει, ἐκεῖνος, ἂν καί γέρων, παραμένει ἀμετανόητος καί μέ τήν ὅλη συμπεριφορά καί τίς πράξεις του σκανδαλίζει τούς πιστούς, ἐντέλλεται ὁ Μητροπολίτης τόν Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, ὅπως φροντίσει, νά ἀναγνωσθεῖ ἐπισήμως στούς ναούς τῆς Νισύρου ὁ σχετικός ἀφορισμός, πρὸς γνώση καί συμμόρφωση, τόσο τοῦ ἴδιου τοῦ ἀφοριζομένου, ὅσον καί τῶν μελῶν τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νισύρου. Ἀπώτερος σκοπός τοῦ Μητροπολίτου Ἰακώβου δέν εἶναι ἡ ἐκδικητική τιμωρία τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, ἀλλά ἡ μετάνοια καί ἡ συγχώρηση αὐτοῦ καί ὁ παραδειγματισμός τῶν μελῶν τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νισύρου. Ἐπίσης στό ἔγγραφο αὐτό γίνεται λόγος γιά τή διάλυση τοῦ ἀρραβῶνα μεταξύ τῆς Μαρίας, κόρης τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, μετά τοῦ Κωνσταντίνου Ἰω. Παπαγιαννάκη καί τήν ὑποχρέωση τῆς οἰκογενείας τοῦ Χατζῆ-Μανώλη Κοκκινάκη, νά καταβάλλει στό διπλάσιο στόν Κωνσταντῖνο Ἰω. Παπαγιαννάκη τά ἐξοδα τοῦ ἀρραβῶνα καί μάλιστα ἔντοκα. Ἐπίσης ὁ Χατζῆ-Μανώλης ὀφείλει νά καταβάλλει στήν Ἐκκλησία ἕνα ὀρισμένο χρηματικό ποσό ὡς πρόστιμο.

XLIII. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ: 26-08-1850³⁷²

1) Περίληψη

Ὁ Χατζῆ-Γεώργιος Μανώλακας, ὁ ὁποῖος ἔχει ἤδη ἀποβιώσει, ἐφρόντισε ἐνόσω ἀκόμη ζοῦσε, μέ Διαθήκη του ἀπό 6-05-1846, νά

372. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 238.

προικίσει τήν κόρη του Ειρήνη. Τά ἀναφερόμενα στή Διαθήκη αὐτή, περιλαμβάνονται στό παρόν πρόχειρο Προικοσύμφωνο, ὅπως αὐτό χαρακτηρίζεται ἀπό τόν γραφέα του.

2) *Κείμενο*

«1/Ἐκθέτοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος προχείρου 2/Προικοσυμφώνου ἐνεστώτων ἐπωνύμων μαρ3/τύρων, τά εἰς τήν ἀπό 1846, τήν 6. Μα-
 ῖου Διαθή4/κην διαλαμβανόμενα, τοῦ ἀποβιώσαντος 5/Χ(ατζῆ)-
 Γεωργίου Μανώλακα³⁷³, ἅτινα ὁ ἴδιος 6/ζῶν ἐπροίκισε πρὸς τήν θυ-
 γατέραν αὐτοῦ 7/τήν Εἰρήνην.

8/α'. Εἰς τό Μεσοχώρι³⁷⁴ τό χωράφι, ὅπως εὐρίσκεται. 9/β'. Εἰς τοῦ
 Μουλούδη³⁷⁵, δύο πλαγίας, ὅπως εὐρίσκονται. 10/γ'. Εἰς τοῦ Ρα-
 πανᾶ³⁷⁶, τό χωράφι μέ τήν στέρναν. 11/δ'. Εἰς τά Κλήματα³⁷⁷, τό
 χωράφι. 12/ε'. Εἰς τό Ἄργος, εἰς τά Καψάλια³⁷⁸, τό χωράφι ἀπό τό
 13/μέρος τοῦ Κωνσταντῆ καί ἄνω. 14/στ'. Εἰς τά Ἀλώνια³⁷⁹, τό ὁσπή-
 τιον, ὅπως εὐρίσκεται. 15/ζ'. Ἐν σεντούκιον. 16/η'. Δύο ἀξίνας. 17/θ'.
 Δύο ζυγές λούρα καί δύο (ὑ)νία. 18/ι'. Μίαν κρεπτήν εἰς ταῖς Βάσσεσ
 μέ πέντε ἀγγεῖα. 19/ια'. Εἰς χρήματα χρυσά μετρητά γρ(όσια) τρια-
 κόσια 20/πεντήκοντα, ἀρ(ιθμός): 350. 21/ιβ'. Βέργες μαργαριταρένιες
 δύο ζευγάρια. 22/ιγ'. Μίαν βελόναν. 23/ιδ'. Ἐνα λαιμόν. Ἐνα καμου-
 χάν. 24/ιε'. Ἐνα κῆπον, τό μέσα μέρος.

25/Χαρτοφύλης Ἰω(άννης)³⁸⁰ καί ὁ Νικήτας³⁸¹».

3) *Παρατηρήσεις*

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τό Προικοσύμφωνο αὐτό χαρακτηρίζεται
 ἀπό τόν γραφέα του ὡς «Πρόχειρον». Πιθανῶς αὐτό νά σημαίνει,

373. Χατζῆ Γεώργιος Μανώλακας: Χατζῆ-Γεώργιος ἢ Χατζῆ-Γενᾶς ἢ Χατζῆ
 Κονταῖς. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 339, 540.

374. Μεσοχώρι(ον), τό: τοπ.

375. Μουλούδη, στοῦ ἢ Μουλούδι, τό: τοπ.

376. Ραπανᾶ, στοῦ: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 193, 195, 1343.

377. Κλήματα, τά: τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 195, 198, 1308-1310.

378. Καψάλια, στά: Τοπωνύμιο στό Ἄργος, ὅπου ὑπῆρχαν ἀμπέλια, ἀπό τά
 σταφύλια τῶν ὁποίων παρήγετο ἐξαιρετικῆς ποιότητος κρασί, ὁ λεγόμενος «Κα-
 ψαλίτης οἶνος».

379. Ἀλώνια, τά: συν. στό Μανδράκι καί τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 82, 93, 541,
 1368.

380. Ἰωάννης Χαρτοφύλης. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1293.

381. Νικήτας: βαπτιστικό ὄνομα. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 710.

ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα προσχέδιο καὶ πρόκειται νά ἀντιγραφεῖ, ὥστε νά ἀποτελέσει τό ἐπίσημο Προικοσύμφωνο. Ἄλλη ιδιορρυθμία αὐτοῦ εἶναι, ὅτι ὁ πατέρας τῆς Εἰρήνης εἶναι ἤδη νεκρός, ἀλλά ζώντας ἐφρόντισε γιά τή σύνταξη Διαθήκης, στήν ὁποία ὀρίζονται τά κινητά καί ἀκίνητα, μέ τά ὁποῖα προικίζει τήν κόρη του Εἰρήνη. Ἐπίσης δέν ἀναφέρεται, ἐάν ἡ Εἰρήνη βρῆκε ἤδη γαμβρό, πῶς ὀνομάζεται καί τοῦ ὁποίου σύζυγος πρόκειται νά γίνει ἐκείνη.

Πιθανῶς πρόκειται ὄχι γιά μία διμερή, ἀλλά γιά μία μονομερή δικαϊκὴ πράξη. Ἡ Εἰρήνη προβλέπεται, ὅτι σύμφωνα μέ τή Διαθήκη τοῦ ἀποθανόντος πατέρα της, ἐφόσον εὑρεθεῖ γαμβρός καί τελεσθεῖ γάμος, θά λάβει τά ἀναφερόμενα στό Προικοσύμφωνο αὐτό κινητά καί ἀκίνητα.

XLIV. ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟΝ: 14-09-1850³⁸²

1) Περίληψη

Ὁ Ἰωάννης³⁸³, τοῦ ὁποίου τό ἐπώνυμο δέν ἀναφέρεται καί ἡ σύζυγός του, ἡ Καλή τοῦ Χατζῆ, ἔχουν μία κόρη, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Εἰρήνη³⁸⁴ καί τήν ὁποία προικίζουν μέ ὅσα κινητά καί ἀκίνητα περιλαμβάνονται στό Προικοσύμφωνο αὐτό.

Ὁ γαμβρός των ὀνομάζεται κύριος Νικολάκης, τοῦ ὁποίου τό ἐπώνυμο ἢ τό πατρώνυμο δέν ἀναφέρεται καί δωρίζει στόν πενθερό του Ἰωάννη 1000 γρόσια.

2) Κείμενο

«1/Τήν 14-09-1850.

2/Φανέρωσις περί τῶν ὅσα προικίζω, ἡ Καλή τοῦ Χατζῆ³⁸⁵, 3/τῆς κόρης μου Εἰρήνης.

Τῆς προικίζω κινητά καί ἀκίνητα. 4/Πλήν κρατίζω: Κρατίζω εἰς τοῦ Κουκουμᾶ³⁸⁶ τό κάτω χωρά5/φάκι παντελῶς. Ἔτι κρατίζω γεροντομοίρι εἰς τοῦ Σκουλουσκιᾶ³⁸⁷ 6/τά τρία κάτω κομμάτια. Ἔτι κρα-

382. Σ. Α., τ. Α' (1999), σ. 239.

383. Πιθανῶς πρόκειται γιά τόν Ἰωάννη Σκανδάλιο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1213.

384. Βλ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1212-1213.

385. Καλή τοῦ Χατζῆ: Καλή, τοῦ Χατζῆ Μιχαήλ Γερασίμου Μπρούζου. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1014. Σύζυγος τοῦ Ἰωάννη Σκανδάλιου.

386. Κουκουμᾶ στοῦ: τοπ. Κουκ(χ)ιουμᾶς, ὁ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 153, 198.

387. Σκαλουσκιᾶ, ἡ: Σκαλουσκιᾶ Λακκίου, τοπ., Τσιρπανλῆς 2018, σ. 200, 206, 1339. Ἐπίσης: σκαλουσκιᾶ, -σκιές = κλιμακωτές τάβλες σέ ἐπικλινές ἔδαφος.

τίζω γεροντομοίρι δύο κοιλά 7/κριθάρι, τήν κριθαριά από τήν [----
----], τήν δέ βαμβακιάν, δύο καφίζια φασόλια 8/καί ένα κοιλόν ἀμύ-
γδαλα³⁸⁸, 4 κάρ(τα) δυνατά καί ένα ἀφράτα, 9/χρόνον παρά χρόνον
καί ένα κοιλόν σύκα.

Ἔτι κρατίζω, 10/διά χάριτα τοῦ υἱοῦ μου Νικολοῦ, <εἰς> τό Κά-
τερος³⁸⁹ τό ραχί, ἔτι προί11/κίζω τό σπήτιον εἰς τά Ἀλώνια, καθώς
εὐρίσκεται. Τό κελλάρι μου, 12/τόν κῆπον μου, κρεπτήν εἰς ταῖς
Βάσσαις, μίαν 13/κρεββατόστρωσιν, σεντόνια 7, μαζελάρια 3, πετζέ-
τες 10, ὑποκάμισα 18, 14/σκούφιε 3, πλεκτά 4, ένα λαιμόν, βέργες
ζευγάρια 2, ἀσημικόν – μαλαμα15/τικόν, ὡς εὐρίσκεται, 1 καμουχάν,
σκέπες 5 καί 2 τέτζερες, 1 ταβάν, 16/2 ζευγάρια μύλους, 3 ἀγγεῖα
κρασερά, 5 κρούπια, 1 ζεῦγος ἀρεστόν³⁹⁰, 17/ένα χοῖρον θη(λυ)κόν,
2 ἀξίνες, ένα ζευγάρι λούρα, 18/1 ὑνίον, εἰκονίσματα 5³⁹¹.

19/Προικίζω καί ἐγώ, ὁ πατήρ³⁹², τῆς κόρης μου τῆς Εἰρήνης, τό
μαγαζί 20/εἰς τόν Αἰγιαλόν³⁹³, ὡς εὐρίσκεται. Ἔτι προικίζω τῆς θυ-
γατρὸς μου εἰς 21/ταῖς Μέσες³⁹⁴, τήν μονόταυλαν, ἄνωθεν τοῦ κα-
ζαναριοῦ, μέ τήν 22/μάνδραν, ἔτι ἓν σεντούκιον.

23/Δίδω καί ἐγώ, ὁ γαμπρός, κύριος Νικολάκης, 1000 γρ(όσια)
δωρεάν 24/τοῦ πενθεροῦ μου Ἰωά(ννου)».

3) Παρατηρήσεις

Τό Προικοσύμφωνο αὐτό ἐμφανίζει ὀρισμένες ἰδιορρυθμίες, με-
ταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καί οἱ ἐξῆς:

Πρῶτον, δέν ἀρχίζει μέ τόν καθιερωμένο τύπο, ὅπως συμβαίνει
μέ τά περισσότερα Προικοσύμφωνα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τῆς Νίσυρου.

388. Ἀμυγδαλιά, ἡ: Ἀμύγδαλος ἡ κοινὴ (*Amygdalus communis*). Στὴ Νίσυρο
παλαιότερα καί μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἐκαλλιεργεῖτο εὐρύτατα ἡ ἀμυγδαλιά
καί παρήγοντο μεγάλες ποσότητες ἀμυγδάλων, τὰ ὁποῖα ἐν μέρει κατηναλῶντο
στό νησί καί τὰ ὑπόλοιπα ἐξήγοντο στήν Κωνσταντινούπολη, στή Σμύρνη, στή
Ρόδο κ.λπ. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 216.

389. Κάτερος, τό: τοπ. στό Ἄργος. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 180, 190, 1298.

390. Ἀρεστόν = Ἀγελάδα.

391. Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι καί τὰ εἰκονίσματα ἀναφέρονται ὡς μέρος τῆς
προίκας.

392. Ὁ πατέρας τῆς νύμφης Εἰρήνης ἀναφέρεται ἀπλᾶ μέ τό βαπτιστικό του
ὄνομα «Ἰωάννης», χωρίς πατρώνυμο καί ἐπώνυμο. Πιθανῶς πρόκειται γιὰ τόν
Ἰωάννη Σκανδάλιο. Τσιρπανλῆς 2018, σ. 1213.

393. Αἰγιαλός, ὁ ἢ Γιαλός, ὁ: τοπ.

394. Μέσες ἢ Μέσσεσ, στίς: τοπ.

Δεύτερον, δέν αναγράφονται τά ἐπώνυμα ἢ τά πατρώνυμα τῶν ἀναφερομένων προσώπων.

Τρίτον, δέν ἀναφέρεται ὁ γραφέας τοῦ Προικοσυμφώνου καί δέν ὑπογράφεται ἀπό μάρτυρες.

Ὅλα αὐτά πιθανῶς νά ὑποδηλοῦν, ὅτι πρόκειται γιά σχέδιο Προικοσυμφώνου, τό ὁποῖο ἐπρόκειτο ἀκολουθῶς νά ἀντιγραφεῖ καί νά τεθοῦν οἱ προβλεπόμενες ὑπογραφές τῶν μαρτύρων καί τοῦ γραφέα.

**XLV. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΠΡΟΕΣΤΟΥ ΚΑΙ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΥ, ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ
ΝΕΟΦΥΤΟΝ: 8-07-1852³⁹⁵**

1) Περίληψη

Ἡ ἐπιστολή αὕτη ἀφορᾷ σέ παλαιά ὑπόθεση, ὅπως ἤδη στήν ἀρχή της ἀναφέρεται. Εἰδικότερα, ὁ ἀποστολέας Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος, Προεστῶς καί Ἡγούμενος τῆς νήσου Πριγκήπου, ἀπευθύνει τήν ἐπιστολή αὕτη πρὸς τόν Ἡγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο καί τόν πληροφορεῖ σχετικά μέ τήν ὑπόθεση αὕτη, ἡ ὁποία καί τόν ἐνδιαφέρει.

Κομιστής τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Νισύριος παπᾶ Μιχαήλ, υἱός τῆς χήρας πρεσβυτέρας Μαρίας. Δέν ἀναφέρεται τό ἐπώνυμο ἢ τό πατρώνυμο τοῦ παπᾶ Μιχαήλ. Ἐπίσης Νισύριος εἶναι καί ὁ ἀναφερόμενος Νικόλαος Λαδερός, ἐξάδελφος καί ἀντίδικος τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

Ἡ μητέρα τοῦ παπᾶ Μιχαήλ, Μαρία, εἶχε συντάξει Διαθήκη, τήν ἐγκυρότητα τῆς ὁποίας ἀμφισβητεῖ ὁ ἀνεψιός της Νικόλαος Λαδερός καί ζητεῖ νά λάβει ἀκίνητα ἢ κινητά πράγματα ἢ χρήματα ἐκ μέρους τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

Ὁ παπᾶ Μιχαήλς, ὑπηρετώντας στή νήσο Πρίγκηπο ὡς Ἐφημέριος, εἶχε ἐνημερώσει σχετικά τόν Προεστῶτα τῆς Πριγκήπου καί Ἡγούμενο Γρηγόριο, τόν καί ἀποστολέα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς. Ἐπίσης εἶχε συναντήσει προσωπικῶς, μέ τή μεσολάβηση τοῦ Γρηγορίου καί ἐνημερώσει καί τόν ἴδιο τόν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως περί τῆς ὑποθέσεώς του αὐτῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης ἀπεφάνθη, ὅτι ὁ Νικόλαος Λαδερός ἔχει ἄδικο, δέν δικαιοῦται νά λάβει

395. Σ. Α. , τ. Α' (1999), σ. 272-273.

ἐκ μέρους τοῦ παπᾶ Μιχάλη οὔτε ἕναν ὀβολόν καί ἐκεῖνος θά πρέπει νά μένει ἥσυχος.

Ὁ Γρηγόριος παρακαλεῖ τόν Ἑγούμενο τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτη Νεόφυτο, νά μεριμνήσει, ὥστε νά συμφιλιωθοῦν οἱ δύο ἐξάδελφοι καί ἀντίδικοι, νά ζοῦν εἰρηνικά καί χριστιανικά, προκειμένου νά ἡρεμήσει ὁ παπᾶ Μιχάλης, υἱός τῆς πρεσβυτέρας Μαρίας.

2) *Κείμενο*

«1/Τῇ ὑμετέρᾳ σεβαστῇ μοι αὐτῆς Πανοσιότητᾳ³⁹⁶, ἐν Χριστῷ ἀσπαζόμενος, 2/ἡδέως προσαγορεύω.

3/Αὐτῇ δέ ἐρωτῶσα περὶ τοῦ πράγματος, τὴν εἰδοποιῶ, ὡς ἀδελφός, αὐτῇ πληροφορῶ 4/θετικῶς, διὰ κάποιαν ὑπόθεσιν παλαιάν³⁹⁷, διὰ τὴν ὁποῖαν διαφέρεται:

5/Κάποιος πατριώτης, Χατζῆ Νικόλας Λαδερός³⁹⁸, μετὰ τοῦ παπᾶ κύρ Μιχαήλ³⁹⁹, ὅπου 6/θά φέρει τό γράμμα μου.

Αὐτὴ ἡ ὑπόθεσίς μας, περὶ τῆς περιουσίας τῆς Μαρίας⁴⁰⁰, 7/τῆς πρεσβυτέρας καί μητρός τοῦ κύρ παπᾶ Μιχαήλ, καθὼς ἔκαμε καί Διαθήκη⁴⁰¹ 8/ἡ μακαρίτισσα, καθὼς ἐμάθομεν παρὰ τοῦ παπᾶ Μιχαήλ καί ἀφοροῦσε τὰ 9/περὶ αὐτῆς, εἰς τόν υἱόν της, τόν κύρ παπᾶ Μιχάλη, καθὼς διαλαμβάνει ἡ 10/Διαθήκη. Ὅπως εἶναι τοῦ(το) γνωστόν εἰς τὴν ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα. Αὐτός δέ 11/ὁ Νικόλαος Λαδερός, λέγει ὁ παπᾶ Μιχάλης, δέν ἔπαυσε καί δέν παύει, 12/ἀπὸ τό νά τόν ἐνοχλεῖ πάντοτε καί τοῦτο, ὅτι πρὸς νά ἐνοχλήται μοῦ ἔδωσε τὴν 13/πληροφορίαν, ὡς ἀνεψιός τῆς μακαρίτισσας Μαρίας πρεσβυτέρας καί ὅτι θά 14/ἔλθῃ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, διὰ νά ἐγκαλέσῃ τόν κύρ παπᾶ Μιχάλη, νά λάβῃ 15/ἐκεῖνο, τό ὁποῖον φρονεῖ.

396. Πανοσιότητα: Παραλήπτης τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Ἑγούμενος τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος Ἱερομνήμων ἢ Ζαμπέτογλου, υἱός παπᾶ Ἀντωνίου.

397. Γενικῶς ἀναφέρεται, ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ «παλαιὰ ὑπόθεση», γεγονός, τό ὁποῖο δυσκολεῖται κάπως τὰ πράγματα, ἀντὶ νά τὰ φωτίζει.

398. Χατζῆ-Νικόλας Λαδερός, ἀνεψιός τῆς πρεσβυτέρας Μαρίας, μητέρας τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

399. Παπᾶ Μιχαήλ: Ἐνδιαφερόμενος καί κομιστής τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

400. Μαρία, πρεσβυτέρα καί μητέρα τοῦ παπᾶ Μιχαήλ.

401. Διαθήκη: Ἡ πρεσβυτέρα Μαρία, μητέρα τοῦ παπᾶ Μιχαήλ, ἄφησε Διαθήκη, στήν ὁποία προφανῶς ἐκφράζεται ἡ θέλησή της, ἀναφορικά μέ τὰ περιουσιακά της στοιχεῖα. Ἀκριβῶς τό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς Διαθήκης ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τόν ἀνεψιό της Νικόλαο Λαδερό.

Ἀσχέτως ὅμως τί φρονεῖ, ἐπειδή καί δέν ἔχει 16/καμμία δικαιολογία εἰς αὐτήν τήν ὑπόθεσιν.

Αὐτήν τήν ὑπόθεσιν τήν 17/ἀναφαίρει πρὸς ἐμένα ὁ κύρ παπᾶ Μιχάλης καί λυπούμενος τοῦτον διά, 18/ὅπου χωρίς αἰτία τόν ἐνοχλεῖ τόν ἄνθρωπον μέ τούς λόγους του. Ἐγώ λοιπόν 19/ὅταν ἦλθεν ὁ Πατριάρχης⁴⁰² εἰς τήν νῆσον μας, ὀνομαζομένην Πρίγκηπον,⁴⁰³ τήν 20/ἡμέραν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἐπειδή καί ἔχει ἰδικόν του σπίτι, εἰς 21/τήν νῆσον μας καί ἔρχεται, ἔτι δέ καί διασκεδάζει, ἐπῆρα τόν παπᾶ Μιχάλη, 22/ὡς ἐφημέριόν μου καί ἐπῆγα εἰς τό σπίτι τῆς Παναγιότητός του πρὸς προσκύνησιν 23/του καί ἐβίασα τόν παπᾶ Μιχάλη καί ἀνάφερε τήν ὑπόθεσιν εἰς τόν 24/ἴδιον τόν Πατριάρχην καί τοῦ ἔδωσε νά καταλάβῃ, ὡς καθὼς διαλαμβάνει 25/ἡ Διαθήκη.

Ἡ δέ Παναγιότης του τοῦ ἀπεκρίθη καί τοῦ εἶπε ὅτι, νά μείνῃ 26/κατά πολλά ἡσυχος, ὁ παπᾶ Μιχάλης καί αὐτός ὁ Νικόλας Λαδερὸς 27/δέν ἔχει δικαίωμα, διά νά ζητήσῃ οὐδέ ὀβολόν παρά τῆς μόλις (ἀναφερθείσης) ὑποθέσεως, ἀλλά νά βλέπῃ τήν δουλείαν του. Διά τοῦτο ἐβεβαίωσε καί ἡ αὐτοῦ 29/Παναγιότης.

Ἐπειδὴ ἤμην παρὼν καί διά νά ἡσυχάσῃ καί 30/ὁ κύρ παπᾶ Μιχάλης, ἀπεφάσισα καί λαμβάνω τό θάρρος καί τῇ γράφω (τῇ ὑμετέρᾳ Πανοσιότητι), 31/καθὼς καί ἤκουσα τήν καλήν της φήμην παρά τοῦ παπᾶ Μιχάλη καί τήν

//σελ. 273:

32/παρακαλῶ ἀδελφικῶς, ὡς φρόνιμον καί νουνεχῇ, νά κράξῃ

402. Πατριάρχης: Πρόκειται προφανῶς γιά τόν τότε Οἰκουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου ὅμως οὔτε τό ὄνομα ἀναφέρεται, οὔτε ἡ ἡμερομηνία πού ὅλα αὐτά ἔλαβαν χώραν. Ἔτσι ἡ ταύτιση τοῦ Πατριάρχῃ εἶναι δύσκολη ἕως ἀδύνατη.

Ἐνδεικτικά παρατίθενται ἀκολουθῶς τά ὀνόματα καί ὁ χρόνος πατριαρχίας τῶν Πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῶν ἐτῶν 1842-1853, ἥτοι:

- 1) Γερμανὸς Δ' (α'): Ἀπό 14-06-1842 ἕως 18-04-1845.
- 2) Μελέτιος Γ': Ἀπό 18-04-1845 ἕως 28-11-1845.
- 3) Ἀνθίμος ΣΤ' (α'): Ἀπό 4-12-1845 ἕως 18-10-1848.
- 4) Ἀνθίμος Δ' (β'): Ἀπό 18-10-1848 ἕως 30-10-1852.
- 5) Γερμανὸς Δ' (β'): Ἀπό 1-11-1852 ἕως 16-09-1853.

Βλ. Ἄρθρον: Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, *ΘΗΕ*, τ. 9 (1966), στ. 834.

403. Πρίγκηπος: Νησί πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό ὁποῖο ὀφείλει τήν ὀνομασία του στό γεγονός, ὅτι κατά τό διάστημα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐκεῖ ἐξορίζοντο Πρίγκηπες, τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, πού ἡ παρουσία των στήν Κωνσταντινούπολη ἐνοχλοῦσε ἢ δέν ἦταν ἐπιθυμητή.

αυτόν τόν 33/Νικόλαον Λαδερόν, νά τόν ἐμίλειε, νά ἡσυχάσῃ, νά μήν ἐνοχλῇ αὐτόν, 34/τόν πτωχόν ἱερέα χωρίς λόγον, ἐπειδή καί ἀφοῦ ἀμαρτάνει βαρέως, 35/μένει καί ὑπό τήν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καί ἐκεῖνα ὅπου ἀπαιτεῖ 36/ἀπό τοῦ τοιούτου, νά τά εὐγάλη (ἀπό τήν σκέψιν του), διότι υἱός Διαβόλου συνεργᾷ καί δέν 37/κατορθώνει τίποτα, ἐπειδή ὁ παπᾶ Μιχάλης ἐγνώρισεν (τήν ὑπόθεσίν του) εἰς τό Πατριαρχεῖον 38/καί ἔχει ὅλα τά δίκαια.

Δέν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ ὑμετέρα Πανοσιολογιότης, 39/ὡς ποιμήν τῶν λογικῶν προβάτων, θέλῃ μοχθήσῃ διά νά ἡσυχάσῃ τόν ἱερέα 40/ἀπό αὐτήν τήν ἀνησυχίαν, ὅπου τοῦ δίδει ὁ Νικόλαος Λαδερός καί θέλῃ τοῦς 41/ἀγαπήσῃ, νά ζοῦν ὡς Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, ἐν ἀγάπῃ καί ὁμονοίᾳ, ἐπειδή αὐτῶν 42/ῶν ὅλοι ἀποθνήσκομεν.

Ταῦτα πρός τήν Πανοσιολογιότητά σας, 43/τά δέ ἔτη αὐτῆς εἴησαν παρά Θεοῦ μαθουσάλεια.

44/1852, Ἰουλί(ου) 8.

45/Ὡς ἀδελφός ἐν Χριστῷ, Προεστώς καί Ἡγούμενος τῆς νήσου Πριγκίπου

46/Γρηγόριος⁴⁰⁴

47/Χρῦσανθος Προηγούμενος⁴⁰⁵, παρών, τά ἄνω βεβαιῶ».

3) Παρατηρήσεις

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ὁ ἐκ Νισύρου καταγόμενος παπᾶ Μιχάλης, υἱός τῆς Νισυρίας πρεσβυτέρας Μαρίας, εὐρέθῃ γιά ὀρισμένο χρονικό διάστημα στή νήσο Πρίγκηπο, ἡ ὁποία κεῖται πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ὑπηρέτησε ἐκεῖ ὡς Ἐφημέριος. Μάλιστα ἦλθε σέ προσωπική ἐπαφή μέ τόν τότε Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου τό ὄνομα δέν ἀναφέρεται, τόν ἐνημέρωσε σχετικά μέ προσωπική του ὑπόθεση καί ὁ Πατριάρχης ἀπεφάνθη θετικά γιά τόν παπᾶ Μιχάλη.

404. Γρηγόριος, Προεστώς καί Ἡγούμενος τῆς νήσου Πριγκήπου: Στήν Πρίγκηπο ὑπάρχει μέχρι σήμερα ἡ Μονή τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ καί πιθανῶς σέ αὐτήν ἦταν Ἡγούμενος ὁ συντάκτης καί ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς Γρηγόριος.

405. Χρῦσανθος Προηγούμενος: Ὁ Χρῦσανθος εἶναι πιθανῶς ὁ προκάτοχος τοῦ Γρηγορίου στήν Ἡγουμενία.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ μελέτη, ἀντιγραφή, μεταγραφή, ὁ σχολιασμός καί ἡ παρουσίαση σαράντα πέντε (45) πρωτοτύπων ἐγγράφων, ἀδημοσίευστων ἢ καί δημοσιευμένων, τά ὅποια φυλάσσονται στό Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς Μανδρακίου Νισύρου τῆς Δωδεκανήσου καί προέρχονται ἀπό τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα (1805-1852), μᾶς ὁδηγεῖ μεταξύ ἄλλων καί στά ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1) Πρόκειται γιά ἔγγραφα, τά ὅποια κατατάσσονται στίς ἐξῆς κατηγορίες:

α) Ἐνα Σιγιλλιώδες Γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθίμου ΣΤ' πρὸς τόν Μητροπολίτην Ρόδου.

β) Πέντε Γράμματα Μητροπολιτῶν τῆς Ρόδου πρὸς τόν Ἐπίτροπόν των καί Ἑγούμενον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον.

γ) Μία Ἐγκύκλιος τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου πρὸς τόν λαόν τῆς Νισύρου.

δ) Ἐνα ἀφοριστικόν ἔγγραφον τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου, στρεφόμενον ἐναντίον ιδιώτου Νισυρίου.

ε) Μία ἐπιστολή τοῦ Ἐπισκόπου Μυρέων Ἀγαπίου, πρὸς τόν Ἑγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον.

στ) Μία ἐπιστολή τοῦ Γρηγορίου, Προεστῶτος καί Ἑγουμένου τῆς νήσου Πριγκήπου πρὸς τόν Ἑγούμενον τῆς Σπηλιανῆς Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον.

ζ) Ἑγεμονικόν Διάταγμα τοῦ Μουσύρη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους πρὸς τήν Κοινότητα τῆς Νισύρου.

η) Προικοσύμφωνα εἴκοσι (20).

θ) Τρεῖς Ἀποδείξεις χρημάτων.

ι) Ἐνα Δωρητήριον ἀμπέλου στή Σπηλιανή.

ια) Ἀποδεικτικόν Δημογεροντίας Πάρου.

ιβ) Ἐνα Διανεμητήριον ἀκινήτου περιουσίας ιδιωτῶν.

ιγ) Πρακτικόν καταγραφῆς κινητῆς καί ἀκινήτου περιουσίας ἀποβιώσαντος Νισυρίου.

ιδ) Ἐνα Ἐξοφλητικόν Γράμμα.

ιε) Ἐπιστολή ἰδιώτου σχετική πρὸς τὸν ἀφύσικον θάνατον Νισυρίου.

ιστ) Ἐνα Ἀποδεικτικὸν καὶ Ἐμμάρτυρον Γράμμα κ.λπ.

2) Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐγγράφων αὐτῶν συνάγονται πολὺτιμες πληροφορίες, σχετικές, ἀφ' ἑνὸς μὲν μέτῃ Δημόσια καὶ Κοινοτική Διοίκηση τῶν νησιῶν τῶν Νοτίων Σποράδων ἢ τῆς Δωδεκανήσου κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ μέτῃ ὀργάνωση καὶ στελέχωση τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Δωδεκανήσου κατὰ τὸ πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα.

3) Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθιμος ὁ ΣΤ' (1845-1848) μέ Σιγιλλιῶδες Γράμμα τοῦ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου Ἰάκωβον τὸν Πάτμιον (1839-1856) δίνει ὁδηγίες καὶ ρυθμίζει ὀρισμένα ἐκκλησιαστικά θέματα. Εἰδικότερα ἐντέλλεται τὸν Μητροπολίτη τῆς Ρόδου νά φροντίζει, ὅπως ὁ χειρισμός τῶν πάσης φύσεως ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, πνευματικῶν, διοικητικῶν, οἰκονομικῶν κ.λπ., ἀνατίθεται ἀποκλειστικά καὶ μόνον σέ κληρικούς, πρὸς ἀποφυγὴν παρεκτροπῶν, σκανδάλων, ἀτασθαλιῶν, καταχρήσεων κ.λπ.

4) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Παῖσιος Καμπάνης (1829-1836) ἄνθρωπος ἡπίου χαρακτήρα καὶ γενναιόδωρος ἀποδέχεται τὸ αἶτημα τοῦ κλήρου καὶ τῶν Προεστῶτων τῆς Νισύρου καὶ ἐπιτρέπει στοὺς ἱερεῖς τῆς νήσου νά συνεχίσουν νά ἱεουργοῦν ἕκαστος κεχωρισμένως στὸν ναὸν τοῦ.

5) Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος (1839-1856), ἄνθρωπος καλλιεργημένος, ἡπίου χαρακτήρα, παραδοσιακὸς καὶ συντηρητικὸς, μέ Γράμματά τοῦ πρὸς τὸν Ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ Ἑγούμενον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου Ἀρχιμανδρίτην Νεόφυτον Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου, υἱὸν τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, προσπαθεῖ νά ρυθμίσει διάφορα ἐκκλησιαστικά θέματα.

6) Εἶναι ἀπολύτως κατανοητό, ὅτι ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος, ἀφ' ἑνὸς μὲν προτρέπει τοὺς κληρικούς τῆς Νισύρου νά μὴν ἀσχολοῦνται μέ τὰ πολιτικά πράγματα, προκειμένου νά μὴ δώσουν αἰτίες νά κατηγορηθοῦν γιὰ τὴ συμπεριφορὰ των αὐτῇ, ἀφ' ἑτέρου δέ συνιστᾷ πατρικῶς στὸν κλῆρο, στοὺς Προεστῶτες καὶ στὸν λαὸ τῆς Νισύρου, νά τιμοῦν πρεπόντως καὶ νά

σέβονται τούς ανώτερους αξιωματούχους της Όθωμανικής Διοικήσεως, οί όποιοι κατά διαστήματα περιόδευαν στά νησιά τών Νοτίων Σποράδων. Ή διατήρηση καλών σχέσεων πρός τήν Όθωμανική Διοίκηση άποτελεί όπωσδήποτε θετική προϋπόθεση γιά τήν όμαλή καί άρμονική διαβίωση τών Έλλήνων Χριστιανών Όρθοδόξων τών νησιών τών Νοτίων Σποράδων, αλλά καί γενικώς τών Χριστιανών κατοίκων τής Όθωμανικής Αύτοκρατορίας.

7) Στή Νίσυρο κατά τόν 19ον αϊ. ύπηρετοϋσε μεγάλος άριθμός ιερέων, ως επί τό πλείστον έγγάμων καί μέ πολυμελείς οικογένειες. Στά μέσα περίπου τοϋ 19ου αϊ. ύπηρετοϋσαν στό Μανδράκι τής Νισύρου έπτά ιερείς. Έκαστος ιερουργοϋσε σέ ένα ναό καί εισέπραττε τά ανάλογα έσοδα καί τυχηρά. Μέ αϋτά καί μέ συμπληρωματικές δραστηριότητες (γεωργικές έργασίες, κτηνοτροφία, μελισσοκομία κ.λπ.) μπορούσε νά συντηρήσει τήν οικογένειά του.

8) Ό Μητροπολίτης Ρόδου Καλλίνικος (1836-1839), ό όποιος κατήγετο από τήν Κρήτη, έφρόντισε νά ανακαινισθεϊ καί νά εϋπρεπισθεϊ ό παλαιός ναός τής Παναγίας Ποταμίτισσας, προκειμένου νά ιεουργοϋν έναλλάξ σέ αϋτόν οί ιερείς τοϋ Μανδρακίου, τά δέ πάσης φύσεως έσοδα καί τυχηρά νά συγκεντρώνονται σέ κοινόν Ταμείον καί νά μοιράζονται έξ ίσου μεταξύ τών ιερέων. Όμως μόνο τέσσερεις ιερείς υπήκουσαν ένω οί υπόλοιποι τρεις συνέχισαν νά ιεουργοϋν κεχωρισμένως, όπως καί προηγουμένως καί αϋτό συνεχίσθηκε μέχρι καί τίς άρχές τοϋ 20οϋ αϊ.

9) Τά διάφορα άλλα δικαιοπρακτικά έγγραφα πού περιλαμβάνονται στή μελέτη αϋτή αναφέρονται σέ ποικίλα θέματα καί ρυθμίζουν προσωπικές, επαγγελματικές καί οικονομικής φύσεως σχέσεις, μεταξύ τών κατοίκων τής Νισύρου κατά τό πρώτο μισό τοϋ 19ου αϊ.

10) Τά είκοσι Προικοσύμφωνα πού παρουσιάζονται στή μελέτη αϋτή, μάς δίδουν τή δυνατότητα νά παρακολουθήσουμε, άφ' ενός μέν τή διάρθρωση τής κοινωνίας τής Νισύρου τής τότε έποχής, άφ' έτέρου τόν υλικοτεχνικό πλοϋτο τών κατοίκων τής νήσου καί τούς κανόνες δικαίου πού έρρϋθμιζαν τόν βίον τών κατοίκων αϋτής μέχρι περίπου τά μέσα τοϋ 20οϋ αϊ.

11) Όσον άφορά στό τότε ισϋον έθιμικό Δίκαιο, ή πρωτοκόρη τής οικογενείας κληρονομεί όλόκληρη τήν περιουσία τής μητέρας της, ένω ή δεύτερη κόρη κληρονομεί έξ όλοκλήρου τήν περιουσία

τοῦ πατέρα της. Ἐάν δέν ὑπάρχει ἀδελφή, τότε ὁ πρῶτος υἱός κληρονομεῖ τήν περιουσία τῆς μητέρας του. Στά ὑπόλοιπα ἀδέλφια δίδονται συνήθως ἓνα ἢ δύο μικρῆς ἀξίας χωράφια.

12) Οἱ γονεῖς ὕστερα ἀπό τόν γάμο τῶν παιδιῶν των καί τίς σχετικές προικοδοτήσεις, στήν πραγματικότητα μένουν συνήθως χωρίς οἰκία καί χωρίς ἀξιόλογη περιουσία. Ἐκεῖνοι κρατοῦν ὀρισμένα χωράφια ὡς «γεροντομοίρι», προκειμένου νά ἔχουν τουλάχιστον τούς ἐλάχιστα ἀπαραίτητους πόρους, γιά νά μπορέσουν νά ἐπιβιώσουν. Μετά τόν θάνατόν των καί αὐτά τά ἀκίνητα περιέρχονται στά τέκνα των.

13) Ἀπό τό περιεχόμενο τῶν ἐγγράφων αὐτῶν καταδεικνύεται ὅτι, ἡ ὕλη περιλαμβάνει περισσότερο πνεῦμα, ἀπό ὅτι νομίζουν οἱ ὑλιστές καί τό πνεῦμα περιλαμβάνει περισσότερη ὕλη, ἀπό ὅτι νομίζουν οἱ ἰδεαλιστές καί ὅτι τελικά ὕλη καί πνεῦμα συνδέονται στενά καί ἀδιάρρηκτα μεταξύ των καί ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο καί ἀδιαίρετο ὅλον (μονισμός). Ὑλὴ καί πνεῦμα ἀποτελοῦν τὰ θεμελιώδη αἵτια, τὰ ὁποῖα κινοῦν καί κατευθύνουν τὰ νήματα τῆς ἀνθρωπίνης Ἱστορίας, ἀπό τήν ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισης τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ μέχρι σήμερα.

14) Συμπερασματικά μπορεῖ νά λεχθεῖ, ὅτι τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς συνοψίζεται ὡς ἑξῆς: «γνώση, μνήμη καί ἐλπίδα». Μέ τόν ὅρο «γνώση» ἐννοεῖται τό σύνολο τῶν πάσης φύσεως ἐμπειριῶν τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τόν ὅρο «μνήμη» ἐννοοῦμε τήν ἀνάμνηση, τήν ἀνάπλαση καί τόν ἀναστοχασμό τῶν ἐμπειριῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τό ἐσωτερικό περιεχόμενο τῆς προσωπικότητας καί καθορίζουν τήν ταυτότητα τοῦ ἀτόμου. Καί τέλος μέ τόν ὅρο «ἐλπίδα», ἐννοοῦμε τίς ἐπιθυμίες, τὰ ὄνειρα καί τίς προοπτικές πού καθένas πλάθει γιά τό μέλλον. Καί δέν εἶναι τόσο σημαντικό, ἐάν ὅλα τὰ ἐλπιζόμενα εἶναι ὀρθά ἢ λάθος, πραγματοποιήσιμα ἢ ὄχι, ἀρκεῖ νά ἀνταποκρίνονται στίς προσδοκίες τῶν ἀνθρώπων.

15) Τόσον στά Προικοσύμφωνα, ὅσον καί στά ὑπόλοιπα δικαιопρακτικά ἔγγραφα πού παρουσιάζονται στήν ἐργασία αὐτή, περιλαμβάνονται πολύτιμες πληροφορίες ποικίλου περιεχομένου. Μεταξύ ἄλλων στά ἔγγραφα αὐτά ἀναφέρονται ὀνόματα καί ἐπώνυμα οἰκογενειῶν καί ἀτόμων, τίτλοι φορέων καί ἀξιομάτων, κανόνες δικαίου γραπτοῦ καί ἀγράφου (ἐθιμικό δίκαιο), τοπωνύμια, ὀνόμα-

τα αντικειμένων και έργαλειών, τρόποι συμπεριφορᾶς, πίστεις και πεποιθήσεις, συνήθειες, ἥθη και ἔθιμα, ἀνθρώπινα πάθη, ἰδιορρυθμίες, ἀποκλίσεις και παρεκτροπές ἀπό τά κεκανονισμένα, ἐπιτίμια τά ὁποῖα χρησιμοποιοῦσε τότε ἡ Ἐκκλησία γιά νά συγκρατήσῃ τά μέλη της και νά τά διαπαιδαγωγήσῃ κατάλληλα, λήψη προληπτικῶν μέτρων πρὸς ἀποφυγὴ ἀπευκταίων συμπεριφορῶν κ.λπ.

16) Ἐπίσης ἀπὸ τῆ μελέτη τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἐξάγονται ὁρισμένα συμπεράσματα, σχετικά πρὸς τό θέμα τῆς Παιδείας κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν τελευταίων αἰώνων τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως. Μεταξὺ ἄλλων διαπιστώνεται, ὅτι ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου δέν γνώριζε γραφὴ και ἀνάγνωση. Μικρὸς ἀριθμὸς –κυρίως ἀνδρῶν και ἐλάχιστος ἕως μηδενικὸς ἀριθμὸς γυναικῶν– μάθαινε γραφὴ και ἀνάγνωση, εἴτε πλησίον ἱερωμένων, εἴτε πλησίον ἰδιωτῶν Διδασκάλων.

17) Στὴ Νίσυρο, ὅπως και ἄλλοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως δέν λειτουργοῦσαν δημόσια Σχολεῖα και ἐάν ἀκόμη ὁρισμένοι φωτισμένοι ἄνδρες (Πατριάρχες, Μητροπολίτες, πεπαιδευμένοι λαϊκοὶ κ.λπ.) πρότειναν τὴ δημιουργία Κοινοτικῶν ἢ Ἐκκλησιαστικῶν Σχολείων, ὑπῆρχε συνήθως ἡ ἐσφαλμένη ἀντίληψη, ὅτι ἡ γνώση και ἡ Παιδεία γενικότερα εἶναι δῆθεν ἐπικίνδυνες γιά τὴν πίστη και τὴν τήρηση τῶν παραδόσεων, μέ ἀποτέλεσμα νά μὴν εὐοδώνονται ἀνάλογες πρωτοβουλίες. Στὴ Νίσυρο ἰδρύθηκε τό πρῶτο Κοινοτικό Σχολεῖο τό ἔτος 1865.

18) Μία ἀπὸ τίς κατηγορίες πού ἐκτοξεύοντο ἀπὸ τοὺς ἄκρως συντηρητικούς κατοίκους τῆς Νισύρου ἐναντίον τοῦ πεπαιδευμένου Κωνσταντίνου Ἰω. Σακελλαρίδη ἢ Ξένου, μαθητοῦ τοῦ Θεοφίλου Καῖρη, ἦταν και ἐκείνη, ὅτι δῆθεν σκόπευε, μαζί μέ τοὺς ὁμοῖδεάτες του, νά ἐκποιήσῃ τά χρυσά και ἀργυρά σκεύη και ἀντικείμενα τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιανῆς, προκειμένου νά ἐξασφαλίσθουν οἱ πόροι γιά τὴν ἵδρυση και τὴ λειτουργία Κοινοτικοῦ Σχολείου στὴ Νίσυρο. Καί τοῦτο, ὡς ἐάν ἡ ἵδρυση Σχολείου, γιά νά μαθαίνουν γραφὴ και ἀνάγνωση τά παιδιά, ἀποτελοῦσε ἔγκλημα και ἦταν κάτι τό φοβερό και ἀποτρόπαιο.

19) Ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον οἱ κληρικοὶ τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας –Μοναχοὶ και ἑγγαμος κλῆρος– και οἱ ψάλτες, καθὼς και ἓνας μικρὸς κύκλος ἀτόμων γύρω ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν τό προνόμιο νά γνωρίζουν γραφὴ και ἀνάγνωση και ἀποτελοῦσαν τοὺς

έγγράμματους της τότε εποχής. Αὐτοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι, συνήθως ἀνιδιοτελῶς, ἐξυπηρετοῦσαν στίς ἀνάγκες των καὶ τοὺς ὑπολοίπους, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀναλφάβητοι. Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐγνώριζαν ἀνάγνωσι καὶ γραφή, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἔγγραφα, οἱ γνώσεις των κατὰ κανόνα ἦσαν περιορισμένες καὶ ἐλλιπεῖς. Οἱ φωτεινές ἐξαιρέσεις ἦσαν ἐλάχιστες.

20) Ἀναφορικά μέ τή γλῶσσα, ἡ ὁποία χρησιμοποιεῖται στά ἔγγραφα αὐτά, αὕτη εἶναι ἡ ἑλληνική –μόνο ἓνα ἐπίσημο ἔγγραφο εἶναι δίγλωσσο, ἥτοι συντεταγμένο στήν τουρκική καὶ τήν ἑλληνική– καί μάλιστα στή μορφή της καθαρεύουσας, χωρίς νά ἀπουσιάζουν καί φράσεις καί λέξεις της καθομιλουμένης. Σέ πλεῖστες περιπτώσεις στά ἔγγραφα αὐτά ἀπαντοῦν σπάνιες λέξεις καί φράσεις, πρόκειται γιά τὰ «ἅπαξ λεγόμενα», πού καί ἀπό αὐτῆς της πλευρᾶς εἶναι πολύ ἐνδιαφέροντα.

21) Μία σπουδαία προσωπικότητα της Νισύρου, κυρίως κατὰ τό πρῶτο μισό τοῦ 19ου αἰ., ὑπῆρξε ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, υἱός τοῦ παπᾶ Ἀντωνίου, Ἱερομνήμονος ἢ Ζαμπέτογλου (1795-1863). Διετέλεσε Ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου της Ρόδου καί Ἡγούμενος της Παναγίας Σπηλιανῆς (1822-1855). Ὁ Νεόφυτος κατὰ τή μακρά περίοδο της Ἡγουμενίας του προσέφερε τεράστιας σημασίας ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία καί στήν Κοινωνία. Ἀνῆκε στήν κορυφή της κοινωνικῆς καί πνευματικῆς ἱεραρχίας τῶν τότε κατοίκων της Νισύρου.

22) Ὁ Ἡγούμενος Ἀρχιμανδρίτης Νεόφυτος, ἀπό χαρακτήρα καί παιδεία ἦταν ἄνθρωπος συντηρητικῶν ἀρχῶν καί πεποιθήσεων καί ἦλθε σέ ἀντίθεση, ὡς ἦταν φυσικό καί ἀναμενόμενο, μέ τόν σύγχρονό καί ἐξάδελφό του Κωνσταντῖνο Ἰω. Σακελλαρίδη ἢ Ξένο (περίπου 1801/1802-1883), πού ὑπῆρξε μαθητής τοῦ Θεοφίλου Καΐρη (1784-1853), ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπηρεασμένος ἀπό τίς ἀρχές της Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1789) καί τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης ἦταν υἱός τοῦ παπᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη (περίπου 1765-1850), μετά τοῦ ὁποῖου ἦλθε σέ ὀξεία ἀντιδικία, γιά λόγους κοσμοθεωρητικῶν ἀρχῶν καί πεποιθήσεων. Ἐνεκα τούτου ἀπό τοῦ ἔτους 1839 ὁ Κωνσταντῖνος, ἀντί τοῦ Σακελλαρίδη ὑπογράφει ὡς «Ξένος».

23) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἰω. Σακελλαρίδης ἢ Ξένος ἐργάσθηκε ὡς Διδάσκαλος, τόσο στή Νίσυρο, ὅσο καί σέ ἄλλα μέρη (Σμύρνη, Μεγίστη/Καστελλόριζο, Κῶ) καί ἀπέκτησε πολλούς μαθητές. Ἐξεπαί-

δευσε μία ολόκληρη γενιά νέων ανθρώπων, οι οποίοι με τη σειρά των ἐργάσθηκαν ανάλογα και συνέβαλλαν στην πνευματική και κοινωνική ἀνοδο τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου καὶ τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα.

24) Ὁ Κωνσταντῖνος Ἰω. Σακελλαρίδης ἢ Ξένος ἔλαβε ὡς σύζυγο τὴν Ἄννα Κουλάκη, μετὰ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε ἕναν υἱόν, τὸν Δημόκριτο (περίπου 1840-1920), ὁ ὁποῖος σπούδασε Ἱατρικὴ στό Πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Ἱατρός με Πανεπιστημιακό Δίπλωμα, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε στή Νίσυρο. Ἐξήσκησε τὸ λειτούργημα τοῦ Ἱατροῦ με μεγάλη εὐσυνειδησία καὶ με πνεῦμα κοινωνικῆς προσφορᾶς, αὐτοθυσίας καὶ ἀνιδιοτέλειας, τιμώμενος ὑπὸ πάντων. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ὁ Ἱατρός Δημόκριτος Σακελλαρίδης, προσέφερε ἰδιαίτερη, ἰδίως ἠθικῆς φύσεως ἱκανοποίηση, στὸν γέροντα πατέρα του Κωνσταντῖνο Ξένο, ὁ ὁποῖος καταδιώχθηκε γιὰ τίς ιδέες του καὶ ἀντιμετώπισε πολλές καὶ μεγάλες δυσκολίες στή ζωὴ του.

25) Μία ἄλλη φωτισμένη προσωπικότητα τῆς Νισύρου κατὰ τὸν 19ον αἰ. ὑπῆρξε ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης ἢ Ξένος (περίπου 1805-1886), υἱὸς τοῦ πατᾶ Ἰωάννου Σακελλαρίδη καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Σακελλαρίδη ἢ Ξένου. Ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἐργάσθηκε ὡς Διδάσκαλος καὶ ὡς Νοτάριος, προσφέροντας τεραστίας σημασίας ὑπηρεσίες, συνήθως ἀνιδιοτελῶς, στοὺς Νισυρίους. Ὁ Νικόλαος Σακελλαρίδης εἶναι ὁ γραφέας τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν Διαθηκῶν καὶ Προικοσυμφώνων πού περιλαμβάνονται σέ κώδικα τῆς Νισύρου καὶ καλύπτουν μεγάλο μέρος τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰ.

26) Ἡ μελέτη καὶ ἡ παρουσίαση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς τῆς Νισύρου, ἡ ὁποία προϋποθέτει πολὺ χρόνο, μόχθο καὶ γνώσεις ποικίλου περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ ἀγάπη πολλή, φωτίζει πολλές πλευρές τοῦ ὕλικου καὶ πνευματικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων τῆς Νισύρου καὶ τῆς Δωδεκανήσου γενικότερα. Εἶναι εὐκταῖο, νὰ μελετηθοῦν, νὰ ἀξιολογηθοῦν καὶ νὰ παρουσιαστοῦν καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἔγγραφα πού φυλάσσονται στό Ἀρχεῖο τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν πολλὰ νέα στοιχεῖα, ἄγνωστα μέχρι σήμερα στήν ἐπιστήμη καὶ στήν ἔρευνα καὶ νὰ φωτισθοῦν καλύτερα πολλές πλευρές τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν κατοίκων τῆς Νισύρου τῶν τελευταίων αἰώνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

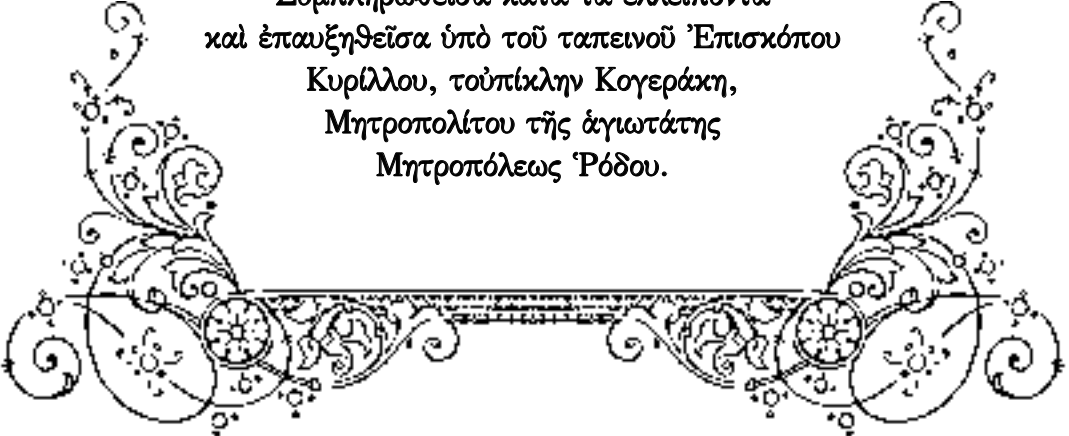
- ABME: Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, ἔκδοσις ὑπὸ Ἀναστασίου Ὁρλάνδου.
- Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, Βιβλίο Η'.
- Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Δωδεκανήσου* 1988: Ἰ. Βολανάκης, *Τὰ παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Δωδεκανήσου*, Τιμητικός τόμος: «Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα (Συνοδινόν, τὸν Κεφαλλήνα), ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀρχιερατείας», (Ἀθῆναι 1988), σ. 311-347.
- Ἰ. Βολανάκης, *Χριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1993: Ἰ. Βολανάκης, “Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «*ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ*», τ. 12 (Ἀθῆνα 1993), σ. 305-330.
- Ἰ. Βολανάκης, *Παλαιοχριστιανικά μνημεῖα Νισύρου* 1994: Ἰ. Βολανάκης, “Τὰ παλαιοχριστιανικά μνημεῖα τῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «*ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ*», τ. 13 (Ἀθῆνα 1994), σ. 143-164.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2005: Ἰ. Βολανάκης, “Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου”. Περιοδικόν «*ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ*», τ. 16 (Ἀθῆνα 2005), σ. 257-288.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἐγγραφα Σπηλιανῆς* 2007: Ἰ. Βολανάκης, “Πενῆντα ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖον τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου: 1780-1837”. Περιοδικόν «*ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ*», τ. 17 (Ἀθῆνα 2007), σ. 90-150.
- Ἰ. Βολανάκης, *Θεόφιλος Καΐρης* 2010: Ἰ. Βολανάκης, “Ὁ Θεόφιλος Καΐρης καὶ ἡ Νίσυρος κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα”. Περιοδικόν «*ΑΝΔΡΟΣ*», (Ἀθῆνα 2010/4), σ. 120-140.
- Ἰ. Βολανάκης, *Τοιχογραφημένοι ναοὶ Δωδεκανήσου*, Β' 2014: Ἰ. Βολανάκης, “Τοιχογραφημένοι ναοὶ τῆς Δωδεκανήσου. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου”. Ἑνότητα Β'. Περιοδικόν «*ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ*», περίοδος Α', ἔτος ΣΤ', τεύχος ΙΒ' (Ιούλιος-Δεκέμβριος 2014), σ. 19-214.
- Ἰ. Βολανάκης, *Ἀρχαιότητες Μικρᾶς Ἀσίας* 2020: Ἰ. Βολανάκης, “Χριστιανικὲς ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα τῆς νοτιοδυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας”. Περιοδικόν «*ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ*», τεύχος ΚΔ' (2020), σ. 409-502.
- Διονύσιος, *Ἑρμηνεῖα* 1909: Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεῖα τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης*, ἔκδοσις ὑπὸ Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετρούπολις 1909.
- Εὐχολόγιον τὸ Μέγα 1980: *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, τῆς κατὰ Ἀνατολὰς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, ἑκδοτικός οἶκος «*ΑΣΤΗΡ*», Ἀθῆναι 1980.
- ΘΗΕ: Ὁρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, ἔκδοσις Ἀθ. Μαρτίνος, τ. 2 (Ἀθῆναι 1963), τ. 9 (Ἀθῆναι 1966), τ. 10 (Ἀθῆναι 1967).

- Τερά Σύνοψις 1988: *Τερά Σύνοψις*, έκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1988.
- Τερατικόν 1981: *Τερατικόν. Αἱ Θεῖαι Λειτουργίαι*, έκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1981.
- κ.έ.: καί ἐξῆς.
- ΜΕΕ: Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεῖα, έκδοσις Π. Δρανδάκη, τ. 18 (Ἀθῆναι, ἄν. χρον. ἔκδ.).
- ΝΕΑ ΔΟΜΗ: Ἐγκυκλοπαιδεῖα ΝΕΑ ΔΟΜΗ, Ἀθήνα, ἄν. χρ. ἔκδ.
- Ξενοφῶν, *Ἀπομνημονεύματα*, βιβλίον ΙΙ, κεφ. VII, §5.
- Ἀν. Ὀρλάνδος, Βασιλική 1 (1952) – 2 (1954): Ἀν. Ὀρλάνδος, *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανική βασιλική τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*, τ. 1 (Ἀθῆναι 1952), τ. 2 (Ἀθῆναι 1954).
- Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία Ρόδου* 1972: Χρ. Παπαχριστοδούλου, *Ἱστορία τῆς Ρόδου. Ἀπό τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἕως τὴν ἐνσωμάτωσιν τῆς Δωδεκανήσου* (1948), Ἀθήνα 1972.
- πρβλ.: παράβαλε.
- Σοφοκλῆς, *Ἀντιγόνη*.
- Σ. Α.: Σπηλιανῆς Ἀρχεῖον. *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα (1718-1950) τῆς Τεραῖς Μονῆς Παναγίας Σπηλιανῆς Νισύρου*, τ. Α' (1718-1909), τ. Β' (1910-1950).
- Κ. Σακελλαρίδης, Κ. Ξένος 1993: Κ. Ὁδ. Σακελλαρίδης, *Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, ὁ μετέπειτα Κωνσταντῖνος Ξένος*, Ἀθήνα 1993.
- Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* 1959: Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθῆναι 1959.
- συν.: συνοικία.
- Γ. Σωτηρίου, *Ἀρχαιολογία* 1942: Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία*, τ. Α' (Ἀθῆναι 1942).
- τοπ.: τοπωνύμιον.
- Τσιρπανλῆς 2018: Ζ. Τσιρπανλῆς, *Γαμήλιες συμπεριφορές στό Αἰγαῖο. Τό παράδειγμα τῆς Νισύρου (19ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2018.
- Φυτολογία 1990: Γ. Χριστόπουλος – Ἰω. Κ. Μπαστιάς, *Φυτολογία*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1990.
- Botanica 1998: G. Cheers, *Koenemann Verlagsgesellschaft*, Koeln 1998.
- L. Deuel, *Abenteuer Archäologie* 1974: L. Deuel, *Das Abenteuer Archäologie, Berühmte Ausgrabungsberichte aus dem Nahen Osten*. Ausgewählte und eingeleitet von Leo Deuel, Muenchen 1974.
- E. Mioni, *Παλαιογραφία* 1977: E. Mioni, *Εἰσαγωγή στὴν Ἑλληνικὴ Παλαιογραφία*, μετάφρασις Ν. Μ. Παναγιωτάκη, Ἀθήνα 1977.

**ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΑΘΛΗΦΟΡΟΥ
ΑΝΘΙΑΣ**

ἜΩν ἡ Μνήμη τῇ ιε΄ Δεκεμβρίου

Συμπληρωθεῖσα κατὰ τὰ ἐλλείποντα
καὶ ἐπαυξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ Ἐπισκόπου
Κυρίλλου, τοῦ πικλὴν Κογεράκη,
Μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης
Μητροπόλεως Ῥόδου.

Άγιος Ἐλευθέριος.
(Φορητὴ εἰκὼν. Μονὴ Ἀγίου Γεωργίου Καρύπη.
Νῆσος Ἀντιγόνη, Κωνσταντινούπολις).

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΕΟΜΕΝΟΙΣ

Ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Ἐλευθέριος γεννήθηκε στήν Ρώμη κατά τόν β' αἰῶνα, σύμφωνα μέ ὀρισμένες πηγές ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (117-138) ἢ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου (138-161).

Σέ πολύ μικρή ἡλικία ἔμεινε ὀρφανός ἀπό πατέρα καί ἀνατράφηκε «ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου» ἀπό τήν εὐσεβῆ μητέρα του Ἀνθία, πού εἶχε μεταστραφεῖ στήν πίστη τοῦ Χριστοῦ καί κατηχηθεῖ ἀπό μαθητές τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (κατά τήν παράδοση ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἀπόστολο Παῦλο).

Διδάχθηκε τά ιερά γράμματα ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ρώμης καί σέ πολύ μικρή ἡλικία ἔλαβε ὅλους τούς βαθμούς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας. Σέ ἡλικία δεκαπέντε ἐτῶν χειροτονήθηκε Διάκονος, στά δεκαεπτὰ του Πρεσβύτερος καί εἰκοσαετῆς Ἐπίσκοπος τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέ ἔδρα τήν πόλη τῆς Αὐλῶνας.

Ἐργάστηκε μέ ἀποστολικό ζῆλο καί κατόρθωσε, μέ τούς λόγους του, πού ἐπιβεβαιώνονταν μέ πολυάριθμα θαύματα, νά προσελκύσει στήν Ὁρθόδοξη πίστη πλῆθος εἰδωλολατρῶν. Ὄταν ὁ αὐτοκράτορας ἔμαθε γιά τήν ἀποστολική δραστηριότητά του διέταξε νά τόν συλλάβουν καί νά τόν μεταφέρουν στήν Ρώμη, ὅπου μαρτύρησε, μέ ἀποκεφαλισμό, ὕστερα ἀπό πολλά καί φρικτά βασανιστήρια. Παρουῶσα στό μαρτύριό του ἦταν ἡ μητέρα του Ἀνθία, ἡ ὁποία θανατώθηκε ἀπό τούς δημίους ὅταν πλησίασε τό μαρτυρικό σκηνωμά του καί τό ἀγκάλιασε δοξάζοντας τόν Θεό καί ἐπαινώντας τόν γιό της πού μέ τόση ἀνδρεία ὑπέμεινε τά βασανιστήρια καί τό θάνατο γιά τόν Χριστό. Ἡ Μνήμη τους τιμᾶται τήν 15η Δεκεμβρίου.

Ἡ τιμὴ τοῦ Ἱερομάρτυρος, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐξαπλώθηκε ιδιαίτερα στόν ἑλληνόφωνο χῶρο ἀπό τό γεγονός ὅτι, σύμφωνα μέ

τή λαϊκή παράδοση και μέ αφετηρία τό έννοιολογικό όνομά του, τόν Άγιο Έλευθέριο έπικαλοῦνται οί κυοφοροῦσες καί έπίτοκες γυναίκες γιά νά έχουν εύκολο καί αἴσιο τοκετό (νά έλευθερωθοῦν), γι' αὐτό καί προέκυψε ἡ ανάγκη πανηγυρικής Άκολουθίας ὥστε νά έορτάζεται πανηγυρικά κατά τήν έκκλησιαστική τάξη ἡ μνήμη του.

Στά έν χρήσει Μηναιά τῆς Όρθοδόξου Έκκλησίας ὑπάρχει Άκολουθία τοῦ Άγίου (έλλιπής), ἀπό τήν ὁποία ἀπουσιάζουν τά τοῦ Μικροῦ Έσπερινοῦ, τά Ίδιόμελα τῆς Λιτῆς, καί στόν Όρθρο τά Καθίσματα καί τό μετά τόν πεντηκοστό Ψαλμό Ίδιόμελο. Κατά καιρούς σέ ιδιαίτερες έκδόσεις (φυλλάδες) δημοσιεύθηκαν πανηγυρικές Άκολουθίες τοῦ Άγίου, μέ εκείνη τοῦ Άθανασίου τοῦ Παρίου νά έχει γνωρίσει τίς περισσότερες έκδόσεις (πρώτη έκδοση στή Λειψία τό έτος 1811).

Ἡ δημοσιευομένη στόν παρόντα τόμο Άκολουθία προέκυψε ἀπό τήν ανάγκη νά συντιμᾶται μέ τόν Άγιο Έλευθέριο ἡ Μάρτυς μητέρα του Άγία Άνθία, ἡ ὁποία στή γνωστή ὕμνογραφία μόνο ὡς ὄνομα παρουσιάζεται. Γιά τόν σκοπόν αὐτόν προέβημεν στή συμπλήρωση τῆς ὑπάρχουσας έλλιποῦς Άκολουθίας τοῦ Μηναίου τοῦ Δεκεμβρίου καί προσθέσαμε στό Όρθρο δεύτερο Κανόνα τῆς Άγίας Άνθίας. Τά Στιχηρά Προσόμοια τῶν Αἰῶν πρὸς τό «Τριήμερος ἀνέστης» καταχωρήσαμε ὡς Ἀπόστιχα τοῦ Έσπερινοῦ καί τό Δοξαστικό τους, «Ὡς τῆς θείας έλευθερίας έπώνυμος», ὡς Δοξαστικό τοῦ Μικροῦ Έσπερινοῦ, ένῶ τά πρὸς «Τῶν οὐρανίων ταγμάτων» Ἀπόστιχα τῆς Άκολουθίας τοῦ Μηναίου ὡς πρώτη Τριάδα τῶν Έσπερίων Στιχηρῶν Προσομοίων τοῦ Μεγάλου Έσπερινοῦ.

Ρόδος, 8 Μαρτίου 2022

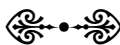
† Ό Ρόδου Κύριλλος

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΑΥΤΟΥ ΑΘΛΗΦΟΡΟΥ
ΑΝΘΙΑΣ

—✦✦✦—
Ὡν ἡ Μνήμη τῇ ιε΄ Δεκεμβρίου.

—✦✦✦—
Συμπληρωθεῖσα κατὰ τὰ ἐλλείποντα καὶ ἐπαυξηθεῖσα
ὕπὸ τοῦ ταπεινοῦ Ἐπισκόπου Κυρίλλου, τούπικλιν Κογεράκη,
Μητροπολίτου τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ῥόδου.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΙΚΡΟΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ἰστώμεν στίχ. δ΄ καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α΄. Πανεύφημοι Μάρτυρες.

Συνέλθωμεν σήμερον πιστοί, μνήμην ἐορτάζοντες, Ἐλευθερίου τοῦ
μάκαρος, τοῦ διαπρέψαντος, ἀρχιερωσύνης, ἐν σεπτοῖς ὑψώμασι,
καὶ ταύτην μαρτυρίῳ σφραγίσαντος, ἀνακραυγάζοντες· Πάτερ Ἄγιε
ικέτευε, τὴν Τριάδα, ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Μιούμενος ἄριστα Χριστοῦ, τὰ σεπτὰ παθήματα, ἐν μαρτυρίου
διέπρεφας, τῇ στάσει σύναθλον, τὴν Ἀνθίαν ἔχων, ὡς καλὴν
μητέρα σου, μεθ' ἧς Ἀρχιερεῦ Ἐλευθέριε, Θεὸν ἰκέτευε, δωρηθῆναι
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Ε 'πόμενος ἔχνεσι Χριστοῦ, ἐκ παιδὸς ὡς πάνσοφος, Ἀρχιερεὺς ἀναδέδειξαι, ψήφῳ τῆς χάριτος, καὶ ἱερατεύσας, ἐπὶ γῆς ὡς Ἄγγελος, Ἀγγέλων συναυλίας ἡξίωσαι, τῷ μαρτυρίῳ σου, Ἐλευθέριε μακάριε· ὅθεν αἶτει, ἡμῖν τὰ συμφέροντα.

Ε 'ξήνεγκας τίμιον βλαστόν, ὥσπερ γῇ καλλίφορος, τὸν Ἀθλητὴν Ἐλευθέριον, Ἀνθία ἔνδοξε, μεθ' οὗ ἐν λειμῶνι, οὐρανῶν χορεύουσα, τὸν Πλάστην σὺν αὐτῷ καθικέτευε, ἡμῖν δωρήσασθαι, τῶν πταισμάτων τὴν συγχώρησιν, τὴν εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. Ἦχος β'.

Ω 'ς τῆς θείας ἐλευθερίας ἐπώνυμος, τῆς ἱερᾶς διπλοῖδος, Πάτερ κατηξίωσαι, καὶ εὐθαρσῶς τὴν εὐσέβειαν διδάσκων, τῶν πρακτέων τοὺς λόγους ἡμᾶς ἐξεπαίδευσας· Ὅθεν καὶ τὴν μαρτυρικὴν ἔνστασιν, νεανικῶς ἐκτελέσας, ἐν ἀμφοτέροις διέπρεψας, καὶ διπλοῦν εἵληφας τὸ στέφος παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ὃν καθικέτευε, Ἱερομάρτυς Ἐλευθέριε, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.

Κυπριανοῦ.

Ι 'δου καιρὸς ἤγγικε τῆς σωτηρίας ἡμῶν· εὐτρεπίζου Σπήλαιον, ἡ Παρθένος ἐγγίξει τοῦ τεκεῖν· Βηθλεὲμ γῇ Ἰούδα, τέρπου καὶ ἀγάλλου, ὅτι ἐκ σοῦ ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. Ακούσατε ὄρη καὶ βουνοί, καὶ τὰ περίχωρα τῆς Ἰουδαίας· ὅτι ἔρχεται Χριστός, ἵνα σώσῃ ὃν ἔπλασεν ἄνθρωπον, ὡς φιλόανθρωπος.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος πλ. β'. Τριήμερος ἀνέστης.

Τ ἦν χάριν τῶν σοφῶν Μαθητῶν, λαβὼν παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, Ἱεράρχα, καὶ τὸν δρόμον τὸν αὐτῶν, διήνυσας προθύμως· διὸ σε κατ' ἀξίαν, ἀνευφημοῦμεν Ἐλευθέριε.

Στίχ. Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Τὸ ψεῦδος σοῖς ἐν λόγοις σοφέ, ἐλέγξας Ἐλευθέριε, τῇ ἀθλήσει, τὸν τοῦ ψεύδους εὐρετήν, ἀπέκτεινας καὶ τοῦτον, τέθεικας ὑπὸ πόδας, τὸν πρὶν μεγάλως φρυαπτόμενον.

Στίχ. Τοῖς Ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Τοῖς ὄμβροις τῶν αἱμάτων τῶν σῶν, κατάρδουσιν ἡμᾶς νοητῶς, Ἱεράρχα, τοὺς τιμῶντάς σε πιστῶς, καὶ μνήμην ἐκτελοῦντας, τὴν θείαν σου ἐκ πόθου, καὶ τὸν Σωτῆρα μεγαλύνοντας.

Δόξα. Ἦχος β΄.

Δεῦτε πιστοί, Ἐλευθέριον καὶ Ἀνθίαν, τὴν μητρότεκνον δυάδα τῶν Ἀθλοφόρων, χρεωστικῶς ἐπαινέσωμεν· μαρτυρικῶν γὰρ στεφάνων, ἐν οὐρανοῖς ἀξιωθέντες, καὶ Θεῷ παριστάμενοι, ἐκτενῶς δυσωποῦσι, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.

Κυπριανοῦ.

Βηθλεὲμ γῇ Ἰούδα, τὸ κατὰ σάρκα πολίτευμα, φαιδρῶς εὐτρέπισον τὸ θεῖον Σπήλαιον, ἐν ᾧ Χριστὸς σαρκὶ τίκτεται, ἐξ ἀπειράνδρου Ἀγίας Παρθένου, εἰς τὸ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον, τὸ Ἀπολυτίκιον ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἑσπερινοῦ καὶ Ἀπόλυσις.

Άγιος Ἐλευθέριος.
(Τοιχογραφία. Μονή Διονυσίου).

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΗ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Ὁ Προοιμακὸς καὶ τὸ Μακάριος ἀνὴρ. Εἰς δὲ τὸ Κύριε ἐκέκραξα ἱστῶμεν στίχ. η´ καὶ φάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος α´. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

Τῆς Ἐκκλησίας προστάτης, Πάτερ γενόμενος, ὡς τῆς Ἀνθίας γόνος, τῆς Θεόφρονος ὄντως, καὶ μύστης Ἀποστόλων ὡς ἀληθῶς, πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφεις λαοὺς, τοὺς πρὶν ἀφρόνως τὸ σέβας οἶα Θεοῖς, ἀπονέμοντας τοῖς δαίμοσιν.

Τῶν ἐπιτόκων γυναικῶν, Πάτερ κηδόμενος, ἐλευθερίαν δίδως, τῷ Ναῶ σου φοιτώσας, εὐπλοίαν δὲ πάλιν ἄλλοις θερμῶς, ἐξαιτοῦσιν ἐπέδωκας, καὶ τοῖς νοσοῦσιν, ὑγίαν σὺ χορηγεῖς, διαλάμπων ἐν τοῖς θαύμασι.

Τοῦ Μαρτυρίου τοὺς ἄθλους, στερόνως ὑπήνεγκας, Ἀδριανοῦ μὴ πτήξας, τὰς δριμείας κολάσεις, ἔρωτι τοῦ Κτίστου ὅλος ἀλούς, Ἐλευθέριε πάνσοφε, καὶ τὴν τεκοῦσάν σε σύναθλον προσλαβὼν, ἀνελήλυθας γηθόμενος.

Χαίροις Ἀνθία Θεόφρον, ἡ εὐανθήσασα, Ἐλευθερίου μήτηρ, ἡ καὶ σύναθλος τούτου· ἰκέτευε ἀπαύστως ὑπὲρ ἡμῶν, σὺν αὐτῷ τὸν φιλόανθρωπον, ἵνα ῥυσθῶμεν κινδύνων καὶ πειρασμῶν, καὶ παντοίων περιστάσεων.

Ἔτερα. Ἦχος δ´. Ἐδωκας σημείωσιν.

Σκεῦος ἱερώτατον, Πνεύματος Θείου γεγένησαι, τὴν ψυχὴν καθαρὰμένος, παθῶν ἱερώτατε· ἔνθεν χρίσμα Θεῖον, ἅγιον ἐδέξω, Ἀρχιερεὺς σὺ γεγονώς, καὶ ποδηγέτης λαοῦ Θεόφρονος, καὶ μάρτυς ἀπαράτρωτος, τοῦ δι' ἡμᾶς πάθη φέροντος, καὶ ἀπάθειαν βλύσαντος, Ἀθλητὰ Ἐλευθέριε.

Σώματος ἡλόγησας, αἰκίζομένου ταῖς μάστιξι, καὶ πυρὶ προσεγγίζον-
τος· τὸν νοῦν γὰρ προσήλωσας, ἀνεικάστω πόθῳ, τῷ ὠραιότατῳ,
κάλλει τοῦ Θεοῦ Ἑραστοῦ, οὗ τῷ γλυκίῳ ἐτρώθης ἔρωτι, Μαρτύρων
ἐγκαλλώπισμα, Ἀρχιερέων ἀγλαΐσμα, Ἀθλητὰ Ἐλευθέριε, πρεσβευτὰ
τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καλῶς τὸν ἀγῶνά σε, τεθεαμένην τελέσαντα, ἢ καλῶς σε κηύσασα,
τὸν ἴσον ποθήσασα, διανύσαι δρόμον, σοὶ περιπλακεῖσα, μέσον
τοῦ σκάμματος σοφέ, καθάπερ δάμαλις ἀποσφάττεται· μεθ' ἧς σε
ἰκετεύομεν, ὑπὲρ ἡμῶν Ἐλευθέριε, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, ἐκδυσώπει
πανόλβιε.

Δεῦτε τὴν μητρότεκνον, τῶν Ἀθλοφόρων φιλέορτοι, ξυνωρίδα τιμή-
σωμεν, Ἀνθίαν τὴν σώφρονα, σὺν Ἐλευθερίῳ, ἐν Ἀρχιερεῦσιν,
ἐνδόξῳ Μάρτυρι Χριστοῦ, καὶ ὁμοφώνως αὐτοῖς βοήσωμεν· Κυρίῳ τῶν
Δυνάμεων, ὡς εὐκλεῶς παριστάμενοι, χάριν ἄφθονον δίδοσθε, τοῖς
ὑμᾶς μακαρίζουσιν.

Δόξα. Ἦχος πλ. β'.

Ιερεὺς ἐννομώτατος, μέχρι τέλους ἐχρημάτισας, μάκαρ Ἐλευθέριε·
ἱεουργῶν γὰρ τὰ θεῖα, καὶ ἄρρητα μυστήρια, τὸ αἷμά σου ἐξέχεας,
ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ θῦμα εὐπρόσδεκτον σεαυτὸν προσήγαγες·
διὸ παρῤῥησίαν ἔχων πρὸς αὐτόν, ἐκτενῶς ἰκέτευε, ὑπὲρ τῶν πίστει
τελούντων, σὴν ἀεισέβαστον μνήμην, καὶ τοὺς αὐτὴν γεραίροντας
ῥυσθῆναι πειρασμῶν, καὶ παντοίων κινδύνων καὶ περιστάσεων.

Καὶ νῦν. Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.

Σπήλαιον εὐτρεπίζου· ἡ Ἀμνὰς γὰρ ἤκει, ἔμβρυον φέρουσα Χριστόν.
Φάτνη δὲ ὑποδέχου, τὸν τῷ λόγῳ λύσαντα τῆς ἀλόγου πράξεως,
ἡμᾶς τοὺς γηγενεῖς. Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, μαρτυρεῖτε θαῦμα τὸ
φρικτόν, καὶ Μάγοι ἐκ Περσίδος, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν, τῷ
Βασιλεῖ προσάξατε· ὅτι ὦφθη Κύριος ἐκ Παρθένου Μητρός, ὄνπερ καὶ
κύψασα, δουλικῶς ἡ Μήτηρ προσεκύνησε, καὶ προσεφθέγγετο τῷ ἐν
ἀγκάλαις αὐτῆς· Πῶς ἐνεσπάρης μοι, ἢ πῶς μοι ἐνεφύης, ὁ Λυτρωτῆς
μου καὶ Θεός;

Εἵσοδος, τὸ Φῶς ἱλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας καὶ τὰ Ἀναγνώσματα.

Προφητείας Ἡσαΐου τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. μγ', 9-14)

Τάδε λέγει Κύριος. Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθῶνται ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν. Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα; ἢ τὰ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγγελεῖ ἡμῖν; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν καὶ δικαιωθῶσιν καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ. Γίνεσθέ μοι μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς μου, ὃν ἐξελεξάμην· ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμι. Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται. Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ ὁ σῶζων. Ἐγὼ ἀνήγγειλα καὶ ἔσωσα, ὠνειδίσα καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός· ἔτι ἀπ' ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ἡμᾶς, ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραήλ.

Σοφίας Σολομῶντος τὸ Ἀνάγνωσμα.

(Κεφ. γ', 1-9)

Δικαίων ψυχὰι ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄφηται αὐτῶν βάσανος. Ἐδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἔξοδος αὐτῶν καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ ἐν ὄψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπείρασεν αὐτοὺς καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ. Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτοὺς καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς. Καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι καὶ ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται. Κρινοῦσιν ἔθνη καὶ κρατήσουσι λαῶν καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. Οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ συνήσουσιν ἀλήθειαν, καὶ οἱ πιστοὶ ἐν ἀγάπῃ προσμενοῦσιν αὐτῷ· ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ.

Παροιμιῶν τὸ Ἀνάγνωσμα.
(Κεφ. λα' 10-26)

Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; Τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη. Μηρυομένη ἔρια καὶ λίνον ἐποίησεν εὐχρηστον ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Ἐγένετο ὥσει ναῦς ἐμπορευομένη μακρόθεν, συνάγει δὲ αὐτὴ τὸν βίον. Καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν, καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις. Θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν χειρῶν αὐτῆς κατεφύτευσε κτῆμα. Ἀναζωσαμένη ἰσχυρῶς τὴν ὀσφὺν αὐτῆς ἤρεισε τοὺς βραχίονας αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἔργον. Ἐγεύσατο ὅτι καλὸν ἐστι τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὅλην τὴν νύκτα ὁ λύχνος αὐτῆς. Τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμφέροντα, τοὺς δὲ πῆχεις αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον. Χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι, καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ. Ἴσχυν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΙΤΗΝ, Ἰδιόμελα.

Ἦχος α'.

Εὐφραίνου καὶ ἀγάλλου, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, Μαρτύρων δυάδος δεδοξασμένης, τὴν μνήμην σήμερον ἐορτάζουσα. Οὗτοι γὰρ ὁμοψύχως, εὐσεβείας ἀντεχόμενοι, ἐν μαρτυρίου σταδίῳ, τῇ ἀληθεῖ τοῦ Σωτῆρος πίστει, τῆς φύσεως τὸν δεσμόν, ἀκατάλυτον ἐπέδειξαν, καὶ θυσίαι ἀμφότεροι, ἡγιασμένοι ἐτελειώθησαν, Ἐλευθέριος Ἰλλυρικοῦ ὁ ποιμὴν, σὺν Ἀνθίᾳ τῇ ὀλβίᾳ μητρί, οὓς τοῖς ὕμνοις τιμῶντες, ὁμοφώνως βοήσωμεν· Δόξα σοι ὁ ἐν Τριάδι Θεός, ὁ μεγαλύνας ψαλμικῶς, τοῦ ποιῆσαι μετὰ τῶν Μαρτύρων σου, καὶ ἀναδείξας ὡς δίκαιος αὐτούς, εὐφρανομένους ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Ἦχος β'.

Ελευθέριον φρόνημα, κατάλληλον τῇ κλήσει κτησάμενος, ἐλευθεροστομία πίστεως τοῦ Σωτῆρος, τῶν τυράννων τὸ φρύαγμα κατέ-

βαλες, Ἐλευθέριε Ἱερομάρτυς σοφέ· ἐναντίον γὰρ αὐτῶν, ὡς πύργος ἐστὼς ὑπομονῆς, τῇ εὐσεβεῖ ὁμολογίᾳ διέπρεψας, καὶ ὡς σεπτὸς Ἀρχιερεὺς, βασάνοις μυρίοις καὶ σφαγῇ, σεαυτὸν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, ὀλοκάρπωμα λογικὸν ἱερούργησας. Ὅθεν πρέσβευε αὐτῷ, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν,

Ἦχος β΄.

Εὐσεβείας μητρώας πλοῦτον, ὡς κλῆρον διαδεξάμενος, εἰς ἑκατὸν ἐπλεόνασας τοῦτον, ὡς ποιμὴν πρότερον καλός, ποιμαντικαῖς ἀρεταῖς εὐδοκιμήσας, ὕστερον δὲ μαρτυρικῶς, ἐν τῷ σταδίῳ θριαμβεύσας, τῶν δαιμόνων τὴν παράταξιν, Ἐλευθέριε παμμακάριστε· αὐτὸν δὲ ὡς φρόνιμος, οἰκονόμος τῆς χάριτος, ἐν ἀσύλοις θησαυροῖς, τῶν οὐρανῶν ἐναποθέμενος, θαυμάτων χάριν ἐθησαύρισας, καὶ θεραπεύεις πᾶσαν νόσον, ἐκ τῶν προστρεχόντων σοι.

Ἦχος δ΄.

Δεῦτε ἅπαντες πιστοί, ἐπινίκιον ᾄσμα ἀναμέλψωμεν, Ἀνθία τῇ Μάρτυρι μητρί, Ἐλευθερίου τοῦ Ἱερομάρτυρος· αὕτη γὰρ θεασαμένη, πάσχοντα τὸν υἱὸν καὶ θανατούμενον, ἀβραμαϊάν ψυχὴν ἐπεδείξατο, ὅτι φύσεως τῷ φίλτρῳ, μητρῷα σπλάγχνα σπαραττομένη, καὶ μεγαλοφυχία τῆς πίστεως, τὸ στάδιον καταλαβοῦσα, καὶ μητρικῶς τῷ μαρτυρικῷ, νεκρῷ περιχυθεῖσα, τὸ μακάριον τέλος, διὰ ξίφους ἐδέξατο. Ὅθεν εὐλαβῶς ἱκετεύσωμεν· Μάρτυς παμμακάριστε, τὸν σὸν λαβόμενη βλαστόν, πρὸς Χριστὸν συμπρεσβευτήν, δυσώπησον λυτρωθῆναι ἡμᾶς, ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως.

Ἦχος πλ. α΄.

Μητρομάρτυς Ἀνθία πανεύφημε, φύσεως τὴν στοργὴν, μεταθεμένη πρὸς Θεὸν διὰ πίστεως, τοῦ Προπάτορος Ἀβραάμ, τὴν θυσίαν ὑπερέβαλες· ὡς μήτηρ γὰρ φιλότεκνος, Ἐλευθερίῳ κοιλίας σου τῷ καρπῷ, ἐν τῷ σταδίῳ παρέστης ἀθλοῦντι, καὶ τούτου τὸν μαρτυρικόν, νέκυν περιχυθεῖσα, διὰ ξίφους Θεῷ προσήχθης, εὐσεβείας λογικὸν ὀλοκάρπωμα. Μετ' αὐτοῦ οὖν πρέσβευε, τῷ ἀθλοθέτῃ Χριστῷ, τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Δόξα. Ἦχος πλ. δ'.

Τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, ἐκφαίνων τὸ μυστήριον, ἐλευθεροστομία τῆς πίστεως, τῇ εὐσεβεῖ ὁμολογία διέπρεψας, καὶ διὰ βασάνων καὶ σφαγῆς, ἐπέδειξας ἑαυτόν, τῇ ἐλευθερίᾳ ἱστάμενον, ἧ ὁ Σωτὴρ γένος ἀνθρώπων, ὡς Θεὸς ἠλευθέρωσεν, Ἐλευθέριε Ἱερομάρτυς μακάριε· σὺναθλον δὲ κτησάμενος, Ἀνθίαν τὴν τεξαμένην σε, σὺν αὐτῇ παλάμη ζωαρχικῇ, ἀξίως ἐστεφανώθης. Ὅθεν πρέσβευε μετ' αὐτῆς, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.

Υπόδεξαι Βηθλεέμ, τὴν τοῦ Θεοῦ Μητρόπολιν· φῶς γὰρ τὸ ἄδυτον, ἐπὶ σέ γεννησάι ἤκει. Ἀγγελοι θαυμάσατε ἐν οὐρανῷ· ἄνθρωποι δοξάσατε ἐπὶ τῆς γῆς· Μάγοι ἐκ Περσίδος, τὸ τρισσόκλεον δῶρον προσκομίσατε. Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, τὸν τρισάγιον ὕμνον μελωδήσατε. Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Παντουργέτην.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ, Στιχηρὰ προσόμοια.

Ἦχος πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν.

Δεῦτε ἐν κατανύξει ψυχῆς, μητὸς καὶ τέκνου ξυνωρίδα τὴν πάντιμον, δυάδα ὡς μακαρίαν, Χριστομαρτύρων πιστοί, ἐν ἀγαλλιάσει μακαρίσωμεν· Ἀνθίαν τὴν σώφρονα, εὐσεβείας τὴν δάμαλιν, τὴν θεῖον μόσχον, μαρτυρίου ἐκθρέψασαν, Ἐλευθέριον, Ἱεράρχην τὸν ὅσιον· χαίρετε ἀνακράζοντες, αὐτοῖς οἱ τρανώσαντες, τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, μαρτυρικῷ παραστήματι· Θεὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Χαίροις μητροτεκνία σεπτῇ, ἀγωνισμάτων μαρτυρίου κειμήλια, Ἀνθία γενναιοτάτη, ἡ ἐν μητράσι καλῇ, σὺν Ἐλευθερίῳ τῷ θεόφρονι· Χριστὸν οἱ ποθήσαντες, καὶ θερμῶς ἀγαπήσαντες, οἱ τῶν ἀθέων, τὴν ὀφρὺν συμπατήσαντες, συναθλήσαντες, δυναστεία τῆς πίστε-

ως· σφάγια ἐθελόθута, Θεοῦ Παντοκράτορος, οἱ ἐν Μαρτύρων τῇ μάνδρᾳ, νικητικῶς συγχορεύοντες· Χριστὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Τοῖς Ἀγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Χαίροις τῶν Ἀθλοφόρων дуάς, Ἱερομάρτυς θαυμαστὲ Ἐλευθέριε, τοῖς αἵμασι μαρτυρίου, ὁ πορφυρώσας στολὴν, τῆς ἱεραρχίας ὡς Θεόσοφος· Ἀνθία πανεύφημε, ἡ τῇ κλήσει κατάλληλον, τὴν πολιτείαν, ἀληθῶς ἐπιδειξάσα, καὶ ἀνθήσασα, μαρτυρίου τοὺς βότρυας· Μάρτυρες οἱ τρανώσαντες, ἰδίῳ ἐν αἵματι, τὸ ἀκατάλυτον κράτος, τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως· Χριστὸν δυσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. ᾠχος πλ. δ'.

Τῆς ἱεραρχίας σου, Ὅσιε Πάτερ, τὴν στολὴν ἐφοίνιξας, ταῖς ῥοαῖς τῶν αἱμάτων σου. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ σταδίου ἀνδρικῶς τελειωθέντα ἰδοῦσά σε, ἐπιπεσοῦσα ἡσπάζετο τὸ γλυκὺ τέκνον, ἡ καλῶς γενησαμένη καὶ θρεψαμένη σε· διὸ καὶ τμηθεῖσα τῷ ξίφει, εἰς οὐρανίους θαλάμους μετὰ σοῦ συνεισῆλθεν. Ὡ μακαρίας Μητρός! ὦ μαστῶν ἱερῶν! οὓς ἐθήλασας, μάκαρ Ἐλευθέριε, καὶ τῆς φύσεως τὸν Πλάστην ἐπέργως. Σὺν αὐτῇ οὖν πρέσβευε, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.

Βηθλεὲμ ἐτοιμάζου, εὐτρεπιζέσθω ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον δεχέσθω, ἡ ἀλήθεια ἦλθεν, ἡ σικιὰ παρέδραμε, καὶ Θεὸς ἀνθρώποις ἐκ Παρθένου πεφανέρωται, μορφωθείς τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα. Διὸ Ἀδὰμ ἀνανεοῦται σὺν τῇ Εὐᾷ, κρίζοντες· Ἐπὶ γῆς εὐδοκία ἐπεφάνη, σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.

ᾠχος πλ. α'. Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Ιῑερέων ποδῆρει κατακοσμούμενος, καὶ αἱμάτων τοῖς ῥείθροις, ἐπισταζόμενος, τῷ Δεσπότη σου Χριστῷ μάκαρ ἀνέδραμες, Ἐλευθέριε σοφέ, καθαιρέτα τοῦ Σατᾶν. Διὸ μὴ παύση πρεσβεύων, σὺν τῇ μητρὶ σου Ἀνθίᾳ, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν εὐφημούντων σε.

Ἔτερον. Ἦχος γ'. Θείας πίστεως.

Θείας πίστεως, ἐλευθερία, Μάρτυς γέγονας, τῆς ἀληθείας, Ἐλευθέριε Πάτερ μακάριε· ἀκμῇ γὰρ ξίφους, ἐδέξω τὸν θάνατον, μετὰ Ἀνθίας, μητρός σου τῆς σώφρονος. Ὅθεν πρέσβευε, Χριστῷ σὺν αὐτῇ δεόμεθα, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Ἔτερον. Ἦχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε.

Ω'ς ἄνθος ἐξήνθησας, φερωνυμία καλῇ, Ποιμένα τὸν γνήσιον, καὶ κραταιὸν Ἀθλητὴν, σοφὸν Ἐλευθέριον, ὧ συνευφραινομένη, ἐν σκηναῖς τῶν Μαρτύρων, πρέσβευε τῷ Σωτῇρι, σὺν αὐτῷ παρρήσία, δοθῆναι ἡμῖν Ἀνθία, πταισμάτων τὴν ἄφεσιν.

Τὸ ὁμόηχον Θεοδοκίον καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετὰ τὴν α΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος α΄. Τὸν τάφον σου.

Μητρότεκνον σεπτὴν, Ἀθλοφόρων δυάδα, τιμήσωμεν πιστοί, ἱεροῖς ἐγκωμίοις, τὸν θεῖον Ἐλευθέριον, καὶ Ἀνθίαν τὴν σώφρονα, τοὺς αἰσχύναντας, μαρτυρικῶς τὸν βελίαρ, καὶ πρεσβεύοντας, τῇ Παναγίᾳ Τριάδι, ὑπὲρ ἡμῶν πάντοτε.

Δόξα. Ὅμοιον.

Ελεύθερον ψυχῆς, κεκτημένος τὸν τόνον, εἰδώλων οὐδαμῶς, τῇ δουλείᾳ ὑπήχθης, καὶ ξίφει Ἐλευθέριε, ἐλευθέραν τὴν ἄνοδον, πρὸς τὴν ἄληκτον, μακαριότητα ἔσχες, στεφανούμενος καὶ τὸν Χριστὸν ἱκετεύων, ὑπὲρ τῶν ὑμνούντων σε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ανθία ἡ σεμνή, ἐν μητράσιν ὀλβία, ἐδείχθη ἀθλητὴν, θαυμαστὸν τετοκυῖα, τὸν θεῖον Ἐλευθέριον, Ἱεράρχην τὸν τίμιον· μεθ' ὧν πρέσβευε, τὸν σὸν Υἱὸν παρρήσια, Μητροπάρθενε, Εὐλογημένη Μαρία, σωθῆναι τοὺς δούλους σου.

Μετὰ τὴν β΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος δ΄. Ταχὺ προκατάλαβε.

Θυσίαν ἀναίμακτον, θύσας ὁσίως Θεῷ, θυσίαν προσήνεγκας, ζῶσαν αὐτῷ σεαυτόν, σοφὲ Ἐλευθέριε· πλάνην γὰρ τῶν εἰδώλων, εὐθαρσῶς διελέγξας, ξίφει ἐτελειώθης, μετὰ πλείστας βασάνους· διὸ καὶ ἐδοξάσθης λαμπρῶς, θαυμάτων χαρίσματος.

Δόξα. Ὅμοιον.

Αἰγάλαις κατέχουσα, σὸν Ἀθλοφόρον υἱόν, αὐτὸν δὲ σὺν δάκρυσι, καταφιλοῦσα θερμῶς, Ἀνθία πανεύφημε, τούτου τοῦ μαρτυρίου, κοινωνὸς ἀνεδείχθης, χαίρουσα διὰ ξίφους, τὴν σφαγὴν δεξαμένη· διὸ ὑπὲρ ἡμῶν σὺν αὐτῷ, Χριστὸν καθικέτευε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ρομφαία διήλθῃ σου, τὴν μακαρίαν ψυχὴν, τὴν ἄθλησιν βλέπουσα, τοῦ ποθητοῦ σου υἱοῦ, Ἀνθία πανεύφημε, ὥσπερ τὴν τῆς Παρθένου, πρότερον καθορώσης, πάσχοντα ἐπὶ ξύλου, δι' ἡμᾶς τὸν Δεσπότην· μεθ' ἧς αὐτὸν δυσώπει ἀεὶ, ὑπὲρ τῶν ὑμνούντων σε.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον, Κάθισμα.

Ἦχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον.

Διαπρέψας ἄριστα, Ἀρχιερέων ἐν θρόνῳ, ὡς φωστὴρ ἐξέλαμψας, τοῦ μαρτυρίου τοῖς ἁθλοῖς, λάμψεσι, ταῖς ἀνεσπέραις τῆς χάριτός σου, πλήρωμα, τῆς Ἐκκλησίας καταπυρσεύων, Ἐλευθέριε παμμάκαρ· διὸ πιστοὶ σε, τιμῶμεν σήμερον.

Δόξα. Ὅμοιον.

Αθλοφόρου τέκνου σου, Ἐλευθερίου τὸν νέκυν, μητρικῶς σὺν δάκρυσι, ἀσπαζομένη Ἀνθία, σύναθλος, αὐτοῦ ἐγένου δεδοξασμένη, δάμαλις, καθάπερ ξίφει σφαγιασθεῖσα· σὺν αὐτῷ οὖν ἐκδυσώπει, Θεὸν σωθῆναι, τοὺς εὐφημοῦντάς σε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Μιμουμένη ἄριστα, τὴν Θεοτόκον Μαρίαν, σὺ υἱῷ παρέστηκας, ἐν τῷ σταδίῳ ἀθλοῦντι, τούτου δέ, στοργῇ τὸν νέκυν περιχυθεῖσα, ἠθλησας, ξιφοπληγεῖσα Μάρτυς Ἀνθία· μετ' αὐτῆς οὖν ἐκδυσώπει, Θεὸν δοθῆναι, ἡμῖν συγχώρησιν.

Οἱ Ἀναβαθμοί, ἦτοι τὸ α' Ἀντίφωνον τῶν Ἀναβαθμῶν τοῦ δ' ἤχου καὶ τὸ Προκείμενον.

Θαυμαστός ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Στίχ. Τοῖς Ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Εὐαγγέλιον,
ζήτηι τῇ 9' Μαρτίου, τὸ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ.

Ὁ Ν'.

Δόξα. Ταῖς τῶν Ἀθλοφόρων... Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου...

Ἰδιόμελον. ᾠχος πλ. β'.

Στίχ. Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου.

Τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας, φερωνύμως τὴν χάριν, προφαίνων Ἐλευθέριε, σὺν Ἀνθίᾳ τῇ σώφρονι, καὶ καλλιτέκνῳ μητρί σου, μαρτυρικὸν ἀγῶνα διήνυσας. Ὅθεν μετ' αὐτῆς, τῆς οὐρανίου δόξης ἐντρυφῶν, πρέσβευε τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ, ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, καὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου...

Εἴτα· οἱ Κανόνες, ὁ τῆς Θεοτόκου μετὰ τῶν Εἰρμῶν εἰς στ', καὶ τῶν Ἀγίων οἱ δύο εἰς η'. Κανὼν τῆς Θεοτόκου, οὗ ἡ Ἀκροστιχίς· «Παθῶν ρῦσαι ἡμᾶς Παρθένε Κόρη. Κυρίλ(λ)ου».

Ὡιδῇ α'. ᾠχος πλ. β'. Ὁ Εἰρμός.

» **Ω**ς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ, ἐν ἀβύσσῳ ἔχνεσι, τὸν
» διώκτην Φαραῶ, καθορῶν ποντούμενον Θεῷ, ἐπινίκιον ᾠδὴν,
» ἐβόα ἄσωμεν.

Τροπάρια.

Παρθενομῆτορ Μαρία Μῆτερ Θεοῦ, ἡ ἐν χρόνῳ τέξασα, τὸν ὑπέρ-
χρονον Θεόν, ἐκτενῶς ἰκέτευε αὐτόν, ὑπὲρ πάντων τῶν πιστῶς,
ὑμνολογούντων σε.

Από χειλέων βεβήλων καὶ ῥυπαρῶν, ἰκετεύω πρόσδεξαι, τὰς δεή-
σεις μου Ἀγνή, χορηγοῦσα χάριν μοι πολλήν, καὶ πταισμάτων
ἱλασμόν, ταῖς ἰκεσίαις σου.

Θ εὐὸν τεκοῦσα Παρθένε ἀληθινόν, καὶ Παρθένος μείναςα, μετὰ τόκον ἀληθῶς, ἀγαθὰ νῦν λάλησον αὐτῷ, ἵνα εὕρωμεν ζωὴν, τὴν ἀνεκλάλητον.

Ω 'ς θρόνος ἔμφυχος Μῆτερ τοῦ Λυτρωτοῦ, καὶ παστὰς οὐράνιος, τοῦ παντάνακτος Θεοῦ, σαῖς εὐχαῖς ἀπέργασαι ναοὺς, θείας χάριτος ἡμᾶς, τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε.

Κανὼν τοῦ Ἀγίου, οὗ ἡ Ἀκροστιχίς. «Θεῖον Ἐλευθέριον ἱερῆα τιμάω, Πάτερ».

Ἦχος πλ. β'. Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας.

Θ ρόνῳ τῆς δόξης Κυρίου παρεστηκώς, σὺν Ἀγγέλων τάγμασιν, Ἐλευθέριε σοφέ, τοὺς ὑμνοῦντας πόθῳ σε αἰεὶ, ἐλευθέρωσον παθῶν, ταῖς ἱκεσίαις σου.

Ε 'κλελεγμένος ἐκ βρέφους σὺ τῷ Θεῷ, ἀνετέθης ἔνδοξε, ὥσπερ πάλαι Σαμουήλ, καὶ τῷ θείῳ Πνεύματι χρισθεῖς, ὡς σοφὸς Ἀρχιερεὺς, λαὸν ἐποίμανας.

Ι 'ερουργὸς μυστηρίων τῶν τοῦ Χριστοῦ, γεγονὼς ἐλάμπρυνας, τὴν στολὴν τὴν ἱεράν, μαρτυρίου αἵματι σοφέ, ἐν σταδίῳ καρτερῶς, ἀγωνισάμενος.

Θεοτοκίον.

Ο ' ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα παραγαγὼν, Θεὸς Λόγος Πάναγνε, ἐξ ἀσπόρου σου γαστρός, ὑπὲρ νοῦν σεσάρκωται· διό, Θεοτόκον σε πιστοί, αἰεὶ δοξάζομεν.

Κανὼν τῆς Ἀγίας φέρων Ἀκροστιχίδα ἐν τοῖς Θεοτοκίοις τήνδε· «Κυρίλλου».

Ἦχος πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραῶ.

Α 'νηφοροῦσα τῆς ζωῆς τὰς χάριτας, ἐν Παραδείσῳ σκηναῖς, ὡς δεδοξασμένη, Μάρτυς τοῦ Παντάνακτος, εὐχαῖς σου χάριν αἶτει μοι, Ἀθληφόρε Ἀνθία, ὡς ἂν τὸν ὕμνον προσφέρω σοι, ἄξιον τανῦν ὁ ἀνάξιος.

Μαθητευθεῖσα τῶν ἐθνῶν τῷ κήρυκι, Παύλῳ τῷ θείῳ καλῶς, εὐσεβείας ἔργοις, εὐανθοῦσα πέφνησας, Ἀνθία καὶ διέπνευσας, τὴν Χριστοῦ εὐωδίαν, σὺν τῷ υἱῷ σου ἐμπρέψασσα, ἐν μαρτυρικῷ παραστήματι.

Ρίζα ἐδείχθης ἀληθῶς θεόβλαστος, θεῖον ἐκφῦσα βλαστόν, ἔνδοξε Ἀνθία, τὸν Ἱερομάρτυρα, Κυρίου Ἐλευθέριον, οὗ τὸν τίμιον νέκυν, περιχυθεῖσα ἀπῆλυσας, τῆς μαρτυρικῆς τελειώσεως.

Θεοτοκίον.

Καταιγιζόμενος σφοδρῶς ὁ ἄθλιος, ἐπαναστάσει παθῶν, καὶ εἰς ἁμαρτίας, κινδυνεύων βάραθρα, τῇ μητρικῇ σου χάριτι, καταφεύγω κραυγάζων· Ἀντιλαβοῦ μου καὶ σῶσόν με, Μῆτερ τοῦ Θεοῦ ὡς φιλεύσπλαγχος.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡτιδὴ γ'. Ὁ Εἰρμός.

» **Ο**ὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς σύ, Κύριε ὁ Θεός μου, ὁ ὑψώσας τὸ κέρασ,
 » τῶν πιστῶν σου Ἀγαθέ, καὶ στερεώσας ἡμᾶς, ἐν τῇ πέτρᾳ,
 » τῆς ὁμολογίας σου.

Τροπάρια.

Νεκρὸν εἰργάσατο Ἀγνή, ὅφισ με ὁ πανώλης, τῶν παθῶν πικρᾷ γεύσει· ἀλλὰ σὺ ὡς ἀγαθή, θεράπευσόν με ταῖς σαῖς, ζωηφόροις, πρὸς Θεὸν ἐντεύξεσι.

Ροαῖς χαρίτων σου σεπτῶν, ἄρδευσον τὴν ψυχὴν μου, ξηρανθεῖσαν Παρθένε, ἁμαρτίας τῷ αὐχμῷ, καὶ δός μοι καρπογονεῖν, μετανοίας, τοὺς καρποὺς Μητρὰνἄδρε.

Υψίστου Ἀχραντε Θεοῦ, σκῆνωμα ἀνεδείχθης, ἀπειράνδρως τεκοῦσα, ὑπὲρ ἔννοιαν αὐτόν, ᾧ πρέσβευε ἐκτενῶς, οἰκτειρῆσαι, τὸν λαὸν τῆς χάριτος.

Σαρκὶ ἐπέφανε Θεός, Δέσποινα τοῖς ἀνθρώποις, διὰ σοῦ τῆς Παρθένου, τῆς κατάρας τοῦ Ἀδάμ, λυτρούμενος τοὺς πιστῶς, προσκυνοῦντας, τόκον σου τὸν ἄφραστον.

Τοῦ Ἁγίου. Οὐκ ἔστιν ἅγιος.

Νοὸς στερρότῃ σοφείᾳ, ὀπλισάμενος χαίρων, τὴν ὁδὸν διανύεις, μαρτυρίου σου, ἐθελουσίως προδούς, τοῖς ζητοῦσι, Μάρτυς ἱερώτατε.

Εἰς Θεοῦ Πνεύματος λαβὼν, τῆς σοφίας τὸν πλοῦτον, μιμητὴς ἀνεδείχθης, Ἀποστόλων ἀληθῶς, σαγήνη μαρτυρικῇ, σαγηνεύων, λαοὺς πρὸς εὐσέβειαν.

Λαμπρύνας θείαις ἀρεταῖς, τὴν ἀρχιερωσύνην, λαμπροτέραν εἰργάσω, τῇ πορφυρίδι τῶν σῶν, αἱμάτων καρτερικῶς, ἐναθλήσας, Μάρτυς Ἐλευθέριε.

Θεοτοκίον.

Εκπλήττει νοῦν καὶ ἀκοήν, τὸ μυστήριον ὄντως, τῆς λοχείας σου Κόρη· Θεὸν γὰρ ὑπερφυῶς, συνέλαβες ἐν γαστρί, καὶ τεκοῦσα, μένεις Ἀειπάρθενος.

Τῆς Ἀγίας. Σὺ εἶ τὸ στερέωμα.

Παύλου ὡς φυλάττουσα, Ἀνθία λόγους ὡς πάνσοφος, γυνὴ καλὴ ὥφθης εὐανθοῦσα, ἐν τῷ θείῳ θελήματι.

Χριστὸν ἀγαπήσας, Ἀνθία τούτῳ ἐδούλευσας, τὰ γῆς σαφῶς πάντα τὰ ἡδέα, παριδοῦσα ὡς πρόσκαιρα.

Μαρτύρων ἐτέλεσας, Ἀνθία Μάρτυς τὸ στάδιον, τῷ σῷ υἱῷ ζήλω ἐπομένη, ἐν ἀχμαίῳ φρονήματι.

Θεοτοκίον.

Υμνοῦμεν Πανάχραντε, τὸ μέγα θαῦμα τοῦ τόκου σου, δι' οὗ παντὶ κόσμῳ ἐπεφάνη, τὸ τοῦ Κτίστου σωτήριον.

Κάθισμα. Ἦχος α΄. Τὸν τάφος σου Σωτήρ.

Ελεύθερον τὸν νοῦν, ἐκ παθῶν κεκτημένος, ἐγένου τοῦ Θεοῦ, γνησιώτατος δοῦλος, καὶ πλάνης ἡλευθέρωσας, τοὺς καλῶς σοι

ποθήσαντας, ἐναθλήσας δέ, ὡς Ἱερεὺς τε καὶ Μάρτυς, Ἐλευθέριε, διπλοῦν ἐδέξω τὸ στέφος, πρεσβεύων σωθῆναι ἡμᾶς.

Δόξα. Ὅμοιον.

Υἱοῦ σου τὸ σεπτόν, ἀγκαλίζουσα σῶμα, τοῦ ξίφους τῇ ἀκμῇ, ὡς αὐτὸς κατετρώθης, Ἀνθία παμμακάριστε, τὸ μακάριον σῶμά σου, καὶ ἡξίωσαι, τῆς τῶν Μαρτύρων εὐκλείας, μεθ' ὧν πρέσβευε, τῷ Λυτρωτῇ παρῶσίᾳ, ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Ε'δείχθη ἀληθής, κοινωνός σου Παρθέने, Ἀνθία ἡ σεπτὴ, ἐν σταδίῳ ὁρῶσα, ἀθλοῦντα ὑπὲρ ἀνθρωπον, τὸν υἱὸν Ἐλευθέριον· μεθ' ὧν πρέσβευε, τῷ Βηθλεέμ ἐν τῇ πόλει, ἐξ αἱμάτων σου, τεχνησομένῳ Δεσπότη, σωθῆναι τοὺς δούλους σου.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡιδὴ δ'. Ὁ Εἰρμός.

» **Χ**ριστός μου δύναμις, Θεὸς καὶ Κύριος, ἡ σεπτὴ Ἐκκλησία,
» **Θ**εοπρεπῶς, μέλπει ἀνακράζουσα, ἐκ διανοίας καθαράς, ἐν
» Κυρίῳ ἐορτάζουσα.

Τροπάρια.

Α'γγέλων ἄνασσα, ἀνθρώπων καύχημα, ἀνεδείχθης Παρθέने, ἄνευ σποράς, τὸν Θεὸν κυήσασα, ὃν ἐξιλέωσαι ἡμῖν, μητρικαῖς σου παρακληήσεσιν.

Ι'δοὺ τὸ Χαῖρέ σοι, Ἀγνή κραυγάζομεν· Χαῖρε φῶς ἡ τεκοῦσα, τὸ νοητόν, καὶ ἐξανατείλασα, τῆς σωτηρίας τὴν αὐγήν, τοῖς ἀνθρώποις Μητροπάρθενε.

Η' πύλη Δέσποινα, ἡ ἀνατόβλεπτος, ἣν προεῖπε Προφῆτης, πύλας ἡμῖν, βασιλείας ἀνοιξον, τοῦ ἐξ αἱμάτων σου ἁγνῶν, σαρκωθέντος ὑπὲρ ἔννοιαν.

Μητέρα ἄμωμον, αὐτοῦ σε ἔδειξεν, ὁ ἐκ σοῦ νηπιάσας, ἄνευ σποράς, Θεοτόκε Ἀχραντε· Αὐτὸν δυσώπει μητρικῶς, δωρηθῆναι ἡμῖν ἔλεος.

Τοῦ Ἁγίου. Χριστός μου δύναμις.

Υπῆρξε πρότερον, κατακαυχώμενος, ὁ πανώλεθρος δράκων, ἀλλ' ἀναιδής, ἤλεγκται ὁ ἄθλιος, τοῦ Ἱεράρχου τοῖς ποσίν, ἐν σταδίῳ συμπατούμενος.

Θωρακισάμενος, Σταυροῦ τὴν δύναμιν, ιερώτατε Μάρτυς ὡς νικητής, ἄριστος εἰσέδραμες ἐν τῷ κραββάτῳ τοῦ πυρός, ὡς ἐν δρόσῳ ἀγαλλόμενος.

Επὶ τοῦ σκάμματος, ἐστὼς διήλεγξας, τοῦ τυράννου τὸ θράσος εἰδωλικόν, τοῦτον τροπώσάμενος, Ἱερομάρτυς Ἀθλητά, ἀνδρικῶς ἀγωνιζόμενος.

Θεοτοκίον.

Ρημάτων ἄκουσον, ἐμῆς δεήσεως, Παναγία Παρθένε· σὺ γὰρ ἐλπίς, πάντων καὶ βοήθεια, τῶν ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἐκτενῶς προσκαλουμένων σε.

Τῆς Ἀγίας. Εἰσακήκοα Κύριε.

Εγεώργησας ἄρουραν, Μάρτυς τῆς καρδίας σου διὰ πίστεως, καὶ φερώνυμον ἐξήνεγκας, τὴν ἀνθηφορίαν τῷ Κυρίῳ σου.

Παραγγέλματα ἔμαθες, Παύλου σε διδάξαντος τὰ σωτήρια, ἃ φυλάττουσα αἰδέσιμος, γέγονας Ἀνθία τοῖς συνοῦσί σε.

Τὴν εὐσέβειαν ἄσυλον, πλοῦτον ὡς κατέχουσα ἐπλεόνασας, τοῦτον ἄθλησιν τελέσασα, σὺν υἱῷ Ἀνθία τῷ Θεόφρονι.

Θεοτοκίον.

Ρυπαθέντα με πταίσμασι, ρείθροις ἀποκάθαρον τῆς σῆς χάριτος, ἵνα τόκον σου τὸν ἄχραντον, μακαρίζω Κόρη Ἀειπάρθενε.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡιδὴ ε΄. Ὁ Εἰρμός.

» **Ο** τὸ φῶς ἀνατέλλων τῷ κόσμῳ Χριστέ, φώτισον τὴν καρδίαν
» μου, ἐκ νυκτός σοι κραυγάζοντος, καὶ σῶσόν με.

Τροπάρια.

Α 'πὸ πάσης ἀνάγκης Παρθένε ἡμᾶς, λύτρωσαι καὶ κακώσεως, ὡς πλουτοῦσα ἀμέτρητον, τὸ ἔλεος.

Σ ἐ τὴν μόνην Παρθένον θερμῶς δυσωπῶ· πρόφθασον ὡς φιλεῦσπλαγχνος, ἰωμένη καρδίας μου, τὴν κάκωσιν.

Π αναγία Παρθένε ἡμῖν ἀρράγες, τεῖχος γενοῦ δεόμεθα, τῶν δαιμόνων ἀπειργουσα, τὰς φάλαγγας.

Α 'πειρογάμε Μῆτερ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ἔσο ἡμῖν ἀντίληψις, καὶ προστάτις ἀκοίμητος, ἐν θλίψεσι.

Τοῦ Ἁγίου. Τῷ θείῳ φέγγει σου.

Ι 'δὼν τὸ εὔτονον ὁ Χριστός, καὶ ἀκαταγώνιστον ὄντως, τῆς καρτερίας σου πάνσοφε, σοὶ ὡς τῷ Προφῆτῃ τροφὴν οὐράνιον, ἐκπέμπει δι' ὀρνέου, σὲ ἐνισχύουσιν.

Ο ὑ δειλιάσασα ἡ σεμνὴ καὶ ἱερωτάτῃ σου μήτηρ, τὴν τῶν τυράννων ὠμότητα, σοῦ περιχυθεῖσα Μάρτυς τοῖς μέλεσι, τῷ ξίφει τελειοῦται, ὡς συναθλοῦσά σοι.

Ν ικήσας πᾶσαν τοῦ δυσμενοῦς, τὴν κεκινημένην κατὰ σοῦ, Μάρτυς παράταξιν ἔφραξας, στόματα λεόντων εἰς ἡμερότητα, αὐτῶν μεταποιήσας τὴν ἀγριότητα.

Θεοτοκίον.

Ι 'δοὺ Μητέρα σε τοῦ Θεοῦ, πάντες οἱ πιστοὶ θεοπρεπῶς, ὁμολογούντες Θεόφυλε, λύσιν τῶν πταισμάτων καθικετεύομεν, παράσχου τῷ λαῷ σου, μόνη Πανύμνητε.

Τῆς Ἁγίας. Ἵνα τί με ἀπώσω.

Π αύλου λόγων σαγήνης, ὑπῆρξας ἐξαίσιον Ἀνθία θήραμα· ὅθεν εὐσεβεία, τῆς ἀπάτης φυγοῦσα τὰ θήρατρα, αἵματι ἰδίῳ, δεκτὴ θυσία πανευδῆς, ἀννηέχθης τῷ Κτίστη καὶ πλάστη σου.

Λαμπρυνθεῖσα ἐλπίδος, ἀγάπης καὶ πίστεως ταῖς ἐπιδείξεσιν, δόξης μαρτυρίου, ἡξιώθης Ἀνθία καὶ ἔλαμψας, ἥλιος καθάπερ, σὺν τῷ υἱῷ Ἐλευθερίῳ, Ἐκκλησίας τοὺς δῆμους φωτίζουσα.

Εν σταδίῳ ἐπέστης, υἱὸν ἀγκαλίζουσα τὸν Χριστομάρτυρα, μητρικῶς Ἀνθία, οὗ καὶ σύναθλος ὥφθης ὁμόφυχος, ξίφει δεξαμένη, σφαγὴν τιμάν· διὰ τοῦτο, ὁ Θεὸς σε δοξάζει τοῖς θαύμασιν.

Θεοτοκίον.

Ιλασμὸς τοῖς ἀνθρώποις, γέγονεν ὁ τόκος σου ὁ ὑπερύμνητος, τὴν ἁδαμιαίαν, καταλύσας ἀρχαίαν παράβασιν. Ὅθεν ἐκ καρδίας, εὐχαριστίας Θεοτόκε, ἀναμέλπομεν ὕμνον τῇ δόξῃ σου.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡιδῇ στ΄. Ὁ Εἰρμός.

» **Τ**οῦ βίου τὴν θάλασσαν, ὑψουμένην καθορῶν, τῶν πειρασμῶν
 » τῷ κλύδωνι, τῷ εὐδίῳ λιμένι σου προσδραμών, βοῶ σοι·
 » Ἀνάγαγε, ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν μου Πολυέλεε.

Τροπάρια.

Ρῆμάτων ἀνάδειξον, θεικῶν με πληρωτήν, τῆς μητρικῆς σου χάριτος, τῇ δυνάμει Θεόνυμφε Μαριάμ, τῆς ἄνω λαμπρότητος, διὰ σοῦ ἵνα τύχω ὁ πανάθλιος.

Θεὸς ἐνηνθρώπησε, διὰ σοῦ τῆς ἀγαθῆς, καὶ προστασίας ἁμαχον, ἔδειξέ σε τῶν πίστει εἰλικρινεῖ, Παρθένε βοώντων σοι· Χαῖρε Κόρη ἀγνείας τὸ ὁσφράδιον.

Εκ σοῦ ἐπεδήμησε, τοῖς ἐν κόσμῳ ὁ Θεός, ἁγιασμὸς καὶ λύτρωσις, Θεοτόκε Παρθένε ὡς ἀγαθός· αὐτὸν οὖν ἰκέτευε, τοὺς ὑμνοῦντάς σε ῥῦσαι τῆς κολάσεως.

Ναμάτων Δέσποινα, κρήνη οὖσα ζωτικῶν, ὕδωρ ζωῆς ἀνάβλυσον, τοῖς ἀθλίοις οἰκέταις σου συμπαθῶς, αὐτοὺς πρὸς ἐνάρετον, βιοτὴν χάριτί σου διεγείρουσα.

Τοῦ Ἁγίου. Τοῦ βίου τὴν θάλασσαν.

Εἰδείχθης πανάριστος, καὶ στερρὸς ἀγωνιστής, Ἱερομάρτυς ἔνδοξε, προσβολὰς τῶν βασάνων, μὴ φοβηθεῖς· τὸ πῦρ δὲ ὑπεῖξέ σοι, καὶ σιδήρου ὀξύτης νῶτα δέδωκε.

Ροαῖς τῶν αἱμάτων σου, Ἐλευθέριε σοφέ, εἰδωλικὴν κατέκλυσας, δεισιδαίμονα πλάνην τῶν διωκτῶν, τὴν νίκην ἀράμενος, κατὰ τοῦ ἀρχεκάκου πολεμήτορος.

Η᾿ γῇ μὲν τοῖς αἵμασιν, ἐφοινίσσετο τοῖς σοῖς· ὁ δὲ ἄηρ ἡγιάσται, τῷ καθαρῷ σου πνεύματι ἀληθῶς, πρὸς λῆξιν οὐράνιον, ἀνιόντι, παμμάκαρ Ἐλευθέριε.

Θεοτοκίον.

Απείρανδρε Δέσποινα, ἡ τεκοῦσα τοῖς βροτοῖς, τὸν κυβερνήτην Κύριον, τῶν παθῶν μου τὸν ἄστατον καὶ δεινόν, κατεύνασον τάραχον, καὶ γαλήνην, παράσχου τῇ καρδίᾳ μου.

Τῆς Ἁγίας. Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

Στερεωθείσα Χριστοῦ, ἐπὶ τὴν πέτραν καρδίας σου, τὰς βάσεις δι' ἀρετῆς, Ἀνθία πανεύφημε, ἀθλήσει διέσειςας, καὶ εἰς γῆν καθ-εῖλες, ἄσεβείας τὰ ὑψώματα.

Τρανοῦσα νόμους καλῶς, τῆς εὐσεβείας τῷ βίῳ σου, ἀνέθρεψας ἐν Χριστῷ, Ἀνθία τὸ τέκνον σου, μεθ' οὗ ἀνθηφόρησας, τοῦ σταδίου ἔνδον, μαρτυρίου τὴν εὐπρέπειαν.

Εν ἀσθενείᾳ σαρκός, ἴσχυσας ῥώμη τῆς πίστεως, καταπαλαῖσαι ἐχθρόν, δεινῶς φρυαττόμενον, Ἀνθία τῷ τέλει σου, ὡς ἰχνηλατοῦσα, τὸν υἱόν σου Ἐλευθέριον.

Θεοτοκίον.

Λαμπαδουχία σεπτῇ, Θεοειδοῦς εὐσπλαγχνίας σου, παθῶν μου τὸν σκοτασμόν, τελείως διάλυσον, καὶ σῶσόν με μέλποντα, ἐν ἀγαλλιάσει, τὸν σὸν τόκον Μητροπάρθενε.

Κοντάκιον. Ἦχος πλ. β΄. Τοὺς ἀσφαλεῖς.

Ὡς καλλονὴν τῶν Ἱερέων Ὅσιε, καὶ προτροπὴν τῶν Ἀθλοφόρων ἅπαντες, εὐφημοῦμεν καὶ αἰτοῦμέν σε, Ἱερομάρτυς Ἐλευθέριε· Τοὺς πόθῳ σου τὴν μνήμην ἐορτάζοντας, κινδύνων πολυτρόπων ἐλευθέρωσον, πρεσβεύων ἀπαύστως, ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Ὁ Οἶκος.

Ἐπιδε εὐσπλαγχνε Ζωοδότα, ὡς φιλόανθρωπος ὁ μόνος καὶ οἰκτίρμων Θεός, τὴν τῆς ψυχῆς μου σκοτόμαιναν, καὶ πανσθενεῖ δεξιᾷ σου Λόγε, τῶν παθῶν ἐλευθέρωσον τῆς αἰσχύνης, ὅπως τὸν σὸν Ἱεράρχην ὑμνήσω Ἐλευθέριον· αὐτὸς γὰρ ὄντως ἐκ μήτρας ἐγνωρίσθη σοι, καὶ καθηγιασται, καὶ ἀνετέθη σοι ὡς Σαμουήλ, ἀπὸ μητρὸς ἱερᾶς σοι τῷ Κτίσαντι, πρεσβεύων ἀπαύστως ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Μηνολόγιον.

Τῇ ΙΕ΄ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς (Δεκεμβρίου), Μνήμη τοῦ Ἀγίου Ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου, Ἐπισκόπου Ἰλλυρικοῦ.

Στίχοι.

Ἐλευθέριος, ὡς ἀδουλόνοῦς φύσει,
Σπάθας θεωρῶν, οὐκ ἐδουλοῦτο πλάνη.
Δῖον Ἐλευθέριον δεκάτῃ πέφνε φάσγανᾶ πέμπτη.

Συναξάριον.

Ὁ ὅτος ἦν ἐκ πόλεως Ῥώμης, πάνυ νέος τὴν ἡλικίαν, ἐκ πατρὸς ὀρφανός, μητέρα δὲ μόνην ἔχων, ἧ ὄνομα Ἀνθία, τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπὸ τοῦ Ἀγίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου κατηχηθεῖσα. Προσέχθη δὲ ὑπ' αὐτῆς τῷ Ἐπισκόπῳ Ἀνικίτῳ ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ ἱερὰ Γράμματα μαθηθῆναι, καὶ τῷ τῶν Κληρικῶν καταλέγεται τάγματι. Τῷ δὲ πεντεκαίδεκάτῳ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ χρόνῳ, χειροτονεῖται Διάκονος· τῷ δὲ ὀκτωκαιδεκάτῳ Πρεσβύτερος· εἰς δὲ τὸν εἰκοστὸν ἐλάσας ἐνιαυτὸν, Ἐπίσκοπος προχειρίζεται τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πολλὰ πρότερον διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ὑπερβάλλον κατεργασάμενος θαύματα.

Ἐπεὶ δὲ διδάσκων πολλούς, πρὸς τὴν εἰς Χριστὸν ἐπέστρεψε πίστιν, μεταπέμπεται τοῦτον Ἀδριανὸς ὁ Βασιλεὺς· καὶ τὸν Χριστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ Θεὸν τῶν ὅλων ἀνακηρύξαντα, προστάσσει τεθῆναι αὐτὸν ἐπὶ κραββάτου χαλκοῦ, καὶ σῶρευμα

πυρὸς ὑποστρωθῆναι κάτωθεν. Εἴτα ἐν ἐσχάρα, δεινῶς ἐκκαυθεῖση, τεθῆναι· καὶ αὖθις ἐν τηγάνῳ ἐκπυρωθέντι, πλήρει ἐλαίου καὶ στέατος καὶ πίσεως· τῇ δὲ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει ἐκ πάντων φυλάττεται ἀβλαβής. Εἴτα κατασκευάζεται κλίβανος, τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἐπάρχου Κορέμμωνος, ἔχων ἐκατέρωθεν ὀβελίσκους ὀξεῖς· ἐν ᾧ πρῶτος αὐτὸς ὁ Κορέμμων, Πνεύματος Ἁγίου πλησθεὶς, καὶ τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι ὁμολογήσας, εἰσέρχεται· ἐξ οὗ ἀβλαβὴς ἐξελθὼν, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται.

Ὁ δὲ Ἅγιος Ἐλευθέριος ἐβλήθη ἐν τῷ τηγάνῳ· καὶ σβεσθείσης τῆς φλογός, ἐξῆλθε σῶος. Εἴτα φρουρεῖται, καὶ δεσμεῖται ἐν ἄρματι, ὑπὸ πάλων ἀγρίων ἐλκομένῳ· καὶ ὑπὸ Ἀγγέλου λυθεὶς, εἰς ὄρος ὑψηλὸν καθίσταται, ἐνθα ἦν μετὰ τῶν ἀγρίων ζῶων συνδιαιτῶμενος, ἃ καὶ ἐξημεροῦντο, τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια διεξιόντος αὐτοῦ. Εἴτα τοὺς εἰς τὴν σύλληψιν αὐτοῦ σταλέντας στρατιώτας νουθετήσας, βαπτίζει, μεθ' ὧν καὶ ἐτέρους ὥσει πεντακοσίους πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ. Ἀχθεὶς δὲ πρὸς τὸν Βασιλέα, καὶ θηρίους εἰς βορὰν βληθεὶς, καὶ σῶος διαφυλαχθεὶς, ὑπὸ δύο στρατιωτῶν ἀναιρεῖται, προστάξει τοῦ Ἡγεμόνος, συμπεσόντων αὐτῷ.

Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Ἀνθία, περιπλακεῖσα τῷ τοῦ Ἁγίου νεκρῷ, καὶ ἀσπαζομένη, ξίφει καὶ αὐτὴ ἐξαναίρεται. Τελεῖται δὲ ἡ αὐτοῦ Σύναξις ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτοῦ, πλησίον τοῦ Ξηρολόφου.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἡ Ἁγία Ἀνθία, ἡ μήτηρ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, περιχυθεῖσα τῷ τοῦ υἱοῦ νεκρῷ, ξίφει τελειοῦται.

Στίχοι.

Δίδωσι μήτηρ νεκρικὸν κόσμον τέκνῳ,
Αὐτὴ ἑαυτὴν συγκεκομμένην σπάθαις.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ὁ Ἅγιος Κορέμμων ὁ Ἐπαρχος, πιστεύσας τῷ Χριστῷ καὶ βαπτισθεὶς ξίφει τελειοῦται.

Στίχοι.

Ἀθλήσεως οὐκ εἶχε Κορέμμων κόρον,
Ἔως ἐτμήθη τὸν αὐχένα τῷ ξίφει.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, οἱ δύο Δῆμοι οἱ πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ ξίφει τελειοῦνται.

Στίχοι.

Θεὸν σε γνόντας Δημίους δύνω, Σῶτερ,
Ἄλλοι κατακτείνουσι δῆμοι ξίφει.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Ἀθλησις τῆς Ἀγίας Ὁσιομάρτυρος Σωσσάνης.

Στίχοι.

Σωσσάνης, ὦ πῶς ἡ πάλαι καὶ ἡ νέα,
Τοὺς συκοφαντῶν οὐ διέδρασαν λόχους.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Ἐλευθερίου τοῦ
Κουβικουλαρίου (Θαλαμηπόλου).

Στίχοι.

Ἐλευθέριος οὐχ ὑπέπτηξε ξίφος.
Ἐλεύθερον γὰρ εἶχε νοῦν παντὸς φόβου.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ἁγίου Μάρτυρος Βάκχου τοῦ νέου.

Στίχοι.

Μὴ δευτέρον τις, μηδὲ Βάκχον τὸν νέον,
Ἐν τοῖς ἀθληταῖς ταπτέτω διὰ ξίφους.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, Μνήμη τοῦ Ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Παύλου τοῦ νέου,
ἀσκήσαντος ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐν τῷ ὄρει
Λάτρου.

Στίχοι.

Εἰ καὶ νεωστὶ Παῦλος ὤφθη τῷ βίῳ,
Ἄλλ' οὖν ἴσος πέφηνε τοῖς πρὶν Πατράσι.

Ταῖς αὐτῶν ἀγίαις πρεσβείαις ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἀμήν.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡιδὴ ζ'. Ὁ Εἰρμός.

» **Τ** ὦ κήτει καταποθείς, τῷ τῆς ἀμαρτίας, κραυγάζω σοι Χριστέ·
» Ὡς τὸν Προφήτην, ἐκ φθορᾶς με ἐλευθέρωσον.

Τροπάρια.

Ε ἑλέησον συμπαθῶς, ἡμᾶς ἀμαρτίας, κειμένους ἐν βυθῷ· εἰς σέ γὰρ
Κόρη, τὴν ἐλπίδα πᾶσαν ἔχομεν.

Κατεύθυνον πρὸς ὁδόν, ἡμᾶς σωτηρίας, Παρθένε Ἀγαθή, χειραγωγία, μητρικῆς κηδεμονίας σου.

Ο Ἐκτίστης σάρκα λαβὼν, ἐκ σοῦ τῆς Πανάγνου, ἐθέωσε βροτούς, τοὺς προσκυνοῦντας, τὸν φρικτὸν σου τόκον Ἀχραντε.

Ρ ἄνισι σὼν οἰκτιρμῶν, ἀπόπλυνον Μῆτερ, ψυχὴν μου δυσωπῶ, καὶ σωτηρίου, πρὸς πηγὰς με καθοδήγησον.

Τοῦ Ἀγίου. Οἱ Παῖδες ἐν Βαβυλῶνι.

Τυράννων ἤλεγξας θράσος, καὶ Βασιλέων ὠμότητα· καὶ γὰρ μέσον πυρὸς ἠπλωμένος, Παμμάκαρ ἀνέμελπες· Εὐλογητὸς εἶ Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν.

Ε ἔξεστησαν καθορῶντες, τὰ τῶν Ἀγγέλων στρατεύματα, Ἱεράρχα τὴν σὴν καρτερίαν, δι' ἧς καταβέβληκας, στερόρῳ ἀγωνιζόμενος, τὸν δεινὸν κοσμοκράτορα.

Μαρτύρων χοροστασίαι, Ἀρχιερέων ὁ σύλλογος, καὶ Ἀγγέλων πληθὺς, εὐφροσύνης πλησθέντες ἀγάλλεσθε, ἐπὶ τῇ θείᾳ μνήμῃ νῦν, τοῦ Ἱεράρχου καὶ Μάρτυρος.

Α γίας ρίζης ὡς ἄνθος, ἐλευθερίας φερώνυμε, ἀπὸ θείας μητρός, ἐκβλαστήσας, ὡς καρπὸς ἱερώτατος, μαρτυρικοῦ δι' αἵματος, τῷ Χριστῷ προσήνεξαι.

Θεοτοκίον.

Α γίων Ἀγιωτέρα, ἐπουρανίων δυνάμεων, ἀσυγκρίτως πασῶν ἀνεδείχθης, Μητροπάρθενε Δέσποινα, ὡς τὸν Χριστὸν κυήσασα, τὸν Δεσπότην τῆς Κτίσεως.

Τῆς Ἀγίας. Παῖδες Ἑβραίων.

Πᾶσα πνοή σε μακαρίζει, παμμακάριστε Ἀνθία Ἀθληφόρε, Ἀθλοφόρου υἱοῦ, μητέρα τὴν ὀλβίαν, τὴν μετ' αὐτοῦ τὰ ἔκγονα, τοῦ Σατᾶν καταβαλοῦσαν.

Μήτηρ τιμία ἐν μητράσι, ἀναδέδειξαι Ἀνθία μακαρία, Ἀθλητῇ σου
 υἱῷ, πιστῶς ἰσηγοροῦσα, καὶ μετ' αὐτοῦ μαρτύριον, κραταιὸν
 ἐπιτελοῦσα.

Στήλη ἐδείχθης εὐψυχίας, ὑπομείνασα Ἀνθία τὸν Δεσπότην, ἐν
 ὁράσει τοῦ σοῦ, υἱοῦ ὑπεραθλοῦντος, μεθ' οὗ τὸ στέφος ἔλαβες,
 δεξιᾷ τῇ ζωηφόρῳ.

Θεοτοκίον.

Λάμπρυνον Μῆτερ τὴν ψυχὴν μου, ἐν τοῖς πάθεσιν ἀθλίως σκοτι-
 σθεῖσαν, καὶ φωτὸς με ἀεί, ἐνίσχυσον τὰ ἔργα, ἐργάζεσθαι Θεό-
 νυμφε, ἵνα τύχω σωτηρίας.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡιδῇ η'. Ὁ Εἰρμός.

» **Ε**'κ φλογὸς τοῖς Ὅσις, δρόσον ἐπήγασας, καὶ δικαίου θυσίαν,
 » ὕδατι ἔφλεξας· ἅπαντα γὰρ δρᾷς, Χριστέ, μόνῳ τῷ βούλεσθαι·
 » σὲ ὑπερυψοῦμεν, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τροπάρια.

Ηλίομορφε Κόρη, Μῆτερ Θεόνυμφε, ἡ παστὰς τῆς τοῦ Λόγου,
 θείας σαρκώσεως, ῥῦσαι συμπαθῶς, νοσημάτων τοὺς δούλους
 σου, τοὺς ὑπερυψοῦντας, τὸν ἄφραστόν σου τόκον.

Καθαρόν ἐνδιαίτημα, ἀναδέδειξαι, τοῦ Θεοῦ τῆς ἀρρήτου, ἐναν-
 θρωπήσεως· ὅθεν δυσωπῶ, τῶν πταισμάτων τοῦ σπίλου με, κάθα-
 ρον Παρθένε, ὑσσωπῶ τῶν εὐχῶν σου.

Υπεράφθονον κρήνην, ἱαματόβρυτον, ὁ Δεσπότης τῶν ὅλων, σὲ
 ἀπειργάσατο, νόματα ἀεί, οἰκτιρμῶν ἀναβλύζουσα, Ἀχραντε
 Μαρία, τοῖς ἐπιδεομένοις.

Ράβδος ὥφθης ἀγία, Χριστὸν τὸν Κύριον, γεωργήσασα Κόρη, ἄνθος
 ὡς εὖοσμον, καὶ προγονικῆς, ἁμαρτίας ἀνέσπασας, τὸ φυτὸν
 Παρθένε, πρὸς κόσμου σωτηρίαν.

Τοῦ Ἁγίου. Ἐκ φλογὸς τοῖς Ὅσίοις.

Ως δεκτὸν ἱερεῖον ὀλοκαυτούμενον, τῷ πυρὶ τῶν βασάνων, Πάτερ αἰοίδιμε, θείαν ὡς ὁσμὴν, πρὸς ὕψος τὸ οὐράνιον, τὴν εὐχαριστίαν, ἀνέμελπες ἐνθέως.

Πεποιθὼς ὥσπερ λέων ἀνόμους ἤλεγξας, καὶ πολλῇ παρρησίᾳ στόματα ἔφραξας, τῶν εἰς τὸν Θεόν, τῶν ἀπάντων καὶ Κύριον, πάλαι δυσφημούντων, ἐχθρῶν ἀθεωτάτων.

Αὐψῶν Ἱεράρχα πιστῶν τὸ φρόνημα, ἐταπείνωσας θράσος καὶ καταβέβληκας, τῶν εἰς τὸν Θεόν, ἀσεβούντων καὶ ἔμελπες· Σὲ ὑπερυψοῦμεν, Χριστὲ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Θεοτοκίον.

Οὐ καρπὸς τῆς κοιλίας τῆς σῆς Πανύμνητε, τὴν τοῦ ξύλου κατάραν ὕλομανήσασαν, πρόρριζον ἐξήρανε, καὶ ἀνεβλάστησε, τὴν τῆς εὐφροσύνης, Παρθένε εὐλογίαν.

Τῆς Ἀγίας. Τὸν Βασιλέα.

Ως τεξαμένην, τὸν Ἀθλητὴν Ἱεράρχην, μεθ' οὗ ἤθλησας γενναίως διὰ ξίφους, μακαρίζομέν σε, Ἀνθία μακαρία.

Πάντιμον δῶρον, σὺν αἵματί σου ἰδίῳ, προσενήνοχας Ἀνθία τῷ Κυρίῳ, τὸν ἀγιασθέντα, υἱόν σου τῇ ἀθλήσει.

Συνανυψώθης, πρὸς τὸν Θεὸν τῷ Υἱῷ σου, ταπεινώσαντες ἐπάρσεις δυσσεβείας, διὰ μαρτυρίου, Ἀνθία πανολβία.

Θεοτοκίον.

Οῦλον με πλῆσον, τῆς Θεαυγοῦς χάριτός σου, ἀπελαύνουσα τὸ σκότος τῶν παθῶν μου, ἵνα σε γεραίρω, τὴν Κεχαριτωμένην.

Τῆς Θεοτόκου. Ὡτιδὴ 9'. Ὁ Εἰρμός.

» **Θ**εὸν ἀνθρώποις, ἰδεῖν ἀδύνατον, ὃν οὐ τολμᾷ Ἀγγέλων, ἀτε-
» νίσαι τὰ τάγματα· διὰ σοῦ δὲ Πάναγνε, ὥράθῃ βροτοῖς, Λόγος

» σεσαρκωμένος· ὃν μεγαλύνοντες, σὺν ταῖς οὐρανίαις στρατιαῖς, σὲ
» μεγαλύνομεν.

Τροπάρια.

Ι 'ερωτάταις, φωναῖς ὑμνοῦμέν σε, τὴν ἀνωτέραν πάσης, Θεομῆτορ
τῆς κτίσεως· διὸ Κόρη Πάναγνε, μὴ παύσῃ αἰεὶ, πρεσβεύουσα Κυρίῳ,
ὡς ἂν ῥυσθῇμεν, πάσης τοῦ βελίαιρ προσβολῆς, τῇ προστασίᾳ σου.

Λ υχνία πέλεις, χρυσοειδέστατος, φῶς τὸν Χριστὸν τεκοῦσα,
ἀπειράνδρως Πανάχραντε· διὸ ταῖς λαμπρότησι, τῶν σῶν δωρεῶν,
φώτισον τὴν ψυχὴν μου, καὶ δὸς ἐργάζεσθαι, αἰεὶ με τὰ ἔργα τοῦ φωτός,
τῇ ἀντιλήψει σου.

Ο ' πάντων Κτίστης, ἐκ σοῦ ἐπέφανε, καὶ πλατυτέραν ὄντως,
οὐρανῶν σε ἀνέδειξε· διὸ ἰκετεύω σε, θερμῶς Ἀγαθῇ, οὐράνωσον
τὸν νοῦν μου, ἐξαφανίζουσα, αὐτοῦ τοὺς γηϊνούς λογισμούς, τῇ προμη-
θείᾳ σου.

Υ 'άρχων πάντων, παθῶν ἀνάπλεως, ταύτην τὴν ὑμνωδίαν, Θεο-
μῆτορ ἐτόλμησα· σὺ δὲ ὡς φιλότεκνος, συγγνώμης τῆς σῆς, δέομαι
μὴ στερήσης, ἀλλὰ τὰς φρένας μου, Μῆτερ τῶν ἐνύλων τῆς σχολῆς, σὺ
ἀποκάθαρσον.

Τοῦ Ἁγίου. Θεὸν ἀνθρώποις.

Τ εμῶν μαχαίρα τῶν θείων λόγων σου, τὴν κεφαλὴν τοῦ ψεύδους,
Ἐλευθέριε Ὅσιε, τῷ Χριστῷ παρέσχες τὰ νικητήρια, πίστει καὶ
ἀληθείᾳ· ὅθεν τιμῶμέν σε, ὡς τροπαιοφόρον οἱ πιστοί, καὶ θεῖον κήρυκα.

Ε 'κ γῆς ἀπάρας σοφὲ τὸ φρόνημα, τὸ τῆς ψυχῆς πρὸς μόνην, τοῦ
Δεσπότη τοῦ ἔφεςιν, τοῦτο νοητῶς Πάτερ ἀνύψωσας· ὅθεν
σαρκὸς ἡρνήσω, πᾶσαν εὐπάθειαν, καὶ ἐγκαρτερῶν ἐν τοῖς δεινοῖς,
στερρόως ἐνήθλησας.

Ρ 'οαῖς αἱμάτων τῆς σῆς ἀθλήσεως, τὴν ἱερὰν κοσμήσας, σοῦ στολὴν
ἱερώτατε, εἰς ἐπουράνιον σκηνὴν τοῦ Χριστοῦ, μετὰ τέλος εἰσέδυσ
τοῦ μαρτυρίου σου, ἔνθα μνημονεύεις καὶ ἡμῶν, τῶν εὐφημούντων σε.

Θεοτοκίον.

Υ'μνεῖν τὸν τρόπον τὸν ὑπερθαύμαστον, τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ ξένης σου κήσεως Πάναγνε, ἀπορεῖ ἀνθρώπων τὰ συστήματα· πάντα γὰρ ὑπερέχει νοῦν καὶ διάνοιαν, καὶ νοήσεις πάντων λογισμῶν, καὶ τὴν τῶν λόγων ἰσχύν.

Τῆς Ἀγίας. Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ.

Ε'ν τρίβῳ τῇ ἀμώμῳ δαυϊτικῶς, πορευθεῖσα Ἀνθία ὡς πάνσοφος, ταύτην καλῶς, ἄθλοις μαρτυρίου νικητικοῖς, ἐτέλεσας καὶ ἔφθασας, εἰς τῆς βασιλείας τὸν πλατυσμόν, ἧς δόξης ὁ Δεσπότης, ὑπέσχετο τοῖς φίλοις, σὺν τῷ υἱῷ σου ἀπολαύουσα.

Ψαλμοῖς σε εὐφημοῦμεν χαρμονικῶς, σὺν υἱῷ σου Ἀνθία τῷ μάκαρι· σὺ γὰρ αὐτόν, ἀγκαλισαμένη ὑπὲρ Χριστοῦ, τῷ ξίφει ἐναθλήσαντα, ὅμοιον τὸ τέλος ἔσχες αὐτῷ· μεθ' οὗ εὐφραινομένη, ζωῆς ἐν τοῖς θαλάμοις, μὴ ἐπιλάθῃ τῶν τιμώντων σε.

Ω'ραῖοι σου οἱ πόδες ὡς ἀληθῶς, οἷς ἐπέβης Ἀνθία τὸ στάδιον, ἔνθα στοργῇ, ἀγκαλισαμένη τὸν σὸν υἱόν, ἐσφάγης ὥσπερ δάμαλις· ὅθεν μετὰ τέλος τὸ ἱερόν, αὐτῷ συνεδοξάσθης, παρὰ Χριστοῦ λαβοῦσα, τῆς βασιλείας τὸ δηνάριον.

Θεοτοκίον.

Υ'πέραγνε Μαρία τὸν Λυτρωτὴν, δι' ἡμᾶς ἀπειράνδρως ἐκήσας, δίχρα τροπῆς, καὶ φυρμοῦ ὡς πάλαι οἱ θαυμαστοί, Προφῆται προεκήρυξαν· ὅθεν σοι βοῶμεν χαρμονικῶς· Παρθένε Θεοτόκε, Ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, χαῖρε τὸ μέγα ἐγκαλλώπισμα.

Ἐξαποστειλάριον. Τοῖς Μαθηταῖς συνέλθωμεν.

Ε'λευθερία πίστεως, ἐν Χριστῷ διαπρέπων, Ἀρχιερεὺς ὡς ἄμemptος, Ἐλευθέριε μάκαρ, εὐωδεστάτη θυσία, τῷ Θεῷ ἀνηνέχθης, ἐν μαρτυρίου σκάμματι, καὶ κατήσχυνας πλάνην, εἰδωλικήν. Ὅθεν σε γεραίρομεν ἐξαιτοῦντες, τὴν θείαν σου ἀντίληψιν, ἐν ἀνάγκαις τοῦ βίου.

Ἔτερον. Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἄστροις.

Χριστῷ προσήγαγες Πάτερ, πιστῶν ἀγέλας ὡς ποιμήν, σοὶ δὲ προσφῦσα τῷ μόσχῳ, ὡς δάμαλις ἢ τεκοῦσα, συνανηρέθη· μεθ' ἧς σε, νῦν Ἐλευθέριε μέλπω.

Ἔτερον. Ὅμοιον.

Ω μακαρίας дуάδος, Μαρτύρων τέκνου καὶ μητρός, Ἐλευθερίου, Ἀνθίας, ὧν ταῖς πρεσβείαις πρὸς Θεόν, ῥυσθείμεν ἐκ κινδύνων, οἱ αὐτοὺς πόθῳ τιμῶντες.

Θεοτοκίον. Ὅμοιον.

Καὶ σὲ μεσίτριαν Κόρη, προβάλλομαι Παναγία, πρὸς τὸν ἐκ σοῦ γεννηθέντα, ὅπως κολάσεως πάσης, ἀπαλλαγῷ καὶ βασάνων, τῶν αἰώνιων ὁ τάλας.

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΙΝΟΥΣ

Ἰστώμεν στίχ. δ' καὶ ψάλλομεν τὰ κάτωθι Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου.

Δεῦτε τὴν μητρότεκνον πιστοί, θείαν τῶν Μαρτύρων дуάδα, ἐν κατανύξει ψυχῆς, πάντες εὐφημήσωμεν, ὅτι τῆς φύσεως, τὸν δεσμὸν κραταιώσαντες, Σωτῆρος τῇ πίστει, πλάνης ἅπαν σύνδεσμον, ἀθλήσει ἔλυσαν, χαίρετε αὐτοῖς ἐκβοῶντες, σὺν Ἐλευθερίῳ Ἀνθία, οἱ τῶν Ὁρθοδόξων ἀντιλήπτορες.

Πλοῦτον ἐν καρδίᾳ σου Χριστοῦ, ἔχων παιδιόθεν τὸν πόθον, ὡς Ἱεράρχης σοφός, πρότερον διέπρεψας, καὶ Μάρτυς ἄριστος, ἀνεδείχθης ἐσύστερον, πυρὶ τῶν βασάνων, θεῖον ὀλοκαύτωμα, ἀποδεικνύμενος. Ὅθεν δοξασθεῖς ἐν ὑψίστοις, αἶτει Ἐλευθέριε Πάτερ, ἔλεος καὶ χάριν τοῖς τιμῶσί σε.

Λόγων θεοφθόγγων σου τεμών, είδωλομανίας τοῦ ψεύδους, τήν
μαρὰν κεφαλὴν, Πάτερ Ἐλευθέριε, καὶ τὸν ἀρχέκακον, θριαμ-
βεύσας πολέμιον, Μαρτύρων ἐν στάσει, τῷ Χριστῷ ἀπέδωκας, τὰ νι-
κητήρια· ὅστις νικηφόρον εὐρών σε, θαύμασιν ἀεὶ σε δοξάζει, ἐπ' εὐερ-
γείᾳ τῶν ὑμνούντων σε.

Ρίζα ἀναδέδειξαι σепτή, Μάρτυς μακαρία Ἀνθία, φερωνυμία καλῇ,
ἄνθος ἐξανθήσασα, πανευωδέστατον, σὸν υἱὸν Ἐλευθέριον, μεθ'
οὗ ἐν λειμῶνι, θείας καταπαύσεως, ἔσχες τὸν κληρὸν σου, χάριτος
ἐκεῖθεν πλουσίως, τὴν μυρεψικὴν εὐωδίαν, σὺν αὐτῷ τῷ κόσμῳ διαχέ-
ουσα.

Δόξα. Ἦχος πλ. α'.

Δεῦτε πιστοί, χορείαν συστησάμενοι, τῇ θαυμαστῇ μητροτεκνία τῶν
Μαρτύρων, ἔπαινον ἐκ καρδίας προσάξωμεν, αὐτοῖς ἀναβοῶντες·
Χαίροις Ἀρχιερεῦ Ἐλευθέριε, ὁ ἐκ παιδὸς ἀκολουθήσας Χριστῷ, καὶ
δι' αἵματος προσοίσας ἑαυτόν, θυσίαν αὐτῷ εὐάρεστον· Χαίροις Ἀνθία
πανεύφημε, ἡ παγκρατίστῳ τόκῳ ἀληθῶς, καὶ μαρτυρικῇ διὰ Χριστὸν
τελευτῇ, ἐν γυναιξὶν ὁφθεῖσα ὑπερέχουσα· χαίροις ὀλβία дуάς, ἡ μυ-
ριάδας νοητῶν πολεμίων, ἐν σταδίῳ καταβαλοῦσα. Ὡς ἔχοντες παρρη-
σίαν πρὸς Θεόν, τῇ οἰκουμένη εἰρήνην αἰτεῖσθε, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν
τὸ μέγα ἔλεος.

Καὶ νῦν. Προεόρτιον. Ὁ αὐτός.

Μὴ στύгнаζε Ἰωσήφ, καθορῶν μου τὴν νηδύν· ὄψει γὰρ τὸ τικτό-
μενον ἐξ ἐμοῦ καὶ χαρήσῃ, καὶ ὡς Θεὸν προσκυνήσεις, ἡ Θεοτό-
κος ἔλεγε, τῷ ἑαυτῆς Μνηστῆρι, μολοῦσα τοῦ τεκεῖν τὸν Χριστόν.
Ταύτην ἀνυμνήσωμεν λέγοντες· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, μετὰ σοῦ ὁ Κύ-
ριος, καὶ διὰ σοῦ μεθ' ἡμῶν.

Δοξολογία Μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΝ

Τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοὶ καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου ἢ γ' Ὡιδῇ ἐκ δὲ τοῦ Κανόνος τῆς Ἁγίας Ἀνθίας ἢ στ' Ὡιδῇ. Ἀπόστολος καὶ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἁγίου.

Κοινωνικόν.

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. Ἀλληλούϊα.

Μεγαλυνάρια.

Χαίροις Ἐλευθέριε θαυμαστέ, ὁ ἐν Ἱεράρχαις, Ἀθλοφόρος περιφανής· χαίροις ὁ εἰδώλων, τὴν πλάνην καταργήσας, καὶ λάμπας τοῖς ἐν σκότει, τὸ φῶς τῆς πίστεως.

Χαίροις ἐν μητράσι πανευκλεής, ἔνδοξε Ἀνθία, Ἐλευθέριον τὸν σοφόν, ἢ γεννησαμένη, καὶ τούτου γενομένη, ισότιμος τῇ δόξῃ, τῷ μαρτυρίῳ σου.

Τὴν μητροτεκνίαν τὴν θαυμαστήν, σὺν Ἐλευθερίῳ, τὴν Ἀνθίαν δεῦτε πιστοί, τιμήσωμεν πάντες, ὡς Μάρτυρας γενναίους, καὶ εὐσεβῶν προστάτας, καὶ ἀντιλήπτορας.

Στίχοι.

Τῇ μητροτέκνῳ τῶν Μαρτύρων δυάδι,
Ἐλευθερίου καὶ Ἀνθίας ἐκ πόθου,
Ὑφανε ὕμνους Ἀρχιθύτης παντλήμων,
Κύριλλος Ρόδου νηὸς οἰακοστρόφος.

Άγιος Ἐλευθέριος.
(Ψηφιδωτό. Ἱερὰ Μονὴ Ὁσίου Λουκᾶ. Βοιωτία).

